

RĂZBOIENI

CINCI SUTE DE ANI DE LA CAMPANIA DIN 1476

DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI
DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

RĂZBOIENI

CINCI SUTE DE ANI DE LA CAMPANIA DIN 1476

MONOGRAFIE ȘI CULEGERE DE TEXTE

BUCUREȘTI, 1977

Autori:

MANOLE NEAGOE
Studiu monografic, coordonarea volumului şi texte italiene.

OLIMPIA GUŢU
Coordonarea culegerii de texte şi texte slavone

MIHAIL GUBOGLU
Texte turceşti

RADU CONSTANTINESCU
Texte latine şi germane

CONSTANTIN VLAD
Texte latine

Lucrarea *Războieni. Cinci sute de ani de la campania din 1476* a fost discutată şi avizată de Comisia ştiinţifică pentru probleme arhivistice în ziua de 30 martie 1976.

Editarea prezentului volum s-a făcut prin Serviciul de publicaţii şi valorificare al Direcţiei Generale a Arhivelor Statului.

ARGUMENT

Este o tendință firească, de la care rareori se face excepție, ca istoricii fiecărui popor să stăruie mai mult asupra evenimentelor care au constituit momente de triumf pentru neamul lor, mai ales atunci cînd este vorba de o comerorare. Am sărbătorit anul trecut 500 de ani de la biruința lui Ștefan cel Mare de la Vaslui. Se împlinesc 500 de ani de la luptele din anul 1476.

Campania din anul 1476 a fost privită cu unele rezerve de istoriografia noastră. Așa cum o declarase însuși Ștefan cel Mare, domnul suferă în 1476, una din puținele înfrîngeri din lunga sa domnie. Față de strălucita victorie de la Vaslui, pierderea luptei de la Războieni, faptul că sultanul cu întreaga oaste a Imperiului otoman a pustiit și ceea ce locuitorii Moldovei nu distruseseră, toate acestea fac ca întreaga campanie să apară într-o lumină sumbră, asupra căreia, istoricul, lipsit de satisfacțiile pe care i le dau izbînzile propriului său popor, nu este tentat să insiste.

Unii istorici, primul dintre ei fiind Ion Ursu, au arătat că proporțiile înfrîngerii de la Războieni nu sînt așa cum apar din inscripția pusă de Ștefan cel Mare pentru comemorarea evenimentelor și pentru pomenirea celor căzuți la 26 iulie 1476, sau din letopisețele scrise în timpul domniei marelui domn.

Noi documente referitoare la evenimentele din anii 1475—1476, tipărirea, în traducerea românească, a extraselor din cronicile otomane, interptetări noi pe care le întîlnim în unele studii recente despre domnia lui Ștefan cel Mare impun reluarea cercetării campaniei din 1476. Pornind de la aceste contribuții noi, intrate în circuitul științific, ne-am propus ca prin tratarea tuturor problemelor care țin de evenimentul respectiv și contribuie la explicarea lui, să subliniem importanța deosebită pe care a avut-o nu numai pe plan românesc dar și semnificația lui pe plan european.

Campania din 1476 merită toată atenția pentru că ea reprezintă un moment de excepțională încordare, o încleștare de forțe fără precedent în istoria noastră. Sînt luni de așteptare, luni de luptă și de renunțare, o epopee unică în care eroii principali, personalitatea extraordinară a lui Ștefan cel Mare și țara — sînt antrenați într-o confruntare decisivă cu forța nemăsurată și brutală deslănțuită ca un tăvălug pentru împlinirea unui ideal abstract: realizarea împărăției universale. Această forță nemăsurată este pusă în mișcare de o personalitate militară și politică de excepție, obsedată de gîndul și dorința de a depăși în glorie

şi fapte pe toţi eroii, resuscitaţi din cărţi vechi, care stîrniseră orgoliul şi pofta de mărire a sultanului coborîtor din casa lui Osman.

Campania din 1476 este confruntarea fizică între oastea Moldovei şi cea mai mare putere militară a timpului, oastea Imperiului otoman. Este în acelaşi timp confruntarea dintre două principii : războiul de cucerire şi războiul de apărare a independenţei. Este şi o confruntare psihică, mai ales, care solicită o tensiune nervoasă cu nimic mai prejos efortului fizic. Ştefan cel Mare ar fi putut plăti suma anuală care simboliza răscumpărarea păcii, ar fi putut pleca grumazul în faţa unor noi cereri ale „padişahului lumii", „marele han", „victoriosul" cum îl numesc cronicarii otomani, iar umilinţa ar fi fost atenuată de însemnele pe care le-ar fi primit din Stambul, prăjina cu coadă de cal, simbol al mentalităţii unui popor de războinici veniţi din stepele şi platourile înalte ale Asiei. Domnul a preferat compromisului confruntarea directă, iar Mahomed II decide în faţa hotărîrii nestrămutate a „românului" de a se apăra, transformarea Moldovei în provincie a Imperiului otoman. Pentru Ştefan cel Mare şi ţară, cumplita încercare din 1476 însemna de fapt lupta disperată pentru supravieţuire. În faţa disproporţiei de forţe, evidentă pentru oricine, trebuie să ai un curaj ieşit din comun ca să optezi pentru război, iar dorinţa de libertate să fie uriaşă ca să poată înfrînge judecata rece, calculul cumpănit, care l-ar fi făcut să şovăie pe un om obişnuit. Nu trebuie să uităm că împotriva Moldovei lui Ştefân cel Mare porneau forţele combinate ale tătarilor şi ale Imperiului otoman, uriaşe ca număr dacă le comparăm cu efectivele celor mai mari state europene : Franţa, Imperiul romano-germanic, Anglia etc ... Deşi domnul solicitase sprijinul vecinilor săi, regatul Poloniei şi regatul Ungariei, Moldova s-a aflat singură în momentele de supremă încercare.

Geniul militar al domnului, sacrificiile imense acceptate de supuşii săi şi eroismul acestora au făcut ca pînă la urmă armata otomană să reflueze, neputincioasă, la sud de Dunăre. Faptul că Ştefan cel Mare a pierdut o bătălie nu a fost decisiv pentru soarta campaniei pe care o cîştigă, pînă la urmă, domnul Moldovei. Dacă sacrificiile făcute îi asigurau Moldovei supravieţuirea ca ţară independentă, pe plan european, rezultatul campaniei dintre 1476, înseamnă stăvilirea pentru multe decenii a ofensivei otomane pe linia Dunării. Judecată prin urmările sale, confruntarea dintre Moldova şi Imperiul otoman reprezintă una dintre cele mai dramatice şi glorioase momente din istoria noastră, o strălucită pagină de istorie europeană.

STUDIU MONOGRAFIC

POZIŢIA INTERNAŢIONALĂ A MOLDOVEI ÎN AJUNUL CONFLICTULUI CU IMPERIUL OTOMAN

Pentru a înţelege exact căror factori politici şi militari se datorește situaţia excepţională în care se află Moldova în timpul campaniei din 1476 este necesar să fie analizate în primul rînd cauzele care au determinat indiferenţa manifestată de regele Cazimir faţă de drama care se petrecea în vecinătatea posesiunilor sale şi lipsa de promptitudine a regelui Matei Corvin în trimiterea ajutoarelor militare la timpul oportun. Pentru a înţelege izolarea politică şi militară a Moldovei în faţa ofensivei otomane, cu toate că lupta de apărare a acesteia afecta şi alte state din Europa, este nevoie să fie schiţate cîteva aspecte ale contextului politic în care se desfăşoară conflictul dintre Ştefan cel Mare şi Mahomed II.

Dilema politică în faţa căreia se află Moldova din utimele decenii ale secolului al XIV şi pînă la 1526 este aceea a relaţiilor cu Polonia şi Ungaria.

Aşa cum s-a arătat nu de multă vreme, domnii Moldovei s-au orientat spre Polonia pentru că regatul din nord-estul Moldovei nu manifesta tendinţe expansioniste spre Moldova din pricina conflictului cu cavalerii teutoni şi principii Moscovei [1]. În schimb, Ungaria urmărea „un program de expansiune teritorială spre gurile Dunării şi de dominaţie efectivă" asupra Moldovei [2]. Clauzele tratatelor dintre Petru al II-lea şi Bogdan al II-lea [3] ilustrează această stare de lucruri. Prezenţa unei garnizoane ungureşti în Chilia, pînă la 1465 ne demonstrează care erau adevăratele intenţii ale regilor maghiari.

După o scurtă perioadă de încordare de la începutul domniei, Ştefan cel Mare stabileşte relaţii de bună vecinătate cu regele polon, reluînd politica tradiţională a înaintaşilor săi. După tratatul de la Overchelăuţi din 1459, urmează schimbul de solii şi tratate din 1462, prin care Ştefan cel Mare se angaja să urmeze pilda predecesorilor săi. Pe lîngă faptul că se obliga să depună personal jurămîntul de credinţă, Ştefan cel Mare făgăduia că nu va sluji nici unui alt suzeran în afară de regele Poloniei, ceea ce de fapt este echi-

---

[1] Manole Neagoe *Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1970, p. 32; S. Papacostea *De la Colomeea la Codrul Cosminului*, Poziţia internaţională a Moldovei la sfîrşitul secolului al XV-lea, în „Romanoslavica", XV, 1970, p. 525.

[2] *Ibidem.*

[3] M. Costăchescu, *Documentele moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, vol. II, Iaşi, 1932, p. 751—758, N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei şi Cetăţii Albe*, Bucureşti, 1899, p. 102—103.

valent cu obligația de a nu recunoaște și suzeranitatea regelui Ungariei [4]. Roman Mușat, Alexandru cel Bun, Iliaș, fiul acestuia din urmă contractează la rîndul lor o obligație identică [5].

Prin actul din martie 1462, domnul Moldovei, făgăduia de asemenea, „că în ziua și la locul pe care domnia sa craiul ni le va hotărî și ni le va aduce la cunoștință noi ne vom închina și vom face jurămîntul de credință“[6]. Este vorba de prestarea omagiului, de prezența fizică a domnului în fața regelui și îndeplinirea gesturilor prin care un jurămînt de credință feudal căpăta o valoare reală [7]. Altfel, celelalte forme prin care se stabilesc legăturile dintre Ștefan cel Mare și regele Poloniei, trebuiesc considerate ca simple tratate de alianță care, în mentalitatea feudală, trebuiau să îmbrace aspectul recunoașterii unei suzeranități nominale. O realitate cu care Cazimir, regele Poloniei, se împacă în anul 1462 atunci cînd Ștefan cel Mare, menționa că regele „nu ne va fi dator cu nimic, și va fi slobod să nu se ție de scrisorile pe care le avem de la dînsul“ [8], în cazul în care domnul nu îndeplinea una dintre obligațiile asumate.

Cu toate că în actul din 2 martie 1462 Ștefan cel Mare promisese că va depune personal jurămîntul de credință, nu ni s-a păstrat pînă acum nici o mențiune documentară din care să reiasă că regele polon ar fi solicitat acest lucru pînă în anul 1468. Dlugosz, care surprinde destul de amănunțit evoluția relațiilor dintre domnul român și regele polon, nu amintește nimic în legătură cu anii respectivi. Acest lucru s-ar datora și faptului că între anii 1454—1466 Polonia era din nou angajată în luptele cu Ordinul teutonic pentru asigurarea unei ieșiri la Marea Baltică. Pe de altă parte, în acest răstimp, are loc înrăutățirea relațiilor moldo-ungare în urma incursiunilor lui Ștefan cel Mare în Transilvania dar mai cu seamă în urma încercărilor făcute de domn pentru cucerirea Chiliei. Cucerirea acestei cetăți în 1465, sprijinirea de către Ștefan cel Mare a unei revolte nobiliare în Transilvania împotriva regelui Matei și dorința regelui Ungariei de a tranșa problema moldovenească în favoarea sa duce la conflictul armat din anul 1467. Campania din anul 1467 reprezintă ultima încercare din partea regilor Ungariei de a supune Moldova. După eșecul din acest an raporturile se vor schimba în chip radical. Biruința de mari proporții de la Baia era o dovadă practică a capacității militare a Moldovei, dar și a talentului de mare general a lui Ștefan cel Mare [2]. În același timp, felul în care s-au desfășurat ostilitățile și atitudinea regelui polon față de conflictul moldo-ungar confirmă caracterul limitat pe care îl avea actul din 2 martie 1462.

Din felul în care s-a desfășurat conflictul dintre Ștefan cel Mare și Matei Corvin, poziția pe care Cazimir a adoptat-o față de desfășurarea operațiilor din anul 1467, cît și actele din anul 1468, ne arată că relațiile dintre Ștefan

---

[4] I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, București, 1913, vol. II, p. 287.

[5] M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare* Iași, 1432, vol. II, p. 607—608, 621—622, 637—639, 697—700.

[6] I. Bogdan, *op. cit.*, p. 287.

[7] M. Bloch, *La société féodale*, vol. I, *La formation des liens de dépendence*, Paris, 1939, p. 226—227, F. Ganshof, *Qu,est-ce que la féodalité*, Bruxelles, 1957, p. 130—131.

[8] I. Bogdan, *op. cit.*, p. 294.

[9] Al. I. Gonța, *Strategia lui Ștefan cel Mare în bătălia de la Baia* (1467), în „Studii“, XX, (1967) nr. 6, p. 1127—1144.

cel Mare şi regele Poloniei nu depăşiseră caracterul unei simple alianţe. Ceea ce, după obiceiurile lumii feudale, se reduce la recunoaşterea de către Ştefan cel Mare a unei suzeranităţi nominale a regelui Cazimir. Aceste relaţii dintre Ştefan cel Mare şi Cazimir au darul să asigure liniştea la hotarul dintre Polonia şi Moldova, îi dau libertatea lui Ştefan cel Mare să-şi comenteze eforturile în alte direcţii. Politica domnului român a dat roade în sensul că, în momentul marei confruntări cu Matei Corvin, Moldova se afla în prezenţa unui singur adversar.

De ce nu i-a acordat regele Cazimir ajutoare lui Ştefan cel Mare, din moment ce exista o alianţă între cei doi, iată o întrebare căreia nu credem că i s-a dat pînă acum un răspuns mulţumitor. Războiul cu ordinul teutonic se încheiase cu un an înainte de campania din 1467. Cazimir avea suficiente resurse care să-i îngăduie trimiterea unui ajutor cît de neînsemnat lui Ştefan. Pe de altă parte, politica tradiţională a regelui polon care urmărea păstrarea Moldovei într-o stare de dependenţă faţă de Polonia pleda în acelaşi sens şi rivalitatea polono-ungară faţă de Moldova, conflictul dintre Ştefan şi Matei şi desfăşurarea de forţe din 1467, impunea intervenţia regelui polon. Avînd în vedere diferenţa geografică dintre Moldova şi regatul maghiar, era de presupus că Ştefan cel Mare nu va fi în stare să înfrîngă un adversar atît de puternic cum era regele Ungariei. O victorie a lui Matei Corvin era echivalentă cu subordonarea Moldovei nu printr-o recunoaştere a unei simbolice suzeranităţi, ci printr-o efectivă încadrare a Moldovei într-un sistem politic şi militar rîvnit de Matei Corvin. Faptul că în tabăra regală se aflau doi pretendenţi la scaunul lui Ştefan cel Mare ne face să bănuim că aceştia şi, mai ales Petru Aron, care fusese alungat din Polonia, se angajaseră faţă de Matei Corvin să-l slujească cu credinţă în cazul în care ajungeau pe tronul Moldovei. Împrejurările politice şi militare impuneau, aşadar, o intervenţie polonă în favoarea Moldovei. Ajutîndu-l pe Ştefan să respingă atacul lui Matei, Cazimir îl obliga pe domn să rămînă cel puţin în limitele relaţiilor existente între Polonia şi Moldova pînă la anul 1467. După cum, o victorie obţinută numai de Ştefan cel Mare ar fi reprezentat o consolidare a situaţiei internaţionale a Moldovei. Într-o asemenea eventualitate era de presupus, în comportarea domnului român, o mai mare îndrăzneală în actele sale de politică externă. Un ajutor polon acordat lui Ştefan cel Mare, şi există dovezi că domnul a solicitat un asemnea ajutor, era în favoarea Poloniei, indiferent de rezultatul campaniei. Cu toate acestea, Cazimir nu a schiţat nici un gest favorabil Moldovei. De ce n-a făcut-o?

Credem că nu există decît o singură explicaţie care să justifice indiferenţa manifestată de regele Poloniei faţă de soarta Moldovei. Chiar dacă regele Cazimir era interesat ca Moldova să nu intre în orbita politică a Ungariei, Polonia nu-l sprijină pe Ştefan cel Mare pentru că nu dorea să ofere prilej regelui Ungariei pentru deslănţuirea unui conflict polono-ungar. Este probabil că în calculele politice polone, salvarea Moldovei era mai puţin importantă decît păstrarea unor relaţii de bună vecinătate între regatul polon şi regatul maghiar.

Avînd în vedere politica Poloniei faţă de Moldova în a doua jumătate a secolului—cu excepţia momentului 1497—cît şi în secolul următor, se poate uşor verifica un adevăr: niciodată Polonia nu a riscat un conflict cu o putere vecină Moldovei din pricina Moldovei. Cu toate că regii poloni au dorit ca

această țară românească să rămînă în sfera de influență a Poloniei, cînd a fost vorba să se treacă la fapte, nu au întreprins nimic, în 1467, pentru a nu intra în conflict cu Ungaria, nu a făcut nimic, mai tîrziu, pentru a nu intra în conflict cu Imperiul otoman. Această atitudine a conducătorilor politici de la Cracovia a fost dictată de interesele politice și militare ale Poloniei: luptele din nord și nord-estul regatului, lupte care reprezentau o importanță covîrșitoare pentru Polonia. Și mai există un adevăr : regii poloni nu au dorit ca Moldova să devină un stat prea puternic, deoarece în această eventualitate s-ar fi emancipat total de sub orice suzeranitate, fie ea și nominală, lucru de altfel înfăptuit de Ștefan cel Mare, și, în același timp, ar fi devenit un dușman potențial față de regat. Dacă luăm în considerație acele pasagii din hotărîrile dietei polone care se ținea la Piotrkow, referitoare la Moldova lui Ștefan cel Mare și a urmașilor acestuia, pînă la căderea lui Rareș în 1538, se poate constata cu ușurunță că, din momentul în care marele domn a intrat în conflict cu Polonia, Moldova este deseori socotită ca unul dintre dușmanii periculoși ai regatului. Nu este exclus ca regele Cazimir să fi întrevăzut o asemenea posibilitate încă din anul 1467, dînd dovadă de o rară perspicacitate și inițiind un adevărat program politic față de Moldova, program care va fi funest atît pentru această țară cît și pentru Polonia.

Pe lîngă toate acestea, experiența dovedise că succesele regelui Ungariei puteau fi anihilate prin ridicarea, la momentul oportun, a unui pretendent care să recunoască suzeranitatea polonă.

Există, așadar, și o suită de argumente care ar justifica atitudinea regelui polon și considerăm că o parte dintre ele, sau toate la un loc, au avut darul să influențeze și să determine atitudinea de expectativă, ca să nu-i spunem de indiferență, pe care Cazimir a adoptat-o pe durata conflictului moldo-ungar.

După încheierea campaniei din 1467 se pune problema de a ști în ce măsură conflictul dintre Ștefan cel Mare și Matei Corvin a influențat evoluția raporturilor dintre Moldova și Polonia sau dintre Moldova și Ungaria.

După biruința de la Baia, Ștefan cel Mare nu se îndoia că Matei Corvin va căuta să spele umilința la care fusese supus, prin organizarea unei noi campanii în anul 1468. Prudent, domnul român a trimis o ambasadă în Polonia, chiar din primele zile ale anului 1468, care avea misiunea să înmîneze lui Cazimir scrisoarea lui Ștefan. Document valoros pentru reconstituirea întîmplărilor petrecute pe teritoriul Moldovei la începutul iernii anului 1467, scrisoarea domnului ne îngăduie să definim unele aspecte ale relațiilor dintre Ștefan cel Mare și Cazimir pînă la 1 ianuarie 1468 [10]. Domnul Moldovei prezintă propriile sale fapte ca „rezultat al grației divine dar și al norocului majestății voastre“ [11], ca un semn de deferență față de coroana regală.

---

[10] P. P. Panaitescu, *Contribuții la istoria lui Ștefan cel Mare*, în „Analele Academiei Române“ mem. secț. ist. S. III-a, tom. XV, 1934, p. 63—68, N. Iorga, *La lettre d'Etienne le Grand, prince de Moldavie, sur la bataille de Baia*, 1467, în „Revue historique du Sud-est européen“, XI (1934), nr. 10—12, p. 341—342; S. Papacostea, *Un épisode de la rivalité polono-hongroise au XV-e siècle. La campagne de Mathias Corvin en Moldavie (1467) a la lumière d'une source inédite*, în „Revue Roumaine d'histoire“, XV, 1969, nr. 6, p. 974.

[11] Ș. Papacostea, *op. cit.* p. 975—976.

În documentul citat urmează o serie întreagă de informaţii care n-au fost cunoscute pînă la publicarea lui şi care se referă la relaţiile dintre Ştefan cel Mare şi Cazimir înainte de luptele cu Matei Corvin, îngăduindu-ne în felul acesta, să cunoaştem noi aspecte din raporturile moldo-polone. Astfel, aflăm că Ştefan cel Mare a cerut ajutoare regelui Cazimir în eventualitatea unui conflict cu Ungaria. Domnul îi aminteşte regelui că pînă în toamna anului 1467 el s-a temut de turci şi de unguri. S-a crezut pînă acum că Ştefan cel Mare este vinovat de deteriorarea raporturilor moldo-turceşti, datorită intervenţiilor sale în Ţara Românească[12]. Documentul citat, însă ne demonstrează că Ştefan cel Mare se temea de turci înainte de 1467. În faţa primejdiei otomane şi ungare, domnul Moldovei a solicitat regelui polon ajutoare dar nu a fost crezut de rege. Domnul aminteşte că „în anii aceştia turcii au vrut să vină asupra noastră“ aşa cum o făcuseră de curînd ungurii [13], ceea ce dovedeşte că încă din anii imediat premergători campaniei lui Matei Corvin au existat momente de încordare în relaţiile dintre Ştefan cel Mare şi Poartă, că Moldova era ameninţată de Imperiul otoman. Conflictul dintre Moldova şi Imperiul otoman se profilează deci cu cîţiva ani mai înainte ca Ştefan cel Mare să încerce realizarea unei strînse colaborări politice şi militare între Ţara Românească şi Moldova.

Se pare că, în urma insisteţelor domnului român, regele polon i-a trimis lui Ştefan scrisori promiţîndu-i ajutorul nobilimii polone dar, deşi domnul i-a solicitat sprijinul, aceasta nu l-a crezut, sau s-a temut de o înşelăciune din partea lui Ştefan cel Mare [14].

Din amănuntele furnizate de Ştefan cel Mare se poate constata faptul că, în ciuda tratatului de la Overchelăuţi şi a actului din martie 1462, prin care acesta recunoaşte suzeranitatea regelui, pînă la începutul anului 1468, a existat în relaţiile dintre domn şi poloni o atmosferă de neîncredere. Este greu de spus care sînt factorii care au determinat o asemenea atmosferă. Nu este exclus ca prezenţa logofătului Mihu în Polonia şi nedepunerea jurămîntului de credinţă să fi contribuit la crearea unui asemenea climat.

Campania lui Matei Corvin era o dovadă practică a intenţiilor pe care regatul maghiar le nutrea faţă de Moldova şi o dovadă indirectă despre existenţa pericolului otoman şi Ştefan cel Mare conchide: „din această pricină, rege ales, acum este momentul în care graţia voastră poate să vadă şi să creadă“ că cele două puteri — Imperiul otoman şi regatul maghiar — se străduiesc să despartă Moldova de regatul polon [15]. Mai mult, Ştefan cel Mare dezvăluie lui Cazimir că atît turcii cît şi ungurii au trimis deseori oameni ca să-l determine pe domn să primească graţia şi favoarea lor, dar el a refuzat, constant, propunerile lor [16].

Ca semn al sentimentelor pe care domnul le nutrea faţă de regele Poloniei, solia moldoveană aducea două steaguri pe care Ştefan cel Mare le capturase de la Matei Corvin [17].

---

[12] *Ibidem*, p. 975.
[13] *Ibidem*.
[14] *Ibidem*.
[15] *Ibidem*.
[16] *Ibidem*.
[17] *Ibidem*, p. 977.

Regele însă, nu a acordat nici de data aceasta crezare celor spuse de domnul român din care pricină a trimis oameni în Moldova pentru a culege informații noi în legătură cu faptele petrecute.

Într-un document din primăvara anului 1468, sînt rezumate datele culese de către informatorii regali. Nici la cîteva luni regele nu era lămurit pe deplin asupra celor petrecute în Moldova, fapt pentru care atitudinea lui față de Ștefan cel Mare, este mai mult decît rezervată [18]. Cazimir accepta, ca o favoare, să considere victoria lui Ștefan ca propria sa victorie, și promitea, vag, ajutoare domnului român, fără să se precizeze natura lor și în ce condiții vor fi acordate. De data aceasta, putem constata că, una din cauzele care au contribuit la stabilirea unei atmosfere de neîncredere față de domnul român, era prezența logofătului Mihu în Polonia. Personal și prin legăturile pe care Mihu le avea în Moldova, fostul logofăt se străduia să minimalizeze faptele domnului, să compromită orice încercare de apropiere dintre Ștefan cel Mare și rege. După lupta de la Baia, Mihu prezintă o situație politică a Moldovei, în măsură să creeze impresia, la curtea de la Cracovia, că autoritatea domnului este foarte precară din pricina conflictului cu Matei, dar și pentru că o parte din țară s-a sustras autorității domnești [19].

Deși în totală contradicție cu realitatea, aceste zvonuri lansate și colportate de Mihu și acoliții săi au darul să zădărnicească eforturile lui Ștefan cel Mare de a realiza o strînsă colaborare între Moldova și regatul polon.

Faptul că preocupările politice polone se concentrează în jurul conflictului cu ordinul teuton ani de zile în șir, problema relațiilor polono-moldovene a fost neglijată, conjunctură pe care a încercat s-o exploateze, ori de cîte ori s-a ivit prilejul, logofătul Mihu și adversarii domnului român.

Uneltirile acestora s-au bucurat de credit, pentru că relațiile dintre Cazimir și Ștefan cel Mare încă nu căpătaseră o formă concretă, dar și din alt motiv, care ni se pare esențial. Unul dintre obiectivele politice urmărite de regii Poloniei a fost acele de a limita creșterea puterii politice și militare a Moldovei, de a menține această țară românească (polonii numesc Moldova sistematic, Valahia = Romania) într-o situație subalternă prin relații de familie și relații de dependență feudală. Alexandru cel Bun reușise să se emancipeze de sub tutela politică a regelui polon, dar, în luptele care au loc după moartea sa, pentru tronul Moldovei, regii poloni se străduiesc să readucă Moldova la situația de dinainte de 1400.

Ștefan cel Mare se urcă în scaun alungînd pe un domn care recunoscuse suzeranitatea polonă. Schimbarea de domn din 1457 n-a fost pe placul regelui după cum, acțiunile de represalii ale lui Ștefan, pentru prinderea sau alungarea lui Petru Aron din Polonia, trebuie să fi nemulțumit curtea din Cracovia, mai ales că aceste acțiuni aveau loc în momentul în care regatul polon era angajat în lupta cu ordinul teutonic. De aceea, acceptarea tratativelor cu domnul Moldovei nu au însemnat și lichidarea tuturor neînțelegerilor ci, mai degrabă, amînarea clarificării relațiilor dintre cele două părți. Intervenția regelui polon în favoarea boierilor fugari și după întoarcerea acestora în Moldova, demersurile lui Cazimir în favoarea logofătului Mihu sînt o dovadă

[18] *Ibidem*.
[19] *Ibidem*.

a adevăratelor sentimente pe care acesta le nutrea faţă de Ştefan cel Mare. Cu toate că domnul s-a angajat, în actul din 2 martie 1462, să presteze omagiul de credinţă, pînă în 1468 regele nu şi-a manifestat dorinţa ca un asemenea angajament să se concretizeze în condiţiile în care conflictul cu Ordinul teutonic nu fusese lichidat. Aşa se şi explică de ce regele nu a acordat crezare spuselor domnului român pînă la 1467, de ce a răspuns evaziv pînă la această dată, la solicitările domnului. Cît a dorit Ştefan ca să presteze omagiul este greu de spus. În orice caz, prin politica sa faţă de Cazimir, el şi-a asigurat dacă nu colaborarea cu marele vecin, liniştea la unul dintre hotarele sale.

Evenimentele din 1467 şi consecinţele lor au darul să modifice substanţial raporturile dintre cele două părţi. Chiar dacă circulau zvonurile care puneau la îndoială victoria lui Ştefan cel Mare [20] şi oricît de dispuse se arăta regele să acorde credit acestora, adevărul a ieşit pînă la urmă triumfător şi consemnarea lui Dlugosz este o mărturie preţioasă în acest sens [21].

În urma victoriei obţinute de Ştefan cel Mare împotriva lui Matei Corvin, fapt de notorietate publică în Polonia şi de care nu se îndoia nimeni, poziţia internaţională a Moldovei se consolidează. Devenea evident că această ţară este o forţă politică şi militară care nu trebuia neglijată. Şi, mai ales, devenea şi mai evident faptul că Ştefan cel Mare este un domn autoritar, un om politic abil şi un general cu calităţi excepţionale. Pînă în 1467, Ştefan cel Mare se angajase în lupte de mai mică importanţă, incursiuni de hotar, de proporţii reduse, care nu îngăduiau o judecată de valoare exactă asupra capacităţii militare a ţării şi asupra calităţilor de general ale domnului. O campanie de patruzeci de zile încheiată cu victoria asupra unui mare rege sînt elemente care aruncă lumină asupra personalităţii politice şi militare a domnului.

Afirmarea politică şi militară a Moldovei are darul să schimbe atitudinea de indiferenţă pe care Cazimir o manifestase pînă în 1467 faţă de această ţară.

Pînă la data la care este consemnată intervenţia diplomatică polonă, regele manifestase rezerve faţă de Ştefan cel Mare, neîncredere în ştirile trimise de domn, din care pricină, ţine să se informeze prin oamenii săi. În momentul în care cunoaşte exact care este situaţia politică a Moldovei, regele acceptă tratativele şi acest lucru se va întîmpla abia la mijlocul anul 1468. Pînă în luna iunie 1468, Cazimir, deşi promisese ajutoare lui Ştefan cel Mare, nu schiţează nici un gest în acest sens. Timp de trei luni de zile, nu avem nici un document care să demonstreze că regele este hotărît să accepte o schimbare în atitudinea sa faţă de Ştefan cel Mare, cu toate că, în acest răstimp, domnul Moldovei, informat despre pregătirile pe care le făcea Matei Corvin în Transilvania, se temea că adversarul său va căuta să se răzbune pentru înfrîngerea suferită în Moldova, prin organizarea unei noi campanii [22] din care pricină cerea sprijin în Polonia. Abia în ziua de 16 martie 1468, nobilii poloni şi nu regele se adresează nobililor unguri cerîndu-le să intervină pe lîngă Matei Corvin, să-l determine să renunţe la atitudinea sa ostilă faţă

---

[20] Ş. Papacostea, *op. cit.*, p. 977.
[21] I. Dlugosz, *Historiae Polonicae*, Frankfurt, 1711, col. 417—418.
[22] I. Ursu, *op. cit.* p. 56, N. Iorga, *Ştefan cel Mare*, p. 98, S. Papacostea, *op. cit.*, p. 970.

de Moldova [23]. Matei Corvin este acela care va răspunde acestei scrisori. Sprijinul polon, la intervenţiile repetate ale lui Ştefan cel Mare se reducea, la începutul anului 1468, numai la scrisoarea nobililor poloni. Sîntem într-un moment în care regele Cazimir era pe deplin edificat asupra celor petrecute în Moldova şi avem posibilitatea să constatăm că în lunile de aşteptare — ianuarie — martie 1468 — domnul Moldovei, în afara unor promisiuni vagi nu primeşte nici un ajutor din partea aliatului său. Pregătirile militare ale regelui Ungariei au o finalitate neaşteptată, atacul Boemiei lui George Podebrady [24]. Cazimir se opune intenţiilor lui Matei Corvin de a cuceri Boemia şi, pînă la urmă, se ajunge la un conflict armat între regatul polon şi maghiar care va dura pînă la 1478.

Scrisoarea nobililor poloni este datată din 16 martie 1468, deci din vremea în care luptele lui Matei pentru Boemia începuseră. În asemenea condiţii este greu de spus că „intransigenţa regelui Ungariei“ [25] a dus la o apropiere dintre Moldova şi Polonia. De data aceasta se repetă situaţia de pînă la 1467 cînd Polonia fusese angajată în luptele cu ordinul teutonic, iar din 1468, timp de zece ani, ea îşi va concentra eforturile în luptele pentru stăpînirea Boemiei, fapt care ar explica „apatia totală a Poloniei în raport cu marile desfăşurări din nordul bazinului pontic“.[26]

Este evident, şi cronologia documentelor o probează, că intervenţia polonă pe lîngă Matei Corvin are loc într-un moment în care regele Ungariei renunţase, cel puţin pentru o vreme, la orice acţiune ostilă împotriva Moldovei.

Această nouă orientare a lui Matei Corvin este, în parte şi o urmare a rezultatului bătăliei de la Baia. Campania din Moldova îi demonstrase orgoliosului rege cîte dificultăţi avea de întîmpinat o oaste care trece la răsărit de Carpaţi. Deşi, iniţial, regele se hotărăşte să pornească din nou împotriva lui Ştefan cel Mare, dovadă că în campania din 1467 fusese înfrînt, la îndemnul papei dar şi împins de dorinţa lui de a se afirma pe arena politică vest-europeană, Matei Corvin începe lungul şi inutilul conflict cu Boemia neglijînd pericolul de moarte care ameninţa regatul Ungariei: ofensiva otomană. Este, din partea lui Matei Corvin, o gravă eroare politică, pe care cronicarii contemporani o suprind atunci cînd consideră că în timpul conflictului cu Polonia pentru stăpînirea Boemiei, „Ungaria însăşi, parcă ar fi fost văduvită de principele său“[27].

Mahomet II atent la tot ce se întîmpla pe plan politic european sesizează prompt noua orientare politică a regelui Ungariei şi trimite solie la

---

[23] A. Lewicki, *Index actorum saeculi decemi quinti* în *Monumenta Medii Aevi Historica Res Gestas Poloniae Illustrantia*, vol. XI, p. 452; A. Veress, *Acta et epistolae relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia*, vol. I, 1468—1540 Budapesta, 1914, p. 5—6; V. Pârvan, *Relaţiile lui Ştefan cel Mare cu Ungaria*, în „Convorbiri literare“ anul XXXIX, 1905, p. 906, Ş. Papacostea, *op. cit.*, p. 978—979.

[24] I. Ursu, *op. cit.* p. 56; Ş. Papacostea, *La guerre ajournée. Les relations polono-moldaves en 1478. Reflexions en marge d'un texte de Philippo Bouonacorsi-Callimachus*, în „Revue Roumaine d'Histoire“, XI (1972), nr. 1, p. 6.

[25] Ş. Papacostea, *Un épisode de la rivalité polono-hongroise au XV-e siècle ...*, p. 971.

[26] Idem, *Campania lui Ioan Albert în Moldova*, p. 261.

[27] I. Lupaş, *„Chronicon Dubnicense“ despre Ştefan cel Mare în* „Anuarul de istorie naţională din Cluj“, V, 1928—1930, Cluj, 1930, p. 345.

Buda pentru realizarea unei înţelegeri între Imperiul otoman şi regatul maghiar. În Polonia circulau zvonuri că sultanul îi oferise lui Matei pe fiica sa ca soţie [28], dar spre meritul regelui, acesta nu a acceptat încheierea vreunei convenţii [29]. Nu este mai puţin adevărat că, timp de ani de zile, regele Ungariei a neglijat complet problemele sud-estului eropean, îngăduind creşterea şi consolidarea puterii otomane în această parte a continentului [30].

Este adevărat că retragerea lui Matei din Moldova, sau angajarea forţelor regatului ungar în Boemia nu înseamnă şi lichidarea totală a conflictului dintre Matei şi Ştefan. În Transilvania se afla Petru Aron şi existenţa lui constituia o ameninţare pentru Ştefan cel Mare. Aşa se şi explică de ce, îndată după biruinţa de la Baia, oastea lui Ştefan pătrunde în scaunele secuieşti [31]. Dacă practic, Matei Corvin nu avea cum să atace Moldova la începutul anului 1468, în principiu, ostilităţile puteau fi reluate oricînd.

Primejdia nu mai era atît de mare în momentul cînd are loc intervenţia nobililor poloni pe lîngă regele Matei, iar răspunsul acestuia ne lasă să întrevedem amărăciunea regelui şi nicidecum intenţia sa de a porni de îndată împotriva Moldovei. Regele Ungariei justifica propria lui acţiune din 1467 ca un răspuns la provocările domnului român pentru că acesta i-a sprijinit pe rebelii transilvăneni, dar nu afirmă niciodată că l-ar fi înfrînt pe domn. Un singur lucru încearcă să realizeze Matei Corvin prin scrisoarea lui şi, anume, să stîrnească neîncrederea polonilor în Ştefan cel Mare, însinuînd că domnul singur s-a socotit supusul lui, aşa cum de fapt a făcut-o faţă de toţi vecinii săi, pentru ca, în felul acesta, să se sustragă autorităţii tuturor [32].

Luptele pentru Boemia au avut darul să concentreze toate eforturile militare ale lui Matei Corvin şi, pînă la încheierea conflictului deschis de problema moştenirii coroanei Boemiei, au loc schimbări de ordin politic şi militar care l-au făcut pe rege să uite umilinţa îndurată la Baia.

În cadrul relaţiilor moldo-ungare, campania din 1467 înseamnă punctul final al unor încercări de aservire a Moldovei, încercări care au durat o sută de ani. După campania din 1467 devenea evident un lucru: această ţară românească nu putea fi cucerită cu forţa, regatul maghiar nu avea suficiente resurse militare care să ducă la supunerea ei.

Ştefan cel Mare şi-a dat seama că Ungaria rămîne, în urma victoriei din 1467 şi a incursiunii care a urmat în posesiunile ce se aflau sub stăpînirea coroanei maghiare, un adversar de temut, dar nu o primejdie de neînlăturat. Cel mai periculos duşman aflat în hotarul Moldovei era Imperiul otoman. Nu era de neglijat nici vecinul de la răsărit care avea posibilitatea să atace, oricînd prin suprindere. [33]

Aceste împrejurări politice i-au dictat domnului politica sa faţă de Polonia şi, aşa cum o va face în 1475 faţă de principii europeni, el prezintă

---

[28] S. Papacostea, *Un épisode de la rivalité polono-hougraise au XV-e siècle*, p. 977.

[29] *Monumenta Hungariae Historica, Acta Extera*, vol. V, p. 79—80, A. Bonfinius, *Historia Pannonica sive Hungaricarum decades IV-et dimidia*, Coloniae Agrippinae, 1690, p. 401.

[30] Ş. Papacostea, *La guerre ajournée*, p. 7.

[31] Al. I. Gonţa, *op. cit.*, p. 1141.

[33] A. Lewicki, *op. cit.*, p. 452, V. Pârvan, *op. cit.*, p. 906—907, I. Ursu, *op. cit.*, p. 57.

regelui Poloniei şi sfetnicilor săi, în scrisoarea din 1 ianuarie 1468, şi prin solul său tabloul politic al sud-estului şi estului european [34].

Dintre toţi adversarii pe care-i avea Ştefan cel Mare numai doi ameninţau direct regatul polon: tătarii şi Matei Corvin. Domnul Moldovei insistă în scrisorile sale asupra pericolului pe care-l prezenta pentru întreaga Europă creşterea puterii otomane şi o parte dintre marii nobili ai Poloniei înţeleg acest lucru.

Ca o urmare directă a stăruinţelor lui Ştefan cel Mare se poate spune că în Polonia se cristalizează două puncte de vedere deosebite faţă de această ţară românească. Unul aparţine regelui şi anturajului său direct, altul este împărtăşit de unii nobili şi oameni de cultură cum sînt Dlugosz sau cronicarii care urmează acestuia.

Scrisoarea nobililor poloni către magnaţii unguri este revelatoare în definirea atitudinii pe care a adoptă aceştia aşa cum tratativele din vara anului 1468 şi anii următori ne dau posibilitatea să surprindem în parte, felul în care concepea Cazimir natura relaţiilor dintre el şi domnul român.

Nobilii şi cărturarii poloni dovedesc că erau animaţi de idealuri politice de largă perspectivă europeană. Ei au în vedere nu numai relaţiile dintre Moldova şi Polonia dar şi contextul politic mai larg în care se definesc aceste relaţii. Nobilii poloni pledează în sensul eliminării oricăror litigii dintre regatul polon şi regatul ungar, buna înţelegere dintre cele două mari puteri fiind folositoare ambelor părţi dar şi spre profitul celorlalte ţări europene deoarece cele două regate erau pentru Europa, ca nişte scuturi împotriva tătarilor şi turcilor [35]. Apărarea creştinătăţii şi solidaritatea principilor creştini este unul dintre idealurile politice pe care îl împărtăşesc cărturarii din a doua jumătate a secolului al XV-lea şi îl întîlnim în scrisoarea nobililor poloni din martie 1468, dar şi în scrierile cronicarilor poloni. Aşa cum vom vedea, atunci cînd va fi vorba de evenimentele anilor 1475 şi 1476, cronicarii poloni vor condamna în termeni vehemenţi indiferenţa manifestată de Cazimir în timpul luptelor dintre Ştefan cel Mare şi Mahomed II.

Cît priveşte atitudinea regelui faţă de Ştefan Cel Mare, la începutul anului 1468, aceasta este determinată de rezultatul campaniei din 1467 şi de perspectiva unui conflict cu Matei Corvin.

Temîndu-se de o înţelegere între Mahomed II şi Matei Corvin interpretată la curtea polonă ca o suită de concesii făcute de sultan regelui, printre care se număra şi recunoaşterea, de către turci a asupririi Moldovei de către regele Ungariei, Cazimir consideră oportună sprijinirea lui Ştefan cel Mare. Ocuparea Moldovei ar fi avut ca urmare revendicarea Rusiei Mici de către Matei Corvin [36], din care pricină era de preferat ca Moldova să nu intre în sfera de influenţă a regatului maghiar. În consecinţă, Cazimir se hotărăşte să îl ajute pe Ştefan cel Mare, dar condiţionează sprijinul său. Domnul Moldovei ceruse, în virtutea alianţei existente pînă în 1467, să i se dea ajutoare pentru a respinge oastea regală a Ungariei, sau ca să preîntîmpine o nouă campanie organizată de Matei Corvin, fără ca acest fapt

---

[34] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 3—8; N. Iorga, *op. cit.*, p. 341—342, Ş. Papacostea, *op. cit.*, p. 974—975.

[35] Ş. Papacostea, *op. cit.*, p. 979.

[36] Ş. Papacostea, *op. cit.*, p. 977.

să influenţeze relaţiile dintre el şi regele Cazimir. Altfel priveşte lucrurile Cazimir şi atitudinea regelui este influnţată de faptul că, în anul 1468, regatul polon nu este angajat în nici un conflict, deci regele este în situaţia de a acorda o atenţie sporită relaţiilor moldo-polone. Pe lîngă aceasta, victoria lui Ştefan cel Mare la Baia îl determină pe rege să dorească menţinerea Moldovei în sfera de influenţă a Poloniei. Era o chestiune de orgoliu pentru Cazimir ca să găsească mijloacele cu ajutorul cărora ar fi realizat, conform mentalităţii feudale, subordonarea domnului român. Cazimir se oferă să-l sprijine pe Ştefan cel Mare nu numai împotriva lui Matei Corvin dar şi împotriva oricărui adversar cu condiţia ca domnul să presteze omagiul de credinţă în faţa regelui [37]. În documentul din 1462 domnul Moldovei se oferise să îndeplinească o asemenea obligaţie cu caracter feudal dar, din cîte documente ne-au rămas pînă acum, nu reiese că s-a ajuns la concretizarea angajamntului luat şi nici regele nu i-ar fi cerut să o facă. De data aceasta, Cazimir va face din prestarea omagiilor problema centrală a raporturilor dintre el şi domnul român. În consecinţă sînt trimişi în Moldova Dobko Byszowski, castelanul de Belz şi Stanislaw Teczynski, subcamerarul de Chelm, ca să-i transmită domnului că va primi ajutoare de la rege şi să stabilească ziua pentru depunerea omagiului [38].

La 28 iulie 1468, Ştefan cel Mare dă din Suceava documentul prin care defineşte caracterul relaţiilor sale cu Cazimir. Acest document este dat într-un moment în care pericolul pe care-l reprezenta Matei Corvin fuse în cea mai mare parte îndepărtat, deci nu este elaborat într-un moment de criză politică. Dar, iată pe scurt clauzele principale ale acestui document. Ştefan cel Mare se angajează să fie supus credincios regelui aşa „cum au fost şi cei dinaintea noastră, (este vorba de domnii Moldovei) în deosebi bunicul nostru Alexandru Voevod cel Bătrîn“ [39]; nu va accepta suzeranitatea altui rege; promite sprijin lui Cazimir împotriva oricărui duşman, la cererea regelui; „De asemenea, cînd va da bunul Dumnezeu şi domnul nostru domnia sa craiul, călătorind cu noroc spre părţile ruseşti, se va apropia de locurile acestea, adecă de Camenița, Colomeia sau Sniatin, domnia sa are să trimită după noi, iar noi avem să mergem la domnia sa, ca la stăpînul nostru prea milostiv, şi avem să-i facem jurămînt de supunere, după vechile obiceiuri“ [40]; domnul nu va întreprinde nimic în politica externă şi nici nu se va război împotriva cuiva fără să-l anunţe pe rege şi fără să primească sfatul acestuia; în schimb, regele îl va sprijini împotriva oricărui duşman atît diplomatic cît şi militar, iar în caz de nevoie domnul va primi loc de adăpost în Polonia.

Actul de închinare din iulie 1468 a fost considerat ca o revenire a Moldovei la starea de vasalitate pe care această ţară o cunoscuse în vremea predecesorilor lui Ştefan cel Mare, iar concesiile făcute de domn s-au datorat „intransigenţei“ lui Matei Corvin şi pericolului pe care îl reprezenta, pentru

---

[37] I Dlugosz, *op. cit.*, col. 430—431.

[38] *Ibidem*, I. Ursu, *Ştefan cel Mare şi turcii*, Bucureşti, 1914, p. 118—119, Al. V. Boldur, *Politica externă a lui Ştefan cel Mare într-o lumină nouă*, în „Studii şi cercetări istorice“, XVII, Iaşi, 1943, p. 8.

[39] I. Bogdan, *op. cit.*, p. 303.

[40] *Ibidem*, p. 304.

Moldova, o nouă invazie ungurească [41]. După cît s-a putut constata, acest pericol nu mai exista, iar intransigenţa lui Matei Corvin, aşa cum ne apare în răspunsul dat nobililor poloni, este mai mult o expresie a neputinţei sale.

Care sînt cauzele care l-au determinat pe Ştefan cel Mare să emită un asemenea document? Din ordinea înşiruirii primejdiilor care ameninţau Moldova în vara anului 1468, ordine stabilită de Ştefan cel Mare, reiese că turcii şi tătarii reprezentau pentru domn un pericol mai mare decît ungurii. În documentul citat se spune clar că regele va trebui să-l apere pe Ştefan cel Mare „de toate neamurile de pe lume: de turci şi de tătari şi de unguri, cu un cuvînt de păgîni şi de creştini" [42], pe primul loc situîndu-se constant turcii şi tătarii şi abia după aceea venea rîndul ungurilor. Acest amănunt este de natură să ilustreze în chip strălucit clarviziunea politică a domnului şi să explice de ce Ştefan a acceptat să recunoască o stare de subordonare a Moldovei faţă de Polonia, aşa cum apare în documentele anterioare anului 1457.

Felul în care s-au desfăşurat, ulterior, evenimentele politice şi militare confirmă previziunile domnului. În 1469 are loc un atac pustiitor al tătarilor, iar după 1470 începe conflictul cu Poarta. Cît priveşte regatul maghiar, acesta din adversar va deveni aliatul Moldovei.

Dar, reprezintă actul din iulie 1468 o strictă înfeudare a Moldovei faţă de Polonia? Este de domeniul evidenţei că, fără depunerea jurămîntului de credinţă, fără prestarea omagiului în faţa regelui care „genera raportul juridic dintre vasal şi senior", [43] actul din iulie 1468 nu reprezintă decît promisiuni formale, iar Ştefan cel Mare dă dovadă de o rară prodigalitate atunci cînd este vorba de promisiuni. În fond, domnul dorea să-şi asigure un aliat şi un protector de nădejde. Era dispus să accepte condiţia de vasal în cazul în care Cazimir se arăta gata şi o demonstra prin fapte că îl va ajuta în momentul confruntării cu Imperiul otoman. Ştefan cel Mare era convins de faptul că un conflict cu Mahomed II era inevitabil, calcula eforturile extraordinare pe care le solicita un asemenea conflict şi, pentru a ieşi biruitor, înlăturînd cea mai mare primejdie din hotarul Moldovei, era gata să recunoască pe Cazimir ca suzeran al său. Iar această suzeranitate nu era atît de apăsătoare cum ar părea la prima vedere, pentru că Ştefan cel Mare strecoară, în actul din iulie 1468, o serie de clauze care anulează, în mare parte, obligaţiile pe care şi le asuma faţă de Cazimir. De exemplu: atunci cînd se angaja să-l sprijine pe rege, domnul menţionează că o va face „dar, după puterea noastră" [44]. Este o condiţionare a ajutorului pe care domnul îl va furniza, condiţionare pe care n-o întîlnim în documente similare date de către predecesorii săi. În 1393, în actul lui Roman vodă, se arăta că domnul îl va ajuta pe rege împotriva tuturor duşmanilor „afară de Ţara Prusiei şi Lituaniei şi cu ţinuturile de dincolo de Cracovia, care din cauza depărtării nu sînt plăcute poporului nostru" [45]. Ştefan I se angaja să meargă împotriva tuturor duşmanilor regatului polon, fie că era vorba de

[41] S. Papacostea, *op. cit.*, p. 971, 972, Idem, *La guerre ajournée*, p. 5—6.
[42] I. Bogdan, *op. cit.*, p. 304.
[43] S. Papacostea, *De la Colomeea la Codrul Cosminului*, p. 530.
[44] I. Bogdan, *op. cit.*, p. 304.
[45] M. Costăchescu, *Documentele moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, vol. II, Iaşi, 1932, p. 608.

tătari, sau de voievodul Basarabiei (Ţara Românească) fie că era vorba de tătari de pruşi sau de regatul Ungariei [46].

O altă clauză restrictivă este şi raportarea obligaţiilor contractate de Ştefan cel Mare la cele pe care, bunicul său, Alexandru cel Bun, le avusese faţă de regele polon. În documentul din 1468, Ştefan aminteşte de două ori pe Alexandru cel Bun şi acest lucru nu este întîmplător din două motive. Unul, în actele sale, bunicul lui Ştefan cel Mare făgăduia ajutor regelui polon într-o formulă generală [47], sau precizînd un anume duşman, cum se întîmplă în anul 1411 [48]. În ultimul caz este limpede că aveam de-a face cu un act de alianţă împotriva unui duşman comun, regele Ungariei. Urmaşii lui Alexandru cel Bun au dat dovadă de slăbiciune atît în politica internă cît şi în cea externă. În tratatele lor cu regii poloni sau cu Iancu de Hunedoara ei subordonează Moldova politic şi militar celor cărora îi ajutaseră să cîştige tronul şi să se menţină pe el.

Un exemplu elocvent îl reprezintă actul din 1448, emanat din cancelaria lui Petru, prin care domnul nu numai că făgăduieşte să îndeplinească cele două obligaţii clasice existente în raportul de vasalitate — *auxilium* şi *consilium* — dar acceptă amestecul regelui polon în treburile interne ale Moldovei [49], fapt care ştirbea considerabil autoritatea domniei. Petru Aron, înaintaşul lui Ştefan cel Mare, merge şi mai departe pe calea aservirii Moldovei faţă de regatul polon, atunci cînd se angaja, printre altele, să nu înstrăineze vreun pămînt al Moldovei „fără o înţelegere anumită şi voinţă a numitului Domn“ [50] (Cazimir). Asemenea clauze umilitoare nu apar în tratatele dintre Alexandru cel Bun şi poloni, aşa explicîndu-se de ce Ştefan cel Mare se referă la ele, în mod special. Rezervele sau aluziile pe care le face Ştefan în tratatul din iulie 1468, reduc acest act la nivelul tratatelor de alianţă dintre Moldova şi regatul polon. Este adevărat că domnul se obliga să presteze omagiul corporal dar, evenimentele ulterioare vor demonstra că această clauză, din tratatul din 1468, nu era decît o promisiune. Ştefan cel Mare, în conflict cu Matei Corvin şi temîndu-se mai ales de turci şi de tătari dorea să aibă alianţa polonă şi nimic mai mult.

Cazimir, în schimb, în urma victoriei asupra cavalerilor teutoni, vroia să transforme alianţa dintre cele două ţări, stare de lucruri pe care o acceptase pînă în anul 1468, într-o subordonare efectivă a Moldovei prin prestarea omagiului de către Ştefan cel Mare. Pe lîngă o chestiune de orgoliu, regele Poloniei năzuia să extindă autoritatea sa asupra Moldovei, puterea şi mărirea pe care o cunoaşte regatul său fiind un argument suficient pentru mentalitatea feudală, iar vechile tratate constituind o justificare a planurilor politice pe care Cazimir încerca să le realizeze. Cîtă vreme regele fusese angajat în luptele cu cavalerii teutoni, acceptase tratatele avantajoase pentru Ştefan. Descătuşat de orice obligaţii militare, regele polon vroia să reglementeze raporturile dintre el şi Ştefan. Domnul român trebuia să recunoască suzeranitatea regelui, nu mai era vorba de o dependenţă nominală ci de o subordonare efectivă a Moldovei. De aceea,

---

[46] *Ibidem*, p. 613.
[47] *Ibidem*, p. 625—626, 629.
[48] *Ibidem*, p. 638—639.
[49] *Ibidem*, p. 736.
[50] *Ibidem*, p. 784.

nu ajutorarea lui Ştefan îl interesează pe Cazimir, ci supunerea acestuia faţă de coroana polonă. De aceea, în ianuarie 1469, Cazimir părăseşte Cracovia îndreptîndu-se spre Liov, unde avea să rămînă 40 de zile, în aşteptarea domnului român. Cu toate că regele a trimis doi sfetnici de frunte ca să-l invite pe Ştefan să vină la Liov, acesta nu s-a prezentat [51] în ciuda angajamentelor luate prin tratatul din iulie 1468. Ce l-a determinat pe domn să nu se prezinte în faţa regelui, ne-o spune Dlugosz, iar informaţiei cronicarului polon nu i s-a dat importanţa cuvenită. Ştefan le-a spus solilor poloni că nu-şi poate părăsi ţara de frica turcilor, tătarilor şi muntenilor care ar pătrunde şi i-ar lua ţara în lipsa lui [52]. În realitate, domnul se temea, după cum ne spune Dlugosz ca regele să nu-l prindă şi să pună în locul său alt domn. Unii dintre consilierii regali îl încunoştinţaseră pe Ştefan despre planurile regelui şi, prudent, domnul a rămas la Suceava, unde a depus un nou jurămînt în faţa solilor poloni. Informaţia lui Dlugosz este preţioasă pentru că ne dezvăluie adevăratele sentimente pe care Cazimir le nutrea faţă de domnul Moldovei şi, în acelaşi timp, ne arată şi care erau intenţiile regelui: înlocuirea lui Ştefan cu un domn docil. Fără să se angajeze într-o acţiune de proporţii şi în acelaşi timp riscantă regele, prin înşelăciune, dorea să înlăture de pe tronul Moldovei o personalitate puternică, să subordoneze, în felul acesta, ţara românească din hotarul regatului polon.

La începutul anului 1469, Ştefan cel Mare era edificat asupra gîndurilor intime ale regelui, asupra perspectivelor politice care se deschideau în faţa Moldovei. Devenea evident un lucru: domnul nu se putea încrede în rege. O ruptură cu Cazimir nu era totuşi de dorit. De aceea Ştefan depune jurămîntul în faţa celor doi demnitari pe care Cazimir îi trimisese la Suceava, iar acest act nu însemna decît amînarea unei depline lămuriri a raporturilor dintre Moldova şi regatul polon şi, în acelaşi timp, perpetuarea unor relaţii paşnice. Era adevărat că în iarna anului 1469, turcii şi ungurii nu ameninţau Moldova, dar, în vara aceluiaşi an, zvonuri în legătură cu un atac turcesc ajungeau la Caffa şi în Moldova [53]. Ştefan cel Mare, pînă la definirea intenţiilor duşmanilor săi, hotărăşte să lichideze pericolul din Transilvania, organizînd două incursiuni cu intenţia de a-l prinde pe Petru Aron [54]. A trebuit să recurgă pînă la urmă la un şiretlic ca să-l captureze pe rivalul său [55].

Matei Corvin nu poate riposta, fiind angajat în luptele din Boemia, iar dispariţia pretendenţilor aflaţi sub protecţia regelui Ungariei cît şi dorinţa acestuia de a avea linişte din partea Moldovei, vor fi argumentele care-l vor determina pe rege să uite campania din 1467.

---

[51] I. Dlugosz, *op. cit.*, col. 438, Ş. Papacostea, *De la Colomeea la Codrul Cosminului*, p. 534.

[52] *Ibidem.*

[53] *Codice diplomatico delle colonie Tauro-Liguri*, ordinato ed illustrato dal P. Amedeo Vigna, Genova, 1879, vol. II, p. 624—625. 654; *Monumenta Hungariae Historica, secţia* IV, fasc. II, *Acta extera*, vol. V, Budapesta, 1877, p. 100 (Vom cita în continuare *Acta extera*); N. Iorga, *Chilia şi Cetatea Albă*, p. 131—132.

[54] I. Dlugosz, *op. cit.* col. 445, V. Pârvan, *op. cit.* p. 909, I. Gonţa, op. cit. p. 1142.

[55] I. Dlugosz, *op. cit.* col. 445, I. Ursu, *op. cit.*, p. 59, N. Iorga, *Ştefan cel Mare*, p. 103.

În vara anului 1469 are loc năvala tătarilor de pe Volga. Năvălitorii care pătrunseseră în Moldova sunt înfrînţi de Ştefan cel Mare, în timp ce cele două hoarde care prădaseră în regatul polon se întorc fără să fi suferit vre-o pierdere, motiv pentru Dlugosz ca să-l laude pe domnul român [56].

Temerile lui Ştefan cel Mare, formulate în faţa trimişilor regali în iarna anului 1469, nu fuseseră lipsite de temei şi poate că evenimentele însele l-au convins pe Cazimir să încerce din nou să-l constrîngă pe Ştefan cel Mare să i se supună. De aceea, Cazimir se deplasează toată vara spre Leopole, unde ajunge la mijlocul lunii septembrie, unde rămîne pînă în februarie 1470, aşteptîndu-l pe Ştefan. Nici de data aceasta domnul Moldovei nu se prezintă în faţa regelui. Se poate ca Ştefan să se fi temut de vre-o cursă. Dlugosz nu ne spune nimic în acest sens, dar tot cronicarul polon ne prezintă justificările lui Ştefan.

Primele luni ale anului 1470 sînt momente de mare tensiune pentru activitatea diplomatică şi militară a domnului Moldovei, dar ele reprezintă şi răstimpul unor limpeziri în domeniul relaţiilor internaţionale ale Moldovei.

Neprezentarea pentru a doua oară în faţa regelui polon ar fi putut duce la o ruptură cu Polonia într-un moment critic pentru domn şi ţară, dacă ţinem seama de relaţiile dintre Moldova şi regatul maghiar şi mai ales de faptul că, acum, izbucneşte deschis conflictul cu Ţara Românească şi, implicit, cu Imperiul otoman. Faptul că Ştefan cel Mare nu accepta să se închine regelui. Cazimir, deşi el este acela care ar fi avut nevoie mai mult decît oricînd de linişte la hotarele ţării sale în momentul în care ia iniţiativa în confruntarea cu Poarta, ne sugerează dimensiunile personalităţii excepţionale ale domnului român. Curajul neobişnuit cu care acţionează este dublat de o mare clarviziune politică. Ştefan cel Mare ştia că regele polon nu are mijloacele pentru a impune domnului o stare de subordonare totală, din care pricina se străduieşte să menţină relaţiile cu regatul vecin la nivelul unei alianţe sau mai exact, al unei bune vecinătăţi. De aceea domnul trimite o solie care să-i explice lui Cazimir că se află în conflict cu Radu cel Frumos şi nu-şi poate părăsi ţara [57]. Cazimir „cu toate că vedea că spune lucruri demne de crezare", consideră totuşi că domnul o face din viclenie, ajungînd la concluzia formulată de Matei Corvin, cu un an mai înainte, şi, anume, că Ştefan cel Mare „nu este credincios nici Ungurului, nici Turcului şi nici lui" [58] din care pricină regele îl somează pe Ştefan să presteze omagiul corporal. În cazul în care n-o va face, regele îl va socoti duşman şi nu vasalul său [59].

Ştefan cel Mare a repezit în Polonia pe Stanciul şi Ivaşcul postelnic cu o nouă scrisoare prin care domnul se lega cu jurămînt că la 1 mai din anul următor va depune omagiul, indiferent de împrejurările politice şi militare. Şi, pentru a-l convinge pe rege despre realitatea conflictului cu Radu cel Frumos, Ştefan îi cere lui Cazimir să medieze o înţelegere între cei doi domni români.

Regele „grăbindu-se să rezolve alte afaceri ale regatului" cum motivează elegant Dlugosz neputinţa lui Cazimir de a transforma ameninţările sale de

---

[56] *I.* D l u g o s z, *op. cit.*, col. 450.
[57] *Ibidem* col 485.
[58] *Ibidem.*
[59] *Ibidem.*

mai înainte într-o acţiune practică de constrîngere a domnului Moldovei, acceptă natura relaţiilor dintre el şi Ştefan cel Mare aşa cum a înţeles-o acesta din urmă. După aproape doi ani de tratative se definesc, la începutul anului 1470, raporturile dintre Moldova şi Polonia. Lăsînd în seama lui Ştefan alegerea momentului în care acesta se va decide să depună jurămîntul corporal, Cazimir renunţa de fapt la ideea transformării suzeranităţii nominale exercitate de el pînă în 1468 într-o suzeranitate efectivă. Din 1471, intervenind în conflictul dintre boemi şi regele Ungariei, atenţia şi eforturile lui Cazimir vor fi absorbite de problema boemă. Soarta Moldovei şi evenimentele politice şi militare de la Dunărea de Jos vor constitui un obiectiv secundar pentru Cazimir.

Prin comportarea sa, Ştefan cel Mare a preferat independenţa ţării sale în locul unei umiliri care presupunea un ipotetic ajutor militar din partea Poloniei. Experienţa îi arătase şi îi va demonstra domnului că a avut dreptate.

Se poate spune deci că anii 1467—1469 sînt anii clarificării raporturilor dintre Moldova şi Polonia. Felul în care regele Poloniei reacţionează în faţa evenimentelor care se desfăşoară în acest răstimp îi dau posibilitatea domnului Moldovei să cîntărească exact avantajele şi dezavantajele unei alianţe cu Polonia.

În 1467, Cazimir nu i-a trimis nici un ajutor deşi Moldova trecea printr-o mare primejdie. Nici în 1469 cînd Ştefan cel Mare se temea de un atac maghiar şi cînd Moldova este călcată de tătari, regele polon nu schiţează nici un gest de ajutorare, manifestîndu-şi în schimb, îndoieli, solicitînd cercetări pentru stabilirea adevărului ceea ce, de fapt, echivala fie cu neputinţa, fie cu o rea voinţă. De altfel, sistemul organizării militare a regatului era atît de greoaie şi inoperantă în faţa schimbărilor repezi care au loc la hotarul de sud al Poloniei, încît regele nu poate de exemplu, preîntîmpina, sau limita pagubele provocate de invazia tătară din 1469.

Instinctul politic al domnului român îl va îndrepta spre negocieri care să-i asigure ajutoarele cuvenite în momentele de mare primejdie. Noua orientare politică a lui Ştefan cel Mare se face într-un moment în care Moldova avea nevoie de ajutor, de aliaţi de nădejde, într-o situaţie mult mai critică decît aceea din iulie 1468.

La începutul anului 1470 Ştefan cel Mare pătrunde în Ţara Românească şi arde Brăila (27 februarie)[60]. Cu aceasta se începe de fapt conflictul deschis cu Imperiul otoman. Radu cel Frumos nu are vremea necesară pentru a răspunde acestui atac fulgerător. Era de aşteptat ca domnul Ţării Româneşti cu sprijin turcesc să pătrundă în Moldova. Ce l-a determinat pe Ştefan cel Mare să treacă la ofensiva în iarna anului 1470, deşi el ştia că se angaja într-un conflict de mari proporţii, că va avea de înfruntat cea mai mare putere militară a timpului?

Din păcate, ştirile care ni s-au păstrat în legătură cu relaţiile moldo-turceşti, în anul 1469, sînt fragmentare, nu ne dau indicaţii precise care să îngăduie o justificare amănunţită a acţiunilor domnului Moldovei.

O cauză a înrăutăţirii raporturilor dintre Moldova şi Imperiul otoman a constitut-o cucerirea Chiliei de către Ştefan cel Mare în 1465. Din relatarea

---

[60] *Letopiseţul de la Bistriţa*, în *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI*. Publicate de I. B o g d a n; ed. revăzută şi completată de P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1959, p. 16.

lui Dlugosz ar reieşi că în acel an cu greu a fost evitată o confruntare armată între Moldova şi Imperiul otoman. Sultanul s-a mulţumit să-l ameninţe pe Ştefan, iar domnul a trimis soli la Constantinopol cu daruri şi declaraţii de bună credinţă [61]. De fapt, sultanul era incapabil să organizeze o acţiune de amploare în 1465, deoarece el însuşi era bolnav, iar trupele erau nemulţumite pentru că an de an fuseseră nevoite să participe la campanii lungi [62]. Deoarece Chilia aparţinea Ţării Româneşti, cucerirea ei de către Ştefan a dus în mod firesc la relaţii încordate între cele două ţări româneşti.

Radu cel Frumos nu îndrăzneşte să atace singur Moldova, iar în anii 1466—1467, sultanul este angajat în expediţiile sale din Albania, ca în 1468, cînd Scanderbeg murise şi Albania nu mai constituia o primejdie, cînd Veneţia implora pace, iar Matei Corvin la îndemnul papei, pornea împotriva Boemiei, să treacă în Asia Mică, pentru a lichida problema spinoasă a Caramaniei.

În vara anului 1468, Caramania este ocupată şi încorporată Imperiului [63]. Lipsit de sprijinul aliatului şi suzeranului său, Radu cel Frumos păstrează o atitudine defensivă.

În anul 1469, în Transilvania circulau zvonuri în legătură cu o posibilă confruntare dintre Ştefan cel Mare şi Radu cel Frumos [64], după cum domnul Moldovei informase, aşa cum am văzut, el însuşi pe Cazimir despre pericolul muntean.

Radu cel Frumos îşi punea speranţe într-un ajutor turcesc, iar la Caffa se ştia, în iunie, că o flotă turcească se îndrepta spre Cetatea Albă şi Chilia. Se pare că nu s-a ajuns la o sincronizare a acţiunilor flotei otomane cu cele ale domnului muntean. [65]

De fapt, anul 1469 este folosit de otomani cu pregătirea unei flote puternice. Incomodat de activitatea flotei veneţiene din Arhipelag, sultanul se hotărăşte să dea lovitura de graţie stăpînirilor veneţiene în Marea Egee prin cucerirea Eubeei. În anul 1470, flota turcă, sub comanda marelui vizir şi o numeroasă armată de uscat, sub conducerea sultanului, atacă şi cuceresc în luna iulie Negropontul [66].

Aşadar, cauze obiective l-au făcut pe sultan să amîne ani de zile în şir, conflictul cu Ştefan, mulţumindu-se cu cei 2 000 de galbeni pe care domnul îi trimitea ca semn al răscumpărării păcii. Ştefan cel Mare îşi dădea seama că soarta lui şi a ţării sale depinde mai ales de evenimentele care aveau loc pe linia Dunării, sau în sudul fluviului. De aceea, domnul Moldovei încearcă să prevină un viitor dezastru printr-o activitate diplomatică şi militară care

[61] I. Dlugosz, *op. cit.*, col. 344—345.

[62] F. Babinger, Mahomed II *Le Conquerant et son temps (1432—1481)*, Paris, 1954, p. 290—291.

[63] *Ibidem*, p. 325—326.

[64] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. III, p. XXXIV; Idem, *Ştefan cel Mare*, p. 101.

[65] N. Iorga, *Acte şi fragmente*, vol. III, p. 46. Idem, *Chilia şi Cetatea Albă*, p. 131—132.

[66] *Historie de messer Marco Guazzo ove se conteneno le guerre di Mahometto imperatore de turchi haute per quindici anni continui con la Signoria di Venetia, poi con il re di Persia ...* Veneţia, 1545, f. 10—13, N. Iorga, *Chilia şi Cetatea Albă*, p. 132, Fr. Babinger, *op. cit.*, p. 336—338.

să-i îngăduie realizarea unor alianţe şi a unor resurse umane cu ajutorul cărora ar fi putut face faţă oricărei primejdii. Edificat asupra incapacităţii regatului polon de a se angaja într-o politică antiotomană de mare anvergură, Ştefan cel Mare revine la politica tradiţională românească, de refacere a unui front comun de luptă, aşa cum izbutise să-l realizeze parţial Iancu de Hunedoara, aşa cum se străduise s-o facă şi Vlad Ţepeş. Devenise evident pentru domn faptul că el nu se putea bizui decît pe forţele sale care, în condiţiile unui conflict cu Poarta, nu erau suficiente pentru a rezista timp îndelungat. Dintre posibilii săi aliaţi, Ţara Românească era în principiu interesată în lupta antiotomană dar pe scaunul acesteia se afla un om al sultanului. Eliminarea acestuia şi ridicarea în scaunul ţării a unui pretendent favorabil unei politici antiotomane ar fi fost o soluţie pentru integrarea Ţării Româneşti într-un sistem de luptă împotriva Porţii. Cunoscînd intenţiile sultanului, în iarna anului 1470, Ştefan cel Mare se hotărăşte să treacă la acţiune şi primul obiectiv pe care şi-l propune este slăbirea poziţiei lui Radu cel Frumos prin arderea Brăilei. În felul acesta era eliminat de pe harta Ţării Româneşti un important centru strategic unde se puteau concentra forţe capabile să stînjenească, atacînd din flanc, o oaste care se îndrepta spre Tîrgovişte sau Bucureşti [67]. La Brăila se puteau de asemenea concentra, venind în ajutorul lui Radu cel Frumos, forţe otomane aflate în Dobrogea. Acestea sînt considerentele de ordin militar care-l determină pe Ştefan cel Mare să atace Brăila, în iarna anului 1470.

Insistenţele regelui polon ca Ştefan să se prezinte la Cameniţa şi să depună jurămîntul de credinţă, refuzul domnului fiind considerat ca act ostil, îl împiedică pe domn să continue acţiunea începută în timpul iernii, şi să amîne planurile sale pînă la lămurirea raporturilor sale cu Polonia, vara anului 1470 trecînd cu schimbul de solii dintre cele două părţi, dar şi în aşteptarea unui atac venit din partea lui Radu cel Frumos. Fără ajutorul suzeranului, domnul muntean nu îndrăzneşte, însă, organizarea unei acţiuni ofensive.

Paralel cu aceste acţiuni, Ştefan cel Mare încearcă să restabilească relaţii de bună vecinătate cu Matei Corvin. Era evident pentru oricine — poate mai puţin pentru regele Ungariei — că tot atît de ameninţat ca Moldova era şi regatul maghiar.

Era în interesul regelui să sprijine orice încercare de opoziţie faţă de înaintarea otomană, cu atît mai mult cu cît el însuşi era încurcat în războiul cu Boemia. Ceea ce-l îndemna pe Ştefan să restabilească legăturile cu Matei Corvin era şi colaborarea tradiţională dintre Transilvania şi celelalte ţări româneşti. În afara legăturilor economice, o colaborare militară era necesară, iar oraşele din Transilvania erau conştiente de pericolul otoman şi de importanţa participării la efortul comun făcut de ţările române pentru oprirea înaintării otomane pe linia Dunării. Este adevărat că nu avem documente care să cuprindă informaţii exacte despre raporturile moldo-ungare, dar cîteva date fragmentare ne dau posibilitatea să credem că tratativele dintre Ştefan cel Mare şi Matei Corvin au început în vara sau toamna anului 1470. Regele Poloniei se plînge, aşa cum o făcuse şi Matei Corvin cu doi ani mai înainte, că Ştefan nu este credincios nici sultanului nici regelui Ungariei şi nici lui [68],

---

[67] Manole Neagoe, *op. cit.*, p. 86.
[68] I. Dlugosz, *op. cit.*, col. 458.

ceea ce de fapt însemna că Ştefan nu mai era considerat duşmanul lui Matei. În toamna anului 1470, Radu cel Frumos se plîngea braşovenilor că au legături de prietenie cu Ştefan, căruia-i trimiteau arme, iar oamenii domnului veneau la Braşov ca să culeagă informaţii în legătură cu evenimentele din Ţara Românească şi din sudul Dunării [69]. Mai există o a treia informaţie la Bonfinius, care ne relatează că Ştefan, după retragerea lui Matei Corvin din Moldova, i-a trimis scrisori regelui pentru împăcare [70]. Credem că Bonfinius a scurtat considerabil răstimpul dintre ieşirea lui Matei din Moldova şi trimiterea scrisorilor lui Ştefan pentru a masca înfrîngerea regelui. Scrisorile nu puteau fi trimise în 1467 şi nici în următorii doi ani cînd Ştefan cel Mare organizează expediţiile sale în Transilvania. Abia după prinderea lui Petru Aron, deci în 1470, trebuie să fi avut loc încercările domnului român de a stabili relaţii amicale cu regele Ungariei, într-o vreme în care ştim sigur că existau relaţii prieteneşti între Moldova şi Braşov. Este greu de reconstituit cursul tratativelor dintre Ştefan cel Mare şi Matei Corvin după lupta de la Baia, considerăm însă că anul 1470 marchează începutul lor.

După incursiunea care a dus la distrugerea Brăilei, Ştefan cel Mare a stat pe poziţii defensive restul anului 1470. Zvonurile şi informaţiile referitoare la marile pregătiri pe care le făcea Mahomed II au impus prudenţa pe care o manifestă în acest an Ştefan cel Mare. Domnul se aştepta ca Moldova să fie atacată de Radu cel Frumos dar şi de o oaste otomană. Temerile domnului, deşi justificate dacă ţinem seama de faptul că scopul pregătirilor militare făcute de Poartă constituiau un secret pe care sultanul nu-l destăinuia, uneori, nici măcar marelui vizir, nu au găsit o confirmare practică.

Anul 1471 aduce noi schimbări şi clarificări în ceea ce priveşte poziţia pe care vecinii Moldovei o au pentru această ţară, iar pe plan european, se poate stabili cu exactitate care sînt posibilităţile puterilor europene de a organiza o acţiune comună antiotomană.

În primul rînd, Radu cel Frumos întreprinde o incursiune în Moldova în luna martie dar este înfrînt la Soci. Boierii care se pare că complotaseră împotriva domnului înţelegîndu-se cu Radu cel Frumos sînt executaţi, printre aceştia numărîndu-se şi Isaia, cumnatul domnului [71]. Era o limpezire a raporturilor dintre domn şi boieri, iar schimbările operate de domn şi numirea unor noi dregători în funcţiile administrative şi militare mai importante sînt echivalente cu un avertisment dat doritorilor de tulburări interne că Ştefan nu-şi îngăduie nici o slăbiciune atunci este vorba de realizarea planurilor sale politice.

Nu trece la acţiune împotriva lui Radu cel Frumos pentru că se teme de turci, mai ales că sultanul stă la Constantinopol tot anul 1471, Ştefan mulţumindu-se pentru început cu victoria asupra adversarului său direct.

Murind George Podiebrad, boierii îl aleg rege pe Vladislav, fiul lui Cazimir, încît, în anul 1471 regele polon intră în conflict direct cu Matei Corvin. Este de presupus din partea regelui Ungariei o atitudine binevoitoare faţă de Ştefan, cu o condiţie ca domnul să nu intervină direct în conflict alături de

---

[69] Hurmuzaki, XV—1, p. 75.
[70] A. Bonfinius, *op. cit.*, p. 401.
[71] *Letopiseţul de la Bistriţa*, p. 17.

Cazimir. Regele polon, la rîndul său, cere domnului român să-i trimită fiul în ajutor cu 1000 de călăreţi care să-l însoţească pe Vladislav în Boemia [72].

Domnul Moldovei se scuză că nu-şi poate trimite fiul pentru că este prea tînăr şi pentru că el însuşi e ameninţat de munteni, de turci şi de tătari [73]. Scrisoarea lui Ştefan cel Mare este din iulie, fapt care ne arată că în această vreme el era pregătit să preîntîmpine un atac venit din partea turcilor şi a lui Radul Cel Frumos.

Cazimir accepta răspunsul dat de Ştefan cel Mare şi, în anii următori, nu vom mai întîlni nici un document care să evidenţieze dorinţa regelui de a schimba natura relaţiilor sale cu Ştefan cel Mare. Aşadar, începînd cu vara anului 1471, Cazimir se mulţumea cu omagiul formal, cu recunoaşterea unei suzeranităţi nominale asupra Moldovei [74].

Mahomed II întreprinde operaţii de mică anvergură în Asia Mică, încearcă să zădărnicească pe cale diplomatică o înţelegere dintre puterile europene şi Uzun Hassan, întreaga sa grijă fiind deci concentrată spre hotarul de răsărit al Imperiului otoman [75].

Cît priveşte puterile din apusul Europei, incapacitatea acestora de a-şi coaliza eforturile în faţa pericolului comun este ilustrată de lungul şir de eşecuri diplomatice pe care le înregistrează curia papală în încercările sale de a realiza o înţelegere între principii celor mai importante state europene.

La sfîrşitul anului 1463, papa lansează un apel către toţi principii creştini, îndemnîndu-i să se pregătească pentru o expediţie comună împotriva otomanilor. Concentrarea era fixată pentru luna mai 1464 — Dacă oamenii de rînd se arată dispuşi să pornească împotriva duşmanului principii, în schimb, sînt reţinuţi sau se declară deschis împotriva iniţiativei papale [76].

Moartea lui Pius al II-lea, în august 1464, înseamnă sfîrşitul unei acţiuni pe care nici un conducător politic nu o dorise. Noul papă înţelege să ajute pe un singur principe în lupta cu Mahomed II, pe Matei Corvin, în ciuda protestelor Veneţiei [77].

În 1465, Paul II trimite de două ori bani lui Matei Corvin — odată 80 000 de ducaţi, a doua oară 57 500, deşi regele Ungariei nu întreprinsese nici o acţiune demnă de reţinut împotriva otomanilor [78]. Mai mult, în anii următori, în ciuda succeselor obţinute de turci în Albania, Dalmaţia şi Herţegovina, papa Paul II, în loc să se îngrijească de organizarea unei rezistenţe comune, îl îndeamnă pe Matei Corvin să pornească împotriva Boemiei, exact în anul care fusese fixată organizarea unei cruciade împotriva Imperiului otoman.

Veneţia, singura putere care rezistase presiunii otomane ani de zile în şir, este înfrîntă şi umilită în 1470.

O impresic puternică provoacă în occident căderea Negropontului. Dogele Veneţiei scria că nu este nici un loc, nici un colţ din Italia care să se

---

[72] I. Bogdan, *op. cit.*, p. 312—313.
[73] *Ibidem*, *op. cit.*, p. 312.
[74] Ş. Papacostea, *De la Colomeea la Codrul Cosminului*, p. 532 crede că această stare de lucruri s-a concretizat în anul 1470.
[75] Fr. Babinger, *op. cit.*, p. 347—361.
[76] *Ibidem*, p. 288—283.
[77] *Ibidem*, p. 290.
[78] *Ibidem*, p. 321.

considere în siguranţă şi deşi pericolul otoman era amplificat de misivele papale nu se poate realiza nimic practic. Ducele Milanului ar fi dorit să deposedeze Republica lagunelor de o parte din teritoriile sale de pe uscat, Matei Corvin îşi continua războiul împotriva ereticilor boemi, iar liga de la Lodi, la care participă toate statele italiene sub forma unei alianţe ofensive şi defensive împotriva Imperiului otoman, este mai mult o iluzie [79]. Ludovic al XI-lea se arată ostil iniţiativelor papale, în Germania, Frederic III cere timp pentru organizarea unei diete la Ratisbona (iunie 1470) unde nu se ia nici o hotărîre [80].

Încercările papei Sixt al IV-lea din anii 1471—1472 de a coaliza statele europene împotriva lui Mahomed II se dovedesc a fi inutile. Cardinalii trimişi la toate curţile europene nu izbutesc să facă nimic [81].

Într-un moment în care ineficacitatea diplomaţiei papale era evidentă ca şi neputinţa Veneţiei, singura speranţă o constituia o eventuală victorie a lui Uzun Hassan împotriva Imperiului otoman.

Ştefan cel Mare îşi pune şi el nădejdea în tratativele care au loc între papă, Veneţia şi şahul Persiei, o parte din solii care erau trimişi de puterile europene sau de către şah trecînd prin Moldova [82].

Pentru domnul român, esenţial era conflictul cu Imperiul otoman. În anul 1471 devenea evident că regele Poloniei şi regele Ungariei sînt angrenaţi politic şi militar într-un conflict care-i îndepărta de problemele sud-est europene. Ştefan cel Mare avea posibilitatea să-şi concentreze toate forţele împotriva celui mai puternic şi periculos adversar. Cu toate că în scrisoarea trimisă lui Cazimir, el îi amintea şi pe secui şi pe unguri ca duşmani ai săi, aceasta nu este o dovadă a unui conflict cu Matei Corvin, ci o încercare de a amplifica pericolele care ameninţau Moldova, justificînd în felul acesta atitudinea sa faţă de regele Poloniei.

De fapt, în vara anului 1471, Ştefan se temea de turci, aliaţii lui Radu cel Frumos [83]. Acesta ridicase o cetate în hotarul Moldovei şi o alta pe apa Teleajenului [84], din care pricină, toată vara, domnul Moldovei şi-a petrecut-o supraveghind mişcările adversarului său şi luînd în acelaşi timp măsurile pentru anihilarea pregătirilor făcute de acesta.

În acelaşi an sultanul nu întreprinde nici o acţiune militară de mai mare amploare, excepţie făcînd ciocnirile din Anatolia, mai mult o operaţie de supunere a unor feudali locali, ostili Porţii. Dar, începînd din vara anului 1471, Mahomed II începe pregătirile pentru confruntarea decisivă cu duşmanul cel mai periculos pentru Imperiul otoman, Uzun Hassan. Nu se poate ca Ştefan cel Mare să nu fi fost informat în legătură cu pregătirile otomane şi, indiferent că ştia sau nu în ce scop sînt făcute, însăşi şederea sultanului la Constantinopol recomanda prudenţă. Aşa se şi explică faptul că, după înfrîngerea lui

---

[79] *Ibidem*, p. 345.
[80] *Ibidem*, p. 346.
[81] *Ibidem*, p. 357.
[82] M. A. Halevy, *Les guerres d'Etienne le Grand et de Uzun — Hassan contre Mahomet II, d'après la „Chronique de la Turquie" du candiote Elie Capsali (1523)* în „Studia et acta orientalia", I, Bucureşti, 1958, p. 189—194. Fr. Babinger, *op. cit.*, p. 382—389, N. Iorga *Chilia şi Cetatea Albă*, p. 133—134.
[83] N. Iorga, *Ştefan cel Mare*, p. 110.
[84] I. Bogdan, *op. cit.*, p. 312 — Al. Lapedatu, *Vlad Călugărul*, Bucureşti 1905, p. 37.

Radu cel Frumos, într-un moment în care nu se putea sprijini pe ajutorul cuiva, Ştefan cel Mare adopta o atitudine defensivă.

Condiţiile generale politice şi militare ale anului 1471 se repetă şi în 1472, atunci cînd este vorba de Europa. Altfel stau lucrurile în răsăritul continentului şi mai ales în Asia Mică. Pregătirile militare făcute de turci iau proporţii fără precedent, iar în hotarul de răsărit al Imperiului otoman ciocnirile cu aliaţii lui Uzun Hassan iau amploare, fiind angajate efective din ce în ce mai mari. Faţă de preparativele militare ordonate de sultan, Europa rămîne impasibilă, sau se bucură la vestea unor zvonuri fanteziste despre victoriile seniorului Oii Albe, cum era numit Uzun Hassan. Cum trupele rumeliote încep traversarea Bosforului abia în 5 octombrie, 1472[85], e de presupus că toată vara anului respectiv Ştefan cel Mare stătuse în aşteptare, iar un document intern reţine prezenţa domnului în locul de supraveghere care era Vasluiul[86]. Ca o urmare a încercărilor de împăcare cu Matei Corvin, la 3 ianuarie 1472, Ştefan cel Mare da, din Suceava, privilegiul comercial Braşovenilor, semn că relaţiile Moldovei cu Transilvania se aflau pe făgaşul firesc al unei strînse cooperări[87]. Se vorbea chiar de relaţii foarte strînse între domnul român şi scaunele secuieşti care ascultau acum, după ce voievodul Transilvaniei ieşise din ţară, de Ştefan cel Mare[88].

Dajdia promisă de secui lui Ştefan cel Mare şi obligaţia de a-i trimite la nevoie, ca ajutor, un om din zece, pot fi interpretate ca obligaţii reciproce stipulate într-o înţelegere dintre Ştefan cel Mare şi secui, sau dintre domn şi unii conducători politici din Transilvania.

Toate acestea sînt indicii că domnul se orientează din ce în ce mai mult spre o politică de alianţă, cu Ungaria după anul 1469.

Ca urmare a acestei orientări este şi o accentuată angajare a domnului în politica orientală pe care o indică mai multe fapte. Căsătoria cu Maria de Mangop, înrudită cu Paleologii din Constantinopol şi cu Comnenii din Trebizonda[89], are şi o semnificaţie politică şi nu poate fi interpretată în afara eforturilor diplomatice făcute de Veneţia, papalitate şi Ştefan de a stabili contacte cu puterile politice şi militare ostile Imperiului otoman. În acelaşi an, la curtea domnului Moldovei se afla un pretendent la scaunul Ţării Româneşti, Basarab-Laiotă, din care pricină Radu cel Frumos îşi exprima îngrijorarea în legătură cu un posibil atac venit din Moldova[90]. Dar, prudent, Ştefan cel Mare aşteaptă să se precizeze intenţiile aliaţilor lui Radu Cel Frumos, lucru care devine evident din toamna anului 1472. Pregătirile turceşti vizau hotarul de răsărit al imperiului şi nu pe vecinii europeni ai acestuia.

În momentul în care toate forţele otomane se aflau în Asia Mică, se iveşte un prilej unic pentru puterile europene, ameninţate direct de ofensiva otomană, să treacă la ofensivă. Această ocazie strălucită este ratată pentru

---

[85] Fr. Babinger, *op. cit.*, p. 368.
[86] I. Bogdan, *op. cit.*, vol. I.
[87] I. Bogdan, *op. cit.*, vol. II, p. 315—317.
[88] N. Iorga, *Ştefan cel Mare*, p. 115—116, V. Pârvan, *op. cit.*, p. 914—915.
[89] N. Bănescu, *Contribution à l'histoire de la Seigneurie de Théodoro-Mangoup en Crimée*, p. 20; N. Iorga, *op. cit.*, p. 116.
[90] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. III, p. XXXV, N. Iorga, *Ştefan cel Mare*, p. 115, I. Ursu, *op. cit.*, p. 71.

că flotei venețiene îi lipsesc comandanții care să îndrăznească un atac asupra Constantinopolului, singurul în măsură să dea rezultate pozitive, pentru că ceilalți principi creștini doresc, în taină ca Veneția să piardă [91]. În afara unei activități diplomatice, Europa asistă, în anul 1473 la triumful oastei otomane asupra oastei lui Uzun Hassan, principele care inspirase multe speranțe.

Singurul om care intuiește exact situația politică și militară a momentului și care încearcă s-o exploateze în favoarea sa este Ștefan cel Mare. Convins că aliații lui Radu cel Frumos nu-i pot da ajutoare mari, domnul Moldovei trece la acțiune și, în lupta de la Cursul Apei, care a durat trei zile, obține o mare biruință deși în armata lui Radu cel Frumos se aflau și turci. Radu este alungat iar în locul lui este înscăunat Laiotă Basarab, partizanul politicii lui Ștefan cel Mare. Cu acesta, se poate spune că începe conflictul deschis cu Imperiul otoman.

IMPORTANȚA STRATEGICĂ A MOLDOVEI

Importanța pe care Moldova o are pe plan strategic și politic în cadrul Europei răsăritene este dictată de jocul de interese rezultate din schimburile economice, de propriile sale bogății, de puterea sa militară și de forțele cu care se învecinează și se confruntă la hotarele sale.

Stăpînirea tătară peste stepele din nordul Mării Negre a avut darul să faciliteze, îndată după instaurarea puterii militare și politice a Hoardei de Aur, legăturile economice dintre Europa și Asia. Schimburile dintre două lumi care se cunosc foarte puțin, din pricina distanțelor imense care le despart, au jucat un rol important în evoluția teritoriilor efectate de activitatea comercială dintre Europa și Asia, ca să nu vorbim de rolul pe care aceste schimburi îl au în viață social-economică a țărilor care produc bunurile destinate schimbului. Două căi comerciale mai importante au asigurat buna desfășurare a comerțului euro-asiat. Una, pe apă, care avea ca punct terminus pentru Europa emporiul comercial genovez de la Caffa din Crimeia. Corăbiile aduceau la Caffa mărfuri din bazinul Mării Mediterane și de aici erau transportate pe drumurile care străbăteau stepele din nordul Mării Negre și Mării Caspice ajungînd la marile centre urbane și comerciale din Asia Centrală (Buhara, Samarkandul fiind cele mai cunoscute) care făceau legătura cu restul continentului asiat. În sens invers erau transportate mărfurile din Asia spre Europa.

Paralel cu drumul comercial maritim amintit, a existat o rețea de drumuri pe uscat care străbăteau Europa îndreptîndu-se spre țărmurile Mării Negre. Unul dintre aceste drumuri după ce transversa Polonia ajungea pe malul Nistrului. O parte din mărfurile care erau transportate pe acest drum erau dirijate spre Cetatea Albă, altele urmau drumul pe uscat, așa numitul drum tătăresc, care străbătea stepele din nordul Mării Negre. O altă parte a mărfurilor venite din Europa apuseană ajungea la Liov și de aici străbăteau în Moldova de unde prin Suceava-Iași se îndrepta spre Nistru și de aici erau

[91] Fr. Babinger, *op. cit.*, p. 381, 394.

dirijate spre Cetatea Albă sau pe drumul tătăresc, în Crimeea. Prin Transilvania se făcea legătura dintre Europa centrală şi drumul tătăresc, după ce Carpaţii Orientali erau străbătuţi prin pasul Oituzului. Un alt drum străbătea Transilvania şi Ţara Românească ajungînd la Dunăre şi de aici la Chilia. O parte dintre bogăţiile Moldovei şi Ţării Româneşti erau dirijate la Chilia şi Cetatea Albă. Mărfurile ajunse în aceste două centre comerciale erau transportate pe apă la Constantinopol sau Caffa. Din această prezentare sumară se poate observa cu uşurinţă că Moldova, în special, era străbătută de importante căi comerciale pe care se transportau mărfurile dinspre Europa spre Asia şi invers.

Deoarece drumurile pe uscat erau anevoioase şi riscante, cele pe apă joacă un rol deosebit în această vreme. Aşa se explică importanţa pe care cetăţile din sudul Moldovei o capătă în ansamblul relaţiilor comerciale dintre Europa şi Asia [92]. Chilia şi Cetatea Albă au jucat, în evul mediu un rol deosebit în viaţa economică a Ţării Româneşti şi Moldovei (să nu se uite că Chilia a fost o cetate stăpînită de Basarabi timp de aproape un secol), tocmai datorită faptului că ele reprezentau puncte importante pe marele drum comercial care lega Asia cu Europa. Domnii Moldovei au realizat mari venituri din perceperea taxelor pentru mărfurile tranzitate pe teritoriul ţării lor dar şi din vămile care se percepeau în cele două oraşe-cetăţi.

Unul dintre motivele care l-au determinat pe Mahomed II ca să încerce cucerirea acestor cetăţi în 1475, an în care este ocupată Caffa, a fost şi importanţa economică a acestora. Chilia şi Cetatea Albă formau împreună cu Caffa complexul comercial cel mai important în cadrul relaţiilor economice dintre Europa şi Asia, dintre Europa răsăriteană şi cea apuseană.

Dar, pe lîngă rostul pe care-l are Moldova în cadrul comerţului internaţional, ţara în sine este bogată şi dacă mărturiile despre fertilitatea solului, despre marele număr de animale, despre bogăţiile subsolului, sau despre pădurile şi apele care joacă un rol atît de important în economia medievală, sînt ceva mai sărace în secolul al XV-lea, descrierile făcute de către străini în prima jumătate a secolului următor sînt în măsură să ne sugereze o imagine a stării economice înfloritoare a Moldovei în vremea domniei lui Ştefan cel Mare [93]. Zvonurile sau informaţiile exacte care circulau în legătură cu bogăţiile ţării au contribuit şi ele la stimularea dorinţei sultanului de a cuceri o ţară care ar fi contribuit la sporirea bunei stări a Imperiului otoman.

Cauze de ordin militar au jucat însă un rol precumpănitor în planurile politice şi militare ale lui Mahomed II. Moldova se afla în hotarul Imperiului, în acel „pămînt al războiului“ cum îl numeau musulmanii. În mentalitatea islamică, era de datoria musulmanilor drept credincioşi ca să extindă credinţa

---

[92] Alinescu Cecilia şi Natalia Paşa, *Vechile drumuri moldoveneşti* în „Anuarul de geografie şi antropogeografie“, 1914—1915, Bucureşti, 1915, p. 3—43 + 1 hartă; P. P. Panaitescu, *La route comerciale de Pologne à la Mer Noire au Moyen-Âge*, în „Revista istorică română“ III, 1933, fasc. 3, p. 172—193, Emil Diaconescu, *Vechi drumuri moldoveneşti. Contribuţii în legătură cu luptele lui Ştefan cel Mare pentru ocuparea domniei*, Extras din „Lucrările societăţii geografice D. Cantemir“, vol. II, Iaşi ... 99 p.

[93] *Călători străini despre ţările române*, vol. I, II, III, cuprind nenumărate descrieri ale acestor bogăţii. O relatare amplă o face Reischesdorffer, în timpul domniei lui Petru Rareş — vezi vol. I, p. 189—203.

Profetului peste un asemenea pămînt. Acest stimulent ideologic era el însuşi suficient pentru a justifica cucerirea Moldovei. Calculele oamenilor politici şi militari ai Porţii mergeau însă mai departe. Pe lîngă gloria pe care ar fi cîştigat-o ca slujitori ai islamului cucerind Moldova, Mahomed II şi sfetnicii săi estimau valoarea strategică a acestei ţări în contextul politic şi militar al răsăritului european, şi mai mult decît atîta, ei îşi dădeau seama de întreaga valoare militară pe care o avea cucerirea Moldovei în planurile de cuceriri pe care Poarta năzuia să le realizeze spre centrul Europei. Din momentul în care Imperiul otoman cucereşte întregul teritoriu, din Peninsula Balcanică, care se afla la sud de Dunăre, în mod firesc, teritoriul aflat dincolo de fluviu constituia obiectivul militar numărul unu al conducătorilor militari turci. Pentru facilitarea cuceririi ţărilor aflate la nord de marele fluviu era obligatorie consolidarea stăpînirii otomane pe malurile acestuia. Frederic II a subliniat în scrierile sale militare importanţa pe care Dunărea o are pe plan strategic european. După opinia acestuia, Dunărea reprezenta axul principal al Europei centrale şi sud-estice şi cine stăpîneşte fluviul poate controla cu uşurinţă acest spaţiu [94]. Este un adevăr pe care bizantinii l-au descoperit multe secole mai înainte, aşa explicîndu-se de ce împăraţii din Bizanţ au depus eforturi pentru a stăpîni malurile Dunării. Fluviul a constituit calea cea mai uşoară pentru transportul trupelor în punctele periclitate ale imperiului, de-a-lungul malurilor sale s-a creat un sistem de fortificaţii care putea fi uşor întreţinut şi susţinut de Bizanţ. Dacă nu moştenesc lecţia de strategie bizantină, otomanii, care dau dovadă de o netă superioritate în domeniul gîndirii militare, dacă îi comparăm cu ceea ce se petrecea în acest domeniu în Europa apuseană, sesizează şi ei importanţa strategică a Dunării.

Aşa se explică eforturile depuse de ei, în prima jumătate a secolului al XV-lea, pentru cucerirea cetăţilor de pe malul stîng al fluviului care se aflau pe teritoriul Ţării Româneşti. Cetăţile Turnu şi Giurgiu, cele mai importante fortificaţii ale Ţării Româneşti trec în stăpînirea Porţii, şi Mircea cel Bătrîn, ca şi urmaşii săi, depun eforturi stăruitoare pentru păstrarea sau recuperarea acestora. Vlad Dracul, în împrejurările prielnice care se creează în momentul în care o flotă creştină îşi face apariţia pe cursul Dunării, se va strădui să recucerească Turnul şi Giurgiu şi mai mult decît atît, va urmări destrămarea întregului sistem de fortificaţii creat de otomani pe malul drept al apei [95]. Eforturile domnilor Ţării Româneşti vor fi în cele din urmă anihilate de superioritatea numerică a adversarului, şi la puţin timp după anul 1445, Turnu şi Giurgiu sînt iarăşi cucerite de otomani.

---

[94] Manole Neagoe, *Ştefan cel Mare*, p. 79—80.

[95] N. A. Constantinescu, *Cetatea Giurgiului. Originile şi trecutul ei*, Extras din „Anal. Acad. Rom. Mem. secţ. ist". s.a II-a t. XXXVIII, Bucureşti, 1916, p. 29—36, N. Iorga, *Cronica lui Wawrin şi românii*, în „Buletinul Comisiei istorice a României", vol. VI, Bucureşti, 1927, p. 57—148. Emil Diaconescu, *Politica orientală burgundă şi turcii în sec. XIV—XV*, în „Cercetări istorice", I, Iaşi, 1925, p. 29—46, I. Minea, *Vlad Dracul şi vremea sa*, Iaşi, 1928; N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, Bucureşti, 1928, vol. I, p. 59—61, N. Bogdan, *Românii în secolul al XV-lea*, Bucureşti, 1941, p. 81—215, C. Marinescu *Philippe le Bon duc de Bourgogne et la Croisade, Premiere partie 1419—1453*, în „Actes du VI-e Congrès international d'études byzantines", Paris, 17 juillet — 2 âout 1948, tome I-er Paris, 1950, p. 158—164, *Călători străini despre ţările române*, Bucureşti, 1968, p. 81—122.

Iancu de Hunedoara, unul dintre cei mai mari generali care se ridică din sînul poporului român în secolul al XV-lea, sesizează la rîndul său importanţa cetăţilor de pe Dunăre şi obţine chiar de la domnul Moldovei, Petru al II-lea, ca cetatea Chiliei să fie trecută sub autoritatea sa, o garnizoană trimisă de acesta luînd locul celei moldoveneşti [96].

Cît priveşte pe sultanul Mahomed II, acesta, după cucerirea Constantinopolului, fixează ca obiectiv principal al acţiunilor sale militare cucerirea cetăţii Belgradului. În anul 1456 are loc campania care se va solda cu respingerea oastei otomane de sub zidurile Belgradului de către Iancu de Hunedoara[97].

Cît de importantă este Dunărea şi sistemul de fortificaţii de pe malurile sale din punct de vedere strategic o demonstrează şi acţiunile lui Vlad Ţepeş din anul 1462. Din momentul în care domnul ţării Româneşti se ridică împotriva puterii otomane, primul scop pe care şi-l propune pe plan strategic este anihilarea sistemului de fortificaţii otomane de pe malul fluviului [98].

În acelaşi an, Mahomed II ar fi caracterizat el însuşi importanţa Dunării şi a cetăţilor de pe malul său în următorii termeni:“ Atît timp cît Chilia şi Cetatea-Albă sînt ale românilor şi Belgradul sîrbesc al ungurilor nu vom putea învinge cu totul pe ghiauri“ [99]. Aşa se explică de ce în timpul campaniei din 1462, Mahomed II trimite o flotă pe marea Neagră şi pe Dunăre ca să ocupe cetatea Chiliei. Într-un moment în care politica antiotomană pe care o dusese Iancu de Hunedoara este abandonată de conducătorii regatului maghiar, Ştefan cel Mare, intuind evoluţia ulterioară a situaţiei politice şi militare la Dunărea de Jos, se hotăreşte să intre iarăşi în posesia Chiliei, pentru întărirea hotarului sudic al ţării sale. De aceea, domnul român se prezintă cu o oaste sub zidurile Chiliei, dar nici oastea otomană şi nici Ştefan cel Mare nu vor izbuti să pătrundă în cetate [100]. Abia în 1465 locuitorii Chiliei, care îşi dădeau seama de primejdia care-i ameninţa, vedeau bine că apărătorul firesc al acestor locuri nu putea fi decît un domn român, deschid porţile cetăţuii lui Ştefan cel Mare [101].

Domnul Moldovei va lua măsurile necesare pentru a adapta fortificaţiile cetăţilor din sudul Moldovei la noile cerinţe impuse de evoluţia armelor de foc în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Ştefan cel Mare era conştient de importanţa acestor două cetăţi. După ce eşuează campania otomană din toamna anului 1474 şi începutul 1475, în momentul care Mahomed nu poate relua conducerea unei mari expediţii împotriva Moldovei, acesta hotărăşte cucerirea celor două cetăţi de pe malul Mării şi al Dunării, în cursul verii 1475.

---

[96] *Cronica moldo-polonă* în *Cronicile slavo-române*, p. 177; N. Iorga *Chilia şi Cetatea Albă*, p. 102—103, Francisc Pall, *Stăpînirea lui Iancu de Hunedoara asupra Chiliei şi problema ajutorării Bizanţului*, în „Studii“ XVIII (1965) nr. 30, p. 619—638.

[97] Camil Mureşan, *Iancu de Hunedoara*, ed. II-a Bucureşti, 1968, p. 192—201.

[98] I. Bogdan, *Vlad Ţepeş şi naraţiunile germane şi ruseşti asupra lui. Studiu critic*, *Bucureşti*, *1896*, p. 76—82; N. Iorga, *Scrisori de boieri*, *Scrisori de domni*, ed. 3, Vălenii de munte, 1932, p. 163—167; *Literatura română veche (1402—1647)* ed. G. Mihăilă şi Dan Zamfirescu, Bucureşti, 1969, p. 43—44.

[99] N. Iorga, *Chilia şi Cetatea Albă*, p. 128; Generalul R. Rosetti, *Încercări critice asupra Războaielor din anii 1475 şi 1476 dintre Ştefan cel Mare şi turci*, Bucureşti, 1914.

[100] N. Iorga, *Chilia şi Cetatea Albă*, p. 126—127, *Letopiseţul de la Bistriţa*, p. 16, *Cronica Moldo-germană*, p. 29, *Letopiseţul de la Putna* nr. 1, p. 49.

[101] *Letopiseţul de la Putna*, nr. 1, p. 49, *Letopiseţul de la Putna* nr. 2, p. 62, N. Iorga *op. cit.*, p. 129.

După cucerirea Caffei, o flotă turcească s-a îndreptat spre ţărmurile Moldovei, dar de data aceasta zidurile Chiliei cît şi ale Cetăţii Albe reuşesc să reziste [102]. După căderea Caffei, situaţia strategică a Moldovei şi mai ales a cetăţilor sale din hotarul de sud capătă noi valori. De aceea, în 1476 Mahomed II s-a străduit să cucerească nu numai Moldova dar a depus eforturi speciale pentru cucerirea Chiliei şi Cetăţii Albe. Nici de data aceasta otomanii nu au putut cuceri cele două cetăţi, iar după eşecul campaniei din 1476, Mahomed II îşi propune în legătură cu Moldova un obiectiv militar mai puţin ambiţios: cucerirea acestor cetăţi. Este un program limitat, formulat pentru prima dată de Mahomed II şi pe care-l va îndeplini în 1484, urmaşul acestuia, Baiazid II. În faţa acestei noi situaţii care se crează după eşecul campaniei otomane din 1476, Ştefan cel Mare precizează care este valoarea acestor cetăţi pentru Moldova. În expunerea pe care trimisul domnului, Ioan Ţamblac, o face în faţa senatului veneţian, după ce rezumă evenimentele anului 1476, se vorbeşte despre pericolul otoman, Ştefan cel Mare fiind convins că, în 1477, otomanii vor veni ca să cucerească cele două cetăţi cu ţinuturile adiacente. De aceea, domnul cere ajutor pentru apărarea lor deoarece „aceste două ţinuturi sînt Moldova toată, iar Moldova cu aceste două ţinuturi este un zid pentru Ungaria şi pentru Polonia“ [103]. Eforturile disperate pe care le va face Ştefan cel Mare ca să recupereze cele două cetăţi, după cucerirea lor de către turci, justifică cu prisosinţă importanţa pe care domnul o acordă acestora.

Aşadar, conflictul dintre Imperiul otoman şi Moldova în timpul domniei lui Ştefan cel Mare se datorează unor cauze profunde, atît economice dar mai ales militare. Mahomed II conştient de faptul că stăpînirea Dunării îi oferea posibilitatea de a porni spre centrul Europei îşi propune, ca obiectiv principal, supunerea Moldovei şi a cetăţilor sale, succesele din 1475 influenţînd, în mod substanţial, planurile sultanului.

Cucerirea Caffei în anul 1475 are repercusiuni însemnate asupra situaţiei politice şi militare din răsăritul Europei, pentru că în afara Caffei sînt cucerite şi celelalte cetăţi din Crimeia, stăpînirea otomană instaurîndu-se temeinic pe malul nordic al Mării Negre prin garnizoanele pe care sultanul le instalează în aceste cetăţi. Hanul Crimeii recunoaşte suzeranitatea sultanului, hoardele tătăreşti sînt puse la dispoziţia acestuia şi, începînd din 1475 pînă în secolul al XVII-lea, nu există campanie mai importantă organizată de Poartă spre centrul Europei la care să nu participe şi tătarii. Contribuţia acestora pe cîmpul de luptă este considerată, în secolul al XV-lea şi în secolul următor, ca fiind foarte importantă. Deplasîndu-se rapid, hoardele tătare erau folosite în avangardă pentru a răspîndi groaza şi a dezorganiza sistemul de apărare al adversarului, iar în timpul bătăliei erau manevrate pe aripi sau se deplasau în spatele dispozitivului inamic. Mobilitatea lor îngăduia atacuri prin surprindere din care pricină, în vremea lui Ştefan cel Mare, aşa

---

[102] *Acta Extera*, vol. VII, p. 308—309 P. A. Vigna, *Codice diplomatico delle colonie tauro-liguri*, p. 480—481 L. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1913, vol. II p. 325—327, N. Iorga, *Chilia şi Cetatea Albă*, p. 143—144, Idem, *Istoria lui Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1966, p. 136, I. Ursu, *op. cit.*, p. 98—99.

[103] C. Esarcu, *Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1874, p. 63—67, Hurmuzaki, VIII, p. 23—25, I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, vol. II, p. 346—350.

cum a arată cronicarul polon Dlugosz, ei erau considerați de către domnul român ca fiind cel mai periculos adversar [104].

Folosirea acestor trupe de călăreți de elită în campaniile pe care sultanii le vor face în Europa în secolul al XV-lea nu se puteau realiza, deoarece în calea acestora se afla Moldova, încît interesul otomanilor pentru supunerea acestei țări sporește după 1475. Supusă Moldova, hoardele tătare aveau posibilitatea să se deplaseze prin nordul acestei țări și să pătrundă spre inima Europei, în imediata apropiere a Budei. Noile cuceriri din Crimeia și subordonarea hanatului Crimeii pun problema unei legături pe uscat între Imperiu și noile posesiuni ale acestuia sau între Imperiu și vasalii săi. Cucerirea cetăților din sudul Moldovei ar fi avut darul să ducă la crearea unei continuități teritoriale a Imperiului otoman de-a lungul hotarului nord-vestic al Pontului Euxin, la transformarea acestei mări într-un lac turcesc.

Pe lîngă valoarea economică și strategică a sudului țării, Moldova însăși reprezenta, în complexul militar și politic al Europei, o importanță cu totul aparte datorită forței sale militare. Pentru organizarea unor campanii spre centrul Europei, se impunea nu numai siguranța liniei de comunicație care era Dunărea, dar și asigurarea flancului de operații și a spatelui oastei otomane. Libere, Moldova și Țara Românească ar fi fost în situația de a stînjeni orice acțiune otomană spre centrul Europei, iar acțiunile lui Mihai Viteazul demonstrează în chip strălucit această realitate strategică. Această realitate era perfect înțeleasă de cei doi mari generali care aveau să se înfrunte în anul 1476. Ștefan cel Mare îndată după încheierea campaniei din 1475, în circulara trimisă principilor din apusul Europei, subliniază importanța strategică a Moldovei „care e poarta creștinătății". Domnul român preciza că „dacă această poartă, care e țara noastră, va fi pierdută ... atunci toată creștinătatea va fi în mare primejdie" [105]. S-ar putea interpreta considerațiile făcute de Ștefan cel Mare ca fiind o exagerare a importanței Moldovei pentru a-i determina pe principii europeni să-i trimită ajutoarele de care avea nevoie. Dar, această poziție excepțională pe care o ocupă Moldova în momentul în care Imperiul otoman se află în plină expansiune și se afirmă, ca fiind de departe, cea mai impunătoare putere militară a timpului, este recunoscută chiar de către unul dintre conducătorii acestei puteri, deci de către un adversar, cel mai în măsură să aprecieze acest lucru. În 1502, sultanul Baiazid II invitîndu-l pe hanul tătarilor de dincolo de Volga să vină să se așeze cu hoarda sa în sudul Moldovei, îi arăta acestuia că „dacă tu vei avea în mîna ta Moldova, atunci drumul ne va fi deschis în toate părțile lumii" [106].

Mai înainte însă, îndată după încheierea campaniei din 1476 și cînd conflictul dintre Moldova și Imperiul otoman nu se încheiase, venețienii, intervenind pe lîngă Sixt IV, în favoarea lui Ștefan cel Mare, arătau că Moldova era „poarta cea mai lesnicioasă pentru intrarea și năvala deopotrivă în regatul Poloniei și în acela al Ungariei [107].

---

[104] I. Dlugosz, *op. cit.*, col. 534.

[105] C. Esarcu, *Documente inedite din Biblioteca Ambrosiană de la Milan* ... în „Columna lui Traian", an VII (1876), p. 420—422; *Acta extera*, p. 301—302 I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, p. 321, 323; A. Veress, *op. cit.*, p. 9—10.

[106] Hurmuzaki II—2, p. 493.

[107] *Ibidem*, VIII, p. 19—20.

Matteo Muriano care a stat o vreme la curtea lui Ştefan cel Mare arăta, tot în anul 1502, că din Moldova pînă la Constantinopol sînt numai 15—20 de zile de mers, din care pricină considera că de aici „s-ar putea ataca flancurile acestui perfid sultan turcesc şi, din cîte îmi spun mulţi oameni vrednici de încredere şi negustori care vin din Constantinopol, turcii au mare frică de acest domn şi de creştinii ce şi-ar face drum prin această ţară“ [108].

Cînd Ştefan cel Mare afirma că ţara sa este o poartă prin care s-ar fi pătruns cu uşurinţă în Eurpa, adversarii săi recunoşteau ei înşişi întreaga valoare strategică pe care Moldova o reprezenta în planurile lor militare.

Declaraţiile oficiale care să confirme această poziţie deosebită pe care o avea Moldova sînt făcute şi de alţi contemporani ai evenimentelor de care ne ocupăm. Papa Sixt IV, adresîndu-se principilor din apusul Europei, le solicita ajutoare pentru Moldova, menţionînd că, pierderea acestei ţări, ar reprezenta o mare primejdie pentru vecinii săi dar şi pentru alte ţări, deoarece turcii ar năvăli, „cu uşurinţă nu numai în Ungaria dar chiar şi în alte multe ţări creştine“ [109]

Contemporan cu evenimentele, autorul *Cronicei de la Dubnic*, referindu-se la campania din 1475, spune că turcii au pătruns în Moldova „cu gîndul după cum se spune, că dacă vor fi aci biruitori, să ia măsuri ca să năvălească asupra întregului regat al Ungariei“ [110]... Observaţia cronicarului contemporan subliniază importanţa strategică pe care o avea Moldova faţă de Ungaria.

Acelaşi lucru avea să-l facă, nu peste multă vreme, regele Ungariei, Vladislav al II-lea. Într-o scrisoare trimisă fratelui său, Ioan Albert, Vladislav arată cît de importantă este menţinerea Moldovei alături de celelalte ţări europene care se opuneau ofensivei otomane. Moldova este considerată ca un fel de pavăză a Ungariei şi Poloniei — *quedam antemuralia* — iar Ştefan cel Mare era acela care închidea duşmanilor „cale prin ţara sa spre regatele vecine“ [111].

Toate aceste mărturii sînt în măsură să fixeze rolul pe care Moldova îl joacă din punct de vedere militar şi politic, pe plan european. În lumina lor, conflictul dintre Ştefan cel Mare şi Mahomed II, luptele care se dau între Moldova şi Imperiul otoman în anii 1475—1476, nu reprezintă episoade lipsite de importanţă ale unui conflict cu caracter local, ci se înscriu în rîndul celor mai de seamă acţiuni militare şi politice din a doua jumătate a secolului al XV-lea. Aşa cum sublinia Ferdinand Lot, decisive pentru soarta Europei nu sînt luptele care se dau în apusul continentului şi care nu au darul să afecteze o arie geografică mai largă, ci luptele care au drept scop oprirea ofensivei otomane pe linia Dunării. Destinul civilizaţiei europene se decide la Dunărea de Jos. Sacrificiile făcute de ţările române au darul să oprească înaintarea spre centrul Europei a forţelor armate ale Imperiului otoman. „Renaşterea“, ca fenomen cultural-artistic, este posibilă şi se realizează la dimensiunile cunos-

---

[108] *Călători străini despre ţările române*, vol. I, p. 149.

[109] Hurmuzaki, II, 2, p. 241.

[110] Lupaş I. „*Chronicon Dubnicense*“ *despre Ştefan cel Mare* în „Anuarul Inst. de Ist. naţională“, Cluj, V, 1928—1930, 1930, p. 347—348. S. Papacostea, *De la Colomeea la Codrul Cosminului*. p. 549.

[111] S. Garbacik, *Materialy do dzejow, dyplomacji polskiej z lat 1486—1516, Kodeks zagrzebski*, p. 42; M. Neagoe, *op. cit.*, p. 258.

cute şi datorită faptului că „în pristolul de la Roma“ spahiii nu pot da ovăz cailor lor. Luptele lui Mircea cel Bătrîn, campaniile conduse de Iancu de Hunedoara, încercarea disperată a lui Vlad Ţepeş din anul 1462 au fost tot atîtea piedici în calea oştilor otomane. La Vaslui, în 1475, după opinia cronicarului polon Dlugosz, creştinii obţineau prima lor mare victorie în faţa unui adversar care părea de neînvins.

Demnitatea pe care Dlugosz consideră că ar trebui să-i fie conferită lui Ştefan cel Mare, în cadrul confruntărilor dintre Europa şi Imperiul otoman, demonstrează încă odată locul pe care Moldova îl ocupa pe plan militar şi politic în Europa celei de a doua jumătate a secolului al XV-lea.

Iar acest loc este determinat nu numai de poziţia geografică a Moldovei, nu numai de faptul că această ţară se afla într-o zonă strategică ce afecta în mod special planurile militare ale conducătorilor militari ai Imperiului otoman, dar şi de forţa militară pe care o reprezenta în contextul politic şi militar european.

Aşa se explică impresia profundă pe care victoria lui Ştefan cel Mare de la Vaslui a făcut-o asupra sultanului.

Se spune că Mahomed II, în momentul în care a aflat că oastea trimisă în Moldova a fost înfrîntă, a refuzat să primească, timp de cinci zile, pe solii sosiţi la Constantinopol [110].

Evident, este vorba de un zvon, care porneşte de la o anumită realitate: impresia deosebită pe care înfrîngerea lui Suleiman a produs-o asupra sultanului. Sigur este un lucru, sultanul a hotărît să pornească el însuşi în fruntea întregii oşti a Imperiului otoman împotriva Moldovei. Acest lucru îl afirma Ştefan cel Mare, indicînd şi luna în care oastea otomană avea să pornească spre Dunăre.

Precizarea din documentul lui Ştefan cel Mare poate fi justificată de informaţii primite de la Constantinopol, dar pot fi şi supoziţii ale domnului, izvorîte din practica războiului în evul mediu.

Este ştiut că în secolul al XV-lea se recomandă începerea unei campanii în momentul în care există suficientă hrană pentru cai, pentru cirezile de vite care însoţeau oastea, pentru boii care formau atelajele artileriei.

Campania din iarna 1474—1475 a fost o excepţie, în organizarea ei s-a făcut abstracţie de elementul anotimp din două motive:

1. puterea militară a Moldovei nu era cunoscută, dar considerată în comparaţie cu cea a Ţării Româneşti, era firesc să fie mai mică şi

2. atacînd în timpul iernii, erau şanse de a surprinde pe adversar sau de a-l forţa să primească lupta în condiţii în care organizarea rezistenţei era mai anevoioasă. Favorizat părea Suleiman paşa care, atunci cînd se hotărește să pornească spre Moldova, avea deja o armată la dispoziţie, în timp ce pentru domnul Moldovei se punea problema organizării şi concentrării forţelor sale abia din momentul în care afla că va fi atacat. Eşecul otoman, din iarna anului 1475, demonstrează capacitatea de rezistenţă şi de luptă a Moldovei. Mahomed II îşi dă seama că numai în urma unei campanii de mari proporţii poate fi supusă această ţară.

Pentru realizarea planurilor sale era nevoie de concentrarea întregului potenţial militar al Imperiului. Această desfăşurare extraordinară de forţe

sub comanda unuia dintre cei mai de seamă comandanţi de oşti pe care i-a avut Imperiul otoman şi care a contribuit atît de mult, prin talentul său, la creşterea acestuia nu s-a făcut pentru a răzbuna înfrîngerea din 10 ianuarie 1475, organizarea campaniei din 1476 nu avea sensul unor represalii.

Conflictul turco-moldovean, care îşi are începutul către mijlocul secolului al XV-lea şi se va încheia după aproape un secol, are cauzele profunde de ordin militar şi politic dictate de locul pe care îl ocupa Moldova, din acest punct de vedere, în răsăritul european.

ÎNCERCĂRI DE ALIANŢĂ ÎN TIMPUL CONFLICTULUI CU IMPERIUL OTOMAN

Ţinînd seama de faptul că un conflict moldo-turc era inevitabil, deoarece Moldova se afla în calea planurilor de mărire nutrite de Mahomed II, avînd în vedere importanţa strategică pe care Moldova o avea în confruntarea dintre Imperiul otoman şi statele europene era de aşteptat ca, în momentul în care ostilităţile aveau să se desfăşoare la Dunărea de Jos, vecinii direcţi să acorde un mai mare interes evenimentelor care se petreceau într-un spaţiu care afecta propriile lor ţări. Era atît de evident că ofensiva otomană nu va înceta după subordonarea ţărilor române încît Ştefan cel Mare desfăşoară, concomitent cu operaţiile militare, o vastă activitate diplomatică, în speranţa că va determina pe principii europeni, nu să se unească, dar cel puţin să-i trimită ajutoare minime în bani şi oameni ca să poată rezista în faţa colosului din sudul Dunării.

În primul rînd, aşa cum s-a văzut, Ştefan s-a străduit să realizeze mai întîi unitatea de acţiune a celor două ţări româneşti din afara arcului carpatic. Refuzînd să trimită cei 2000 de galbeni datoraţi anual Porţii (Ragusa plătea din 1471 9000 de galbeni), domnul îşi manifesta deschis intenţia de a se elibera total de orice obligaţie care ar fi afectat suveranitatea ţării sale.

Dar sultanul, scăpat de grija duşmanului său asiat, porunceşte să fie alungat domnul pus de Ştefan şi acesta să fie pedepsit pentru îndrăzneala lui. În decembrie, Laiotă, înfrînt, se refugia în Moldova iar otomanii îşi aşezau, la 31 decembrie 1473, tabăra la Bîrlad, de unde porneau în pradă [112]. De data aceasta ne aflăm în faţa unor lupte directe între Moldova şi Imperiul otoman. Domnul era convins că luptele din iarna anului 1473—1474 nu reprezintă decît preludiul marei şi inevitabilei confruntări pentru stăpînirea malurilor Dunării. De aceea, deşi experienţa îi dovedise că nu putea conta pe un sprijin polon, spera ca în noile condiţii, cînd atacul turcesc nu mai era ceva ipotetic ci o realitate, să-l convingă pe Cazimir să-i trimită ajutoare. Expediază soli în Polonia care descriu regelui peripeţiile conflictului cu „voievodul Bessarabiei“ (Ţării Româneşti) şi ca semn al faptelor sale, aceştia îi aduceau regelui 20 de steaguri luate de la Radu cel Frumos cerînd ca domnul să fie

[112] *Letopiseţul de la Bistriţa*, p. 17; I. Dlugosz, *loc. cit.*

sprijinit în lupta sa cu Otomanii [113]. Cazimir trimite doi soli ca să-l împace pe Ştefan cu Radu. Cît priveşte conflictul cu Poarta, este o problemă pe care regele polon n-o înţelege şi nici nu-i acordă vre-o importanţă. El dorea ca cei doi domni români să se împace, dar nu pentru a fi uniţi în lupta cu duşmanul comun, ci pentru a-i da posibilitatea lui Ştefan cel Mare să-i trimită lui Cazimir ajutoare împotriva lui Matei Corvin [114]. Informaţia cronicarului polon este foarte preţioasă pentru că ea ilustrează dezinteresul total pe care Cazimir îl manifestă faţă de problemele politice care afectau Europa răsăriteană. Cît priveşte împăcarea cu Radu cel Frumos, Ştefan cel Mare arăta solilor poloni că nu este vorba de un conflict izvorît din neînţelegeri între el şi domnul muntean, ci de cauze profunde care se opun reconcilierii: adversarul său nu era decît o marionetă a oamenilor politici din Stambul, cetăţile de pe Dunăre erau în mîinile turcilor, încît sensul adevărat al conflictului cu Radu era lupta pentru stăvilirea ofensivei otomane pe Dunăre [115]. Aşa cum o vor arăta faptele, Cazimir nu a înţeles nimic sau nu a vrut să înţeleagă ceva din explicaţiile date de Ştefan cel Mare solilor săi. Pentru regele polon esenţial era conflictul cu Matei Corvin pentru stăpînirea Boemiei.

Cît priveşte relaţiile moldo-ungare şi orientarea politică a lui Matei Corvin, din anul 1473, ni s-au păstrat documente care confirmă existenţa unor tratative anterioare şi demonstrează o pronunţată apropiere dintre cele două ţări. Explicaţia bunelor relaţii ne-o furnizează Grigore Ureche atunci cînd ne spune că, la puţină vreme după lupta de la Baia „au încetat vrajba între craiul unguresc şi între Ştefan vodă, că văzîndu ei că vrăjmaşul lor şi a toată creştinătatea, turcul, le stă în spate şi volniciei tuturor întinde mrejile sale, ca să-i coprinză şi arătîndu-să priietinu cu multe cuvinte de înşelăciune şi cătră unul şi cătră altul, ca să-i poată zădărî cap de price şi să înceapă zarvă, gîndindu-să că într-acéle amestecături i se vor închina lui, pentru să le dea ajutoriu şi mai apoi îi va pleca şi suptu jugul său, văzîndu această înşelăciune, Mateiaşu craiul şi cu Ştefan vodă s-au împăcatu şi s-au aşezatu“ [116]. S-a arătat că tratativele dintre Ştefan cel Mare şi Matei Corvin au început îndată după prinderea lui Aron Vodă. Înţelegerea dintre cei doi principi, aşa cum ne-o descrie Ureche, trebuie să fi avut loc însă în 1473 sau 1474, pentru că abia acum începe conflictul direct dintre Ştefan cel Mare şi Mahomed II. Angajat în luptele cu Uzun Hassan, Mahomed II nu reprezenta pentru puterile europene un pericol iminent în anii 1472—1473. Pe de altă parte, regele Ungariei fiind antrenat în conflictul cu Polonia, pentru moştenirea Boemiei, n-ar fi acordat, într-o vreme în care Ungaria nu era ameninţată direct, un interes special, problemelor politice şi militare din sud-estul Europei. De aceea consi-

---

[113] I. Dlugosz, *loc. cit.*

[114] *Ibidem.*

[115] *Ibidem.*

[116] Grigore Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Bucureşti, 1958, p. 94—95. Pasajul citat este o încheiere a luptelor dintre Ştefan şi Matei Corvin, pe care Ureche o plasează în anul 1469. Gr. Conduratu, *Relaţiunile Ţării Româneşti şi Moldovei cu Ungaria pînă la anul 1526*, Bucureşti, 1898, p. 400—401, consideră că tratativele, în spiritul relatării lui Ureche, au avut loc în 1469, fapt de care V. Pârvan se îndoieşte, considerînd că asemenea tratative au avut loc mult mai tîrziu, începutul lor fiind fixat în anul 1473, iar pacea între Ştefan cel Mare şi Matei Corvin încheindu-se în 1475. V. Pârvan, *op. cit.*, p. 910—911.

derăm că Ștefan cel Mare trebuie să fi fost inițiatorul tratativelor care să ducă la o strînsă alianță între Moldova și Ungaria, în momentul în care ostilitățile cu Imperiul otoman erau un fapt împlinit. Programul politic prezentat de Ureche îi aparține lui Ștefan. Acest program cuprinde elementele fundamentale ale gîndirii politice pe care domnul o va exprima în alte documente în anii următori. El este mintea lucidă care discerne exact proporțiile primejdiei și mijloacele folosite de diplomația abilă a conducătorilor Imperiului otoman. Prin tratative, aceștia urmăreau izolarea politică și militară a adversarilor pentru a-i înfrînge cu mai multă ușurință. O realitate pe care domnul român i-o înfățișează regelui Ungariei, convingîndu-l de necesitatea unirii eforturilor pentru a face față cu succes primejdiei comune.

La începutul anului 1473, Matei Corvin întărea un privilegiu negustorilor moldoveni, iar în mai, Ștefan cel Mare, ducea tratative cu Vlasie Magyar, voievodul Transilvaniei, și cu bistrițenii [117]. Din scrisorile pe care Laiotă Basarab, domnul pus de Ștefan cel Mare pe tronul Țării Românești, le trimtea în Transilvania la sfîrșitul anului 1473 [118], reiese că în vremea respectivă se stabilise o colaborare între cele trei țări românești, ceea ce de fapt însemna încununarea cu succes a eforturilor făcute de domnul român pe plan politic și militar.

Această stare de lucruri nu a fost de lungă durată, pentru faptul că Laiotă nu era o personalitate de talia lui Țepeș sau Ștefan. În anul 1474, Mahomed II, bolnav de gută, nu este capabil să organizeze și să conducă el însuși o campanie [119]. Se știa totuși încă de la începutul anului, că o oaste otomană va fi trimisă împotriva Albaniei și a Moldovei [120]. Înainte de a ataca Moldova, sultanul exercită presiuni prin sangiacii de la Dunărea de Jos asupra lui Laiotă și la 26 iunie 1474, el scria brașovenilor că s-a dus la sultan și „mi-am făcut pace și bine“ [121]. Aliatul lui Ștefan încerca să-și salveze tronul și capul trecînd de partea celui puternic. Colaborarea cu voievodul Transilvaniei și cu vicevoievodul Ștefan Báthory are drept rezultat înlăturarea lui Laiotă și înscăunarea lui Țepeluș, cunoscut și sub numele de Basarab cel Tînăr [122]. Dar domnia lui Țepeluș este de scurtă durată pentru că, în toamna anului 1474, Suleiman pașa, trece Dunărea pe pămîntul Țării Românești, îndreptîndu-se spre Moldova.

Ceea ce merită să fie subliniat este faptul că începînd din anul 1473 se stabilesc strînse legături politice și militare între Moldova și Transilvania. Chiar dacă Matei Corvin se afla, de exemplu, în anul 1474, în Silezia, urmărind planuri străine de evenimentele care se desfășurau în spațiul carpato-danubian, el nu se opune cooperării dintre Transilvania și Moldova, iar rezultatul acestei cooperări este atragerea Țării Românești într-un sistem politic.

---

[117] V. Pârvan, *op. cit.*, p. 915.

[118] I. Bogdan, *Documente și regeste privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Ungaria în secolul XV și XVI*, București, 1902, p. 75—76.

[119] Fr. Babinger, *op. cit.*, p. 404.

[120] N. Iorga, *Chilia și Cetatea Albă*, p. 138.

[121] I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI*, vol. I, 1413—1508, București, 1905, p. 78.

[122] *Letopisețul de la Bistrița*, p. 17—18; *Cronica moldo-germană*, p. 32; *Letopisețul de la Putna nr. 2*, p. 63; Gr. Ureche, *op. cit.*, p. 99—100.

şi militar care se dovedise şi se va dovedi a fi singurul în măsură să se opună înaintării otomane.

Evenimentele înseile au impus, peste capul lui Matei, colaborarea dintre Transilvania şi Moldova. Aşa cum vom vedea, regele Ungariei a fost constrîns de împrejurări să renunţe în parte la propriile sale planuri şi să acorde o importanţă sporită primejdiei mereu crescînde din hotarul de sud al regatului.

Înainte însă de a lua ofensiva cu forţe importante, sangiacii din hotarul Ungariei primesc îngăduinţa să facă incursiuni pe teritoriul Ungariei. La Bonfinius, cronicar de curte, interesat să laude victoriile şi să minimalizeze insuccesele stăpînului său se pomeneşte doar că turcii au trecut Sava, în anul 1474 şi au făcut o incursiune în Pannonia [123]. Într-o altă cronică contemporană, lucrurile sînt prezentate în toată nuditatea lor, subliniindu-se faptul că vinovat de nenorocirile care s-au abătut asupra regatului a fost Matei Corvin: „Aşadar în timpul acestui rege Matia, după întîmplări felurite şi nefericite, a venit asupra acestei ţări şi următoarea nenorocire vrednică de plîns. Cîtă vreme adecă regele acesta (Matia) pustia regatul Poloniei, faţă de care se purta cu atîta duşmănie, încît nu-i mai rămînea timp să se cugete la binele şi la folosul ţării sale, Ungaria însăşi, parcă ar fi fost văduvită de principele său, îşi trăia zilele tihnite în pace şi în tăcere. Dintr-odată însă turcii, aceşti prea înfricoşaţi duşmani ai creştinătăţii, explorînd o parte a ţării şi trecînd pe neobservate Dunărea şi Mureşul a doua zi după sărbătoarea Sf. Dorothea în anul 1474 (7 februarie) înainte de revărsatul zorilor năvălind în curs repede şi pe furiş în cetatea foarte bogată a Orăzii, care era plină de cetăţeni şi de comori, încît abia i se putea găsi pereche între celelalte cetăţi ale ţării, o prădară cu totul şi prinzînd atît din ea... i-a dus fără milă în captivitate..." [124].

Dacă Mahomed II încercase să ducă tratative cu Matei Corvin atîta vreme cît gîndurile sale de cucerire se îndreptau spre spaţii care nu afectau Ungaria, incursiunea din februarie 1474 demonstra că demersurile sultanului nu avuseseră alt scop decît asigurarea spatelui sau flancurile oastei otomane anihilînd, pe cale diplomatică, forţa militară a regatului maghiar. Odată reluată politica de cuceriri din Europa, sultanul nu mai consideră oportună o atitudine binevoitoare faţă de Ungaria angajată în luptele pentru stăpînirea Boemiei. Drept urmare a acestei atitudini, în luna iunie 1474 o nouă incursiune turcească se produce în Croaţia, cetele de călăreţi otomani ajungînd pînă la Varaždin. În august, o nouă invazie se produce în Pannonia, iar în toamnă, partea de apus a Croaţiei este devastată de turci [125].

Dar, în anul 1474, eforturile Imperiului otoman se vor concentra asupra a două obiective militare care se aflau în flancul spaţiului pe care erau capabile să opereze armatele turceşti. Sultanul îşi propunea să cucerească, în Albania, cetatea Skutari, cu intenţia vădită de a consolida cuceririle realizate în Bosnia şi, în acelaşi timp, să se apropie şi mai mult de Italia, prin cucerirea

---

[123] A. Bonfinius, *Rerum Hungaricarum, Decades Quinque* ... Pojon, 1744, p. 453.

[124] I. Lupaş, *„Chronicon Dubnicense" despre Ştefan cel Mare*, p. 345—346; Fr. Babinger, *op. cit.*, p. 409.

[125] Fr. Babinger, *op. cit.*, p. 410; Bonfinius, *op. cit.*, p. 453.

cetăţilor stăpînite de veneţieni pe ţărmul estic al Adriaticii. Cel de al doilea obiectiv îl constituia Moldova. Supunerea acestei ţări i-ar fi îngăduit sultanului să lovească cu succes Ungaria şi să înainteze spre inima continentului. O chestiune de strategie care nu scapă cronicarului ungur contemporan. Referindu-se la campania din Moldova (1475), acesta arată că otomanii au pătruns în această ţară „cu gîndul că, dacă vor fi aci biruitori, să ia măsuri pentru a năvăli asupra întregului regat al Ungariei“ [126].

Pentru realizarea planurilor sale, sultanul trimite la începutul verii anului 1474 o puternică armată, estimată de contemporani la 80000—100000 de oameni, sub comanda eunucului Suleiman paşa în Albania şi cetatea Skutari este asediată de la 15 iulie pînă la 28 august [127]. Apărată cu succes de veneţieni, cetatea rezistă şi Suleiman paşa este constrîns să se retragă. În afara eroismului demonstrat de apărătorii cetăţii Skutari, insuccesul lui Suleiman paşa se explică şi prin aceea că, în vremea respectivă, armele de foc folosite la asediul cetăţilor nu făcuseră progrese decisive. Părăsind asediul cetăţii Skutari, Suleiman paşa primea porunca sultanului să-şi îndrepte forţele sale împotriva Moldovei. În ciuda insuccesului de sub zidurile cetăţii Skutari, bilanţul militar al anului 1474 este defavorabil vecinilor Imperiului otoman, reprezintă suficiente probe despre primejdia care ameninţa securitatea ţărilor europene. În faţa unor evenimente a căror semnificaţie nu avea cum să scape contemporanilor era de aşteptat o revizuire a politicii pe care o duseseră unele capete încoronate pînă la această dată şi o concentrare a eforturilor în direcţia realizării coaliţiei antiotomane pe care evenimentele înseie o impuneau. Felul cum reacţionează părţile direct interesate este mai mult decît semnificativ şi explică, în acelaşi timp, situaţia dramatică a Moldovei din următorii doi ani.

În urma pierderii Negropontului devenise evident că Veneţia nu avea resursele necesare care să-i îngăduie o confruntare de mari proporţii cu Imperiul otoman. Nici flota veneţiană nu mai este capabilă de fapte răsunătoare, iar economia Republicii lagunelor se resimţea puternic în urma conflictului prelungit cu otomanii. Singurele speranţe erau zidurile puternice ale cetăţilor de pe coasta dalmată şi eventualitatea apariţiei unor aliaţi care să bareze creşterea puterii otomane. Uzun-Hassan constituise şi constituia în 1474 una dintre speranţele visate de veneţieni.

Pregătirile turceşti din primăvara anului 1474, zvonuri în legătură cu preparativele care se făceau la Constantinopol în toamna anului 1474 determină Veneţia să caute în peninsula italică noi aliaţi, în afară de papă şi Napoli. La 2 noiembrie se încheie o nouă alianţă cu Milanul, Ferrara, Florenţa şi Modena, dar o coaliţie a tuturor statelor italiene nu se poate realiza pentru că regele Neapolului refuză să adere la alianţa iniţiată de Laurenţiu de Medicis, iar papa, care ar fi trebuit să sprijine un plan făurit de atîtea ori de Sfîntul scaun, demască pactul veneto-milanez ca „un instrument docil al politicii egoiste a tiraniei“ [128]. Împăratul romano-german Frederic III se mulţumea să recomande locuitorilor din Carinthia şi Carniolia ca să ia măsuri de întărire a hotarului.

---

[126] I. Lupaş, *op. cit.*, p. 347—348.
[127] Angiolello, *op. cit.*, p. 71—72; Fr. Babinger, *op. cit.*, p. 407.
[128] Fr. Babinger, *op. cit.*, p. 409.

Interesantă, pentru tema discutată, este atitudinea lui Matei Corvin. Pasajul citat din *Chronicon Dubricense* subliniază dezinteresul manifestat de rege față de pericolul care punea în primejdie însăşi existența politică a regatului maghiar şi în acelaşi timp înregistrează nemulțumirea oamenilor de rînd impuşi mereu la dări în scopuri străine interesului lor [129]. De altfel, „dieta ungară a votat de două ori (în toamna 1474 şi primăvara 1475) sume foarte importante pentru apărarea țării, stipulînd textual că aceste sume nu trebuiau să fie folosite decît într-un război împotriva otomanilor“ [130].

Constrîns de împrejurări, Matei Corvin semnează un armistițiu cu regele Poloniei şi duce, în acelaşi timp, tratative pentru a obține mîna fiicei regelui Ferdinand de Aragon, constant aliat al Veneției împotriva Imperiului otoman. Această reorientare politică a lui Matei Corvin are drept rezultat strîngerea legăturilor cu Moldova, iar colaborarea dintre voievodul şi vicevoievodul Transilvaniei cu Ştefan cel Mare, în luptele care se dau pentru cîştigarea Țării Româneşti, se înscriu în efortul comun de a conjura primejdia din ce în ce mai amenințătoare din sudul Dunării. Ceea ce este important de reținut este faptul că înțelegerea dintre Ştefan cel Mare, Vlasie Magyar şi Ioan Pongracz are loc mai înainte ca Matei Corvin să fi încheiat armistițiul cu regele Poloniei, că această înțelegere era un fapt împlinit în momentul care regele Ungariei se hotărăşte să acorde mai multă atenție hotarului de sud al regatului.

Există unele indicii în legătură cu natura relațiilor care s-au stabilit, în urma demersurilor, făcute de domnul român, între acesta şi regele Matei Corvin, fără ca aceste relații să fi căpătat şi o formă juridică precisă, ele fiind mai degrabă o consecință impusă de împrejurări. În anul 1474, Matei Corvin îl mustră pe un secui pentru că incitase pe concetățenii săi împotriva coroanei şi, drept condiție pentru a i se ierta faptele, era îndemnat să meargă în Moldova, împreună cu alți secui, ca să-l ajute pe Ştefan în lupta cu turcii. În documentul respectiv, Ştefan este considerat „credinciosul nostru ales“ (fidelem dilectum nostrum) [131] formulă care ne arată că pînă la data emiterii documentului se stabiliseră relații amicale între cei doi principi.

În acelaşi timp se poate spune că regele, în fața nemulțumirii supuşilor săi, caută să canalizeze energiile celor mai agresivi în afara hotarelor Transilvaniei. Credem că este vorba, atunci cînd ne referim la ajutorul dat de secui lui Ştefan cel Mare, de scaunele secuieşti care se aflau în vecinătatea Moldovei, pe care Dlugosz le considera ca fiind supuse domnului român.

În momentul în care oastea turcească, sub comanda lui Suleiman paşa, traversa Balcanii îndreptîndu-se spre Moldova, se năşteau speranțele unor noi şi trainice alianțe.

Trecerea prin Moldova a solului venețian trimis la Uzun Hassan constituie un prilej favorabil pentru Ştefan cel Mare ca să transmită papei şi venețienilor planurile sale şi să le ceară, în acelaşi timp, să mijlocească obținerea unor ajutoare de la toți principii creştini „ca noi să nu luptăm singuri ci cu ajutorul acelor principi“ [132]. În ceea ce-l priveşte pe domnul român,

---

[129] I. Lupaş, *op. cit.*, p. 346.
[130] Fr. Babinger, *op. cit.*, p. 410; A. Veress, *op. cit.*, p. 14—15.
[131] Hurmuzaki II—2, p. 228.
[132] I. Bogdan, *op. cit.*, p. 318—319.

acesta îi arăta papei că este „gata cu tot sufletul şi cu toată puterea pe care ne-a dat-o Dumnezeu, să luptăm pentru creştinătate cu toate forţele noastre“ [133].

Confruntarea cu Suleiman Paşa a avut loc la Vaslui în 10 ianuarie 1475 şi s-a încheiat cu o mare victorie a lui Ştefan cel Mare. Din atitudinea adoptată de principii în ajutorul cărora domnul îşi pusese nădejdea se poate constata lipsa de interes a unora faţă de evenimentele care se petreceau la Dunărea de Jos, sau o neînţelegere condamnabilă a altora, ale căror state erau ameninţate direct de ofensiva otomană. Letopiseţele alcătuite în vremea lui Ştefan cel Mare menţionează victoria domnului fără să consemneze existenţa vreunui ajutor venit de undeva.

În cronica moldo-polonă există doar o scurtă însemnare: „au fost polonezi cu dînşii“ [134]. Grigore Ureche vorbeşte de „2000 de leşi ce-i venise într-ajutoriu cu Buciaţschii de la craiul Cazimir şi 5000 de unguri...“ [135]. Chronicon Dubnicense este singurul izvor care mai aminteşte de participarea rutenilor alături de români şi secui [136]. Considerăm, însă, că Ştefan cel Mare nu a primit nici un ajutor din Polonia, pentru că Dlugosz şi Matei Miechowski vorbesc numai de participarea secuilor la lupta de la Vaslui [137]. Dacă regele Cazimir i-ar fi trimis ajutoare domnului român, este imposibil ca acest lucru să nu-l fi cunoscut Dlugosz şi, mai cu seamă, nu se putea ca în urma victoriei, regele să nu-şi fi arătat satisfacţia pentru succesul obţinut cu ajutorul său. Un alt argument îl reprezintă şi faptul că Ştefan cel Mare nu aminteşte nimic, în intervenţiile sale pe lîngă regele Poloniei, de vreun ajutor venit din partea acestuia.

Participarea secuilor este neîndoioasă. Dlugosz consideră că Ştefan cel Mare rupsese ţara acestora „din regatul Ungariei şi o supusese sie-şi“ [138]. Este, evident, o exagerare dar se poate afirma că prezenţa secuilor la Vaslui se datora mai mult bunelor relaţii dintre Ştefan cel Mare şi voievodul Transilvaniei decît bunăvoinţei lui Matei Corvin [139]. De altfel, cît a înţeles regele Ungariei să-l sprijine pe Ştefan cel Mare, se poate vedea din corespondenţa sa cu principii apusului şi, mai ales, cu papa, imediat după lupta de la Vaslui.

În lumina acestor mărturii se poate spune că la lupta de la Vaslui, alături de români, au participat secuii, patru sau cinci mii de oameni, iar prezenţa lor pe cîmpul de luptă s-a datorat, aşa cum am mai arătat, înţelegerilor existente între voievodul Transilvaniei şi domnul Moldovei, înţelegeri impuse de nevoia constituirii unui front comun în faţa aceleaşi primejdii.

Era o acţiune de solidaritate pe care o impunea gravitatea momentului, regele acceptînd, ca pe un fapt împlinit, ceea ce subalternii săi hotărîseră pentru salvarea regatului. Aşa cum dietele regatului i-au impus lui Matei

---

[133] *Ibidem*, p. 318.
[134] *Cronica moldo-polonă*, p. 180.
[135] Gr. Ureche, *op. cit.*, p. 100.
[136] I. Lupaş, *op. cit.*, p. 347—348.
[137] I. Dlugosz, *op. cit.*, col. 525; Matei Miechowski, *Chronica Polonorum*, în B. P. Haşdeu, *Archiva istorică a României*, tem. I, partea 2, Bucureşti, 1865, p. 36—37.
[138] I. Dlugosz, *op. cit.*, col. 525.
[139] N. Iorga, *Acte şi fragmente*, vol. III, p. 92; A. Veress, *Acta et epistolae relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia* Cluj—Budapesta, 1914, p. 7; I. Ursu, *Ştefan cel Mare*, p. 86, nota 1; N. Iorga, *Chilia şi Cetatea Albă*, p. 139; V. Pârvan, *op. cit.*, p. 921—923.

Corvin cheltuirea sumelor încasate pe impozite extraordinare pentru apărarea regatului față de incursiunile otomane, conducătorii politici și militari ai Transilvaniei au considerat cooperarea cu Ștefan cel Mare ca o cerință imperioasă pentru apărarea acestei țări. Am insistat asupra acestor amănunte deoarece s-ar putea ca un cititor neavizat să considere prezența secuilor la Vaslui, pe baza documentelor emanate din cancelaria lui Matei Corvin, ca un rezultat al înțelegerii politice de care a dat dovadă regele în toamna anului 1474.

Așadar, în momentul în care începe confruntarea cu Imperiul otoman, Moldova se afla aproape izolată politic și militar, era constrînsă să-și apere existența sa ca stat numai cu propriile sale forțe. În aceste momente de mare cumpănă, pe scaunul țării se afla o personalitate excepțională, care a dat dovadă de calități de organizator cu totul aparte, care a dovedit geniu politic și mai ales geniu militar. Unind în jurul său întregul potențial fizic al țării, domnul a reușit să iasă biruitor din cea mai dramatică încleștare care a avut loc în timpul domniei sale.

Pregătirea campaniei din anul 1476 începe îndată după marea biruință de la Vaslui, din 10 ianuarie 1475. În 25 ianuarie, Ștefan cel Mare îi încunoștința pe principi și pe capetele încoronate din Europa despre succesul său. Înșiruirea impresionantă a forțelor turcești și a pașalelor care au condus aceste forțe în Moldova urmărea să demonstreze nu numai porporțiile victoriei obținută de Ștefan cel Mare, dar și faptul că Imperiul otoman nu este de neînvins. Acest aspect voia să-l sublinieze Ștefan cel Mare în scrisoarea sa din 25 ianuarie 1475. Domnul român voia să exploateze pe plan psihologic succesul său. Nu se putea ca fapta lui să nu producă un efect favorabil în sensul mobilizării unor noi mijloace pecuniare și umane împotriva dușmanului comun. De aceea, după ce înfățișează, lapidar, într-un stil epic de mare efect, forțele pe care le-a înfruntat: „i-am biruit și i-am călcat în picioare, și pe toți i-am trecut sub ascuțișul sabiei noastre“ [140], Ștefan cel Mare se adresează principilor creștini solicitîndu-le sprijinul într-o viitoare confruntare cu Imperiul otoman. Gîndire politică lucidă, comandant de oști pe care succesul nu-l face să-și piardă cumpătul, domnul român, din momentul în care se încheia campania începută în toamna anului 1474, își dă seama că Mahomed II nu se va resemna și nu va accepta ca planurile sale de cucerire să fie oprite la Dunărea de Jos de un domn al unei țări care nu se putea compara nici ca întindere, nici ca putere economică și ca potențial uman cu Imperiul otoman. De aceea, alungarea turcilor din Moldova, în ianuarie 1475, coincide cu momentul în care domnul român considera că trebuiesc începute pregătirile pentru o nouă campanie. La două săptămîni de la victoria de la Vaslui, Ștefan cel Mare afirmă că „auzind despre aceasta, păgînul împărat al turcilor își puse în gînd să-și răzbune și să vie, în luna lui mai, cu capul său și cu toată puterea sa împotriva noastră și să supue țara noastră“ [141].

Subliniind importanța strategică pe care o avea Moldova pentru Europa, Ștefan îi îndemna pe principi „să ne trimiteți pe căpitanii voștri într-ajutor împotriva dușmanilor creștinătății, pînă mai este vreme, fiindcă turcul are

---

140 I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, București, 1913, vol. II, p. 321.
141 *Ibidem.*

acum mulţi potrivnici şi din toate părţile are de lucru cu oamenii ce-i stau împotrivă cu sabia în mînă“ [142].

Nu se poate stabili exact cît credea efectiv Ştefan cel Mare în existenţa unor duşmani gata să ia armele şi să atace din mai multe părţi Imperiul otoman. Nu se poate însă ca domnul să nu fi sperat în ajutorul unor principi ameninţaţi direct de puterea otomană.

De aceea, îndată după bătălie, domnul trimite soli lui Cazimir şi Matei Corvin, solicitînd ajutorul acestora în vederea unei campanii care urma să se desfăşoare în vara anului 1475. Lui Cazimir, Ştefan îi trimitea patru căpetenii ale turcilor prinse la Vaslui, 36 de steaguri şi alte daruri, cu rugămintea să nu fie părăsit într-un moment de mare primejdie [143]. Dlugosz ne informează că vestea biruinţei de la Vaslui l-a bucurat pe rege şi fapta domnului român a fost sărbătorită în Polonia. Bucuria regelui era cu atît mai mare cu cît Ştefan îi cerea să vină în apropierea hotarului pentru a-i depune jurămîntul corporal. De data aceasta, cînd se punea problema confruntării cu cea mai mare putere a timpului, se pare că domnul accepta ideea depunerii jurămîntului de credinţă. Faţă de perspectiva transformării ţării sale în paşalîc, domnul prefera stabilirea unor relaţii de natură feudală care nu anula existenţa Moldovei ca stat.

Dlugosz ne relatează încă un amănunt care a influenţat în mod favorabil pe Cazimir: în Polonia se ştia că Mahomed II, după cucerirea Moldovei, ar fi dorit să supună şi Podolia cu cetatea Cameniţei, urmînd ca, în 1476, să treacă în Ungaria [144]. Această ştire coincide cu ceea ce se afirma şi în *Chronicon Dubnicense* şi ne îngăduie să surprindem încă o dată rolul important pe care Moldova îl avea în planurile strategice ale sultanului. Ştirile care circulau în Polonia în legătură cu plănuita campanie a sultanului împotriva Moldovei dovedesc că exista, în regatul polon, o stare de spirit deosebită, contemporanii trăind sentimentul că Polonia însăşi era ameninţată în vara anului 1475. În asemenea condiţii, ajutorarea Moldovei se impunea ca o necesitate pentru apărarea regatului.

Concomitent cu solii trimişi în Polonia, sunt expediaţi oameni la Buda, care duc nu numai scrisoarea domnului dar şi daruri, aşa cum trimisese regelui Cazimir.

Am arătat mai înainte că papa Paul II a manifestat o predilecţie specială faţă de Matei Corvin, trimiţîndu-i ajutoare băneşti ca să lupte împotriva turcilor. De fapt şi pentru papă şi pentru regele Ungariei pericolul otoman era un bun pretext care justifica banii încasaţi de rege dar nu pentru a lupta împotriva otomanilor, ci pentru a supune Boemia. Sixt IV, urmaşul lui Paul II, manifestă aceeaşi slăbiciune faţă de Matei Corvin care la rîndul său, după caracterizarea făcută de Fr. Babinger, „ştia să adopte pentru fiecare situaţie atitudinea care putea să-i asigure maximum de profit personal“ [145]. Cu toate că pînă în 1474 el n-a făcut aproape nimic pentru apărarea Europei, şi a pro-

---

[142] *Ibidem.*

[143] I. Dlugosz, *op. cit.*, col. 526; Matei Miechowski, *Chronica Polonorum*, p. 36—37; I. Minea, Dlugosz... p. 55.

[144] I. Dlugosz, *op. cit.*, col. 527.

[145] Fr. Babinger, *op. cit.*, p. 394.

priului său regat, a ştiut să se prezinte întotdeauna ca un campion al luptei împotriva necredincioşilor".

Victoria de la Vaslui a fost considerată de Matei Corvin ca un bun prilej pentru a justifica trimiterea unor noi ajutoare din partea principilor europeni. În consecinţă, el expediază în occident, îndată ce este anunţat de Ştefan cel Mare, scrisori prin care informa pe papă şi alţi principi că marea izbîndă împotriva turcilor este opera lui. Nu s-a sfiit să afirme că Ştefan cel Mare este căpitanul oştilor sale sau că domnul român a cîştigat lupta de la Vaslui cu trupele pe care i le-a trimis el în ajutor [146].

Lăudăroşenia regelui nu a scăpat contemporanilor. Cronicarul polon atrăgea atenţia asupra faptului că Matei Corvin „trăgînd pe seama sa toată măreţia acestui triumf (victoria de la Vaslui) şi atribuindu-şi-l sie-şi, scrise papei şi împăratului, scrise şi celorlalţi regi şi principi ai pămîntului cu trufaşă mîndrie, că a strivit o puternică oştire a turcilor cu armata sa, al cărui comandant este Ştefan. Şi a făcut aceasta din obişnuinţă şi neobrăzata lui deşertăciune, cu gîndul să cîştige pentru sine meritele altora..." [147]. Dacă Dlugosz, ca polon, ar putea fi acuzat de parţialitate nu acelaşi lucru se poate spune despre cronicarul ungur contemporan, citat de noi, care comparînd faptele lui Matei cu ale lui Ştefan cel Mare, remarca cu regret că Ungaria pare să „fi fost văduvită de principele său" în timp ce domnul Moldovei „ca un bun protector al patriei şi al neamului său fiind gata să moară pentru ai săi" [148], reuşea să respingă pe turci şi să-şi scape ţara de primejdie.

Ştefan s-a adresat şi altor principi şi, în primul rînd, papei şi Veneţiei. Paolo Ogniben, solul care se întorcea din Persia prin Moldova, este, aşa cum o arată un document „primul crainic şi vestitor al biruinţei" lui Ştefan asupra lui Suleiman paşa. Veneţienii sînt impresionaţi de victoria românească şi doresc ca misiunea lui Ogniben pe lîngă scaunul papal să fie încununată cu succes, considerînd şi subliniind, în mai multe rînduri, că trebuie să se arate binevoitori faţă de biruitorul duşmanului comun pentru a-l întări în nobila lui năzuinţă. Cît priveşte răspunsul pe care Republica venetă îl dă domnului, este mărturisită dorinţa de a continua lupta pe mare şi pe uscat, se speră în cooperarea celorlalţi principi şi sînt lăudate faptele domnului român [149]. Deci, nimic precis. Mult mai exact şi explicit este Sixt IV. L-ar ajuta pe Ştefan pentru faptele sale strălucite, dar a fost împovărat peste puteri în anii trecuţi, trimiţînd ajutoare Rodosului şi ungurilor. Să nu-şi piardă speranţa, pentru că se vor depune eforturi ca să fie ajutat „cinstindu-ţi vrednicia şi slăvindu-te cu mari laude" [150].

Rezultatul primelor demersuri făcute de Ştefan cel Mare este aproape nul. În afara laudelor şi a unor vagi promisiuni care vizau un viitor imprecis, domnul era îndemnat să lupte pentru binele şi folosul creştinătăţii. Domnul nu se resemnează în faţa nepăsării de care dau dovadă conducătorii politici şi spirituali direct interesaţi în conflictul cu Imperiul otoman şi desfăşoară, în continuare, o intensă activitate diplomatică, paralel cu pregătirile mili-

---

[146] N. Iorga, *Acte şi fragmente*, ..., vol. III, p. 54; V. Pârvan, *op. cit.*, p. 924.
[147] I. Dlugosz, *op. cit.*, col. 527.
[148] I. Lupaş, *op. cit.*, p. 347—348.
[149] Hurmuzaki, VIII, p. 6—7.
[150] *Ibidem*, II—1, p. 8.

tare pe care le face în vederea confruntării pe care o considera ca inevitabilă, în vara anului 1475.

Avînd un sistem de informaţii bine organizat, domnul este pus la curent cu toate pregătirile făcute de sultan [151]. Aflînd că sultanul a părăsit Constantinopolul şi s-a îndreptat spre Adrianopol, Ştefan cel Mare considera deplasarea acestuia ca un prim pas în vederea organizării unei campanii împotriva Moldovei şi, în consecinţă, expediază sol după sol în Polonia cerînd regelui grabnic ajutor şi solicitînd mai ales trimiterea unui corp de pedestraşi de două mii de oameni care să participe la apărarea cetăţilor Chilia şi Cetatea Albă [152]. De asemenea, se adresează nobililor din Galiţia solicitîndu-le ajutorul lor, iar lui Cazimir îi cerea să poruncească ridicarea la oaste a provinciilor vecine cu Moldova, concentrarea forţelor, recrutate mai ales din Galiţia, urmînd să se facă la Cameniţa [153]. În concepţia militară a lui Ştefan cel Mare aceste măsuri se încadrau într-o primă fază a campaniei. După aceea regele cu întreaga oaste a regatului trebuia să vină la Cameniţa [154]. Planul după care ar fi trebuit să se desfăşoare campania din anul 1475 este trimis de Ştefan regelui care se afla în Lituania şi este rezumat de cronicarul I. Dlugosz. Nobilimea lituană a fost de acord cu planul domnului român, dar regele nu i-a acordat atenţia cuvenită. Considerînd că informaţiile lui Ştefan sînt exagerate, regele a acceptat să se deplaseze cu mare greutate spre sudul regatului. O singură măsură a luat Cazimir, în urma ştirilor care soseau la curtea sa nu numai de la Ştefan. Este vorba de perceperea unor dări suplimentare impuse supuşilor în vederea apărării Moldovei şi Podoliei. Există un document din anul 1476 din care aflăm că regele pusese o dare specială pe care trebuia să o achite comunitatea orăşenilor din Cracovia cu menţiunea expresă: „pentru apărarea ţărilor noastre Podolia şi Moldova de lovitura turcilor, duşmanii regatului nostru şi ai întregei creştinătăţi“ [155]. Se confirmă, în felul acesta, afirmaţiile lui Dlugosz şi cele conţinute în *Chronicon Dubnicense* în legătură cu starea de spirit care domnea în Polonia, în primăvara anului 1475. Acest amănunt ne dovedeşte că în anumite cazuri, atunci cînd interesele regelui erau în joc, se făcea abstracţie de anumite aspecte ale relaţiilor feudale. Ca să sprijine Moldova, Cazimir solicită dări suplimentare, cu toate că Ştefan cel Mare nu depusese jurămîntul corporal, ceea ce impune concluzia că ajutorarea domnului român nu era neapărat condiţionată de prestarea omagiului personal. Această clauză a prezentării domnului în faţa regelui va fi invocată pentru a justifica lipsa de interes manifestată de regele Poloniei faţă de problemele politice şi militare cu care se confrunta Moldova. Formulele care consacrau relaţiile feudale se dovedesc a nu fi rigide, cum probabil fuseseră într-o epocă anterioară, iar regele avea latitudinea să le interpreteze în funcţie de propriile sale interese, aşa cum o face în 1475, după cum respectarea lor riguroasă nu genera neapărat obligaţiile prevăzute, aşa cum, de exemplu, se întîmplă după depunerea jurămîntului de la Colomeea, în 1485. Încît, atunci cînd se fac consi-

[151] I. Dlugosz, *op. cit.*, col. 531.

[152] *Ibidem;* I. Ursu, *Relaţiunile Moldovei cu Polonia pînă la moartea lui Ştefan cel Mare*, Piatra Neamţ, 1900, p. 104.

[153] *Ibidem.*

[154] I. Dlugosz, *op. cit.*, col. 531.

[155] Hurmuzaki, II—2, p. 244.

derații pe marginea relațiilor dintre Moldova și Polonia, în timpul domniei lui Ștefan cel Mare, importanța jurămîntului corporal, ca singura posibilitate de a contracta obligații reciproce, trebuie privită în funcție de creditul pe care părțile interesate i-l acordă. Se pune, deci, problema unei interpretări nuanțate a rolului pe care omagiul personal l-a avut în relațiile dintre Cazimir și Ștefan cel Mare.

De altfel, cu toate că Ștefan cel Mare se obligase să depună jurămîntul în primăvara anului 1475, Cazimir nu acordă nici o importanță acestui act. Indiferența regelui față de stăruințele domnului român este fructul dezinteresului pe care-l manifestă pentru chestiunea orientală.

Atitudinea regelui, ostilă oricărui angajament militar în regiunea Dunării de Jos, este dovedită de mărturii contemporane, de reacția regelui față de problemele pe care le ridică Caffa, posesiunea genoveză din Crimeea.

Dlugosz consemnează faptul că nobilii lituanieni au stăruit pe lîngă rege ca să ridice oastea din Polonia și Lituania și să pornească împotriva sultanului. Argumentul principal al nobililor lituanieni era acela că „e mai bine să lupte împotriva turcului pentru vetrele moldovenilor decît ale lituanienilor..." [156]. Deși promiseseră întregul lor sprijin, regele a respins punctul lor de vedere pe temeiul că Ștefan cel Mare vrea să-l atragă într-un război „mai mult închipuit", decît real.

Este adevărat că pregătirile turcești stîrniseră teamă și în apusul Europei și nu erau puțini cei care credeau că flota și oastea otomană vor fi trimise împotriva Cretei și Chiosului [157]. Dacă numai Ștefan i-ar fi trimis lui Cazimir informații în legătură cu pregătirile și intențiile sultanului, atunci regele ar fi putut interpreta aceste informații ca fiind tendențioase. Dar, știri alarmante și cereri de ajutor veneau și de la Caffa, care ceruse și obținuse protecția lui Cazimir cu treisprezece ani în urmă [158]. Nici strigătele de alarmă venite din această parte n-au avut darul să influențeze atitudinea de indiferență a regelui. Locuitorii Caffei se așteptau să fie atacați, de aceea cereau ajutor pentru a face față unor forțe superioare, așa cum Ștefan cel Mare se temea să fie lovit pe mare și pe uscat. Cîtă importanță avea Moldova și mai ales cetățile din sudul acesteia, ce valoare avea și Caffa pentru economia regatului polon era un lucru pe care-l cunoștea toată lumea. Cît privește valoarea strategică a Caffei și Moldovei pentru Polonia este suficient să parcurgem relatarea lui Dlugosz ca să ne dăm seama de importanța acestora. Cronicarul polon arată că nobilimea lituaniană a fost scandalizată de indiferența regelui față de solicitările lui Ștefan cel Mare și a insistat să se trimită ajutoare nu pentru că ele fuseseră cerute de domnul român, cît mai ales pentru că așa o cereau interesele regatului polono-lituanian. Nobilimea îi arăta regelui că, într-o confruntare decisivă cu turcii și tătarii, se putea tranșa în favoarea Poloniei dar și a Europei conflictul dintre Imperiul otoman și creștinătate. Regele nu acceptă ideea participării la un război decisiv cu turcii și tătarii, refuză să trimită ajutoare Moldovei. S-a spus că atitudinea lui s-a datorat unui calcul

---

[156] I. Dlugosz, *op. cit.*, p. 531.
[157] N. Iorga, *Chilia și Cetatea Albă*, p. 140.
[158] Ș. Papacostea, *La guerre ajournée*, p. 16. La nota 25 este citată lucrarea *Kaffa kolonia genuenska na Krymie i problema wschodni w latach 1453—1475*, de M. Matowist, Varșovia, 1947.

politic şi anume, că o participare a polonilor la războiul antiotoman ar fi favorizat Ungaria [159]. Această interpretare este contrazisă de argumentele pe care nobilimea le aduce lui Cazimir pentru a-l convinge să ia parte la lupta comună antiotomană, dar şi de situaţia politică-militară a Poloniei. Un triumf al lui Mahomed II, am văzut că afecta direct securitatea regatului polono-lituanian. Cucerirea Caffei şi a altor fortăreţe din Crimeea şi instalarea unor garnizoane turceşti în aceste locuri constituia o ameninţare directă pentru regatul polono-lituanian. După opinia unui istoric, cucerirea Caffei şi implantarea turcilor în Crimeea are „o semnificaţie sinistră“ pentru uniunea lituano-polonă [160]. De acest lucru sînt conştienţi contemporanii şi reacţia lor faţă de pasivitatea regelui este dură. Dlugosz arată că sfetnici de frunte ca palatinul Cracoviei sau mareşalul regatului, l-au mustrat pe rege arătîndu-i că sub domnia părintelui şi fratelui său regatul a ajuns în ruină datorită unei politici nesăbuite, iar Cazimir însuşi se dovedeşte a fi „slăbănog şi trîndav“, şi dacă nu se dezmorţeşte sau nu dă locul altuia, regatul va pieri şi fără a fi atacat din afară [161]. Unii au fost tentaţi să considere afirmaţiile lui Dlugosz cu foarte multă îngăduinţă sau să facă, pur şi simplu, abstracţie de ele uitînd că prin cucerirea unei părţi din Crimeea şi subordonarea tătarilor din Perecop, Imperiul otoman devenea vecinul direct al regatului polon, că odată creată această situaţie, uşor se putea ajunge la o alianţă turco-tătaro-moscovită împotriva Poloniei. Dacă se ţine seama de primejdia reală pe care o reprezenta Imperiul otoman, devine evident că şi Cazimir era direct interesat în lupta antiotomană.

Ezitările regelui polon au fost puse şi pe seama ameninţărilor pe care hanul le adresează lui Cazimir cu intenţia de a izola politic Moldova şi de a slăbi frontul antiotoman [162]. Aceste ameninţări sînt proferate în anul 1476 [163], iar refuzul lui Cazimir de a sprijini Moldova e din 1475, ceea ce ne face să credem că nu calcule politice savante l-au determinat pe Cazimir să nu sprijine Moldova şi să nu participe la lupta comună împotriva otomanilor, ci incapacitatea lui, lipsa totală de înţelegere faţă de evenimentele dramatice care se desfăşurau în vecinătatea regatului. Aceste aprecieri aparţin unui cronicar polon contemporan, bun cunoscător al evenimentelor politice, cum o atestă judecăţile sale de valoare şi nu vedem dece nu i s-ar acorda credit integral din moment ce lipsesc argumente serioase care să justifice, în alt chip, atitudinea regelui său.

Nu i-a fost greu lui Ştefan cel Mare să înţeleagă adevărata stare de lucruri din Polonia. Tratativele cu Cazimir au avut loc în luna mai şi la începutul lunii iunie, într-un moment în care sultanul părăsise Constantinopolul, iar o flotă puternică ridicase ancora îndreptîndu-se spre o destinaţie necunoscută. Încredinţat fiind că va fi atacat în anul 1475, Ştefan cel Mare a încercat să ia toate măsurile diplomatice şi militare care să-i înlesnească apărarea propriei sale ţări. La curtea domnului de la Suceava se afla cumnatul său, fratele

---

[159] Ş. Papacostea, *La guerre ajournée*, ..., p. 15.
[160] F. Dvornik, *Les Slaves*, Paris, 1970, p. 572.
[161] I. Dlugosz, *op. cit.*,
[162] Ş. Papacostea, *La guerre ajournée* ..., p. 17.
[163] Mustafa A. Mehmet, *Din raporturile Moldovei cu Imperiul otoman în a doua jumătate a veacului al XV-lea*, în „Studii“, 5 (XIII), 1960, p. 170.

Mariei de Mangop. Deoarece cunoştea sentimentele filo-turce ale lui Isac, stăpînul Mangopului, Ştefan cel Mare îl trimite pe Alexandru în Crimeea şi cu ajutorul moldovenilor, după trei zile de luptă, Mangopul este cucerit [164]. Domnul relatează aceste fapte într-o scrisoare din 20 iunie, pe care o trimitea solilor săi aflaţi în Ungaria Stanciul, Duma şi Mihai, dar şi solilor unguri aflaţi la Bistriţa, şi care comunicau lui Matei Corvin informaţiile furnizate de Ştefan cel Mare [165]. Din scrisorile domnului se desprind două constatări preţioase: încercarea de a consolida unul din flancuri reuşise prin cucerirea Mangopului de către un om care urmărea acelaşi ideal politic ca şi domnul Moldovei. Cu repercusiuni importante asupra desfăşurării ulterioare a evenimentelor, sînt însă tratativele iniţiate cu regele Ungariei. Constrîns de supuşii săi ca să organizeze apărarea regatului în faţa incursiunilor repetate ale trupelor de călăreţi turci, impresionat de victoria domnului român de la Vaslui, eveniment pe care regele are talentul şi lipsa de scrupule ca să-l transforme într-o sursă de venituri, dar şi pentru a-şi aureola propria-i persoană, Matei Corvin este de acord să trateze cu Ştefan cel Mare, fără a impune acestuia condiţii umilitoare. Dacă regele Cazimir ar fi dorit ca Ştefan să i se închine după tipicul feudal fără ca el să facă ceva în folosul domnului, Matei se mulţumeşte numai cu un schimb de scrisori prin care era recunoscută suzeranitatea sa, fără a impune şi condiţia depunerii jurămîntului corporal. Dacă se ţine seama de mentalitatea şi de obiceiurile care guvernau relaţiile dintre oameni şi ţări în evul mediu, este evident că relaţiile care se stabilesc între Ştefan cel Mare şi Matei Corvin au caracterul unei alianţe, suzeranitatea lui Matei exercitîndu-se în chip nominal, fără să afecteze independenţa Moldovei sau autoritatea domnului acestei ţări. Era un sistem de relaţii pe care îl dorea Ştefan, pe care, de fapt, l-a impus cu forţa armelor. În afara încercării de a obţine cu orice preţ ajutorul regelui polon în lupta pentru recuperarea cetăţilor din sudul ţării, în anul 1485, relaţiile moldo-polone se vor răci treptat ajungîndu-se, în cele din urmă, la campania din 1497 care se încheie cu dezastrul polon de la Codrii Cozminului. În schimb, relaţiile moldo-ungare se vor menţine în limitele tratatelor încheiate între Ştefan cel Mare şi Matei Corvin pînă la prăbuşirea regatului maghiar. Matei Corvin şi urmaşii acestuia îşi dau seama de valoarea Moldovei în lupta împotriva Imperiului otoman, consideră mai folositoare pentru statele europene contribuţia acestei ţări româneşti la apărarea comună decît subordonarea ei, regii Ungariei sprijinindu-l pe Ştefan cel Mare în lupta lui cu Polonia.

Solii lui Ştefan cel Mare fuseseră trimişi la Buda la sfîrşitul lunii mai, începutul lunii iunie. Domnul ştia că se află în drum spre casă, atunci cînd le scria din Iaşi, la 20 iunie 1475 şi că cei trei boieri ai săi erau însoţiţi de oamenii lui Matei Corvin. Cu toate că nu cunoştea în amănunt care sînt condiţiile regelui Ungariei, Ştefan considera reglementate raporturile dintre el şi Matei Corvin. Evenimentele se precipitau şi ceea ce voia el să obţină erau ajutoare grabnice. Iscoadele sale îl informaseră despre căderea Caffei şi supunerea hoardei din Perecop faţă de sultan. Avea informaţii sigure că

---

[164] I. Bogdan, *Documente* ..., vol. II, p. 324—325; N. Bănescu, *op. cit.*, p. 21; N. Iorga, *Chilia şi Cetatea Albă*, p. 142.

[165] I. Bogdan, *op. cit.*, p. 328.

turcii veneau împotriva Moldovei, cu o oaste puternică, iar bombarde mari fuseseră trimise pentru a bate zidurile Chiliei şi Cetăţii Albe. Ştefan era convins că sultanul, în persoană, comanda oastea care fusese concentrată în vederea cuceririi Moldovei [166]. De aceea, domnul cerea solilor săi să repeadă un călăreţ la Buda ca să-l informeze pe rege despre situaţia critică în care se afla Moldova şi să-l roage pe acesta „să se apropie de noi şi de aceste margini, iute şi cît mai grabnic cu putinţă, şi ziua şi noaptea, cu toate puterile Măriei Sale şi cu toţi oamenii pe care Dumnezeu i i-a dăruit şi astfel nu ne va lăsa să pierim noi şi ţara noastră, de aceşti păgîni“ [167]. Domnul poruncea solilor săi să se grăbească, să vină cît mai repede la curtea sa.

La începutul lunii iulie, solii lui Ştefan cel Mare împreună cu Dominic, prepositul de Alba, Gaspar de Othwan şi Mihai de Pesth [168] ajung la Suceava unde au loc tratativele. Ca o urmare a acestora este privilegiul comercial acordat de Ştefan, la 10 iulie 1475, tuturor neguţătorilor supuşi coroanei ungare [169]. La 12 iulie domnul român redacta documentul prin care se stabileau relaţiile sale cu Matei Corvin. Sînt recunoscute „dezbinările“ din trecut dintre Moldova şi regatul maghiar, dar, cum acestea au fost date uitării, „am purces — spune Ştefan — la mai jos scrisele alcătuiri cu bună voia noastră şi cu sfatul şi învoiala boierilor noştri şi al întregei ţări“ [170]. Promiţînd regelui credinţă veşnică, împreună cu toată ţara (una cum tota *patria*), sînt stipulate condiţiile colaborării militare împotriva Imperiului otoman. Din felul cum sînt formulate aceste condiţii, în intenţia domnului, această alianţă ar fi trebuit să aibă un caracter ofensiv. Ştefan se angaja să participe cu toată oastea sa la o campanie antiotomană, în momentul în care regele ar fi mers în persoană prin Ţara Românească (în text este per Maiorem Walachiam — pentru a face deosebirea de Valachia Minor care era Moldova), iar în cazul în care regele va trimite un căpitan, Ştefan se obliga să meargă în persoană cu toată oastea în afară de cazul în care era bolnav sau reţinut de duşmani puternici. Dar, şi în aceste împrejurări, va trimite toată oastea sub comanda unui căpitan. De asemenea, va merge împotriva tuturor duşmanilor regelui „afară de regele Poloniei şi coroana acestuia, cu care înaintaşii noştri au avut veşnic legămînt de pace“ [171]. Din conţinutul său, actul din 12 iulie 1475 este numai un tratat de alianţă împotriva turcilor, tratat care nu afecta cu nimic independenţa Moldovei şi nici relaţiile lui Ştefan cel Mare cu regele Cazimir.

Important însă pentru definirea concepţiei politice a domnului este locul pe care-l ocupă Ţara Românească în planurile sale.

Am văzut cum conflictul cu Poarta a început indirect prin încercările făcute de Ştefan cel Mare de a sustrage, de sub autoritatea sultanului, ceea ce el socotea că este „cealaltă ţară românească“, pentru a o deosebi de ţara românească peste care domnea el însuşi. Realizarea unei unităţi de acţiune,

---

166 I. Bogdan, *op. cit.*, p. 325, 327.

167 *Ibidem.*

168 I. Bogdan, *Documente moldoveneşti din sec. XV şi XVI din arhivul Braşovului*, în „Convorbiri literare“: XXXIX (1905), p. 87—88.

169 *Idem, Documente de la Ştefan cel Mare*, vol. II, p. 329.

170 *Ibidem*, p. 331; V. Pârvan, *op. cit.*, p. 1012.

171 *Ibidem.*

a unui front comun prin unirea eforturilor țărilor române, ideal politic și militar urmărit și de Iancu de Hunedoara, este în concepția domnului o garanție a succesului. De aceea, depusese eforturi ani de zile în șir pentru înscăunarea unui domn care să împărtășească același ideal politic, așa se explică de ce în tratatul cu Matei Corvin, din vara anului 1475, lupta împotriva Imperiului otoman trebuia să înceapă pe pămîntul Țării Românești. Însemna, de fapt, restabilirea hotarului pe Dunăre și abia după ce se realiza acest prim obiectiv strategic și politic, se creau condițiile optime pentru continuarea ofensivei împotriva Imperiului otoman. Se poate afirma pe baza faptelor și documentelor că din secolul al XV-lea se naște, în primul rînd, din rațiuni defensive, ideea realizării unității unui spațiu ca o condiție obligatorie a succesului. Acest spațiu se suprapune teritoriului locuit de români pe ambii versanți ai Carpaților. În ce măsură s-a ținut seama de elementul etnic, ce rol a jucat sentimentul de neam în elaborarea acestei concepții politice și militare sînt întrebări cărora cercetări ulterioare ar putea să le dea un răspuns potrivit realităților și mentalităților secolului al XV-lea.

Încheierea tratatului dintre Ștefan cel Mare și Matei Corvin a stîrnit entuziasm și optimism în Ungaria. Cu toate că solii aduceau vestea căderii Caffei, faptul că domnii români se înarmau și își manifestau dorința de a lupta cu forțe unite împotriva dușmanului comun, apărea ca o realizare deosebită a diplomației lui Matei Corvin Și această realizare era cu atît mai importantă cu cît, după estimările făcute de solii unguri, cele două țări românești aveau posibilitatea să ridice o oaste cu un efectiv de 60.000 de oameni [172].

Bucuria este însă prematură pentru că politica lui Matei Corvin față de Țara Românească este șovăitoare. Inițial — probabil la sugestia lui Ștefan cel Mare — regele considerase oportună reînscăunarea lui Vlad Țepeș, ca pînă la urmă să-l recunoască pe Laiotă care se dovedise a fi mult prea slab față de calitățile pe care le solicitau împrejurările [173].

În timp ce au loc tratativele dintre Ștefan cel Mare și Matei Corvin se clarifică situația politică și militară a Moldovei în raport cu Imperiul otoman. Mai multe izvoare consemnează existența unor ciocniri între Ștefan cel Mare și trupe otomane și o încercare turcească de a cuceri Cetatea Albă. Înainte ca întreaga urdie să se pună în marș, sultanul îngăduise unor sangiaci de margine să atace prin surprindere și să cucerească, dacă era cu putință, Chilia. Este vorba de 15.000—20.000 de oameni care sînt bătuți de oamenii lui Ștefan cel Mare [174].

În același timp, Ahmed-pașa, comandantul flotei care cucerise Caffa, primise dispozițiuni să trimită corăbii cu tunuri pentru a cuceri Cetatea Albă. Apărătorii cetății îi atacă pe asediatori în timpul nopții, le iau tunurile și-i aruncă în apă [175].

---

[172] Hurmuzaki, II—2, p. 12—13;

[173] V. Pârvan, *op. cit.*, p. 1014; N. Iorga, *Ștefan cel Mare*, p. 139—140.

[174] N. Iorga, *Acte și fragmente*, III, p. 88—89; *Acta extera*, V, p. 265—266; N. Iorga, *Chilia și Cetatea Albă*, p. 143; Idem, *Ștefan cel Mare*, p. 138; Fr. Babinger, *op. cit.*, p. 413.

[175] *Acta extera* V, p. 268 și urm.; P. A. Vigna, *op. cit.*, III, p. 480—481; I. Dlugosz, *op. cit.*, col. 533; N. Iorga, *Chilia și Cetatea Albă*, p. 143—144.

Mahomed II se va limita numai la aceste încercări neizbutite ale subordonaților săi deoarece, bolnav fiind, nu poate întreprinde marea campanie pe care o pregătise împotriva Moldovei, amînînd pentru anul următor realizarea planurilor sale.

Aceste ciocniri de proporții reduse au darul să-l impresioneze pe Cazimir care sosește la Korczyn, în 2 iulie, unde ține sfat cu mai marii regatului, grija lui manifestîndu-se numai pentru teritoriile care țineau de coroana polonă [176].

Experiența anului 1475 îi demonstra lui Ștefan că nici regele Cazimir și nici Matei Corvin nu erau capabili de inițiative care să ferească Moldova de o invazie otomană. Este o constatare consemnată scrupulos de I. Dlugosz, cronicarul care ne relatează că domnul luase măsurile necesare pentru a înfrunta singur pe Mahomed II [177].

Evitat un conflict cu Imperiul otoman, regele Cazimir este preocupat de tratativele pe care Ștefan cel Mare le dusese cu Matei Corvin. La 15 august, la Buda, cancelaria regală consemna înțelegerea dintre rege și domnul român. Actul este important pentru că, în afară de faptul că sunt confirmate condițiile pe care le propusese Ștefan cel Mare, de data aceasta se stabilesc relații trainice între cele două părți. În document se vorbește în mod explicit de încheierea păcii, iar aceasta se realizează prin iertarea pe care regele o acordă domnului, boierilor și țării „pentru toate greșelele făptuite în orice fel pînă acum, fie față de Majestatea noastră, fie față de regat sau de locuitorii săi" [178]. În formulele diplomatice care măgulesc mîndria regală se poate surprinde faptul că regele acceptă să dea uitării toate necazurile și pagubele pe care domnul le făcuse regelui și regatului.

Matei Corvin se angaja să-l apere în persoană pe Ștefan cel Mare, oferind adăpost domnului și supușilor săi în cazul în care ar fi constrînși să-și părăsească țara. Matei îi dăruia lui Ștefan ca loc de adăpost, în Transilvania, cetatea Ciceului [179] și în același timp mediază în problema hotarului cu celelalte două țări românești cu care ocazie, ca domn al Țării Românești este amintit Vlad Țepeș, ceea ce însemna că, la data eliberării documentului, regele spera ca acesta să ia locul lui Laiotă.

Tratativele dintre Ștefan cel Mare și Matei Corvin îl îngrijorează pe Cazimir și dacă în timpul primăverii și verii nu luase nici o măsură pentru a-i veni în ajutor domnului, la începutul lumii septembrie erau trimiși în Moldova palatinul de Belz și canonicul Cracoviei „pentru a cere de la Ștefan noi jurăminte de credință și ascultare" [180]. Din spusele cronicarului polon se poate deduce că noua orientare politică a lui Ștefan spre o alianță strînsă cu Matei Corvin stîrnește teama la curtea polonă. Cu toate că domnul a stipulat în tratatul cu Matei Corvin o clauză specială referitoare la relațiile sale cu Cazimir, și acest lucru domnul l-a comunicat soliilor poloni, asigurările date de domn nu sînt de natură să-l liniștească pe Cazimir.

---

[176] I. Dlugosz, *op. cit.*, col. 533.

[177] *Ibidem.*

[178] I. Bogdan, *op. cit.*, p. 334.

[179] N. Iorga, *Chilia și Cetatea Albă*, p. 145; 270—272; Pentru importanța acestei posesiuni pe plan românesc vezi N. Iorga, *Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul și Mitropolia Ardealului*, în: An. Acad. Rom. Mem. secț. ist., seria II, XXVII, p. 4.

[180] I. Dlugosz, *op. cit.*, col. 544.

Înţelegerea cu regele Ungariei marchează o nouă etapă în politica externă a Moldovei. Matei Corvin se obliga să respecte autoritatea domnului şi toate libertăţile ţării ceea ce de fapt echivala cu recunoaşterea deplinei independenţe a domnului şi a ţării sale, stare de lucruri pe care Cazimir şi unii membri din anturajul său nu o acceptă. Şi fără a schiţa un gest de ajutorare a domnului român, Cazimir considera că este o datorie a acestuia ca să se considere supus al coroanei polone, fapt cu atît mai greu de realizat în condiţiile unei alianţe moldo-ungare. Totuşi, printr-o politică înţeleaptă, domnul a urmărit să păstreze relaţii de bună vecinătate cu toţi vecinii care l-ar fi putut ajuta în conflictul cu Imperiul otoman, din care pricina a încercat să-i convingă pe solii poloni despre credinţa pe care i-o poartă regelui. Nu ni s-au păstrat documente în legătură cu tratativele moldo-polone, dar nu este greu de presupus care a fost conţinutul acestora. De altfel, Cazimir a impus, aşa cum s-a văzut, o serie de dări în vederea apărării „ţărilor noastre“ Podolia şi Moldova, dări suprimate în 1476, ceea ce ne face să credem că în faţa insistenţelor domnului român de a i se trimite ajutoare, regele trebuie să fi făcut unele promisiuni.

În ciuda eşecurilor din anii precedenţi, Ştefan cel Mare îşi punea nădejdea în unele ajutoare pe care principii europeni ar fi avut posibilitatea să i le trimită în anul 1476, şi, în afara unui sprijin financiar, domnul spera să se realizeze o coaliţie antiotomană. Îndemnurile papei ar fi putut folosi şi domnul se adresase Sfîntului Scaun pentru ca Sixt IV să-i determine pe principii creştini, cu autoritatea sa spirituală, să-şi unească eforturile pentru înfrîngerea duşmanului comun.

Planuri se fac în toamna anului 1475 şi cel care face să se nască mari speranţe este Matei Corvin. Răspunzînd îndemnurilor papei regele, într-o scrisoare din noiembrie 1475 arăta că sultanul, speriat de pregătirile sale din vara aceluiaşi an, nu a îndrăznit să pornească împotriva nici unei ţări, iar el, regele, „la poruncile Sanctităţii voastre“, a luat măsuri ca nu numai pămîntul acesta românesc să nu fie atacat dar nici alte „ţinuturi creştineşti“ [181]. Din conţinutul acestui document se poate uşor constata că Sixt IV ceruse lui Matei Corvin să sprijine Moldova. Nu uita să menţioneze că Moldova este supusă coroanei sale, amănunt preţios, a cărei valoare regele ştia s-o aprecieze exact. Pe deasupra, Matei Corvin făgăduia să-şi concentreze toate eforturile împotriva Imperiului otoman solicitînd, în acelaşi timp, ajutorul celorlalţi principi.

În aceeaşi vreme, Matei Corvin, care „nu avea obiceiul să-şi măsoare cuvintele“ [182], se lăuda faţă de solul veneţian că va ridica o armată de 60.000 de oameni şi de la începutul toamnei făcuse cunoscută intenţia de a porni împotriva cetăţii Şabaţ (Sabacz) [183], cetate apărată de 1200 de ieniceri. După o lună de asediu, la 15 februarie, cetatea este cucerită [184]. Matei Corvin coboară cu armata să pînă în faţa Semendriei unde ridică trei întărituri din lemn şi pămînt. După victoria de la Sabacz, Matei Corvin trimite scrisori în apus în care exagerează importanţa acţiunilor sale, cerînd în schimbul sacrificiilor

---

[181] Hurmuzaki, VIII, p. 18.
[182] Fr. Babinger, *op. cit.*, p. 422.
[183] A. Bonfinius, *op. cit.*, p. 453; Angiolello, p. 81; Fr. Babinger, *op. cit.*, p. 422.
[184] A. Bonfinius, *op. cit.*, p. 453—454; Fr. Babinger, *op. cit.*, p. 423.

făcute, ajutoare în bani [185]. Veneţienii şi Sixt IV trimit regelui victorios 93.000 de ducaţi aur. Sumă modestă, este adevărat, dar, aşa cum se vedea, ea ar fi reprezentat o contribuţie deloc neglijabilă dacă ar fi avut altă destinaţie.

Cum o judecată exactă a împrejurărilor politice şi militare de la Dunărea de Jos era greu de făcut la Roma, papa acordă credit spuselor lui Matei Corvin şi, sub influenţa promisiunilor regale, Sixt IV preconiza, pentru anul 1476, alcătuirea a două armate: una germană şi alta ungaro-română care să atace Imperiul otoman pe uscat, în timp ce o flotă organizată de principatele italiene urma să pătrundă în Bosfor şi să atace Constantinopolul.

Planuri infirmate mult prea repede de felul cum evoluează evenimentele în primele luni ale anului 1476.

Matei Corvin, cu un gînd la război şi cu un gînd la nuntă, cum bine surprinde Bonfinius preocupările regelui la începutul anului 1476, pregăteşte o flotă pe Dunăre în vederea unui atac împotriva Semendriei, dar nunta absoarbe, în cele din urmă, atenţia regelui, lupta împotriva semilunei căzînd repede pe un plan secundar şi mai ales pe umerii domnului român.

Ştefan nădăjduise că va primi ajutoare din Apus. Solii săi trimişi la Veneţia şi Roma se întorc însă cu promisiuni. Sixt IV lăuda meritele domnului „bărbat de aleasă vrednicie şi cu merite preastrălucite faţă de Republica Creştină“, numindu-l „preaiubit fiu“ şi îndemnîndu-l să continue lupta începută cu succes [186].

Atunci cînd este vorba de vorbe frumoase, de superlative pentru caracterizarea eforturilor sau a talentului domnului român, Curia romană dă dovadă de prodigalitate. Lucrurile se schimbă atunci cînd se pune problema trimiterii unor ajutoare în bani sau în oameni. În afara numirii unui episcop în Moldova — fapt care avea darul să mulţumească Sfîntul scaun, concesie pe care Ştefan o face în speranţa că nu va fi părăsit de principii direct interesaţi în conflictul cu Poarta — şi de concedarea unor venituri realizate din obolul credincioşilor care frecventau anumite lăcaşuri de cult [187], papa mărturiseşte incapacitatea sa de a sprijini şi organiza o acţiune de amploare. Iertarea păcatelor pe care i-o acordă domnului nu are darul să-l mulţumească pe acesta şi nici să suplinească oamenii şi mijloacele financiare de care avea nevoie pentru a înfrunta cu succes un duşman atît de puternic ca Mahomed II. Solii domnului îşi manifestă deschis nemulţumirea în faţa senatului veneţian şi asistăm la o corespondenţă penibilă între conducerea politică a Republicii veneţiene şi solii săi la Roma în speranţa că aceştia vor reuşi să convingă pe Sixt IV să nu-l părăsească pe singurul principe care se dovedise nu numai că este gata să ia armele împotriva duşmanului comun, dar să obţină şi cea mai mare victorie împotriva acestuia, cum aprecia Dlugosz rezultatul luptei de la Vaslui. Stăruinţele veneţienilor nu au avut succes [1188]. Papa explicase solilor români şi da aceleaşi explicaţii şi veneţienilor cît şi lui Ştefan cel Mare, că tot ce a putut strînge a fost trimis regelui Ungariei [189].

---

[185] A. Bonfinius, *op. cit.*, p. 454.
[186] Hurmuzaki, II—1, p. 13.
[187] *Ibidem*, II—1, p. 14.
[188] Idem, VIII, p. 19.
[189] Idem, II—1, p. 14.

Două motive l-au determinat pe Sixt IV să facă acest lucru:

1. Matei Corvin s-a angajat să organizeze şi să poarte un război cu toate forţele regatului. 2. Din scrisoarea trimisă lui Ştefan dar şi din scrisoarea trimisă în acel timp lui Matei Corvin — este vorba de începutul lunii aprilie 1476 — reiese limpede că propaganda făcută de Matei Corvin în occident îşi făcuse efectul. Regele reuşise să creeze impresia că el este acela care conduce lupta împotriva Imperiului otoman, că Ştefan cel Mare nu este altceva decît un auxiliar în această luptă, Moldova fiind supusă coroanei sale, din care pricină obţine ca toate sumele pe care papa le colectează din Italia să-i fie trimise lui [190].

Este adevărat că cei 100.000 de ducaţi nu reprezentau decît o sumă modestă în comparaţie cu marile eforturi economice pe care le solicita o confruntare cu Imperiul otoman, iar această apreciere aparţine unui contemporan [191]. Dar, domnul român socotise că numai a zecea parte din suma trimisă lui Matei Corvin ar fi fost suficientă pentru nevoile cărora trebuia să le facă faţă el şi ţara lui în 1476 [5].

Nu cunoaştem conţinutul tratativelor duse de oamenii lui Ştefan cu Sixt IV. Este de presupus că aceştia i-au explicat papei, aşa cum o fac şi în faţa senatului veneţian, că Moldova nu trebuie identificată cu regatul maghiar. Aşa trebuie înţeles conţinutul misivei pontificale către Matei Corvin prin care-i comunica regelui cererile soliei române şi în care se stăruie ca regele să-l ajute pe domn cu toată puterea lui [193]. Şi domnului dar şi regelui, Sixt IV le preciză că din a doua colectă realizată în anul 1476 se va trimite o sumă separată lui Ştefan cel Mare.

Ajunşi la Veneţia, solii români mărturiseau că nu s-au ales din partea papei decît cu vorbe şi îşi exprimau nedumeririle faţă de faptul că toţi banii au fost trimişi regelui Matei. Ei cereau sprijin şi nu vorbe, voiau ca un ambasador Veneţian să stea pe lîngă domnul lor şi mai ales *„s-au străduit să arate că pomenitul Ştefan nu este întru nimic supus regelui Ungariei ci domn al ţării şi al neamului său“* [194]. Veneţienii, convinşi de importanţa Moldovei şi de sacrificiile făcute de această ţară, promit solilor lui Ştefan că vor interveni pe lîngă Sixt IV ca o parte din banii adunaţi să i se trimită domnului, că vor convinge pe papă să facă acelaşi lucru şi se vor strădui să obţină ajutorul altor principi [195]. Cu solii români, venea în Moldova un trimis al dogelui, Emanuele Gerardo. Veneţienii se arată a fi foarte generoşi în laude, depun stăruinţa ca să i se trimită din Ungaria o parte din banii primiţi de Matei Corvin şi, mai ales, îi interesează puterea militară a Moldovei. Cer solului să trimită informaţii exacte în acest sens, ca să se poată calcula ce rezistenţă poate opune domnul, cu ce forţe ar putea participa la o expediţie comună şi care este nivelul atins de arta militară a domnului, după cum şi poziţia internaţională a Moldovei.

Pe veneţieni îi interesa foarte mult ca Ştefan să nu se înţeleagă cu turcii. Sleită în urma luptelor cu Imperiul Otoman, Serenissima Republică încerca

---

190 Hurmuzaki, VIII, p. 10.
191 Fr. Babinger, *op. cit.*, p. 424.
192 Hurmuzaki, VIII, p. 19.
193 *Ibidem.*
194 *Ibidem*, p. 10.
195 *Ibidem*, p. 9.

să găsească în Moldova un aliat şi, împărtăşind domnului planurile sale, depunea stăruinţe să atragă pe hanul tătar şi pe Uzun Hassan în lupta împotriva Porţii, punîndu-şi mari speranţe într-o coaliţie moldo-tătaro-persană. Este vorba de aşa-zisul plan scitic, un fruct, al diplomaţiei veneţiene, care nu şi-a găsit pînă la urmă nici o corespondenţă practică [196].

Stăruinţele veneţienilor ca o parte din sumele trimise lui Matei Corvin să fie dată lui Ştefan cel Mare au fost inutile, după cum zadarnice s-au dovedit străduinţele lor de a obţine ajutorul tătarilor în momentul în care au aflat că Mahomed II se îndreaptă spre Moldova cu toate forţele sale [197].

Cît priveşte celelalte state europene, fiecare dintre marile regate din occidentul european erau angajate în lupta pentru consolidarea unei dinastii sau a puterii centrale. În Anglia se desfăşoară cu intermitenţă Războiul celor două roze care anihilează posiblitatea angajării regatului în acţiuni mai importante în afara hotarelor sale [198]. În Franţa, Ludovic XI duce o politică prudentă de centralizare a statului şi de anihilare a Burgundiei [199].

Cu Filip cel Bun şi mai ales în timpul domniei lui Carol Temerarul se fac eforturi pentru a transforma Burgundia într-un regat care să cuprindă cea mai mare parte a Lotharingiei. Fiind unul dintre cele mai puternice şi bogate state ale timpului, Burgundia, datorită imprudenţelor comise de Carol Temerarul, nu va reuşi să-şi menţină suveranitatea. Din 1465 şi pînă în 1474, se duc lupte pentru stăpînirea Lorenei, pentru consolidarea autorităţii ducelui asupra Liège-ului, se fac şi se desfac alianţe care urmăreau anhilarea puterii şi autorităţii regelui Franţei. Conflictul cu elveţienii, izbucnit în 1475, se va încheia cu cele două bătălii de la Granson şi Morat din 1476, bătălii în care Carol Temerarul, prizonier al unei mentalităţi medievale în ceea ce priveşte arta militară, este înfrînt, iar soarta ducatului este pecetluită [200].

Aragonul, cea mai mare putere politică în Mediterana occidentală, nu are posibilitatea de a se angaja în luptele împotriva Imperiului otoman, cu toate că posesiunile sale din sudul Italiei erau vizate de ofensiva otomană, pentru că din 1461 pînă în 1472 regatul este zguduit de revolta catalanilor, iar după 1474, începe conflictul cu Portugalia. Isabela, regina Castiliei se căsătoreşte cu Ferdinand de Aragon (1474) şi cu greu cei doi regi resping atacurile lui Alfons V al Portugaliei care dorea să supună Castilia coroanei sale.

---

[196] Hurmuzaki, VIII, p. 11.

[197] A. Veress, *Acta et epistolae*, vol. I, p. 19; Hurmuzaki, VIII, p. 14, În legătură cu tratativele dintre Ştefan, Sixt IV şi Veneţia vezi şi V. Pârvan, *op. cit.*, p. 1021—1024; I. Ursu, *op. cit.*, p. 114—117; N. Iorga, *Chilia şi Cetatea Albă*. p. 146—147.

[198] Lacey Baldwin Smith, *This Realm of England 1399 to 1688*, Boston, 1966, p. 56—57.

[199] Georges Duby, *Histoire de la France*, Paris, 1971, vol. II, p. 36 şi urm.; Colonel C. Brusten, *Les campagnes Liégeoises de Charles le Temeraire* în *Liège et Bourgogne*, Paris, 1972, p. 82.

[200] Philippe de Commynes, *Mémoires*, ed. par. Joseph Calmette, tome II (1474—1483), Paris, 1925, p. 93 şi urm.; Pierre Gorissen, *La politique Liégeoise de Charle le Téméraire*, în *Liége et Bourgogne*, Paris, 1972, p. 129—145; J. Schneider, *Lotharingie, Bourgogne ou Provence? L'idée d'un royaume d'Entre-Deux aux derniers siècles du Moyen-Age*, în *Liège et Bourgogne*, Paris, 1972, p. 34; Margret Aston, *Panorama du XV-e siècle*, Paris, 1969, p. 31—35.

Bătălia decisivă se dă la Toro la 1 martie 1476 fără ca ostilitățile să fie încheiate definitiv [201].

Din acest tablou sumar al situației politice europene se poate ușor desprinde ideea că nu existau în anul 1476, așa cum nu existaseră nici înainte de această dată, condițiile pentru organizarea unei acțiuni comune, la care să participe cele mai importante formațiuni politice, împotriva Imperiului otoman. Unitatea de credință nu-și găsește corespondentul și pe plan politic. Străduințele lui Sixt IV de a concentra cît mai multe forțe împotriva dușmanului comun sînt privite cu indiferență la curtea Franței, a Angliei sau a Burgundiei, cu toate că ducele aceasteia din urmă încercase, în anii precedenți, să ducă o politică orientală, ca prin merite deosebite față de creștinătate să i se acorde, drept recunoștință, titlul de rege.

În fața primejdiei de moarte pe care o reprezenta campania organizată de Mahomed II, Moldova se afla singură. Geniul militar al domnului, dragostea de libertate a supușilor acestuia reprezentau forța care avea să înfrunte întreaga putere a Imperiului otoman.

DESFĂȘURAREA CAMPANIEI DIN 1476
PLANUL DE CAMPANIE

Cei doi adversari din vara anului 1476 și-au alcătuit planurile de campanie în funcție de forțele militare de care dispuneau și de scopurile politice pe care și le propuneau să le atingă în urma confruntării directe de pe teatrul de operații.

Mahomed II dispunea de cea mai numeroasă oaste cunoscută în Europa în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Pe lîngă forța militară deosebită pe care i-o furniza Imperiul Otoman, în urma supunerii tătarilor, sultanul avea la dispoziție și călărimea tătară, între 10 000 — 20 000 de luptători de elită, o masă de manevră ideală prin mobilitatea ei, pe care putea s-o arunce în flancul sau spatele adversarului. Cîtă valoare avea oastea tătară ne-o arată I. Dlugosz cînd descrie desfășurarea campaniei din 1476. După spusele cronicarului polon, Stefan cel Mare se temea mai mult de puterea pe care o reprezentau tătarii decît de puterea oastei otomane [202].

Capacitatea de manevră a oastei tătare, faptul că ea putea să opereze pe direcții greu de prevăzut și de urmărit, explică importanța pe care domnul român o acordă tătarilor, în ansamblul operațiilor.

Pe lîngă oastea turcă și tătară, sultanul avea posibilitatea să antreneze împotriva lui Ștefan cel Mare și oastea lui Laiotă Basarab, circa 12 000 de oameni. Aceste forțe impresionante pe care Mahomed II le putea concentra

---

[201] *Histoire des relations internationales*, publiée sous la direction de Pierre Renouvin, tome I, *Le Moyen Âge* par François — L. Ganshof, p. 257; Rafael Ballester, *Histoire d'Espagne*, Paris, 1938, p. 130—132; *Historia de España. Gran historia general de los pueblos hispanos*, Tome III, *La Baja Edad Media y la unidad nacional*, Barcelona, 1959, p. 309; *The New Cambridge modern history*, I, *The Renaissance*, 1493—1520, Cambridge, 1957, p. 324—325.

[202] I. Dlugosz, *op. cit.*, col. 544.

împotriva adversarului său i-au îngăduit să vizeze supunerea Moldovei ca rezultat final al campaniei din 1476. De aceea, sultanul poruncește celor doi vasali ai săi să se pregătească din timp și să se prezinte pe teatrul de operații la momentul potrivit, pentru ca, cu forțe unite, să zdrobească oastea lui Ștefan cel Mare, dacă se poate într-o singură bătălie. Planul lui Mahomed II este ofensiv, el își propunea pătrunderea pe teritoriul Moldovei cu o forță capabilă să zdrobească orice opoziție. În consecință, după trecerea Dunării, oastea otomană urma să se deplaseze, direct, asupra pozițiilor alese de adversar și să angajeze, dacă era posibil, toate forțele acestuia pentru a decide, printr-o singură bătălie, soarta campaniei.

Ca operație secundară, o flotă puternică avea sarcina să atace Chilia și Cetatea Albă, să cucerească cele două cetăți atît de importante din punct de vedere economic și strategic.

Informat fiind că Țara Moldovei este bogată în ape și pășuni, sultanul a hotărît ca operațiile să se desfășoare în timpul verii, într-o perioadă în care se găsea din abundență hrană pentru cai și pentru oameni.

Din zvonurile care circulaseră în anul 1475, în Polonia, dar și în alte țări europene, din felul cum s-a desfășurat campania din 1476, Mahomed II după supunerea Moldovei, intenționa să cucerească o parte din teritoriile aflate la nord-este de Nistru, împreună cu cetatea Camenița. Acest plan era realizabil, în concepția sultanului, datorită cooperării cu armata tătară care cunoaștea bine locurile și care ar fi putut participa nu numai la supunerea acestora, dar și la păstrarea lor sub autoritatea padișahului. După îndeplinirea acestor obiective, se creau toate condițiile pentru cucerirea Transilvaniei și a regatului maghiar, într-o etapă următoare.

Planurile pe care Ștefan cel Mare le face pentru confruntarea cu Mahomed II sînt condiționate de potențialul uman și economic al Moldovei, de conjunctura politică internațională. Domnul era convins că în vara anului 1475 se va desfășura campania care avea să fie decisivă pentru soarta Moldovei. Avînd în vedere disproporția flagrantă de forțe, era indicat ca oastea moldovenească să se pregătească pentru o luptă defensivă, de mai lungă durată. Acceptarea unei atitudini defensive presupune și o pregătire psihologică adecvată. Moralul unei oști depinde și de modul cum se desfășoară acțiunile sale. Lupta ofensivă crează de obicei o stare de spirit care îi dă soldatului încredere în propriile sale posibilități, dar și în comandanții săi. Atitudinea defensivă poate mina moralul unei oști, din care pricină, conducătorii sînt puși în fața unor situații dificile, față de proprii lor subordonați, de la începutul campaniei. Se impune din partea acestora să ia măsurile necesare pentru a pregăti din punct de vedere psihologic pe oamenii lor. Activitatea desfășurată pentru organizarea campaniei este un element care naște încrederea în conducătorul oastei. Comandantul trebuie să apară în fața oamenilor, după cum o arată Neagoe Basarab în *Învățăturile către fiul său Theodosie*, „cu veselie. Și nicidecum să nu înțeleagă despre tine că ești înspăimîntat sau că fața ta este schimbată, ci să te arăți vesel față de dînșii“ [203].

---

[203] *Învățăturile lui Neagoe vodă Basarab către fiul său Teodosie*, în *Cronicile slavo-române*, p. 291.

Preocuparea pentru soarta celor rămaşi acasă este o obligaţie importantă a domnului. Sintetizînd experienţa înaintaşilor şi în primul rînd învăţămintele care se puteau trage pe marginea războaielor lui Ştefan cel Mare, Neagoe Basarab subliniază cît de important este acest aspect pentru moralul unei oştiri: „Însă, pe copiii dregătorilor şi ai ţăranilor, pe toţi să-i duci departe la o parte, nu cumva să laşi pe acei copii ai dregătorilor tăi sau ai ţăranilor tăi înaintea duşmanilor tăi, cînd duşmanii tăi vor porni cu război împotriva ta, iar tu cu oştile să fii dincoace de ei şi astfel să poată duşmanii tăi să lovească şi să prindă şi să robească pe copiii dregătorilor tăi şi pe ai ţăranilor tăi. Pentru că atunci, dacă vor vedea dregătorii şi ţăranii că au fost robiţi copiii lor, ei te vor lăsa şi vor merge pe urma copiilor lor“ [204].

Deci, domnul este acela care trebuie să insufle încrederea oamenilor săi prin activitatea sa, prin măsurile luate pentru a proteja familiile celor care participă la luptă, prin compartimentul pe care îl are în faţa subalternilor şi, mai ales, prin convingerea pe care el însuşi o are şi trebuie s-o transmită şi celorlalţi în victoria finală. Evident, fiind vorba de un război de apărare, se insista, aşa cum o arată Neagoe Basarab şi asupra caracterului drept pe care îl are războiul dus de români. Era nevoie de toate aceste măsuri pentru a asigura nu numai încrederea oamenilor în victorie, dar şi pentru a crea disciplina necesară în timpul unei confruntări de lungă durată cu un duşman superior numericeşte.

Pentru a nu se lăsa surprins de adversar, Ştefan cel Mare îşi alege ca punct de supraveghere Vasluiul. Aici îl găsesc solii regelui polon în 1475, de aici va elibera unele acte şi scrisori în anul 1476.

Alegerea acestui loc, pe care domnul îl întăreşte, se explică datorită poziţiei centrale pe care o avea Vasluiul faţă de direcţiile de atac ale adversarilor săi. Faţă de campania care s-a încheiat cu biruinţă din 10 ianuarie 1475, de data aceasta intrau în calcul şi forţele hanului tătar care veneau dinspre răsărit. De la Vaslui, domnul avea posibilitatea să înfrunte oastea tătară înainte de a face joncţiunea cu grosul oastei otomane. Era de presupus, şi calculele domnului s-au dovedit exacte, că tătarii vor fi primii care vor pătrunde pe teritoriul Moldovei şi vor înainta spre sud-vest în întîmpinarea sultanului. De la Vaslui, oastea lui Ştefan putea să facă faţă acestui atac şi să respingă pe tătari înainte de a face joncţiunea cu oastea lui Mahomed II.

De asemenea, oastea otomană se putea deplasa, după trecerea Dunării pe stînga sau pe dreapta Prutului. Acest lucru era uşor de definit şi, în funcţie de direcţia de atac a adversarului, din tabăra de la Vaslui, Ştefan avea posibilitatea să se orienteze cu uşurinţă asurpa acţiunilor propriei sale oşti.

Este evident că domnul nu s-a gîndit nici o clipă să-i oprească pe otomani pe linia Dunării. Oricîte dificultăţi ridica marele fluviu în calea unei armate, dacă aceasta era numeroasă, avea posibilitatea să manevreze pe un spaţiu larg şi să aleagă un punct de traversare unde oastea lui Ştefan nu avea cum să opună o rezistenţă deosebită. Ca să împiedice traversarea fluviului era nevoie de o oaste cel puţin egală în număr cu cea otomană, încît despre o victorie a lui Ştefan pe malurile fluviului, nu poate

---

204 *Ibidem*, p. 293.

fi vorba [205]. Singurul loc potrivit pentru o bătălie era tot valea Bîrladului, în apropierea Vasluiului sau Bîrladului, şi nu este exclus ca domnul să fi conceput posibilitatea unei confruntări în aceste locuri. În acest sens pledează existenţa unor lucrări de fortificaţie întreprinse de Ştefan cel Mare în zona Bîrladului în anul 1476. Pe lîngă o cetate de pămînt ridicată la Galaţi, domnul ridică o altă la Bîrlad. Se poate ca cele două cetăţi să fi avut numai rostul întîrzierii traversării Dunării de către oastea otomană şi, de asemenea, de a întîrzia înaintarea acesteia pe valea Bîrladului[206]. Dar, acest lucru nu era posibil decît în cazul în care ar fi primit ajutoare potrivite din Transilvania şi Ungaria [207] sau din Polonia. Această ipoteză este valabilă mai ales pentru anul 1476 şi vom vedea îndată de ce. Tratativele cu regele Ungariei erau în plină desfăşurare în momentul în care Ştefan cel Mare era obligat, în primăvara anului 1475, să adopte un plan de apărare. Domnul îşi pusese unele speranţe în ajutorul regelui Cazimir şi, de aceea, el concepe un prim plan de luptă în funcţie de împrejurările politice din primăvara anului 1475. Acest plan s-a păstrat prin intermediul cronicii lui Ian Dlugosz şi după cunoştinţa noastră, nu i s-a acordat, pînă acum, importanţa cuvenită.

Ştefan cel Mare solicitase regelui, aşa cum am văzut, 2 000 de pedestraşi pentru a întări garnizoanele cetăţilor Chilia şi Cetatea Albă. Trebuie subliniat faptul că, dintre cetăţile moldoveneşti, numai Suceava, Hotinul, Cetatea Albă şi Chilia aveau capacitatea să adăpostească un număr mare de oameni şi să joace, deci, un rol foarte important din punct de vedere strategic. Grija specială pe care o manifestă domnul faţă de cele două cetăţi din sudul Moldovei se explică, aşa cum am arătat, prin importanţa lor strategică şi economică, importanţă subliniată şi de dorinţa lui Mahomed II de a le cuceri.

Asigurînd apărarea acestora, Ştefan cel Mare intenţiona să se retragă hărţuind oastea lui Mahomed II. Direcţia de repliere era spre Cameniţa unde, după intenţia domnului român, urma să se concentreze nu numai oastea provinciilor vecine Moldovei, dar şi restul oastei regale[208]. Cu forţe unite, erau şanse mari de victorie, mai ales că oastea otomană trebuia, ca să ajungă în nordul Moldovei, să străbată un drum lung şi anevoios, să suporte lipsurile create de măsurile luate de Ştefan, ceea ce presupunea că se va prezenta pe cîmpul de luptă într-o stare fizică nu dintre cele mai bune şi cu un scăzut moral.

Domnul a abandonat acest plan în momentul în care şi-a dat seama că regele polon nu este dispus să participe la un război împotriva turcilor, cu toate că nobilimea polono-lituaniană se arătase a fi entuziasmată de planul lui Ştefan cel Mare.

---

[205] General R. Rosetti, *Studii asupra chipului cum se făptuia războiul de către Ştefan cel Mare*, p. 43.

[206] I. Antonovici, *Cetatea de pămînt de la Bîrlad*, în „Buletinul Comisiei Monumentelor istorice", VII (1914), p. 13—15, Idem, *Cel mai vechi monument al Bîrladului: Cetatea de pămînt*, Bucureşti, 1938; M. Matei *Date noi în legătură cu cetatea de pămînt de la Bîrlad*, în „Studii şi cercetări de istorie veche" nr. 1, p. 116 şi urm.

[207] Al. Culici, *Campania din 1476 contra Moldovei. Ştefan cel Mare şi Mahomet II. Bătălia de la Valea Albă-Răsboieni*, p. 74.

[208] I. Dlugosz, *op. cit.*, col. 531.

Deoarece vara anului 1475 a trecut fără incidente notabile, Ştefan cel Mare, convins fiind că va fi atacat în anul următor, şi-a structurat concepţia strategică în funcţie de propriile sale forţe şi de un eventual ajutor din Transilvania. Tratativele încheiate cu Matei Corvin, promisiunile acestuia din urmă şi perspectiva înscăunării lui Vlad Ţepeş peste Milcov, îl fac încrezător pe Ştefan într-o izbîndă asupra adversarului. În cazul în care forţele trimise de Matei erau suficiente, exista şansa acceptării unei bătălii decisive în zona Vasluiului. Dacă ajutoarele promise întîrziau, domnul urma să se retragă spre nordul ţării, apropiindu-se de munţi [209], să hărţuiască necontenit oastea duşmană, să-i întîrzie cît mai mult înaintarea în nădejdea că puterile vecine îl vor ajuta totuşi, cu speranţa că odată cu apropierea toamnei, oastea adversă, în cazul în care nu reuşea să cucerească cetăţile Moldovei sau să strivească oastea lui Ştefan cel Mare într-o bătălie decisivă, era obligată să se retragă în sudul Dunării.

FORŢELE CARE SE ÎNFRUNTĂ ÎN CAMPANIA DIN ANUL 1476.

De obicei, izvoarele otomane au exagerat efectivul oştilor europene în timp ce cronicarii europeni au estimat oştile islamice cu cifre pe care cercetătorii moderni le resping ca fiind fanteziste, prea exagerate. Fr. Babinger, care studiază epoca lui Mahomed II, face şi cîteva consideraţii pe marginea organizării militare a Imperiului otoman, a forţelor pe care sultanul le ridică în timpul nenumăratelor campanii pe care le organizează în Asia şi mai ales în Europa. Potrivit concluziilor cercetătorului german, Imperiul otoman era împărţit în sangiacuri, unitate administrativ—militară condusă de un sangiac-bei. Sangiacul la rîndul său era împărţit în Kilidjs (săbii). În vremea lui Mahomed, Imperiul otoman avea 48 de sangiacuri dintre care 20 în Asia şi 28 în Europa. Felix Petancius, umanist care studiază istoria otomană, a lăsat o descriere unde este menţionată existenţa a 25 de sangiacuri în Rumelia cu 4 500 de feude (timâr) şi 22 500 de loricati (oameni îmbrăcaţi în armuri) şi 36 de sangiacuri în Anatolia cu 5 500 de feude şi 37 500 loricati. Pe baza acestor cifre oastea otomană poate fi estimată la 60 000 de călăreţi (spahii) care datorau slujbă cu armele pentru cele 10 000 de feude [210]. Fiecare spahiu venea la chemarea sultanului însoţit de un număr de călăreţi care depindea de mărimea şi veniturile feudului, cei bogaţi recrutînd pînă la 15 oameni, cei mai puţin bogaţi ridicînd doar doi oameni[211].

Pe lîngă această oaste de călăreţi, similară oştilor feudale, şi pe care se conta, exista posibilitatea antrenării unor trupe „neregulate" ale achingiilor — călăreţi — şi ale azapilor — pedestraşi — trupe care mergeau în dobîndă. Numărul lor varia de la o campanie la alta, rolul achingiilor fiind mai ales de a răspîndi groaza şi dezordinea în teritoriul inamic prin incursiuni repezi şi pustiitoare.

---

[209] A. Veress, *op. cit.*, vol. I, p. 22, 26

[210] Fr. Babinger, *Mahomet II*, p. 531; *Histoire universelle des armées* II, *La fin du Moyen Age, l'Époque classique, 1300—1700*, Turin, 1966, p. 10.

[211] Fr. Babinger, *op. cit.*, p. 532.

Corpul de elită al oastei otomane îl formau însă ienicerii. Numărul acestora era în 1472 de aproximativ 10 000 de oameni[212].

Dacă se totalizează numărul celor datori să presteze serviciul militar în Imperiul otoman, uşor se poate deduce din organizarea militară a acestuia, că sultanii aveau posibilitatea să ridice oşti de peste 100 000 de oameni, în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Referindu-se la campania din 1473 împotriva lui Uzun Hassan, Fr. Babinger, pornind de la sursele care s-au păstrat în legătură cu acest eveniment, ajunge la un total de 170 000 de oameni, cifră care reprezintă efectivul oastei otomane în anul respectiv. Istoricul german consideră că cifra este exagerată şi este de părere că efectivul oastei lui Mahomed II nu depăşea 100 000 de combatanţi, restul fiind format din oameni care asigurau aprovizionarea oastei, sau alte servicii auxiliare[213].

În privinţa efectivelor oastei otomane care pătrunde în Moldova în 1476 sub comanda sultanului avem mai multe surse, iar cifrele furnizate sînt variate. După Pseudo Phrantzes, sultanul a pornit împotriva Moldovei (în text-Valahia) „cu toată puterea sa“ [214]. La Grigore Ureche, se spune că turcii „cu oaste fără număr venise“ [215]. Unele surse precizează că oastea otomană număra 200 000 de oameni[216]. Angiolello, consideră că după unirea trupelor venite din Asia cu cele din Europa s-au strîns la 150 000 de oameni[217].

Un izvor indică efectivul nu numai al oastei otomane dar şi al oştilor aliate: Mahomed II venea cu 90 000 de oameni, Laiotă cu 9 000 iar tătarii aveau 11 000[218]. Ioan Unrest relatează că sultanul ar fi „adunat doar ca la 140 000 de oameni“[219].

Istoricii moderni au acceptat, în principiu, efectivele indicate de martorii contemporani, cu unele mici corecturi: Babinger este de acord că Mahomed II avea posibilitatea să ridice 100 000 de oameni, care formau oastea operativă. N. Iorga e de părere că Mahomed a venit în Moldova cu 150 000 de oameni[220] cifră cu care este de acord şi I. Ursu[221].

În legătură cu capacitatea militară a Moldovei în vremea domniei lui Ştefan cel Mare am arătat că datorită unei organizări militare speciale care deosebeşte ţările române de statele feudale europene [222], domnii români au reuşit să strîngă oşti al căror număr se ridica, în a doua jumătate a secolului al XV-lea, la aproape 40 000 de oameni [223]. Din acest număr, 10—12 000

---

212 *Ibidem*, p. 533.
213 *Ibidem*, p. 371.
214 Georgios Sphrantzes, *Memorii*, Bucureşti, 1966, p. 589.
215 Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 95.
216 Lewicki, *Codex* ... II, p. 246—247
217 Angiolello, *op. cit.*, p. 86.
218 A. Veress, *op. cit.*, p. 22; I. Bogdan, *Luptele românilor cu turcii pînă la Mihai Viteazul*. Cultura veche română. Două conferinţe ... Bucureşti, 1898, p. 25.
219 N. Iorga, *Acte şi fragmente*, vol. III, p.
220 N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. IV, p. 188.
221 I. Ursu, *op. cit.*, p. 123, nota 1.
222 Manole Neagoe, *op. cit.*, p. 241—251, Idem, *Puterea militară a Moldovei în a doua jumătate a secolului al XV-lea*, în „Studii şi materiale de muzeografie şi istorie militară“, nr. 2—3, 1969—1970, p. 62—75.
223 Idem, *Efectivele oştilor româneşti în secolul XIV- prima jumătate a secolului XVI* capitol din lucrarea *Arta militară şi istoria armatei medievale româneşti*, lucrare în manuscris la Institutul de istorie N. Iorga.

de oameni constituiau oastea cea mică, oastea de curteni, elita armatei lui Ştefan, formată din boieri şi alţi slujitori ai domniei, a căror obligaţie principală era aceea de a-l sluji pe domn cu armele. Restul era constituit din ţărănime despre care vorbeşte Dlugosz sau Baltasar de Piscia.

Aşadar, în campania din 1476, raportul de forţe dintre Ştefan şi Mahomed II era de unu la zece.

În lupta de la Războieni nu se păstrează nici acest raport, deoarece Ştefan a fost constrîns să dea drumul ţăranilor[224], încît în după-amiaza zilei de 26 iulie, pe cîmpul de luptă, domnul n-a dispus decît de cel mult de 12000 de luptători. Aşa cum expune Ţamblac veneţienilor situaţia Moldovei în 1476, reproducînd chiar vorbele domnului, acesta din urmă cu curtea lui, a făcut ce-a putut (Io cum la mia corte, ha fato quel che puti...) Baltasar de Piscia era informat că domnul a avut pe lîngă el 10 000 de boieri[225]. Angiolello, în schimb, ne spune că Ştefan a avut la Războieni 20 000 de oameni[226], efectiv consemnat şi de o cronică turcească[227]. I. Ursu acceptă această cifră[228]. Dar, ţinînd seama de efectivul pe care, în general, l-ar fi putut avea oastea de curteni acesta se afla cu mult sub 20 000, oscilînd între 10 000 şi 15 000 de oameni.

După bătălia de la Războieni, domnului îi rămîneau 10 000 de curteni, cărora li se adaugă treptat, ţăranii care reuşesc să stabilească legătura cu domnul lor. Salvîndu-şi propria sa oaste prin măsurile tactice şi strategice pe care le luase, Ştefan cel Mare reuşeşte să dispună, după 26 iulie şi pînă la încheierea campaniei, de o forţă capabilă să hărţuiască şi pînă la urmă să-l constrîngă pe duşman să părăsească pămîntul ţării.

ÎNCEPUTUL CAMPANIEI

Primele ciocniri. După cucerirea Caffei, turcii i-au exterminat pe negustorii moldoveni care se aflau în cetatea genoveză [229]. Era o modestă răzbunare pentru marea înfrîngere suferită de Suleiman la începutul anului. După ce Caffa a fost organizată de către conducătorul oastei otomane, o parte dintre locuitorii cetăţii au fost transportaţi pe corăbii la Constantinopol. Pe una dintre corăbii se aflau 150 de tineri destinaţi seraiului imperial. Aceştia reuşesc să suprime garda turcă ce-i însoţea şi acostează la Cetatea Albă[230]. Paralel cu încercările flotei turceşti de a cuceri cetăţile din sudul Moldovei, Mahomed II trimite un sol la Ştefan cel Mare cerîndu-i domnului să-i restituie corabia cu tinerii şi lucrurile care se aflaseră pe ea. Potrivit relatării lui Angiolello,

---

[224] I. Bogdan, *Documente*, vol. II, p. 344.

[225] C. Esarcu, *O relaţiune contimporană inedită despre Ştefan cel Mare*, în „Columna Traian“, VII, 1876, 376.

[226] Angiolello, *op. cit.*, p. 89.

[227] *Cronici turceşti*, vol. I, p. 212.

[228] I. Ursu, *op. cit.*, p. 132.

[229] Dlugosz, *op. cit.*, col. 533.

[230] *Ibidem:* Angiolello, *op. cit.*, p. 82; C. Esarcu, *op. cit.*, p. 376; I. Ursu, *op. cit.*, p. 120—121.

domnul i-a răspuns sultanului că nu „este obligat să facă un lucru ca acesta, deoarece porturile şi pămînturile sale erau libere şi că oricine poate veni, sta şi se deplasa după chef...[231]. Răspunsul domnului l-a mîniat pe sultan, dar aşa cum am văzut, acesta, din pricina sănătăţii, este obligat să amîne campania proiectată împotriva Moldovei pentru anul 1475, în anul 1476.

Pe lîngă faptul că Ştefan cel Mare nu reuşeşte să obţină ajutorul nici unui principe european în anul 1475 şi în primele luni ale anului 1476, o parte din planurile sale de a coaliza cît mai mult forţe din nordul Mării Negre şi din Asia se spulberă spre sfîrşitul anului 1475. În luna decembrie, Mangupul este cucerit de turci, Alexandru, cumnatul lui Ştefan cel Mare, este ucis împreună cu oştenii moldoveni care se aflau în cetate. Fuseseră iertate femeile şi un copil cărora li se pierde urma în seraiuile şi haremurile constantinopolitane[223]. Se năruia, în felul acesta, ultimul punct de rezistenţă din sistemul de alianţe orientale pe care diplomaţia lui Ştefan cel Mare şi cea veneţiană îl imaginase în 1475. Prin căderea Mangupului, Marea Neagră devenea un lac turcesc, legăturile economice cu răsăritul urmau să se efectueze pe drumuri şi direcţii dictate de interesele Porţii.

Repercusiunile pe care le-a avut cucerirea cetăţilor din Crimeea pentru economia europeană au fost excelent sintetizate de Fr. Babinger. Transformarea Mării Negre într-un lac turcesc duce la ruperea echilibrului economic european, la stînjenirea comerţului cu Asia, fapt care contribuie la căutarea unor noi drumuri comerciale spre India, deci la descoperirile geografice de la sfîrşitul secolului al XV-lea şi începutul secolului următor. Blocarea Mării Negre şi scoaterea ei din circuitul comercial european este comparată cu efectele pe care le-a avut asupra economiei europene stăpînirea arabă asupra Mediteranei occidentale. Pe plan social, cuceririle turceşti din 1475, determină creşterea marilor domenii şi legarea de glie a ţăranilor, viaţa urbană decade [233]. Concluziile învăţatului german au darul să sublinieze importanţa economică a cetăţilor porturi din sudul Moldovei şi, în acelaşi timp, să evidenţieze rolul pe care îl juca Moldova pe plan economic şi militar european în a doua jumătate a secolului al XV-lea.

Pregătirile făcute de sultan împotriva Moldovei sunt un fapt cunoscut în apusul continentului încă din timpul iernii. La 18 februarie 1476 se ştie la Ragusa că „Sultanul pare că şi-a amânat toate celelalte planuri spre Dunăre i se îndreaptă toate gîndurile" [234], iar o corespondenţă polonă sublinia faptul că „scopul principal" pentru care se făceau pregătirile la Constantinopol, era cucerirea cetăţilor din sudul Moldovei" [235].

Ştefan cel Mare cunoştea intenţiile sultanului, era informat despre pregătirile care se făceau în Imperiul otoman. De altfel, după informaţiile cronicarului otoman Kemal-Paşa-Zade, la 19 martie „şahul a pornit din

---

[231] Angiolello, *op. cit.*, p. 82.

[232] P. A. Vigna, *Codice diplomatico delle colonie Tauro — Liguri*, Genova, 1879, vol. III, p. 488—489; *Acta extera*, vol. V, p. 345—346; N. Iorga, *Acte şi fragmente*, vol. III, p. 55; *Idem*, *Chilia şi Cetatea Albă*, p. 146.

[233] Fr. Babinger, *op. cit.*, p. 420—421.

[234] N. Iorga, *Chilia şi Cetatea Albă*, p. 146.

[235] *Ibidem.*

înaltul său cuib de reşedinţă“ [236], pentru a supraveghea pregătirile oastei sale.

Domnul român a încercat să ducă tratative pentru salvarea cumnatului său şi a trimis, în acest scop, soli la Poartă, prin care propunea schimbarea lui Alexandru cu fiul lui Isac bey şi al altor prizonieri turci. Cumnatul domnului fiind ucis, turcii au încercat să-l înşele pe solul lui Ştefan. Ei i-au prezentat solului român un prizonier oarecare ce s-a dat drept Alexandru. Solul şi-a dat seama de şiretlic, s-a declarat de acord cu schimbul, a promis că domnul său va plăti darea anuală pe ultimii trei ani, se va supune padişahului şi ca semn al ascultării va elibera pe prizonierii turci, va preda pe tinerii capturaţi la Caffa împreună cu corabia şi tot ce se aflase la bordul acesteia [237]. Este de domeniul evidenţei că Ştefan cel Mare nu şi-a pus mari speranţe în solia trimisă de el în Imperiul otoman şi nu este exclus ca să se fi folosit de această cale diplomatică, pentru a culege informaţii despre pregătirile făcute de adversarul său.

Cînd şi-a dat seama că Mahomed II i-a executat pe prizionierii luaţi, la Mangup, Ştefan cel Mare, drept replică, i-a executat pe prinşii turci de la Vaslui, arătîndu-şi pe faţă, cum spune Kemal-Paşa-Zade „răzvrătirea sa“ [238].

Angiolello ne informează că la sfîrşitul lunii martie, sultanul a părăsit Constantinopolul îndreptîndu-se spre Adrianopol. Drumul este descris pe etape. Oştile se adună pe cîmpiile din jurul Adrianopolului, unde caii găseau iarbă din belşug şi după 40 de zile, cît a stat sultanul la Adrianopol, răstimp în care au fost concentrate forţele din Romania (Europa) şi Anatolia, sultanul s-a îndreptat spre Balcani.[239] N. Iorga, consideră că Mahomed II a părăsit Adrianopolul la 13 mai [240], in timp ce I. Ursu, ghidîndu-se după scrisoarea italienească trimisă din Pera la 23 mai [241], crede că sultanul a plecat înainte de această dată din Adrianopol, indicînd într-o notă izvorul folosit de N. Iorga[242]. Angiolello ne relatează că urmînd culmile Balcanilor au ajuns la o fortăreaţă puternică, numită Aitos, aşezată pe o înălţime care marchează sfîrşitul munţilor şi de unde, se ajunge, în cîteva zile, la Varna.[243] Generalul Radu Rosetti afirmă că sultanul a părăsit Adrianopolul la 31 mai îndreptîndu-se spre Sofia „unde se adună oştirile turceşti“ [244]. De aici sînt trimise trupe spre hotarul Ungariei care să mascheze adevăratele intenţii ale sultanului [245]. Este de presupus că sultanul a organizat unele acţiuni care aveau darul să disimuleze direcţia loviturii principale pe care o plănuise pentru anul 1476 dar, pentru aceasta, nu era nevoie să se îndrepte cu grosul forţelor sale spre Sofia.

---

[236] *Cronici turceşti*, vol. I, p. 211.

[237] N. Iorga, *Acte şi fragmente*, vol. III, p. 56; I. Ursu, *op. cit.*, p. 121.

[238] *Cronici turceşti* ..., vol. I, p. 211.

[239] Angiolello, *op. cit.*, p. 86; N. Iorga, *Istoria armatei româneşti*, p. 80.

[240] N. Iorga, *op. cit.*, p. 80.

[241] Idem, *Acte şi fragmente*, III, p. 56.

[242] I. Ursu, *op. cit.*, p. 122 şi nota 3.

[243] Angiolello, *op. cit.*, p. 86.

[244] General R. Rosetti, *op. cit.*, p. 45.

[245] *Ibidem.* Autorul trimite la Donado da Lezze dar, în relatarea acestuia, nu există nimic în legătură cu acest atac simulat.

Considerăm că relatarea lui Angiolello poate constitui, pînă la descoperirea altor surse, documentul de bază pentru a urmări desfăşurarea campaniei [246].

La Aitos fuseseră organizate din timp magazii cu provizii şi după ce oastea s-a aprovizionat cu biscuiţi şi alte alimente s-a îndreptat spre Varna, unde se afla la 19 mai [247]. De la Varna la Dunăre drumul putea fi parcurs în opt zile. Varna reprezenta o etapă importantă în marşul executat de o oaste care venea din Adrianopole, fiind un loc de odihnă şi împrospătare a proviziilor. Aici se afla o flotă trimisă din Constantinopol şi considerată ca fiind mai importantă decît aceea din 1475 care atacase Caffa [348].

În timp ce sultanul se afla la Varna, şi, printre altele, îşi îngăduia să viziteze cîmpul de luptă, unde, la 1444, oastea creştină, condusă de regele Ungariei suferise un dezastru, soseşte trimisul regelui Cazimir, Martin Chorazicz. Cu toate că fusese trimis de mai multă vreme, acesta n-a reuşit să ajungă decît tîrziu în Imperiul otoman, fiind impiedicat de greutăţi pe care Dlugosz nu le numeşte şi mai ales că lui Ştefan cel Mare „solia i se părea nu prea cu cinste şi puţin folositoare“ [249]. De altfel, cronicarul polon ţine să sublinieze el însuşi că această solie era inutilă. Solul polon îi prezintă sultanului daruri scumpe şi la întrevederea care se desfăşoară în prezenţa a două paşale, Martin Chorazicz, îl informează pe Mahomed II că dorinţa regelui polon ar fi aceea de a nu se ajunge la un conflict armat. Mahomed II îşi justifică refuzul arătînd că ar fi primit propunerea regelui, dacă ea i-ar fi fost făcută la Adrianopol, dar nu într-un moment în care oastea sa se află aproape de hotarul adversarului său, şi după ce se făcuseră atîtea cheltuieli cu organizarea campaniei. De asemenea, sultanul explica solului polon că nu-şi poate călca cuvîntul dat hanului tătar şi domnul Ţării Româneşti de a porni împotriva lui Ştefan. Totuşi, el se arată dispus să trateze şi în această situaţie delicată, punînd condiţii inacceptabile, condiţii care, după opinia lui Dlugosz „nu părură tocmai drepte şi cinstite solului crăesc Martin Chorazicz“ [250]. Care sînt pretenţiile lui Mahomed II? Ştefan cel Mare să plătească tributul şi din anii trecuţi, să restituie prizionierii turci aflaţi în Moldova şi să cedeze Chilia Imperiului otoman, pe motiv că aceasta aparţinuse Ţării Româneşti [251]. Se poate vedea şi din tratativele solului polon cu Mahomed II că sultanul cunoştea trecutul Chiliei, care aparţinuse aproape timp de un secol Ţării Româneşti şi, în acelaşi timp, prin cererea sa se sublinia încă odată valoarea strategică şi economică a acestei cetăţi. Intervenţia solului polon fiind inutilă, oastea otomană şi-a continuat marşul spre Dunăre. Angiolello descrie rigorile unei clime nefavo-

---

[246] Kemal-Paşa-Zade face o descriere a concentrării şi deplasării oastei otomane spre Dunăre dar textul ne-a fost inaccesibil.

[247] L e w i c k i, *Codex Epistolaris Saeculi decimiquinti*, tom III, p. 244 în *Monumenta medii aevi historica resgestas Poloniae illustrantia*, Krakovia, 1894 General R. R o s e t t i, *op. cit.*, p. 45.

[248] Generalul R. Rosetti vorbeşte de o flotă care vine la Varna şi aprovizionează oastea sultanului cu tunuri şi material de poduri, indicînd ca sursă relatarea lui Dlugosz. În cronica acestuia nu se întîlneşte nici o referire la flota otomană care vine la Varna. Informaţiile despre flota turcească se află la A. Veress, *op. cit.*, vol. I, p. 20.

[249] I. D l u g o s z, *op. cit.*, col. 544.

[250] *Ibidem.*

[251] *Ibidem.*

rabile pe care trebuie să le suporte oastea otomană pe pămîntul Dobrogei, lipsa de apă şi o invazie de lăcuste supunînd la grea încercare moralul şi rezistenţa fizică a acesteia [252]. Ajungînd pe malurile Dunării, la Isaccea, se face o haltă de trei zile pentru odihnă, dar şi pentru a strînge suficiente bărci, unele dintre ele construite la Vidin şi Silistra — probabil şi în alte puncte controlate de turci între Vidin şi Silistra — necesare pentru construirea podurilor [253]. Tot la Isaccea se face o nouă aprovizionare a armatei turceşti în vederea campaniei ce avea să se desfăşoare pe pămîntul Moldovei.

Între timp, Ştefan cel Mare care se afla la 22 mai la Iaşi (în 18 februarie fusese la Vaslui), coboară din nou spre hotarul de sud al ţării [254]. La 5 iunie, scria Braşovenilor din Bîrlad, anunţîndu-i că oastea sa se află în tabără, pregătindu-se pentru confruntarea cu duşmanii Moldovei. Domnul spera că va fi ajutat de Matei Corvin şi le cerea braşovenilor informaţii în legătură cu mişcările adversarilor săi [255].

La 11 iunie domnul se afla în valea Berheciului de unde mulţumea braşovenilor pentru ştirile şi informaţiile trimise de aceştia, rugîndu-i să-i trimită noi veşti despre Laiotă şi Mahomed II. Domnul mai cerea ca braşovenii să nu trimită grîu şi alte bucate lui Laiotă pentru că aceasta era duşmanul creştinătăţii [256]. Era dorinţa domnului ca să se ia măsuri pentru limitarea aprovizionării duşmanilor săi în momentul în care aceştia se pregăteau să invadeze Moldova.

Din scrisorile domnului se poate stabili că pînă la 11 iunie oastea turcească nu trecuse Dunărea, ceea ce înseamnă că pentru organizarea traversării marelui fluviu, Mahomed II a avut nevoie de mai multă vreme, decît ar reieşi din descrierea lui Angiolello. Se mai poate constata, din relatările contemporane şi din corespondenţa domnului sau a senatului veneţian, că nici un principe european nu-i trimisese vreun ajutor lui Ştefan. Regele Poloniei se afla la Marienburg şi nu schiţează nici un gest pentru ocrotirea domnului, nu acţionează nici potrivit cu gravitatea momentului, cu toate că solul revenit din misiunea sa, raporta că uriaşele forţe pornite de sultan se îndreptau nu numai împotriva Moldovei şi a lui Ştefan cel Mare, dar şi împotriva regelui şi a pămînturilor care ţineau de regatul Poloniei [257].

Inactivitatea lui Cazimir a fost pusă pe seama avertismentului pe care Mengli Ghirei îl adresase regelui: „dacă tu te vei uni cu moldoveanul, atunci vei deveni duşmanul nostru cel mai mare. Dacă, însă, neunindu-te cu moldoveanul, vei încheia pace cu padişahul nostru (Mahomed II), atunci îţi vom fi prieteni“ [258]. Dar, aşa cum preciza Tahsin Gemil, atitudinea lui Cazimir se datorează unei politici mărginite pe care acesta o duce faţă de Moldova [259], dar şi incapacităţii lui de a înţelege rostul evenimentelor al căror contemporan este, aşa cum precizează Dlugosz. Indiferent de unele calcule pe care Cazimir le-a făcut în legătură cu politica sa faţă de Ştefan cel Mare, el era obligat, în faţa

---

252 Angiolello, *op. cit.*, p. 87.
253 *Ibidem.*
254 I. Bogdan, *op. cit.*, vol. I, p. 207; vol. II, p. 337, 338.
255 I. Bogdan, *op. cit.*, vol. II, p. 339—340.
256 Idem, *op. cit.*, p. 340—341.
257 I. Dlugosz, *op. cit.*, vol. 544.
258 Mustafa A. Mehmet, *op. cit.*, p. 170; Tahsin Gemil, *op. cit.*, p. 188—189.
259 Tahsin Gemil, *op. cit.*, p. 189.

primejdiei care se prefigura la hotarul de sud-est al regatului său, să ia măsuri de apărare și să se afle el însuși lîngă hotarul amenințat. Dar regele nu acționează conform cu interesele propriului său regat, Cazimir se afla la Marienburg în loc să fie la Camenița și nu se va grăbi să ia măsuri nici atunci cînd știa că tătarii lui Menghli Ghirei au pătruns în Moldova.

La întoarcerea solului trimis la Mahomed II, acesta îl informase pe rege că o numeroasă oaste tătărească, care mergea în întîmpinarea turcilor, începuse să pustiască Moldova [260].

Campania din 1476 începea cu atacul tătarilor din Crimeea, de a căror putere și vitejie Ștefan cel Mare se temea atît de mult, cum spune Dlugosz.

În legătură cu luptele pe care Ștefan cel Mare le-a purtat cu tătarii în 1476, știrile nu concordă perfect din care pricină au și fost interpretate în chip diferit. S-a pus problema dacă se poate vorbi numai de un singur atac tătăresc sau de două? Dificultatea pe care o întîmpină cel ce abordează această temă este aceea a cronologiei. Toate sursele sînt de acord că primul atac care s-a produs împotriva Moldovei este cel tătăresc [261]. Baltazar de Piscia este singurul care ne indică și vremea în care a avut loc atacul tătarilor în nordul Moldovei — la începutul lunii iulie [262]. Or, se știe că la Războieni Ștefan cel Mare nu i-a avut pe țărani alături pentru că i-a slobozit să-și caute familiile, după pustiirea făcută de tătari, acordîndu-le un răgaz de 15 zile, după care trebuiau să se întoarcă din nou la oaste cu merindele trebuincioase. Între începutul lunii iulie și 26 iulie, ziua bătăliei de la Războieni, este o distanță mai mare de 15 zile. E de presupus un al doilea atac tătăresc, despre care vorbește un document dat din Buda la 7 august? [263]. I. Ursu și în parte Tashin Gemil consideră că a fost vorba numai de un singur atac tătăresc, cel de-al doilea atac, despre care vorbește omul lui Țepeș, fiind rodul imaginației acestuia [264].

Credem că relatarea omului lui Țepeș nu poate fi neglijată în întregime, pentru că acesta fusese în Moldova și ajungea la Buda în 7 august, după 10 zile de drum, ceea ce înseamnă că avusese posibilitatea să se informeze la fața locului. În afară de aceasta, știri pornite din Pera vorbesc despre un atac împotriva Cetății Albe și a Chiliei [265], fapt care ne face să presupunem că în sprijinul flotei și oastei otomane, trimise împotriva celor două cetăți, hanul tătar a repezit și el un corp de 10.000 de oameni, despre care amintește omul lui Țepeș [266].

Reluînd discuția pe marginea luptelor dintre Ștefan cel Mare și tătari, în timpul campaniei din 1476, considerăm că se poate vorbi de două atacuri tătărești. Primul și cel mai important are loc în nordul Moldovei, tătarii jefuind și pustiind pînă la Ștefănești, în ținutul Botoșanilor [267]. Acest atac, după cum precizează Baltazar de Piscia are loc spre sfîrșitul lunii iunie, deci într-o vreme

260 I. Dlugosz, *op. cit.*, col. 544.
261 I. Dlugosz, *op. cit.*, col. 544; C. Esarcu, *op. cit.*, p. 376.
262 C. Esarcu, *op. cit.*, p. 377.
263 A. Veress, *op. cit.*, p. 21.
264 I. Ursu, *op. cit.*, p. 127—128; Tahsin Gemil, *op. cit.*, p. 189.
265 N. Iorga, *Chilia și Cetatea Albă*, p. 148—149.
266 A. Veress, *op. cit.*, p. 21.
267 N. Iorga, *Ștefan cel Mare*, p. 145.

în care oştile turceşti trecuseră Dunărea şi pătrunseseră în Moldova. După omul lui Vlad Ţepeş, trecerea Dunării ar fi avut loc la 24 iunie 1476 [268]. Dlugosz ne relatează că tătarii au pătruns cam în aceeaşi vreme cu turcii dar cu armate deosebite, mai exact, pe direcţii deosebite [269]. Potrivit descrierii lui Baltazar de Piscia, Ştefan cel Mare, în momentul în care a aflat că tătarii au pătruns în nordul Moldovei, l-a lăsat pe cumnatul său Şendrea, cu o mie de oameni, pentru a supraveghea mişcările turcilor care se pregăteau să treacă Dunărea şi cu întreaga oaste a pornit împotriva tătarilor, pe care-i urmăreşte timp de două zile, fără ca să le poată pricinui pierderi însemnate [270]. N. Iorga, acordînd credit spuselor lui Baltazar de Piscia, e de părere că tătarii s-au întors nevătămaţi „cu tot ce cîştigaseră" [271].

Dlugosz, însă, vorbeşte de o mare biruinţă a lui Ştefan asupra tătarilor şi documente recent descoperite confirmă spusele cronicarului polon, încă o dovadă despre seriozitatea cu care acesta a consemnat evenimentele pe care le descrie. După Dlugosz, deşi Ştefan cel Mare se temea foarte mult de tătari (am văzut care este temeiul acestei temeri), a pornit fără teamă împotriva lor şi i-a zdrobit „în crîncen măcel" după care i-a urmărit cu atîta rîvnă încît le-a provocat pierderi foarte grele. Tătarii au renunţat la prăzi, unii dintre ei au aruncat ce ar fi putut stînjeni fuga „ca să scape fie şi neînarmaţi şi goi" [272].

Că este vorba de o mare izbîndă, ne-o spune însuşi comandantul hoartei tătare care a pătruns în nordul Moldovei, Eminek Mîrza, într-o scrisoare trimisă sultanului Mahomed al II-lea. Din acest document preţios reiese că tătarii au prădat, adînc, în teritoriul Moldovei. În timp ce pustiau această ţară i-a venit veste lui Eminek Mîrza că tătarii Hoardei de Aur atacă sălaşurile crîmlenilor, din care pricină aceştia din urmă au hotărît să plece ca să-şi apere familiile. Nu este exclus ca atacul tătarilor Hoardei de Aur să se fi produs în urma tratativelor duse de Ştefan cel Mare şi veneţieni, după cum, era firesc ca aceştia să pornească din proprie iniţiativă pentru a prăda un vecin care lipsea de acasă. Înainte însă de a părăsi pămîntul Moldovei, Ştefan i-a ajuns pe tătari şi, după cum spune Eminek Mîrza „a făcut crîncen război cu noi" [273]. Cît de deplină a fost izbînda lui Ştefan cel Mare, o arată şi faptul că doi din fraţii lui Eminek Mîrza au pierit pe cîmpul de luptă, ca şi mulţi luptători de elită, iar comandantul hoardei a reuşit să scape cu un singur cal [274].

În urma acestei victorii categorice, unul dintre adversarii domnului era scos de pe cîmpul de luptă, nu înainte, însă, de a fi fost înfrînt şi detaşamentul trimis de han în sprijinul flotei şi oastei turceşti care aveau ca obiectiv cucerirea Cetăţii Albe şi a Chiliei.

Incursiunea din sudul Moldovei a fost considerată de I. Ursu ca fiind acţiunea principală organizată de hanul tătar şi aprecierile lui Dlugosz sînt raportate la această acţiune [275]. Considerăm că este vorba de o acţiune diferită,

---

268 A. Veress, *op. cit.*, p. 21.
269 I. Dlugosz, *op. cit.*, col. 544.
270 C. Esarcu, *op. cit.*, p. 377.
271 N. Iorga, *Istoria armatei româneşti*, p. 81; Idem, *Ştefan cel Mare*, p. 145.
272 I. Dlugosz, *op. cit.*, col. 544.
273 Mustafa Mehmed, *op. cit.*, p. 172—173; Tashin Gemil, *op. cit.*, p. 193.
274 *Ibidem.*
275 I. Ursu, *op. cit.*, p. 127—128.

la care participă, aşa cum precizează omul lui Ţepeş, 10.000 de tătari. Acest ciambul este bătut de oamenii lui Ştefan cel Mare în apropierea Cetăţii Albe, care eliberează, cu această ocazie, cinci mii de robi [276]. Este respinsă şi încercarea flotei turceşti de a debarca oameni pentru asedierea Cetăţii Albe, iar sub zidurile Chiliei au fost luaţi prizionieri cinci sute de ieniceri [277].

Prin victoriile obţinute de Ştefan şi de oamenii săi era înlăturat pericolul tătăresc.

În general, în istoriografia noastră a fost acceptată părerea potrivit căreia, Ştefan cel Mare a fost constrîns să-i slobozească pe ţărani care doreau să vadă ce-a rămas în urma invaziei. Este un punct de vedere care se sprijină pe relatarea lui Baltazar de Piscia [278]. Această părere a fost împărtăşită şi de N. Iorga [279], singurul care avea să pună totuşi la îndoială o asemenea interpretare a evenimentelor. În *Istoria armatei româneşti*, N. Iorga, pornind tot de la textul lui Baltazar de Piscia, considera că slobozirea ţăranilor nu s-a datorat invaziei tătarilor şi rezultatelor acesteia. Era o măsură luată în mod deliberat, care avea ca scop împrospătarea proviziilor, deoarece oastea românească se afla de două luni de zile în tabără [280].

Cu cei 10.000 de oameni, plus straja de o mie lăsată pe malurile Dunării, Ştefan îşi propunea să urmărească mişcările oastei otomane. Aşa cum s-a mai arătat, izvoarele nu ne furnizează suficiente lămuriri în privinţa momentului în care Mahomed al II-lea a poruncit trupelor sale să treacă Dunărea. Angiolello ne furnizează însă amănunte preţioase în legătură cu măsurile pe care le ia sultanul pentru reuşita acţiunii dificile pe care o prezenta traversarea unui mare fluviu. Sultanul încredinţează această misiune unui corp de elită. Acesta avea sarcina să realizeze un cap de pod pe malul stîng al Dunării, care să asigure traversarea restului oastei otomane [281]. Traversarea oastei otomane a durat trei zile după care a început marşul pe teritoriul Moldovei [282].

Ştefan cel Mare s-a retras din faţa oştii otomane distrugînd şi arzînd totul în cale. Vasluiul, Iaşii, Bacăul, Tîrgul Romanului cad pradă flăcărilor, populaţia se refugiază în adîncul codrilor, o parte se retrage spre munte, unde călăreţii turci nu îndrăzneau să pătrundă. Dlugosz şi Angiolello ne furnizează amănunte preţioase în legătură cu măsurile pe care le ia Ştefan cel Mare ca să întîrzie înaintarea otomanilor. Sultanul pătrunsese în Moldova într-un moment potrivit în care ierburile şi grînele erau numai bune pentru a furniza hrana necesară cailor. Ştefan, după cum ne informează Angiolello, a pus să fie arse pînă şi păpurişurile [283], încît de la începutul campaniei oastea otomană se află în faţa unor dificultăţi cărora nu avea cum să le facă faţă, tocmai pentru că ele nu fuseseră prevăzute. Din experienţa militară pe care o aveau

---

276 A. Veress, *op. cit.*, p. 21.

277 *Ibidem*, p. 22; N. Iorga, *Chilia şi Cetatea Albă*, p. 149.

278 C. Esarcu, *op. cit.*, p. 376.

279 N. Iorga, *Chilia şi Cetatea Albă*, p. 149; Idem, *Ştefan cel Mare*, p. 145.

280 N. Iorga, *Istoria armatei româneşti*, p. 82.

281 Angiolello, *op. cit.*, p. 88.

282 Dacă indicaţia lui Kemal-Paşa Zade nu este fantezistă oastea otomană l-a căutat pe domnul român, timp de 40 de zile, pînă cînd l-a descoperit la Valea Albă, ceea ce ar însemna că începutul campaniei pe pămîntul Moldovei, ar fi avut loc în jurul zilei de 16 iunie. Dar, o cronologie exactă, pe etape, este foarte greu de realizat.

283 Angiolello, *op. cit.* p.. 88-89,

comandanții oastei otomane, un caz similar nu mai fusese întîlnit. Încercările făcute pentru a procura furaje și hrană din regiunile învecinate drumului pe care-l parcurgea oastea otomană au fost stînjenite de Ștefan cel Mare care a atacat și distrus detașamentele care se despărțeau de marea urdie [284]. Fumul și cenușa cîmpurilor arse incomodează marșul, oamenii și caii pătimind din pricina pulberii care pătrundea în nări. Sultanul, prudent, nu descăleca decît atunci cînd tabăra era închegată și la adăpost de orice surpriză [285]. Evitînd o confruntare de proporții „ca un viclean ce era, scopul acelui rătăcit și cu fața neagră era acela ca, ferindu-se, să nu fie vînat ...“ [286].

Toate aceste măsuri, luate de Ștefan cel Mare, pentru a submina potențialul fizic și moral al adversarului, culminează cu lupta de la Războieni.

BĂTĂLIA DE LA RĂZBOIENI.

Ciocnirea cu avangarda oastei otomane. Unii istorici militari — R. Rosetti, I. Culici și I. Cupșa — consideră că prima confruntare dintre oastea lui Ștefan cel Mare și oastea otomană are loc în după amiaza zilei de 25 iulie. Atunci, după R. Rosetti, Ștefan cel Mare atacă, pornind de la Războieni, avangarda turcă de sub comanda lui Soliman pașa. I. Culici este de părere că avangarda oastei otomane care se afla la 8—9 km de Războieni, a fost atacată, prin surprindere din flanc, dinspre Tupilați [287]. Presupunerile lui I. Culici nu sînt confirmate de nici un izvor contemporan sau redactat ulterior evenimentelor. Singurele relatări mai amănunțite în legătură cu desfășurarea bătăliei le găsim în cronicile turcești și la Angiolello. Cît privește atacul lui Ștefan cel Mare asupra avangardei oastei otomane el figurează numai în relatarea lui Angiolello. În cîteva cronici osmane este vorba și de o acțiune considerată de Radu Rosetti și I. Culici drept recunoașterea poziției lui Ștefan. După I. Culici „Mahomed II, ostaș iscusit, nu se aruncă deci imediat orbește la atac, ci se făcu recunoașterea adversarului, după toată regula“ [288]. Sursa folosită pentru stabilirea acestui amănunt o constituie cronica lui Sa'adeddin.[289]

Modul cum a fost interpretată cronica lui Sa'adeddin solicită o nouă reexaminare a izvoarelor. După I. Culici recunoașterea poziției lui Ștefan de la Războieni are loc după desfășurarea luptei de avangardă din 25 iulie.

Ce spun cronicile osmane în acest sens?

Mai întîi se cuvine să amintim că Sa'adeddin nu este nici singurul și nici primul cronicar turc care vorbește de o recunoaștere făcută de Mahomed II. În cronica lui Tursun-Bei întîlnim pentru prima dată episodul cu recunoașterea poziției lui Ștefan cel Mare. Este vorba de un amănunt referitor la călăuza oștii otomane, amănunt care va fi preluat de alți cronicari. După cum

284 *Ibidem;* I. Dlugosz, col. 544; C. Esarcu, *op. cit.*, p. 376—377.
285 Angiollelo, *op. cit.*, p. 88—89.
286 *Cronici turcești ...*, p. 212.
287 I. Culici, *op. cit.*, p. 85.
288 *Ibidem.*
289 I. Ursu, *Ștefan cel Mare după Sa'adeddin*, p. 119.

relatează Tursun-Bei, călăuza oştii otomane rătăcise drumul şi cum oastea moldoveană nu-şi manifesta prezenţa pe direcţia pe care înainta sultanul, acesta din urmă a considerat că a fost înşelat de călăuză, din care pricină a poruncit ca aceasta să fie suprimată. Spre norocul călăuzei, cînd se pregăteau să-l execute „a sosit vestea îmbucurătoare că oastea moldovenească este adunată şi pregătită ...“ [290].

Sa'adeddin adaugă la relatarea lui Tursun-Bei unele amănunte şi anume: „cineva din fruntea oştii“ a anunţat apariţia oştii lui Ştefan, veste care salvează viaţa călăuzei şi-l determină pe sultan să organizeze o recunoaştere: „au fost aleşi ostaşi şi trimişi înainte“ [291]. Kodja Husein reproduce pe Sa'adeddin schimbînd cuvîntul ostaşi, întrucît în relatarea lui, sultanul şi oamenii săi „au ales oşti şi le-au trimis înainte“ [292].

Din felul cum relatează cronicarii turci primul contact dintre oastea lui Ştefan cel Mare şi oastea otomană ar reieşi că nu a existat o luptă de avangardă, ci numai o simplă acţiune de recunoaştere a poziţiei lui Ştefan cel Mare, după care au loc atacurile decisive organizate de sultan. Aceasta nu înseamnă că nu a existat o luptă de avangardă pe care o descrie Angiolello, ci că Tursun-Bei şi ceilalţi cronicari, inclusiv Sa'adeddin, nu au cunoscut unele amănunte despre felul în care s-a desfăşurat bătălia de la Războieni.

Într-o încercare de restabilire a modului în care s-au succedat diferitele momente ale confruntării dintre Ştefan cel Mare şi Mahomed II trebuie să se ţină seama de toate izvoarele deoarece ele se completează reciproc dîndu-ne posibilitatea să recompunem cît mai exact lupta din 26 iulie, cu şansa de a nu omite nici un episod esenţial.

Acţiunea de recunoaştere organizată de sultan trebuie să se confunde cu deplasarea avangardei oastei otomane. Din dispozitivul de marş pe care-l adoptase sultanul înainte de a ajunge la Războieni, grosul forţelor turceşti erau precedate de avangarda comandată de Soliman paşa. Acestuia îi revenea sarcina să trimită înainte şi pe laturi detaşamente care să păstreze contactul permanent cu oastea românească.

Incidentul cu călăuza care este suspectată pentru că a greşit drumul se explică prin aceea că după ce oastea otomană a părăsit Romanul, ea n-a mai urmat valea Siretului, ci direcţia de marş a fost schimbată pentru că Ştefan cel Mare s-a retras el însuşi nu pe valea Siretului, ci spre Războieni. Mergînd pe urmele lui, conducătorii oştii turceşti ştiau încotro s-a retras Ştefan cel Mare, dar, la un moment dat, s-a pierdut orice legătură cu oastea românească, aşa explicîndu-se bănuiala sultanului şi ordinul lui de a fi ucisă călăuza. Bănuiala sultanului este explicabilă. De la traversarea Dunării şi pînă la Roman oastea otomană a fost permanent hărţuită de români [293]. După depăşirea acestei localităţi, oastea lui Ştefan dispare. Acest lucru îi descumpăneşte pe conducătorii oştii otomane, dar pentru scurtă vreme pentru că, cei care mergeau în fruntea oştii reuşiseră să remarce prezenţa adversarului pe drumul pe care se deplasa urdia. În acest moment, deci în dimineaţa zilei de 26 iulie, au fost trimise detaşamente speciale de recunoaştere. Se pare că

[290] *Cronici turceşti*, vol. I, p. 74.
[291] *Ibidem*, p. 322—323.
[292] *Ibidem*, p. 459.
[293] I. Dlugosz, *op. cit.*, p. 645; Miechowski, *op. cit.*, p. 42.

acestea s-au deplasat fără să întîmpine nici o rezistenţă pînă aproape de Războieni, în aşa fel încît să poată vedea, după cum mărturisesc cronicile otomane, pregătirile şi întăriturile ridicate de Ştefan cel Mare.

În asemenea condiţii, cum se explică faptul că Ştefan cel Mare atacă totuşi prin surprindere avangarda comandantă de Soliman paşa?

Deşi nu există o descriere amănunţită a modului în care s-a desfăşurat atacul lui Ştefan cel Mare, el poate fi reconstituit din informaţiile pe care le cuprind diferite izvoare. Din cronicile otomane se poate constata că detaşamentele formate în vederea cercetării poziţiei pe care o ocupa adversarul s-au apropiat de tabăra pe care o fortifica Ştefan cel Mare. Sa'adeddin şi Kodja Hussein ne relatează că aceste detaşamente s-au apropiat de poziţia ocupată de Ştefan cel Mare, au văzut cum românii intraseră în pădure unde îşi înconjurau tabăra cu trunchiuri de copaci şi că săpaseră şanţuri adînci, iar tunurile fuseseră amplasate pe poziţiile cele mai potrivite pentru tragere [294]. În momentul în care elementele înaintate ale acestor detaşamente s-au apropiat de tabăra românească, ele au fost întîmpinate de ghiulelele pe care tunurile din tabără le aruncau asupra lor. Edificaţi asupra pregătirilor făcute de oastea lui Ştefan cel Mare, detaşamentele otomane au revenit spre grosul oştirii [295]. Deşi cronicile n-o spun, este lesne de închipuit că turcii, observînd atitudinea defensivă a adversarului, văzîndu-i pe români ocupaţi cu completarea întăriturilor, nu şi-au închipuit că în asemenea condiţii Ştefan cel Mare va schiţa o mişcare ofensivă. Cînd detaşamentele de recunoaştere otomane se retrăgeau pentru a-i aduce la cunoştinţă sultanului cele văzute, atunci şi-a organizat Ştefan cel Mare atacul asupra avangardei oastei otomane. Acest atac este descris într-o singură relatare, aceea a lui Angiolello. Cum acesta a fost martor ocular al evenimentelor, este evident că afirmaţiile sale nu pot fi puse la îndoială. După cum ne informează Angiolello, avangarda oştii otomane ajunsese la o distanţă de cinci mile de pădurea în care -şi fortificase tabăra Ştefan cel Mare. Avangarda otomană „tăbărîse" în acel loc, pentru odihnă şi masă. Din amănuntele pe care ni le furnizează Angiolello, detaşamentele de recunoaştere turceşti făceau parte, aşa cum era şi firesc, din trupele aflate sub comanda lui Soliman-Paşa. O parte din aceste trupe [296] sînt puse pe fugă de Ştefan cel Mare care, spre surprinderea turcilor, părăseşte locul întărit din pădure şi urmărindu-i pe oamenii care se aventuraseră pînă aproape de poziţiile româneşti atacă avangarda oastei turceşti. Acest atac se produce în jurul orei trei, după masă [297]. Ştefan cel Mare reuşeşte să ajungă pînă la corturi, provocînd panică (romore) în rîndurile avangardei lui Soliman. Paşa nu-şi pierde cumpătul, încalecă imediat şi atacă oastea lui Ştefan. Cad morţi de o parte şi de alta, dar, pentru că Soliman avea oameni mai mulţi şi mai ales pentru că îi veneau în ajutor alte trupe, Ştefan este constrîns să se retragă cu ai săi la adăpostul

294 *Cronici turceşti* ..., vol. I, p. 323, 459.

295 *Ibidem*.

296 Angiolello le numeşte „le scorte di Soliman Bassa" din care pricină textul a fost tradus cu „escorta lui Soliman" (I. Culici, *op. cit.*, p. 85). Considerăm că e vorba totuşi de oameni de încredere, dintre care unii ar fi putut face parte din escorta lui Soliman, cărora paşa le-a încredinţat o misiune delicată.

297 I. Cupşa, *op. cit.*, p. 82—83, afirmă că „avangarda turcească, comandată de Soliman paşa, lua masa „cînd se produce atacul lui Ştefan cel Mare. La Angiolello textul este „et doppo mangiare circa hora di noua" tradus şi interpretat corect de I. Ursu, *Ştefan*

întăriturilor şi al pădurii [298]. De aici, de unde turcii nu puteau să-i pricinuiască nici un rău, Ştefan cel Mare respinge, cu tunurile, atacurile avangardei lui Soliman care este silită să se retragă în aşteptarea grosului oastei otomane [299].

Iniţiativa îi aparţine aşadar domnului român. El este acela care se hotărăşte să accepte o confruntare cu oastea lui Mahomed II, el este acela care deslănţuie primul atac. Rostul acestuia din urmă nu este greu de bănuit. Ţinînd seama de inferioritatea numerică în care se afla oastea lui Ştefan cel Mare, era absolut necesar ca domnul român să încerce să obţină, dacă nu victoria, cel puţin unele avantaje pe plan strategic. Pentru aceasta, bătălia de la Războieni trebuia să întîrzie înaintarea lui Mahomed II şi mai ales să provoace cît mai multe pierderi oastei otomane, să submineze moralul acestei oşti. Atacînd prin surprindere avangarda turcă, este firesc să fi provocat acesteia pierderi sensibile. Panica produsă de atacul său neaşteptat a avut darul să întîrzie organizarea de către Soliman paşa a contraatacului. Ceea ce însemna pierdere de timp pentru întreaga oaste otomană în organizarea atacului decisiv. Aşa cum remarca I. Ursu, Ştefan cel Mare, „ a atacat după prînz, ca pînă la căderea nopţii să aibă decisiva" [300]. Atacul lui Ştefan şi contraatacul lui Soliman constituie prologul bătăliei de la Războieni şi, în timp, el trebuie să fi durat aproximativ două ore.

Primul atac al oastei otomane. Soliman paşa şi trupele de avangardă au fost constrînse de artileria lui Ştefan cel Mare să se retragă în aşteptarea grosului armatei otomane. În acest timp, Ştefan cel Mare şi-a pedestrit oastea, pregătindu-se să întîmpine, la adăpostul întăriturilor, atacurile adversarului [301].

După istoricii militari care au considerat că lupta de la Războieni s-a dat în două zile, noaptea de 25 spre 26 a fost folosită de ambele tabere pentru adoptarea celui mai bun dispozitiv de luptă şi pentru încheierea pregătirilor menite să asigure succesul în ziua următoare [302]. Cîmpul de luptă este împărţit, aşa cum am văzut în mai multe zone, întăriturile practicate de oastea lui Ştefan cel Mare fiind dispersate pe o arie largă, din care pricină, sultanul a luat un dispozitiv de luptă în aşa fel încît să-i asigure atacul simultan pe centru şi pe cele două aripi. Potrivit acestui punct de vedere, lupta de la Războieni poate fi fragmentată şi tratată separat, pe sectoare: lupta pe centrul poziţiei ocupate de Ştefan cel Mare şi lupta pe aripi. Pentru o asemenea desfăşurare a bătăliei nu avem nici un indiciu documentar. Pentru că ziua, în luna iulie, este foarte lungă, şi cum bătălia a ţinut pînă la căderea nopţii, a fost inventat episodul cu ienicerii, care „au stat toată după amiază de 26 pe glacisul dea-

---

cel Mare, p. 132 „şi după masă, cam pe la ora a noua (ora 3 p.m.); I. Ursu, *Ştefan cel Mare şi turcii*, Bucureşti, 1914, p. 80.

[298] Angiolello, *op. cit.*, p. 89; I. Ursu, *op. cit.*, p. 132; I. Culici, *op. cit.*, p. 85; Manole Neagoe, *op. cit.*, p. 146.

[299] O prezentare deosebită a acestui prim atac este făcută de I. Cupşa *op. cit.*, p. 83: „duşmanul a suferit pierderi mari; gruparea lui Soliman a fost dezorganizată şi aruncată peste grosul forţelor, în fruntea cărora se afla sultanul". Textul lui Angiolello nu îngăduie o asemenea interpretare (vezi şi *Călători străini*, vol. I, p. 136).

[300] I. Ursu, *op. cit.*, p. 133.

[301] *Cronici turceşti* ..., vol. I, p. 96, 128;

[302] I. Culici, *op. cit.*, p. 85; I. Cupşa, *op. cit.*, p. 83.

lului“ [303] cînd, Mahomed a pus mîna pe „buzduganul cu şase aripi şi se puse în fruntea lor, cel mai sigur mijloc de a-i face să se ridice“ [304].

Pornind, aşadar, de la Angiolello, I. Culici este de părere că în fruntea oastei otomane au mers ienicerii urmaţi de spahii. I. Cupşa vede altfel dispozitivul de luptă pe care Mahomed l-a adoptat în noaptea de 25—26 iulie: „Sultanul şi-a apropiat de liniile de atac puternica sa artilerie, aşezînd-o pe malul de sud al pîrîului Valea Albă, în rîndurile pedestrimii azapilor, care erau destinaţi să execute lovitura frontală şi să asigure protecţia gurilor de foc, în timp ce spahiii, grupaţi la ambele flancuri ale dispozitivului de atac, urmau să execute o dublă învăluire pentru a încercui pe moldoveni. El şi-a păstrat în rezervă pe ieniceri, care constituiau elita armatei otomane, pentru a-i folosi în situaţii neprevăzute“.

Ce ne spun izvoarele. Kemal-Paşa Zade ne informează că în momentul în care s-a dat „de ştire sultanului cel puternic şi vînător de duşmani precum că «inamicul ne-a intrat în mîini», atunci el a poruncit şi beilerbeiului de Anatolia împreună cu beilerbeiul de Rumelia“ [305] să pornească împotriva lui Ştefan cel Mare. Puse în ordine de bătaie, corpurile de oaste turceşti s-au deplasat „în bătaia tobelor şi în sunetul goarnelor de război“ [306].

O descriere asemănătoare o întîlnim şi la Angiolello, cu unele amănunte în plus: „Sultanul înţelegînd că a început lupta (ch'erano alle mani) a încălecat cu curtea sa şi i-a pus pe ieniceri în frunte, iar el cu restul curţii a pornit în urma lor“ [307].

În celelalte cronici turceşti este vorba, de asemenea, de un atac al întregii oşti otomane în momentul în care sultanul descoperă oastea lui Ştefan cel Mare. Dacă aceste cronici suprimă episoade concentrînd descrierea întregii bătălii în cîteva cuvinte, chiar dacă lucrurile nu s-au întîmplat aievea, nici atît de repede şi nici atît de uşor pentru oastea otomană, ele surprind un adevăr: bătălia s-a dat într-o singură după masă, oastea otomană a fost angajată îndată ce sultanul a fost informat că adversarul său nu se mai retrage. Diferitele episoade ale bătăliei au fost despărţite în timp doar de răgazul necesar adoptării unui dispozitiv de atac şi de timpul necesar deplasării oastei otomane de la locul de popas pînă la tabăra ocupată de Ştefan cel Mare.

Relatarea lui Sa'adeddin cuprinde o informaţie care a prilejuit o interpretare singulară în legătură cu desfăşurarea bătăliei pe aripi. După cronicarul turc „şahul, de asemenea, pregătind oastea, a împresurat cu vitejii săi ca nişte lei ascunzişul din pădure şi a pornit la luptă cu tunuri şi puşti, cu arcuri şi săgeţi“ [308]. Pornind de la relatarea lui Sa'adeddin, s-a considerat că tabăra lui Ştefan cel Mare a fost înconjurată, oastea acestuia fiind constrînsă să se bată în condiţii psihologice deosebite[309]. Afirmaţia lui Sa'adeddin cît şi concluziile pe care le-a prilejuit sînt contrazise de modul în care Sa'adeddin descrie desfăşurarea bătăliei şi de atacul final al acesteia. Dacă Mahomed II reuşea să

---

[303] I. Culici, *op. cit.*, p. 86.
[304] *Ibidem.*
[305] *Cronici turceşti ...*, vol. I, p. 213.
[306] *Ibidem.*
[307] Angiolello, *op. cit.*, p. 89.
[308] *Cronici turceşti*, vol. I, p. 323.
[309] I. Culici, *op. cit.*, p. 86; N. Iorga,

încercuiască poziţia ocupată de Ştefan cel Mare este greu de presupus că oastea românească s-ar fi putut retrage în momentul în care bătălia era pierdută.

De altfel, în afara acestor considerente Sa'adeddin este infirmat de textul cronicii lui Kodjia Husein, unde se precizează că nu este vorba de încercuirea taberei româneşti ci doar de marginea de pădure în care era amplasată oastea domnului român [310].

Din cronicile lui Kemal-Paşa-Zade şi Sa'adeddin şi din relatarea lui Angiolello reiese că primul atac asupra poziţiilor ocupate de oastea lui Ştefan cel Mare a fost dat de ieniceri. Descrierea bătăliei diferă însă la Kodja Husein. După acest cronicar, corpul spahiilor ar fi fost acela care a deschis lupta. Textul este însă vag şi contradictoriu. Cînd se referă la momentul în care oastea otomană atacă tabăra românească Kodja Husein afirmă că „au început să se războiască cu tunurile şi cu puştile. Cînd oastea umililor ghiauri a văzut atacul spahiilor victorioşi" au încercat să oprească înaintarea acestora cu artileria după care a intrat în acţiune artileria turcească. Atacul turcesc eşuează pentru că, spune Kodja Husein, „intrarea fiind însă închisă, nimeni nu a putut să înainteze. Deşi vitejii ieniceri obişnuiau să facă din piepturile lor scuturi împotriva tunurilor şi puştilor, totuşi acum, aruncîndu-se cu faţa la pămînt, s-au pitulat" [311]. Aşadar, deşi spahiii victorioşi sunt cei care atacă, ienicerii sînt forţaţi să se arunce la pămînt! Afară de această contradicţie din textul cronicarului există însă posibilitatea de a corecta afirmaţiile sale pe baza celor ce se cunosc în legătură cu felul în care erau dispuse trupele turceşti în timpul unei bătălii. Aşa cum o arată istoria marilor confruntări dintre otomani şi europeni, pe cîmpul de luptă oastea turcă era dispusă în chipul următor: pe centru infanteria, formată din azapi şi ieniceri, pe aripi călărimea formată din spahii şi din achingii. Dacă ţinem seama de natura terenului pe care se desfăşoară bătălia de la Războieni se poate observa cu uşurinţă că aceasta era improprie luptei călare. Mai mult încă, la Războieni oastea otomană atacă un adversar care şi-a întărit poziţia cu lucrări în teren: şanţ adînc, val de pămînt palisadat. Or, o asemenea poziţie nu poate fi atacată cu călărimea ci numai cu pedestrimea. Deoarece spahiii erau călăreţi este evident că în cronica lui Kodja Husein s-a strecurat o greşeală atunci cînd se afirmă că spahiii victorioşi au dat primul atac. De altfel, cronicarul turc se corectează el însuşi într-o anumită măsură atunci cînd arată că atacul oastei otomane eşuează pentru că ienicerii s-au aruncat cu feţele la pămînt.

Pe baza izvoarelor pe care le cunoaştem la ora actuală în legătură cu desfăşurarea bătăliei de la Războieni se pot stabili mai multe faze ale confruntării dintre oastea lui Ştefan cel Mare şi oastea otomană. Potrivit relatării lui Kemal-Paşa-Zade, primul atac asupra poziţiei ocupate de Ştefan cel Mare a fost efectuat, la ordinul sultanului, de către beilerbeii de Rumelia şi Anatolia. Este un atac organizat după toate regulile artei militare, trupele otomane deplasîndu-se în bătaia tobelor şi sunetul trîmbiţelor de război [312]. Acest atac a fost întîmpinat de artileria românească. Kemal-Paşa-Zade relatează că în faţa oştii lui, Ştefan a pus „mai multe sute de tunuri" făcînd „zid în faţa oştii

[310] *Cronici turceşti*, vol. I, p. 459.
[311] *Ibidem*.
[312] *Ibidem*, p. 213.

sale cu acel perete straşnic" [313]. Evident că autorul exagerează numărul tunurilor din dorinţa de a justifica eşecul primului atac turcesc. Făcînd să cadă asupra duşmanului „o adevărată ploaie de piatră", focul artileriei fiind însoţit de tirul susţinut al arcurilor şi arbaletelor, Ştefan dezorganizează atacul oştilor Rumeliei şi Anatoliei încît acestea, în momentul în care ajung în contact cu oastea românească, nu o pot clinti din loc. Deşi s-au străduit să străpungă dispozitivul oastei române, adversarul nu a reuşit să treacă dincolo de care. Ştefan cel Mare a izbutit pînă la urmă să respingă acest atac, din care pricină „serdarii şi căpeteniile de oşti, trimiţînd ştire măriei sale padişahului, i-au adus la cunoştinţă starea aceea" [314].

După încheierea acestui prim efort al oştilor Rumeliei şi Anatoliei, are loc cea de a doua fază a bătăliei care se dă în faţa poziţiei întărite ocupate de Ştefan cel Mare. În legătură cu cel de al doilea atac avem relatarea lui Angiolello şi descrierea făcută de cronicarii otomani Kemal-Paşa-Zade, Sa'adeddin şi Kodja Husein. Modul cum prezintă faptele Angiolello şi Kemal-Paşa-Zade diferă de acela al lui Sa'adeddin şi Kodja Husein. Kemal-Paşa-Zade consideră că este vorba de un atac general al oastei otomane care se încheie cu pătrunderea turcilor în poziţiile întărite moldovene.

Sa'adeddin şi Kodja Husein, care nu înregistrează ca o primă fază a bătăliei atacul dat de oştile Anatoliei şi Rumeliei, după ce vorbesc de un duel de artilerie, arată că ienicerii, care porniseră la luptă, au fost constrînşi de focul artileriei lui Ştefan cel Mare să se arunce cu feţele la pămînt [315].

De data aceasta cei doi autori reproduc un amănunt care nu ne mai îngăduie să ne îndoim de valoarea afirmaţiei lor. Este nominalizat aga ienicerilor şi se povesteşte şi sfîrşitul lui. Deci amănuntul reţinut de cei doi cronicari se referă la un fapt real.

Relatarea lui Angiolello este oarecum diferită de aceea a cronicilor otomane. Credem că secretarul sultanului, în descrierea sa, se referă la ultimul atac pe care Mahomed II l-a condus în persoană, atac la care participă şi curtea sultanului, deci şi Angiolello. S-ar putea totuşi interpreta un pasaj din relatarea lui Angiolello în sensul sugerat de Sa'adeddin şi Kodja Husein. Iată ce spune acesta la un moment dat: „oprindu-se furia artileriei, sultanul s-a repezit în galop şi ajungînd infanteria care era puţin mai înainte şi nemişcată (fermosi) împotriva inamicului", o antrenează împotriva duşmanului. Credem că infanteria, din relatarea lui Angiolello, aflată în faţă şi pe care sultanul o duce la atac este ienicerimea oprită de focul artileriei din descrierea lui Sa'adeddin şi Kodja Husein. Făcînd aceste mici precizări, considerăm că bătălia de la Războieni s-a desfăşurat, după eşecul atacului dat de belerbeii Rumeliei şi Anatoliei, în felul următor: oastea otomană s-a apropiat de poziţia ocupată de oastea lui Ştefan cel Mare în următorul dispozitiv: ienicerimea pe centru, spahiii pe aripi. Artileria oastei otomane a fost împinsă şi ea înainte. În momentul în care grosul şi elita oastei otomane şi-au făcut apariţia pe malul Văii Albe, pe care Angiolello o consideră ca avînd o lărgime echivalentă cu aruncătura unei săgeţi, artileria românească a deschis focul. Toate izvoarele otomane, inclusiv relatarea lui Angiolello menţionează că această primă

[313] *Ibidem.*
[314] *Ibidem.*
[315] *Ibidem*, p. 323, 459.

descărcare a tunurilor nu şi-a atins ţinta. Cronicarii turci afirmă că pietrele aruncate de tunurile adversarilor au trecut peste capetele turcilor, în timp ce Angiolello ne informează că ghiulelele au produs o pagubă neînsemnată, fiind departe, la o milă, adică aproximativ 1700 de metri [316]. După cronicarii turci, este rîndul oastei otomane să bombardeze tabăra oastei române cu arcuri, arbalete şi mai ales cu tunuri despre care Kemal-Paşa-Zade spune că „luminîndu-se tot locul de flacăra focului tunurilor, cerul s-a umplut de strălucire“ [317]. Focul artileriei otomane trage în plin, lovind carele care închideau tabăra oştii române [318]. Între timp, oastea otomană a coborît în valea Pîrîului Alb şi, după ce a traversat apa şi valea, a început să urce pe panta care ducea spre tabăra lui Ştefan cel Mare. În acest moment artileria domnului român reuşeşte să execute o nouă tragere şi pietrele aruncate de aceasta cad în plin. Asaltul ienicerilor este oprit: „vitejii ienicerilor, nesuportînd aceste lovituri, deşi erau obişnuiţi să-şi pună pieptul în faţa tunurilor şi puştilor, s-au culcat cu feţele la pămînt“ [319]. Cad victime dintre oamenii care făceau parte din anturajul sultanului, însăşi viaţa acestuia aflîndu-se în pericol [320].

Aceasta poate fi considerată ca o a doua fază a bătăliei care se leagă strîns de cea de a treia. Sultanul se repede în mijlocul ienicerilor şi, după ce-i dojeneşte pentru comportarea lor nedemnă de numele de care se bucura vitejia lor, pune mîna pe scut şi îmboldindu-şi calul, porneşte la atac în fruntea curţii sale. „Cei din oastea de Poartă, relatează Sa'adeddin, la rîndul lor, atacînd cu toţii dintr-o parte, nu s-au despărţit de scara sultanului lor“ [321]. Ienicerii, ruşinîndu-se pentru lipsa de curaj arătată, au pornit la atac ca să spele, sub ochii şefului lor, umilinţa la care-i supusese adversarul. Spahiii de Anatolia şi Rumelia şi-au unit eforturile cu infanteria. Acest ultim atac al poziţiei ocupate de oastea lui Ştefan cel Mare a antrenat întreaga oaste otomană şi a fost nevoie de intervenţia personală a sultanului pentru a obţine victoria. Ienicerii au reuşit să ajungă pe valul de pămînt unde s-a încins lupta corp la corp. După o rezistenţă, a cărei durată nu poate fi precizată, turcii au reuşit să pătrundă în tabăra oastei române, capturînd artileria acesteia [322].

În concluzie, din mărturiile care ni s-au păstrat în legătură cu modul în care s-a desfăşurat bătălia de la Războieni se pot desluşi următoarele faze:

1. Ştefan cel Mare se hotărăşte să-l înfrunte pe Mahomed II la Războieni. În timp ce se executau lucrări pentru organizarea unei tabere întărite, domnul, care este informat de prezenţa avangardei oastei otomane la o distanţă de aproximativ 8 kilometri, organizează un atac prin surprindere al acesteia. Acţiunea domnului român este încununată de succes. Oastea lui ajunge pînă la corturi, adversarul surprins în timpul odihnei îşi revine şi ia măsurile necesare pentru a opri atacul lui Ştefan. Superioritatea numerică

---

[316] *Ibidem*, p. 323, 459; Angiolello, p. 90; I. Culici, *op. cit.*, p. 86.
[317] *Cronici turceşti* ..., vol. I, p. 213.
[318] *Ibidem*, p. 323, 459.
[319] *Ibidem*, p. 323.
[320] Angiolello, p. 90.
[321] *Cronici turceşti* ..., vol. I, p. 323. În termeni identici prezintă şi Kodja Husein acest episod, p. 459.
[322] Angiolello, p. 90.

îi îngăduie lui Soliman paşa să contraatace şi să-l respingă pe Ştefan. Acesta se retrage pînă în tabăra întărită, unde, regrupîndu-se şi cu forţe proaspete, contraatacă şi respinge trupele de avangardă otomane, comandate de Soliman.

2. Informat despre prezenţa adversarului, Mahomed II îşi pune în ordine trupele şi se apropie de tabăra lui Ştefan cel Mare. Trupele, avînd în primele rînduri pe ieniceri, elita deci a oastei otomane, traversează valea Pîrîului Alb dar sînt oprite de focul artileriei şi de ploaia săgeţilor oastei române. Ienicerii înşişi se aruncă cu feţele la pămînt. Episodul acesta ne demonstrează cît de crîncenă a fost încleştarea de la Războieni.

3. Este nevoie de exemplul personal al sultanului pentru ca atacul să fie reluat. În ciuda pericolelor pe care le are de înfruntat Mahomed II porneşte el însuşi la atac, îmbărbătîndu-şi şi îndemnîndu-i pe supuşii săi. Acest ultim atac are darul să înfrîngă rezistenţa organizată de Ştefan cel Mare. Oastea otomană reuşeşte să pătrundă în tabăra românească şi Ştefan cel Mare este silit să se retragă. Lupta a durat de la orele trei după amiază pînă la căderea serii. Douăsprezece sau cincisprezece mii de oameni cîţi avea Ştefan cel Mare au reuşit o performanţă extraordinară: aceea de a ţine în eşec o oaste de cel puţin zece ori mai numeroasă, timp de aproximativ şase ore. Dacă sultanul n-ar fi intervenit, conducînd ultimul atac şi antrenînd, prin exemplul său personal, oastea de ieniceri şi de spahii, bătălia s-ar fi încheiat la căderea serii, fără ca turcii să poată pătrunde în tabăra oastei lui Ştefan cel Mare.

Ultimul episod al luptei s-a consumat înlăuntrul perimetrului fortificat de români. Este o luptă corp la corp, de scurtă durată, între ariergarda lui Ştefan şi oastea otomană. Aşa cum se poate vedea din analiza pierderilor suferite de oastea românească, Ştefan cel Mare s-a retras din momentul în care şi-a dat seama că nu poate continua lupta. Acest moment coincide cu pătrunderea turcilor dincolo de valul de pămînt şi de carele care formau tabăra întărită a oastei româneşti. Pierzînd artileria, care se afla pe valul de pămînt, în prima linie, copleşit de numărul oastei otomane, devenea evident pentru Ştefan cel Mare că nu mai are nici o şansă să-i oprească pe turci şi să cîştige biruinţa. De aceea, apărîndu-se, s-a retras pentru a evita pierderi mari, care ar fi transformat bătălia de la Războieni într-un dezastru pentru oastea sa. Acest lucru este subliniat de Angiolello care ne informează că Ştefan cel Mare s-a retras la adăpostul pădurii[323].

Cronicarii turci, atunci cînd se referă la ultimul episod al bătăliei de la Războieni, îl prezintă ca pe o mare şi îndîrjită confruntare de forţe care se încheie cu victoria gaziilor purtători de biruinţă. Metafore, versuri chiar, proslăvesc marea biruinţă pe care a cîştigat-o „oastea norocoasă“ a islamului. Din modul imprecis în care este descris acest final al bătăliei, din felul în care sînt prezentate pierderile suferite de oastea lui Ştefan cel Mare se poate vedea cu uşurinţă că ne aflăm în faţa unor exagerări, a unei prezentări cu caracter literar, care nu urmăreşte să reproducă o realitate dată, ci să proslăvească pe sultan şi oastea islamică. La Kemal-Paşa-Zade

„Bogdanul a fugit cu faţa înnegrită,
Cu lacrimi în ochi şi cu inima zdrobită“[324].

---

[323] Angiolello, *op. cit.*, p. 91.
[324] *Cronici turceşti ...*, vol. I, p. 214.

Sa'adeddin şi Kodja Husein vorbesc, în general, despre dezastrul oastei lui Ştefan cel Mare menţionînd, printre altele, că „cei care au supravieţuit bătăliei, nerenunţînd la luptă, în zelul lor de neştiutori, au depus sforţări pentru a veni în sprijinul familiilor lor" [325].

Acest pasaj din cronica lui Sa'adeddin a fost interpretat de I. Culici ca o mărturie despre existenţa unui atac pe flanc şi spate din partea oastei otomane. „După orientarea poziţiei, afirmă I. Culici, cu flancul drept nesprijinit şi expus întoarcerii, se poate deduce că turcii au căzut pe linia de retragere a lui Ştefan, între D. Pântei şi D. Cetăţei. Aici vor fi surprins ei femeile, copiii şi averile, cu o parte din luptători" [326].

Dacă turcii ar fi căzut pe linia de retragere a lui Ştefan cel Mare, e de presupus că dezastrul pe care domnul l-a evitat de la începutul campaniei, printr-o retragere sistematică şi evitarea unei confruntări directe cu un adversar superior numeric, s-ar fi produs imediat după bătălia de la Războieni. Pierzînd bătălia din 26 iulie, este greu de crezut că aceeaşi oaste ar fi fost capabilă să-şi croiască drum în cazul în care era înconjurată. Nici o cronică, nici o mărturie contemporană nu confirmă o asemenea presupunere. După cum se poate vedea din analiza pierderilor suferite de Ştefan cel Mare, sensul spuselor lui Sa'adeddin este altul. De altfel, ar rămîne de neînţeles, în cazul în care acceptăm ideea încercuirii oastei lui Ştefan de ce Angiolello nu consemnează acest eveniment şi de ce cronicarii otomani nu-l menţionează în mod special, avînd în vedere importanţa lui.

Pierderile suferite de oastea lui Ştefan cel Mare. În funcţie de originea informaţiei, avem date contradictorii despre pierderile pe care le-au suferit cele două armate care s-au înfruntat la Războieni.

În cronicile turceşti, pierderile oştii moldovene la Războieni sînt exagerate. De altfel, există o tendinţă firească pentru cronicarii orientali de a prezenta în culori sumbre soarta adversarilor islamului, după cum întîlnim aceeaşi tendinţă la cronicarii europeni atunci cînd se referă la bătălii purtate împotriva „necredincioşilor". De exemplu, cronicarul turc Mehmed Neşri ne-a lăsat următoarea însemnare despre pierderile româneşti: „Allah dînd prilej ostaşilor islamici, aceştia au călcat oastea ghiaurilor şi au nimicit aşa de mulţi ghiauri, încît numărul lor îl ştie numai Allah. Din capetele ghiaurilor au făcut chiar minarete" [327].

Turnuri şi minarete din capetele celor morţi ridicase oastea lui Tamerlan după masacrele care au urmat cuceririi unor mari oraşe ca Damasc sau Bagdad. Acest lucru nu se putea realiza după bătălia de la Războieni încît, pierderile la care se referă Neşri ţin mai mult de stilul înflorat şi bombastic al cronicarilor orientali.

Kemal-Paşa-Zade, unul dintre cei mai obiectivi cronicari turci, prezintă şi el bătălia de la Valea Albă ca un dezastru pentru oastea românească. Unii dintre oştenii lui Ştefan au fost prinşi alţii au fost omorîţi. Domnul însuşi a scăpat cu suita lui, dar „căpetenia oştirii sale, fiind vînat în luptă împreună cu ceilalţi serdari, a căzut în lanţul robiei..." [328]. Locul luptei se prezenta ca un

[325] *Ibidem*, p. 324.
[326] I. Culici, *op. cit.*, p. 86.
[327] *Cronici turceşti ...*, vol. I, p. 128.
[328] *Idem*, p. 214.

cîmp plin de veşminte, arme, leşuri şi capete tăiate, iar 7000—8000 de prizonieri au fost executaţi în faţa sultanului [329]. Cifrele sînt exagerate şi, dacă i-am da crezare lui Kemal-Paşa-Zade, ar însemna să acceptăm ideea că trei sferturi din oastea Moldovei a pierit la Valea Albă. Modul în care s-a încheiat campania infirmă o asemenea ipoteză.

Cel de-al doilea cronicar turc care ne dă o descriere amplă a campaniei din 1476 — este vorba de Sa'adeddin Mehmed Hodja Efendi — ne relatează că „luptătorii <turci>, la rîndul lor, măcelărindu-i cu zel întru Islam, au umplut locul acela de bătălie cu sîngele ghiaurilor duşmani, transformîndu-l într-o mare adîncă. Au măcelărit atîția ghiauri, încît din capetele lor au făcut nenumărate minarete" [330]. Chiar dacă am accepta ideea că întreaga oaste românească a fost distrusă la Războieni, este evident că nici în acest caz nu s-ar fi putut realiza în practică ceea ce încearcă să ne sugereze metaforic Sa'adeddin.

Dacă exagerările cronicarilor turci sînt fireşti, surprinzătoare apar informaţiile cuprinse în cronicile interne, alcătuite în timpul domniei lui Ştefan cel Mare. În letopiseţele din secolul al XV-lea, bătălia de la Războieni este prezentată ca o mare înfrîngere.

În Letopiseţul de la Bistriţa se arată că la 26 iulie 1476, într-o vineri „au biruit atunci blestemaţii turci şi cu muntenii hicleni. Şi au căzut acolo vitejii cei buni şi mulţi boieri mari şi oştenii cei buni şi tineri şi oastea bună şi vitează şi husarii oşteni viteji, s-au topit atunci. Şi a fost atunci mare întristare în ţara Moldovei şi în toate ţările şi domniile din jur..." [331]. În *Cronica moldo-germană* este vorba de un adevărat dezastru al oastei moldovene: „Atunci i-au ucis turcii lui Ştefan voievod toată oastea şi pe boierii lui cei mari şi pe nobili, încît el însuşi a scăpat de acolo cu puţină oaste" [332].

În *Letopiseţul de la Putna Nr. 1* turcii şi Laiotă l-au biruit pe Ştefan „şi au tăiat oastea lui" [333].

În inscripţia de la biserica din Războieni, ridicată de Ştefan cel Mare în amintirea luptei care s-a dat în acest loc, impresia de dezastru este mult atenuată, menţionîndu-se totuşi că lupta s-a încheiat cu mari pierderi: „şi cu voia lui Dumnezeu, au fost înfrînţi creştinii de păgîni. Şi au căzut acolo mulţime mare de ostaşi ai Moldovei..." [334].

Grigore Ureche, inspirîndu-se din vechile letopiseţe consideră rezultatul bătăliei de la Valea Albă ca pe o mare înfrîngere a românilor: „Şi atîta de ai noştri au perit, cît au înălbit poiana de trupurile de a celor periţi, pănă au fost războiul. Şi mulţi din boierii cei mari au picatu şi vitejii cei buni au peritu şi fu scîrbă mare a toată ţara şi a tuturor domnilor şi crailor di prinprejur, daca auziră că au căzut moldovenii suptu mîna păgînilor" [335]. În comentariul făcut de cronicar în legătură cu evenimentele din 1476, adaogă

[329] *Ibidem.*

[330] *Ibidem*, p. 324.

[331] *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI* publicate de I. Bogdan, ed. P. P. Panaitescu, p. 18.

[332] *Ibidem*, p. 34.

[333] *Ibidem*, p. 50.

[334] Melchisedec, *Inscripţia de la mănăstirea Războieni*, în „Buletinul Comisiei monumentelor istorice", VI (1913), p. 197—198; *Repertoriul monumentelor şi obiectelor de artă din timpul lui Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1958, p. 143.

[335] Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 104.

referindu-se la sfîrşitul campaniei, că după ieşirea turcilor din ţară „dacă au strînsu Ştefan vodă trupurile morţilor, movilă de ai noştri au făcutu şi pre urmă s-au ziditu deasupra oasilor o biserică“ [336].

Din cronicile turceşti cît şi din cele româneşti, unele dintre ele contemporane faptelor descrise, ar reieşi că la Valea Albă, Ştefan cel Mare a suferit o mare înfrîngere, dacă o considerăm după numărul pierderilor înregistrate de români.

Două mărturii contemporane diferă radical de cele prezentate pînă acum. Este vorba de relatarea cronicarului polon Ian Dlugosz şi cea a italianului Angiolello, secretarul lui Mahomed II, participant la campania din 1476.

Dlugosz descrie pe scurt bătălia; ne relatează că Ştefan nelăsîndu-se „nici atunci cuprins de frică, ci aruncîndu-se vitejeşte în luptă de sîrg cu ai săi îl înfrînse turcul şi n-a pierdut din ai lui mai mult de 200, iar ceilalţi, mai toţi plini de răni, şi cu voievodul Ştefan în aşteptarea unor zile mai bune pe care le va aduce soarta, fugiră“ [337].

Angiolello, contemporan şi martor ocular al bătăliei afirmă că „au fost morţi 200 de oameni şi prinşi circa 800, dintre români (vallachi) şi armeni...“ [338].

I. Ursu a fost primul istoric care a acordat, în estimarea pierderilor suferite de Ştefan cel Mare la Războieni, prioritate şi credit integral celor două izvoare contemporane, celelalte informaţii fiind după opinia acestuia „expresiile generale şi afectate din anale“, lipsite de valoarea în comparaţie cu cifrele exacte pe care le furnizează Dlugosz şi Angiolello [339].

În monografia închinată lui Ştefan cel Mare, N. Iorga nu aminteşte pierderile suferite de români, în schimb, în *Istoria armatei româneşti* reproduce cifrele furnizate de Dlugosz şi Angiolello [340]. I. Culici acceptă şi el datele amintite fără să le comenteze [341], iar generalul R. Rosetti e de părere că la Războieni „după o crîncenă bătălie, în care pierderile fură mari de ambele părţi“ Ştefan cel Mare a trebuit să se retragă [342].

O parte dintre istorici au respectat conţinutul informaţiilor din letopiseţele contemporane lui Ştefan, conchizînd pe marginea lor că bătălia s-a încheiat „după o rezistenţă crîncenă, în care ai noştri au fost literalmente striviţi“... [343] .

Fr. Babinger consemnează faptul că Ştefan, „pierzînd 200 de oameni din 20.000 cîţi a avut la Războieni, a trebuit să se retragă“ [344].

În ultima mare sinteză de istorie, autorul capitolului despre Ştefan cel Mare remarcă potrivirea dintre cifrele cuprinse în relatările lui Dlugosz şi Angiolello conchizînd: „Este evident — ţinînd seama şi de condiţiile în care s-a dat lupta, în pădurea întărită — că, deşi bătălia a fost pierdută,

---

[336] *Ibidem.*
[337] I. Dlugosz, *op. cit.*, col. 544.
[338] Angiolello, *op. cit.*, p. 90.
[339] I. Ursu, *op. cit.*, p. 140.
[340] N. Iorga, *Ştefan cel Mare*, p. 147; Idem, *Istoria armatei româneşti*, p. 85.
[341] I. Culici, *op. cit.*, p. 87.
[342] Generalul R. Rosetti, *Cum se făptuia războiul de către Ştefan cel Mare*, p. 49.
[343] Const. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. II, partea întîi, ed. IV, Bucureşti, 1942, p. 69.
[344] Fr. Babinger, *op. cit.*, p. 428.

ea şi-a atins scopul de uzare a forţelor inamicului, ale cărui pierderi au fost mai mari decît cele ale moldovenilor“ [345].

Reţinem şi o opinie recentă potrivit căreia, la Valea Albă „o mare parte din armata moldovenească a fost distrusă...“ [346].

Din această succintă prezentare a informaţiilor şi opiniilor referitoare la pierderile oastei lui Ştefan se remarcă existenţa unei nepotriviri între izvoarele contemporane din care pricină şi interpretările contradictorii sau prudente pe care le întîlnim în istoriografia modernă.

Considerăm totuşi că la Valea Albă oastea românească n-a suferit pierderi însemnate, iar corespondenţa dintre relatarea lui Dlugosz şi aceea a lui Angiolello nu poate fi considerată o simplă coincidenţă [347]. Cum se explică, în acest caz, datele furnizate de letopiseţele alcătuite în vremea lui Ştefan cel Mare şi conţinutul inscripţiei de la Războieni? Credem că este vorba mai degrabă de puncte de vedere subiective decît de reproducerea exactă a realităţii. Ştefan cel Mare a pierdut în morţi şi prizonieri 1000 de oameni. Printre cei morţi s-au aflat şi unsprezece boieri din sfatul domnesc. Se poate ca o parte dintre ei să fi murit în alte acţiuni şi ciocniri care au avut loc în timpul campaniei din 1476, dar este cert că cei mai mulţi au pierit la Războieni. Şi celelalte pierderi în morţi sau prizonieri au afectat tot oastea de curteni, oastea formată din boieri. Ţinînd seama de importanţa pe care o are clasa dominantă în viaţa politică şi socială a vremii, avînd în vedere că şi scrierile alcătuite în această vreme sînt opera unor oameni care aveau o concepţie feudală despre lume, devine evident că pierderea a 1000 de oameni din corpul de elită al oastei lui Ştefan cel Mare a impresionat adînc pe domn şi pe anturajul său, fapt care se reflectă în letopiseţele despre care s-a vorbit.

Pierderile oastei otomane sînt trecute sub tăcere de către cronicile turceşti. Izvoarele europene însă, estimează aceste pierderi la 30000 de oameni [348], cifră pe care Fr. Babinger o consideră ca fiind „foarte exagerată“ [349].

Luînd în consideraţie faptul că Ştefan atacă prin surprindere avangarda oastei otomane şi că la Războieni au fost respinse primele atacuri ale oastei otomane, ne face să credem că pierderile acesteia au fost însemnate.

Ziua în care s-a dat bătălia. Pe baza izvoarelor româneşti nu ne putem face decît o imagine palidă despre felul în care s-a desfăşurat bătălia de la Războieni. Aceste izvoare nu cuprind date care să ne îngăduie să stabilim în mod exact răstimpul în care s-a desfăşutat această luptă. Din vechile letopiseţe şi cronici aflăm doar că Ştefan cel Mare a fost înfrînt. Letopiseţul lui Ureche menţionează pe scurt că lupta a durat multă vreme „trăindu războiul neales de îmbe părţile“ [350].

I. Ursu, acordînd credit lui Angiolello, a cărui relatare a tipărit-o, înfăţişează desfăşurarea ostilităţilor conform descrierii lăsate de secretarul sultanului. Ştefan atacă în ziua de 26 iulie la orele trei după masă avangarda oastei otomane, după care se retrage în tabăra întărită. Sultanul porneşte

345 *Istoria României*, vol. II, p. 521.

346 Ş. Papacostea, *Etienne le Grand, Prince de Moldavie (1457—1504)*, Bucureşti, 1975, p. 43.

347 Manole Neagoe, *Ştefan cel Mare*, p. 152.

348 I. Dlugosz, *op. cit.*, col. 544.

349 Fr. Babinger, *op. cit.*, p. 428.

350 Gr. Ureche, *op. cit.*, p. 104.

pe urmele sale, un atac turcesc este oprit pe loc, dar îmbărbătaţi de sultan, ienicerii pornesc la asalt, pătrund în fortul făcut de români şi Ştefan se retrage [351].

Generalul Radu Rosetti considera însă că lupta de la Războieni s-a desfăşurat în după amiaza zilei de 25 iulie şi în ziua de 26 iulie: „Din poziţia întărită de la Războieni, atacă la 25 iulie — printr-o eşire — avangarda turcească, comandată de Soliman Hadîmbul, care înainta spre Suceava. A doua zi — 26 iulie — Ştefan este atacat din mai multe părţi, de întreaga armată turcă şi de munteni şi, după o crîncenă bătălie, în care perderile fură mari de ambele părţi, e învins“ [352].

Cea mai amplă descriere a modului cum s-a desfăşurat bătălia de la Războieni a făcut-o I. Culici [353]. După acest autor, lupta a început în ziua de 25 iulie şi a continuat în ziua de 26, cu precizări şi amănunte privind fazele mai importante ale bătăliei. Această interpretare are ca punct de plecare lucrarea generalului Radu Rosetti pe care am amintit-o iar, acesta din urmă, în masiva sa sinteză din 1942, privind istoria artei militare a românilor în evul mediu va folosi la rîndul său studiul lui I. Culici, reproducînd şi harta întocmită de acesta [354].

Părerile generalului Radu Rosetti şi ale lui I. Culici au fost împărtăşite şi în unele lucrări recente. De exemplu, în ultima monografie închinată lui Ştefan cel Mare, ni se prezintă o cu totul altă desfăşurare a bătăliei decît cele făcute pînă acum. Se consideră, în această lucrare că, în ziua de 25 iulie, Ştefan cel Mare a lovit avangarda oastei otomane care, dezorganizată, s-a repliat peste grosul oastei sultanului. Acesta a organizat „în grabă o grupare de spahii“ care-i atacă pe români. Aceştia se retrag la adăpostul întăriturilor urmăriţi de „toată armata invadatoare“ [355]. Bătălia decisivă începe aşadar a doua zi după ce „în cursul nopţii de 25 spre 26 iulie s-a desfăşurat o activitate febrilă în ambele tabere“. Sînt indicate dispozitivele adoptate de cele două armate iar atacul începe în dimineaţa zilei de 26, cînd „răsăritul soarelui, pe un cer senin“ şi „ciripitul vesel al păsărilor“ anunţau o obişnuită zi de vară [356]. Şi de data aceasta se consideră că oastea otomană a trebuit să organizeze trei atacuri pentru a putea pătrunde în tabăra românească [357].

Au fost însă şi opinii care merg pe linia deschisă de interpretarea lui I. Ursu considerîndu-se că bătălia s-a desfăşurat numai în ziua de 26 iulie, tabăra întărită de Ştefan fiind cucerită abia după cel de al treilea atac al oastei otomane [358].

Din analiza opiniilor istoricilor noştri în legătură cu data în care a avut loc bătălia de la Războieni se poate uşor constata că ele se împart în două: una, reprezentată de Radu Rosetti, I. Culici, Ion Cupşa consideră că bătălia s-a dat în după amiaza zilei de 25 iulie şi 26, fără să se precizeze cît au durat

351 I. Ursu, *op. cit.*, p. 134—135.
352 General R. Rosetti, *op. cit.*, p. 48.
353 I. Culici, *op. cit.*, p. 84—87.
354 General R. Rosetti, *Istoria artei militare a românilor pînă la mijlocul veacului al XVII-lea*, p. 178.
355 I. Cupşa, *Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1975, p. 82.
356 *Ibidem*, p. 84.
357 *Ibidem*,
358 Manole Neagoe, *Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1970, p. 143—144.

ostilitățile în cea de a doua zi; a doua reprezentată de I. Ursu, Manole Neagoe care sînt de părere că lupta s-a dat numai în după amiaza zilei de 26 iulie.

Pentru a stabili cu mai multă exactitate ziua în care s-a dat bătălia de la Războieni trebuiesc reexaminate toate izvoarele care s-au păstrat din acea vreme. Letopisețele scrise în timpul domniei lui Ștefan cel Mare și Grigore Ureche, care se inspiră din ele, menționează ca dată a desfășurării ostilităților de la Războieni ziua de vineri 26 iulie, deci o singură zi. Așa cum vom vedea mai departe, izvoarele care l-au determinat pe generalul Radu Rosetti și pe I. Culici ca să considere că lupta a început în 25 iulie și s-a continuat a doua zi au fost cronica turcească a lui Sa'adeddin, una dintre cronicile turcești care se referă la campania lui Mahomed II și, în același timp, singura dintre cronicile turcești tradusă într-o limbă de circulație universală și accesibilă istoricilor noștri.

Dar, această situație precară a cunoștințelor noastre, cînd se pune problema izvoarelor turcești, a fost remediată prin publicarea primului volum de extrase din cronici turcești. Istoricul are acum posibilitatea să analizeze evenimentele anului 1476 prin prisma mai multor relatări, unele redactate de autori care sînt contemporani cu evenimentele, sau de autori care au trăit și au scris la puțin timp după consumarea acestora, inclusiv relatări ceva mai tîrzii inspirate din cele redactate de înaintașii lor.

Avînd în vedere că cele mai autorizate și ample descrieri ale bătăliei de la Războieni ni le furnizează cronicile turcești, ținînd seama și de faptul că la ora actuală avem traduse în limba română aproape toate cronicile vechi osmane, există posibilitatea de a relua discuția în jurul datei în care a avut loc lupta dintre Ștefan cel Mare și Mahomed II pe baza unui material pe care înaintașii noștri nu l-au avut la dispoziție.

Trei dintre cronicarii turci au fost contemporani cu evenimentele anilor 1476: Orudj Bin Adil, Tursun-Bei și Așîk-Pașa-Zade. Primul dintre ei ne informează, doar, că sultanul l-a înfrînt pe Ștefan cel Mare într-o trecătoare, unde domnul ridicase întărituri, fără să menționeze ziua și durata luptei [359].

Tursun Bei, contemporan cu evenimentele, ne spune că Mahomed II, ajuns la Războieni „l-a atacat îndată, înainte de lăsarea nopții“ [360].

Așîk-Pașa-Zade, de asemenea contemporan, precizează că „spre amiază s-au întîlnit cu necredincioșii și s-au războit împărătește pînă la chindie“ [361].

Mehmed Neșri, care-și scrie cronica la începutul secolului al XVI-lea, se apropie, în relatarea sa de versiunea lui Așîk-Pașa-Zade cînd arată că atunci „cînd s-au întîlnit cu ghiarul era spre amiază. Și lupta împărătească a ținut pînă între cele două rugăciuni“ [362].

Kemal-Pașa Zade, contemporan cu Neșri ne spune că „bătălia a început pe la amiază, în ziua de vineri...“, iar oștenii lui Ștefan „s-au măcelărit cu ostașii islamici pînă cînd s-a lăsat seara și soarele a apus...“ [363].

---

359 *Cronici turcești* ..., vol. I, p. 62.
360 *Ibidem*, p. 75.
361 *Ibidem*, p. 97.
362 *Ibidem*, p. 128.
363 *Ibidem*, p. 213.

Scriindu-şi opera istorică în secolul XVII, pornind însă de la izvoare mai vechi, Kodja Husein menţionează şi el faptul că lupta a început „spre amiază“ şi a ţinut pînă seara [364].

Făcînd bilanţul reiese că din şase cronici, una nu ne indică timpul în care s-a dat lupta, iar cinci consideră că lupta s-a dat spre seară, sau de la amiază pînă seara, Kemal-Paşa-Zade indicînd şi ziua: vineri, care coincide cu ziua menţionată de cronicile interne ale Moldovei.

O singură excepţie întîlnim în cadrul istoriografiei osmane: Sa'adeddin Mehmed Hodja Efendi, care scrie la finele secolului al XVI-lea. Sa'adeddin, altfel bine informat, cînd se referă la începutul luptei spune că „afurisitul de ghiaur, despicînd, în zori de zi, cu sabia desimea pădurii, şi-a adunat oastea numeroasă pentru a împrăştia ordia<islamică>“ [365]. Imaginea ţine mai degrabă de domeniul poeziei şi, pornind de la această afirmaţie a cronicarului turc, nu se poate afirma nimic precis în legătură cu momentul în care începe bătălia de la Războieni. Tot Sa'adeddin însă precizează la un moment dat că „începînd lupta în timpul dimineţii, nu s-au mai dat înapoi de la necazuri şi greutăţi pînă la vremea odihnei“ [366].

Există, aşadar, o singură sursă potrivit căreia ostilităţile s-au desfăşurat numai în ziua de 26 iulie, lupta începînd dimineaţa, în zori de zi, şi încheindu-se pe la chindie, deci cu o oră-două înainte de căderea întunericului. De la această sursă a pornit analiza evenimentelor făcută de generalul Radu Rosetti şi mai apoi studiul special al lui I. Culici. Aşa cum am arătat, în vremea în care cei doi istorici militari au abordat modul în care s-a desfăşurat campania din 1476, nu erau traduse decît prea puţine cronici, izvoarele care puteau fi consultate în acea vreme erau cronica lui Sa'adeddin şi relatarea lui Angiolello. Istoricii noştri militari au optat pentru versiunea cuprinsă în cronica lui Sa'adeddin. Dar, această versiune este singulară în cadrul istoriografiei otomane. Ţinînd seama şi de faptul că Sa'adeddin îşi scrie opera la distanţă de un secol de la evenimentele descrise devine evident că afirmaţiile lui trebuiesc confruntate cu izvoarele contemporane evenimentului descris sau alcătuite într-un răstimp scurt de la consumarea acestuia. Din această confruntare reiese că Sa'adeddin a folosit surse valoroase pentru redactarea cronicii sale. Descrierea bătăliei propriu zise reproduce exact informaţiile cuprinse în alte cronici turceşti, singura neconcordanţă între relatarea lui Sa'adeddin şi celelalte cronici turceşti reprezentînd-o tocmai datele referitoare la începutul luptei şi la răstimpul în care a avut loc această bătălie. Toate cronicile turceşti, cărora li se adaogă relatarea lui Angiolello fixează ca timp în care se desfăşoară lupta dintre Ştefan cel Mare şi oastea otomană ziua de 26 iulie, după amiază. În faţa acestei unanimităţi este firesc ca istoricul să opteze pentru versiunea prezentată de toate izvoarele în mod aproape identic şi să privească cu suspiciune relatarea lui Sa'adeddin. De altfel, aşa cum se poate vedea din cronica acestuia, există în formularea referitoare la începutul bătăliei elemente care pun sub semnul întrebării veracitatea informaţiei oferită de Sa'adeddin.

---

[364] *Ibidem*, p. 460.
[365] *Ibidem*, p. 323.
[366] *Ibidem*, p. 324.

Hotărîtor, însă, pentru stabilirea datei cînd are loc lupta de la Valea Albă este mărturia lui Angiolello. Martor ocular al evenimentelor descrise, Angiolello ne informează că lupta a început la orele trei după amiază şi bătălia a durat pînă ce trupele de ieniceri au pătruns în tabăra românească [367]. Bătălia a durat deci o jumătate de zi, aşa cum apare şi în descrierile făcute de celelalte cronici turceşti.

În afară de cvasiunanimitatea cronicilor turceşti, sînt şi alte argumente care pledează în sensul duratei bătăliei pe durata unei singure jumătăţi de zi. Ca să acceptăm ideea că lupta a început în după amiaza zilei de 25 iulie şi s-a continuat în ziua de 26, pînă la căderea serii, ar însemna să fim de acord cu faptul că la Războieni a avut loc o luptă de lungă durată, unde s-au înfruntat două oştiri ale căror efective, dacă nu erau egale, erau foarte apropiate. O bătălie care se prelungeşte pe parcursul unei zile şi jumătate presupune o amplă desfăşurare de forţe, adversarii au timp suficient pentru organizarea atacurilor şi contraatacurilor, a unor manevre pe flancuri etc. Îi îngăduiau forţele de care dispunea Ştefan cel Mare ca să accepte o bătălie de asemenea proporţii? Am văzut că el s-a luptat la Războieni numai cu 10000—12000 de oameni. Oricît am încerca să diminuăm efectivul oastei otomane, aceasta număra, în momentul în care lua contact cu oastea românească, cel puţin 100.000 de oameni. În faţa unei asemenea disproporţii numerice este evident că oastea lui Ştefan cel Mare nu era, fizic, capabilă să susţină efortul unei lupte care să dureze o zi şi jumătate. Indiferent de vitejia de care ar fi dat dovadă oştenii noştri sau de talentul comandantului acestora, oastea românească ar fi dispărut în cele din urmă, în masa enormă a oastei otomane. Nu trebuie, de asemenea, să se uite amănuntul că oastea otomană era cea mai puternică, cea mai disciplinată şi antrenată oaste a timpului. La Războieni nu era vorba de confruntarea dintre o oaste bine antrenată şi condusă cu o pricepere desăvîrşită cu o hoardă nedisciplinată, cu o masă amorfă, lipsită de o conducere competentă. În eventualitatea unei asemenea confruntări, există şansa ca o oaste mică să repurteze victoria. Mahomed II este însă unul dintre cei mai mari generali pe care i-a dat rasa otomană, unul dintre cei mai mari cuceritori ai timpului. Talentul lui de conducător de oşti nu poate fi tăgăduit, succesele repurtate de el fiind o dovadă a priceperii sale ca general, după cum, victoriile obţinute de oastea otomană sînt şi ele o chezăşie a disciplinii şi a spiritului războinic care domnea în rîndurile sale. În asemenea condiţii devine evident un fapt: dacă lupta ar fi durat o zi întreagă de iulie, din zori şi pînă în noapte, sultanul ar fi avut timpul necesar pentru a încercui tabăra lui Ştefan cel Mare, iar oastea acestuia după 16 ore de luptă, ar fi fost exterminată, chiar dacă presupunem că un oştean român, pînă la căderea lui, ar fi doborît cinci pînă la opt adversari. Cum este de presupus că prin bătălia de la Războieni Ştefan cel Mare nu a urmărit, în nici un caz, lichidarea propriei sale armate, trebuie să admitem că domnul a luat toate măsurile pentru a preîntîmpina un dezastru militar. Pierderile suferite de români sînt încă o dovadă că bătălia n-a durat nici multă vreme şi mai ales că Ştefan cel Mare a evitat o confruntare decisivă cu oastea otomană.

---

[367] Angiolello, *op. cit.*, p. 89—90.

Toate aceste considerente pledează în sensul că bătălia de la Războieni a durat numai o jumătate de zi şi ea s-a desfăşurat în după amiaza zilei de vineri, 26 iulie 1476.

ULTIMA PARTE A CAMPANIEI

Rezistenţa cetăţilor şi retragerea lui Mahomed II. Despre cea de-a doua parte a campaniei din 1476 nu avem decît ştiri fragmentare care nu îngăduie o reconstituire amănunţită a felului în care s-au desfăşurat ostilităţile după lupta de la Războieni. Se pot stabili, totuşi, cîteva aspecte mai importante în măsură să ne permită o judecată de ansamblu pertinentă asupra evenimentelor şi a rezultatelor campaniei.

O primă constatare care se impune pe baza relatării lui Angiolello este aceea a efectului imediat pe care îl are lupta de la Războieni. După retragerea oastei lui Ştefan cel Mare, marea urdie după ce a depăşit pădurea, la marginea căreia se dăduse lupta, a găsit un loc unde erau ceva păşuni şi multe rîuri. Aici şi-a aşezat Mahomed al II-lea tabăra şi în acest loc întreaga oaste otomană a stat trei zile [368]. Acest amănunt are darul să sublinieze cît de înverşunată a fost bătălia din 26 iulie şi să ne dezvăluie care au fost repercusiunile morale şi fizice asupra oastei otomane. Faptul că nu au fost trimise detaşamente de călăreţi în urmărirea lui Ştefan cel Mare este o dovadă că românii nu suferiseră o înfrîngere de mari proporţii şi, în acelaşi timp, ne arată că oastea otomană nu avea resurse fizice şi morale pentru exploatarea victoriei obţinute la Războieni.

În felul acesta se dovedea că, din punct de vedere strategic, succesul obţinut de Mahomed II la Războieni nu era decisiv. Dacă oastea românească ar fi fost scoasă din luptă, firesc era ca trupele de călăreţi ale achingiilor să fie slobozite şi să prade nestingherit Moldova. Faptul că Mahomed II se opreşte pe loc, timp de trei zile, ne îngăduie să presupunem că pierderile înregistrate de oastea otomană la Războieni, chiar dacă n-au fost atît de mari cum lasă să se înţeleagă unele izvoare, ele au fost, totuşi, însemnate, şi bătălia a produs o impresie profundă asupra adversarului. Victoria lui Mahomed II la Războieni reprezintă deci numai un succes tactic care nu are darul să decidă soarta campaniei [369].

În ziua de 30 iulie oastea otomană începe să se deplaseze spre nordul ţării. După Angiolello, numai o parte a acesteia s-a îndreptat spre Suceava [370], probabil grosul oastei, sub comanda sultanului, detaşamente separate urmînd să descopere locul în care se afla Ştefan, sau să ferească de orice surpriză pe cei care asediau cetatea Sucevii. Ţinînd seama de durata campaniei, spusele lui Angiolello pot fi interpretate şi în sensul că o altă parte a fost trimisă spre Hotin. În cazul acesta, sîntem în faţa unei hotărîri a lui Mahomed II de a tranşa soarta campaniei, în favoarea sa, prin cucerirea celor mai importante cetăţi din nordul Moldovei: Suceava şi Hotinul.

---

[368] Angiolello, *op. cit.*, p. 91.
[369] I. Ursu, *op. cit.*, p. 140; M. Neagoe, *Ştefan cel Mare*, p. 152.
[370] Angiolello, *op. cit.*, p. 91.

La începutul lunii august începea asediul cetății Suceava, orașul, despre care același Angiolello ne dă informații că era pustiu, locuitorii acestuia luînd drumul pribegiei. Ceea ce oamenii n-au putut să ia cu ei, a fost descoperit de turci, maeștri în a repera gropile în care lucrurile mai de preț și alimentele fuseseră ascunse. Cît privește orașul Suceava, acesta era înconjurat cu șanțuri și palănci „iar casele și bisericile erau din lemn, acoperite cu șindrilă“ [371], și cum aceste întărituri simple nu erau apărate de nimeni, sultanul a avut satisfacția să admire focul care a mistuit reședința pe care o destinase unuia dintre favoriții săi.

Cetatea cu ziduri puternice, din afara orașului, era apărată de Șendrea, cumnatul lui Ștefan cel Mare. Eforturile sultanului de a cuceri această cetate eșuează. Apărătorii reușesc să respingă asalturile turcilor iar sultanul își dă seama, în puțin timp, că nu este chip să înfrîngă rezistența acestora [372].

Între timp, oastea trimisă împotriva Hotinului încearcă zadarnic să cucerească această cetate, mulțumindu-se cu prădarea unor sate de dincolo de Nistru [373].

Despre acțiunile lui Ștefan cel Mare, în aceste zile de la începutul lunii august, nu avem nici o informație. Un document dat în Polonia la 21 august și relatarea lui Dlugosz menționează o nemulțumire a țării față de domnul său. N. Iorga citează cele două surse considerînd, la un moment dat, că este vorba „de o rezistență a țării în timpuri așa de grele“ [374], dar, în monografia închinată marelui domn, nu mai amintește nimic despre acest episod [375].

Ce se spune în scrisoarea citată de N. Iorga: „Toată Moldova, mustrînd pe domnul său de tiranie și de cruzime, a refuzat cu totul a se grămădi în jurul lui; ba s-a scos de sub ascultarea lui, zicînd că nu s-a purtat niciodată ca domn, ci ca un chinuitor și călău. Ceea ce simțind dușmanul, a răspîndit pretutindenea că n-a venit cu atîta tărie contra țării, ci contra unuia așa de strașnic chinuitor al neamului“ [376].

Dlugosz consemnează și el că „Credința alor săi în Ștefan vodă a început atunci să se clatine și mai toți moldovenii păreau a-l fi părăsit“ [377].

Fiind vorba de două surse diferite care consemnează același fapt, ele nu pot fi neglijate și o explicare a lor se impune. S-a încercat acest lucru considerîndu-se că „în toiul uriașei încercări la care oștile osmane au supus atunci Moldova, o bună parte a feudalilor s-a găsit la un pas de trădare“, dar voința țăranilor de a lupta i-a împiedicat [378] să treacă la fapta.

Considerăm că nu se poate vorbi de o încercare de trădare a boierilor în 1476. Dacă ar fi fost așa, nu au existat nicicînd condiții mai favorabile unei trădări ca în zilele care au urmat bătăliei de la Războieni. Practic, cea mai mare parte a țării se afla sub stăpînirea sultanului, afară de partea din-

---

[371] *Ibidem*,
[372] A n g i o l e l l o, *op. cit.*, p. 91.
[373] I. D l u g o s z, *op. cit.*, col. 544.
[374] N. I o r g a, *Chilia și Cetatea Albă*, p. 147.
[375] Idem, *Ștefan cel Mare*, p. 144 și urm.
[376] Idem, *Chilia și Cetatea Albă*, p. 145, cf. A. Lewicki, *Codex*, II, p. 246—246.
[377] I. D l u g o s z, *op. cit.*, col. 544.
[378] B. T C î m p i n a, *Cercetări cu privire la baza socială a puterii lui Ștefan cel Mare*, în *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, București, 1956, p. 89; *Istoria României*, vol. II, p. 525.

spre munte, şi nord-vestul ţării. Dacă boierii ar fi trecut de partea sultanului, aşa cum se va întîmpla în 1538, Ştefan cel Mare ar fi întîmpinat dificultăţi enorme în organizarea rezistenţei. Era suficientă recunoaşterea de către boieri a domnului adus de sultan, ca situaţia strategică să se schimbe în favoarea oastei otomane, datorită faptului că boierii aveau posibilitatea să suplinească o parte din lipsurile care afectau oastea lui Mahomed. Dar n-au făcut-o. Cum se explică totuşi cele două informaţii polone? Credem că nu ne înşelăm dacă socotim că amîndouă se inspiră din „propaganda" făcută de Mahomed II pentru a subordona Moldova. Sultanul organizase marea sa expediţie împotriva acestei ţări cu gîndul s-o supună autorităţii sale pentru a-şi crea o situaţie strategică în măsură să-i asigure posibilitatea înfăptuirii unor noi cuceriri în Ungaria şi Polonia. Nereuşind să înfrîngă rezistenţa domnului Moldovei, în faţa dificultăţilor pe care le întîmpina oastea sa, Mahomed II şi-a propus să realizeze un plan politic modest: înlocuirea lui Ştefan cu un pretendent care se afla în oastea sa. Era o manevră din partea sultanului pentru a submina moralul oamenilor care se aflau în preajma domnului român, şi, în consecinţă, a făcut ca intenţia lui, de a-l înlocui pe Ştefan cu un alt domn, să fie răspîndită în Moldova. În urma acestei propagande, Mahomed II se arăta a fi eliberatorul ţării de sub autoritatea unui domn crud şi hain (termenii înşişi sînt semnificativi în a sugera că ne aflăm în faţa unor exagerări) acţiunea lui de cucerire a Moldovei transformîndu-se într-o operă cu un caracter umanitar.

Că ne aflăm în faţa unor manevre abile, prin care Mahomed II voia să-l izoleze pe Ştefan cel Mare, o arată şi alte acţiuni ale aceluiaşi sultan. De exemplu, în 1461, cînd se zvonea că Mahomed II va porni împotriva Bosniei, Ştefan Tomasievici, regele acelei ţări, îi scria papei arătîndu-i cît de mare era primejdia care-l ameninţa, mai ales că sultanul făcuse multe făgăduinţe ţăranilor, promiţîndu-le libertatea, în cazul în care vor trece de partea sa.[379] Este o mărturie, pe lîngă atîtea altele, care ne arată cît de variate erau mijloacele folosite de otomani în ofensiva lor din Europa. Scrisoarea din 21 august 1476 ne dovedeşte că ne aflăm în faţa unei abile acţiuni de propagandă prin care Mahomed II voia să atragă de partea sa pe boierii şi pe locuitorii Moldovei. Căci, aşa cum se desprinde din scrisoarea amintită, nu este vorba numai de boieri, ci în primul rînd de „toată Moldova" de „poporul" căruia sultanul îi făgăduia că-l va elibera de sub tirania lui Ştefan cel Mare .Nu este exclus ca în împrejurările dramatice create de invazia otomană să se fi manifestat unele nemulţumiri, să se fi clătinat credinţa unor boieri sau locuitori ai ţării,[380] dar, măsurile luate de domn, activitatea şi personalitatea acestuia, dorinţa majorităţii locuitorilor ţării de a apăra şi de a-şi păstra independenţa au făcut ca, în zilele de suprem efort, de după lupta de la Războieni, ţara să fie strîns unită în jurul domnului său. Am menţionat că dacă s-ar fi pus problema trădării, după 26 iulie se crease cel mai potrivit prilej pentru o asemenea faptă. Ea nu s-a produs, însă.

Pe lîngă toate aceste considerente, trebuie arătat că scrisoarea din 21 august a înregistrat nişte zvonuri, iar în perioada turbure de după lupta de

---

[379] Fr. Babinger, *op. cit.*, p. 262.
[380] Manole Neagoe, *op. cit.*, p. 155.

la Războieni, s-au răspîndit tot felul de zvonuri. De exemplu, Baltazar de Piscia afla de la nişte fugari din Moldova şi din ceea ce se spunea la Wroclaw, unde se afla el, că Ştefan cel Mare fugise în Polonia[381], după cum în scrisoarea lui Ştefan Báthory, dată la Breţc, în 25 august 1476, se spunea că de mai multă vreme nu se ştiuse nimic despre domnul român, dacă mai este în viaţă sau dacă pierise în timpul luptelor[382].

Un lucru poate fi afirmat cu certitudine: Ştefan cel Mare nu şi-a părăsit ţara. Dacă ar fi făcut-o, rezistenţa în faţa oştilor lui Mahomed II ar fi fost anulată. Dlugosz însemnează în cronica lui că domnul român „întru nimic tulburat de înfrîngere ori de rană, iarăşi se pregătea de noi lupte şi războaie ..."[383], relatare preţioasă care subliniază încă o dată personalitatea excepţională a lui Ştefan cel Mare. Iar Grigore Ureche, preluînd o informaţie mai veche românească, consemnează la rîndul său că „după poticala dintîiu şi după pierzarea oştii dintîiu, cela ce nu avea voinici de oaste, ci strîngea păstorii din munţii şi argaţii de-i întrarma, acum iară se rădica deasupra biruitorilor; ce întîiu se vedea că au pierdut ţara, acum domnii altora da şi ţara lăţea ..."[384]. Această sumare relatare ne demonstrează că după retragerea care are loc în seara zilei de 26 iulie 1476 Ştefan cel Mare s-a îngrijit de reorganizarea oastei. Strîngerea păstorilor din munţi semnifică, de fapt, revenirea ţăranilor în tabăra domnului după ce se scurseseră cele două săptămîni, cît îi slobozise domnul. Cu oastea pe care acesta reuşise să o adune, hărţuieşte oastea otomană, trimiţînd, în acelaşi timp, dese solii în Polonia după ajutoare. Nu ştim exact la cît estima Ştefan cel Mare acest ajutor. Dlogosz ne informează că el cerea, aşa cum o făcuse şi mai înainte, să i se trimită 2 000 de oameni[385]. În acelaşi timp, aşa cum reiese şi din scrisoarea lui Ştefan Báthory, domnul cerea şi ajutorul grabnic al oştilor transilvănene şi ungare[386]. Din scrisoarea lui Ştefan Báthory reiese că acest ajutor nu i-a sosit la timp domnului român şi mai ales, se poate stabili pe baza acestui document, că acesta nu părăsise Moldova, la 20 august 1476 afîndu-se în regiunea subcarpatică.

Un amănunt preţios pe care-l cuprinde scrisoarea lui Báthory ne dă posibilitatea să calculăm cu aproximaţie felul în care s-a desfăşurat ultima parte a campaniei din 1476. La data la care se redacta scrisoarea — 25 august — se ştia că sultanul părăsise asediul cetăţii Neamţului. De cît timp, greu de stabilit. Generalul Rosetti considera că oastea sultanului este nevoită să se retragă în 7—9 august, stabilind o strînsă legătură între acest act şi prezenţa oastei transilvano-ungare la Breţc, cam în aceeaşi vreme.[387]

Din relatările fragmentare care s-au păstrat despre această parte a campaniei considerăm că poate fi propusă o altă cronologie.. Din relatarea lui Dlugosz se póate stabili cu precizie că după lupta de la Războieni, Mahomed

---

381 C. Esarcu, *op. cit.*, p. 377.
382 A. Veress, *op. cit.*, p. 23.
383 I. Dlugosz, *op. cit.*, col. 546.
384 Grigore Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ... ed. C. Giurescu, p. 66.
385 I. Dlugosz, *op. cit.*, col. 546.
386 A. Veress, *op. cit.*, p. 24.
387 Generalul Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 49. Întreaga interpretare, cu calcularea etapelor de marş, se află în notele de la pagina 49.

II şi-a propus să cucerească cetăţile din nordul Moldovei. Cucerirea acestora ar fi avut darul să consolideze situaţia militară a oastei otomane, pretendentul adus de sultan şi-ar fi putut sprijini puterea pe aceste cetăţi. De aceea, sistemul defensiv din nordul ţării a jucat un rol cu totul deosebit în cea de a doua parte a campaniei. MahomedII a trimis o parte din oaste spre Suceava, o altă parte spre Hotin. Este de domeniul evidenţei că pentru cucerirea unor cetăţi era nevoie de pedestrime şi artilerie. Am văzut că în 30 iulie oastea otomană a pornit spre Suceava. Distanţa dintre Rărboieni şi Suceava ne face să presupunem că au fost necesare două zile pentru străbaterea ei, ceea ce înseamnă că în ziua de 31, seara, oastea lui Mahomed s-a aflat lîngă Suceava. Cealaltă parte a oastei turceşti, care a mers la Hotin, avea nevoie de cel puţin cinci zile de marş, deci a ajuns sub zidurile cetăţii în ziua de trei august. Dlugosz aminteşte că Suceava şi Hotinul au fost asediate „cîtva timp“[388]. Dacă socotim numai două-trei zile pentru asedierea Hotinului şi alte patru-cinci pentru revenirea la Suceava, înseamnă că în jurul datei de 8—9 august are loc joncţiunea dintre cele două corpuri de oaste otomană. Celălalt corp de oaste, comandat de sultan, a asediat Suceava un timp pe care Angiolello nu-l precizează dar acelaşi autor ne furnizează amănuntul că, începînd să lipsească alimentele şi neputînd fi cucerită cetatea, s-a hotărît ridicarea asediului,[389] ceea ce înseamnă că a trecut o săptămînă pînă cînd sultanul a ajuns la concluzia că este inutil să-şi piardă timpul sub zidurile unei cetăţi care nu putea fi cucerită. Dlugosz ne informează lapidar că sultanul fu „straşnic bătut sub amîndouă cetăţile“, din care pricină „fu silit să se retragă cu ruşine“[390]. După cronicarul polon două sînt cauzele care l-au determinat pe sultan să se retragă: ciuma şi foametea[391]. Angiolello vorbeşte numai de foamete, de faptul că oamenii şi animalele nu aveau nici mîncare nici apă bună de băut, deoarece totul fusese ars de supuşii lui Ştefan cel Mare[392].

De la Suceava, sultanul s-a îndreptat spre cetatea Neamţului unde pune să fie montate şapte bombarde mari. Asediul acestei cetăţi a durat opt zile[393], timp în care două din bombardele turceşti „s-au rupt“. Cei din cetate s-au apărat cu artileria şi nu au acceptat parlamentări cu oamenii sultanului „nepăsîndu-le de noi“, cum spune Angiolello[392]. Din datele menţionate mai înainte reiese că în jurul datei de 16 august, sultanul „văzînd pierderea de timp şi foametea mare“[395], a hotărît să se retragă de sub zidurile cetăţii Neamţului.

Pe lîngă foamete şi bolile care bîntuiau tabăra turcească, prezenţa oastei lui Ştefan cel Mare care hărţuia şi distrugea orice detaşament plecat după aprovizionare a fost încă o cauză care l-a determinat pe sultan să părăsească Moldova. Puterea militară pe care domnul a avut-o la dispoziţia sa, în ultima parte a campaniei, a fost impresionantă pentru că numai aşa se

---

388 I. Dlugosz, *op. cit.*, col. 546.
389 Angiolello, *op. cit.*, p. 91.
390 I. Dlugosz, *op. cit.*, col. 246—247.
391 *Ibidem*, col. 546.
392 Angiolello, *op. cit.*, p. 92.
393 *Ibidem*, p. 91.
394 *Ibidem*,
395 *Ibidem*, p. 92.

explică de ce, în momentul în care stabileşte contactul cu Ştefan Báthory, domnul i-a cerut numai puţini oameni, fapt care l-a surprins pe comandantul oastei transilvano-ungare.[396]

În aceeaşi vreme, o flotă turcească plecată din Constantinopol cu întăriri şi hrană pentru oastea otomană care se afla în Moldova — printre altele se spune că aducea şi maşini pentru cucerirea cetăţilor — a fost surprinsă de o mare furtună în Marea Neagră, cea mai mare parte a acesteia pierind în valuri[397].

Un alt motiv care l-a determinat pe sultan să se retragă l-a constituit şi apropierea lui Ştefan Báthory şi Vlad Ţepeş de Ţara Bîrsei. Avînd în vedere starea fizică în care se afla oastea otomană, o confruntare pe două fronturi cu oastea lui Ştefan cel Mare şi forţele proaspete care ar fi pătruns în Moldova prin pasul Oituzului ar fi putut avea urmări dezastruoase pentru turci. De aceea, prudent, mai înainte ca oastea transilvăneană să fi ajuns la Breţc, sultanul îl trimisese pe Laiotă să apere trecătoarea Oituzului, eventual să năvălească în Ţara Bîrsei[398]. Din scrisoarea lui Ştefan Báthory reiese că sultanul a aflat de sosirea ajutoarelor din Transilvania, pentru Ştefan cel Mare, de la Laiotă. La Kemal-Paşa-Zade, lucrurile se simplifică mult. Sultanul ar fi dorit să atace cetăţile din nordul Moldovei, dar a aflat că regele Ungariei vrea să-l atace şi atunci s-a îndreptat cu toate forţele spre Semendria[399].

În legătură cu afirmaţiile din scrioarea lui Ştefan Báthory, potrivit cărora sultanul s-a pus pe fugă la vestea sosirii ajutoarelor transilvănene şi ungureşti, ele conţin o doză de fanfaronadă, pentru că citind cu atenţie acest document se poate constata că autorul lui relata în 25 august fapte petrecute pînă în 20 ale lunii respective şi este greu de crezut că situaţia politică şi militară din Moldova a fost rezolvată de către cineva care nu cunoştea nimic din cele ce se petreceau la răsărit de Carpaţi. În momentul în care Báthory ştie ceva, poziţia domnului român era consolidată, adversarii săi se retrăgeau în grabă spre Dunăre, iar el însuşi avea suficiente forţe ca să controleze întreaga situaţie.

Măsurile luate de Ştefan cel Mare pentru apărarea ţării au dat rezultatele scontate. Cetăţile din sud şi din nordul ţării au rezistat încercărilor de cucerire, oastea a fost salvată în mare parte şi, în ciuda pierderilor suferite în tot cursul campaniei, Moldova va avea resurse umane suficiente pentru a face faţă unor noi confruntări militare, unele dintre ele de proporţii impresionante, confruntări care se prelungesc pînă la sfîrşitul domniei lui Ştefan cel Mare.

În faţa rezistenţei organizate de domn, în faţa eroismului de care au dat dovadă supuşii acestuia, constrîns şi de dificultăţile pe care Ştefan cel Mare le-a creat pentru oastea invadatoare, sultanul s-a văzut nevoit să se retragă fără să fi avut măcar satisfacţia cuceririi uneia dintre cetăţile Moldovei. Cît de mari fuseseră lipsurile de care a suferit oastea otomană pe pă-

---

[396] A. Veress, *op. cit.*, p. 24; Generalul Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 50.
[397] I. Dlugosz, *op. cit.*, col. 548; N. Iorga, *Chilia şi Cetatea Albă*, p. 151
[398] *Ibidem.*
[399] *Cronici turceşti* ..., vol. I, p. 214.

mîntul Moldovei o arată şi faptul că bărci cu alimente au urcat pe Siret şi pe Prut, cale de două zile, în întîmpinarea acesteia[400].

Campania din 1476 se încheia cu un mare succes pentru Ştefan cel Mare, pentru ţara sa, iar acest succes era obţinut numai cu forţele de care dispunea Moldova, de talentul şi activitatea excepţională desfăşurată de domn în timpul ostilităţilor.

Aşa cum se consemna într-un document contemporan, „sultanul a ieşit din ţară cu cetele, fără a fi luat o singură cetate şi fără altă pagubă pentru Moldova decît prada ce a dus cu sine; iar Ştefan vodă a ieşit din munţi şi călăreşte viteaz prin toată ţara lui“[401].

Atitudinea aliaţilor lui Ştefan cel Mare. La 3 iulie 1476, solii lui Ştefan se aflau încă la Buda solicitînd stăruitor ajutorul regelui Matei Corvin[402]. Cu toate că regele făgăduise să trimită ajutorul său la timp, la 19 iulie se anunţa braşovenilor că a fost trimisă oaste în Transilvania, iniţial sub comanda lui Gheorghe Bethlen, pe lîngă care se aflau Vlad Ţepeş şi Tepeluş[403]. Ca loc de concentrare a oştii era fixată localitatea Turda, iar data la care trebuia să se concentreze această oaste era 25 iulie[404]. Slujitorul lui Vlad Ţepeş întîlneşte această oaste la Mediaş, în ziua de 31 iulie 1476[405]. De data aceasta comanda aparţinea lui Ştefan Báthory şi Vlad Ţepeş. Recomandarea celor doi făcută lui Ştefan de a nu accepta o luptă cu oastea otomană mai înainte de a se face joncţiunea cu cei 30 000 de oameni pe care-i comandau Bathory şi Ţepeş era tardivă şi inutilă. Cei doi făgăduiau lui Ştefan cel Mare că, în şase zile, forţele lor vor fi reunite, ceea ce l-a făcut pe generalul Rosetti să considere, pe bună dretpate, că oastea ungaro-transilvană avea posibilitatea să ajungă la Breţc în ziua de 6 sau 7 august[406]. Spre deosebire de generalul Rosetti, credem că sosirea lui Báthory şi Ţepeş la Breţc are loc ceva mai tîrziu, cu toate că aveau posibilitatea să ajungă mai devreme pentru că, altfel, devine inexiplicabil de ce nu au reuşit să ia contact mai repede cu Ştefan cel Mare şi de ce, abia în 25 august, primeau veşti sigure din Moldova. Întîrzierea oastei ungaro-transilvană credem că o explică Stefan Báthory în scrisoarea sa din 25 august. Generalul Rosetti, considerînd că retragerea lui Mahomed al II-lea începe la 7—9 august[407], intervenţia oastei venită din Transilvania nu-şi mai avea rostul. Credem, însă, că Stefan Báthory nu a mers direct spre Breţc. Din scrioarea lui, se poate vedea că în timp ce se afla în marş spre hotarul Moldovei, fusese informat de un posibil atac al lui Basarab care intenţiona să pătrundă în Transilvania prin pasul Oituz, îndreptîndu-se după aceea spre Ţara Bîrsei[408]. Nu este exclus ca Ştefan Báthory şi Ţepeş să fi manifestat o prudenţă exagerată în momentul în care au ajuns

[400] Angiolello, loc. cit

[401] Hurmuzaki, VIII, p. 15; Cf. N. Iorga, *Istoria armatei româneşti*, p. 87.

[402] A. Veress, *op. cit.*, p. 20; I. Ursu, *op. cit.*, p. 147.

[403] Hurmuzaki, XV, p. 93; V. Pârvan, *op. cit.*, p. 1025; I. Ursu, *op. cit.*, p. 147.

[404] Hurmuzaki, XV, p. 92; I. Ursu, *op. cit.*, p. 147.

[405] A. Veress, *op. cit.*, p. 22; General Radu Rosetti, *op. cit*, p. 48—49.

[406] Generalul Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 149.

[407] *Ibidem.*

[408] A. Veress, *op. cit.*, p. 23.

în Ţara Bîrsei, pentru a nu se lăsa surprinşi de un atac neaşteptat al lui Laiotă. Acest fapt i-a determinat pe cei doi comandanţi să se deplaseze spre Breţc cu toate forţele abia după ce şi-au dat seama că nu-i ameninţă nici o primejdie în Ţara Bîrsei. Prudenţa lor a fost dictată şi de imposibilitatea de a avea ştiri de la Ştefan cel Mare. Domnul se retrăsese spre nordul ţării, încît posibilităţile de comunicare prin pasul Oituz erau aproape nule. Pasul Oituz face legătura între Transilvania şi sudul Moldovei, or, această parte a ţării se afla sub controlul sultanului. Ţinînd seama de toate aceste consideraţii, nu este riscant să se considere că Báthory şi Ţepeş au ajuns la Breţc între 10—15 august şi nu au întreprins nimic pentru a-l ajuta pe domn, pentru că nu erau lămuriţi asupra situaţiei politice şi militare din Moldova. După cum îl informase Ştefan cel Mare pe Báthory, sultanul ar fi vrut să aleagă un alt domn în Moldova, din care pricină aliaţii lui Ştefan în loc să vină în ajutorul acestuia, şovăiau, aşteptînd ca situaţia politică şi militară să se limpezească şi abia după aceea să ia o hotărîre dacă să-l ajute sau nu[409]. Starea de incertitudine în care se afla Ştefan Báthory este bine redată în scrisoarea sa. În afară de aceasta, după cum o mărturiseşte acelaşi Ştefan Báthory, el era informat că Laiotă îl aşteaptă să treacă în Moldova pentru ca la rîndul său să pătrundă nestingherit în Ţara Bîrsei [410]. Toţi aceşti factori pe care-i enumeră Ştefan Báthory, l-au împiedicat să-l sprijine pe Ştefan mulţumindu-se să-i trimită puţini oameni aşa cum îi ceruse domnul[411], în momentul în care reuşeşte să stabilească un contact cu acesta.

Cauzele care au împiedicat sprijinirea efectivă a lui Ştefan cel Mare se datorează încetinelii cu care a fost organizată oastea ungaro-transilvană trimisă spre hotarul Moldovei. Ca să devină operativ ajutorul regelui Ungariei era nevoie ca această oaste să ajungă la Breţc la începutul lunii iulie şi să treacă în Moldova cel tîrziu în momentul în care Mahomed II traversa Dunărea. Este adevărat că prezenţa acestei oşti la Breţc a grăbit într-o oarecare măsură retragerea oastei otomane, dar şi în această privinţă rolul său este mult mai modest decît s-a crezut îndeobşte. După cum o arată însuşi Ştefan Báthory, acesta se temea de un atac în Ţara Bîrsei şi îşi propusese, iniţial, să preîntîmpine un dezastru pentru Transilvania. Măsurile luate de Mahomed al II-lea, prin trimiterea lui Laiotă în direcţia Oituzului,au paralizat orice intervenţie din partea trupelor ungaro-transilvane.

Prin felul defectuos în care a fost organizată trimiterea ajutoarelor lui Matei Corvin, singurul aliat care a întreprins ceva pentru sprijinirea domnului român, a asistat neputincios la drama care s-a desfăşurat în lunile iulie şi august pe pământul Moldovei.

Regele Poloniei nu a arătat nici măcar bunăvoinţa manifestată de Matei Corvin. În momentul în care sultanul se afla pe malurile Dunării, Cazimir se afla la Marienburg şi, în ciuda faptului că de data aceasta un atac turcesc împotriva Moldovei era o realitate, nu întreprinde nimic pentru a-l ajuta pe Stefan. Dlugosz deplînge ocazia unică ivită pentru rege de a se acoperi

---

[409] A. Veress, *op. cit.*, p. 24.
[410] *Ibidem.*
[411] *Ibidem.*

de glorie dacă l-ar fi atacat pe sultan în Moldova, într-un moment în care oastea acestuia era ca şi biruită „de greutatea locurilor, de foamete şi ciumă“ [412], deşi, pentru obţinerea unei mari victorii era nevoie numai de oastea de curteni şi lefegii pe care o avea Cazimir în Prusia. Abia după ce oştile otomane pradă în ţinuturile galiţiene şi în urma deselor solii care anunţau primejdia ce se abătuse de data aceasta şi asupra regatului, Cazimir şi sfetnicii săi părăsesc Marienburgul deplasîndu-se la Pietrkov unde se ţine, la 14 august, o adunare a stărilor regatului. Aici se hotărăşte ca oastea ţinuturilor Przemysl, Lwow, Podolia, Belz şi Chelm să se adune în tabără la Cameniţa. Efectul acestei hotărîri este ridicol. Dlugosz arată că toate aceste eforturi au fost zadarnice pentru că oastea amintită s-a comportat „în chip vrednic de rîs“ şi spre marea pagubă a localnicilor [413]. Ştefan cel Mare a făcut apel şi la această oaste „mustrîndu-i cu vorbe de ocară pentru lenea lor“, dar n-a obţinut nimic, pentru că oastea ţinuturilor de margine a pretextat că nu se cuvine să treacă la acţiune decît în prezenţa regelui [414]. Bielski crede că şleahta din Podolia şi Chelm ar fi trecut în Moldova, unde „s-au făcut întru nimic mai puţin rău decît turcii şi s-au întors acasă fără nici o ispravă. În acelaşi timp, regele ţinea seim la Pietrkow în luna august, unde, sfătuindu-se trei săptămîni asupra apărării Moldovei, s-au împrăştiat nefăcînd nimic“ [415]. Ceea ce de fapt însemna că oastea polonă ar fi fost pregătită să vină în sprijinul domnului cel mai devreme după 31 august 1476, într-un moment în care sultanul trecuse în sudul Dunării.

Faptul că Dlugosz afirmă, la un moment dat, că Mahomed II s-a retras şi de teama oastei polone trebuie interpretat ca o concesie făcută mîndriei de neam pentru că întreaga sa relatare ca şi descrierile lăsate de alţi cronicari poloni dovedesc că regele Poloniei a ratat o ocazie rară de a obţine o mare victorie împotriva duşmanului comun.

După cum comunica Ştefan cel Mare veneţienilor prin solul său Ţamblac, el a fost constrîns să facă faţă atîtor duşmani numai cu forţele ţării sale, deşi i se promiseseră ajutoare. Iar „după ce într-adevăr vrăjmaşul a plecat, am rămas lipsit de orice ajutor din partea creştinilor; pentru că ei nu numai că nu m-au ajutat, dar au fost între dînşii unii care poate au simţit plăcere pentru paguba făcută mie şi ţării mele de către păgîni“ [416].

Sfîrşitul şi urmările campaniei din 1476. O dovadă incontestabilă că marea confruntare cu forţele concentrate de sultan împotriva Moldovei s-a încheiat printr-o izbîndă a domnului român o constituie sfîrşitul acesteia şi rezultatele practice pe plan politic şi militar.

Grigore Ureche, preluînd unele ştiri cuprinse într-un letopiseţ românesc mai vechi, menţionează că Ştefan cel Mare „s-au dus după turci şi i-au ajunsu trecîndu Dunărea, la vreme de mas şi lovindu-i fără veste, i-au speriiat de au căutat a fugi, lăsîndu pleanul şi tot ce au prădatu. Iară Ştefan vodă le-au apucat pleanul tot şi s-au întorsu înapoi cu izbîndă“ [417]. Relatarea lui

---

[412] I. Dlugosz, *op. cit.*, col. 546.
[413] I. Dlugosz, *op. cit.*, col. 547—548.
[414] *Ibidem*, col. 548.
[415] *Istoria moldovenească din Kronika polska a lui Bielski*, traducere de G. I. Năstase, în „Cercetări istorice“, an. I, 1925, nr. 1, p. 125.
[416] I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, vol. II, p. 344, 348.
[417] Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 104.

Ureche este confirmată de ştiri contemporane care consemnează victoria lui Ştefan cel Mare asupra turcilor, cu prădarea taberei turceşti. Atacul domnului român a precipitat retragerea oastei otomane, mulţi turci înecîndu-se în Dunăre. De asemenea, se vorbeşte despre lupta dată de Ştefan cu 8000 de turci „veniţi cu corăbii şi galere pentru a dobîndi o cetate ce făcea Ştefan la Dunăre“ [418].

Matei Corvin, într-o scrisoare trimisă principelui elector al Saxoniei, la 15 noiembrie 1476, afirmă că sultanul a fugit din Moldova în mare grabă, parcurgînd în trei zile drumul pe care-l făcuse în mai multe săptămîni, la începutul campaniei. Regele estima pierderile oastei otomane la 50 000 de oameni [419] şi, deşi pare exagerată această cifră, dacă o comparăm mai ales cu ceea ce se petrecea în aceeaşi vreme pe plan militar european, cu toate că regele poate fi bănuit de parţialitate, considerăm că pierderile suferite de oastea otomană n-au fost mai mici.

Pseudo-Phrantzes, contemporan cu evenimentele, însemna că în septembrie 1476, „sultanul s-a întors din Valahia mai mult înfrînt decît biruitor“ [420].

În cronica Moldo-germană, redactată la curtea lui Ştefan cel Mare, se afirmă, în legătură cu sfîrşitul campaniei, că la asediul cetăţii Neamţului, „atunci au tras din castel în tunul cel mare, şi au împuşcat şi pe comandantul artileriei. Atunci împăratul s-a tras înapoi. Şi atunci Ştefan voievod avea iarăşi o oaste ca la 16000 de oameni şi se înfăţişă iarăşi turcilor. Atunci au socotit turcii că el a dobîndit ajutor de la polonezi sau de la unguri şi s-au întors acasă. Totuşi, el le-a rupt multă oaste“ [420]. Baltazar de Piscia afla că domnul Moldovei înfrînsese într-o luptă 13000 de turci [421].

Din toate informaţiile care ni s-au păstrat în legătură cu finalul campaniei din 1476 se poate constata că Ştefan cel Mare a urmărit oastea otomană în retragerea acesteia spre sudul ţării hărţuind-o necontenit şi provocîndu-i pierderi. Un atac prin surprindere dat de oastea românească a avut darul să scoată „pleanul“ capturat de turci pe pămîntul Moldovei, să precipite în apele Dunării ariergarda turcească.

Informaţia referitoare la luptele care se dau cu 8000 de turci în apropierea unei cetăţi, poate fi interpretată ca o ultimă ciocnire dintre Ştefan cel Mare şi parte din flota care adusese alimente şi maşini de război. Aceasta reuşise să pătrundă pe Dunăre şi, după cum spune Angiolello, reuşise să trimită alimente pentru oastea înfometată care se retrăgea din Moldova. Se poate ca această flotă să fi încercat încă o dată să surprindă apărarea cetăţii Chilia dar atacul ei a fost respins cu mari pierderi de Ştefan cel Mare.

Finalul campaniei îl găseşte, aşadar, pe Ştefan cel Mare în plină ofensivă, încercînd să provoace cît mai multe pierderi unui duşman demoralizat, incapabil să continue lupta. Este adevărat că retragerea lui Mahomed II nu se transformă în derută, aşa cum s-a întîmplat cu oastea lui Soliman paşa în

---

418 C. Esarcu, *op. cit.*, p. 380; N. Iorga, *Acte si fragmente*, vol. III, p. 90, 98; N. Iorga, *Chilia si Cetatea Albă*, p. 151; Generalul Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 26.

419 A. Veress, *op. cit.*, p. 26.

420 Georgios Sphrantzes, *op. cit.*, p. 589.

421 *Cronici slavo-române*, p. 34. C. Esarcu, *op. cit.*, p. 377.

ianuarie 1475, dar nu este mai puţin adevărat că ea consfinţea victoria finală a domnului Moldovei.

Datorită lipsurilor îndurate pe pămîntul acestei ţări şi temîndu-se de clima aspră a Dobrogei, oastea otomană nu s-a întors prin Dobrogea, ci în cea mai mare parte a traversat Ţara Românească, unde au găsit alimente şi apă [422]. Traversarea Dunării s-a făcut pe la Nicopole [423].

Această izbîndă a lui Ştefan cel Mare este puţin cunoscută în apusul Europei. Numai veneţienii care-şi aveau informatori în Transilvania au ştiut cum s-au petrecut în realitate lucrurile ca şi polonii, vecinii direcţi ai teatrului pe care se desfăşurase marea dramă din vara anului 1476. Ţamblac, solul domnului român, trimis în Italia, ca şi solii veneţieni de la Roma au căutat să dea o imagine cît mai exactă a faptelor.

Ca deobicei, Matei Corvin s-a grăbit să anunţe principilor apuseni că victoria obţinută de domnul român este o victorie a lui. Mai întîi regele nu se sfieşte să afirme că Ştefan cel Mare a fost strivit de sultan pentru că nu a ascultat sfaturile sale şi, cînd turcii voiau să-i administreze lovitura de graţie, împresurînd tabăra lui Ştefan şi cetatea Neamţului, el, regele, a trimis 60000 de oameni din faţa cărora sultanul a fugit ruşinat [424]. Cîte afirmaţii, atîtea neadevăruri pe lîngă faptul că întreaga descriere dovedeşte o totală necunoaştere a evenimentelor.

De fapt, aşa cum se poate constata din scrisoarea lui Ştefan Báthory, comandantul oastei transilvănene, ajutorul lui Matei Corvin ajungea în momentul în care Ştefan cel Mare nu mai avea nevoie de el şi într-o vreme în care se punea problema asigurării trecătorilor care făceau legătura între Ţara Bîrsei şi Ţara Românească. Laiotă, după ce-l anunţase pe sultan despre venirea lui Vlad Ţepeş şi Ştefan Bathory, s-a retras la sud de Milcov, aşezîndu-şi tabăra la Gherghiţa [425]. Era un loc de unde se putea preîntîmpina un atac venit din Transilvania dar de unde se putea trece şi la nord de Carpaţi. Din tabăra de la Gherghiţa, Laiotă avea posibilitatea să asigure în primul rînd flancurile oastei otomane care se retrăgea la sud de Dunăre prin Ţara Românească. Nu este exclus ca acţiunile lui Laiotă să fi fost o urmare a unei prealabile înţelegeri cu sultanul.

Din scrisorile lui Matei Corvin ar reieşi că după fuga ruşinoasă a sultanului din Moldova, el i-a trimis pe Bathory şi Vlad Ţepeş ca să-l alunge pe Laiotă din Ţara Românească. Marşul oastei transilvano-ungare reprezintă un şir neîntrerupt de victorii asupra unui duşman care nu-şi mai vede capul de frică [426]. Într-o scrisoare din 8 decembrie, adresată papei, Matei precizează chiar că oastea trimisă de el a repurtat o mare victorie, alungîndu-l pe Laiotă şi cucerind şi cetatea acestuia de scaun, mai înainte ca Ştefan cel Mare să-şi

---

[422] A n g i o l e l l o, *op. cit.*, p. 92.

[423] N. I o r g a, *Istoria armatei româneşti*, p. 86; Generalul R a d u R o s e t t i, *op. cit.*, p. 50.

[424] A. V e r e s s, *op. cit.*, p. 26.

[425] N. I o r g a, *Ştefan cel Mare*, p. 149.

[426] A. V e r e s s, *op. cit.*, p. 27, 28, 29 Hurmuzaki, VIII, p. 22—23.

fi făcut apariţia pe teatrul de operaţii [427]. Deci, toate meritele în luptele care se dau cu turcii în anul 1476 reveneau numai regelui Ungariei.

Cum s-au petrecut însă lucrurile în realitate. Am văzut că oastea trimisă în ajutorul lui Ştefan cel Mare a ajuns la Breţc între 10—15 august 1476. Această oaste nu participă la actul final al campaniei care s-a desfăşurat pe pămîntul Moldovei şi, după ce rămîne la Breţc o vreme ce nu poate fi precizată, revine în regiunea Braşovului, mare parte din ea fiind slobozită (în special contingentul format din saşi) [428].

Timp de o lună de zile — septembrie 1476 — această oaste, în cazul în care a rămas în tabără, nu întreprinde nici o acţiune. Abia la începutul lunii octombrie avem indicaţii despre activitatea depusă de Ştefan Bathory şi Vlad Ţepeş pentru strîngerea unei oşti cu care să se treacă la sud de Carpaţi. La 2 octombrie Bathory cerea braşovenilor tunuri şi cincizeci de călăreţi [429], iar Vlad Ţepeş la 7 octombrie, făgăduia să respecte privilegiile negustorilor din cetatea de sub Tîmpa [430]. Ceea ce înseamnă că, pînă la această dată, nu se întreprinsese nimic de către regele Matei Corvin pentru înlocuirea lui Laiotă, afirmaţiile făcute de rege în scrisorile trimise în apus fiind, astfel, infirmate de fapte.

Dar, despre evenimentele care se petrec în Ţara Românească în toamna anului 1476, ni s-a păstrat şi o descriere a lor făcută de Ştefan cel Mare. După ce arată, prin solul său Ţamblac, că a fost părăsit de toţi cei care erau datori să-l sprijine, domnul menţionează că el a fost acela care a cerut regelui să fie alungat Basarab din cealaltă ţară românească (de l'altra Valachia) şi să fie pus în locul său Vlad Ţepeş [431]. Ştefan pledase cauza lui Ţepeş argumentînd că s-ar înţelege împreună, cerînd pentru realizarea acestui plan ajutorul regelui. „Şi, înduplecîndu-se, în sfîrşit", Matei Corvin a fost de acord cu înscăunarea lui Ţepeş [432]. Din relatarea lui Ştefan se poate constata că iniţiativa înlocuirii lui Laiotă îi aparţine şi pentru realizarea planului său a fost nevoie de multe stăruinţe. Iar aceste stăruinţe au fost făcute în luna septembrie, la sfîrşitul căreia, regele se lasă convins şi, aşa cum povesteşte, laconic, Ştefan cel Mare, „eu dintr-o parte şi căpitanul craiului dintr-alta... ne-am unit şi am pus în domnie pe zisul Drăculea" [433].

Ştefan şi Báthory pătrund în Ţara Românească în luna noiembrie. La 8 noiembrie transilvănenii erau la Tîrgovişte, iar la 11, Ştefan cel Mare cu 15.000 de oameni [434] se întîlnea cu oastea transilvană sub zidurile Bucureştilor. Cei 18.000 de turci care-l apărau pe Laiotă sînt înfrînţi, o pradă bogată cade în mîinile învingătorilor şi la 16 noiembrie, Ştefan cel Mare intra pentru a doua oară în cetatea Bucureştilor [435].

---

[427] A. Veress, *op. cit.*, p. 29; Hurmuzaki, VIII, p. 22—23.
[428] N. Iorga, *Ştefan cel Mare*, p. 151.
[429] *Ibidem.*
[430] I. Bogdan, *Documente şi regeste ...*, p. 64—68; N. Iorga, *op. cit.*, p. 151.
[431] I. Bogdan, *op. cit.*, p. 344.
[432] *Ibidem*, p. 344.
[433] *Ibidem*, p. 344—345.
[434] N. Iorga, *Acte şi fragmente*, vol. III, p. 59.
[435] N. Iorga, *Acte şi fragmente*, vol. III, p. 58; Hurmuzaki, VIII, p. 23; A. Veress, *op. cit.*, p. 27—29; I. Ursu, *op. cit.*, p. 152; N. Iorga, *Ştefan cel Mare*, p. 151; Idem, *Istoria armatei româneşti*, p. 87—88.

La ospăţul pe care Vlad Ţepeş îl da în cinstea celor care-l ajutaseră să reia scaunul [436], se petrece un fapt care ar trebui să reţină atenţia istoricilor. În scrisoarea în care se relatează înscăunarea lui Vlad Ţepeş se spune că supuşii celor doi domni i-au pus să-şi jure împreună (et hanno voluto li populi) dragoste şi unire (confederatione) [437]. Este vorba de o strînsă alianţă militară, dar nu este exclus să fie ceva mai mult. Din relatarea omului lui Ţepeş — este vorba de un român care cunoaşte realităţile româneşti ale vremii — se poate constata cum Laiotă n-a putut strînge mai mult de 9000 de oameni, pentru că ceilalţi locuitori au preferat să fugă în munţi decît să pornească împotriva lui Ştefan cel Mare, sub comanda sultanului. De asemenea, în instrucţiunile date solului Ţamblac, Ştefan cel Mare, cînd se referă la Ţara Românească o numeşte cealaltă Ţară Românească (l'altra Valachia), ceea ce ne demonstrează că domnul Moldovei era conştient că muntenii şi moldovenii aparţin aceluiaşi neam. În documentele contemporane Moldova e numită Valahia nu numai de cronicarii poloni sau în documentele polone, dar şi într-o scrisoare ca aceea în care este relatată înscăunarea lui Vlad Ţepeş. În această scrisoare se spune „Ştefan, domnul Valahiei" [438], după cum în alte documente contemporane Ţara Românească este Valahia Maior, iar Moldova este numită Valahia Minor. Toate acestea ne demonstrează că şi în ochii străinilor Moldova şi Ţara Românească erau *ţări româneşti*, locuite de oameni de acelaşi neam. Dlugosz exprimă clar această idee atunci cînd vorbeşte despre muntenii care veniseră în oastea lui Laiotă, arătînd că ei aveau aceleaşi obiceiuri şi aceeaşi limbă cu moldovenii.

Nu s-au făcut studii speciale despre conştiinţa de neam a românilor din spaţiul locuit de aceştia în secolul al XV-lea. De aceea ne mulţumim să semnalăm aceste cîteva date care, conjugate cu efortul unor oameni politici ca Iancu de Hunedoara şi Ştefan cel Mare de a realiza o unitate de acţiune a ţărilor române faţă de primejdia comună, sugerează existenţa unei conştiinţe de neam şi totodată faptul că eforturile militare şi politice ale celor doi oameni de seamă s-au sprijinit pe realitatea etnică românească.

Revenind la modul în care Matei Corvin prezintă campania din 1476, considerăm că ar trebui să i se acorde credit relatării sobre făcută de Ştefan cel Mare care recunoaşte că, pînă la urmă, Vlad Ţepeş a fost ucis împreună cu oamenii lăsaţi de el, spre deosebire de Matei care nu vorbeşte decît de victorii, chiar şi atunci cînd este vorba de înfrîngeri.

Cronicile turceşti şi Angiolello ne relatează că, după retragerea sultanului din Moldova, după un scurt răgaz acordat oastei, şi după ce s-au împărţit bani, mai ales ienicerilor, turcii au atacat întăriturile făcute de Matei Corvin în faţa Semendriei şi le-a distrus [439]. Referindu-se la cele se petreceau în sudul regatului, Matei povesteşte cît de înspăimîntaţi au fost turcii de apariţia unei oşti ungare [440], fără să amintească nimic despre insuccesele sale, sau de exemplu,

---

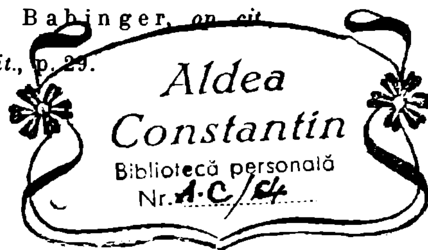
[436] N. Iorga fixează pentru acest eveniment data de 26 noiembrie 1476 în *Acte şi fragmente*, III, p. 59.

[437] N. Iorga, *Acte şi Fragmente*, III, p. 58; B. T. Câmpina, *op. cit.*, p. 91.

[438] *Ibidem.*

[439] *Cronici turceşti* ..., vol. I, p. 98, 128—129, 214; Fr. Babinger, *op. cit.*, p. 429; Angiolello, *op. cit.*, p. 92—93.

[440] Hurmuzaki, VIII, p. 24; A. Veress, *op. cit.*, p. 29.

de dificultăţile întîmpinate de Beatrice de Aragon pe care turcii, în razii executate adînc în teritoriul regatului, voiau s-o captureze.

Exagerarea unor acţiuni de importanţă secundară şi trecerea sub tăcere a insucceselor îşi au explicaţia lor. Matei voia să apară în ochii creştinătăţii ca singurul apărător al acesteia. Pe lîngă faima pe care o cîştiga, regele urmărea şi un scop foarte practic: obţinerea cît mai multor ajutoare băneşti necesare pentru sărbătorirea nunţii sale. Dlugosz este primul cronicar care ne dă o atare explicaţie, arătînd că mai mulţi principi, în afară de ducele Milanului „care nu s-a lăsat înşelat", au strîns 200.000 de taleri şi i-au trimis regelui Ungariei [441]. Generos cu promisiunile şi deloc zgîrcit în privinţa laudelor, Matei apărea în faţa Apusului ca un campion al luptei împotriva islamului. Ştefan cel Mare fusese prezentat în 1475 ca un subordonat al său, iar despre sacrificiile făcute de domn şi ţară în 1476 nu se amintea nimic. Hărţuielile din regiunea de sud a regatului şi înlocuirea lui Laiotă erau prezentate ca mari fapte de arme, pentru a justifica cheltuirea celor 300.000 de taleri trimişi de principii din Italia.

Dacă Matei îşi îngăduia să-şi atribuie o glorie care nu-i aparţinea, vecinii şi participanţii la luptele care se dau în Moldova restabileau adevărata stare de lucruri prin aprecierile lor, prin felul în care-şi manifestau bucuria în faţa victoriilor obţinute de Ştefan cel Mare. În Polonia, după cum relatează Baltazar de Piscia, se înălţau focuri şi se cîntau imnuri de laudă pentru victoria obţinută de Ştefan cel Mare împotriva turcilor [442]. Dlugosz şi Miechowski vor consemna nu numai eforturile şi meritele domnului român pentru a opri puhoiul otoman, dar vor semnala şi modul incorect în care Matei Corvin îşi asumă gloria care aparţinea altora. De asemenea, veneţienii, cunoscînd prin solii lor felul în care s-au desfăşurat evenimentele din 1475 şi 1476, apreciau cum se cuvine faptele domnului şi au depus constant eforturile pentru a-l convinge pe Sixt IV ca o parte din banii colectaţi să-i fie trimişi lui Ştefan cel Mare [443]. În afară de aceasta, în instrucţiunile trimise solului Emanuele Gerardo în luna octombrie 1476, senatul veneţian cerea acestuia să exprime în faţa domnului, în vorbe alese, bucuria pe care reprezentanţii Republicii veneţiene au trăit-o cînd au aflat rezultatul luptelor şi să-l asigure pe acesta de solidaritatea lor în tot ce va întreprinde [444]. Tot conducătorii politici ai Veneţiei sînt aceia care se străduiesc să demonstreze papei care este importanţa strategică a Moldovei pentru Europa [445], depunînd eforturi ca să-l menţină pe domn alături de creştini, arătîndu-se foarte îngrijoraţi atunci cînd Ştefan îşi manifesta nemulţumirea faţă de indiferenţa celor care ar fi trebuit să-l ajute.

Cît priveşte pe adversarii direcţi ai lui Ştefan cel Mare, chiar dacă trec sub tăcere sfîrşitul campaniei, deoarece era nefavorabil pentru unul dintre eroii islamului, ei îşi manifestă adversitatea faţă de Ştefan cel Mare în termeni ceva mai tari, fapt care dovedeşte, indirect, că domnul reuşise să înfrîngă pe eroul favorit al cronicarilor otomani. Caracterizarea pe care Mehmed

---

[441] I. Dlugosz, *op. cit.*, col. 548.
[442] C. Esarcu, *op. cit.*, p. 387.
[443] A. Veress, *op. cit.*, p. 19; Hurmuzaki, VIII, p. 15—16.
[444] *Ibidem.*
[445] *Ibidem.*

Neşri o face lui Ştefan cel Mare este elocventă: „Cel căruia îi zicem Kara-Bogdan-oglu este acel ghiaur care, luptîndu-se cu sultanul Mehmed, îşi salvase capul. El împrăştiase multe oşti, îl slăbise pe Eflak-oglu (domnul Ţării Româneşti), îl călcase pe craiul unguresc şi-l frînse pe Suleiman bei. Răutăţile acestuia n-au sfîrşit. El era un ghiaur foarte orgolios, disgraţios şi grosolan“ [446]. Cuvintele din urmă sînt expresia iritării pe care cronicarul o manifestă faţă de succesele lui Ştefan cel Mare dar şi o recunoaştere a meritelor acestuia.

Aşîk-paşa-zade, referindu-se la faptele domnului de pînă la 1484, surprinde în versuri cele mai importante fapte de arme ale acestuia:

El (Ştefan) îl atacase
Pe craiul Ungariei
Tot el frînse
Şi arcul lui Suleiman bei.

Şi valahul la fel,
Se speriase de el
Căci de multe ori
El călcase acea ţară.

Chiar şi cu Mehmed sultanul
El s-a măsurat;
Oastea i s-a sfărîmat
Dar bine s-a luptat.

De duşmanul tare
El capul şi-a salvat
Acesta-i ghiaurul care
Multe oşti a împrăştiat... [447]

Domnul, în cuvinte măsurate, după ce arată cît de importantă este Moldova pentru apărarea Ungariei şi Poloniei, atrăgea atenţia apusenilor că, deoarece „turcul s-a împiedicat de mine, mulţi creştini au rămas în linişte de patru ani...“ [448].

O dovadă că luptele din 1476 se încheiau în favoarea lui Ştefan cel Mare o constituie înscăunarea lui Vlad Ţepeş. Readucerea Ţării Româneşti într-un sistem defensiv care să cuprindă toate cele trei ţări româneşti reprezintă actul final al campaniei din 1476, act care încununa doi ani de sacrificii şi eforturi extraordinare.

Încă o mărturie în plus că Ştefan ieşise biruitor din confruntarea cu Imperiul otoman o reprezintă planurile pe care domnul le schiţează în faţa senatului veneţian. Subliniind încă o dată importanţa cetăţilor din sudul Moldovei, pe care le consideră ca un zid pentru Ungaria şi Polonia, Ştefan cel Mare arăta că dacă ele vor fi păstrate, existau şanse ca turcii să piardă Caffa şi Chersonesul. „Şi lucrul ar fi uşor; dar nu mai spun în ce chip s-ar putea face aceasta, ca să nu lungesc scrisoarea. Dacă veţi cere vă voi arăta“ [449].

---

[446] *Cronici turceşti*, vol. I, p. 133; Mustafa Mehmet, *op. cit.*, p. 173.

[447] Mustafa Mehmet, *op. cit.*, p. 172—153; *Cronici turceşti*, vol. I, p. 102, traducerea este deosebită de cea dată de Mustafa Mehmet.

[448] I. Bogdan, *op. cit.*, p. 346.

[449] *Ibidem*.

Numai un învingător își îngăduie să facă planuri care să ducă la alungarea dușmanului din teritoriile cucerite de acesta în nordul Mării Negre. Iar Ștefan era conștient că oștile otomane puteau fi învinse, făurise planuri în acest sens. Era nevoie doar de puțină înțelegere între principii europeni, erau necesare ajutoare modeste, cu care domnul se angaja să aducă foloase înzecite pentru cauza comună.

Dacă se ivea prilejul, domnul era pregătit să prezinte planurile amănunțite ale unor acțiuni de amploare care să mobilizeze și forțele altor puteri europene.

Toate aceste date cuprinse în solia lui Țamblac, dar care exprimă, la persoana întîi, gîndurile domnului român, ne dovedesc că ne aflăm în fața unei personalități excepționale a cărei gîndire politică și militară, cuprinzînd spații vaste, depășește cu mult hotarele Moldovei. De asemenea, ele constituie mărturia cea mai clară că ne aflăm în fața unei conștiințe europene și ne dau posibilitatea să proiectăm faptele lui la dimensiunile continentului nostru.

Chiar și în cazul în care străduințele lui pe lîngă alți principi ar fi eșuat, el era hotărît să împlinească destinul său și al țării sale. Ar fi putut să se plece, dar, mărturisea domnul în finalul scrisorii sale „lucrul acesta nu-l voi face niciodată, vrînd mai bine o sută de mii de morți, decît aceasta..." [450]. Era o hotărîre nestrămutată, după o campanie care ar fi zdruncinat prin proporțiile ei multe credințe, de a continua lupta în împrejurări în care nu exista posibilitatea unei opțiuni decît numai dacă se renunța la un ideal care constituie o permanență a istoriei noastre: lupta pentru independență.

SEMNIFICAȚIA PE PLAN EUROPEAN A CAMPANIEI DIN 1476

Atunci cînd a fost vorba de valoarea strategică a Moldovei în a doua jumătate a secolului al XV-lea, am reprodus cîteva aprecieri care aparțin adversarilor lui Ștefan cel Mare sau aliaților săi. Și unii și alții au subliniat importanța deosebită pe care o avea această țară românească pentru apărarea Europei, sau locul aparte care îi era rezervat în planurile de cuceriri făurite de Mahomed II și Baiazid II.

Aprecierile unor oameni care nu aveau nici un motiv să laude sau să exagereze locul pe care îl ocupă Moldova în combinațiile politice și militare ale vremii sînt ele singure în măsură să demonstreze că rolul jucat de Moldova nu se reduce numai la spațiul locuit de români, sau la o arie geografică restrînsă din sud-estul Europei. De exemplu, aprecierile făcute de venețieni, la un moment dat, sînt inserate în instrucțiunile trimise unor soli ai Republicii; nu este deci vorba de un document destinat publicității, unde era indicat să se strecoare unele aprecieri din complezență pentru Ștefan cel Mare, ci ne aflăm în fața unor recomandări care aveau un caracter strict secret. Cine

[450] I. Bogdan, *op. cit.*, p. 346.

parcurge aceste instrucţiuni poate constata cu uşurinţă cu cîtă emoţie şi îngrijorare urmăreau reprezentanţii Republicii veneţiene desfăşurarea evenimentelor din Moldova, rezultatul confruntării dintre Ştefan cel Mare şi Mahomed II. Dacă nu ar fi avut nici o importanţă, în perspectiva europeană, campania din 1476 ar fi trecut neobservată, sau ar fi fost considerată ca un episod banal. Aprecierile făcute de cronicarii poloni pe marginea acestei campanii, amărăciunea manifestată faţă de atitudinea lui Cazimir, reprobarea comportării acestuia în termeni aspri sînt iarăşi o dovadă a valorii militare şi politice a Moldovei pe plan european.

În afara acestor mărturii contemporane care proiectează pe plan continental faptele lui Ştefan cel Mare şi ale supuşilor săi, o serie de date pledează în acelaşi sens. Mai întîi sînt cifre seci, datorită cărora avem posibilitatea să comparăm dimensiunile luptelor date de Ştefan cel Mare în 1475 şi 1476 şi alte confruntări militare care au loc, în aceeaşi ani, sau într-un timp foarte apropiat, pe alte teatre de război din Europa. Este vorba de efectivele oştilor care participă, în epocă, la războaiele care se desfăşoară în Anglia, Spania, Italia, Franţa, Burgundia. Un alt factor de comparaţie şi de diferenţiere valorică îl reprezintă modul în care se desfăşoară unele dintre aceste confruntări, gîndirea şi arta militară care pot fi degajate din analiza lor. Şi, în fine, cauzele care au dus la izbucnirea unor războaie şi urmările pe care le au acestea pe plan european pot, de asemenea, să ne ofere date care să ne îngăduie o încadrare cît mai exactă, pe plan european, a luptelor lui Ştefan cel Mare cu turcii.

Am insistat în alte lucrări asupra organizării militare a statelor europene, organizare care a condiţionat prezenţa pe cîmpul de luptă a unui anumit număr de oameni. Am făcut acest lucru în mod deliberat [451] şi reluăm succint cîteva din afirmaţiile făcute pînă acum, în intenţia de a atrage atenţia celor dornici de a cunoaşte mai bine trecutul nostru asupra proporţiilor şi valorii pe care o au faptele strămoşilor noştri, nu numai pentru istoria noastră, dar şi pentru istoria Europei. Urmărind în literatura de specialitate care au fost efectivele unor armate din apusul Europei, în evul mediu şi pînă la mijlocul secolului al XV-lea se poate uşor constata că acestea sînt foarte mici în timpul migraţiilor popoarelor, cu toate că unele cronici furnizau cifre fantastice, de ordinul sutelor de mii, ajungîndu-se chiar şi la un milion. Aceste date au avut darul să deruteze pe istorici, dar studii competente, alcătuite mai ales în ultimele decenii de către specialişti au corectat substanţial informaţiile cronicarilor medievali. Pentru a da un exemplu, se spunea despre oastea lui Theodoric că era alcătuită din 200.000 de oameni. Cum cronicarul care a indicat cifra amintită afirmă că această oaste a încăput în întregime în incinta cetăţii Pavia, calculîndu-se capacitatea acesteia, s-a ajuns la concluzia că între zidurile Paviei nu puteau intra mai mult de cîteva mii de oameni, cel mult 15.000 [452]. În secolele în care are loc fărămiţarea feudală (secolele X—XIV)

---

[451] M. Neagoe, *Ştefan cel Mare*, p. 241—246; Idem, *Neagoe Basarab*, p. 183—198; Idem, *Puterea militară a Moldovei în a doua jumătate a secolului al* XV-lea, p. 62—75 ; Idem, *Mari bătălii din istoria lumii*, „Scrisul Românesc", Craiova, 1972, p. 168—246.

[452] Hans Delbrück, *Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte*, Berlin, 1907, vol. I, p. 7—10; M. Bloch, *Mélanges historiques*, Paris, 1963 vol. I, p. 130; *Histoire universelle des armées*, vol. I, p. 156.

numărul de cavaleri este foarte mic, de ordinul sutelor, în unele cazuri efectivele ridicîndu-se pînă la 10.000 de oameni. De regulă, 2000—3000 de cavaleri reprezentau o forţă redutabilă şi aceste efective sînt cele care participă de regulă la războaiele care au loc în secolele X—XIII [453].

În timpul Războiului de o sută de ani, în cele mai mari confruntări care au loc între oastea engleză şi cea franceză, efectivele variază între 6000—12000 de oameni, aşa cum se întîmplă în luptele de la Crècy sau Azincourt (1415). În celelalte bătălii din timpul Războiului de o sută de ani efectivele sînt mult mai mici [354].

La mijlocul secolului al XV-lea, are loc reforma armatei franceze (1445) dar nici după această dată regele Franţei nu avea posibilitatea să se prezinte pe un cîmp de luptă cu un număr mai mare de 15000 de oameni [455]. În lupta de la Castillon, din 17 iulie 1453, oastea franceză număra 1000 de cavaleri şi 4000—5000 de pedestraşi în timp ce oastea engleză era alcătuită din aproape 6000 de oameni [456].

În timpul domniei lui Ştefan cel Mare se desfăşoară, în Anglia, Războiul celor două roze. În bătăliile care se dau între cele două tabere se înfruntă de obicei armate al căror efectiv rareori se ridică la 3000 de oameni pentru o singură parte. De exemplu, în lupta de la Saint-Albans din 22 mai 1455, oastea regală era compusă din 2000 de oameni iar aceea a ducelui de York din 3000 [457].

În epoca de care ne ocupăm, în Italia îşi fac apariţia trupele de condotieri şi în luptele care se dau la mijlocul secolului al XV-lea, sau în deceniile imediat următoare, se confruntă forţe al căror efectiv nu depăşeşte cifra de 15.000 de oameni. În bătălia de la Anghiari, din 29 iunie 1440, oastea ligii compusă din Florenţa, Veneţia, papa Eugeniu IV şi Genova cîştigă, sub comanda lui Francesco Sforza, victoria asupra armatei ducelui Milanului, Filip Maria Visconti. Sub comanda lui Sforza se aflau 3500 de călăreţi şi 2000 de infanterişti, iar Piccinino, comandantul armatei milaneze, avea un număr aproape egal de oameni [458]. În bătălia de la Ricardina din 1467 Federigo da Montefeltre comanda armata unei coaliţii formată din Florenţa, Milan şi Napoli, armată alcătuită din 17000 de cai şi 3500 pedestraşi. Adversarul său, Bartolomeo Colleone, se prezenta pe cîmpul de luptă cu 7000 de călăreţi şi 6000 de pedestraşi [459].

În luptele dintre Spania şi Portugalia din 1475 şi 1476, efectivele sînt destul de modeste, iar în bătălia de la Toro, fiecare dintre adversari se prezentau pe cîmpul de luptă cu aproximativ 10000 de oameni [460].

Această prezentare sumară a forţelor care s-au confruntat în cele mai importante şi ilustre bătălii din secolul al XV-lea, unele dintre ele fiind con-

[453] De consultat studiile din cele două volume *Ordinamenti militari nel occidente nell'alto medioevo*, Spoletto, 1968; *Histoire universelle des armées*, vol. I; F. Lot, *L'art militaire et les armées au Moyen age*, vol. I, II.

[454] *Histoire universelle des armées*, vol. II, 29.

[455] F. Lot, R. Fawtier, *Histoire des institutions*, Paris, 1962, vol. III, p. 524—525.

[456] *Histoire universelle des armées*, vol. II, p. 30.

[457] F. Lot, *op. cit.*, vol. II, p. 139.

[458] *Histoire universelle des armées*, vol. II, p. 137.

[459] *Ibidem*.

[460] *Historia de España. Gran Historia general de los pueblos hispanos*, vol. III, p. 309.

temporane cu domnia lui Ştefan cel Mare, ne dă posibilitatea să fixăm, prin comparaţie, valoarea campaniilor lui Ştefan cel Mare şi mai ales proporţiile pe care le capătă luptele care se dau pentru a opri ofensiva otomană pe linia Dunării. În faţa unor cifre care ne dau posibilitatea să stabilim o imagine exactă a evenimentelor, orice alte considerente, indiferent de natura lor, sînt superflue.

Şi, pentru a completa lista marilor fapte de arme din secolul al XV-lea, am lăsat, în mod intenţionat, la urmă luptele dintre Carol Temerarul şi elveţieni, din anul 1476. Este vorba de bătălia de la Granson, din 2 martie 1476 şi bătălia de la Morat din 22 iunie, acelaşi an. La Granson, oastea elveţiană număra aproape 20000 de oameni [461]. În legătură cu efectivul oastei burgunde, părerile diferă. Ch. Oman crede că oastea lui Carol Temerarul era puţin inferioară numeric celei elveţiene, dar era superioară în artilerie şi mai ales în cavalerie [462]. Alţi istorici militari consideră că ducele Burgundiei ar fi început campania cu 30.000 de oameni [463]. Pentru bătălia de la Morat situaţia este schimbată, în sensul că elveţienii aveau, aşa cum o arată cronicarii burgunzi, 28000—30000 de oameni, iar Carol Temperarul 20000—22000 de oameni [464]. Bătăliile de la Granson şi Morat sînt importante şi interesante pentru discuţia noastră din două motive: unu, efectivele armatelor care se înfruntă la Granson şi Morat sînt incomparabil mai mari decît ale oricărei armate contemporane, din apusul Europei. Dacă le comparăm cu cele din timpul Războiului celor două roze, ultimele apar, pur şi simplu, ridicole; doi, în aceste bătălii se înfruntă o armată de cavaleri cu o armată constituită din orăşeni şi mai ales din ţărani, ultima obţinînd victoria în ambele cazuri. Faptul că elveţienii reuşesc să ridice o armată atît de numeroasă vine să confirme că, în secolul al XV-lea, există în Europa şi unele excepţii în ceea ce priveşte organizarea militară a unor popoare. Elveţienii erau oameni liberi şi, cu toate că ei erau ţărani, în marea lor majoritate, aveau datoria să participe la luptele care s-au dat pentru apărarea ţării lor. Similitudinea dintre ceea ce se petrece în Elveţia şi Moldova, exact în aceeaşi vreme, este mai mult decît evidentă. Cazul excepţional pe care-l reprezintă Elveţia ca organizare şi potenţial militar vine să confirme ipoteza că şi alte popoare cu o organizare militară asemănătoare au posibilitatea să ridice oşti numeroase chiar dacă întinderea lor geografică este foarte mică, prin comparaţie cu aceea a marilor state contemporane. Documentele contemporane confirmă această ipoteză şi aşa cum s-a văzut Moldova, ca şi Ţara Românească erau capabile, datorită organizării lor militare speciale, să ridice oşti foarte numeroase. Comparînd efectivele oştilor române cu efectivele oştilor unor mari state ca Franţa, Anglia, Spania etc., avem posibilitatea să stabilim cifric care este amploarea confruntărilor militare care au loc, în secolul al XV-lea, pe pămîntul ţărilor noastre. Devine, în felul acesta, evident că bătăliile date de Ştefan cel Mare pentru apărarea independenţei Moldovei depăşesc ca proporţii oricare altă bătălie care se dă în Europa în secolul al XV-lea, cu excepţia unor campanii organizate de Mahomed II.

---

[461] *Histoire universelle des armées*, vol. II, p. 159; Ch. Oman, *A history of art of war*, vol. II, p. 267, nota 1 indică un efectiv de 18113 oameni, p. 268.

[462] Ch. Oman, *op. cit.*, p. 267—268.

[463] *Histoire universelle des armées*, vol. II, p. 159.

[464] *Ibidem*, p. 160.

Se mai impune, de asemenea, o constatare: faptul că ţările române au ieşit învingătoare de nenumărate ori în lupta pentru apărarea independenţei lor, nu s-a datorat hazardului. Şi Moldova şi Ţara Românească au fost capabile să facă uneori eforturi militare excepţionale şi datorită acestora au reuşit să-şi salveze fiinţa de stat în confruntarea cu unele armate organizate după tipicul feudal, dar şi cu cea mai mare putere militară a timpului care este Imperiul otoman. Vorbind de efective, nu trebuie să se uite că oastea otomană era, de departe, foarte numeroasă în comparaţie cu oştile europene.

În legătură cu concluzia pe care o impun efectivele oştilor amintite s-ar putea obiecta că, dacă numeric, oştile române se dovedesc a fi destul de mari, există o deosebire calitativă între ele şi cele din apusul continentului. O oaste formată în mare parte din ţărani nu se poate compara, de exemplu, cu o oaste de cavaleri occidentali. Armurile acestora sînt foarte costisitoare, ţăranii nu au mijloace să le procure. Cavalerii au ca preocupare principală războiul, deci trebuie să fie superiori ca îndemînare în mînuirea armelor dacă îi comparăm cu oamenii de rînd. Chiar şi despre elveţieni s-ar putea crede că erau înarmaţi mai bine, că aveau, cel puţin din acest punct de vedere, o superioritate faţă de oastea ţării de la noi. Este adevărat că infanteria elveţiană este celebră în Europa, că afirmarea ei pe cîmpurile de luptă a fost considerată ca începutul unei noi ere în istoria militară. Celebritatea de care s-au bucurat elveţienii nu s-a datorat însă armamentului. Iată ce spune un specialist despre infanteria elveţiană: „este eficace datorită zidului pe care-l fac suliţele şi halebardele soldaţilor săi, pentru că elveţienii, acest popor de ţărani, a redescoperit, din instinct, avantajele tactice ale falangei sau a dispunerii în unghi. Nu sînt neapărat armele noi care au îngăduit o asemenea evoluţie a artei războiului şi nici o nouă metodă în a le mînui“ [465], pentru că armele folosite de elveţieni sînt cele tradiţionale: barda, halebarda, suliţele, arcul, arbaleta. Iată, deci, că este vorba de un armament pe care-l găsim şi la oştile române contemporane. Nu o dotare specială, ca armament, justifică deci victoriile oştilor elveţiene. Cît priveşte diferenţa de armament dintre oştile române şi cele de cavaleri, trebuie spus că aşa cum s-a întîmplat şi în bătăliile în care aceştia din urmă s-au înfruntat cu elveţienii, superioritatea lor ca echipament şi arme a fost anihilată de tactica şi strategia adoptată de elveţieni sau de români atunci cînd aceştia au fost constrînşi să lupte cu armate de cavaleri, aşa cum s-a întîmplat la Posada (1330) sau Codrii Cosminului (1497). Este de fapt ceea ce s-a întîmplat şi în bătăliile pe care turcii le dau cu oştile de cavaleri la Nicopole (1496) şi Varna (1444).

În concluzie, chiar dacă unele armate sînt superioare ca armament, ofensiv şi defensiv, oştilor române, marele merit al acestora din urmă este acela de a fi ştiut să anihileze această superioritate datorită unui moral ridicat şi mai ales datorită inteligenţei pe care au desfăşurat-o în timpul unei campanii sau al unei bătălii.

Prizonieri ai unor concepţii militare care s-a structurat numai pe prejudecăţi ajungînd pînă la suprimarea noţiunii de artă militară, unii dintre cei care au suferit dezastre pe pămîntul ţărilor române şi-au justificat neputinţa prin viclenia domnilor români.

---

[465] *Histoire universelle des armées*, vol. II, p. 152.

În momentul în care sînt redescoperite scrierile antice are loc şi o renaştere a artei militare şi ceea ce în mentalitatea feudală era considerat ca viclenie devine, în concepţia modernă care se formează începînd cu secolul al XV-lea, artă a războiului. Unul dintre ultimii scriitori ai unui tratat de artă militară pe care o putem atribui încă antichităţii afirma că romanii i-au învins pe adversarii lor nu datorită numărului, pentru că de multe ori au fost inferiori din punct de vedere numeric adversarilor, ci datorită artei războiului. De aceea sînt studiate vechile scrieri militare şi din nou încep să fie admirate manevrele pe cîmpul de luptă, marşurile înşelătoare, atacurile prin surprindere etc., operîndu-se o schimbare radicală în gîndirea militară. Cu titlul de curiozitate, dar şi pentru a marca diferenţa dintre o mentalitate şi alta, reproducem un răspuns dat de un înalt demnitar polon atunci cînd îi sînt prezentate dificultăţile pe care le-ar întîmpina o armată polonă în Moldova lui Bogdan cel orb, fiul lui Ştefan cel Mare: „Vrea să-l imite (regele Sigismund) pe Iulius Caesar, în asemenea fapte, pe acela care niciodată nu şi-a condus oastea prin asemenea păduri şi prin locuri, în care se pot întinde curse, decît dacă au fost mai înainte cercetate şi bine căutate acele locuri, lucru care nu a fost respectat de regele Albert“ [466]. Iată deci că ceea ce cu puţin timp înainte fusese dispreţuit din ignoranţă, era apreciat acum la justa valoare datorită lecturii operei militare a lui Caesar. Viclenia este egală cu stratagema, pentru că în concepţia greacă şi romană, ca şi în cea modernă, nu-i este interzis unui combatant să gîndească. Pentru gîndirea rudimentară militară feudală ceea ce prima era forţa, se cultiva bruta şi nu inteligenţa, ultima fiind o noţiune profund dispreţuită şi incomodă. În contact cu popoarele turco-mongole, care depăşesc Europa feudală în privinţa artei militare, românii n-au uitat, în lunga lor luptă pentru supravieţuire, cît de preţioasă este inteligenţa pe cîmpul de luptă, în timpul unei campanii. Aşa se şi explică de ce au reuşit să cîştige multe şi importante victorii, chezăşie a independenţei lor.

Ceea ce s-a admirat la lumea greco-romană a fost admirat şi la elveţieni: arta militară, tactica pe care pedestrimea elveţiană a folosit-o pe cîmpul de luptă. Victoria de la Morat nu este deloc umbrită de faptul că ducele Burgundiei, victimă a unor prejudecăţi feudale, este incapabil să ia măsurile necesare pentru a evita cel puţin o înfrîngere de mari proporţii. Dimpotrivă. Acelaşi lucru se poate spune, de exemplu, despre bătălia de la Posada. Nimeni nu l-a împiedicat pe Carol Robert de Anjou să-şi ia măsurile de siguranţă pentru a evita dezastrul armatei pe care o comanda.

Comparînd faptele de arme realizate de elveţieni cu cele ale lui Ştefan cel Mare, se pot găsi elemente în plus pentru a sublinia şi mai mult valoarea pe care o reprezintă pe plan european campaniile din 1475 şi 1476. Am văzut că din punct de vedere numeric, luptele de la Granson şi Morat depăşesc oricare altă confruntare militară din Europa, începînd de la Carol cel Mare şi pînă spre sfîrşitul secolului al XV-lea. Dacă în cele două bătălii amintite adversarii sînt aproximativ egali ca număr, există o diferenţă de armament în favoarea lui Carol Temerarul. Fiind unul dintre cei mai puternici principi şi, după estimările contemporanilor dar şi ale istoricilor moderni, fiind cel mai

---

[466] Hurmuzaki, II—2, p. 593.

bogat principe al timpului său, Carol Temerarul a avut posibilitatea să angajeze un număr foarte mare de mercenari din Italia, renumiţi pentru armamentul lor. Artileria ducelui era foarte numeroasă chiar dacă eficacitatea ei este redusă datorită nivelului tehnic atins de această armă în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Se poate spune că la Morat, deci în zilele de cumplită încercare pentru Moldova, Carol Temerarul se afla în fruntea unei armate strălucite din toate punctele de vedere. Această armată este înfrîntă de un adversar modest. Cum se explică acest lucru? Cel mai mare merit pentru înfrîngerea lui Carol Temerarul îi revine acestuia. Ca militar, ducele este de o desăvîrşită nulitate. Dispozitivul de luptă pe care-l adoptă la Morat reprezintă o aberaţie din punct de vedere al artei militare. Ch. Oman îl consideră ca dezastruos [467]. Ducele Burgundiei îşi aşează armata pe un front considerabil, cu spatele la o apă, cu faţa la o pădure de unde se aştepta să apară elveţienii. În felul acesta, ducele nu avea cum să urmărească desfăşurarea armatei elveţiene şi nici să vadă direcţia pe care aceştia îşi vor concentra eforturile. Un comandant prudent îşi alege o poziţie de unde să se poată retrage uşor în cazul în care nu obţine victoria. Carol Temeralul îşi aşează trupele de aşa manieră încît, în cazul unei înfrîngeri, oamenii săi întîmpinau dificultăţi enorme pentru a părăsi cîmpul de luptă, deoarece drumul cel mai scurt pentru fugă era blocat de apă.

Ca tactician şi strateg, Carol Temerarul nu străluceşte. De exemplu, după lupta de la Montlhéry, unde-i înfrînge pe francezi, în loc să urmărească un adversar care fugea în dezordine de pe cîmpul de luptă şi să tranşeze în favoarea sa disputa cu coroana franceză, ducele rămîne pe locul unde s-a dat bătălia şi ordonă să se anunţe, în sunet de trompetă, că va aştepta timp de patru zile pe oricine ar dori să-şi măsoare forţele cu ale sale [468]. La Morat, Carol Temerarul reuşeşte să respingă un prim atac al elveţienilor şi în loc să contraatace, mai ales că dispunea de o cavalerime excelentă, aşteaptă ca adversarul să se reorganizeze [469]. După opt ore de luptă, oastea ducelui este pulverizată, tabăra este cucerită de elveţieni, avuţii fabuloase sînt capturate de oameni care nu realizează cît de însemnate sînt valorile pe care le-au cîştigat.

Dar nu numai greşelile ducelui constituie cauza pentru care a fost pierdută lupta de la Morat. Adversarii acestuia au luptat cu o rară vitejie, dînd dovadă de tenacitate, de curaj, de capacitatea de a coordona acţiunile unor corpuri de oaste formate în careu şi prezentînd fiecare latură ca un zid de suliţe şi halebarde. La Morat „elveţienii cîştigă reputaţia meritată de noi maeştri în arta războiului“ [470], iar această reputaţie se datorează în cea mai mare parte factorului moral. Popor de munteni, oameni liberi, obişnuiţi să lupte şi obligaţi să poarte arme, spre deosebire de ţăranii din ţările vecine pentru care feudalii manifestau un dispreţ desăvîrşit, ei luptă pentru libertatea ţării lor şi forţa lor morală izvorăşte din conştiinţa datoriei împlinite faţă de patrie şi de căminele lor. În comentariul pe care un specialist îl face

---

[467] Ch. Oman, *op. cit.*, p. 267—268.

[468] Colonel C. Brusten, *Les campagnes Liégeois de Charles le Téméraire*, în *Liége et Bourgogne*, Paris, 1972, p. 83.

[469] *Histoire universelle des armées*, vol. II, p. 159—160.

[470] *Ibidem*, p. 160.

pe marginea valorii militare a elveţienilor se spune: „Ţăranii, orăşenii, nobilii elveţieni se bat pentru libertatea lor, pentru interesele lor directe şi comune, cu binecuvîntarea preoţilor lor.... În spatele lor, casele, oraşele lor vor arde şi vitele lor vor fi luate dacă nu ies învingători. Marea solidaritate frăţească, născută din obiceiuri care ţin de societatea civilă, este în chip natural transpusă în armată, unde laşii, dezertorii şi refractarii sînt pedepsiţi sever, cu moartea, confiscarea bunurilor, dezonoarea şi infamia. În felul acesta s-a făurit, în timpul luptelor, spiritul militar elveţian“ [471]. Un admirabil elogiu făcut unei societăţi care are foarte multe trăsături comune cu cea românească. Multe din observaţiile făcute de comentatorul modern se regăsesc identic în spaţiul românesc: dragostea de libertate, solidaritatea născută din obiceiuri comune etc., numai că asemenea elogii făcute de un istoric militar străin faptelor de arme româneşti nu se întîlnesc pentru că aceste fapte nu sînt cunoscute la adevăratele lor dimensiuni. Iar o analiză imparţială a acestora ar fi în avantajul nostru deoarece, spre deosebire de luptele de la Granson şi Morat, la Vaslui şi în campania din 1476, Ştefan cel Mare înfrunta un adversar de zece ori mai numeros, iar conducătorul oastei otomane este unul dintre cei mai buni generali pe care-i consemnează istoria militară. Pe lîngă faptul că Mahomed II nu se compară cu Carol Temerarul ca general, durata şi dificultăţile campaniilor din 1475 şi 1476 sînt cu mult mai mari decît cele care se încheie cu luptele de la Granson şi Morat. Teritoriul cantoanelor elveţiene nu este devastat aşa cum este, de exemplu, Moldova în 1476.

Cît priveşte modul în care se desfăşoară bătăliile de la Vaslui şi de la Războieni, ele pot constitui modele de tactică datorită măiestriei cu care au fost conduse de Ştefan cel Mare. De altfel, printre lecţiile de tactică predate înainte de cel de al doilea război mondial la şcoala militară de la Saint Cyr, figura şi bătălia de la Vaslui. Dar arta militară, talentul de comandant al lui Ştefan cel Mare nu au avut nevoie de multe secole pentru a fi recunoscute. Dlugosz afirmă că la Vaslui s-a cîştigat prima mare biruinţă creştină asupra islamului. Dacă adversarii direcţi ai domnului român au căutat să atenueze proporţiile înfrîngerilor suferite pe pămîntul Moldovei, după dispariţia participanţilor la evenimentele care au loc în a doua jumătate a secolului al XV-lea, i se recunoaşte lui Ştefan cel Mare meritul de a-i fi înfrînt pe toţi vecinii, iar această recunoaştere vine din partea cronicarilor sau regilor poloni şi unguri şi chiar din partea cronicarilor otomani. Este recunoaşterea unanimă a unui talent excepţional care se afirmă în mod strălucit în lupta de la Vaslui. Felul cum este condusă lupta, în general, coordonarea şi sincronizarea unor acţiuni care au dus la atacul dat prin surprindere în flancul şi spatele corpurilor de oaste otomană care participau direct la luptă reprezintă o capodoperă de artă militară, care se încheie cu dezastrul turcesc din 10 ianuarie 1475.

La Valea Albă se afirmă alte virtuţi ale comandantului: tenacitate, fermitate a caracterului, ultima fiind o calitate care lipseşte multor generali şi care explică de ce au fost pierdute multe bătălii în istoria lumii. Pe Ştefan cel Mare nu-l impresionează nici numărul duşmanilor, nici forţa pe care aceştia reuşesc s-o concentreze împotriva Moldovei. Bătălia de la Războieni este ea însăşi, din punct de vedere al artei militare, o acţiune gîndită şi executată

[471] *Ibidem*, p. 156.

cu un talent rareori egalat de alți comandanți de oști. Cu o mînă de oameni, Ștefan își propune să oprească o mare armată, să-i provoace cît mai multe pierderi, s-o uzeze moral, să cîștige, dacă se putea, victoria. Acest ultim deziderat nu s-a împlinit pentru că adversarul său direct era el însuși o mare personalitate, care a reușit să imprime subordonaților încredere în victorie. Un alt general, cu un caracter mai puțin ferm, ar fi asistat neputincios la asalturile trupelor sale, asalturi respinse de oamenii lui Ștefan cel Mare. Mahomed II a dorit să obțină victoria, a depus toate străduințele, ca șef al armatei, pentru a o obține. Deși înfrînt, Ștefan cel Mare nu comite imprudența să se închidă într-una din cetățile sale, să se refugieze după ajutor la unul dintre aliații săi, sau să se închine sultanului, așa cum fac alți șefi contemporani ai săi, deși dăduseră dovadă de o rară vitejie în luptele cu Mohamed II. O asemenea rezistență morală se întîlnește rar în istoria militară.

Faptele de arme săvîrșite în 1475 și 1476 nu pot fi explicate deci dacă nu se ține seama și de abnegația de care a dat dovadă întreaga populație a țării. Domnul s-a sprijinit și a avut posibilitatea să acționeze pentru că alături de el a stat întregul popor. Dar și în acest caz lui Ștefan cel Mare îi revin merite deosebite, pentru că, așa cum arată Neagoe Basarab și I. Dlugosz, el a știut să insufle oamenilor încredere prin felul în care a acționat, a știut să pregătească psihologic dar să și antreneze propria sa oaste în vederea unor confruntări de durată și de proporții. Domnul merită din plin caracterizarea pe care o face contemporanul său, autorul *Cronicei de la Dubnic*, atunci cînd spune despre el că a fost *bonus protector patrie et gentis sue*[472].

Este încă o dovadă că aprecierile elogioase de care s-a bucurat domnul român s-au datorat meritelor sale și nu pentru că unii cronicari ar fi dorit să facă acest lucru pentru a judeca, prin comparație, valoarea altor personalități contemporane domnului. Sub raportul artei militare, luptele lui Ștefan cel Mare cu Imperiul otoman își găsesc cu greu corespondența în Europa vremii sale.

Dar valoarea eforturilor făcute de Moldova în anii 1475 și 1476 nu poate fi reliefată deplin, dacă nu sînt trecute în revistă cauzele conflictelor care au avut loc în aceeași vreme și urmările acestora pe plan european. De aceea, socotim absolut necesară și utilă o succintă trecere în revistă a celor mai importante conflicte militare care au loc în aceeași ani în care se duc luptele dintre Ștefan cel Mare și Imperiul otoman.

Războiul celor două roze are un caracter strict intern, nu afectează decît Anglia, pe care, de altfel, o izolează față de restul Europei. Cauza acestui război de lungă durată este lupta dintre familiile Lancaster și York, pentru moștenirea coroanei engleze. Este greu de precizat cît a influențat soarta Europei faptul că acest conflict a fost tranșat în favoarea unuia dintre competitori și nu în favoarea altuia. Nici amănuntul că Shakespeare s-a inspirat din evenimentele care au loc în timpul acestui conflict nu schimbă caracterul local, dinastic, pe care îl are Războiul celor două roze. Încît se poate afirma, fără exagerare, că acest război nu a influențat cu nimic soarta Europei în a doua jumătate a secolului al XV-lea.

---

[472] I. Lupaș, *Chronicon Dubnicense* ..., p. 347.

Conflictul dintre Alfons IV al Portugaliei şi Isabella de Castilia şi Ferdinand de Aragon are de asemenea un caracter local. După părerea unor specialişti, o victorie a regelui Portugaliei şi alipirea unor teritorii spaniole nu ar fi avut darul să nedreptăţească pe cineva, deoarece, lingvistic, aceste teritorii vizate de Alfons al IV-lea erau mai apropiate de Portugalia decît de Aragon. Luptele interne, luptele dintre Isabella, Ferdinand şi Alfons IV au darul să paralizeze orice acţiune hispano-portugheză în afara Peninsulei Iberice şi, în acelaşi timp, să frîneze reconquista pentru mai mulţi ani. După cum s-a mai arătat, regatul Aragonului, cea mai mare putere din vestul Mediteranei, rămîne în afara evenimentelor care afectau propriile sale interese.

Luptele din Italia se duc pentru păstrarea echilibrului între marile principate ale peninsulei: Milan, Veneţia, Florenţa, papalitatea etc. marele artizan al acestei politici fiind Laurenţiu Magnificul. Cu toate că dogele Veneţiei şi papa au avertizat în repetate rînduri că ofensiva otomană ameninţă direct Italia nu s-a ajuns la o înţelegere, decît parţială, care s-a materializat într-o modestă contribuţie bănească de care a beneficiat personal Matei Corvin şi de loc cauza pentru care fusese strînsă.

Ludovic al XI-lea duce o luptă pentru centralizarea regatului, îi repugnă orice angajament în afara Franţei, acceptă orice umilinţă (detenţiunea de la Peronne sau faptul că aplaudă public victoria ducelui Burgundiei asupra oraşului Liège, care-i ceruse ajutor şi care lupta pentru cauza regală), urmărind prin combinaţii politice, matrimoniale să lărgească autoritatea regalităţii franceze. Chestiunile de politică europeană nu-l interesează pe Ludovic al XI-lea.

Aşa cum o arată răspunsul unui ofiţer al ducelui Burgundiei dat unor reprezentanţi ai regelui Franţei, Carol Temerarul se socotea suveran şi stăpîn al ducatului său, care fusese adus la această stare datorită întîmplărilor nefericite pentru că, în vechime, Burgundia a fost „un regat excelent (Royaume exelant) care se întindea pe ambele maluri ale Rinului“ [473].

Ceea ce ambiţiona Carol Temeralul să realizeze şi planurile sale erau aproape împlinite, era reconstituirea unei construcţii politice care să reunească teritoriile ce aparţinuseră Lotaringiei, adică un regat între Germania şi Franţa, pornind de la Marea Nordului pînă la Marea Mediterană.

În momentul în care acest ideal politic era ca şi împlinit, izbucneşte conflictul cu elveţienii, iar luptele de la Granson şi Morat au darul să năruiască o operă realizată de aproape un secol de eforturi militare şi politice. Care sînt cauzele acestui conflict? Elveţienii erau aliaţii lui Ludovic al XI-lea, iar primele ciocniri între aceştia şi oamenii ducelui Burgundiei încep din pricină că unul dintre vasalii lui Carol Temerarul îi confiscă unui ţăran elveţian o căruţă cu piei de oaie. Aflînd că ducele vrea să pornească împotriva lor, elveţienii îi trimit o ambasadă care oferă condiţii foarte avantajoase: se angajau să-l părăsească pe Ludovic al XI-lea şi se obligau să trimită ducelui 6 000 de oameni împotriva regelui Franţei ori de cîte ori îi va chema ducele [474]. Carol Temeralul refuză să ducă tratative şi rezultatul va fi prăbuşirea Burgundiei. Luptele dintre Carol Temeralul şi cantoanele elveţiene, judecate în perspec-

[473] Jean Schneider, *op. cit.*, p. 31.
[474] Ph. de Commynes, *op. cit.*, vol. II, p. 99.

tivă europeană, nu schimbă în chip spectaculos harta Europei, nu se dau în folosul continentului. Ele sînt importante, din punct de vedere moral, pentru că un stat mic izbuteşte cu mijloace modeste să respingă încercările de cucerire făcute de un mare principe şi mai sînt importante, după cum s-a văzut, din punct de vedere militar, luptele de la Granson şi Morat consacrînd infanteria, ca armă de bază în războaiele moderne.

În general, războaiele care au loc în Europa apuseană, în secolul al XVI-lea, au un caracter local, nu afectează soarta continentului. Oricîte pierderi ar provoca, avînd în vedere caracterul lor redus, impus de limitele pe care le prezintă organizarea militară, ele nu afectează fondul biologic al părţilor aflate în conflict, deoarece pe cîmpul de luptă se angajează efective reduse şi nici economia nu este dezechilibrată de pierderile realizate în urma campaniilor militare. Aşa se şi explică de ce, în ciuda deselor conflicte care au loc în această parte a Europei, societatea occidentală cunoaşte un drum ascendent, o evoluţie care se concretizează în ceea ce este cunoscut ca civilizaţie a Renaşterii: înflorirea economică, o spectaculoasă împlinire artistică, progrese tehnice capabile să ducă la diferenţiere şi distanţare a Europei faţă de restul lumii.

Mersul ascendent al civilizaţiei europene ar fi fost stînjenit în momentul în care marile state din occident s-ar fi aflat în conflict direct cu Imperiul otoman. Incapacitatea acestor state de a forma un front comun în faţa primejdiei pe care o reprezenta creşterea puterii otomane era o slăbiciune pe care militarii şi oamenii politici din Stambul ar fi exploatat-o în folosul lor. Şi acest lucru s-ar fi realizat cu atît mai uşor cu cît forţa militară a Imperiului otoman era incomparabil mai mare decît a oricărui stat din apusul Europei. Iar, în epoca respectivă, pe lîngă faptul că nu se realizase, deplin, centralizarea feudală a statelor apusene, nu exista nici acea diferenţă tehnică de luptă care să îngăduie unor armate europene să reziste în faţa oştilor otomane. Această diferenţă se va crea abia peste un secol. Din această perspectivă devine evidentă importanţa pe care o capătă pe plan european luptele pe care ţările române şi alte formaţiuni politice din sud-estul european le poartă pentru stăvilirea ofensivei otomane.

Am văzut pe baza mărturiilor unor contemporani interesaţi direct în luptele dintre Ştefan cel Mare şi Mahomed II, care era importanţa strategică a Moldovei, ce ar fi însemnat pentru Europa cucerirea acestei ţări româneşti de către turci. Privite prin prisma proporţiilor pe care le au bătăliile purtate de Ştefan cel Mare, prin geniul militar de care dă dovadă domnul în conducerea acestora şi arta militară cu care au fost conduse, ne putem da seama de valoarea pe care o au, nu numai pe plan românesc dar şi pe plan european.

În urma campaniilor din 1475 şi 1476 a fost salvată independenţa Moldovei şi odată cu aceasta, ofensiva otomană a fost oprită pe Dunăre pentru 62 de ani. Este exact răgazul care i-a trebuit apusului ca să realizeze acea diferenţă tehnică în stare să-i asigure mijloacele necesare pentru a rezista presiunii otomane. Se poate afirma, deci, că eforturile făcute de Moldova au contribuit la apărarea civilizaţiei europene că în timp ce o oaste uriaşă devasta această ţară, Renaşterea îşi preciza contururile prin crearea unor opere de artă, prin realizarea unor scrieri sau a unor descoperiri tehnice în măsură s-o proiecteze

în amintirea secolelor următoare ca pe o culme greu de atins a civilizaţiei omeneşti.

Aprecierile asupra contribuţiei româneşti la apărarea civilizaţiei europene s-ar putea să pară puţin exagerate, pentru că pînă acum nu au fost studiate, prin comparaţie, luptele date de domnii români pentru linia Dunării. Nu s-au făcut studii cu caracter militar care să supună unei analize critice ceea ce se petrece, din acest punct de vedere, în întreaga Europă. O anumită neîncredere în propriile noastre valori a persistat şi după ce Ferdinand Lot atrăgea atenţia istoricilor, într-o prezentare făcută unei lucrări de istorie medie generală, că îi preocupă luptele sterile din Franţa şi Anglia în secolele XIV şi XV. „Ceea ce este important pentru istoria europeană — sublinia istoricul francez — este rezistenţa grecilor, sîrbilor, ungurilor, românilor a ruşilor, în cele din urmă, faţă de turci din secolul XIII pînă în secolul XVI. Graţie sacrificiilor „balcanicilor“ şi slavilor din răsărit, civilizaţia occidentală a putut să continue în Europa occidentală şi de acest lucru nu-şi dau seama în chip suficient germanii, italienii, francezii“ [475].

Trebuie subliniat faptul că F. Lot nu ne-a privit niciodată cu simpatie, ceea ce face să sporească şi mai mult valoarea aprecierilor sale.

Din moment ce contemporanii evenimentelor din 1475—1476, ca şi cronicarii sau oamenii politici care au trăit la puţin timp după consumarea acestora, sînt unanimi în a aprecia, de cele mai multe ori la superlativ, faptele strămoşilor noştri, iar dintre istoricii moderni, o personalitate ca aceea a istoricului F. Lot intueşte adevărata valoare a sacrificiilor făcute de ţările române în evul mediu, nu rămîne decît ca o sarcină de onoare pentru istoriografia românească de a studia în amănunt şi comparativ luptele date de Mircea cel Bătrîn, Iancu de Hunedoara, Vlad Ţepeş şi Ştefan cel Mare, de a stabili, pe baza unei analize imparţiale a izvoarelor care sînt proporţiile exacte ale acestora şi ce valoare au ele pentru noi şi pentru Europa.

Nutrim speranţa ca documentele şi textele de cronici care însoţesc acest studiu să furnizeze suficient temei pentru a se realiza o imagine cît mai exactă asupra strălucitelor fapte de arme înfăptuite de Ştefan cel Mare şi de poporul român.

---

[475] Louis Halphen, *L'Essor de l'Europe (XIe — XIIIe siécles)*, prezentare făcută de F. Lot în „Revue historique“, 1932, t. CLXXI, p. 530.

CULEGERE DE TEXTE
ŞI
DOCUMENTE

NOTĂ ASUPRA CULEGERII DE TEXTE

Dorind să ilustreze și să susțină studiul monografic, prezentul grupaj de texte cuprinde aproape toate actele oficiale emise în acea perioadă, precum și fragmente din cronici (unele scrise de cronicari care au luat parte activă la campanie) ce se referă la momentul istoric discutat. Din același motiv textele au fost orînduite cronologic, indiferent de limba în care este redactat originalul.

Este adevărat că majoritatea textelor au fost editate anterior, acest lucru făcîndu-se în perioade diferite, cu metode diferite, slujind scopuri diferite, în publicații diferite din țară și din străinătate, inedite fiind numai cîteva fragmente de cronici turcești. Unele au fost traduse în limba română, altele nu.

Acest grupaj de texte a fost alcătuit respectînd un număr de norme generale și anume:

— transcrierea textului s-a făcut, de cîte ori acest lucru a fost posibil, după original (manuscris, microfilm, fotocopie); s-a recurs la reluarea unei editări anterioare numai atunci cînd originalul nu a fost accesibil; în majoritatea cazurilor s-a indicat locul în care se păstrează manuscrisul;

— s-a dat pentru fiecare text în parte bibliografia referitoare la el;

— fiecare text a fost însoțit de traducere. Unele din textele turcești și latine sînt traduse acum pentru prima oară în limba română de Mihail Guboglu și Constantin Vlad.

— s-au dat note explicative și s-au făcut comentarii de cîte ori acest lucru a fost necesar;

— transcrierea a respectat manuscrisul. Așa, de exemplu, în textele slave nu s-a întregit nici un cuvînt. Numai literele suprapuse au fost coborîte în rînd, în paranteze rotunde. În paranteze ascuțite a fost prins tot ceea ce reprezenta o adăugare străină textului original dar necesară pentru înțelegerea lui, precum și punctele de suspensie care indică omiterea unui fragment neesențial. În aceleași paranteze sînt incluse și datele incerte;

— textele turcești transliterate în alfabet latin sînt însoțite de fotocopiile originalului scris cu caractere arabe. În acest fel se oferă material de comparație turcologilor.

Întrucît acest grupaj, aşa cum apare el, este rezultatul unei munci colective, fiecare text poartă semnătura celui care a făcut alegerea, prezentarea şi traducerea, menţionîndu-se ori de cîte ori aceasta din urmă a fost preluată din alte surse.

La unele transcrieri şi traduceri, precum şi la definitivarea materialului a ajutat Cristina Jalbă căreia îi aducem mulţumiri. Mulţumim de asemenea Luizei Petre pentru ajutorul dat la colaţionarea exemplarelor.

Selecţionînd din noianul de informaţii numai pe acelea care se înscriu temei date şi adunîndu-le într-un volum unitar am urmărit să dăm nespecialiştilor iubitori de istorie o imagine concretă a intenselor şi febrilelor pregătiri diplomatice care au precedat şi însoţit un moment politic şi militar aparent neînsemnat. Şi, în sfîrşit, am dorit să oferim specialiştilor interesaţi de această problemă, timpul pe care l-ar fi cheltuit parcurgînd drumul pe care l-am parcurs noi.

O. G.

1 < 1474 > Caffa

Uzun-Hassan, șahul Persiei, scrie lui Ștefan cel Mare că a trimis la principii creștini un sol care va ajunge și la voievod, avînd misiunea de a-i îndemna să pornească împreună împotriva turcilor.

MCCCCLVIIIJ [1] în civitate Caffa

Hoc est quedam traductio quarundam litterarum Serenissimi D D Uzum-Assam directarum potenti Domino Steffano Voivoda scriptarum in lingua persica, ad requisitionem Izac Bech magni oratoris Ilustrissimi D D Uzum-Assam, que traductio facta fuit per me Constantium de Sarra artium magistrum et in hanc parte notarium publicum de verbo ad verbum pro verbo nihil addito vel mutato quod mutet sensum vel variet intellectum, nisi forte forent alique dictiones in illa lingua persica que per propriam dictionem latinam non possint traduci, quas dictiones traduxi per proximiorem latinam que potuerit conformari talli persice dictoni. Interpretante Ana-Colli Armeno perito in dicta lingua persica et me traducenti in lingua latina. Quarum litterarum tenor sequitur et est tallis:

In quarta linea videlicet in parte dextera dicte littere persice sunt verba mixta litteris aureis:

In nomine Domini misericordis et qui Deus infinitis verbis nominatur.

Assam filius Alli filij Othmani.

Magno Domino misericordi et Domino magno in sua regione Steffano Voivoda potenti super tota Valachia salutes infinitas puro corde.

Scitote quo Izac Bech pro parte nostra mittimus ad excellentissimos Dominos Franchorum, ipse enim Izac secreta nostra optime pernovit, ideo tamquam nobis propriis fidem prebeatis in omnibus per eum exponendis parte nostra. Scitis enim ea que anno elapso contigerunt cum veniremus de partibus

[1] 1459 — greșeală a copistului

Sami, nam tempore meus maior filius cum exercitu et magnis dominis erat in partibus de foras et infras — et unus alius ex filiis meis etiam erat cum exercitu infinito in partibus Babilonie ubi est locus precipuus Sarracenorum, et quatuor nepotes mei ex maiore patre meo erant in partibus de Cerman, et alii quatuor nepotes mei ex minore fratre meo erant in Reye iuxta Corusam et Masudram, et preter exercitus supradictos maximus exercitus meus et populus residenciam faciebant in suis locis propriis. Item preter supradictos exercitus multa milia hominum erant in magistanciis Sami, quibus omnibus exercitibus dimissis in locis ut supra annotatis, Ego cum paucis hominibus visitavi partes Othmani et cum voluntate et omnipotentia. Dei qui nobis bona tribuit primum homines Othmani rupi, qui homines fuerunt esca gladiorum et sagittarum nostrarum. Verum quidem post ille Othmanus parvam particulam nostrorum fugit sed ubi fuit interemptus unus ex meis, ex suis fuerunt interempti decem. Et predicta notifficamus vobis quia nulla causa mala erat inter ipsum Othmanum et me. Isto primo tempore congregabo omnes homines bellicosos fortes armigeros et totam meam potentiam cohadunabo me dirigendo ad partes Othmani. Ideo necesse est quod huiusmodi causas vos notificetis magnis Dominis Christianis et illos certificetis de voluntate nostra, illos ortando ut se parent et disponant exercitus congregari, et se ipsos veniant et veniant super Othmani tamquam boni amici nostri ex illa parte de Europa, et sic virum istum debemus deponere de sede illa. Sperans enim quod cogitationes nostre gracia misericordie Dei perficiantur prout desideramus et voluimus. Verum hoc simul rogamus Deum qui has res nostras ipse omnipotens Deus ad bonam finem perducat et omnia mala perdantur.

Ego Constancius de Sarra arcium liberalium magister in hanc parte publicus imperiali auctoritate notarius supradictam traductionem feci de dicta lingua persica in latinam in omnibus et per omnia prout superius continetur et ad robur me subscripsi signumque meum apponi consuetum.

1459 (!) în cetatea Caffei

Aceasta este tălmăcirea unei scrisori a prealuminatului domn Uzun-Hassan, trimise puternicului domn Ştefan voievod, scrise în limbă persană, care tălmăcire a fost făcută, la cererea lui Isac-Bey, mare sol al preavestitului domn Uzun-Hassan, de mine, Constanţiu de Sara, magistru al artelor şi notar public în aceste părţi, cuvînt cu cuvînt, nepunînd nimic mai mult şi neschimbînd ce ar putea să schimbe tîlcul ori să prefacă înţelesul decît dacă erau unele alcătuiri în accea limbă persană care nu pot fi tălmăcite printr-o alcătuire nimerită pentru limba latină, şi aceste alcătuiri le-am tălmăcit într-o latinească cît mai apropiată care putea să se potrivească unei asemenea alcătuiri persieneşti, desluşind înţelesul armeanul Ana-Colli priceput în zisa limbă persană, şi eu tălmăcind în limba latină. Cuprinsul acestei scrisori este acesta după cum urmează:

În rîndul al patrulea în partea dreaptă a zisei scrisori persieneşti sînt vorbe care au slove aurite.

În numele domnului milostiv, Dumnezeul ce se înfățișează prin vorbe nesfîrșite.

Hassan fiul lui Ali fiul lui Othman.

Măreţului milostiv domn şi măreţului domn din ţara sa Ştefan Voievod, stăpînitor peste toată Moldova, sănătate veşnică din toată inima.

Să ştiţi că l-am trimis din partea noastră pe Isac-Bey la preaînalţii domni ai Apusului şi acest Isac secretar al nostru a aflat toate cu de-amănuntul, şi în ăst fel voi ne daţi chezăşie în toate cele pe care ni le-a înfăţişat el. Să ştiţi dară că anul trecut s-a întîmplat, pe cînd veneam dinspre părţile Samului(!), în vreme ce fiul meu mai vîrstnic se afla cu oaste şi căpetenii mari în părţile de la hotare, şi un alt fiu al meu se afla cu oaste nesfîrşită în părţile Babiloniei unde este un loc ales al Sarazinilor şi patru nepoţi ai mei din partea unui frate mai mare se aflau în părţile dinspre Cerman(!) şi alţi patru nepoţi ai mei din partea fratelui mai mic se aflau în Reye(!). lîngă Corusa şi Masudra şi în afară de sus-zisele oşti, o mare oaste a mea şi mulţime de popor rămăsese la vatră în acele locuri care erau ale lor, şi tot aşa în afară de sus-zisele oşti multe mii de oameni se aflau la mare depărtare de Sam(!). şi toate aceste oşti împrăştiate prin locurile pe care le-am spus aici sus, că eu cu puţini oameni am călcat meleagurile turcului şi cu vrerea şi atotputernicia lui Dumnezeu care ne-a arătat bunătatea sa, am tăiat la început oameni de-ai turcului care au fost hrană pentru săbiile şi săgeţile noastre. După un timp turcul a pus pe fugă o mică parte din ai noştri, dar unde pierea unul din ai mei, din ai lui piereau zece. Şi vă facem cunoscute cele mai sus-zise căci nici o vrajbă nu era între turc şi mine. Într-astă vreme o să-mi strîng toţi oamenii în stare a purta război, straşnic înarmaţi şi o să adun toată puterea mea ca să pornesc spre meleagurile turcului. Într-aceea este trebuincios ca aceste pricini voi să le faceţi cunoscute aleşilor domni creştini şi să le daţi de ştire despre vrerea noastră şi să-i îndemnaţi pe aceia să se gătească şi să se hotărască a strînge oaste, şi ei înşişi să vină asupra turcului ca prieteni statornici ai noştri din aceea parte a Europei, şi într-astfel să nevoim a-l scoate pe turc din scaunul lui. Căci tragem nădejde că gîndul nostru să se împlinească cu milostivirea şi îndurarea lui Dumnezeu după cum dorim şi vrem. Într-aceea dară ne rugăm lui Dumnezeu ca să ducă la bun sfîrşit aceste fapte ale noastre şi să piară cele potrivnice.

Eu Constanţiu de Sara magistru în arte liberale, prin decret imperial notar public în aceste părţi, am făcut sus-zisa tălmăcire din zisa limbă persană în latină, cu toate cele ce se cuprind în ea şi spre trăinicia ei am semnat apăsînd acest sigiliu al meu rînduit.

Biblioteca Marciana din Veneţia. Epistolae principum et illustrium virorum ad Sixtum IV etc. Lat. C. X Cod CLXXIV, fol. 8. Copie.

Ediţii: C. Esarcu, *Scrisoarea inedită a şahului Persiei Uzun-Hassan către Ştefan cel Mare, 1476*, în „Columna lui Traian" VII, 1876, octombrie, p. 464—466; E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. II, partea 2, Bucureşti, 1891. Textul reprodus după C. Esarcu, *Scrisoarea*...

(C. VLAD)

2 < 1474 >

Regele Matei Corvin scrie unui Mihail Fancsy, secui din Transilvania, că pentru a-şi răscumpăra vina de a fi răspîndit zvonuri răuvoitoare la adresa regelui trebuie să pornească cu 300 de secui în ajutorul voievodului Ştefan al Moldovei.

Mathias Rex ad Michaelem Fancsy

Fidelis nobis dilecte. Iterato accepimus, te inter fideles nostros Siculos certos rumores de| obitu nostro spargere, et certas mociones atque tumultuaciones rursum per te inter Siculos incitari, que quam bene respondent fidei tue et expectationi nostre de te, tu ipse bene considerare potes. Scis multas iam enormitates, quas contra nos fecisti, tibi a nobis fuisse dimissas, et post multa mala per te perpetrata, quibus nostram Maiestatem sepius offendisti, iam aliquocies graciam per nos tibi factam esse, quod semper idcirco fecimus et ob hoc clemencia in te usi sumus, vt tu aliquando conuersus alios quoque fratres tuos ad fidelitatem nostram, sicuti par esset, dirigeres pocius, quam istas nouitates et turbaciones inter ipsos seminares, quod scias nobis vehementer displicere, et eo magis, quod tu conatus es talibus romoribus et turbacionibus ipsos Siculos, qui ad nostra seruicia proficisci parati erant, a nostris obsequijs reuocare, cum quibus eciam nescimus quas rursum mociones facere diceris. Super quo fidelitati tue mandamus, aliud omnino habere nolentes, idque tibi firmiter iniungimus, quod si vnquam graciam nostram promereri cupis, in continenti cum trecentis Siculis ad Stephanum Waiuodam Moldauiensem fidelem dilectum nostrum, proficisci, ibique nobis sincere, et hoc tempore, cum ipse auxilijs indigeat assistere et auxiliari debeas, nam si aliter fuerit, certus esto, quod tu suspendium non euades. Si vero iussa nostra executus fueris, et in hoc nobis tuum seruicium ostenderis, non respiciemus adhuc male gesta tua, sed nos te in graciam nostram recipiemus. Aliud ergo, prout graciam nostram promereri cupis, facere non presumas. Bude ...

Regele Matei către Mihai Fancsy

Credincios al nostru iubit.| În repetate rînduri am auzit că tu împrăştii printre credincioşii noştri secui veşti sigure despre sfîrşitul nostru şi că se stîrnesc necurmat printre secui, datorită ţie, frămîntări şi tulburări, şi cît de bine se potrivesc cu credinţa ta şi cu năzuinţa noastră în ce te priveşte, tu însuţi bine poţi a-ţi da seama. Ştii că încă multe necuviinţe, pe care le-ai făptuit în contra noastră, ţi-au fost iertate de noi, şi că după multe rele pricinuite de tine, prin care adesea ai adus ocară Majestăţii noastre, tot de-atîtea ori ţi-am acordat bunăvoinţa noastră, căci necontenit într-aceea am făcut şi am avut îndurare faţă de tine aşa încît tu, întors <din rău>, să îndrepţi şi pe alţi fraţi ai tăi mai curînd întru credinţa noastră, după cum se cuvine, decît să semeni printre ei asemenea veşti şi tulburări, lucru care ştii că ne este cu deosebire urît, cu atît mai mult cu cît ai încercat prin asemenea zvonuri şi tulburări să-i

abaţi de la slujbele către noi pe acei secui care erau pregătiţi a se închina slujirii noastre, şi cu care nu ştim ce frămîntări se zice că pui la cale necurmat. Într-aceea poruncim credinţei tale şi într-altfel nu voim să fie, şi te legăm cu tărie ca, dacă voieşti a te învrednici de milostivirea noastră, fără zăbavă să pleci cu trei sute de secui la Ştefan, voievodul moldovean, credinciosul nostru iubit, şi acolo fără vicleşug, în ăst timp, cum este lipsit acela de ajutoare, să te sileşti a-i fi într-aproape şi a-i da ajutor căci de va fi altfel, să ştii fără tăgadă că nu vei scăpa de ştreang. Iar de vei îndeplini poruncile noastre, şi vei împlini slujba ta faţă de noi, nu o să mai socotim nevrednice faptele tale, ci te vom primi întru milostivirea noastră. Altfel dară, de voieşti a te învrednici de milostivirea noastră, să nu îndrăzneşti a face. Buda.

Epistolae Mathiae Regis — codice, contemporan partea IV, nr. 75
Ediţii. Szabó K, *Székely Oklevéltar* I, Cluj, 1872, p. 221—222. Extras în „Transilvania" 1873, p. 279 (sub anul 1476); Hurmuzaki, *Documente*, II.2, p. 228, doc. CCVI.
Textul reprodus după Hurmuzaki, *Documente*

(C. VLAD)

3 1474 noiembrie 29 Vaslui

Ştefan cel Mare comunică papei Sixt IV că şahul persan Uzun-Hasan are de gînd să pornească împotriva turcilor, fapt pentru care cere ajutor lui Ştefan şi celorlalţi principi creştini, lucru confirmat şi de ambasadorul veneţian Paolo Ognibene, întors din Persia şi însărcinat de Ştefan să-i susţină cauza la sfîntul scaun.

Sanctissime in Christo pater et domine noster graciosissime. Notum facimus Sanctitati Vestre sicut Assam Beg princeps serenissimus ad nos suos destinavit oratores requirens nobis ut una cum alijs principibus Christianitatis viriliter se preparemus contra Othman et ejus orribilem potenciam, quamobrem Sanctitati Vestre certificamus quod nos semper omni cum potentia noastra quam nobis Omnipotens Deus attribuit omni cum affectu paratissimi sumus, intendentes pro Christianitate totis nostris viribus debellare. Insuper ambasiator Serenissime Dominationis Veneciarum Vir Egregius Paulus Omenbonum reveniendo a predicto serenissimo domino Assam Beg ad nos devenit, cum quo ex factis ejusdem Christianitatis multa tractavimus ac voluntatem pectoris nostri apperuimus nobisque promisit coram S. V. parte nostra se presentare quapropter eidem ambasiatori fidem integram placeat adhibere tanquam si cum Sanctitate Vestra oretenus loqueremur. Utique intelligimus omnia in Sanctitate Vestra consistunt. Ortamur itaque S.V. ut cum aliis potentissimis Regibus et Principibus taliter adoperaretur ne Christianitas a perfidissimis infidelibus suppeditetur, ut et etiam nos solli ymo cum adiutorio eorum principum debellare valeamus.

Ex oppido nostro Vaslui die XXVIIII Novembris MCCCCLXXIIII.
Eiusdem Sanctitatis Vestre fidelissimus
Stefanus Vaivoda Dominus Terrarum Moldavie etc. (A tergo:)
Sanctissimo in Christo Patri et Domino Domino
Sixto Papae Quarto Domino nostri graciosissimo.

Preasfinte întru Cristos părinte şi doamne, doamne al nostru prea milostiv. Facem cunoscut Sanctităţii Voastre că Assam Beg, prealuminatul principe, ne-a trimis soli cerîndu-ne ca dimpreună cu alţi principi ai creştinătăţii să ne înarmăm cu bărbăţie împotriva turcului şi a cumplitei sale puteri, din care pricină dăm de ştire Sanctităţii Voastre că noi, dimpreună cu toată puterea noastră pe care atotputernicul Dumnezeu ne-a hărăzit-o, sîntem pururi gata a ne război cu toată rîvna şi îndemnul inimii în folosul creştinătăţii. Întru cele de mai sus, ambasadorul prealuminatei stăpîniri a Veneţiei, alesul bărbat Paolo Ognibene, întorcîndu-se de la pomenitul domn, prealuminatul Assam-Beg, a poposit la noi, şi ne-am sfătuit cu el despre treburile creştinătăţii şi i-am înfăţişat voia inimii noastre şi s-a legat să meargă din partea noastră în faţa Sanctităţii Voastre, din care pricină se cuvine a-i da acelui ambasador întreg crezămînt, întocmai de-am vorbi noi prin viu grai Sanctităţii Voastre. Cunoaştem într-aceea că toate devin de la Sanctitatea Voastră.

Îndemnăm aşadar pe Sanctitatea Voastră ca dimpreună cu alţi puternici regi şi principi, deopotrivă să vă daţi silinţa spre a nu fi năpădită creştinătatea de netrebnicii necredincioşi, iară noi nu singuri ci cu ajutorul acelor principi să ne învrednicim a ne război.

Din tîrgul noastru Vaslui, în ziua a 28-a a lunii noiembrie 1474.
Preacredinciosul Sanctităţii Voastre
Ştefan voievod, Domn al pămînturilor Moldovei
Preasfîntului întru Cristos Părinte şi Domn
Papei Sixt al IV-lea, domn al nostru preamilostiv

Biblioteca Marciana din Veneţia. MS. Class. X Lat. nr. CLXXV, f. 70, copie cu titlul „Stefanus vayvoda de oblatione Assam-Bech erga christianos".

Ediţii. C. Esarcu, *Ştefan cel Mare. Documente descoperite în arhivele Veneţiei*, Bucureşti 1874, p. 23—24; C. Esarcu, *Ştefan cel Mare. Documente inedite din arhivele Veneţiei*, în „Columna lui Traian", anul IV, nr. 12, octombrie 1874, p. 228; E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, VIII, Buc., 1894, doc. XII, p. 5; I. Bogdan *Documentele lui Ştefan cel Mare*, II, Bucureşti 1913, p. 318—319, text şi traducere.

Textul reprodus după C. Esarcu. *Ştefan cel Mare. Documente inedite...*
Traducerea ne aparţine.

(C. VLAD)

4 < 1475 >

Papa Sixt IV scrie regelui Matei Corvin, felicitîndu-l pentru vitejia și promptitudinea cu care a venit în sprijinul voievodului Ștefan, angajat în luptă cu turcii.

Epistola Papae ad Mathiam Regem Ungariae

Charissime in Christo Fili Noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

Tuam Serenitatem et optimam voluntatem ac praeclarissima gesta circa defensionem fidei Catholicae et immanes Turcas exterminandos et confundendos, etiamsi linguae hominum tacerent, Tua magnifica et gloriosa facinora ostenderent. Saepe enim Christianorum exercitus Te Duce maximam Turcorum et aliorum infidelium multitudinem superavit, et tandem Tuis virtutibus victoriam ex illis saepius reportasti, et ubi opus sit, Catholicis Principibus et populis pro fide Christiana decertantibus opportuna praesidia contulisti. Novissime vero acçepimus, quod in ea victoria, quam pridem dilectus Filius, nobilis vir, Stephanus Vajvoda in Moldavia adversus Turcas adeptus fuit, non parvam laudem ac gloriam Tibi vendicasti; Tuis enim subditis adnitentibus et opem adferentibus, et authoritate Tuae Regiae Amplitudinis de perfidissimis Turcis, strage maxima et ruina illis illata, opima spolia et captivos idem Stephanus retulit, quorum non parvam partem ad Tuam Sublimitatem, sicut percepimus, transmisit. Commendandus est profecto Stephanus Vajvoda. Datum etc.

Epistola Papei către Matei, regele Ungariei

Preascumpe întru Cristos fiu al nostru, mîntuire și apostolică binecuvîntare

Faptele tale mărețe și glorioase aduc în fața lumii, deși oamenii țin tăcere, pe Luminăția ta și aleasa-ți vrere și preastrălucitele isprăvi întru apărarea credinței catolice și spre stîrpirea și împrăștierea turcilor crînceni. Căci adesea oastea creștinilor, avîndu-te căpitan, a doborît nesfîrșită mulțime de turci și alți necredincioși, și apoi mai ales ai tras spre tine izbîndă prin vrednicia ta din acele fapte, și oricînd a fost trebuință, ai dat sprijin nimerit principilor catolici și neamurilor ce se băteau pentru credința catolică. Iară acum de curînd am aflat că în acea izbîndă, pe care deunăzi iubitul fiu, nobilul bărbat Ștefan, voievod în Moldova, a dobîndit-o asupra turcilor, nu mică laudă și glorie ai cîștigat, căci cu sprijinul supușilor tăi și prin lucrarea lor și sub oblăduirea Înălțimii Tale Regești acel Ștefan pricinui turcilor fățarnici cumplită înfrîngere și ruină și luă prăzi bogate și prinși și nu mică parte, după cum am auzit, a trimis Înălțimii Tale. Să i se aducă laude în chip deosebit voievodului Ștefan. Dată.

Ediţii: *Epistolae Mathiae Corvini Regis Hungariae*, editae a Steph. Vida, Cassoviae 1744, Pars IV, pag. 15; Hurmuzaki, *Documente*, II.1 pag. 10, doc. XII.

Textul reprodus după Hurmuzaki, *Documente*...

(C. VLAD)

5 1475 ianuarie 25, Suceava.

Ştefan cel Mare anunţă principilor creştini victoria obţinută asupra turcilor la 10 ianuarie 1475 la Podul Înalt şi cere ajutor pe mare şi pe uscat, întrucît sultanul în persoană are de gînd să năvălească primăvara viitoare în Moldova.

Alla Corona de Ungaria et a tutte le terre, a chi vegnera presente questa letera, salutem

Serenissimi et magnifici insieme, onde noj a tuta christianita in qualunque loco questa nostra presenta lettera devenira, noi Stefano vajvoda, per Dio gratia duca de terra Moldaviense, con humana salutatione et desiderio a tucti boni per li beni delle persone alle vestre dignita commesse. L'infidele imperatore turco a molti tempi e stato et de destrugitore della christianita, et ogni di pensa, per qual forma el possa subjugarla. Inpertanto notifichiamo alle vestre dignita, come circa la festa della Epiphania proxima passata mise il nominato Turco sopra di noi un suo grande exercito de quantita de cento venti millia; con dicto exercito mise per suo primo capitaneo Sulaman bassa, el secundo capitaneo Beli-Erbizi con tutti sui cariazzi Cesaro, con tutta Romania, et anco lo signor de la Montagna con tutta sua possanza, Insi-beche et Ali-bechi et Scander-bechi, Dorazi, Baltirlu-bedi, Sepefa-bede, et signore Sulazi, Chasara-beche, Beri-beche, figliolo de Isache-pasache con tutta la sua forza. Et questi erano li grandi capitani con li sui exerciti.

Et noi audendo se armamo tucti et andamo contro di loro, con l'ajuto de Dio omnipotente, noi verso delli inimici della christianita. Vencemo loro, et sotto li nostri piedi li mettemo, et tucti li mettemo a taglio della spada. Et della qual cosa Dio ne sia laudato. Dopo questo lo infedele Turco, questa cosa audendo, ci vole reparare con la sua testa et con lo suo pensero del mese din Maggio supra di noi, volendo havere questa porta della christianita, la quale a nel nostro regno, dela qual cosa Idio la guarda. Et se questa porta se fosse perduta fino a me, havria conturbata tutta christianita. Et per tanto adomandiamo alle amicitie vestre, come tutti re debiate [spinger] presto sopra el nemico della christianita, imperche e tempo, che el dicto Turco ad ogni parte ha molti avversarj, li quali con armata mano contro di lui procederanno. Et noi da questa parte promettemo, supra la nostra fide christiana, col nostro collo, per modo voi facendo dall'altre parte, per terra et per mare, in modo che a queste volte con l'ajuto de Dio omnipotente havemo tagliata la sua destra. Aduncha non vogliate tardare. Data in Sacouia in di della conversione di Sant Paulo, dal mese di Jennaro adi 25, 1475.

Stephanus vajvoda, segnor del paese della Moldavia

Către coroana ungurească şi către toate ţările, în care va ajunge această scrisoare, sănătate. Noi Ştefan Voevod, din mila lui Dumnezeu domn al ţării Moldovei, mă închin cu prietenie vouă tuturor cărora le scriu, şi vă doresc tot binele, şi vă spun domniilor voastre că necredinciosul împărat al Turcilor a fost de multă vreme şi este încă pierzătorul întregii creştinătăţi, şi în fiecare zi se gîndeşte cum ar putea să supună şi să nimicească toată creştinătatea. De aceea facem cunoscut domniilor voastre că pe la Boboteaza trecută mai sus-numitul Turc a trimis în ţara noastră şi împotriva noastră o mare oştire în număr de 120.000 de oameni, al cărei căpitan de frunte era Soliman-paşa beglerbegul; împreună cu acesta se aflau toţi curtenii sus-numitului Turc şi toate popoarele din România, şi domnul ţării Munteneşti cu toată puterea lui, şi Assan-beg, şi Oşu-beg, şi Alibeg, şi Schender-beg, şi Grana-beg, şi Valtival-beg, şi Serefaga-beg, domnul din Sofia, şi Cusenra-beg, şi Piri-beg, fiul lui Isac-paşa, cu toată puterea lui de ieniceri. Aceşti mai sus-numiţi erau toţi căpitanii cei mari, cu oştile lor.

Auzind şi văzînd noi acestea, am luat sabia în mînă şi cu ajutorul domnului Dumnezeului nostru atotputernic am mers împotriva duşmanilor creştinătăţii, i-am biruit şi i-am călcat în picioare, şi pe toţi i-am trecut sub ascuţişul sabiei noastre; pentru care lucru lăudat să fie domnul Dumnezeul nostru. Auzind despre aceasta, păgînul împărat al Turcilor îşi puse în gînd să-şi răzbune şi să vie, în luna lui Mai, cu capul său şi cu toată puterea sa împotriva noastră şi să supună ţara noastră, care e poarta creştinătăţii şi pe care Dumnezeu a ferit-o pînă acum. Dar dacă această poartă (a creştinătăţii), care e ţara noastră, va fi pierdută — Dumnezeu să ne ferească de aşa ceva — atunci toată creştinătatea va fi în mare primejdie. De aceea ne rugăm de domniile voastre să ne trimiteţi pe căpitanii voştri într-ajutor împotriva duşmanilor creştinătăţii, pînă mai este vreme, fiindcă Turcul are acum mulţi potrivnici şi din toate părţile are de lucru cu oameni ce-i stau împotrivă cu sabia în mînă. Iar noi, din partea noastră, făgăduim, pe credinţa noastră creştinească şi cu jurămîntul domniei noastre, că vom sta în picioare şi ne vom lupta pînă la moarte pentru legea creştinească, noi cu capul nostru. Aşa trebuie să faceţi şi voi, pe mare şi pe uscat, după ce cu ajutorul lui Dumnezeu celui atotputernic noi i-am tăiat mîna cea dreaptă. Deci, fiţi gata, fără întîrziere. Dată în Suceava, în ziua de Sfîntul Pavel, luna ianuarie în 25, anul Domnului 1475.

Ştefan Voievod, domnul ţării Moldovei

Originalul scrisorii a fost redactat probabil, după opinia lui I. Bogdan, în slavonă, după care a fost tradus în latină şi de aici în italiană şi germană.

Scrisoarea s-a păstrat în trei copii, făcute după o traducere italiană mai veche.

Două din ele există în Biblioteca Ambrosiană din Milano (în cutia Sezione storica-militare-guerre-Turchia), una în Biblioteca San Marco din Veneţia. „Copia d'una lettera che mando el capitaneo generale del re d'Ongoria (Ungheria), el Valacho chiamato Stefano Vaivoda alli principi di cristianita, notificando-li la rotta ⟨che⟩ a dato al Turcho“. Copiile din Milano au fost publicate de C. Esarcu în „Columna lui Traian“ VII, 1876. p. 420—422, copia din Veneţia în *Monumenta Hungariae Historica*, secţ. IV, facs. II.

Acta Extera. vol. V, Budapesta, 1877, p. 301—302; I. Bogdan, *Doc. Ştefan cel Mare* II, p. 323; A. Veress, *Fontes Rerum Transylvanicarum*, tomus IV. *Acta et epistolae relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia*. I, Budapest, 1914, p. 9—10, doc. 9; cf. N. Iorga. *Acte şi fragmente cu privire la istoria Românilor*, III, Bucureşti, 1897, p. 54—55. Traducerea lui I. Bogdan a fost republicată, cu mici amendamente, în „*Literatura română veche*“ (1402—1647), antologie de G. Mihăilă şi Dan Zamfirescu, Ed. Tineretului, Lyceum, 1969, p. 48—49.

O traducere germană incompletă, din secolul al XV-lea, păstrată în Biblioteca de Stat din Viena, a fost publicată de N. Iorga. *Acte şi fragmente*, III, p. 91—92: „Ermanung beschehenn durch Steffan-Weyda in der Molda. beschehen unnd auffgeschriben menigern Christen unnd in Christenlandt“,

Reproducem aici versiunea din Veneţia, după I. Bogdan. *Doc. Ştefan* p. 323, însoţită de traducerea dată de tot de I. Bogdan, făcută după cea de-a doua copie din Biblioteca Ambrosiana, preluată din „Columna lui Traian“.

(C. VLAD)

6 1475 februarie 13, Buda.

Leonardo da Oretona scrie lui Romano Roseto, senior din Ferrara despre victoria repurtată de Ştefan, voievodul Moldovei, asupra turcilor, anunţînd totodată că se pregăteşte o nouă expediţie, condusă de însuşi sultanul, împotriva domnului român.

Leonardo da Oretona ad Roseto, a Ferrara
1475, adi 13 febraio, in Buda

Per un altra za fa giorni 14 ve advisei etiam del nostro ben stare et etiam della rotta ha havuto el turcho da Christiani, zioe da Stefano Vayvoda signor de Ulachia et da Hungari: tanto che foreno tuti Turchi circa cento et ventimillia, tuti pigliati et togliati a pezi. Scrivando la cossa com'e passa, saria longo ad scrivere. Ma se stima, che la mazor parte de valenti homini haveva el gran tucho se uno stati in questa rotta morti et prexi; et sapiate che el sono sta pigliati parechi, che volentera hanno voluto dare et popore ducati ottanta millia per la loro testa, solamente per una persona. El ditto Vayvoda non l'ha voluto lassare, fin tanto che'l nostro signor Re sera qui. Non se sa quello se fara deli ditti capitanei de turchi. Ala tornata del Re se fara fine deli ditti.

Item sapiate che qui etiam habiamo da novo che el turcho in persona vora venire de qua con persone duxento millia et ben in ordine, et questo se tiene certamente che verano; ma nui etiam de qui tuto homo sera in ordine et benissimo, et speremo in Dio et in la gloriosa sua madre verzene Maria che ge darano victoria migliore la secunda volta che la prima, perché in questa prima rotta souno state poche zente armate la piuy parte souno stati villani, et el nostra Re etiam non e stato presente. Ma se el gran turcho vignera come se dige in persona, etiam el nostro Re andera in persona et ben in ordine, come lui sa fare, et cum zente assai armata, perche hormai habiamo con tuti

pace excepto con turchi guerra, et credo che audirete in questa estade bonissime novitade. Ogni homo comprera balestre et schiopete et credo che se'l dicto turcho vignera con tanta zente che con lo adiuto de Dio el nostro Re havera etiam tanto quanto che lui, perche tuto el Reame se levera suxo contra el dicto turcho. Solamente el dicto Stefano Vayvoda havera persone cinquanta millia, siche si verrano Hungari et Ulachi spero in Dio haveranno grandissima victoria. Non altro Christo da male ze guardi, sempre siamo ai vostri piaceri.

Item vi prego mandate questo ligazo de lettere a Ferrara. Aspectamo el nostro signore Re a meza quarexema..

Vostro servidor Leonardo da Oretona subscripsit. (a tergo): Nobili viro domino Romano Roseto factore del signor de Ferrara.

Leonardo da Oretona către Roseto, la Ferrara 1475, azi 13 februarie, în Buda

Printr-o altă scrisoare de acum 14 zile v-am încunoştinţat despre starea noastră şi despre înfrîngerea suferită de sultan din partea creştinilor, adică de Ştefan voievod, domnul Valahiei şi de unguri: atît cîţi fură toţi turcii, aproape o sută douăzeci de mii, au fost toţi prinşi şi tăiaţi în bucăţi. Descriind cum s-au petrecut lucrurile, ar fi prea mult de spus. Dar se socoteşte, că cea mai mare parte a oştenilor viteji pe care-i avea turcul au fost omorîţi şi prinşi în această luptă; şi să ştiţi că au fost prinşi foarte mulţi, încît cu dragă inimă au vrut să dea numai pentru o singură persoană optzeci de mii ducaţi pentru capetele lor. Zisul Voievod n-a vrut să-i elibereze pînă ce nu va fi stăpînul nostru regele aici. Nu se ştie ce se va face cu căpeteniile turcilor. La întoarcerea Regelui se va sfîrşi cu zişii ⟨turci⟩.

De asemeni să ştiţi că aici avem veşti că sultanul în persoană va voi să vină încoace, cu două sute de mii bine pregătiţi, şi aceasta se consideră că se va întîmpla în mod sigur; dar noi cei de aici vom fi cu toţii bine pregătiţi şi ne punem nădejdea în Dumnezeu şi în glorioasa lui mamă fecioara Maria că ne vor da pentru a doua oară o victorie mai mare decît prima, pentru că în această primă luptă au fost puţini oameni înarmaţi cea mai mare parte au fost ţărani şi regele nostru însuşi nu a fost de faţă. Dar dacă sultanul va veni, cum se spune, în persoană, chiar şi regele nostru va merge în persoană şi bine pregătit, cum ştie el s-o facă, şi cu destule trupe înarmate, pentru că acum avem pace cu toţi, numai cu turcii război, şi cred că veţi auzi în această vară veşti foarte bune. Fiecare om va cumpăra arbalete şi flinte şi cred că dacă va veni zisul turc cu atîta oaste, regele nostru, cu ajutorul lui Dumnezeu va avea ⟨oaste⟩ atît ca el, pentru că tot regatul se va ridica împotriva zisului turc. Numai zisul Ştefan Voievodul va avea cincizeci de mii de oameni, încît dacă vor merge ungurii şi muntenii sper în Dumnezeu că vom avea o victorie foarte mare.

Atît am avut de spus. Christos să vă păzească. Întotdeauna sîntem la dispoziţia voastră.

De asemeni, vă rog să trimiteţi aceste scrisori la Ferrara. Il aşteptăm pe stăpînul nostru Regele la mijlocul postului.

Al vostru servitor Leonardo de Oretona a scris. (pe spate): Nobilului bărbat domnul Romano Roseto reprezentantul stăpînului Ferrarei.

Biblioteca Ambrosiană, Milano, cutia Sezione storica-militare-guerre-Turchia.

Ediţii: C. Esarcu, ***Documente inedite din Biblioteca Ambrosiană de la Milano, relative la victoria lui Ştefan cel Mare de la Racova, 1475***, în „Columna lui Traian" VII, 1876, serie nouă tom. I, p. 424.

(M. NEAGOE)

7 1475 martie, 6. Veneția

Senatul venețian hotărăşte ca Paolo Ognibene, ambasador al Republicii în Persia, să se înfăţişeze papei Sixt IV ca mesager al lui Ştefan cel Mare, insistînd pentru trimiterea unui legat papal în Moldova şi pledînd alături de Paolo Morosini în favoarea domnului român. Se trimite o scrisoare de felicitare voievodului Ştefan pentru victoria de la Vaslui, conţinînd îndemnul de a continua acţiunea începută şi promisiunea trimiterii unui doctor pentru vindecarea rănii domnitorului.

Non est posthabenda materia Magnifici Stephani Vayvode Mundaviae; potest etiam illius amicitia et aliqua practica et mutua communicatio et visitatio plurimum prodesse rebus nostris ex omni parte et respectu. Et quum ipse per Paulum Omnebonum nos requisivit de uno medico pro cura et liberatione certi ulceris quod in crure sustinet et eidem Paulo commisit ut in Curiam ad pedes Summi Pontificis vadat: vadit pars quod expediri et mitti in Curiam debeat ad pedes apostolicas Paulum suprascriptum iuxta impositione suprascripti Vayvode, ea expositione sub litteris quas habet credentialibus ea quae ab ipso domino audivit et quae etiam ipse vidit et intellexit et viro nobili ser Paulo Mauroceno scribatur in hac forma:

Rediit ab ilustrissimo Domino Ussono Cassano prudens civis et nuntius noster Paulus Omnebonus et iter tenuit postquam Pontum transfretavit per Valachiam et Mundaviam et ad magnificum Stephanum Vayvodam dominum Mundaviae literas detulit ab ilustrissimo domino Ussono continentiae quam ab ipso Paulo intelligetis. Ab Vayvoda autem expeditus ad nos cum impositione ulterius progrediendi ad Sedem Sanctam Apostolicam declarandi eiusdem Vayvode animi et intentionis causa, qua magis pia magisque religiosa constans et intrepida adversus communem inimicum esset nos posset. Et primus nuntius fuit et relator Paulus supradictus cladis ab eodem Vayvoda Turcis inflictae, qua postea pluribus aliis viis est confirmata. Visum igitur nobis est ut Paulus praedictam in Curiam veniat et Pontifici omnia explicet et narret quae ab suprascripto domino commissa ei fuere et quae ipse vidit et cognovit de eiusdem Vayvode proposito et intentione deque illius potentia et mirifica commoditate hostem lacessendi et offendendi, modo ab principe

et capite Xristianorum juvetur et reliqui etiam principes cessatores in tanta occasione non sint. Volumus igitur et vobis mandamus ut suprascriptum Paulum audiatis et minutatim ab eo omnia intelligatis, et postea ad conspectum Summi Pontificis introducatis et animum detis ad omnia explicanda, et vos ipse quantum fuerit neccessarium efficaciter hortemini Beatitudinem antedictam ad non desciendum hunc hominem ultro excitatum si victoria, ea magnitudine qua nuntiatur, vera est, non solum in propugnatione rei christianae sed in vindictam receptarum ab immanissimo hoste calamitatum. Quin potius querite, persuadete et impetrate ut ipsa Beatitudo celeriter ad eum mittat nuntium quempiam suum prudentem, facundum et expertum cum aliquo munere signo scilicet et argumento optimae Sanctitatis Suae in eum dispositionis ad hortandum, persuadendum et confirmandum illum in sancto suo proposito et favores amplos polliceatur ei Beatitudo antedicta, qua iuxta rerum successus poterunt ab eadem Sanctitate praestari. Interim autem non potest nisi maximopere prodesse rebus christianis benigne agere cum Vayvoda praedicto. Et quantum impetraveritis nobis declarate et sollicitate atque impellite ut nuntius quem Summus Pontifex mittere instituisset sublata omni mora iter capessat et eadem sollicitudine maturet ad praesentiam suprascripti Vayvodae. Sollicitate etiam expeditionem et reditum ad nos suprascripti Pauli quem ad suprascriptum Vayvodam remittere constituimus cum uno medico per eum a nobis requisito.

Paulo autem Omnebono fiat commissio in eundem effectum et subito expediatur, denturque ei ducati centum.

Ad Stephanum vero Vayvodam mittatur unus tabellarius cum litteris huius tenoris:

Illus. Stephano Vayvode Mundaviae domino. Litteris vestris sed longe copiosius relatione circunspecti nuntii et secretarii nostri Pauli Omneboni qui rediens ab illustrissimo domino Ussono Cassano Excellentiam Vestram audivit, intelleximum magnanimum propositum, piamque et religiosam mentem vestram intrepide adoriendi et pro viribus potentia, quam Deus Omni potens vobis dedit, sanctae fidei et religioni suae strenuam et indeffessam navandi operam. Utinam vel tali animo et voluntate reliqui essent principes christiani, vel solus tantum haberetis virium quantum magnitudini animi vestri conveniret. Sed Deus Omnipotens cuius causam agitis non deseret Excellentiam Vestram non permittet ut reliqui principes christiani diutius torpeant, excitabit omnes et inflammabit contra communem pestem et incendium. Nos inter reliquos qui ultra decenium contra huiusmodi hostem bellum gerimus, animosiores quam antehac et robustiores erimus ut mari et terra infestur et lanietur ab omnibus sicut omnibus ipse infestus est. Per eundem Paulum qui Budae audivisse retulit intelleximus reportatam a vobis de hostibus victoriam confirmatusque est multifarie huiuscemodi letus nuntius pro quo Vestrae Excellentiae ex intimo cordis affectu gratulamur. Paulum autem Omnebonum profecturum ad pedes Apostolicas et ea expositurum quae illi commiseratis expedivimus et regressum ad nos una cum medico a vobis requisito remittemus ad Excellentiam Vestram cupidi et studiosi liberationis diuturnaequae vitae et valetudinis vestrae qui ab eo copiosius cognoscetis et quae in Curia egerit et quae Vobis merito sint declaranda omnia prospera, grata, jocundaque Vobis. Haec paucis Vestrae Excellentiae scribribere volumus

per istum tabellarium ut de animo et voluntate in nos vestra certior esse possitis et per reditum tabellarii nos diverso de veritate magnitudinis victoriae deque sospitate personae vestrae statumque et conditionem istarum rerum facere certiores quod supra quam dici posset nobis gratissimum erit et acceptissimum.

Et ex nunc captum sit quod expedito tabellario immediate per collegium inquiratus unus bonus et sufficiens medicus ciroicus qui paratus interea et succintus ad iter una cum praedicto Paulo quin ex urbe redierit ad suprascriptum Vayvodam mittantur. Et accipiantur pecuniae ad haec omnia neccessariae ex omni loco et officio unde cicius haberi possint.

De parte 141 — De non 2 — non sinceri 2.

Nu trebuie dată uitării cauza măritului Ştefan, voievodul Moldovei; căci prietenia lui şi oarece învoială şi legătură şi vedere de fiece parte mai mult pot a ne folosi în treburile noastre de orice rang şi fel. Şi fiindcă ne-a cercetat, prin Paolo Ognibene, de un doctor pentru îngrijirea şi tămăduirea unei vătămări care îl supără la picior, şi i-a încredinţat acelui Paolo să meargă la Curie la picioarele supremului pontif, să meargă cu această slujbă, căci trebuie să fie trimis şi îndreptat la Curie la picioarele apostolice sus-scrisul Paolo după porunca sus-scrisului voievod, cu acea solie, ce o are în scrisorile sale de încredinţare, pe care a auzit-o de la acel domn şi pe care a văzut-o şi a aflat-o şi care este scrisă nobilului Ser Paolo Morosini în acest chip:

S-a întors de la preailustrul domn Uzun Hassan înţeleptul cetăţean şi ambasador al nostru Paolo Ognibene şi a ţinut drumul, după ce a trecut marea, prin Valahia şi Moldova şi a dus măritului Ştefan Voievod, domnul Moldovei, scrisoare de la preailustrul domn Uzun, iar cuprinsul ei îl aflaţi de la însuşi acel Paolo. Trimis de voievod a venit la noi cu însărcinarea de a se înfăţişa mai tîrziu la Sfîntul Scaun Apostolic spre a arăta gîndul şi năzuinţa acestui voievod, decît care mai smerit şi mai cucernic, neclintit şi neînfricat împotriva vrăjmaşului comun nu se poate a fi. Şi suspomenitul Paolo a fost primul crainic şi vestitor al biruinţei acelui voievod asupra turcilor, care veste a fost mai apoi întărită pe mai multe alte căi. S-a hotărît aşadar de noi ca Paolo să vină în faţa pomenitei Curii şi să-i deslușească şi istorisească pontifului toate cîte i-au fost încredinţate de sus-scrisul domn şi cîte a văzut şi a cunoscut el însuşi despre puterea lui şi minunata lesniciune cu care hărţuieşte vrăjmaşul şi-l împresoară, numai să fie ajutat de fruntaşul şi capul creştinilor, iar ceilalţi principi să nu lipsească la asemenea pricină. Vrem dară şi vă poruncim ca să-l ascultaţi pe sus-scrisul Paolo şi cu de-amănuntul să aflaţi toate de la el, şi mai apoi să-l înfăţişaţi vederii supremului pontif şi să vă daţi osteneală ca să limpezească toate, iar voi înşivă cît e trebuinţă, cu folos să-l îndemnaţi pe fericitul părinte să nu-l lase fără sprijin pe acest bărbat peste măsură de înflăcărat dacă biruinţa, într-atît de măreaţă pe cît se veşteşte, este adevărată, nu doar întru apărarea cauzei creştineşti, ba încă spre a plăti ticăloşiile făptuite de vrăjmaşul neomenos. Ba chiar îngrijiţi-vă, stăruiţi şi dobîndiţi de la Sfîntul părinte ca degrabă să trimită un ambasador al său destoinic, iscusit la vorbă şi încercat, cu oarece dar ca semn şi temei al celei mai alese preţuiri a Sanctităţii Sale faţă de acel bărbat, spre a-l îndemna, a-l convinge şi a-l întări pe acela în sfînta sa năzuinţă şi să-i făgăduiască fericitul părinte

mari foloase care, după izbîndă, să-i poată fi dăruite de Sanctitatea Sa. Întraceea dară nimic nu poate fi mai de folos cauzei creştine decît a vă arăta binevoitori cu pomenitul voievod. Şi orice veţi fi dobîndit să ne daţi de ştire, şi cereţi şi stăruiţi ca ambasadorul pe care supremul pontif a dispus a-l trimite, lăsînd orice zăbavă, să apuce pe drumul său şi cu aceeaşi îngrijire să se arate înaintea sus-scrisului voievod. Cereţi iarăşi ca să meargă şi să se întoarcă la noi sus-scrisul Paolo pe care l-am rînduit a se duce din nou la sus-scrisul voievod dimpreună cu un doctor pe care ni l-a cerut acela nouă.

Iară lui Paolo Ognibene să i se dea poruncă spre împlinirea celor de mai sus şi să fie grabnic trimis şi să i se dea o sută de ducaţi.

Iar la Ştefan voievod să se trimită un curier cu o scrisoare cu acest cuprins:

Preailustrului Ştefan voievod, domnul Moldovei. Din scrisoarea voastră, dar cu deosebire din istorisirea chibzuitului ambasador şi secretar al nostru Paolo Ognibene care, întorcîndu-se de la preailustrul domn Uzun Hassan, a aflat de la Excelenţa Voastră, am cunoscut inimoasa voastră năzuinţă, smeritul şi cucernicul vostru gînd de a vă bate neînfricat cu duşmanul, şi a pune rîvnă straşnică şi necurmată, după tăria armelor pe care Dumnezeu cel atotputernic v-a dat-o, întru credinţa sfîntă şi religia sa. De-ar avea ceilalţi principi creştini atîta cutezanţă şi vrere ori de-aţi avea atîta tărie cît ar fi pe măsura măririi sufletului vostru!

Dar Dumnezeu cel Atotputernic, întru a cărui cauză vă trudiţi, nu va lăsa în uitare pe Înălţimea Voastră, nu va îngădui ca ceilalţi principi creştini să lîncezească multă vreme, îi va stîrni pe toţi şi-i va înflăcăra în faţa nenorocirii şi pîrjolului tuturora. Noi care, alături de ceilalţi, mai mult de 10 ani am purtat război cu un asemenea vrăjmaş, mai însufleţiţi decît înainte vreme şi mai cu volnicie vom fi, aşa ca, pe mare şi pe uscat, să fie hărţuit şi sfîrtecat de toţi, după cum pe toţi şi el i-a hărţuit. Tot de la acel Paolo care ne-a spus că a auzit acestea la Buda, am aflat de izbînda cîştigată de voi asupra vrăjmaşilor, şi pe mai multe căi ni s-a adeverit astfel de norocită veste, pentru care pe Înălţimea Voastră din cea mai lăuntrică simţire sufletească o gratulăm. Iară pe Paolo Ognibene l-am trimis ca să se închine la picioarele apostolice spre a înfăţişa acolo ce i-aţi încredinţat şi, întors la noi, îl vom îndrepta dimpreună cu doctorul cerut de voi, către Înălţimea Voastră, dornici şi îngrijiţi de tămăduirea, de traiul de fiece zi şi de volnicia voastră, lucru ce-l veţi cunoaşte mai cu amănunţime de la el, ca şi cele ce s-au vorbit la Curie şi ce e de trebuinţă a vi se spune pe potriva vredniciei, <adică> să vă fie toate îndestulate, cu mulţumire şi priinţă. Acestea în scurtime vrem a le scrie Înălţimii Voastre cu această solie, spre a putea fi încunoştinţat de gîndul şi vrerea noastră faţă de voi, iar la întoarcerea soliei să fie spre ştiinţa noastră de adevărul măreţiei acelei izbînzi, de lecuirea trupului vostru şi de starea şi de rînduiala acestor treburi, care lucru, mai mult decît poate a se spune mai sus, ne va fi prea plăcut şi binevenit.

Şi într-aceea s-a hotărît ca, trimiţîndu-se solia, de îndată să se cerceteze de colegiu de un doctor chirurg bun şi iscusit, care, priceput pentru aceasta şi gătit de drum, dimpreună cu sus-zisul Paolo, după ce va fi venit de la Roma,

să meargă la voievodul sus-scris. Şi să se strîngă banii trebuincioşi pentru toate aceste, din orice loc şi slujbă de unde pot să se găsească mai repede.

Au votat pentru 141 — Împotrivă 2 — S-au abţinut 2.

Arhiva de stat, Veneția. Deliberazioni Secrete del Senato. Reg. 42 (27 vecchio). Crt. 3. Original.

Ediţii: C. Esarcu, *Ştefan cel Mare. Documente inedite*... în „Columna lui Traian", IV, nr. 12, octombrie 1873, p. 228—229; C. Esarcu, *Ştefan cel Mare Documente descoperite*..., p. 25—29; Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 6—7, doc. XIII

Textul reprodus după C. Esarcu. *Ştefan cel Mare*...

(C. VLAD)

8 1475 martie 31, Roma

Papa Sixt IV scrie lui Ştefan că apreciază strădaniile depuse în folosul creştinătăţii, dar pentru moment nu-i poate trimite ajutorul pecuniar solicitat, întrucît fiscul papal este secătuit de cheltuielile anterioare şi de sprijinul acordat Rodosului şi ungurilor.

Sixtus etc. Dilecto Filio Nobili Viro Stefano Vajwdae, Moldaviae etc. Domino. Dilecte fili salutem etc. Literas tuae nobilitatis accepimus, quae nobis gratae admodum exstiterunt, cum videamus te adeo promptum esse ad fidem Christianam defendendam, et perfidissimorum Turcarum sectam debellandam. Laudamus sanctum et rectum propositum tuum, teque enixe adhortamur, ut sicut coepisti, ita perficias. Aderit auxiliator Dominus Deus noster. Nos vero numquam cessamus, quanto studio, cura et diligentia possumus, opportunas cum caeteris Christianorum Principibus et potentatibus provisiones facere. Et utinam soli tantum ponderis sustinere possemus, quod certe ultro scriberemus. Verum propter diversa et non parva onera, quibus pro subventione fidei superioribus annis gravati super vires nostras fuimus, accedit, quod nunc etiam Rhodijs atque Hungaris, quantum vires nostrae patiuntur, praesidia subministramus, adeoque facultates, tantummodo nostrae non sufficiunt. Sumus tamen eo animo, quod jam omnes norunt, ut partes nostras pro virili non deseramus maxime accedente caeterorum Christianorum Principum contributione, quos in dies magis disponere studemus, et tua inprimis virtute, quam profecto et magnificamus, et summis laudibus extollimus. Datum Romae die ultima Martij anno 1475, Pontif. anno 4.

Sixtus. Iubitului fiu Nobilului Bărbat Ştefan Voievodul Moldovei etc.

Iubite fiu, mîntuire etc. Am primit scrisoarea domniei tale, care ne-a fost cu deosebire plăcută, căci am văzut că eşti plin de rîvnă întru apărarea credinţei creştineşti şi răpunerea acelui neam de turci prea făţarnici. Lăudăm sfînta şi dreapta ta voie şi pe tine mai vîrtos te îndemnăm ca după cum ai început, aşa să mîntuieşti. Să-ţi fie sprijin Domnul Dumnezeul nostru. Iar noi n-o

să contenim nicicînd, cu silința, grija și strădania de care sîntem în stare, a-ți da, alături de ceilalți principi și fruntași creștini, ajutoarele de trebuință. Și dacă putem singuri a face față unei atît de mari poveri, mai încolo îți vom scrie neîndoios. În adevăr, pe lîngă feluritele și nu micile sarcini, cu a căror sprijinire întru credință am fost împovărați anii trecuți peste puterile noastre, mai vine acum că și Rodosului și ungurilor, atît cît ne lasă puterile, le dăm ajutoare, din care pricină averile noastre nu ne ajung. Avem totuși în cuget, lucru pe care îl cunosc deja toți, să nu pregetăm <a da>, cît ne privește, partea noastră, la care s-au adaos și daniile celorlați principi creștini și pe acestea ne silim a le strînge în toate zilele, cinstindu-ți vrednicia și slăvindu-te cu mari laude.

Dată la Roma, în ultima zi a lui martie, anul 1475, anul IV <al pontificatului nostru>.

Biblioteca Muzeului din Pesta. Nr. 1281. MS. Quart. Lat. Original. Ediții: Carolus Wagner, *Analecta diplomatica*. IV, p. 26; Martene. *Veterum scriptorum et monumentorum eccl. et dogm. ampl. collectio*, Parisiis, 1724—1733, II, p. 1490; B. P. Hașdeu, *Ștefan cel Mare și Italia*, în „Columna lui Traian“, IV, 1873, nr. 12, p. 226; Hurmuzaki, *Documente*, II, 1, p. 8, doc. X. Textul reprodus după B. P. Hașdeu. *Ștefan cel Mare...*

(C. VLAD)

9 1475 iunie 20, Iași

Ștefan cel Mare anunță solilor săi din Ungaria Stanciul, Duma și Mihău ocuparea Caffei de către turci și pregătirea unei expediții împotriva Chiliei și a Cetății Albe, la care participă și tătarii din Caffa și domnitorul Țării Românești și condusă chiar de sultan. Solii trebuie să ceară de îndată regelui Matei Corvin trimiterea unei oști în ajutorul voievodului moldovean.

Nos Stefanus vajvoda, Dei gratia dominus terre Moldavie. Scribit dominatio nostra fibelibus nostris et venerandis viris comiti Stan(c)zulo et comiti Dume et comiti Michaeli, per presentes de nobis scire omnia, que nunc acciderunt. Advenit unus homo cum literis a castellanis de Alba, qui scribunt ad nos dicendo, quod aplicuit ad Albam una navis Italorum de Mangop, illa navis que aportaverat compatrem nostrum Alexandrum, in qua navi preest Fillipus nauta. Etiam ...-Morzi et Aia-Morzi a(d) nos usque ad Jasium (venerunt). Et solus nuntius naravit nobis ore proprio, narando nobis sic: quod frater uxoris dominationis mee Alexander venit ad locum (Mangop), et die tertia lucratus est dictum locum Mangop, hereditatem paternam; et (est) ipse pronunc in Mangop, et non est aliter. Et de Turcis ita sciatis, quod ita (exploratores nostri) dixerunt, quod venit per mare Achmat bassa cum galeis et curavit (expugnare) Caffam, et pugnaverunt contra Caffam per tres dies; die vero quarto ... ipsi Turci prevaluerunt et expugnaverunt Caffam; et habetur (nunc

usque) in manibus Turcorum. Aliter non est. Et fuerat in Caffa imp(erator Tartarorum ...), qui prius erat imperator in Ordam, cum mille Tartaris, qui Tar(tari se subjecerunt) cum omnibus suis; et pro nunc imperator Ordam et imperator ... se subjecerunt Turcis, et uniti sunt Tartari cum Turcis.

Ista (per exploratores nostros) percipimus ab inimicis christianitatis, ab infidelissimis (Turcis), quod veniunt contra nos; et de novo advenit fama pro firmo, quod Turci veniunt ad nos, contra nos et contra terram nostram, et per aquam et per terram. Et ita dicunt, quod valida classis precedit cum maximis munitionibus bombardarum magnarum, expugnare Albam et Chiliam, et sunt in itinere jam prope; et per terram veniet solus imperator contra nos, expugnare teram nostram personaliter, cum tota sua potentia et cum omni suo exercitu et cum tota potentia terre Valachie; quia Valachi sunt nobis veluti Turci. Et credatis nobis pro firmo, quod non est aliter, nisi sic. Propterea vos sine mora, statim ut videbitis literas presentes, in puncto consurgatis et habeatis sermonem cum oratoribus, qui vobiscum veniunt a rege Mathia ad nos, et mittatis unum cursorem velocem cum literis nostris et cum literis oratorum, qui veniunt una vobiscum ad nos. Qui ipse cursor debeat festinare die noctuque ad regem Mathiam et scire det sue gratie de istis inimicis christianorum. Forte Deus informabit suam gratiam, quo se apropinquaret ad nos et ad ista confinia celeriter et quam citius fieri poterit, in die et in nocte, cum omnibus sue gratie potentiis et cum suis gentibus, quas Deus sibi dono dedit; qui nos non derelinqueret perire et terram nostram per istos paganos. Utinam Deus suam gratiam inspiret, ut apponeret diligentiam pro christianitate contra istos perfidos Turcos. Et interim ipsi soli simul cum oratoribus regis Mathie, qui veniunt ad nos, in nullo loco quiescere presumatis, sed festinetis die et nocte ad nos, quam citius fieri est vobis possibile. Et secus non faciatis. Datum in Jassy, die XX mensis Junij.

Item sciatis, quia antemisimus familiarem nostrum Heliam, qui conducet oratores qui veniunt ad nos a rege Mathia.

Noi Ştefan voievod, cu mila lui Dumnezeu domn al Ţării Moldovei. Scrie domnia noastră credincioşilor şi cinstiţilor bărbaţi dumnealui Stanciu şi dumnealui Duma şi dumnealui Mihău, ca să se ştie prin scrisoarea de faţă toate care ni s-au întîmplat acum. A venit un om cu scrisoare de la pîrcălabii din Cetatea Albă, care ne scriu spunînd că a sosit la Cetatea Albă o corabie a italienilor din Mangop, corabia aceea care îl dusese pe cumnatul nostru Alexandru, iar căpitanul corabiei este Filip corăbierul. Au venit chiar <...> mîrzacul şi Aia-mîrzacul pînă la noi la Iaşi. Şi solul acela ne-a spus cu gura lui, spunîndu-ne aşa: că fratele doamnei domniei mele, Alexandru, a ajuns la cetatea Mangop şi a treia zi a luat pomenita cetate Mangop, moştenire părintească şi el însuşi este acum în Mangop; şi altfel nu este. Şi despre turci aşa să ştiţi, că aşa au zis iscoadele noastre, că a venit pe mare Ahmed-paşa cu galere şi s-a silit să pună stăpînire pe Caffa, şi au bătut Caffa vreme de 3 zile; iar în a patra zi turcii au răzbit şi au pus stăpînire pe Caffa; şi pînă acum este în mîinile turcilor. Altfel nu este. Şi era în Caffa un han al tătarilor, care mai înainte a fost han în Ordie, cu o mie de tătari, care tătari s-au supus cu toţi

ai lor, iar acum hanul din Ordie şi hanul <...> s-au supus turcilor şi s-au unit tătarii cu turcii.

Acestea le-am aflat prin iscoadele noastre despre duşmanii creştinătăţii, despre necredincioşii turci, că vin împotriva noastră; şi din nou a venit veste cu temei că turcii vin la noi, împotriva noastră şi împotriva pămîntului nostru şi pe apă şi pe uscat. Şi aşa zic, că o flotă puternică, cu mari întărituri de bombarde merge înaintea lor ca să pună stăpînire pe Cetatea Albă şi Chilia, şi sînt pe drum, destul de aproape; şi pe uscat va veni împotriva noastră chiar sultanul, ca să pună chiar el stăpînire pe pămîntul nostru, cu toată puterea sa şi cu toată oastea sa şi cu toată puterea ţării Valahiei, căci valahii sînt pentru noi ca şi turcii. Şi să ne credeţi cu temei, că nu este altfel decît aşa. De aceea, voi, fără întîrziere, de îndată ce veţi vedea scrisoarea de faţă, pe dată să vă sculaţi şi să vorbiţi cu solii care vin cu voi de la craiul Matei la noi, şi să trimiteţi un curier (olăcar) iute cu scrisoarea noastră şi cu scrisoarea solilor care vin la noi împreună cu voi. Şi acest curier trebuie să se grăbească ziua şi noaptea către Matei craiul şi să-i dea de ştire Măriei Sale despre aceşti duşmani ai creştinilor. Poate va îndupleca Dumnezeu pe Măria Sa să se îndrepte spre noi şi spre ţinuturile acestea mai repede şi cît mai iute poate s-o facă, şi ziua şi noaptea, cu toate puterile Sale şi cu toate neamurile Sale pe care Dumnezeu i le-a dăruit, ca să nu ne lase să pierim, noi şi pămîntul nostru, prin voia acestor păgîni. Facă Dumnezeu ca Măria Sa să-şi dea osteneala pentru creştinătate, împotriva acestor turci primejdioşi. Într-aceea voi înşivă, împreună cu solii craiului Matei, care vin la noi, niciunde să nu îndrăzniţi să vă odihniţi, ci să vă grăbiţi zi şi noapte către noi, cît mai iute vă este cu putinţă. Şi altfel să nu faceţi.

Dată la Iaşi, în ziua a 20-a a lunii iunie,

Să mai ştiţi că am trimis înainte pe sluga noastră Ilie, ca să însoţească pe solii care vin la noi de la craiul Matei.

Arhiva de Stat, Veneţia. „Exemplum literarum magnifici Stefani vayvode moldaviensis ad oratores suos venientes cum oratoribus regie majestatis Hungarie etc." Copie contemporană.

Ediţii: *Monumenta Hungariae Historica*, secţ. IV, fasc. II. *Acta Extera*, vol. VII, p. 308—309; text şi trad. I. Bogdan. *Doc. Ştefan* II, p. 324—32: A. Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 10—11, doc. 10. cf. A. Vigna, *Codice diplomatico delle colonie tauro-liguri, durante la signoria dell' Ufficio di S. Georgio* (1453—1475), III, Genova, 1878, p. 195, 203, 211.

Textul reprodus după I. Bogdan, *Doc. Ştefan*.... Traducerea ne aparţine.

(C. VLAD)

10 1475, iunie 25 Bistriţa

Solii lui Matei Corvin la voievodul Ştefan scriu regelui lor că s-au întîlnit cu trimişii domnitorului şi au aflat de ocuparea Caffei de către turci şi de intenţia sultanului de a năvăli în Moldova.

Serenissime princeps, domine noster naturalis et gratiosissime. Post humillimam subjectionem nostram, rex et princeps gratiose. Cum essemus in

procinctu itineris nostri de civitate Bistriciensi, venit ad barones moldavienses homo domini Stephani vajvode moldaviensis cum literis presentibus inclusis, qui vocali sermone retulit nobis, quomodo preteritis diebus ipse vajvoda Stephanus misisset Alexandrum fratrem carnalem consortis sue in regnum quod dicitur Mangop, et illud potentia sua, post exitum boiaronum suorum ad Majestatem Vestram, soliciter optinuisset et universos majores et minores in illo regno Mangop dominio suo subegisset. Retulit etiam, quomodo Turci cum valida potentia cum quadringentis galeis venissent in obsidionem Caffa, quam, cum obsidione cinxissent, obtinuerunt simul cum castello in eadem habito. Quibus sic optentis, universos Italos in dicto castello existentes nece terribili, simul cum potentioribus civitatis, interemissent, reliquos ipsius urbis post datam fidem in antiquis eorum consuetudinibus reliquendo. Et ut fertur, ipsi Tartaros in numero XL millium ipsis in expugnatione ipsius civitatis Caffa associaverant, cum quibus nunc magnum pacis fedus pcpigerunt, maxime ex eo, quia illic imperator Tartarorum, de quo Stanczul Majestati Vestri mentionem fecerat, in illa urbe Caffa per Turcos et Tartaros captus esse perhibetur.

Nunc, serenissime princeps, ex quo ipse Stefanus vajvoda inteligit sibi iminere periculum, petit nos medio horum bojaronum suorum, quatenus literas nostras ad Majestatem Vestram velocissime daremus, ut Majestas Vestra dignaretur convertere faces suas ad partes regni sui inferiores, et in dies festinaret discedendo; quoniam sperat idem vajvoda, quod postquam Majestas Vestra moverit se, Turcus ipse non ita facile proficiscetur vel contra regnum Moldavie vel Majestatis Vestre; et sine dubio nos advisat et certos facit, quod postquam venerit Turcus ipse, qui jam dudum iter suum arripuit, Transalpinenses contra Majestatem Vestram et ipsum vajvodam insurgent, quia paratos jam se contra Majestatem Vestram retulerunt. Turcus ipse cum maxima potentia personaliter per terram, et alias gentes per aquas misisse fertur. Hec Majestati Vestre scripsimus, ut intelligat Majestas Vestra novitates harum partium.

Recepimus nudius tertius literas, quas Majestas Vestra miscrat ad me Dominicum prepositum in facto inmissionis vajvode Draculia, quas post earum lectionem comunicavi cum bojaronibus, qui post acceptas has novitates dicunt laudando, quod Majestas Vestra creaverit eum in vajvodam, suplicantes quod Majestas Vestra dignetur eum celerime mittere cum potentia, quia jam Stefanus vajvoda cum omni potentia sua in Iassmarch huc, foro Filistenorum, castrum tenet, prout Majestas Vestra intuebitur ex literis ipsius Stefani vajvode presentibus inclusis. Hunc latorem presentium supplicamus citissime remittat ad nos, ut sciamus, quid in his rebus respondeamus ipsi Stefano vajvode. Deus teneat Sublimitatem Vestram ad vota ad regimen regnorum suorum. Datum ex Bestriza, die domenica post festum nativitatis beati Ioannis Baptiste.

Per fideles Sublimitatis Vestre Dominicum prepositum et Gasparem de Hathwan.

Prealuminate principe, doamne al nostru de drept şi preabinevoitor, Rege şi principe binevoitor, preaplecată supunere.

Cînd eram gata să pornim dinspre cetatea Bistriţei, a venit la boierii moldoveni un om al domnului Ştefan, voievodul moldovean, cu scrisoarea alăturată, şi ne-a spus prin viu grai cum zilele trecute însuşi voievodul Ştefan l-a trimis pe Alexandru, fratele după tată al soaţei sale, în ţinutul care se cheamă Mangop şi cu oastea sa, după plecarea boierilor la Majestatea voastră, cu stăruinţă l-a dobîndit şi pe toţi, mari şi mici, din acel ţinut Mangop, i-a adus sub stăpînirea sa. Ne-a mai spus cum turcii au venit cu oaste puternică cu patruzeci de galere ca să asedieze Caffa, pe care, după ce au cuprins-o în asediu, au dobîndit-o împreună cu forfăreaţa aflată tot acolo. Astfel dobîndindu-le, i-au omorît în cazne cumplite pe toţi italienii aflaţi în acea fortăreaţă împreună cu mai marii cetăţii, lăsîndu-i pe ceilalţi locuitori ai cetăţii, după ce şi-au lepădat credinţa, cu vechile lor obiceiuri. Şi se spune că s-au adunat cu tătarii, în număr de patruzeci de mii la dobîndirea cetăţii Caffa şi au încheiat cu aceştia mare tratat de pace, şi mai mult, se spune că în acea cetate Caffa s-a ales de turci şi tătari un han al tătarilor, de care va pomeni Majestăţii Voastre Stanciu.

Prealuminate principe, simţind acum însuşi voievodul Ştefan că îl ameninţă primejdia, ne-a cerut nouă prin aceşti boieri ai săi, ca să-i dăm Majestăţii Voastre cît mai repede scrisoarea noastră, ca să binevoiască Majestatea Voastră să se întoarcă spre ţinuturile de jos ale regatului său şi să se grăbească să plece în cîteva zile, căci trage nădejde voievodul că dacă o să pornească Majestatea Voastră, turcul n-o să mai meargă atît de lesne împotriva Moldovei sau a Majestăţii Voastre, şi ne spune fără tăgadă şi ne face cunoscut că după ce o să vină turcul, care a pornit deja la drum, muntenii or să dea năvală asupra Majestăţii Voastre şi a voievodului, căci spun că sînt de-acum pregătiţi împotriva Majestăţii Voastre. Turcul însuşi se zice că a pornit cu oaste foarte mare pe uscat şi a trimis alte neamuri pe apă. Le-am scris acestea Majestăţii Voastre, ca să afle Majestatea Voastră cele ce-s noi prin aceste părţi.

Am primit acum trei zile scrisoarea pe care Majestatea Voastră mi-a trimis-o mie, Dominic prepositul, în pricina reînscăunării voievodului Dracula, iar după ce am citit-o am dat-o spre cunoaştere boierilor, care auzind de aceste stări noi spun în chip de laudă că Majestatea Voastră l-a înscăunat voievod pe acela, şi roagă pe Majestatea Voastră să binevoiască a-l trimite cît mai iute cu oaste, căci Ştefan voievod cu toată oastea sa îşi ţine tabăra la Iaşi, în tîrgul Filistinilor, aşa cum o să afle Majestatea Voastră din scrisoarea voievodului Ştefan alăturată celei de faţă. Pe aducătorul acestei scrisori îl rugăm să se întoarcă la noi cît mai repede ca să ştim ce să-i înfăţişăm în aceste pricini voievodului Ştefan. Ţină Dumnezeu pe Înălţimea Voastră după voie în cîrmuirea pămînturile sale.

Dată din Bistriţa, în duminica de după sărbătoarea naşterii fericitului Ioan Botezătorul, de către credincioşii Înălţimii Voastre Dominic prepozitul şi Gaspar de Hatwan.

Arhiva de Stat, Veneţia. Original.

Ediţii: *Monumenta Hungariae Historica*, secţ. IV. *Acta Extera*, VII, p. 306—307; I. Bogdan, *Doc. Ştefan*, II, p. 327—329; A. Veress. *Acta et epistolae*, I, p. 12—13, doc. 11.

Textul reprodus după I. Bogdan. *Doc. Ştefan*

(C. VLAD)

11 1475 iulie 12, Iaşi.

Tratatul încheiat de Ştefan cel Mare cu Matei Corvin prin actul din 12 iulie 1475, referitor la obligativitatea acordării unui ajutor reciproc în caz de primejdie şi rezolvarea prin înţelegere a diferendelor dintre cele două ţări.

Nos Stephanus woyewoda et dominus terre Moldaviensis memorie commendamus tenore presentium significantes quibus expedit universis, quod licet recognoscamus predecessores nostros woyewodas una cum terra Moldaviensi divis regibus regni Hungarie et Corone sancte ad perpetuam fidelitatem fuisse obligatos illamque impenderunt, nosque eandem serenissimo principi et domino nostro graciosissimo domino Mathie regi Hungarie moderno et ipsi sacre Corone prestiterimus, — tamen, quia inimico pacis seminante nonnulle discordie internos et suam maiestatem ac subditos nostros orte fuerunt, ex quibus ipsa regia maiestas a nostro amore eversa extiterat, et nunc e converso nos et terram nostram ad graciam et benivolentiam accepit, ideo pro confirmatione, prestita prius fidelitate, ad infrascriptos articulos bona nostra voluntate et consilio atque consensu baronum nostrorum et totius regni nostri iam descendimus.

In primis, nos Stephanus woyewoda Moldaviensis prefatus promittimus perpetuam fidelitatem una cum tota patria nostra ipsi regie maiestati et sacre Corone, sicut obligamur et sicut predecessores nostri woyewode fecerunt et tenebantur.

Item, quod <si> regia maiestas personaliter ibit contra Thurcos per Maiorem Walachiam, nos Stephanus woyewoda personaliter et cum omni potencia simul vademus cum maiestate regia.

Item, quod dum regia maiestas mitteret contra ipsos Thurcos capitaneum suum per eandem Walachiam, nos Stephanus woyewoda personaliter et cum omni potencia similiter vademus cum dicto capitaneo. Si autem infirmitate occupati fuerimus vel ita a potentibus hostibus detineremur, quod propria in persona ire non possemus, tunc mittere debemus cum omni potencia nostra.

Item, quod nos omnia servitia faciemus regie maiestati et sacre Corone, que nostri predecessores facere consueverunt.

Item, quod nos iuxta consuetudinem predecessorum nostrorum woyewodarum contra omnes hostes regie maiestatis, cum requisiti fuerimus, mittere gentes nostras debebimus et tenebimur, excepto rege Polonie et Corona eius, cum quo antecessores nostri semper confederacionis pacem habuerunt.

Item, quod abhinc imposterum neminem in nostro dominio servabimus, nobiles vel magnates aut homines alicuius reputacionis, qui contra regiam maiestatem fecissent; sed qui ad nos confugerent, eos contra mittemus de regno nostro et non servabimus contra voluntatem maiestatis regie, nec eis favebimus aut eos in aliquo iuvabimus, directe vel indirecte, palam vel oculte.

Item, quod deinceps malefactores, qui solent invadere regnum Hungarie et committere spolia, nullomodo sub dominio servabimus, sed qui tales inventi fuerint dampna et spolia commisisse, eos castigabimus et de ipsis faciemus emendam.

Item, quod deinceps in omnibus causis, que oriri possent, nullomodo procedatur via facti, sed si que discordie inter subditos regie maiestatis et nostros orte fuerint, tunc ex utraque parte cogentur homines, qui ad confinia ad aliquem aptum locum convenient, et iustitia et equitate partium inspecta, facient lese parti fieri satis, sine ulteriori alicuius detrimento.

Item, quod mercatores deinceps per aliquam partem non arestantur, sed iure, si quid ortum fuerit, unusquisque requirat coram iudicibus ordinariis, et illi teneantur facere iustitiam absque personarum accepcione; et quod mercatores ipsi liberi sint et securi.

Quos quidem articulos nos Stephanus woyewoda prefatus, quia eos ad accesionem nostri comodi utilitatemque et quietem, conservationem nostre familie et dominii consulere intelligimus, benivole acceptamus et approbamus et quo ad omnia puncta et continentias promittimus et nos obligamus in pura fide christiana et honore imperpetuum observare et observabimus, inviolabiliter et sine omni dolo et fraude, harum nostrarum literarum, quibus secretum sigillum nostrum est appensum, vigore et testimonio mediante. Datum in foro Philistinorum, feria quarta in vigilia beate Margarethe virginis, anno Domini millesimo quadringentesimo septuagesimo quinto, mensis Iulii duodecima die.

Noi Ştefan, voievod şi domn al Ţării Moldoveneşti, prin cuprinsul celor de faţă dăm de ştire şi facem cunoscut tuturor cărora se cuvine.

Măcar că ţinem cu adevăr că voievozii noştri înaintaşi, dimpreună cu Ţara Moldovenească, au fost datori credinţă veşnică răposaţilor regi ai crăiei ungureşti şi sfintei Coroane şi s-au ţinut întru aceea, iară noi am arătat-o prealuminatului principe şi domn al nostru preabinevoitor, regele de acum al Ţării Ungureşti Matei şi Sfintei Coroane, dară cum s-au ivit dezbinări între noi şi majestatea sa şi supuşii noştri, semănate de vrăjmaşii păcii, şi din aceste pricini majestatea regească şi-a întors preţuirea de la noi, şi acum din nou ne-a primit pe noi şi ţara noastră întru milostivire şi bunăvoinţă, iată dar pentru întărirea credinţei arătate mai înainte am purces la mai jos scrisele alcătuiri cu bună voia noastră şi cu sfatul şi învoiala boierilor noştri şi ale întregii ţări.

Întîi, noi Ştefan, voievodul moldovenesc mai sus pomenit, făgăduim dimpreună cu toată ţara noastră veşnică credinţă majestăţii sale regeşti şi Sfintei Coroane, şi ne silim întru aceea aşa precum au făcut şi s-au silit voievozii noştri înaintaşi.

La fel, <de> va porni majestatea regească în persoană împotriva turcilor prin Ţara Românească, noi Ştefan voievod în persoană vom merge cu toată puterea noastră cu majestatea regească.

La fel, cînd ar trimite majestatea regească împotriva turcilor vreun căpitan al său prin Țara Românească, tot așa noi Ștefan voievod în persoană și cu toată puterea vom merge cu acel căpitan. Iar de-am fi opriți de vreo vătămare sau de vrăjmași puternici, încît n-o să putem să mergem în persoană, atunci sîntem datori să trimitem pe cineva cu toată puterea noastră.

La fel, vom face majestății regești și sfintei Coroane toate slujbele pe care înaintașii noștri le-au făcut după obicei.

La fel, ne vom sili și vom fi ținuți, după datina voievozilor noștri înaintași, a trimite oamenii noștri, cînd va fi trebuință, împotriva vrăjmașilor majestății regești, afară de regele Poloniei și Coroana aceluia, cu care înaintașii noștri au avut veșnic legămînt de pace.

La fel, de-acum înainte nu vom primi sub oblăduirea noastră pe nimeni, nobili sau magnați sau oameni de orice stare, care ar fi făptuit ceva potrivnic majestății regești, iar pe cei care ar fugi la noi, îi vom trimite din țara noastră și nu-i vom oblădui fără voia majestății regești, nici nu-i vom milostivi sau ajuta în vreun fel, de-a dreptul sau pe ocolite, pe față sau în ascuns.

La fel, și mai departe pe răufăcătorii care își fac obiceiul a năvăli în crăia ungurească sau a face prădăciuni, nu îi vom primi sub oblăduire nicicum, ba pe cei care se vor găsi că au făptuit nedreptăți și prădăciuni îi vom pedepsi și le vom cere răscumpărare.

La fel, și mai departe în toate pricinile care s-ar putea ivi, de fel să nu se meargă pe calea silniciei, iară de s-ar ivi dezbinare între supușii majestății regești și ai noștri, atunci din fiece parte să fie chemați oameni, care să vină la hotare într-un loc potrivit și cercetînd părțile cu rînduială și dreptate, să dea mulțumire părții vătămate, fără păgubirea vreuneia mai apoi.

La fel, și mai departe negutătorii fiecărei părți să nu fie puși la popreală, ci după lege, dacă s-a ivit ceva, va ieși fiecare în fața judecătorilor obișnuiți și aceștia vor fi ținuți să facă dreptate fără părtinirea vreunuia, iar negutătorii în persoană să fie liberi și lipsiți de temere.

Aceste alcătuiri, noi mai sus-pomenitul Ștefan voievod, avînd știință că au preț pentru creșterea binelui nostru și a folosului și a liniștii și pentru apărarea familiei noastre și a domniei, le primim și le încuviințăm cu bună voie și față de toate punctele și cuprinsurile făgăduim și ne silim a le păstra pe vecie întru credință creștinească și cinstire și le vom păstra, nesmintit și fără nici o înșelăciune sau păgubire, și le-am întărit prin puterea și mărturia sigiliului nostru atîrnat. Dată în tîrgul Filistinilor, miercuri în ajunul sărbătorii fericitei fecioare Margareta, anul Domnului 1475, luna Iulie, [ziua a] 12-a.

Biblioteca conților Dzialynski din Kornik (Posen). MS. 43, „Moldavie in favorem terre Hungarie". Copie.

Ediții: A. Lewicki, *Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustratia*, tom. XIV, *Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, III, Cracovia, 1894, p. 219—220; I. Bogdan, *Doc. Ștefan*, II, p. 331—333; trad. în I. Ionașcu, Gh.Gheorghe, P. Bărbulescu, *Relațiile internaționale ale României în documente (1368—1900)*, Ed. Politică, București, 1971, p. 127—129

Textul reprodus după I. Bogdan. *Doc. Ștefan*... . Traducerea ne aparține

(C. VLAD)

12 1475 august 15, Buda.

Tratatul încheiat de Matei Corvin cu Ștefan cel Mare prin actul din 15 august 1475, stabilind condițiile acordării de ajutor și modul de așezare a relațiilor dintre cele două țări.

Nos Mathias, Dei gratia rex Hungariae, Bohemiae etc. Recognoscimus per praesentes, quod, quia fidelis noster, spectabilis et magnificus Stephanus vayvoda terrae Moldaviensis, ab dissuasione rediit nosque veluti dominum suum naturalem recognovit ac nostrae Majestati et sacrae Coronae nostrae fidelitatem debitam promisit, — nos igitur ipsum ad gratiam et benevolentiam regiam nostram accepimus, unacum filiis, boyaronibus et tota provincia Moldaviensi ac omnibus habitatoribus ejus, cum eisque firmam et perpetuam pacem fecimus, unacum tota sacra Corona. Et ex quo idem Stephanus vayvoda promisit, ea omnia facere erga nos et sacram Coronam nostram, quae sui praedecessores vayvodae de jure vel de consuetudine facere tenebantur, nos propterea ipsum, filios, boyarones ac totam patriam ipsius etiam in suis juribus, privilegiis et libertatibus, juxta quod divi Hungariae reges facere tenebantur, conservare et manu tenere promittimus. Insuper ipsum Stephanum vayvodam, filios ac boyarones et totam patriam ac omnes ejus inhabitatores gratiose prosequentes de omnibus excessis hactenus quomodolibet factis, sive contra Majestatem nostram sive regnum et regnicolas, eisdem veniam praestitimus, unacum toto regno; nec propterea aliquod damnum aut malum eis inferemus aut inferri ab aliquo permittemus, nec in regno Majestatis nostrae, nec in regno ejus, nec in aliquo alio regno aut ullo loco. Nullum qui habuerit nomen vayvodatus, sed neque nobilem aut magnatem ejusdem Stephani vayvodae hostem in nostris dominiis, in periculum vel opprobrium ipsius aut patriae suae, conservabimus, sed omnes tales extra regnum nostrum destinabimus et eis nullum favorem praestabimus. Promittimus etiam, quod pro rebus et factis quibuscunque hactenus hinc inde perpetratis, neque subditi neque mercatores ipsius Stephani vayvodae aliquod malum incurrent, aut eis quisquam molestiam inferret; sed tam nostri quam ipsius Stephani vayvodae subditi jure mediante omnes causas suas diffiniant et amicabiliter perficiant. Quia autem ipse Stephanus vayvoda promisit nobis, cum propria persona et tota provincia sua assistentiam facere contra paganos et alios hostes nostros et regni nostri, prout clarius in litteris suis continetur, nos etiam promittimus eundem Stephanum vayvodam protegere propria in persona nostra, si necesse fuerit, nisi fuerimus in majoribus causis regni nostri occupati, et tunc ei subsidium et favorem ex regno nostro juxta posse nostrum impendere promittimus. Super metis etiam provinciae Moldaviae cum provincia Transalpina secundum antiquos terminos et consuetudines per praedecessores vayvodas possessos et tentos utrumque vayvodam, tam scilicet Stephanum Moldaviensem quam Vlad Transalpinum, secundum privilegia Alexandri et Mirczae utriusque partis vayvodarum concordamus. Et si contigerit, quod Deus avertat, ipsum Stephanum vayvodam vi hostium suorum

cogi ad exitum de terra sua et ad regnum nostrum intrare, ac ad castra, civitates et oppida nostra, ubilibet in regno nostro cum filiis, familia, boyaronibus et quibuscunque habitatoribus terrae suae, multis vel paucis, aut omnibus ejus et eorum bonis, rebus et thesauris, promittimus, quod tute venire, stare et morari poterit tamdiu, quamdiu ei libuerit, et quod humane ac sine ulla offensione tractabitur. Cum autem ei placuerit ad patriam suam reverti, tunc similiter libere cum filiis, boyaronibus, famulis, rebus, bonis, thesauris ac omnibus ad eum pertinentibus reverti sine ullo offendiculo et contrario poterit; et nos, si opus fuerit, juxta totum posse nostrum eundem ad recuperandam totam patriam suam juvabimus. Quae omnia suprascripta nos Mathias rex praefatus promittimus in verbo nostro regio, sancta Corona Hungariae, et sub fide nostra christiana, firmiter observare, sine omni dolo et fraude, harum nostrarum litterarum, quibus secretum sigillum nostrum, quo ut rex Hungariae utimur, est appensum, vigore et testimonio mediante. Datum Budae in festo Assumptionis beatissimae virginis Mariae anno Domini millesimo quadringentesimo septuagesimo quinto, regnorum nostrorum anno Hungariae decimo octavo, Bohemiae vero septimo.

Et nos Gabriel episcopus ecclesiae Albensis Transylvanae, apostolicae sedis legatus, Ioannes Strigoniensis, Gabriel Colocensis ecclesiae arhiepiscopi; Sigismundus Quinque Ecclesiae, Thomas Nitriensis ecclesiae episcopi; Michael Orzag de Groth regni Hungariae palatinus; Emmericus de Zapolya comes perpetuus Scepusiensis; comes Stephanus de Bathor judex curiae regiae; Ioannes Pangracz de Dengeley vayvoda Transylvanus; Iob de Gara; Ioannes comes de Bozyn et de Sancto Georgio; Emmericus de Palecz agazonum regalium magister; Nycolaus Banffy de Lyndua comes Posoniensis; Blasius Magyar vayvoda Transylvanus et Georgius de Parlag janitorum regalium magister, penes prefatum dominum nostrum Mathiam regem Hungariae dominum nostrum naturalem, eadem fide nostra christiana et honore nostris promittimus, quod ipse dominus noster rex praemissos articulos, quod omnia puncta et continentias inviolabiliter observabit. In cujus rei testimonium penes sigillum domini nostri regis etiam sigilla nostra praesentibus appendi fecimus. Datum ut supra.

Noi Matei, prin mila lui Dumnezeu rege al Ungariei, Boemiei etc.

Recunoaştem prin prezenta că părăsind credinciosul nostru, cinstitul şi nobilul Ştefan, voievodul Ţării Moldoveneşti, rătăcirea sa şi recunoscîndu-ne pe noi ca stăpîn al său de drept şi făgăduind Majestăţii noastre şi sfintei Coroane credinţa cuvenită, noi îl primim întru milostivirea şi bunăvoinţa noastră regească pe el dimpreună cu urmaşii lui, boierii şi întreaga provincie moldovenească şi toţi locuitorii ei, şi facem cu ei pace trainică şi veşnică, dimpreună cu sfînta Coroană. Şi din aceea a făgăduit voievodul Ştefan să îndeplinească faţă de noi şi sfînta Coroană toate cele pe care voievozii înaintaşi erau ţinuţi a le îndeplini după lege sau datină, noi dar într-aceea făgăduim să-l păstrăm şi să-l îngăduim pe el, pe urmaşii lui, boierii şi toată ţara sa în toate drepturile, privilegiile şi libertăţile, aşa cum erau ţinuţi să facă răposaţii regi ai Ungariei. Iarăşi, dăm iertare voievodului Ştefan, urmaşilor şi boierilor şi întregii ţări şi tuturor locuitorilor ei şi le arătăm milostivire pentru

toate greşalele făptuite în orice fel pînă acum, fie faţă de Majestatea noastră, fie faţă de regat sau locuitorii săi, şi nu-i facem vreo vină sau vreun neajuns şi nici nu îngăduim să i se facă, nici în regatul Majestăţii noastre, nici în vreun alt regat sau în alt loc. Nu vom ocroti pe pămînturile noastre pe nici un vrăjmaş al acestui Ştefan voievod, chiar de ar fi avut acela cin de voievod, necum vreun magnat sau nobil, spre primejduirea sau ocara lui ori a ţării sale, dară pe toţi ca aceştia îi vom alunga dincolo de regatul nostru şi nu le vom arăta milostivire. Făgăduim iarăşi că pentru lucrurile şi faptele săvîrşite pînă acum, nici supuşii, nici neguţătorii acelui Ştefan voievod nu vor suferi vreun neajuns şi nu li se va face nici o supărare; dar şi supuşii noştri şi ai acelui Ştefan voievod îşi vor judeca toate pricinile după dreptate şi le vor împlini fără silnicie. Făgăduindu-ne nouă acel Ştefan voievod că ne va fi aliat el în persoană şi toată ţara sa împotriva păgînilor şi altor vrăjmaşi ai noştri şi ai regatului nostru, aşa cum mai limpede se arată în actul său, noi între-aceea făgăduim să-l apărăm în persoană pe acel Ştefan-voievod, de va fi trebuinţă, numai de nu vom fi ţinuţi cu pricini mai însemnate ale regatului nostru, iar de va fi aşa, făgăduim atunci să-i dăm ajutor şi milostivire din regatul nostru după putinţa noastră. Convenim asupra hotarelor Ţării Moldovei cu Ţara Românească pe potriva vechilor mărginiri, orînduite după datină de voievozii înaintaşi care le-au avut şi stăpînit, ca şi asupra privilegiilor pe care şi Ştefan moldoveanul şi Vlad munteanul le au de la Alexandru şi Mircea. Iară de s-ar întîmpla, dea Domnul să nu fie aşa, ca acel Ştefan voievod să fie silit prin puterea vrăjmaşilor să-şi părăsească ţara şi să vină în regatul nostru, şi în castelele, cetăţile şi oraşele noastre oriunde va crede de cuviinţă în regatul nostru, cu urmaşii, slugile, boierii şi oricare din locuitorii ţării sale, mulţi sau puţini, sau cu toate bunurile lui sau ale lor, cu averile şi lucrurile, făgăduim că poate să vină fără teamă, să stea şi să adaste cît va găsi de cuviinţă, şi că va fi primit cu omenie şi fără neprieteşug. Iar cînd va gîndi a se întoarce în ţara sa, atunci la fel slobod va putea a se întoarce cu urmaşii, boierii, slugile, lucrurile, bunurile şi averile şi toate cele aparţinătoare, fără vreo piedică sau împotrivire, şi noi, de va trebuinţă, îl vom ajuta după putinţa noastră să-şi dobîndească ţara. Aceste toate mai sus scrise noi regele Matei mai sus pomenit făgăduim cu cuvînt regesc şi întru credinţa creştinească să le respectăm temeinic, fără înşelăciune sau vicleşug, prin scrisoarea noastră întărită prin puterea şi mărturia sigiliului nostru, de care ne folosim ca rege al Ungariei. Dată în Buda în sărbătoarea Adormirii fericitei fecioare Maria, anul domnului 1475, al 18-lea al domniei noastre în Ungaria şi al 7-lea în Boemia.

Şi noi Gabriel episcop al Bisericii din Alba Iulia, legat al scaunului apostolic, Ioan, arhiepiscop al bisericii din Strigoniu şi Gabriel arhiepiscop de Calocsa, Sigismund de Pécs, Toma episcop al bisericii din Nitra, Mihail Orzag de Groth, palatin al regatului Ungariei, Emeric de Zapolya, comite veşnic de Zips, comitele Ştefan de Bathor, jude al curţii regale; Ioan Pangracz de Dengeley, voievodul Transilvaniei; Iob de Gara; Ioan comite de Bozyn şi de Sf. Gheorghe; Emeric de Palecz, mare comis; Nicolae Banffy de Lyndua, comite de Pojon; Blasius Magyar, voievod al Transilvaniei şi Gheorghe de Prilog, magistrul uşierilor, făgăduim întru credinţă creştinească şi cinstire, alături de pomenitul domn al nostru Matei, regele Ungariei şi domnul nostru

de drept, că domnul nostru regele va ține cu temeinicie alcătuielile de mai sus, în toate punctele și cuprinsurile lor.

Spre mărturia acestui lucru punem pe actul de față sigiliile noastre atîrnate, alături de sigiliul domnului nostru regele. Dată ca cea de mai sus.

Biblioteca Curții din München. Copie. O altă copie în colecția lui Georg Reicherstorffer sub titlul „Moldavia et Valachia legitimis juribus S. Regni Hungariae Coronae asserta".

Ediții: Teleky Joszef, *Hunyadiak Kora Magyarországon*, XI, Pesten. 1852—1857, p. 540—542, (copia lui Reicherstorffer); I. Bogdan, *Doc. Ștefan*, II, p. 334—336 (după copia din München); Hurmuzaki, *Documente*, II, 1, p. 8—10, doc. XI (după copia din München); trad. în I. Ionașcu, Gh. Gheorghe, P. Bărbulescu. *Relațiile internaționale ale României în documente, (1368—1900)*, p. 130—132.

Textul reprodus după I. Bogdan, *Doc. Ștefan*. Traducerea ne aparține.

(C. VLAD)

13 1475 noiembrie 3, Petrovaradin

Matei Corvin expune papei Sixt IV motivele care l-au împiedicat să trimită ajutor militar lui Ștefan, ocupat fiind în războiul boemian, și făgăduiește să pornească în fruntea oastei sale pentru a apăra ținuturile creștinești de primejdia turcească.

(Ex. tergo:)

Sanctissimo in Christo patri et domino domino Sixto divina providencia Sacrosanctae Romanae ac Universalis ecclesiae Summo Pontifici, domino meo colendissimo.

Beatissime in Christo pater et domine colendissime. Post devotam mei commendationem ad oscula pedum Sanctitatis Vestrae beatorum, beatissime pater, hortata est me sepius Sanctitas Vestra ut contra Imperatorem Thurcorum in sanguinem christianum de die in diem magis sitientem, arma sumerem, nuperque strictius requisivit ut Stephano Vayvodae Moldaviensi auxilio essem. Non dubito, beatissime pater, Sanctitatem Vestram et per litteras, nuncios et oratores meos non dixerim desiderium sed ardorem meum agendi contra ipsos Turcos iam sepius intelexisse, quidve me prohibuerit, ne totus cum toto Regno meo in communes hostes hactenus proruperim occupationem scilicet belli Bohemici pro obediencia illius Sanctae Sedis per me suscepti, imparitatemque virium, quas si confortari et augeri sollicitavi non ut cuipiam forem importunus sed ut rebus christianis miserabiliter labentibus consuleretur feci, post ubi vero ceteris hostibus pacem sive pacis inducias dedi mox ad conflandum exercitum, parandamque classem in Histro sive Danubio me converti, cuius apparatus solo auditu Imperator ipse tota hac estate cum maximo exercitu in imo loco campestri fixus mansit, non parum huiuscemodi expectatione fatigatus expensas plurimas fecit, praesidia in locis finitimis

multa locavit, et qui Transalpinas fere sibi subiugaverat, Moldaviam invasurus retracto pede in suis mansit, utroque itaque et terrestri et navali coadunato exercitu in nomine Dei nostri Vestrae Sanctitatis mandata humiliter suscipiens iam aliquot dierum iter perfeci, properoque ut non solum Moldavum, cui cum sit mihi subditus teneor, sed et quascumque possum christianas provincias a nephando vastatore defendam. Quicquid autem admiserit Deus sive prosperum sive adversum Sanctitati Vestrae significare curabo, quam vero omnium Christianorum parentem exoratam velim ut taliter cum ceteris potentatibus communi periculo consulere velit, quod pondus hoc ad me et Regnum meum modo prorsus devolutum communi avertatur auxilio. Altissimus Sanctitatem Vestram regimini ecclesiae suae sanctae incolumem conservare dignetur.

Datum in Peter Waradya tertio die mensis Novembris anno Domini millesimo quadringentesimo septuagesimo quinto, Regnorum meorum anno Hungariae etc. decimo octavo, Bohemiae vero septimo.

Eiusdem Vestrae Sanctitatis

Devotus Filius
Mathias Dei gratia Rex
Hungariae Bohemiae etc.

(Pe spate:)

Preasfîntului întru Cristos părinte şi domn, monseniorului Sixtus, prin divina providenţă Pontif suprem al sacrosantei Biserici romane şi universale, monseniorului preaonorat.

Preafericite întru Cristos părinte şi doamne preaonorat. Cu evlavioasă închinare sărut picioarele sfinte ale Sanctităţii Voastre, preafericite părinte.

M-a îndemnat adesea Sanctitatea Voastră să ridic armele asupra sultanului turcilor, însetat din zi în zi tot mai mult de sînge creştinesc, iar de curînd mi-a cerut cu străşnicie să vin în ajutorul lui Ştefan, voievodul Moldovean. Nu mă îndoiesc, preafericite părinte, că Sanctitatea Voastră a aflat deja prin scrisori, trimişi şi soli ai săi de ce n-am mărturisit dorinţa ori zelul meu să pornesc împotriva turcilor, ori ce m-a împiedicat să nu dau năvală pînă acum, cu toată domnia mea asupra duşmanului comun, din pricină că n-am dovedit încă în războiul boemian, pornit de mine din supunere faţă de Sfîntul Scaun şi din pricina slăbiciunii oştilor, pe care dacă m-am silit a le întări şi a le spori nu am făcut-o spre a primejdui pe altul, ci ca să pun rînduială în treburile creştineşti atît de jalnic date uitării, iar după ce cu greu am făcut pace ori înţelegere de pace cu ceilalţi vrăjmaşi m-am întors să strîng oaste şi să rînduiesc corăbii pe Istru sau Dunăre, şi numai auzind de pregătirea acesteia sultanul însuşi a rămas neclintit toată vara aceasta cu cea mai mare parte a oştirii într-un loc jos, de şes, şi sătul de ăst fel de aşteptare a făcut mari risipe şi a pus străji multe în locurile învecinate şi a rămas între ai săi, trăgîndu-se înapoi el care îi înrobise pe munteni şi avea de gînd să năvălească în Moldova şi iată dară că adunînd şi oaste de uscat şi de mare şi luînd seama cu smerenie, în numele Domnului nostru, la poruncile Sanctităţii Voastre, am şi bătut cale de cîteva zile şi mă zoresc ca nu doar pămîntul moldovenesc, pe care îl ţin

ca supus mie, dar încă orice ţinuturi creştineşti sînt în putinţă, de prădalnicul nelegiuit să le păzesc. Iară orice ne va hărăzi Domnul, fie prielnic fie potrivnic, mă voi îngriji să fac cunoscut Sanctităţii Voastre, către care, ca spre părintele tuturor creştinilor, mă învrednicesc cu ruga să binevoiască a se sfătui tot aşa cu ceilalţi preaputernici asupra primejdiei, care povară cum cade drept pe mine şi pe domnia mea, să fie înlăturată cu ajutorul tuturora. Preaînaltul să se milostivească a ţine nevătămată pe Sanctitatea Voastră în fruntea bisericii sale sfinte.

Dată în Petrovaradin, în a treia zi a lunii noiembrie, în anul domnului 1475, în al optsprezecea an al domniei mele în Ungaria şi al şaptelea în Boemia.

Al Sanctităţii Voastre cucernic fiu Matei cu mila lui Dumnezeu rege al Ungariei, Boemiei etc.

Arhiva de Stat, Veneţia, Busta 29, nr. 3. Original.

Ediţii: *Monumenta Hungariae Historica, Acta Extera*, vol. IV p. 310—311; *Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia*, secţ. I. vol. 6, Budapesta, 1891, p. 101—102; Fraknoi Vilmos, *Mátyás Király levelei*, Budapesta, 1893, I, p. 317—318; A. Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 16—17, doc. 15; C. Esarcu, *Ştefan cel Mare. Documente*, în „Columna lui Traian", IV, 1873, nr. 14. p. 250; C. Esarcu, *Ştefan cel Mare, Documente*..., p. 76—78; Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 18.

Textul reprodus după C. Esarcu, *Ştefan cel Mare*...

(C. VLAD)

14 < 1476, prima jumătate >

Laiotă Basarab cere braşovenilor să nu îi mai oprească armele şi mărfurile.

† Мл(с҃)тїѡ(м) бж҃їѡ(м) їѡ басараба воиво(д)а и г(с҃)нь пише(т) г(с҃)во ми мно(г) з(д)равие добри(м) приꙗтеле(м) (г(с҃)ва ми) пȣ(р)гаро(м) брашѡ(в)ски(м) и по се(м) дава(м) ȣзнание приꙗте(л)ствȣ ви како за работȣ що направи(х) азъ съ вами и що говори(х) ѡ(т) прежде и що кле(х)мо азъ такои дръжи(м) и на тои стои(м) ѡ(т) толе и до съга и такои дръжи(м) ере е(ст) една зе(м)лѣ и дрȣга и варе колико кȣплѣ доходи(т) ѡ(т) тȣ(р)скои зе(м)ле ȣ нашȣ землю или пипе(р) или свила или бȣди коꙗ кȣплѣ а ми нища не ѡпирамо и не задръжамо ѡ(т) ва(с) аиȣ све доходи(т) ȣ вашȣ рȣкȣ и пото(м) и ȣ нашиh земле варе е(ст) риба варе е(ст) восъ(к) варе що е(ст) нища се не задръжа ѡ(т) ва(с) зара(дї) що смо говорили и що смо клели азъ такои дръжи(м) и на тои стои(м) до съга а ва(м) не зна(м) како ви е(ст) работа та ѡпирате и щитове и лѫкове и железо и сва ѡрȣжиꙗ и све кȣпле незна(м) що чините и що лахате разъмирицȣ ли кете да ȣчините що ли мислите не зна(м) те(м) ра(дї) ако може бити како сте клели и кто сте говорили а ѡно да бȣде ако ли мислите некако инако да ȣчините ви знате за тои що чините и на(м) даите ȣзнание да знамо и ни како щемо ȣчини(т) ако ли мислите да бȣде(т) живо(т) по междȣ нами и речи що смо говорили и клели ми да и(х) дръжимо и да живȣемо како добри людие и сȣсе(д)е и людие да се хране(т) во(л)но и слобо(д)но< .... > и б҃ь ви весели(т)

† Iѡ ба(с)ра(б) вѡев(да) мл҃(с)тїꙗ бж҃їꙗ г(с҃д)нь

[Adresa pe verso]:

† приꙗтеле(м) г(с҃)ва ми пȣ(р)гаро(м) брашѡ(в)ски(м)

Din mila lui Dumnezeu, Io Basarab voievod şi domn, scrie domnia mea multă sănătate bunilor prieteni ai domniei mele, pîrgarilor braşoveni. Şi după aceasta dau de ştire prieteniei voastre cum că pentru lucrul ce am făcut eu cu voi şi ce am vorbit de mai înainte şi ce am jurat, eu aşa ţin şi întru aceasta stau de atunci şi pînă acum. Şi aşa ţin, că este o ţară ca şi alta. Şi vare cîtă marfă soseşte din ţara turcească în ţara noastră, sau mătase sau orice marfă ar fi, apoi noi nimic nu oprim şi nu ţinem de la voi, ci totul ajunge în mîna voastră. Şi apoi şi în ţara noastră vare că este peşte, vare că e ceară, vare ce este, nimic nu se ţine de la voi pentru că ce am vorbit şi am jurat eu aşa ţin şi întru aceasta stau pînă acum. Iar vouă nu ştiu cum vă este lucrul de opriţi şi scuturile şi arcurile şi fierul şi toate armele şi toată marfa. Nu ştiu ce faceţi şi ce căutaţi, răzmeriţă oare vreţi să faceţi? Ce gîndiţi oare, nu ştiu. De aceea dacă poate fi cum aţi jurat şi cum aţi vorbit, apoi aceea să fie. Dacă <însă> gîndiţi cumva altfel să faceţi, voi <să> ştiţi de ceea ce faceţi şi nouă să ne daţi de ştire ca să ştim şi noi cum vom face dacă gîndiţi să fie trai între noi, şi vorbele ce am vorbit şi jurat să le ţinem, şi să trăim ca oameni şi vecini buni, şi oamenii să se hrănească în voie şi slobod <...>. Şi Dumnezeu să vă bucure.

Io Basarab voievod, din mila lui Dumnezeu, domn.

<Adresa pe verso>

Prietenilor domniei mele, pîrgarilor braşoveni.

B.A.R. mss. slav nr. XXI/204; hîrtie (21×24)

Ediţii: Gr. G. Tocilescu, *534 documente slavo-române din Ţara Românească şi Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul. 1346—1603*, Bucureşti, 1931, doc. nr. 99 (text şi traducere, nedatat); Ion Bogdan, *Documente privitoare la relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească în sec. XV şi XVI*, vol. I, (1413—1508), Bucureşti, 1905, doc. nr. XIV, datat 1476.

(O. GUŢU)

15 < 1476 ianuarie-aprilie > [1]

Scrisoarea lui Mengli Giray, hanul Crimeii, adresată sultanului Mehmed al II-lea, privind sfatul dat regelui polon Cazimir al IV-lea de a nu se uni cu Moldova împotriva turcilor.

Hû Allah
Padişâ'ı âzam
Halle'de mülkehu

Bicenabı sultanı salatini cihân bâsit'ül emnü vel-aman nasir adlü vel'ihsân kahir'ül-küfrü vel udvan el-mahsus bünayet-il melik-il mennan

[1] În ce priveşte datarea acestui act tătăresc nu mă asociez părerii că „a fost scris în perioada cuprinsă între sfîrşitul anului 1475 şi începutul celui următor" (Cf. T. Gemil, *Două documente tătărăşti...*, p. 187), deoarece campania lui Mehmed al II-lea împotriva Moldovei s-a hotărît îndată după zdrobirea armatei lui Suleiman paşa la Podul-Înalt (ian. 1475), cînd au fost mobilizate toate forţele imperiului împotriva Moldovei lui Ştefan cel Mare.

1 Scrisoarea lui Mengli Giray

edam allahu devletehu ilâ yemel mizan nurul ed'iyet-ül-müstetabe maruzu bendeki oldur ki kemeneniz helinden istifsâr olusanız Allah inayet birle sultanımın devletinde sağ selâmet kullukta hazır durupmuz ve hem taht tarafından haber şoldur ki halleri katı mükedder olunmuştur elçi dahi varup erdi henüz taht ilindedir ne vakit muayyen haber bilisâk devlet kapusına bildürünüz kıral kâfir'den dahi kemeninize elçi adam geldi kimineniz dahi şöyle cevap birlâ gönderdük ki Devletlü Sultanım sağ olsun sen Kara-Boğdan ıle bır olursan senden özke düşmanımız yoktur. Ve eğer Kara-Boğdan birlâ bir olmay padişahımız ile barışırsanız biz dahi hoş dostuz deyu iki ay vade verüp bir adamımız koşup gönderdük ne vakit ol canipden dahi haber bilsâk devlet kapusına gönderürüz ve dahi Devletlü Sultanımın adlüdadına lâyuk kimesneleri devlet kapusına bildürmek keminenize vacip'tir. Öyle olsa kemimenize in'-am olunan kullarınız ve dahi Kafe'nin müslmanları gâvurları mecm'aları Hüssam kadı duacınızdan hoşnutturlar ve dahi yağlıkları olundu taun oldını kadar taksirlik vakitlerde yerli miskinin muratlari hâsıl olup Sultanıma çok savaplar alınup gicâ gündüz Devletlü Sultanına du'a ve selâmlar iderler şindi du'acı yerli miskin halkınız temennası oldur ki Hüssam kadını yene Kefe kadılığına mukarrer oluna yerli miskinin muradı olınup Sultanıma azim sevap ola baki ferman Sultanımındır devleti ebedî ve saadeti sermedî daim ve kaim bad innehu raufun bil'ibat. Abdüküm Menğli Giray el-hakir.

<*Damga* sau *mühür*>

El — Allah
Marele Padişah
Domnie veşnică [1]

Cele mai înalte laude măriei sale, sultanul sultanilor lumii, dăruitor al liniştii şi milei, împărţitor al dreptăţii şi binefacerii, învingător al duşmanilor şi al ghiaurilor care şi-au primit pedeapsa cu ajutorul lui Allah cel preamilostiv, cel care este lumina menirii adevărate. Allah să-i prelungească norocul şi fericirea pînă în ziua judecăţii de apoi ... [2].

Jalba *(ma' ruz)* [3] robului vostru este aceasta: dacă vreţi să ştiţi starea sărmanului vostru <rob>, <aflaţi că> prin grija lui Allah sîntem teferi şi în siguranţă în împărăţia sultanului nostru [4], pregătiţi spre a-l sluji cu supuşenie *(kulukta)*.

Iar vestea din partea stăpînirii [5] este aceea că traiul lor a devenit tare trist, iar solul care a fost trimis <acolo> se află încă în ţara stăpînirii [6]. Atunci cînd vom avea ştiri sigure vom da de veste Porţii împărăteşti [7].

---

[1] Formule diplomatice *davet* corespunzînd cu „invocatio"
[2] Formulă de adresare *elkap* — „inscriptio"
[3] Formă din *'arz*, intrat şi în română: *expus*, *prezentat.*
[4] În text la singular: *Sultanımın devletinde.*
[5] *Taht* textual *tron* dar aici este vorba de dominaţia Hoardei de Aur cu reşedinţa la Yeni-Saray pe Volga.
[6] Adică în hanatul Hoardei de Aur de care se desprinsese (1438) hanatul ghereid din Crimeea.
[7] În text *Devlet Kapusına*, poarta palatului din Istanbul

De asemenea, de la craiul ghiaur [8] a venit la sărmanul vostru un om ca sol [9]; iar umilul vostru i-a dat acest răspuns: „Norocosul nostru sultan să fie sănătos; dacă tu vei te uni cu moldoveanul [10], noi nu vom avea alt duşman mai mare ca tine. Iar dacă nu te vei uni cu Kara-Boğdan şi vei face împăcăciune cu padişahul nostru, atunci şi noi, la rîndul nostru, vom fi buni prieteni. Spunîndu-i acestea şi dîndu-i soroc două luni l-am trimis, însoţindu-l cu un om de al nostru. Atunci cînd vom avea ştiri din acea parte, vom vesti la Poarta împărăţiei.

Şi, de asemenea, este o datorie pentru sărmanul vostru <supus> să dea în grija Împărăţiei pe unii <slujitori> care merită să se bucure de dreptatea norocosului meu sultan. Dacă este aşa, supuşii voştri care se află în favoarea [11] sărmanului vostru şi, apoi, toţi musulmanii şi ghiaurii din Caffa, sînt mulţumiţi de cadiul Husam cel care se roagă pentru împărăţia voastră.

De asemenea au avut loc duşmănii şi apoi a izbucnit şi ciuma. Cu toate greutăţile acestor vremuri de lipsuri, dorinţele sărmanilor localnici au fost îndeplinite. Aducînd multă recunoştinţă şi laudă ei se roagă zi şi noapte pentru fericitul meu sultan. Acum, jalba sărmanilor localnici, care se roagă şi se închină pentru domnia voastră, este aceea ca Husam, cadiul, să fie iarăşi numit la cadiatul Caffei. Îndeplinind dorinţa sărmanilor localnici, sultanul meu va face o faptă mare, bună şi dreaptă.

În rest, firmanul este al sultanului meu. Norocul său să fie veşnic iar puterea sa nezdruncinată. Să fiţi mulţumiţi de robul de mine. Supusul vostru, sărmanul Menli Giray.

<Legenda în sigiliu>: Menli Giray han [12]. În numele lui Allah preabunul şi milostivul. Allah este unul singur şi Mohamed este profetul său [13].

Arhiva Topkapı Sarayi Müzesi, Istanbul. Original. E.6691/4

Ediţii: Fevzi Kurtoğlu, *Ilk Kırım hanlarının mektupları (Scrisorile primilor hani ai Crimeei)*, în „Belleten" T.T.K. Basımevi — Ankara 1937, I, nr. 3—4, p. 641—655 — Text turc transcris + facsimile; Tahsin Gemil, *Două documente tătăreşti referitoare la campania din 1476 a sultanului Mehmed al II-lea în Moldova*, în „Anuarul Institutului de istoric şi arheologie A. D. Xenopol, Iaşi, 1968, V, p. 185—194 (text tradus în limba română). Akdes Nimet Kurat, *Topkapı Sarapi Müzesi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan hanlarina ait Yarlık ve bitikler* (Diplome şi scrisori din arhiva Muzeului Topkapı Sarayi privitoare la hanii Hoardei de de Aur, Crimeei şi Turchestanului) Instanbul- 1940, p. 43. Aici textul turc a fost redat după facsimilul din „Belleten".

M. GUBOGLU

---

[8] Regele Poloniei Cazimir al IV-lea.

[9] Nu este indicat cu precizie anul, dar în liste figurează Kirej (ok. 1470) după care urmează: *Dymitr Puciaticz* şi *Olechno Skoriesza*; trebuie să fie unul dintre ei, cf. *Soli poloni la tătarii din Crimeea*, în Ananiasz Zajaczkowski — Jan Reychman, *Zarys Dyplomatyki Osmansko-Tureckiej*, Varşovia, 1955, p. 121.

[10] Adică cu Ştefan cel Mare, domnul Moldovei.

[11] În text *In'am* însemnînd şi *binefacere*, mai puţin *milostenie*.

[12] Gravat în centrul sigiliului (5,7 × 5,7 cm) de culoare bleu. Menli sau Mengli sau Mangli han a fost fiul lui Hacci Giray. A domnit între 1475—1476 şi, cu intermitenţe, între 1467—1474, 1476—1504.

[13] Formula credinţei mahomedane numită „şahâdet" constînd din următoarea expresie religioasă: *lā ilāhé illāllāh vé Muhammed resul ulllāh* este scrisă pe marginile sigiliului, împrejmuind numele hanului.

16 1476 februarie 18, Raguza.

Consiliul Raguzei aduce la cunoştinţă dogelui Veneţiei cucerirea Caffei de turci şi pregătirea unei mari expediţii împotriva Moldovei sub comanda sultanului.

Serenissime princeps, et excellentissime domine, domine observandissime.

Post humillimam comendationem. Accipiat summatim Celsitudo vestra que oratores nostri Constantinopoli reportarunt.

In Ponto Euxino, quem mare maius vocant transacto anno fuerunt turcorum vela 440. Classis hec, ut Serenitati vestre notum est, chapham cepit, cum aliis septem oppidis, que caphe subdita erant. Quingentas Januensium et aliorum latinorum familias Capha Constantinopolin migrare iussit truculentus drago. Cepit insuper duo ad tanam christianorum castella. Hec que diximus per classem turchorum in mare maiori gesta sunt. Decembri vero prope exacto ipsorum turcorum gentes in ipso mari maiori deuicerunt quandam communitatem Alexam, que urbem natura loci inexpugnabilem et industria munitam habebat, quam vulgo thodorezam vocant. hic comes inter urbem, et comitatum suum possidebat, ut ferunt, domos 30^m^. Quem cum vi debellare non possent fame obsessum, ad deditionem coegerunt ceperuntque urbem, et urbis dominum cum toto comitatu, interposito tyranni fide. Captum cum tota familia, et Constantinopolim traductum iugularunt, exceptis uxore et filiabus, quas tyrannus in usum suum, sive in abusum, retinuit.

Eius intentio fuit anno transacto in Moldaviam ire, sed reuocavit eum a proposito metus quem de maeistate regis hungarie tenebat. Audiebat enim regem Stephano Moldavie comiti fauere. Presenti anno videtur omnes alias cogitationes postposuisse. Versus Danubium omnia eius consilia diriguntur.

Coquunt enim eum, et sollicitant regii motus rumor, erat cum toto februario presenti cum Bassa Romanie Adrinopolim venturum esse. Ut ibi contractis gentibus, que bello necessaria sunt, queat parare classem, nunc mollitur nullam. Turci autem, qui archanorum tyranni participes dicuntur, aperte loquuntur quod prima que per ipsos parabitur classis, in ipso hoc mari adriatico fortunam experietur. Hec de nouis oratores nostri attulere. Ceterum Marinus de Bona nobilis conciuis, et mercator noster, istic agens, certam rationem suam etc.

Ex Ragusio die XVIII februarii 1476.

Eiusdem Serenitatis Vestre deuotissimi servitores Rector, et consilium Ragussi cum humili comendatione.

(A tergo) Serenissimo principi, et excellentissimo domino. Observandissimo Petro Mocenigo, dei gratia inclito venetiarum duci.

Prealuminate principe şi preaînălţate doamne, doamne preaîndatoritor, preaumilă închinare

Să afle în scurt Înălţimea voastră că solii noştri s-au întors de la Constantinopol.

În Pontul Euxin pe care îl numesc mare cea mare, au fost anul trecut 440 corăbii turcești. Flota aceasta, după cum s-a dat de veste Luminăției voastre, a cucerit Caffa, dimpreună cu alte șapte tîrguri ce erau supuse Caffei. Balaurul neîmblînzit a poruncit ca cinci sute de genovezi și alte familii de latini să se strămute de la Caffa la Constantinopol. A cucerit peste asta și două castele întărite ale creștinilor la Tana. Acestea, cum am zis, au fost făptuite de flota turcilor în marea cea mare. Cam în decembrie, aceleași neamuri turcești au pus stăpînire, în marea cea mare, pe o așezare Alexa, ce avea o cetățuie întărită, de necucerit prin felul locului și prin străduința < oamenilor >, care în limba poporului se cheamă Theodoro [1]. Comitele de aici stăpînea, se zice, în cetățuie și în comitatul său, 30 de case. Cum nu au putut să se războiască cu tărie, comitatul trebuind să îndure foamea, au fost siliți să se predea și cetatea a fost cucerită dimpreună cu stăpînul cetății și tot comitatul, cuvîntul tiranului fiindu-le chezășie. Pe comite, prins cu toată familia și dus la Constantinopol, l-au sugrumat, lăsîndu-i în viață soția și fiicele, pe care tiranul le-a oprit pentru poftele sale.

Gîndul lui [2] a fost să meargă anul trecut în Moldova, dar i-a schimbat chibzuiala teama ce o avea față de maiestatea sa regele Ungariei. Se auzea că regele dă ocrotire comitelui Ștefan al Moldovei. Anul acesta se pare că au dat deoparte toate celelalte gînduri și toate sfaturile îl mînă către Dunăre.

Îl perpelesc și-l tulbură plecările regelui, dar umblă zvonul că are de gînd să vină în februarie la Adrianopol cu pașa Rumeliei, încît aici strîngîndu-și neamurile ce sînt trebuincioase în război, să poată să-și pregătească flota, că acum nu este nici una neîntărită. Turcii, care se zice că sînt părtași la tăinuirile tiranului, spun pe față că prima flotă ce va fi pregătită de aceștia, va pieri în furtună în Marea Adriatică.

Acestea sînt veștile ce ni le-au adus solii noștri. De celelalte Marino de Bona, nobil concetățean al nostru și negustor, aflător aici, va da seama.

Din Raguza, în ziua de 18 a lui februarie 1476.

Preaplecatele slugi ale Luminăției Voastre, rectorul și consiliul Raguzei, cu multă închinăciune.

(Pe spate) Prealuminatului principe și preaînaltului domn, preaîndatoritorului Pietro Mocenigo, cu mila lui dumnezeu alesul doge al Veneției.

Ediții: *Monumenta Hungariae Historica*. Acta Extera, tom. V, p. 345; Amedeo Vigna, *Codice diplomatico delle colonie tauro-liguri* III, p. 488–489. Textul reprodus după A. Vigna, *Codice diplomatico*...

(C. VLAD)

17 1476 martie 20, Roma

Papa Sixt IV scrie lui Ștefan că apreciază vitejia sa și rîvna în folosul creștinătății și că a dat curs cererii sale, numind în fruntea episcopiei din Moldova pe un anume Petru.

Sixtus etc. Dilecto Filio Nobili Viro Stephano Vajwdae etc. Dilecte fili salutem etc. Accepimus literas tuae nobilitatis, dilectosque filios Petrum in

[1] Mangop
[2] al sultanului

Decretis Baccalarium, et Cataneum Januensem Consiliarios tuos, quos cum literis ipsis misisti, benignissime audivimus. intelleximusque ex eis desiderium tuum de provisione Moldaviensis Ecclesiae, cui ipsum Petrum praefici supplices in Pastorem, quem commendatissimum habebimus maxime propter tuam excellentem virtutem, et praeclara in Rempublicam Christianam merita. Caeterum dilectissime fili, licet pro his, quae gloriose et pientissime fecisti, et facias, potius gratulari virtuti et laudi tuae, quam te excitare oporteat, tamen quia gloriam tuam cum publica authoritate augere desideramus, hortamur, ut de bono in melius perseveres et toto pectore defensioni et propagationi fidei sanctae incumbas. Nullibi virtus et magnanimitas tua versari decentius potest, ex nulla re veriorem et magis perennem gloriam consequi. Res tuae contra infideles Turcas communes hostes sapienter et fortiter hactenus gestae tantum claritatis tuo nomini addiderunt, ut in ore omnium sis, ct consensu omnium plurimum lauderis. Noli igitur defatigari, sed sicuti facis, victoriam tibi ab Alto concessam prosequere, ut a Deo praemium aeternum, et ab hac Sancta Apostolica Sede comendationem uberius consequaris. Datum Romae 20 Martji 1476, anno 5.

Sixtus etc. Iubitului Fiu Nobilului Bărbat Ştefan Voievod, etc.

Iubite fiu, mîntuire. Am primit scrisoarea domniei-tale şi pe iubiţii fii Petru, laureat în legi, şi Cataneu genovezul, sfetnicii tăi pe care i-ai trimis cu această scrisoare, i-am ascultat cu bunăvoinţă şi am cunoscut dorinţa ta privind acea numire la biserica Moldovei, în fruntea căreia ceri să fie pus păstor acel Petru, pe care îl vom socoti cel mai ales alături de tine, bărbat de aleasă vrednicie şi cu merite preastrălucite faţă de Republica Creştină. De altminteri, preaiubite fiu, cu toate că pentru lucrarea pe care ai săvîrşit-o şi o săvîrşeşti cu slavă şi cucernicie, ar trebui mai degrabă a ţi se mulţumi decît a te tulbura, fiindcă dorim să sporească gloria ta dimpreună cu preţuirea tuturora, te îndemnăm să mergi neclintit din bine în mai bine, şi să nevoieşti cu toată suflarea spre oblăduirea şi creşterea religiei sfinte. Niciunde vrednicia şi măreţia inimii tale nu pot fi mai nimerit preţuite, nici unei lucrări nu poate a-i urma o mai adevărată şi veşnică glorie. Lucrarea ta asupra necredincioşilor turci, vrăjmaşi comuni, săvîrşită pînă acum cu înţelepciune şi bărbăţie au adaos atîta strălucire numelui tău, că eşti în gura tuturor şi eşti lăudat cu deosebire de toţi în unire de simţiri. Fii fără istov dară, şi oricum faci, caută izbînda pe care cerul ţi-a hărăzit-o, ca să primeşti răsplata veşnică de la Dumnezeu şi preţuirea acestui Sfînt Scaun Apostolic. Dată la Roma, 20 martie 1476, anul 5 ⟨al pontificatului nostru⟩.

Biblioteca Muzeului din Pesta. Nr. 1281, mss. Quart. Lat. Original.
Ediţii: Martene, *Veterum scriptorum*, II, p. 1531; B. P. Haşdeu, *Ştefan cel Mare şi Italia*, în „Columna lui Traian", IV, 1873, nr. 12, p. 226; Hurmuzaki, *Documente*, II, 1, Buc. 1891, p. 13—14, doc. XVI.
Textul reprodus după B. P. Haşdeu. *Ştefan cel Mare*...

(C. VLAD)

18 1476 începutul lunii aprilie, Roma.

Sixt IV scrie regelui Matei Corvin că a încuviinţat cererea voievodului Ştefan, numindu-l ca episcop al Moldovei pe Petru, şi că a trimis un ajutor pecuniar regelui, acesta urmînd a-i da tot sprijinul domnului moldovean.

Charissime in Christo fili noster etc. Fuerunt apud nos diebus superioribus oratores dilecti filii Stephani waywodae, quos etiam Maiestas Tua plurimum nobis commendavit, praesertim circa promotionem illius sui ad ecclesiam Moldaviensem, in quo libenter tibi satisfecimus, sicut in omnibus solemus, quae cum Deo possumus, libere etiam omnia expedita. Nam et annatam praeter consuetudinem ei liberaliter donavimus et reliqua remisimus, quae ad huiusmodi expeditionem pertinerent; ita, ut existimemus eum Maiestati Tuae gratias acturum. Petiit autem a nobis per eosdem oratores suos subsidium adversus Turcos, quos valde infensos sibi et eius ruinae imminere dicebat. Respondimus subsidium praesentis anni Maiestati Tuae dicatum esse; verum propter coniunctionem, quae tecum sibi esset, non dubitare nos, quin omne praesidium afferres ei, quod necessarium esset, attento, quod eius salus ad salutem quoque tuam valde pertineret; de secunda autem contributione daremus operam, ut iuvaretur. Novissime autem, cum perlatum ad nos sit gravi cum periculo subiacere, scripsimus ad Venerabilem fratrem episcopum Reatinum, commissarium nostrum, ut cum isthic erit, communicato tecum consilio, eius saluti prospiciatur, quemadmodum Tuae Maiestati videbitur; confidimus enim Stephanum tibi esse charissimum, et considerare te, quanti momenti sit ad hoc bellum sustinendum, et etiam quanti periculi, si propter impotentiam aliquas cum hoste conditiones iniret vel succumberet. Propterea non dubitamus eius praesidium vehementer tibi curae esse; in quo, ut pro singulari sapientia tua et summa in eum benivolentia studium et operam colloces, sicuti res postulabit et expedire cognoveris, plurimum in Domino te hortamur. Propediem apud vos erit praefatus episcopus cum pecuniis, quae pro maiori parte Venetiis in promptu sunt; res secundi subsidii bene etiam, ut speramus, succedet, in quo nihil laboris et diligentiae praetermittimus. Datum.

Preascumpe întru Cristos fiu al nostru. Au fost la noi zilele trecute solii iubitului fiu Ştefan voievod, pe care chiar Maiestatea Ta cu deosebire ni i-a recomandat, mai ales în pricina numirii acelui familiar al său în fruntea bisericii moldoveneşti, în care bucuros ţi-am făcut pe plac aşa cum obişnuim în toate, care cu Dumnezeu putem a le face nestingherit şi pe deplin. Căci şi anata, călcînd rînduiala, i-am dat-o cu dărnicie şi i-am lăsat şi cele ce ţin de această folosinţă; aşa încît credem că va aduce mulţumiri Majestăţii Tale. A cerut iarăşi de la noi prin acei soli ai săi ajutor în contra turcilor, care, zicea, sînt tare înverşunaţi împotrivă-i şi-i vestesc pieirea. Am răspuns că ajutorul din anul acesta a fost rînduit Majestăţii Tale: în adevăr, mulţumită legăturii

în care este cu tine, noi nu şovăim a crede că ai să-i porţi cu stăruinţă toată îngrijirea care-i este trebuincioasă, căci mîntuirea lui atîrnă de mîntuirea ta; dară ne vom da silinţa pentru a doua colectă ca să-l ajutăm. Iară în ultimul rînd, cum ni s-a înfăţişat a fi în mare primejdie, am scris venerabilului frate episcop de Reatin, împuternicit al nostru, ca după cum se va hotărî aci, ţinînd cu tine sfat să se îngrijească de mîntuirea aceluia, în ce chip va găsi de cuviinţă Maiestatea Ta; îl încredinţăm dară pe Ştefan că îţi este preascump şi să ia aminte la tine, oricît de mult ar fi să porţi acest război, ba încă cît de mare primejdia, dacă din pricina nevolniciei ar gîndi ori ar ajunge la oarece învoieli cu vrăjmaşul.

Căci nu şovăim a crede că te vei îngriji cu străşnicie de oblăduirea lui: întru a cărei împlinire, ca să pui, după aleasă înţelepciunea ta şi înalta bunăvoinţă către el, rîvna şi silinţa, aşa cum îţi va cere acea cauză şi cum vei cunoaşte că se cuvine, cu tărie te povăţuim întru Domnul. Curînd va fi la voi pomenitul episcop cu banii, care în cea mai mare parte sînt adunaţi de veneţieni; a doua colectă va veni, cum nădăjduim, curînd, întru care pricină nu contenim deloc cu truda şi strădania. Dată.

Muzeul Naţional Maghiar, Budapesta. Fol. Lat. 1656, fol. I. Copie.
Ediţii: *Monumenta Vaticana*. I/6, p. 118; A. Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 17—18, doc. 16; Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 10, doc. XVII.
Textul reprodus după A. Veress, *Acta et epistolae*...

(C. VLAD)

19 1476 aprilie 3, Roma.

Sixt IV scrie lui Ştefan că a încuviinţat numirea ca episcop al Moldovei a lui Petru, acordîndu-i acestuia şi annata în semn de preţuire, şi că ajutorul pecuniar solicitat s-a hotărît a fi trimis regelui Matei Corvin, urmînd ca în viitor din colecta realizată de la principii creştini să i se rezerve o parte şi voievodului român.

Sixtus etc. Stephano Vajwdae Moldavie Domino etc. Dilecte fili salutem etc. Oratores tuae nobilitatis libenter vidimus, benigneque audivimus, ut qui te propter egregiam tuam virtutem praecipua complectimur in Domino caritate. Eccelesiae autem Moldaviensi non solum eum, quem desideras, praeficimus in Pastorem, sed ut tibi rem gratiorem faceremus, a consuetudine Romanorum Pontificum praedecessorum nostrorum recessimus, sumusque ipsum electum specialis favore gratiae prosecuti. Remisimus namque ei et condonavimus Annatam, quae quoniam pro necessitatibus Camerae Apostolicae imminentibus instituta est, raro compertum est cuiquam esse donatam. Quod autem ad subsidium per eosdem tuos oratores petitum spectat, cum a principio cum potestatibus Italis conventum esset, carissimo in Christo filio nostro Mathiae Hung. etc. Regi illustri, qui tantum bellum contra infideles omni conatu et totis viribus Regni suscepit, mittere subsidium, quidquid

pecuniarum collegimus, ei destinavimus, existimantes, quod id in commodum et utilitatem tuam tenderet, quandoquidem cum ipso Rege contra impiam gentem bellum assidue geris, et pro communi utilitate certas. Sequentibus vero annis in taxando subsidio, quod etiam auctore Domino tam Italos quam Transalpinos potentatus impensuros speramus, aliquid tuae nobilitati particulariter decernere curabimus. Itaque perge magno, ut facis, animo tibique persuade, virtute et opera tua nobis et Apostolicae Sanctae Sedi esse carissimum. Nam ut intelligas cupere nos ex parte qua possumus etiam nunc tibi subvenire, concessimus indulgentias Jubilei in terris tuis omnibus illis, qui dimidium erogabunt pecuniae, quam juxta eorum conditiones ad almam Urbem nostram veniendo et redeundo verisimiliter potuissent expendere, ut et hinc quoque tibi, et tuis accrescat subsidium, et commodius sanctae expeditioni possis intendere, et ita omnibus, in quibus tibi poterimus prodesse, faciemus semper animo libentissimo. Datum Romae die 3 Apr. 1476, anno 5.

Sixtus etc. Voievodului Ştefan, domnul Moldovei. Iubite fiu, mîntuire etc. I-am primit cu plăcere pe solii domniei tale, şi i-am ascultat cu bunăvoinţă, şi te îmbrăţişăm pentru aleasa ta vrednicie, întru aleasă dragostea Domnului.

Îl numim ca păstor al bisericii moldoveneşti pe cel care vrei ⟨să fie⟩, şi încă, spre a-ţi arăta osebită milostivire, părăsim datina înaintaşilor noştri Pontifi Romani, arătîndu-i acestui ales milostivul osebit al nostru sprijin. Lăsăm şi îi dăm lui Annata, care rînduită fiind pentru nevoile grabnice ale cămării apostolice, este dovedit că rar a fost dăruită cuiva. Cît priveşte ajutorul cerut prin aceşti soli ai tăi, s-a convenit de la început cu fruntaşii Italiei să-i fie trimis preaiubitului întru Cristos fiu, ilustrului rege al Ungariei Matei, care s-a îndatorit a duce un atît de grozav război împotriva necredincioşilor cu toată truda şi puterile regatului, şi orice bani am adunat, i-am trimis lui, socotind că aceasta este spre înlesnirea şi folosul tău, atunci cînd vei purta război alături de acel rege, împotriva neamului neomenos şi te vei bate pentru folosul tuturor.

Anii următori, la strîngerea ajutorului, pe care nădăjduim că-l vor da, cu voia Domnului, deopotrivă italienii şi valahii, ne vom îngriji să hărăzim anume domniei tale oarece sumă.

Aşadar stăruie cu mare curaj, aşa cum faci, şi dovedeşte prin vrednicie şi prin faptele tale că eşti cel mai iubit nouă şi sfîntului Scaun Apostolic. Iar ca să înţelegi că dorim să-ţi venim în ajutor, pe orice cale putem, chiar acum, dăm indulgenţe ale Jubileului în ţara ta tuturor acelora care vor achita jumătate din suma pe care, potrivit cu starea lor, ar fi putut să o cheltuiască venind în cetatea noastră mamă şi la fel reîntorcîndu-se, ca şi de aici să crească, pentru tine şi ai tăi, ajutorul, şi mai uşor să-l poţi îndrepta spre ⟨folosul⟩ sfintei expediţii, şi tot aşa în toate în care vom putea a-ţi fi de ajutor, ne vom strădui cu mare bucurie în suflet.

Dată la Roma în ziua de 3 aprilie 1476, anul al cincilea ⟨al pontificatului nostru⟩.

Biblioteca Muzeului din Pesta, Nr. 1281, mss. Quart. Lat. Original.

Ediţii: Martene, *Veterum scriptorum et monumentorum*... II, p. 1356; B. P. Haşdeu, *Ştefan cel Mare şi Italia*, în „Columna lui Traian IV, 1873, nr. 12, p. 226; Hurmuzaki, *Documente*, II. 1, p. 14—15, doc. XVII.
Textul reprodus după B. P. Hasdeu. *Ştefan cel Mare*...

(C. VLAD)

20 1476, mai 6, Veneţia

Senatul veneţian hotărăşte trimiterea unui sol în Moldova pentru a-l asigura pe voievodul Ştefan că Republica îi va acorda mereu sprijin, avînd în vedere că ambasadorii domnitorului român n-au obţinut nimic altceva decît vorbe la Curia romană, ajutorul pecuniar fiind trimis regelui Ungariei.

Fuerunt ad praesentiam Dominationis oratores Illustrissimi Stephani Vayvodae Mondaviensis redeuntes ex Romana Curia ut ad dominum suum revertantur, et dixerunt ab Summo Pontifici nihil impetrasse praeter verba nullam eis spem dantia de succurendo domino Vayvoda de his primis pecuniis quae exigentur ex X-ma e XX-ma, quum promissae omnes fuere Sereniss-o Domino Regi Hungariae, sed ex secunda contributione. Quam rem non intelligentes et conferentes cum nostro oratore hortati ab eo fuere et persuasi utpote melius et particularius cuncta a nostro domino intellecturi. Et propterea requisivere a nobis non solum declarari sed etiam faveri et juvari dominum suum, mittique in Mondaviam unum nostrum oratorem sive nuntium. Postea altero die iter comparentes declarare nixi sunt Stephanum praedictum Regi Hungariae in nullo esse suppositum, sed dominum provinciae et gentium suarum, perseveraturum in bello si subvenietur, sin aliter consulturum per alium modum rebus suis etc., sicut per Serenissimum Dominum Ducem distinctius est huic Consilio relatum. Ut igitur magis contenti quam possibile sit domum regrediantur eis in hunc modum dici debeat:

Quod sicut illis diximus quando in Curiam proficiscebantur singulari benevolentia et charitate prosequimur Illus. Vayvodam Stephanum ob illius singularem virtutem et magnanimitatem et rebus favimus suis sicut per operationes oratoris nostri cognoscere potuerunt, fauturique perpetuo sumus.

Tractata autem est in Curia materia generalis contributionis pro sucurrendo rebus christianis ubi maior urgeat necessitas. Hoc est propositum et finis totius tractatus, in qua nos praesertim et singulariter cordi habentes tutamentum, salutem et commodum status rerumque eiusdem domini Vayvodae, procuravimus ut de quacumque pecuniarum quantitate colligenda et dispensanda in rerum christianarum beneficium conveniens portio detur eidem Vayvodae. Et proximis litteris nostris de hac eadem re praeter alias complures vices iter repplicavimus mandata oratori nostro ut novam et efficacem instantiam faciat cum Summo Pontifice. Post expeditionem autem litterarum nostrarum immediate applicuit legatus apostolicus collecturus hic primas pecunias et venturus cum eis in Hungariam, ut juxta rerum conditiones et

exigentiam expendantur in succursum rerum christianarum, aliaeque mittentur in dies pecuniae ad hunc eundem effectum. Nos autem id quod fecimus facturi assidue et perseveranter sumus, memoraturi scilicet et procuraturi ac cum effectu etiam facturi ut domino Voyvodae inter reliquos pro rerum necessitate succurratur. Redeant igitur ipsi domini oratores ad Ill. dominum suum bono et alacri animo illumque nostro nomine hortentur et certum faciant suscepisse nos procurationem et patrocinium rerum suarum quod nunquam deseremus sed assidue apud coeteros operabimur. Ex latere autem nostro efficiemus ut in suis necessitatibus tam de presenti quam per tempora infallibiliter subveniatur et succurratur. Reque et effectu id comprobabimus de nostro in eum singulari amore et studio juvandi et sustinendi status sui quantum sibi verbo diximus. Et ut id Excellentia Sua praeter fidelissimam oratorum relationem ex ore etiam nuntii nostri intelligat possitque ipse nuntius noster existens apud Excellentiam praedictam certificare Legatum Pontificium de veritate rerum deque exigentia et neccessitate subsidii eidem Vayvodae praestandi mittere autem secum si id maluerint aut immediate post eos deliberavimus unum ex nostris secretariis adeundem dominum Vayvodam.

Et ex nunc captum sit quod mitti debear ad suprascriptum Vayvodam unus ex secretariis nostris qui dominio visus fuerit cum ea commissione quae ei dabitur per hoc Consilium.

De parte 142.

S-au arătat în fața Senatului solii preamilostivului Ștefan voievodul moldovean, înapoindu-se de la Curia Romană cu gîndul să se întoarcă la domnul lor, și au spus că n-au căpătat nimic de la Supremul pontif în afară de vorbe, și nici o nădejde nu li s-a dat cît privește ajutorarea măriei sale voievodului din acei primi bani care s-au strîns din decimă și vigesimă, fiindcă toți au fost făgăduiți prealuminatului domn regele Ungariei, ci din a doua colectă. Care lucru neînțelegîndu-l și tratînd cu solul nostru, au fost îndrumați de acela și sfătuiți că mai bine și mai limpede vor înțelege toate de la stăpînirea noastră. Și pentru această pricină au cerut de la noi nu doar vorbe, ci ajutor și sprijin pentru domnul lor, și să fie trimis în Moldova un sol al nostru sau un ambasador. Mai apoi, în altă zi, din nou înfățișîndu-se s-au străduit să arate că pomenitul Ștefan nu este întru nimic supus regelui Ungariei, ci domn al țării și neamului său, că va stărui să se războiască de va fi ajutat, altfel se va gîndi într-alt chip la treburile sale, după cum s-a înfățișat mai limpede de către prealuminatul domn doge consiliului. Ca să se întoarcă acasă mai mulțumiți decît se poate trebuie să li se spună în acest chip.

Că după cum le-am spus cînd plecau la Curie, urmăm a-i arăta preailustrului voievod Ștefan osebită bunăvoință și dragoste, pentru vrednicia deosebită și măreția sufletească și îl sprijinim în treburile sale așa cum, prin strădaniile solului nostru, au putut cunoaște, și îi sîntem pururea sprijinitori.

S-a cercetat chiar, la Curie, chestiunea colectei generale pentru ajutorarea treburilor creștinești de grabnică nevoință. Acesta este cuprinsul și sfîrșitul întregii cercetări, și cum noi aici avem mai ales și cu deosebire adăpost sufletesc, ne îngrijim de sănătatea și priința stării și treburilor acelui voievod, încît din oarece sumă de bani strînsă și hotărîtă spre binefacerea treburilor

creştineşti, o parte hotărîtă să i se dea acelui voievod. Şi în ultima noastră scrisoare, alături de alte pricini, am reînnoit solului nostru poruncile privitoare la această chestiune, ca să pună nouă şi priincioasă stăruinţă în faţa supremului Pontif. După trimiterea scrisorii noastre, legatul apostolic a pornit de îndată să strîngă aici primii bani, cu gîndul să vină cu ei în Ungaria, ca potrivit rînduielilor şi trebuinţei să fie cheltuiţi spre ajutorarea treburilor creştinătăţii, iar alţi bani să se trimită după cîteva zile întru împlinirea aceleiaşi cauze. Noi înşine, ceea ce facem vom săvîrşi fără încetare şi cu străduinţă, amintindu-ne şi îngrijindu-ne şi împlinind astfel ca măriei sale voievodului să i se dea ajutoare între ceilalţi ⟨principi⟩, după trebuinţa lucrurilor. Să se întoarcă aşadar acei domni soli la ilustrul lor domn cu sufletul împăcat şi bucuros, şi să-l îndemne pe acela în numele noastre şi să-i facă cunoscut că am luat asupra noastră îngrijirea şi ocrotirea treburilor sale, la care niciodată nu vom pregeta, ci fără încetare îi vom chema şi pe ceilalţi. Iar dinspre partea noastră ne vom strădui ca în toate trebuinţele, acum şi deopotrivă peste vremuri, fără înşelăciune să fie sprijinit şi ajutorat. Prin faptă şi împlinire vom adeveri dragostea şi rîvna noastră osebită către el, spre ocrotirea şi apărarea stării lui, potrivit cu vorbele ce i le-am spus. Şi spre a afla Înălţimea Sa acestea, deopotrivă din cuvîntul solilor şi din gura chiar a ambasadorului nostru, şi spre a putea acel ambasador al nostru, aflător pe lîngă Înălţimea Sa, să pună chezăşie pentru legatul pontifical asupra adevărului faptelor şi a datorinţei şi trebuinţei de a-i da voievodului sprijin, am chibzuit dacă s-ar cuveni a trimite cu ei, sau îndată în urma lor, unul din secretarii noşti, ca să meargă la măria-sa voievodul.

Şi s-a hotărît acum că trebuie să se trimită la sus-numitul voievod unul din secretarii noştri, care va fi părut potrivit stăpînirii, cu acea poruncă care-i va fi dată de acest Consiliu.

Au votat 142.

Arhiva de Stat, Veneţia. Deliberazioni Senato. I. Reg. 42 (27 vecchio) fol. 69. Original.

Ediţii: C. Esarcu, *Ştefan cel Mare*..., în „Columna lui Traian“, IV, 1873, nr. 12, octombrie, p. 229—230, doc. III; C. Esarcu. *Ştefan cel Mare. Documente descoperite*... p. 30—32; Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 10, doc. XVII.

Textul reprodus după C. Esarcu, *Ştefan cel Mare*...

(C. VLAD)

21 1476, mai 6, Veneţia.

Senatul venețian hotărăște să continue strădaniile pentru a obține acordarea unui ajutor lui Ștefan, voievodul Moldovei, în lupta împotriva turcilor, în condițiile alianței domnitorului cu regele Matei Corvin.

Die VI Maij

L'é da procieder in questa facenda grave et consultamente et far quella estimation del Duca Stephano Vayvoda de Mondavia che se conviene ala

condition et qualita soa et che rechiede el favor che el dicto signor puol conferir ale cosse christiane contra el Turcho et ben considerar et ponderar le parole usate per i suo ambassadori, però.

L'andera parte che ad essi ambassadori se risponda che trazendose questi danari de la prima contribution de la entrade ecclesiastice le quale spectano al Summo Pontefice et havendo za deliberato la Santita Sua a chi i debbiano esser conferiti zoe al Serenissimo Re d'Ongaria, in nostra podesta non è poter de quelli dar alla Signoria soa alcuna quantita, come certo nui fassamo molto aliegramente sel fosse in nostro arbitrio. Tamen essendo el prefato Signor cum el Serenissimo Re d'Ongaria unido ala comune defension contra l'impeto et rabie del Turcho; ben che existimemo che i sera dura et difficil cossa poter remuover la Beatitudine Sua dal suo proposito, daremo opera, procureremo et instaremo per lettere et per mezzo del nostro ambassador appresso quella per modo che le Magnificentie soe se puonno persuader et render certe che la Santita Soa de questa prima contribution dara al Signor suo quella summa che sia conveniente, si che la Signoria soa se puol chiamare satisfacta.

Et da mo sia prexo che I sia scripto al ambassador nostro a Roma comandandoli che I debia esser alla presentia del Summo Pontefice et dechiarito ala Santita Soa la richiesta fatane per i ambassadori del prefato Signor, supplicar et instar debia a la Beatitudine Soa che la se degni ordenar che de questi centomillia ducati sia dado al Vlacho quella summa che sia conveniente, facendo intender a la Santita Soa che cussi è la voluntà nostra perchè stimemo cussi esser necessario.

De parte 6.

Die VI Mai

Ser Victor Marcello Sapiens Ordinum vult partem Sapientium Consilii per totum, excepta parte secretarii quem mitti non vult.

De parte 16 — de non 5 — non sinceri 6.

În ziua de 6 mai

Se cade să se procedeze în această afacere cu seriozitate și cu chibzuință și să se facă acea apreciere a ducelui Ștefan voievod al Moldovei care se cuvine condiției și calității sale și pe care îl cere folosul pe care zisul domn poate să-l dea cauzei creștine împotriva Turcului și să fie bine chibzuite și cîntărite cuvintele folosite față de solii săi.

Pe de altă parte, că acestor soli să li se răspundă că strîngîndu-se acești bani din prima contribuție din încasările eclesiastice care-l privesc pe papă și hotărînd deja Sanctitatea sa cui trebuie să-i fie conferiți adică preaînaltului rege al Ungariei, nu stă în puterea noastră să-i dăm din acei bani Domniei sale (lui Ștefan) nici o sumă, cum am fi făcut-o cu multă bucurie dacă ar fi depins de noi. Totuși fiind mai sus-zisul domn unit cu preaînaltul rege al Ungariei în apărarea comună împotriva pornirii avîntului și turbării Turcului; cu toate că socotim că va fi lucru greu și dificil ca să-l schimbe pe prea Fericirea sa din hotărîrea sa, vom stărui, vom insista și vom încerca prin scrisori și

prin mijlocirea solului nostru pe lîngă papă în aşa fel încît Mărinimiile lor se vor putea convinge şi vor avea certitudinea că Sanctitatea sa va da din această primă contribuţie Domnului lor suma care se cuvine, încît Domnia sa să se poată considera mulţumit.

Şi de acum încolo să se considere că s-a scris solului nostru la Roma poruncindu-i că trebuie să se prezinte înaltului pontifice şi să declare Sanctităţii sale cererea făcută de solii amintitului Domn, că trebuie să roage şi să insiste pe lîngă Fericirea sa ca ea să binevoiască să ordone ca din aceşti o sută de mii de ducaţi să-i fie dat Românului acea sumă care se cuvine, făcînd-o pe Sfinţia sa să înţeleagă că astfel este voinţa noastră pentru că socotim că aşa este necesar.

Arhiva de Stat, Veneţia. Deliberazioni Secr. Senato Reg. 27, crt. 69.
Ediţii: C. Esarcu, *Ştefan cel Mare, Documente,...* în „Columna lui Traian", IV, nr. 12, octombrie 1873, p. 230; C. Esarcu. *Ştefan cel Mare Documente descoperite ...* p. 33—34; Hurmuzaki, *Documente*, VIII,p. 9, doc, XVI.
Textul reprodus după C. Esarcu, *Ştefan cel Mare...*

(M. NEAGOE)

22 1476 mai 17, Veneţia

Andrea Vendramin, dogele Veneţiei, porunceşte lui Emanuele Gerardo să plece împreună cu solii voievodului Ştefan în Moldova şi să-l asigure pe domnul român de sprijimul neprecupeţit al Republicii, încercînd să obţină pentru acesta o parte din banii trimişi prin intermediul solului din Ungaria. Solul veneţian urmează să cerceteze şi să afle planurile voievodului, chipul în care se desfăşoară relaţiile cu regele Ungariei şi cu şahul Persiei, Uzun-Hasan, îndemnîndu-l în permanenţă pe Ştefan să nu abandoneze lupta cu turcii.

Andreas Vendraminus Dei gratia Dux Venetiarum etc. — Hemanuel. — Mandamus tibi ut una cum oratoribus Illus. Vayvodae Stephani Moldaviensis qui hic sunt ex Romana regressi Curia in Moldoviam accedas ad eundem Vayvodam, cui sub litteris nostris credentialibus facies amicas et affectuosas salutationes offeresque dominium nostrum ad cuncta quae statui, honori et commodis suis prodesse possint, ut amici nostri precipui et a nobis ob virtutem, animi magnitudinem et res preclarissime adversus communem hostem gestas maximopere existimati. Post haec generalia verba quae tamen esse volumus copiosa et ampla ut tibi sint accomodatum preludium et idonea preparatio ad ea quae succesive expositurus sis Excellentiae suae dices:

Quod fama prius et nomine inter Christinos illustri suo ad illum diligendum allecti, in summa postea confirmati erga eum benivolentia et desiderio juvandi et commodandi Excellentiam suam declarata nobis per Paulum Omnebonum nuntium nostrum optima illius mente et intentione ad propug-

nationem fidei et religionis contra saevissimum inimicum Turchum, victoria deinde illa sua gloriosa et magnanima quam de hostibus reportavit non solum magnam de eo spem et exsistimationem confirmavit nostram sed mirifice auxit desiderium et studium ea procurandi et faciendi quae sibi commoda et honorifica esse possint. Et longe priusquam praesentes legati sui venirent ad nos incepamus per nostrum oratorem cum Summo Pontifice agere ut eidem Vayvodae inter reliquos de contributionibus quae faciendae sint per Sedem Apostolicam et Principes Italicos subveniatur. Post autem appulsum huc et in Curiam oratorum suorum ipsi locupletissimi testes esse potuere et possunt huiuscemodi curae et studii nostri, quod non intermittimus neque sumus aliquo modo intermissuri, qui immo oratoribus ipsis apud nos existentibus pluries ad nostrum oratorem scripsimus; scribemus quotiens fuerit opus et efficiemus ut in suis necessitatibus infallibiliter sucurrantur. Et ut ex forma responsionis nostrae factae super hoc eisdem oratoribus distinctius mentem nostram intelligas et illam posses Vayvodae declarare, exemplum praedictae nostrae responsionis tibi dari jussimus iuxta quam Excellentiae Suae declarare contendes optimam nostram intentionem. Haec est prima pars et munus huius tuae profectionis ut Vayvodam praedictum optime edifices, disponas et confirmes in amplissima spe non defutura sibi subsidia in suis necessitatibus; sed ad eum te accessisse ut nostro oratore in Hungaria agente et ipse cum legato apostolico venturo cum pecuniis iuxta rerum occurrentiam et necessitatem quam illis declaraturus in diem es, agas et efficias quod tam de his primis si necessitas exegerit quantum de aliis pecuniis quae in dies deferentur penitus subveniatur. Studeto igitur et satisfacito huic rei et materiae omni verborum efficatia et sedulitate.

Dum illic fueris esto curiosus et sollicitus omnia intelligere quae necessaria sint et digna, quae nobis significentur; scrutare cauto, dextro et idoneo modo numerum gentium tam utilium quam bellicosorum et reliquam inutiliorem multitudinem et omnem omnino, potentiam praedicti Vayvodae et quam in propria habet ditione et quam posset extra fines suos educere et contra hostem exercere; aptitudinem quam habet hostem adoriendi atque offendendi, in quot quibusve locis sed praesertim citra Danubium et modum quem habet traiiciendi, voluntatem et dispositionem suam; intelligentias et amicitias et similiter dissidia et controversias, fidutias atque diffidentias quas habet et cum quibus dominis; et coetera omnia quae vires possent funditus declarare suas modum et commoditatem belli aut sustinendi cum communi hoste aut etiam inferendi, lacessendi et divertendi; et nihil obmitte quod cum veritate tibi non fiat manifestum et nobis tuis declara litteris. Praesertim autem intellige et nobis veraciter declara quomodo se gerit et vivit cum Regia Majestate Hungariae quum in hoc totum fere negotium consistit. Hanc igitur partem sagaciter inquirito et perspicuam nobis facito.

Et si forte aliquit sentires de aliqua cum Turcho practica tu satage et conare dissuadere et ex illius animo removere omnem inclinationem ostendendum illam periculosam statui et vitae eius ex hostis perfidia confirmata tot tantisque tam veteribus quam novis exemplis, et ex opposito huius periculi et timoris introduc spem subsidiorum sibi praestandorum cum utroque opposito spe, metuque et cum coeteris omnibus rationibus quae tibi succu-

rrent removere animum illius satagito ab omni pacis cum Turcho cogitatu. Ad praesentiendum autem omnia esto, ut diximus, excitatus semper et diligens.

Post haec quum non potest non incidere sermo et mentio negotii Tartarorum quod nostri; volumus ut prestita occasione, quam tu ipse de industria si ex se forte non obveniret quaerito Excellentiae Vayvodae praedicti declares fuisse nos superiori tempore per medium Joannis Baptiste a Vulpe et Antonii Gislardi in Moschovia versantium invitati ab Imperatore Tartarorum ad amicitiam secum et ad belli etiam contra Othomanum societatem. Nos autem qui ut Vayvoda noviit et cum illo illustrissimo domino Ussono Cassano et cum reliquis principibus et dominis inimicis eiusdem Othomani eversionem quaesivimus suam, ad eundem Imperatorem misimus Ioannem Baptistam Trivisanum secretarium nostrum post longas tandem labores ad nos reversum et cum eo venit ad nos orator illius serenissimi Domini offerens nobis amicitiam illius et omnes vires atque potentiam suam ad ruinam Othomani; paratumque se esse et fore affirmat ad omnem nostram voluntatem et requisitionem descendere per oram maris Euxini, ripasque adherere Danubii, ut copias in dicionem hostis traiiciat. Et explicando facilitatem expeditionis inter coetera idem orator nobis dixit eundem Imperatorem cum Ill-mo Vayvoda optimam tenere amicitiam appellando illum fratrem domini sui, ab quo reciperet conferretque e diverso omne commodum et beneficium, quod nobis quoque sermonem habentibus cum oratoribus suprascripti domini Vayvodae ab illis largis verbis est affirmatum. Nos autem de huiusmodi amicitia singulare sensimus contentamentum quum ex ea fructus uberrimos obventuros speramus et domino Vayvodae et omnibus christianis qui per huius Imperatoris descensum possent a saeva tirannide Othomani facile liberari erigentibus se Christianis et in propriam conspirantibus salutem. Hac innixi spe et hortamento, nos oratori praedicto humaniter respondimus amicitiam et oblationem Serenitatis Suae bono animo acceptamus et votive expedituri propediem illum sumus, ut compositis rebus ad dominum revertatur suum. Haec pro officio nostrae benivolentiae notificavimus oratoribus eiusdem domini Vayvodae sed volumus etiam ut per te Excellentiae suae coram declarentur.

Hanc etiam partem quam tibi non erit difficile ex vicinitate illius Imperatoris et provinciae passuumque conditione diligenter intelligere, indagato conditionem aptitudinem et facilitatem descensus transitumque Danubii et totius impresiae: perquisito etiam et intelligito dextro, cauto et gravi modo voluntatem Vayvodae in hac Scytica expeditione et descensu et omnia nobis distincte declarato.

Ad priorem materiam et negotium non possumus divinare quo hostis ad tuum in Valachiam appulsum se converterit, et quod moliatur iuxta cuius andamenta sunt dirigenti cogitationes. Si forte contra Vayvodam se vertisset cum omnibus viribus aut partem misisset virium et copiarum juvandus est profecto etiam de praesentibus pecuniis idem Vayvoda; sin alio hostis vertisset et posset revocari et diverti per invasionem Vayvodae non esset iuditio nostro tanta occasio obmittenda. Idcirco tu iuxta rerum statum et diurnum successum esto diligentissimus in advisando oratorem nostrum qui in Hungaria fuerit ut cum legato agat et operetur quod de pecuniis Vayvodae suc-

currat. Scripsimus enim nuper ut scis in Curiam et instantiam fecimus cum Summo Pontifice facultatem det legato suo subveniendi in huismodi casibus Vayvodae speramus impetrare. Sed quoquomodo res eveniat tu officium tuum facito advisandi et requirendi iuxta rerum exigentiam. Et similiter etiam atque frequentem nobis dato advisationem; et ab Vayvoda nunquam descendito sine nostro expresso mandato.

Si forte acciderit ut oratores divertant ubi sit serenissimus dominus Rex Hungariae et consequenter tu illic te reperias, visitato maiestatem Suam sub litteris nostris credentialibus quas tibi dari jussimus et post generalia brevibus verbis declara tuam profectionem ad Vayvodam esse visitandi illum gratia hortandi atque persuadendi ad sustinendum cum Turco bellum. Fama enim virtutis et felicitatis cum hostibus suae moti existimavimus posse illum in bello perseverantem mirifice Regiae Majestati et consequenter omnibus Christianis rebus favere et auxiliari. Hunc igitur esse finem tuae profectionis et formam mandatorum quae a nobis habes persuadendi et confirmandi Vayvodam in optimo proposito belli adversus communem hostem gerendi, quem etiam juvandum sustinendumque judicavimus ad hunc optimum effectum, sed in praecipuum, proximum atque immediatum commodum et beneficium istius serenissimi domini Regis et Status sui, cuius non minus curae et studii germinus quam proprii nostri.

Si te reperieris apud Regem ubi noster orator sit communica secum hanc tuam commisionem ut per oratorem ipsum fiat Regiae Majestati huiusmodi notificatio sicut sibi nostris litteris imposuimus.

Capitulum autem mentionem agens de re Scytica explicetur oratoribus Vayvodae, eisque declaretur materia illa sub illismet verbis quae in capitulo praedicto continentur.

În Hungariam autem ad oratorem scribatur super hac materia et mittatur exemplum huius commissionis sub illa verborum forma quae Collegio visa fuerit.

Et ex nunc captum sit quod pro expediendo oratores Valachiae et Emanuelem accipi possent pecuniae necessariae de omni loco et officio unde citius haberi poterunt exceptis pecuniis obbligatis.

Et mittatur Domino Voyvodae una petia panni aurei brachiarum XXX in XXXII sicut Collegio visum fuerit.

Habet ut scis Reverendus Dominus Jeronimus Lando patriarcha Constantinopolitanus jurisdictionem in Polonia, Russia et Valachia extenditur enim illius ecclesiae autoritas ubi rito greco fides colitur christiana. Nos per litteras praedictam jurisdictionem alias efficaciter commendamus tam Serenissimo Regi Poloniae, quam etiam suprascripto Vayvodae, et ab rege praedicto humaniter nobis responsum est et promissum favere suprascriptae jurisdictioni. Et volumus tibique mandamus ut apud eundem Vayvodam similem instantiam facias, commendes praedictam jurisdictionem et autoritatem, tum fidei et religionis intuitu tum noastra contemplatione cuius Patriarcha nobilis civis est et merito suo plurimum gratus et acceptus.

De parte 129 — De non 0 — Non sinceri 0.

Andrea Vendramin, prin mila lui Dumnezeu dogele Veneției — Emanuel, Îți poruncim ție ca împreună cu solii preastrălucitului voievod al Moldovei

Ştefan, care s-au reîntors aici de la Curia Romană, să pleci în Moldova, la acel voievod, căruia ⟨înfăţişîndu-i⟩ scrisorile noastre de încredinţare să-i dai prieteneşti şi pline de simţire salutări şi să-i oferi ocrotirea noastră pentru tot ce ar putea fi de folos rangului, cinstei şi intereselor sale, ca prieten al nostru ales şi cu deosebire preţuit de noi pentru vitejia, măreţia şi prea strălucitele-i izbînzi asupra duşmanului comun. După aceste vorbe generale, care voim totuşi să fie meşteşugite şi impunătoare, ca să-ţi servească de prielnic început şi nimerită pregătire pentru ceea ce vei avea de înfăţişat în continuare, să-i spui Înălţimii-Sale: Că stîrniţi dintru început de faima şi numele său strălucit printre creştini spre a-l preţui, mai apoi întărindu-ne în tot bunăvoinţa către el şi dorinţa de a-l ajutora şi a-i da înlesniri Înălţimii Sale, şi înfăţişîndu-ni-se nouă de Paolo Ognibene, ambasadorul nostru, gîndul lui bun şi năzuinţa lui spre ocrotirea credinţei şi religiei, contra vrăjmaşului turc preacrîncen, mai în urma ⟨aflînd de ⟩ izbînda sa glorioasă şi plină de măreţie pe care o cîştigă asupra duşmanului, nu ne întărirăm doar nădejdea în el şi preţuirea, dar încă spori dorinţa şi rîvna de a ne îngriji şi a săvîrşi cele ce sînt priincioase şi cinstitoare. Şi mult înainte ca aceşti trimişi ai săi să vină la noi, începurăm a ne sfătui cu supremul Pontif ca să i se hărăzească ajutor acelui voievod printre ceilalţi, din colectele care urmează a se face de către Scaunul Apostolic şi principii italieni. Iar după călătoria încoace şi la Curie a solilor săi, aceştia au putut şi pot fi mărturisitori de grija şi rîvna noastră, în care nu contenim şi nici într-un chip nu vom conteni, care lucru, prin solii aflători la noi, în mai multe rînduri l-am scris solului nostru; vom scrie de cîte ori va fi trebuinţă şi ne vom sili a-l ajuta nesmintit în nevoinţele sale. Şi ca din alcătuirea răspunsului nostru, înfăţişînd cele de mai sus solilor noştri, mai limpede gîndul nostru să-l afli şi să-l spui voievodului, poruncim să ţi se dea o copie a scrisului nostru răspuns, pe potriva căruia să te străduieşti a-i spune Înălţimii Sale năzuinţa noastră cea bună. Aceasta-i întîia parte şi menire a plecării tale, ca să-l lămureşti cît mai bine pe zisul voievod, să-l îndrepţi şi să-l întăreşti în temeinică nădejde, că nu-i vor lipsi ajutoarele pentru trebuinţele sale, şi fă să ajungi la el, aşa încît, prin solul nostru aflător în Ungaria şi acesta cu legatul apostolic ce va veni cu banii, potrivit cu rînduiala şi trebuinţa lucrurilor pe care să nevoieşti a le-o înfăţişa zi după zi, să rostuieşti să fie pe deplin ajutorat şi din aceşti dintîi bani, de-o va cere trebuinţa, cît şi din alţii ce i se vor aduce cu vremea. Sileşte aşadar şi împlineşte fapta şi lucrarea prin puterea vorbelor şi prin silinţă.

Cît vei sta acolo să fii iscoditor şi grijitor a afla toate ce-s trebuitoare şi vrednice de ştiut, care nouă să ni le faci cunoscute; cercetează în chip îngrijit, drept şi potrivit mulţimea oamenilor din slujbe şi a oştenilor, şi gloata cealaltă a neslujbaşilor şi pe de-a-ntregul toată puterea zisului voievod, şi pe care o are spre slujirea sa şi pe aceea ce o poate duce în afara hotarelor şi a o îndrepta contra vrăjmaşului, şi iscusinţa ce o are să atace vrăjmaşul şi să dea năvală asupra lui, fiecare în ce loc e, dar cu deosebire din faţa Dunării, şi în ce chip o s-o treacă, şi vrerea şi hotărîrea lui, învoielile şi prieteşugurile, şi la fel vrajbele şi dezbinările, tocmelile şi dihoniile pe care le are şi cu ce domni; şi toate celelalte, care pot a înfăţişa cu totul puterile lui, chipul şi priinţa în război, ori de a se într-ajutora cu vrăjmaşul comun, ori dimpotrivă a merge contra lui, a-l hărţui şi a se abate de la învoiala cu el, şi nu lăsa nimic ce nu-ţi e

limpezit că este cu dreptate și înfățișează-ne în epistolele tale. Cu deosebire dar află și înfățișează-ne adevărat în ce chip se arăta și ⟨în ce legături⟩ se află cu Majestatea Sa, regele Ungariei, căci în aceasta se dovedește a fi cam toată osteneala. Această pricină așadar cu agerime s-o iscodești și nouă limpezită să ne-o faci.

Și de-ai prinde de veste de vreo tocmeală cu turcul, dă-ți osteneala și cearcă să-i schimbi chibzuiala și să-i abați din cuget orice gînd de închinare, arătîndu-i că e primejdioasă stării și vieții lui, din pricina fățărniciei vrăjmașului, dovedită de tot atîtea pilde vechi și noi, și în locul primejdiei acesteia și a temerii pune stăpînă nădejdea în ajutoarele ce-i vor fi date, dimpreună cu nădejdea potrivnică fiecăreia din acele fapte și temerii, și cu alte toate chibzuieli ce-ți vin la îndemînă dă-ți osteneală să abați sufletul său de la orice gînd de pace cu turcul. Ca să înfățișezi dară toate acestea, fii, cum am zis, veșnic treaz și sîrguitor.

După acestea, cum nu se poate ca vorba și pomenirea să nu ajungă la învoiala noastră cu tătarii, vrem ca, arătîndu-se un prilej, pe care tu într-adins, de nu se va ivi din întîmplare, să-l cauți pe lîngă Înălțimea Sa voievodul, să-i spui că am fost îmbiați în timpul din urmă, prin mijlocirea lui Gian Battista a Volpe și Antonio Ghislardi, călători la Moscova, de hanul tătarilor spre prieteșug cu sine, ba și la război contra ordiei otomanilor. Noi dară, care, cum a cunoscut voievodul, și cu acel preailustru domn Uzun-Hassan și cu ceilalți principi și potrivnici ai otomanului, am căutat pieirea acestuia, am trimis la acel han pe Gian Battista Trevisano, secretar al nostru: întors la noi după lungi trude, a venit la noi, dimpreună cu el, solul acelui prealuminat domn, dîndu-ne nouă prietenia lui și toată tăria și puterea lui spre risipirea otomanului; ne încredințează că este și va fi gătit să coboare, la orice vrere și dorință de-a noastră, pe țărmul Mării Negre, și să atingă gurile Dunării ca să-și ducă bulucurile de oaste spre supunerea vrăjmașului. Și arătîndu-ne că e lesne o atare campanie printre celelalte, acel sol ne-a zis că hanul ține trainic prieteșug cu preailustrul voievod, numindu-l pe acesta fratele domniei sale, de la care primește și-i dăruie în schimb toată înlesnirea și folosul, care lucru, avînd chiar noi vorbă cu solul sus-scrisului domn voievodul, ne-a fost întărit de aceștia cu mai multe cuvinte. Noi dară am simțit osebită mulțumire de un astfel de prieteșug, căci tragem nădejde să dobîndim din el roade bogate, și noi și domnul voievod și toți creștinii care pot, prin descinderea acelui han, lesne a se slobozi de sub nemiloasa stăpînire a otomanului, sculîndu-se ei ca niște creștini și urzind mîntuirea lor. Bizuindu-ne pe această nădejde și îndemn, i-am răspuns cu omenie sus-zisului sol că prietenia și ocrotirea Luminăției Sale le primim cu dragă inimă, și după dorință îl vom trimite curînd spre a se întoarce la stăpînul său, după rînduirea treburilor. Acestea cu bunăvoința noastră le-am făcut cunoscute solilor acelui domn voievod, dar vrem ca și tu să le înfățișezi Înălțimii Sale.

Această pricină, care nu-ți va fi anevoie, aflat în preajma acelui han, ⟨cunoscînd⟩ rînduiala țării și a trecerilor, sîrguincios să o afli, să o dai drept prilej pentru lesniciunea acelei coborîri, pentru trecerea Dunării și pentru toată expediția ; așadar caută în chip potrivit, chibzuit și cu fereală vrerea voievodului despre această campanie scitică și despre descindere și toate înfățișează-ni-le limpede.

Cît despre pricina şi treaba de mai înainte nu putem să ghicim încotro se va îndrepta vrăjmaşul cînd vei ajunge în Valahia [1].

Iar de s-ar îndrepta cumva asupra voievodului cu toate puterile sale, ori de-ar trimite parte din aceste puteri şi oşti, voievodul trebuie ajutat pe dată, chiar cu banii trimişi acum; de s-ar îndrepta vrăjmaşul în altă parte şi s-ar putea să fie rechemat şi întors din drum printr-o năvală a voievodului, nu ar fi în gîndul nostru să se piardă un aşa prilej. Într-aceea tu, potrivit cu starea lucrurilor şi cu înşiruirea lor de fiece zi, să fii tare sîrguincios să-l vesteşti pe solul nostru care se află în Ungaria să vorbească cu legatul şi să se silească să i se dea sprijin în bani voievodului. Căci am scris de curînd la Curie, aşa cum ştii, şi am arătat stăruinţă în faţa supremului Pontif spre a da încuviinţarea legatului său ca să se vină în ajutor voievodului în asemenea împrejurări, şi nădăjduim să dobîndim aceasta. Dar oricum s-ar nimeri, tu să-ţi faci slujba ta, dîndu-ne de veste şi iscodind aşa cum cere rînduiala lucrurilor. Şi tot aşa să ne dai în dese rînduri de veste; şi să nu te duci de lîngă voievod nicicînd, fără porunca noastră răspicată.

De s-ar întîmpla ca solii să se abată în locul unde se află prealuminatul domn Regele Ungariei şi tu la fel te vei afla acolo, să te înfăţişezi Maiestăţii Sale cu scrisorile noastre de încredinţare, ce am poruncit să ţi se dea, şi după cîteva vorbe scurte, după cuviinţă, spune-i că plecarea ta la voievod are de ţel să-l vezi şi să-l îndemni şi să-l lămureşti să poarte război cu turcul. Împinşi de faima vredniciei şi norocului său în faţa vrăjmaşului, am socotit că-i stă în putinţă neclintit să ocrotească şi să stea într-ajutor, în chip vrednic de uimire, Maiestăţii Sale Regelui şi la fel în toate treburile creştineşti. Acesta dară este ţelul plecării tale şi cuprinsul poruncilor ce le ai de la noi, să-l lămureşti şi să-l întăreşti pe voievod, în alesul său gînd de a purta război cu vrăjmaşul tuturora; şi pe voievod am judecat că e trebuinţă a-l ajuta şi sprijini într-o aşa aleasă nevoinţă, şi spre osebitul, apropiatul şi grabnicul folos şi priinţa acelui prealuminat domn regele şi a domniei sale, de grija căruia şi luarea-aminte purtăm, nu mai puţin decît de a noastră.

De te vei găsi la rege cînd o să fie solul nostru, arată-i şi lui încredinţarea pe care o ai, ca şi acel sol să-i dea înştiinţare Maiestăţii Sale Regelui, aşa cum ţi-am rînduit în scrisorile tale.

Şi partea cuprinzînd pomenirea treburilor scite să fie înfăţişată solilor voievodului şi să li se spună acea pricină cu aceleaşi vorbe care sînt cuprinse în partea sus-zisă.

Şi să se scrie despre această pricină solului din Ungaria, şi să se trimită o copie a acestei porunci cu acea rînduială a vorbelor care a fost arătată în Colegiu.

Şi acum să se ţină seamă că, pentru a fi trimişi solii Moldovei şi Emanuel, pot să se primească banii trebuincioşi din orice loc şi de la orice cin, de unde pot a fi găsiţi, mai grabnic, fără a mai socoti banii care trebuie ⟨a fi daţi prin legămînt⟩.

Şi să se trimită voievodului o bucată de postav aurit de 30 braţe pe 32, aşa cum s-a arătat în Colegiu.

---

[1] Moldova

Are, după cum ştii, cucernicul domn Ieronim Lando, patriarhul din Constantinopol, drept de judecată în Polonia, Rusia şi Moldova, dar se întinde autoritatea acelei biserici peste tot unde se ţine credinţa creştinească după ritul grecesc. Noi prin scrisori am dat de ştire şi prealuminatului rege al Poloniei şi tot aşa sus-scrisului voievod, să se ţină cu folos sus-zisul drept de judecată, şi de la regele sus-zis cu omenie ni s-a răspuns şi ni s-a făgăduit a se da ocrotire sus-scrisului drept de judecată. Şi vrem şi-ţi poruncim să dovedeşti stăruinţă aidoma în faţa acelui voievod, şi să-i dai de ştire de acel drept de judecată şi de acea autoritate ⟨pe care să le urmeze⟩, atît după credinţa şi religia lui cît şi din pricina preţuirii noastre pentru acel patriarh, care este un om nobil şi prin vrednicia lui ne este cu deosebire plăcut şi iubit.
Au votat pentru 129. Împotrivă 0 — S-au obţinut 0.

Arhiva de Stat, Veneţia. Deliberazioni Senato I. Reg. 27. fol. 72 tergo. Original.
Ediţii: C. Esarcu, *Ştefan cel Mare...*, în „Columna lui Traian", IV, 1873, nr. 12, p. 230—232, doc. IV; C. Esarcu, *Ştefan cel Mare. Documente descoperite*... p. 35—42; Hurmuzaki. *Documente.* VIII. p. 11—14, doc. XVIII.
Textul reprodus după C. Esarcu. *Ştefan cel Mare...*

(C. VLAD)

23 1476 mai 20, Pera

Genovezul Antonio Bonfilio scrie unui genovez, Azio Gentile, despre pregătirea unei mari expediţii turceşti împotriva domnului român Ştefan, care a refuzat să mai plătească haraciul.

Copia unius capituli quarumdam litterarum scriptarum in Pera per Antonium Bonfilio, Ianuensem, sub die XX mo Maii 1476, directarum ad S. Azium Gentile, Ianuensem.

De novo, qui e stato lo ambasatore de' Valachi per fare la pace, et dicto ambassatore ha dimandato in la pace la signore de la Todoro, che era parente del Vlacho, et altri signori de Gutia; dico li ha facti morire tuti et ha da intendere allo ambassatore de Vlachi i dicti essere in prexone et fexe fentizamente andare la ambasadore de Vlachi alle prexoni de fora ad parlare con le altre persone, che erano in prexone, digando erano essi. Lo ambassador de Vlachi intendendo non erano quelli che cerchava, noustro d' essoniente et firmoro no la face, con darge la carazo, et diseva doverge dare tuti quelli Turchi, che erano prexoni in Vlachia con lo figliolo de Isaach-Bassa et molti altri nominati, et cosi se ne andorno con la pace facto, et cusi ando in compagnia della ambassatore de 'Vlachi uno ambassatore de questo signore per li prexoni, et, quando fo in Vlachia, davanti al loro signore, si fece insire tuti li Turchi che erano in prexon, et el loro ambassatore si messe tuti da una banda quelli che voleva et, messi da banda, lo Vlacho li disse: tu roy tuti questi?. Li disse de si. Alhora lo Vlacho si prexe tuti quelli che lo Turco

domandava et se li fexe tuti togliare et impalare et mando ad dire ad questo signore che' l non li voleva piu dare carço et cosi, visto questo signore tal nova, se movetti da Andrianopoli et va sopra lo Vlacho. Qui se arma da vele 100 in 150, in fuste et parandarie; se dice lo Vlacho essere cavalli 40^{m}. Dio li presti victoria.

Copia unei părţi dintr-o epistolă scrisă în Pera, de Antonio Bonfilio, genovez, în ziua de 20 mai 1476, adresată lui Azio Gentile, genovez.

De curînd, aici a fost ambasadorul românilor ⟨de' Valachi⟩ pentru a face pace, şi zisul ambasador a cerut pentru pace pe domnul de la Teodoro[1], care era rudă cu Românul ⟨Ştefan cel Mare⟩ şi alţi domni din Goţia; zic că i-au ucis pe toţi dar i-au dat să înţeleagă ambasadorului românilor că zişii ar fi în închisoare şi făcu, în chip prefăcut să meargă ambasadorul românilor la închisorile din afară să vorbească cu alte persoane, care erau în închisoare spunînd că aceştia ar fi ei. Ambasadorul românilor, înţelegînd că nu erau aceia pe care-i căuta, nu s-a dat în vileag, şi încheiară pacea, cu darea haraciului, şi spunea că trebuie să-i dea pe toţi turcii aceia, care erau prizonieri în Vlahia cu fiul lui Isaach-Paşa şi mulţi alţi numiţi şi astfel plecară cu pacea făcută, şi astfel merse în tovărăşia ambasadorilor românilor un ambasador al acestui domn ⟨Mahomed II⟩ pentru prizonieri, şi cînd fu în Valahia, în faţa domnului lor ⟨Ştefan⟩, i-au scos pe toţi turcii care erau în închisoare, şi ambasadorul lor îi puse pe toţi de o parte, pe cei pe care-i vroia şi, fiind ⟨ei⟩ de o parte, Românul le zise: tu-i vrei pe toţi aceştia? Îi spuse că da. Atunci Românul îi prinse pe toţi pe cei pe care-i cerea Turcul şi puse de-i tăia şi-i trase în ţeapă şi trimise să-i spună acestui domn ⟨Mahomed II⟩ că el nu vrea să mai dea haraciul şi astfel, văzînd acest domn asemenea ştire, porni din Adrianopol şi merse împotriva Românului. Aici se înarmează între 100 şi 150 de veliere, corăbii şi barcazuri se spune că Românul are 40 000 de călăreţi. Dumnezeu să-i dea izbînda.

Arhiva de Stat, Milano, c. Ungheria. Copie.
Ediţii: N. Iorga, *Acte şi Fragmente*, vol. III, p. 55.

(M. NEAGOE)

24 1476 mai 23, Pera

S. Baptista de Tabia anunţă că sultanul a hotărît să trimită o expediţie pentru a ocupa Chilia şi Cetatea Albă.

Copia delle nove havute da Pera per una lettera scripta adi XXIII Mazo 1476, per S. Baptista de Tabia, fratello de S. Zuane, consolo nostro de Syo, dirrectarum in Candia al dicto S. Zuane. Recepta adi 29 dicto.

Iesus. 1476, adi 23 Mazo, in Pera. Havemo dappoi, per alcuni nostri venuti de Andrinopoli, como el signore Turco se messe ad camino con el suo exercito verso Belgrado et doppoy el ritorno del suo anbassatore, qual haveva mandato

[1] Mangop

al signore de Vlachia, requirendoli el castello de Licostomo, li prexoni Turchi, luy haveva, uno de'soi figlioli, el caraço de anni tre passati; etiam li requiriva li puti de Caffa, che l'anno passato fuzirno in Amocastro cum uno navigio che veniva de Caffa in Pera. Alle quali cose el signore de Vlaxia, cioè Steffano Vayvoda, per niente volse assentire. Anci response allo ambassatore non li volere dare simile cose per alcuno modo et in quella fexe alcidere, presente dicto ambassatore, tuti li prexoni turchi che l'haveva; la quale cosa intesa, el dicto signore Turco lassò el camino de Ungaria et prese la via verso Vlaxia, et, adi 13 del presente, cavalchò de Andrinopoli et hà facto ad Galipoli fuste 60 in circha, le quali mettono in ordine, cum alcune parandarie et cum artigliarie et altri instrumenti bellici, per lo luogo de Mocastro et Licostomo; le quali se partirà frà brevi giorni, et è opinione che li dicti Vlachi siano ben in urdine et habia el subsidio de Ungari, poichè l'hà tolto la impresa et la audacia de fare contra questo signore Turco. Dio, summa potentia, li presti victoria, la quale tanto desideremo. Io resto con qualche affanno delli dicti Vlachi, attexa la grande preparatione, che fà costuy contra li dicti. Ampoi Dio tuto pò, el quale se digni de essere lo adiutore sempre.

Copia veştilor venite din Pera printr-o scrisoare întocmită azi 23 mai 1476, de către S. Baptista de Tabia, fratele lui S. Zuane, consulul nostru din Chios, trimise la Candia zisului S. Zuane. Primită azi 29 mai.

Iesus. 1476, azi 23 mai, în Pera. Ştim, prin oamenii noştri veniţi de la Adrianopol, că sultanul a început să se deplaseze cu oastea sa către Belgrad şi după întoarcerea solului său, care fusese trimis la domnul Valahiei <Moldovei> cerîndu-i cetatea Chiliei, prizonierii turci, un fiu al acestuia ca ostatec şi haraciul pe ultimii trei ani; de asemenea îi cerea tinerii din Caffa, care au fugit, anul trecut, la Cetatea Albă cu o corabie care venea de la Caffa la Pera. Care lucruri, domnul Valahiei, adică Ştefan voievod, pentru nimic n-a vrut să le accepte. Iacă răspunse solului că nu vrea să dea asemenea lucruri în nici un chip şi făcu să fie ucişi toţi prizonierii turci pe care-i avea, în faţa zisului sol; înţelegînd aceasta, zisul sultan părăsi drumul spre Ungaria şi apucă drumul care duce spre Valahia <Moldova>, şi, azi 23 mai, a plecat din Adrianopol, şi a făcut la Galipoli aproape 60 de fuste <corăbii>, pe care le pregătesc, împreună cu cîteva barcazuri şi cu artilerie şi alte maşini de război, pentru Cetatea Albă şi Chilia; care corăbii vor pleca peste puţine zile şi se crede că zişii români sînt bine pregătiţi şi au ajutorul ungurilor, pentru că i-a scăpat de război şi are îndrăzneala de a înfrunta pe sultan. Dumnezeu, atotputernicul, să-i dea izbîndă, pe care o dorim atîta. Eu am oarecare teamă pentru zişii români, avînd în vedere pregătirile mari pe care le-a făcut acesta <sultanul> împotriva lor. Apoi, Dumnezeu poate totul, şi să binevoiască să ne ajute întotdeauna.

Arhiva de Stat, Milano, c. Ungheria. Copie,
Ediţii: N. Iorga, *Acte şi fragmente*, vol. III, p. 56.

(M. NEAGOE)

25 1476 iunie 5, Bîrlad

Ştefan cel Mare vesteşte judelui şi juraţilor cetăţii Braşov că porneşte împotriva turcilor şi din această cauză îi roagă să-i trimită orice veste în legătură cu turcii şi intenţiile lor.

Stefanus waivoda, Dei gracia dominus terre Moldaviensis. Salutacionem amicabilem cum affectu omnis boni. Noveritis, amici nostri dilecti, quod nos una cum serenissimo domino nostro rege abemus guerram cum infidis Turcis, et nos iam summus in campo cum omni potencia nostra et pergimus super Turcas. Ergo rogamus amicicias vestras, quod nos omni ora avisetis cum novitatibus ex parte Turcorum et eciam ex parte omnium, qui cum infidelibus Turcis sociantur. Et amplius quid servus noster fidelis Watress ex parte nostra amiciciis vestris narraverit, fidem ei adibeatis creditivam. Datum in Barlad, in die Quatuor temporum anno Domini MCCCCLXXVI.

Adresa: Discretis ac providis viris, iudici ac iuratis civitatis < Brassoviensis >, amicis nostris predilectis etc.

Ştefan voievod, cu mila lui Dumnezeu domn al Ţării Moldoveneşti.

Prietenească salutare şi urare de bine.

Aflaţi, prieteni ai noştri iubiţi, că noi, dimpreună cu prealuminatul domn al nostru regele, pornim război cu necredincioşii turci, şi sîntem de-acum în tabără cu toată oastea noastră şi venim asupra turcilor. Vă rugăm dară, prieteni ai noştri, să ne daţi ştire în orice ceas de cele ce-s noi din partea turcilor, ba chiar din a tuturor, care se adună cu necredincioşii turci. Şi pe deasupra, să daţi temeinică crezare la cele ce va spune domniilor voastre din partea noastră sluga noastră credincioasă Vulpaş.

Dată la Bîrlad, în ziua de Quatuor temporum, anul domnului 1475.

Cinstiţilor şi înţelepţilor bărbaţi, judelui şi juraţilor cetăţii Braşovului, prietenilor noştri prea-iubiţi.

Arhiva orăşenească a Braşovului, colecţia Schnell, I, nr. 25. Original.
Ediţii. I. Bogdan, *Doc. Ştefan.* II, p. 339—340, doc. CL; Hurmuzaki, *Documente, XV. Acte şi scrisori din arhivele oraşelor ardelene (Bistriţa, Braşov, Sibiu)* I, Bucureşti, 1911, p. 91, doc. CLVIII (datat iunie 1476).
Textul reprodus după I. Bogdan. *Doc. Ştefan*

(C. VLAD

26 1476 iunie 11, Valea Berheciului

Ştefan cel Mare mulţumeşte judelui şi juraţilor Braşovului pentru trimiterea ştirilor referitoare la mişcările turcilor şi îi roagă să continue să-i dea de veste orice şi să împiedice transportul grînelor şi altor merinde în Ţara Românească.

Stefanus voivoda, Dei gracia dominus terre Moldaviensis. Salutacionem amicabilem cum affectu omnis boni. Noveritis, amici nostri dilecti, litteram

atque intimata vestra bene percepimus, ac magnas grates referimus amiciciis vestris de novitatibus, quas nobis transmisistis. Et nunc rogamus amicicias vestras, quod in futuro quascumque novitates abuieritis ab ambabus partibus, nobis cicius per fideles vestros renungcietis. Eciam rogamus amicicias vestras ut faciatis amore nostri et triticum wel alia commestibilia at terram Transalpinam non permitatis ducy, quia ipsi cupiunt periculum nostrum et tocius christianitatis, et sunt subditi Turcorum. Idcirco perfecto certamus amicicias vestras, quod quecumque feceritis et facitis ad amorem et complacenciam nostram, nos autem cum omni bono ac amicicia perfecta volumus vobis ac omnibus vestris semper retribuere. Ergo walete in Christo. Datum in walle Berheecz, feria tercia post festum Sancte Trinitatis, anno Domini MCCCCLXXVI.

Adresa: Discretis ac providis wiris, iudici ac iuratis civitatis Brassoviensis, amicis nostris predilectis, presentetur littera etc.

Ştefan voievod, cu mila lui Dumnezeu domn al Ţării Moldoveneşti. Prietenească salutare şi urare de bine. Aflaţi, prieteni ai noştri iubiţi, că am primit scrisoarea şi înştiinţările voastre şi aducem mari mulţumiri domniilor voastre pentru veştile noi pe care ni le-aţi trimis. Rugăm dară acum pe domniile voastre ca şi mai departe, orice veşti veţi afla din amîndouă părţile, să ne daţi de ştire cît mai iute, prin credincioşi ai voştri. Iarăşi rugăm pe domniile voastre ca să faceţi spre placul nostru şi să nu îngăduiţi să se ducă grîu sau alte bucate în Ţara Românească, fiindcă voiesc aceştia pierderea noastră şi a întregii creştinătăţi, şi sînt supuşi turcilor. Încredinţăm dară pe domniile voastre că orice aţi făcut şi faceţi pentru prietenia şi folosinţa noastră, noi într-aceea voim cu bună voie şi statornic prieteşug a vă răsplăti pe voi şi pe toţi ai voştri. Să trăiţi întru Cristos. Dată în Valea Berheciului, marţea după sărbătoarea Sfintei Treimi, anul domnului 1476.

Cinstiţilor şi înţelepţilor bărbaţi, judelui şi juraţilor cetăţii Braşovului, prietenilor noştri preaiubiţi, să li se dea scrisoarea, etc.

Arhiva orăşenească a Braşovului, colecţia Schnell, III, No. 36. Original.
Ediţii: I. Bogdan, *Doc. Ştefan*, II, p. 340—341, doc. CLI; Hurmuzaki, *Documente*, XV, 1, p. 91. doc. CLIX.
Textul reprodus după I. Bogdan, *Doc. Ştefan.*

(C. VLAD)

27 1476 iunie 16

Luca Lupo anunţă ducelui Milanului, Galeazzo-Maria Sforza, că sultanul, cu o oaste foarte puternică, se află la Sofia, dar că nu i se cunosc încă intenţiile.

... Qual Belgrado è di questo serenissimo signor rè; per esser in Soffia, pò andare in Albania, a Ragusa, vegnir in Ungaria e in Valachia; se dice

che'l hà li potentissimo exercito. Non se move de li et non se intende ciò che se volia fare...

...Care Belgrad aparţine acestui prealuminat rege [1]; fiind în Sofia [2], poate să meargă în Albania, la Ragusa, <poate> să vină în Ungaria şi în Valahia; se spune că are o oaste foarte puternică. Nu se mişcă de acolo şi nu se ghiceşte ce ar voi să facă...

Arhiva de Stat, Milano, c. Ungheria.
Ediţii: N. Iorga, *Acte şi fragmente*, vol. III, p. 56—57.

(M. NEAGOE)

28 1476 iunie 25, Veneţia

Senatul veneţian porunceşte lui Emanuele Gerardo să se străduiască să ajungă la hanul tătarilor pentru a obţine de la acesta făgăduiala că va veni în ajutorul lui Ştefan în cazul că va fi în primejdie.

Senatus Secretus Venetus Emanueli Gerardo secretario Veneto in Valachia

Post tuum hinc discessum certiores plurifariam facti sumus Turchum contra Illustrem Stephanum vayvodam direxisse gressus suos: id tibi debet exploratissimum esse; nostis enim practicam nostram ad imperatorem Tartarorum et volumus mandamusque tibi, ut in omnem casum, tam si Turchus in Valachiam venisset, quam non, operam des assiduam et intelligentem intelligendi, ubi imperator praedictus Tartarorum cum suo exercitu se reperit: et si eum esse intellexeris cis Tanaim versus Boristenem sive flumen, quod vulgo Turlus nominatur, tenta et effice, ut ad eum accedas cum litteris nostris credentialibus, quas tibi mittimus alligatas, et Sublimitati Suae declara venisse ad praesentiam nostram oratorem suum una cum Johanne Baptista secretario nostro, quem oratorem, intuitu Suae Celsitudinis, alacriter et honorifice vidimus et excepimus: et cognitis petitionibus eiusdem Sublimitatis oratorem praedictum expediendum curavimus, qui immediate itineri se exponet cum rebus omnibus postulatis, et cum optimo ordine circa pecunias, et ad praesentiam eiusdem Sublimitatis redibit: hortareque, suade et persuade praedictae Sublimitati, ut in succursum Stephani, si forte ab hoste opprimeretur, festinanter veniat, vel si etiam Stephanus non egerit tali auxilio impraesentia, veniat nihilominus ad offensionem communis inimici.

Haec est nostra mens et voluntas, ut tua opera idem imperator confirmetur in suo proposito veniendi ad impresiam, et cum exercitu reducatur quanto ripis Danubii proximius reduci potest; incumbe igitur ad hoc perficiendum negotium, quantum possibile sit et cum vayvoda conferto huiusmodi nostrum desiderium et mandatum, ut tibi ad securum iter favorem et auxi-

[1] al Ungariei
[2] Sultanul

lium praestet. Si vero accessus tuus ad eundem imperatorem impossibilis esset aut propter distantiam, aut propter aliam causam, tu quaere et vestiga omnem viam et modum notificandi Celsitudini Suae expeditionem hinc oratoris eius: et nostram deliberationem satisfaciendi quibuscumque suis postulatis, ut materiam habeat se non delongandi ab illis partibus, sed expectandi reditus praedicti oratoris et appropinquandi locis unde cito esse possit super impresia. Omnia, ut diximus, tentato et facito cum participatione, consensu, voluntate, favore et auxilio vayvodae, quem ad hoc negotium bene fore dispositum nobis sui affirmarunt oratores; sed, si forte ipse alterius esset sententiae, tu nihil contra suam voluntatem tentato: sed nos facito tuis copiosis et distinctis litteris certiores tam de hoc, quam de omni alia re digna nostra scientia.

De parte 125 — de non I — non sinceri O.

Senatul de taină venețian către Emanuele Gerardo, secretar venețian în Valachia

După plecarea ta de aici am fost încunoștințați în mai multe chipuri că turcul și-a îndreptat pașii asupra ilustrului Ștefan: aceasta trebuie să iscodești cu deosebire; căci cunoașteți lucrarea noastră la hanul tătarilor; voim dară și-ți încredințăm ca în orice împrejurare, fie că turcul ar intra în Valahia, fie că nu, să-ți dai strașnică și iscusită silință ca să afli unde se găsește pomenitul han al tătarilor cu oastea sa, și dacă afli că e dincoace de *Tausim* către *Boristene* sau rîul care-i zice în limba poporului Turlus, încearcă de izbutește să ajungi la el cu scrisoarea noastră de încredințare pe care o trimitem cu tine, și arată-i Înălțimii Sale că s-au înfățișat înaintea noastră solul său dimpreună cu Giovanni Battista, secretarul nostru, și pe acel sol, din prețuire față de Înălțimea Sa, de grabă și cu cinste l-am primit și l-am ascultat; și cunoscînd rugămințile Înălțimii Sale, ne-am îngrijit să-l trimitem pe pomenitul sol, care de îndată se va așterne la drum cu toate cele cerute, și cu potrivită rînduială a banilor, și va merge dinaintea Înălțimii Sale; și îndeamnă, stăruie și dobîndește de la Înălțimea Sa ca de grabă să vină în ajutorul lui Ștefan, de e cumva urgisit de vrăjmaș, ori dacă Ștefan n-ar mai trage folos fățiș dintr-un asemenea sprijin, să vină tot așa și să se bată cu vrăjmașul comun.

Așa este gîndul și voia noastră, ca prin silința ta acel han să întărească hotărîrea lui de a veni în persoană, și cu oastea să se apropie cît poate mai mult de malurile Dunării: nevoiește dară să duci la capăt această osteneală, cît îți stă în putință și sfătuiește cu voievodul asupra dorinței și poruncii noastre, ca să-ți arate pentru liniștea drumului bunăvoință și ajutor. De nu va fi însă cu putință sosirea la acel han, ori din pricina depărtării ori din altă pricină, tu caută și urmează orice cale și chip ca să-i dai de știre Înălțimii Sale de plecarea de aici a acelui sol al lui și chibzuiala noastră de a împlini anume rugi ale sale, ca să aibă motiv a nu se depărta din acele părți, ci a aștepta întoarcerea sus-zisului sol și a se apropia de locurile de unde grabnic poate a se înfățișa în persoană. Toate, cum am zis, să le încerci și să le faci cu împărtășirea, învoiala, vrerea, hatîrul și ajutorul voievodului, care, ne-au

încredinţat solii săi, va fi neşovăitor într-o aşa osteneală; dar, de-ar avea cumva acela altă judecată, tu să nu încerci nimic împotriva vrerii lui: iară pe noi să ne încunoştinţezi prin scrisori ale tale cuprinzătoare şi în amănunt despre aceste lucruri, cît şi despre orice altceva demn de ştiinţa noastră.

Au votat pentru 126 — împotrivă 1 — s-au abţinut O.

Arhiva de Stat, Veneţia. Deliberazioni Senato I, Reg. 27, fol. 81. Concept.

Ediţii: A. Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 18—19, doc. 17.

(C. Vlad)

29 1476 iulie 3, Buda.

Luca Lupo, consilier al lui Galeazzo Maria Sforza, scrie principelui Milanului despre pregătirile turcilor de a invada Moldova şi de a ocupa cetăţile Chilia şi Cetatea Albă.

Li oratori di Stefano di Moldavia in Valachia citeriore, feudataria della Maestà del Signor Re mio, homo potente di 25 in 30 millia persone de fanti, et è quello che l'anno passato in lo dì di Sancto Paolo primo Eremita, che vene a 10 di Gennaro, rompetti uno bassà del Turco, quale haveva insultato il stato suo cum cento ventimiliaTurchi, como se dice, al presente sono in Buda et hanno explicate le infrascripte cose:

Primo, che'l dicto Stefano insieme cum li baroni a lui subiecti, perseverano in la fedelità verso el Re mio.

Secondariamente, che'l Turco ha messo il naviglio suo de Constantinopoli in lo Mar mazore, e quando dicti oratori se partitino di là dicto navilio del Turco era in uno castello, chiamato Varna nel Mar mazore, vicino al'infrascritti castelli del dicto Stefano de Moldavia. Il navilio era mazore, che non fu quello dell'anno passato contra Caffa.

Terziatamente, che'l dicto Stefano era certificato dicto Turco volere per ogni modo dirizzare suo navilio contro doi castelli del dicto Stefano, l'uno chiamato Chilia, l'altro castro Mauro, fortissimi (quello castro Mauro in nostra lingua se chiama Moncastro [1] et voleva dicto Turco mandare uno exercito per terra in Transalpina [2], feudo d'un altro, pur subiecto alla corona d'Ungheria, potente come e dicto Stefano, et questo faceva el Turco così per damnificare Transalpina, como per impedire che dal canto de Moldavia non se potesse soccorere dicti castelli, però che Transalpina è in mezzo di Moldavia e de' dicti castelli, cum verbi gratia, Moldavia Transalpina e dicti castelli mettendosi in mezzo, cioè in Transalpina, impedirìa il soccorso, como ho detto.

Quarto et ultimo, ditti oratori rechiedono soccorso; sono ancora in Buda, dove si ritrova al presente la Maestà del Re; non sono expediti, ma indubitato è che li darà soccorso.

Quantochè seguiranno, avvisarò la Illma Signoria Vostra. Poteriano dicti Turci in absentia di questi oratori haver fatto l'assalto ai dicti castelli, ma quì del certo non se ne ha altro; etc.

[1] Cetatea Albă
[2] Ţara Românească

Solii lui Ştefan al Moldovei, în Valahia din partea aceasta, feudatară Maiestăţii Regelui meu, a cărui putere se ridică la 25—30 mii de oameni pedeştri, şi este acela <Ştefan> care anul trecut în ziua Sfîntului Paul, primul Eremit, care cade în 10 ianuarie, a înfrînt pe un paşă al Turcului, care a năvălit în ţara sa cu o sută douăzeci de mii de turci; după cum se spune, acum se află în Buda şi au dat lămuriri în legătură cu lucrurile scrise mai jos:

Mai întîi, că zisul Ştefan împreună cu nobilii supuşi lui, stăruiesc în credinţă faţă de Regele meu.

Al doilea, că Turcul a trimis flota sa din Constantinopol în Marea Neagră şi cînd zişii soli au plecat de acolo <Moldova> zisa flotă a turcului era într-o cetate, numită Varna, pe malul Mării Negre, aproape de cetăţile mai jos scrise ale zisului Ştefan al Moldovei. Flota era numeroasă, cum n-a fost cea de anul trecut <trimisă> împotriva Caffei.

Al treilea, că zisul Ştefan era sigur că zisul Turc vrea cu orice chip să îndrepte flota sa împotriva celor două cetăţi ale zisului Ştefan, una numită Chilia, alta Mauro <Cetatea Albă> foarte bine întărite şi vroia zisul Turc să trimită o oaste pe uscat în Ţara Românească, domnia altuia, tot supus al coroanei Ungariei, puternic cum este zisul Ştefan. Şi făcea Turcul acest lucru ca să silească Ţara Românească, şi ca să împiedice ca din partea Moldovei să nu poată fi ajutate zisele cetăţi pentru că Ţara Românească e între Moldova şi zisele Cetăţi, altfel spus Moldova, Ţara Românească şi zisele cetăţi punîndu-se la mijloc, adică în Ţara Românească, va împiedica ajutorul, cum am zis.

Al patrulea şi ultimul, zişii soli cer ajutor; sînt încă la Buda unde se află în momentul de faţă Maiestatea Regală; nu au fost sloboziţi, dar e neîndoielnic că le va da ajutor.

Ce se va mai întîmpla, vă voi da de ştire domniei voastre preailustre. S-ar putea ca zişii turci să fi atacat acele cetăţi, în timp ce aceşti soli lipseau, dar aici nu se ştie nimic sigur.

Arhiva de Stat, Milano. Original.
Ediţii: *Monumenta Hungariae Historica. Acta Extera*, vol. V, p. 316—317; A. Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 20—21, doc. 18.
Textul reprodus după A. Veress, *Acta et epistolae*

(M. NEAGOE)

30 1476 iulie 18, Veneţia.

Dogele Veneţiei Andrea Vendramin porunceşte lui Giovanni Battista, sol la hanul tătarilor, să-l convingă pe acesta să meargă în ajutorul voievodului Ştefan, ameninţat de năvălirea turcilor, ori să asedieze cetatea Caffa şi celelalte locuri ocupate de turci.

Andreas Vendraminus dei gratia dei Venetiarum etc. Ioannes Baptista. Mandamus tibi ut una cum Oratore Serenissimi domini Imperatoris tartarorum discedas pro redeundo ad solicitandum descensum illius ad offensio-

nem et bellum turcho inferendum iuxta promissa et conventa secum per te et confirmata nobis per suas litteras et expositionem oratoris predicti.

(Ommissis).

Et si forte ad tuum in Vilnum appulsum Imperator prope esset, et turchus in Valachiam aut ivisset, aut mississet exercitum, adiens ut diximus presentiam Serenitatis suae, solicita quantum potes ut vel veniat vel saltem mittat partem copiarum in succursum Vayvodae Stephano, ni ab hoste opprimatur, sed servetur potius: Et possit Serenitati suae descendenti favori et adiumento esse ad transitum Danubii, sicut intelligis magnopere esse necessarium.

Quecumque tibi imponimus, magnam capere possunt mutationem et varietatem ex longinquitate itinerum temporis diuturnitate voluntatum rerumque diversis mutationibus: Sed hic finis, et haec nostra voluntas et desiderium mutari neutiquam potest, ut ilicet moveas Imperatorem predictum sive motum conserves et trahas ad impresiam contra turchum: propterea tu et per memoratos a nobis modos et vias et per alios qui forte essent utiliores et materiae accomodatiores studeto id facere eundo quo fuerit necessarium et possibile cum securitate mittendo, manendo, et expectando, scribendo, advisando, solicitando, et cetera omnia faciendo quae opportuna et neccessaria sint. Sed inter cetera nos de omni successu frequenter facias certiores. Et si forte descensus ad Danubium et transitus in ditionem turchi, citra flumen ipsum fieri non posset sive nolente Imperatore sive Voyvoda Stephano recusante aut alio quovis impedimento turbante, propone tu, et solicita ut saltem imperator ipse aggrediatur, et oppugnet civitatem Caffae et reliqua loca in provintis illis per turchum occupata quae proxime sunt potentiae eiusdem Imperatoris, et ipsum Castellum Tane et cetera omnia faciat quae contra hostem ab se fieri possint, ut ex tam diuturna practica et labore tuo impresaque nostra id recipiamus emolumenti, quod possibile sit. Et ut diximus frequenter scribe et advisa.

(ommissis)

de parte	134
de non	2
non sinceri	5

Andrea Vendramin, cu mila lui Dumnezeu doge al Veneției etc. Giovanni Battista. Îți poruncim ție ca dimpreună cu solul prealuminatului domn hanul tătarilor să te grăbești a merge spre a-i cere să ia parte la luptă și să pornească război cu turcul, potrivit cu făgăduielile și tocmelile făcute cu tine și întărite prin scrisorile sale și prin cuvîntul sau zisului sol.

(omisiuni)

Și dacă cumva la sosirea ta în V. hanul s-ar găsi pe aproape iar turcul ori s-ar fi ivit în Moldova, ori ar fi trimis oastea, înfățișîndu-te, cum am zis, înaintea Luminăției Sale, cere pe cît îți stă în putere sau să vină, sau să trimită măcar o parte din ordiile sale în sprijinul voievodului Ștefan, spre a nu fi copleșit acesta de vrăjmaș, ci mai curînd să se scape pe sine și să poată a-i fi Luminăției Sale, care vine la luptă, călăuză și ajutor la trecerea Dunării, așa cum bagi de seamă că este cu deosebire trebuincios.

Cele ce-ţi poruncim, pot ajunge la mare schimbare şi deosebire din pricina lungimii drumului şi a vremii îndelungate ce s-ar scurge, prin felurite schimbări ale vrerilor şi faptelor: dar acest ţel şi această vrere a noastră şi dorinţă nu pot cu nimic a se schimba, într-astfel încît să-l împingi pe sus-zisul han să-şi păstreze gîndul şi să-l mîni în expediţia contra turcului; într-aceea tu, şi în chipurile amintite de noi, şi pe căile şi în alte feluri care ar fi mai de folos şi mai potrivite cu pricina, să te sileşti a face ce ar fi trebuincios şi cu putinţă, cu îngrijire trimiţînd, încredinţînd şi aşteptînd, scriind, dînd de veste, cerînd şi făcînd toate cele ce sînt nimerite şi trebuincioase. Dar în astă-vreme să ne faci cunoscut necurmat orice s-ar petrece. Şi dacă cumva coborîrea la Dunăre şi trecerea în ţinuturile de sub stăpînirea turcului de peste fluviu n-ar fi cu putinţă, fie pentru că n-ar vrea hanul, fie că s-ar împotrivi voievodul Ştefan sau ar fi vreo altă piedică, tu spune şi cere hanului măcar să pornească şi să dobîndească cetatea Caffei şi celelalte locuri din acele ţinuturi ce sînt stăpînite de turci şi care sînt mai apropiate de grosul puterii acelui han, ba chiar şi aceea cetate întărită Tana, şi să facă toate celelalte pe care poate a le face împotriva vrăjmaşului, încît din atîta străduinţă îndelungată arătată de noi şi din truda ta să căpătăm atîta cîştig cît e cu putinţă. Şi după cum am zis, necurmat să scrii şi să dai de veste.

(Omisiuni)

Au votat pentru 134, împotrivă 2, s-au abţinut 5.

Arhiva de Stat, Veneţia. Deliber. Secr. Senato. R. 42 (27 vecchio) crt. 87.

Ediţii: Hurmuzaki, *Documente*. VIII. p. 14—15, doc. XIX.

(C. VLAD)

31 1476 august 7, < Buda >

Ladislaus, slujitor al lui Vlad Ţepeş, înştiinţează despre pătrunderea turcilor şi a tătarilor în Moldova şi încercarea de apărare a voievodului Ştefan, retras în cetatea Neamţului.

Laus Deo MCCCCLXXVI die 7. Augusti hora 22.

Relation de Ladislao, familio de vaivoda Draculia, venuto hac nocte precedenti de Moldavia, d'onde giorno 10 fa partì et dice:

Primo. El Turcho era passato cum tutto l'hoste suo sopra la Moldavia ziorni 4 avanti sua partida et attrovandosi nel luogo de Romanvasar, qui est in medio Moldaviae prope fluvium Sereth, dove propinqua è una fortezza per circa uno miglio italiano, contra la qual fino el partir suo non era facta alcuna novità. Avanti el suo partir circa duo giorni era stato facto scorrere la maggior parte de dicta provincia per el Turcho et bruxar et ruinar tutto. Tamen nè a homini, nè facoltà de quelli haveva possuto far damno da conto, perchè se erano redutte cum le persone e robe alli monti avanti el passar de dicto Turcho. Sentido per el vaivoda Stefano attrovandosi nel luogo sopradicto

de Romanvasar cum circa persone 6000 el transito del Turcho, immediate se partì et redussese in uno castello, chiamato Nemz [1], sopra uno monte; el resto delle zente del dicto vaivoda, che se divulgava essere oltra persona 60.000 era dal altra parte del Sereth, in modo che l'hoste del Turcho et le zente del dicto vaivoda sono divise per il dicto fiume distante dal luogo de Nemz predicto per una dieta, et avanti che'l dicto Turcho passasse sendo venuti circa Tartari 10.000 in favor de quello, li fu al incontro le zente del vaivoda circa Moncastro, et quelli ruppe et liberano circa persone 5 milla, che havevano preso di subditi suoi. Essendo venuta parte dell'armata marittima del Turcho per fermare uno ponte sotto Moncastro, sono rebattuti per quelli del dicto luogo et etiam per quelli de Chilia. Erano sta prexi circa 500 Janizeri, che verso quella erano corsi, nè contra alcuno dei dicti era facta obsessione alcuna, et per quanto se divulgava, non se credeva dicto Turco mandasse ad obsieder i loghi predicti, fino non si ritrovasse alle mano cum el vaivoda Stefano, perchè, se quello vincesse haverìa dicti loci senza difficultà. Erano a parte fuggiti oltre 500 dal hoste del Turco, fra i quali erano molti Hungari captivati per avanti, per i quali a sta affermato morbo e carestia grandissima esser nel hoste del Turco et è de tanta vehemenza dicto morbo, che de una hora infermi dal altra sono morti, et uno piccolo pane valeva 5 aspri, nè fino al partire suo de dicte parte, altro era innovato. Divulgavase l'hoste del Turco la maior parte, del quale ipse vidit esser persone 90 milla computati circa 9 milla, datcli per Bozarad vaivoda Transalpino [2], nè più ne haveva possuto dare, perchè erano fuggiti alle montagna, et quotidie fuggiva par non se voler unir cum le zente del Turco.

Ziorni otto fa, che'l partì di Megies, loco de Transilvania, dove si ritrovava Bathory István, capitaneo regio et el vaivoda Draculia [3], patron suo et la nocte sequente poi sua partita devevano partirsi, perchè per giorni 4 avanti tutte le zente de dicta provincia Transilvanense, che se divulgava erano persone oltre 30.000, erano avviate et messe a cammino, et lui nella venuta sua haveva scontracta la maior parte per Báthory Istvan et Draculia supradicti, era sta mandato a dir al vaivoda Stefano, che non togliesse impresa alcuna cum el Turco, fino che non fosseno uniti cum lui cum omnibus gentibus, et che fra 6 ziorni poi la sua partita a la più longa seranno ritrovati cum omnibus, et cum el vaivoda predicto, el qual altro non expectava, salvo che el giunger di ... le zente sopra scripte, et oltra le arme consuete cadauno de quelli del vaivoda de'Transilvani portarà una manara con se, et questo, per quanto el sentì, per potere sbarrare le strade cum arbori et legnami per serrare la via al Turcho, che non habbia el modo de ritornar addietro.

Laudă lui Dumnezeu, din ziua de 7 august, ora 22.

Darea de seamă a lui Ladislau, omul voievodului Dragulea venit în noaptea dinainte din Moldova de unde era plecat de vreo 10 zile și zice:

Mai întîi: Turcul a trecut cu toată oastea cu patru zile înainte de plecarea lui, și aflîndu-se el în tîrgul Romanului, care este în mijlocul Moldovei,

[1] Cetatea Neamțului
[2] Basarab Laiotă
[3] Vlad Țepeș

lîngă rîul Siret, în apropierea căruia se află o cetate, cam la o milă italiană, împotriva căreia nu s-a făcut nimic pînă la plecarea sa. Cu vreo două zile mai înainte de plecarea sa, a fost prădată cea mai mare parte din această ţară de către turc, arzînd şi pustiind totul. Totuşi nu a putut vătăma cu adevărat nici oamenii şi nici averile lor, căci ei se retrăseseră împreună şi cu lucrurile lor în munţi înainte de trecerea turcului. Aflînd voievodul Ştefan (care se găsea în sus-zisul tîrg al Romanului cu vreo şase mii oameni) de trecerea turcului, îndată a plecat şi s-a retras într-un castel numit Neamţ aşezat pe un munte; restul trupelor acelui voievod care s-a vădit a fi peste şaizeci de mii de oameni, era de cealaltă parte a Siretului astfel că tabăra turcului şi trupele voievodului sînt despărţite prin acel rîu, ce e la depărtare de o zi de cetatea Neamţului şi înainte de a-l trece turcul au venit cam zece mii de tătari în sprijinul lui. Le-au ieşit înainte trupele voievodului aproape de Cetatea Albă şi i-au risipit şi au fost eliberaţi vreo cinci mii de inşi dintre supuşii săi pe care îi luaseră în prinsoare. Venind o parte din flota maritimă a Turcului ca să facă un pod mai jos de Cetatea Albă au fost respinşi de cei din acel loc, şi de cei din Chilia. Au fost capturaţi vreo cinci sute de ieniceri care alergaseră spre aceasta din urmă <= Chilia> şi nu s-a făcut nici un fel de împresurare contra vreunuia din acele <locuri> şi după cît se zvonea nu se credea că Turcul ar fi trimis să asedieze locurile amintite pînă nu ar ajunge să se măsoare cu voievodul Ştefan, căci dacă l-ar învinge ar dobîndi acele locuri fără trudă. Erau fugiţi mai bine de cinci sute <de oameni> din tabăra Turcului (printre care erau mulţi unguri ce fuseseră luaţi în prinsoare mai înainte) care au declarat că în tabăra turcului e boala şi lipsa cea mai mare şi boala e aşa de cumplită că bolnavii mureau de la o oră la alta; şi o pîine mică valora cinci aspri, şi că în această privinţă nu a mai aflat alt nimic pînă la plecarea sa. S-a zvonit despre oştile turcului, din care el însuşi a văzut cea mai mare parte, că sînt 90 000 de oameni socotind şi cei 9 000 de oameni ce i-au fost daţi de Basarab, voievodul Muntean care nu a putut da mai mulţi pentru că erau fugiţi în munţi şi în fiecare zi <mai> fugeau deoarece nu voiau să se alăture trupelor turcului.

Sînt opt zile de cînd a plecat el din Mediaş, oraş din Transilvania unde se afla Ştefan Báthory. căpitanul regesc şi voievodul Draculea, stăpînul său, şi în noaptea următoare plecării sale trebuiau să se pornească şi ei, căci cu patru zile în urmă, toate trupele din provincia Transilvania, despre care se zvonea că erau peste treizeci de mii de oameni, erau pornite şi se aflau pe drum, şi el la venirea sa a întîlnit pe cei mai mulţi, şi s-a trimis răspuns din partea sus pomeniţilor Ştefan Báthory şi Draculea să i se spună voievodului Stefan să nu pornească nici o luptă cu turcul pînă nu vor fi uniţi cu el cu toate trupele şi că cel mult în şase zile după plecarea lui se vor fi regăsit cu toţii şi cu voievodul amintit, care nu aştepta altceva afară de venirea... trupelor pomenite mai sus, şi că în afară de armele obişnuite fiecare din <oamenii> voievodului Transilvaniei va purta cu el o secure, şi aceasta după cîte a înţeles pentru a putea astupa drumurile cu arbori şi lemne şi spre a închide calea turcului ca să nu aibă putinţa de a se întoarce înapoi.

Arhiva de Stat, Veneţia. Original.

Ediţii: *Monumenta Hungariae Historica, Acta extera* vol. V, p. 319—321; A. Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 21—22, doc. 19; trad. în *Călători străini despre Ţările Române*, I, Ed. Ştiinţifică, 1968, p. 141—143.
Textul reprodus după A. Veress, *Acta et epistolae*
Traducerea preluată din *Călători străini*...

(C. VLAD)

32 1476 august 21 [1], Lublin

Un necunoscut, familiar al fiilor regelui Poloniei, scrie unui anume N. despre veştile aflate în legătură cu năvala turcilor în Moldova şi vicleşugurile pe care le folosesc aceştia pentru a înfrînge rezistenţa locuitorilor.

Salvus sis michi colendissime fratrum! Quid cause intervenerit, non satis intelligo, ut quocienscunque silencium inter nos inciderit, nusquam illud tua v., sed ego semper cogor dissolvere. Id dum cursum mutare non velit, ne fortasse cuipiam solita inter nos vetusta obfirmantissima ac peroptima consuetudo vel torper⟨e⟩ vel intermitti videretur: ordior ego, uti iunior, secus tamen quam ave secunda. Turcus, fere cum ducentis milibus iam diu Walachiam ingressus, in eadem usque modo vagatur a quo noviter in quodam particulari certamine Walachus protritus est in tantum, ut in hunc usque diem exercitum secundum exigere non valeat. Sed, quod peius est, tota illa Walachie provincia et communitates, suo monarche tyrannidem palam obicientes et seviciem suam exprobrantes, ad illum confluere penitus detractarunt, ymo ab illius obediencia de facto se subtraxerunt, allegantes, quod nunquam se ut dominum sed solummodo pro lictore et eorum carnifice se gerebat. Quod hostis subadoratus (sic), wlgatissimam emisit famam. Quod nequaquam contra gentem, sed adversus gentis Walachie tam inmanem tortorem in tanto robore dumtaxat adventasset et, ne singillatim singula attingere oporteat, Turcus ipse non solum armis, sed eciam, și possibile foret ipsis coloribus Stefanum wayvodam conficere machinatur. Terre Russie et Podolie ad arma consurrexerunt et iam de facto campum tenent, verum metu Turci in Walachiam nequaquam secus progressuros se dicunt, nisi prius terrarum Cracoviensium et Sandomiriensium fulti aucti et stipati fuerint copiis. Que omnia, eț și Turco innotescant, actamen strenuosissimam animositatem ipsius Walachi in tantum aduc pertimescit, ut videlicet eciam principale suum propositum prosequi, hoc est de obisidione et oppugnacione castrorum Kalye et Byelograd se intromittere, per tot moras nequaquam audeat, formidans, ne dum per oppugnacionis labores suum occuparit exercitum, aliquibus insidiosis ingeniis ipsius Walachi interim aliquod detrimentum vel periculum incurrat. Ungarie rex magnum, ut perfertur, congessit exercitum: quid pretendat, nedum sciri, sed neque coniecturari potest. In quantis nunc obversemur periculis, quis dicere vel sufficiat vel audeat! Obicio labiis digitum; verum hoc constat, quod

[1] În cuprinsul volumului lui Lewicki datat greșit 27 August

neque modo penitus deserti sumus nam fontana dei clemencia duplici virga in Turcum pro nobis, fame videlicet et mortalitate, certare dinoscitur. Quis tandem finis! Alli diffiniant: mestorum est eventus zinari (sic). Sed ut ad privata divertam spes maxima habetur quod filli regii natu minores in Cracoviam sint transferendi. Et expedicio mea cum penitus ulla racione sine pecuniis fieri nequeat, intentissime ymo semicoactus rogo, ut in hoc moderna necessitate mea adminus octo marcis michi subvenire digneris, quos huic latori presencium, nobili Ordynka de Schydlowyecz, viro fido et integerrimo, non mox, sed cum exire voluerit, ad me deferendas confidenter commitere presumas. Nam cum illunc pervenero, iterum miraberis, quantas in prompto acervabo summas. Patribus et patribus dominis meis ffamulatus et obsequia mea ut officiosius (!) commendare oro, ne pretermittas. Vale, sed, ut decenter expeditus in Cracoviam redire possim, illa ex decanatu congesta marsubia pro amico laxare ne detractes. Ex Lublin 1476 die Mercurii ante Bartholomei.

Ex scolis regalibus collegiatus regalis
etc. t.v. Licenciatus

Să fii sănătos, prea iubite între frați! Ce pricină s-a ivit nu bag de seamă îndeajuns, că ori de cîte ori apare între noi tăcerea, niciodată tu, ci eu mă silesc într-una să o șterg. Cît timp nu voiești să schimbi mersul lucrurilor, ca să nu-i pară cuiva că se poticnește sau piere un obicei statornicit între noi de atîta vreme, foarte trainic și ales, o să fac eu primul pas, căci sînt mai tînăr, dar altfel decît atunci cînd lucrurile urmează o cale liniștită.

Turcul, intrînd de cîtăva vreme în Moldova, cam cu două sute de oșteni, rătăcește într-una pe aici; valahul [1] a fost de curînd atît de tare sfărîmat în bătălie, că pînă în ziua de azi nu e în stare a ridica o altă oaste. Dar, ce e mai rău, toată acea țară a Moldovei și obștile ei, învinuindu-și pe față domnul de tiranie și acuzîndu-l de cruzime, cu dinadinsul s-au ferit să alerge la el, ba chiar s-au smuls cu totul de sub ascultarea lui, spunînd că niciodată nu s-a arătat ca un domn ci numai ca un călău și gîde al lor. De care lucru folosindu-se vrăjmașul, a împrăștiat în popor vestea că nu vine de fel cu atîta tărie asupra poporului, ci împotriva unui atît de neomenos chinuitor al neamului Moldovei, și, cum nu se cade să facă rău tuturor, turcul uneltește a-l răsturna pe voievodul Ștefan nu doar cu armele, ci, de ar fi cu putință, chiar cu uneltele lui. Ținuturile Rusiei și ale Podoliei au alergat la arme și de-acuma sînt rînduite de bătaie; turcii însă, se zice că de teamă nicicum nu vor păși în Moldova, fără numai dacă nu vor fi sprijiniți, întăriți și încurajați de oștiri din ținuturile Cracoviei și Sandomirului. Acestea toate, deși sînt cunoscute turcului, el se înspăimîntă totuși de dușmănia aprigă a acelui valah într-atît, că nu cutează nicicum, prin atîtea opreliști să urmeze gîndul său de căpetenie, adică să se gătească de împresurarea și dobîndirea cetăților Chilia și Cetatea Albă, temîndu-se ca, în vreme ce oastea-i este cuprinsă de osteneala unui asediu, să nu dea față cu vreun neajuns sau primejdie iscate de oarece viclenii și șiretlicuri ale valahului.

[1] Ștefan cel Mare

Regele Ungariei a adunat, se spune, oaste mare; ce gînd are, încă nu se ştie, şi nici nu se poate ghici. În cîte primejdii ne zbatem acum, cine ar cuteza ori ar îndrăzni să zică. Pun frîu limbii; căci se vede că nu sîntem pe de-a-ntregul lăsaţi de izbelişte, ci îndurarea domnului, ca un izvor pentru noi, se ştie că-l prigoneşte ca un bici pe turc, prin foamete şi moarte. Care o să fie sfîrşitul? Alţii judecă că se coace astfel izbăvirea necazurilor. Dar să mă întorc la cele ce ne privesc: e nădejde mare că fiii mai mici ai regelui urmează să fie duşi la Cracovia. Şi călătoria mea nu poate nici cum să aibă loc fără bani, din care pricină, cu smerenie, prea-plecat te rog să binevoieşti să-mi vii în ajutor, la această trebuinţă de acum a mea, cu măcar opt mărci, pe care aducătorului prezentei, nobilul Ordynka de Schydlowyecz, bărbat de încredere şi de mare cinste, nu acum, ci cînd va vrea să plece, să te gîndeşti a i le încredinţa pe chezăşie spre a le aduce. Căci atunci cînd îl voi întîlni ai să fii uimit cu cîtă rîvnă voi strînge suma. Te rog să nu pierzi din vedere să încredinţezi pe fraţii şi părinţii mei că sînt gata de prea-plecată slujbă. Rămîi cu bine, dar ca să mă pot întoarce fără grijă la Cracovia, nu te da în lături să dezlegi pentru un prieten pungile strînse în decanat.

Din Lublin, 1476, miercurea înaintea
Sf. Bartolomeu
Absolvent al religiatului regesc
din şcolile regeşti

Capitlul din Cracovia. Concept într-un codex.
Ediţii: A. Lewicki, *Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia, tom. XIV, Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, III (1392—1501) Cracovia, 1894, p. 246—247.

(C. VLAD)

33 1476 august 25, Breţcu

Comitele Ştefan Bathory, jude al curţii, scrie regelui Matei Corvin că turcii, auzind de venirea oştii transilvănene, au renunţat la asediul Neamţului, iar Ştefan a fost ajutat prin trimiterea unui număr potrivit de oşteni.

Serenissime Princeps. Domine et domine noster naturaliter gratiosissime.

Pridem scripseramus Serenitati V^{rae} ex parte imperatoris Turcorum ac Illustris domini Stephani vaivodae Moldaviae, quomodo et qualiter habuisset conflictum. Sciat Serenitas V^{ra} omnia sicuti et quemadmodum V^{rae} Serentitati scripseramus, vera fuisse. Nunc etiam Serenitati V^{rae} veras novitates scribimus, quomodo imperator Turcorum castrum Nemiz vocatum in Moldavia habitum obsederat et abinde perfidum Bozarad vaivodam Transalpinum cum aliquot milibus Turcorum deputaverat, ut terram Bozza et totam Transilvaniam subintraret, per illam viam, qua Serenitas V^{ra} Moldaviam intraverat et iam per eandem viam aliquantulum processerat, audiensque idem

Bozarad etiam nos versus ipsam viam applicari statimque non curando mortem equi, adventum nostrum imperatori intimavit, quo audito imperator nulla mora expectata ab obsidione dicti castri Nemiz festinans discessit versus domum, modo nescitur et nec adhuc ipse dominus Stephanus vaivoda scit, utrum vada transfretaverit, an ad castra Albam Nezther et Chilie ierit, quia ita fugit audito adventu gentium V^rae^ Serenitatis, ut decet ante hostes fugere. Hodie enim est quarta dies, quod certitudinaliter rescivimus ipsum dominum Stephanum vivere, quia miseramus ad eum hominem nostrum, qui ipsum in Moldavia pluribus diebus quaesivisset, tandem multis laboribus in alpibus recepisset. Idemque dominus Stephanus vaivoda cum isto homine nostro, unum boiaronem suum ad nos miserat petiturum a nobis aliquas gentes pro suo auxilio. Cui nos non solum tantas, quantas ipse petebat gentes, sed longe plures, eo, ut in omnibus voluntas Vestra Regia impleretur, misimus, nuntiando eidem, ut quamprimum opus fuerit, etiam personaliter cum omni potentia V^rae^ Serenitatis ad ipsum accedemus. Sciat etiam Serenitas V^ra^ actos praefatum Bozarad ad domum ivisse et cum omnibus gentibus suis vigilem et indivisum fore, qui solummodo expectat ingressum nostrum ad Moldaviam, statim terram Bozza intraret; sed nos ad insidias suas attendimus, ut vota sua minime compleat. Ad praesens autem sumus hic in ipsa scilicet via Bereczki, per quam Serenitas V^ra^ Moldaviam intraverat, pro eo, ut si repente ipsi domino Stephano vaivodae placemus, in una die ad eum intrare valeamus. Quid intimavit nobis ipse dominus Stephanus vaivoda, cum apud ipsum ita sciretur, quod adhuc de vadis imperator alium vaivodam ad Moldaviam eligere vellet: tantummodo pro ea re manemus, ut si oportuerit nos ad ipsum dominum Stephanum intrare aut non? Denique eidem tantas gentes, immo plures quam ipse optabat, misimus, quibus se bene poterit tueri. Insuper nosmet ipsi personaliter parati sumus cum omnipotentia Serenitatis V^rae^ in auxilium suum, quacumque hora voluerit intrare. Caeterum enim dicet is Stephanus Sövénffy familiaris, ostensor praesentium, cui credere dignetur Serenitas V^ra^, quam Altissimus conservet felicem prosperamque ad vota.

Ex castris gentium Vestrarum regalium prope Bereczk praedictis sexto die festi Beati Regis Stephani. Anno 1476.

Eiusdem Vestrae Maiestatis

Comes Stephanus de Bathor
iudex curiae Vestrae Regiae fidelis.

Intitulatio: Serenissimo Principi, domino domino Mathiae, Dei gratia regi Hungariae, Bohemiae etc. Domino gratiosissimo.

Prealuminate principe, Doamne şi stăpîn al nostru de drept preamilostiv.

Am scris acum cîtăva vreme Luminăţiei Voastre despre sultanul turcilor şi vestitul domn Ştefan, voievodul Moldovei, în ce chip şi fel s-au înfruntat. Să ştie Luminăţia Voastră că toate după cum şi în ce chip le-am scris Luminăţiei Voastre, adevărate au fost. Însă acum scriem Luminăţiei Voastre veşti noi, anume în ce chip a împresurat sultanul turcilor cetatea ce se cheamă

îndeobşte în Moldova Neamţ şi cum l-a trimis anume de acolo pe făţărnicul Basarab, voievodul muntean cu oarece oşteni turci ca să intre în Ţara Bîrsei şi în toată Transilvania, pe acea cale pe unde a intrat Luminăţia Voastră în Moldova şi pe unde s-a mai mers şi odinioară, şi auzind acel Basarab că şi noi sîntem porniţi pe aceeaşi cale, pe dată, fără să cruţe oboseala calului, a dat de veste sultanului de venirea noastră, care lucru auzindu-l sultanul, n-a mai zăbovit nici o clipă, ci grăbindu-se să lase împresurarea zisei cetăţi Neamţ s-a îndreptat către casă, numai nu se ştie, şi pînă acum nici acel domn Ştefan voievod nu ştie, dacă a trecut prin vaduri sau a mers spre cetăţile Chilia şi Cetatea Albă, căci aşa a fugit auzind de venirea neamurilor Luminăţiei Voastre, cum se cade să fugi din faţa duşmanului. Astăzi dar este o patra zi de cînd ştim cu siguranţă că acel domn Ştefan este în viaţă, căci am trimis la el pe un om al nostru, care l-a căutat în Moldova vreme de mai multe zile, şi în sfîrşit, cu multă osteneală l-a găsit în munţi. Şi acel domn Ştefan voievod, <văzîndu-se> cu acest om al nostru, a trimis la noi pe un boier al său ca să ceară de la noi ceva oameni pentru ajutorarea lui. Acestuia noi i-am trimis nu doar atîţia oameni cîţi ne-a cerut, ci cu mult mai mulţi, aşa încît în toate să se împlinească vrerea domniei voastre regale, dîndu-i de veste că, de va fi cumva trebuinţă, ne vom îndrepta în persoană către dînsul, cu toată puterea Luminăţiei Voastre. Să ştie dar Luminăţia Voastră că suspomenitul Basarab a mers către casă şi stă cu toţi oamenii săi de veghe şi la un loc, şi aşteaptă numai pătrunderea noastră în Moldova, ca pe dată să intre în Ţara Bîrsei, dar noi luăm aminte la vicleşugurile lui, ca prea puţin să-şi împlinească gîndurile. Dară acum ne aflăm aici pe această cale spre Breţcu, pe unde a intrat Luminăţia Voastră în Moldova, într-aceea ca, de va găsi deodată de cuviinţă acel domn Ştefan voievod, într-o singură zi să fim în stare să mergem la el.

Ne-a dat de veste acel domn Ştefan voievod, că s-ar şti la el, cum că sultanul ar vrea încă să aleagă un alt voievod în Moldova; numai pentru această pricină mai şovăim, dacă ar trebui sau nu să mergem la acel domn Ştefan. Pentru care i-am trimis atîţia oameni, ba chiar mai mulţi decît însuşi ne-a cerut, cu care să poată a se păzi bine. Pe deasupra şi noi în persoană sîntem gătiţi a-i merge în ajutor cu toată puterea Luminăţiei Voastre, la orice ceas va vrea. Altele le va zice acest curtean Ştefan Sövénffy, purtătorul prezentei, şi să binevoiască a-i da crezare Luminăţia Voastră, pe care prea înaltul să-o ţină întru noroc şi ascultătoare la rugăminţi.

Din sus-zisa tabără a oamenilor noştri de lîngă Breţcu, în ziua a şasea a sărbătorii fericitului rege Ştefan, anul 1476.

Credinciosul maiestăţii Voastre
Comitele Ştefan Bathory
jude al curţii Regale.

Arhiva de Stat, Veneţia. Copie contemporană.

Ediţii: *Monumenta Hungariae Historica. Acta extera* V. p. 321—323; (cu data de 16 august); A. Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 23—24, doc. 20.

Textul reprodus după A. Veress, *Acta et epistolae*

(C. VLAD)

34 1476 septembrie 8, Buda

Giustiniano Cavitelli anunţă principelui Milanului, Galeazzo Maria Sforza, că turcii s-au retras din Moldova şi Ţara Românească, iar oştile regelui Ungariei s-au unit cu oastea voievodului Ştefan, cu gîndul de a porni spre Belgrad.

Sono etiam venute ozi lettere d'uno altro capitaneo de Sua Maestà che'l Turco in totum s'è partito de Moldavia, cioè Valachia et cum confusione ha passato el Danubio. Io ne scrisse a Vostra Excellentia, ma le lettere havute confirmano che è bona nova. Le gente della Maestà del Re che sono XL mila persone, sono unite tutti con il Valacho, si che non temono il mondo; sono più di 110 mila persone et etiam credo che in fra 8 giorni omnino la Maestà del Re personaliter anderà a Belgrado, et credo sentirà Vostra Excellentia, che'l farà qualche facto e questo fa senza fallo li denari mandati de Italia; etc.

Au venit şi azi scrisori ale unui alt căpitan al Maiestăţii Sale că Turcul a plecat cu totul din Moldova, adică Valahia şi că a trecut Dunărea în neorînduială. Eu scrisei Excelenţei voastre, iar scrisorile venite confirmă că vestea este adevărată. Oştile Măriei Sale Regelui, care sînt 40000 de oameni, s-au unit toate cu Românul <Valacho — Ştefan cel Mare> încît nu se tem de nimeni în lume; sînt mai mult de 110000 de oameni şi cred chiar că în 8 zile însăşi Maiestatea Regală în persoană va merge la Belgrad şi cred că Excelenţa Voastră va auzi, că el va întreprinde ceva de seamă şi aceasta se va întîmpla, fără îndoială <datorită> banilor trimişi din Italia.

Arhiva de Stat, Milano. Original.
Ediţii: *Monumenta Hungariae Historica. Acta extera*, vol. V, p. 325—326; A. Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 24—25, doc. 21.
Textul reprodus după A. Veress, *Acta et epistolae*

(M. NEAGOE)

35 1476 septembrie 16, Breslau [1]

Balthasar de Piscia scrie papei Sixt IV despre desfăşurarea campaniei din 1476, potrivit relatărilor a cinci tineri genovezi, ţinuţi în robie de Ştefan în cetatea Sucevei.

...Et si non dubitem quod Sanctitas Vestra de Turchorum novis a pluribus certior jam redita sit quod tamen verisimilius arbitror ex variis novis

[1] actualmente Wroclaw

michi relatis id scribam Duodecima die huius mensis quinque adolescentes Ianuenses partim ex Caffa, partim ex Janua oriundi, ex minori Valachia seu Moldavia ad me venerunt. Hi sunt qui post Caffensis urbis excidium cum centum et viginti duobus formosis adolescentibus tam Italicis quam Grecis, Armeniis et allis cum quadam Turchorum navi Constantinopolim ad Turchorum imperatorem mittebantur, sed ipsi a classi Turchaica per procellam divisi interfectis quatuor Turchis qui eis et navo preerant ... ad urbem Lichostomi in Valachia minori existentem, tanquam ad salutis portum applicuerunt, sperantes ... libertatis, sed contra eorum spem a Stephano Valachie minoris Voivoda in servitutem redacti sunt ... decem menses in oppido Ciuciavie sub dura servitute manserunt. Occasione tamen Turchorum de mense Julii proxime decursi post festum Marie Magdalene a suis dominis fugam arripuerunt. Ipsi inferioris Valachie cladem michi ab initio ex ordine narraverunt. Retulerunt enim, quod cum hoc anno de mense Maij fama esset quod Bassaraba majoris Valachie Dominus cum suo exercitu hostiliter minorem Valachiam intrare vellet, Stephanus inferioris Valachie Voivoda cum quadraginta milibus equitum tam nobilium quam rusticorum, qui per majori parte, arcum, ensem, et telum absque alia armatura portant, ad Danubij ripam se contulit ibique de tabulis castrum de mense Iunij hedificavit, ut facilius ipsius Bassarabe transitum impedire posset. Cum hec autem fierunt, de Turchorum adventu in Valachiam necnon Tartarorum fama fuit. In principio vero Iulij circa mediam noctem Ciuciavie ubi hi adolescentes detinebantur captivi, nunciatum fuit Tartharos opidum Stephaneste in Valachia situm prope Ciuciaviam ad unam legallem dietam Russiam versus invasisse multosque proceros captivasse sequentique die quo Tarthari Ciuciaviam timebantur venturi, per quendam fluvium Cerete vocatum prope Ciuciaviam ad mediam legallem dietam cum preda quindecim milium procerorum transiverunt.

Uxor vero Domini Stephani in castrum Gothin vocatum quod prope urbem Camenizze ad mediam dietam etiam legalem situm est, cum omnibus Thesauris se recepit. Est enim Camenizze opidum Regis Polonie in Russia prope Valachiam situm. Cum autem Stephanus Voivoda prefatus Tartharorum adventum resciret dimisso presidio in castro juxta ripam Danubij hedificato cui Sciandrus ejus cognatus cum mille equitibus preerat, cum reliquiis Tartharos per biduum insecutus, quos minime consequi potuit, interfecti tamen fuerunt ex Tartharis centum viginti quinque qui predando a suis deviarunt. Tartharorum exercitus pro certo dicitur triginta milium equitum fuisse, duosque Imperatores, ac unum dominum eis prefuisse. Dominus itaque Stephanus cum toto suo exercitu tristitia plenus ad Danubium ut Turchis transitum prohiberet redibat. Inter suos non defuerunt murmurationes cum jam per duos menses eum in bello secuti fuissent, dicendo quid ad nos de hoc bello, cum nostros mulieres, nostrosque filios Tarthari abduxerint, cumque quosdam clam recedere intellexisset, timensque ne si sic recederent in eo bello, eos postea habere non posset, habito consilio cum suis nobilibus, ad quindecim dies eos dimisit, ita tamen quod ad Danubium ex post cum comeatu redire deberent. Stephanus itaque cum comitiva decem milium suorum nobilium remansit, prefatumque castrum ad Danubium repetijt.

Cum autem Juga Visternicus Capitaneus Domini Stephani post primam partem Danubij cum mille equitibus Turchorum adventum observando

staret, ecce precursores Turchorum forsitan centum, quos ipse prostravit apparuerunt, quorum vestigia magna Turchorum manus paulo post secuta est, quam ut prefatus Juga Visternicus vidit, in fugam se convertit ad castrum. Dominus autem Stephanus, cum sui non redissent ut promiserant, videns se Turcho multo imparem, demisso castro, se cum suis decem milibus in quandam silvam juxta opidum Vaslui vocatum ad similem dietam prope Danubium se contulit, Turchi vero castrum illud melius muniverunt, ibique per biduum vel triduum pausa facta, paulatim per Valachiam processerunt ad decem miliaria Italica in die itinerando.

Inhabitantes civitatem Vaslui ad superiores partes Valachie ante Turchorum transitum se receperunt, orator vero Regis Polonie qui cum Turcho in suo exercitu aliquandiu fuerat Ciuciaviensibus intimavit Turchum cum magno exercitu Danubium transiisse, ac Bassarabam magne Valachie dominum cum suo etiam exercitu secum habere, ex quo re Ciuciavienses valde perteriti, se ad fugam prepararunt. Prefatus vero Stephanus, prefatam silvam reliquens, faciemque Turchorum fugiens opidum Vaslui combussit, omniaque alia opida ad que, Turchum fugiendo, se recipiebat, Turcho eum prosequente, similiter incineravit. Incineravit itaque opida seu civitates istas, Iassum scilicet, Baccum, Romanbazar et Bagnam. Incole vero illarum urbium, cum Turchorum adventum multo ante rescissent, cum multis bonis se ad tuta loca receperunt, alij Ungariam, alij Russiam versus iter fecerunt, maxime Ciuciavienses cum ad urbem Romanbazar Turchum constitutum sciverunt. Dominus Stephanus collocato presidio in opido Ciuciaviensi nocte irruendo in Turchos in quandam parvam silvam per mediam dietam ab urbe Bagna distantem se recepit, sequentique die a Turchis silva circumdata, comisso prelio per Valachum, pauci ex Valachis evaserunt. Ipse Stephanus tandem cum quindecim vel viginti equitibus in Sinathin castrum Regis Polonie se recepit, ibique, qui talia mihi narravit, dixit se Dominum Stephanum cum paucis vidisse in quadam taberna comedentem. Ex post ipsi adolescentes in Colomia existentes audiverunt, Stephanum ad opidum Camenizze venisse, quod Regi Polonie ut dixi pertinet, ibique exercitum congregare. Hoc scilicet quod se Stephanus recipisset in quodam opido Regis Polonie...

Dix... michi etiam quod in opido Colomie fama erat quod Dracula Hungarie Regis... Valachiam cum magno exercitu intraverat eam devastando et... ubi Turchus pontes fecerat eosque et triremes combussit ac... locum custodientes, quosque volebat ibi Turchum ad transitum expectare.

Hec omnia didici a Batista Luca de Zoalio cive Januensi qui etiam michi retulit quod eadem nova de Dracul in urbe Leopolis sibi confirmata fuerunt ac etiam Cracovie a quodam frate Sancti Bernardini de Observantia. Quidam presbiter Cracoviensis qui fertur bone fame et sacre theologie professor, nec solitus ut fertur mendacia dicere, scripsit cuidam Canonico Wratislaviensi quod Cassovie pro victoria habita per Draculum contra Turchos Te Deum laudamus cantaverunt, retulitque idem Baptista quod quidam Hungarus qui ad stipendia Turchi fuerat, Ciuciavie retulit Turchorum imperatorem in exercitu personaliter esse, secum etiam habere filium quondam Petri qui olim Valachie minoris Dominus fuerat, quem

Turchus ad sua dominia restituere intedebat. Turchus secum habebat ducenta milia hominum.

Post omnia scripta venit quidam Slesita de Hungaria qui mihi dixit se Agrie XXV-a Augusti in presentia Reverendissimi Domini Agriensis vidisse fieri ignes ac cantari Te Deum laudamus, quia Stephanus Moldavie Voivoda prostraverat XIII milia Turchorum prope... tana ... quoque vidit legi litteras quas Regia Majestas Reverendissimo Domino Agriensi miserat. Interrogatus de tempore quando fuit facta prostratio, dixit, se ignorare.

Hec possibilia sunt si supra scripta vera sunt, nam superius scriptum est, quod Stephanus restaurabat exercitum suum in opido Camenizze, quod facere potuit quia excepta...

Tartharorum preda alij Valachi evaserunt cum potioribus bonis suis ad loca tuta ex quibus potuit nonnulos colligere.

Dictus etiam Baptista audito hoc novo a me, dixit quod possibile erat ex eo quod postquam Valachus fugam dedit ex Valachiam Turchi ut ferebatur per turmos divisi Valachiam discurrebant.

Altissimus Sanctitatem Vestram ecclesie sue sancte feliciter conservet. Ex Wratislavia die XVI Septembris MCCCCLXXVI. E.S.V.

Indignus servulus
Baldassar de Piscia

Deşi nu mă îndoiesc că Sanctitatea Voastră a fost deja încunoştinţată de mai mulţi despre ce e nou cu turcii, socotesc totuşi că am a vă scrie mai cu adevăr din felurite veşti ce mi-au fost mie spuse. În a douăsprezecea zi a lunii acesteia, cinci tineri din Genova, plecaţi parte din Caffa, parte din Genova au venit la mine din Valahia mică sau Moldova. Aceştia sînt cei care, după nimicirea cetăţii Caffa, laolaltă cu o sută şi douăzeci şi doi de tineri chipeşi italieni şi greci, armeni şi de alte neamuri fură trimişi cu o corabie turcească la Constantinopol, la sultanul turcilor, dar risipiţi de pe corabia turcească de o furtună, omorîră patru turci care îi conduceau pe ei şi corabia ... şi se îndreptară spre cetatea Chilia, aflătoare în Valahia mică, ca spre limanul mîntuirii lor, avînd nădejdea libertăţii, dar potrivnic credinţei lor, fură duşi în robie de Ştefan, voievodul Valahiei mici, şi rămaseră zece luni în aspră robie în tîrgul Sucevei. Cu prilejul năvalei turcilor din luna iulie ce abia se scurse, după praznicul Mariei Magdalena, scăpară cu fuga de la stăpînii lor. Ei îmi povestiră despre înfrîngerea Valahiei mici, aşa cum s-a petrecut de la început. Îmi împărtăşiră chiar cum, fiindcă umbla zvonul, în luna mai a acestui an, că Basaraba, domnul Valahiei mari, ar fi vrut să intre cu oastea sa cu gînd duşmănos în Valahia mică, Ştefan, voievodul Valahiei mici, cu patruzeci de mii de călăreţi de neam şi ţărani, care purtau în cea mai mare parte arcuri, săbii şi lănci, fără alte arme, se îndreptă spre malul Dunării şi acolo înălţă, în luna iulie, o tabără întărită cu palisade, ca mai lesne să poată opri trecerea acelui Basaraba. Pe cînd se petreceau acestea, umbla zvon despre năvala turcilor în Valachia [1], şi a tătarilor pe deasupra. Iară la începutul lui Iulie,

[1] Este vorba de Moldova.

pe la miezul nopţii, la Suceava, unde aceşti tineri erau ţinuţi prinşi, s-a dat veste că tătarii au călcat tîrgul Ştefăneşti, din Valahia, aşezat în preajma Sucevei, la o zi de mers de cnezatul rusesc, şi au luat prinşi mulţi fruntaşi, iar în ziua ce urmă, cînd era temerea că tătarii vor reveni asupra Sucevei, trecură prin rîul ce-i zice Siret, la jumătate de zi de mers de Suceava, cu pradă de cinsprezece mii de fruntaşi. Iară soaţa domnului Ştefan se adăposti, cu toate averile, în cetatea de-i zice Hotin, ce se află la jumătate de zi de mers de oraşul Cameniţa. Este aceasta un tîrg al regelui Poloniei, aflător în cnezatul rusesc aproape de Valahia. Dar cum pomenitul Ştefan voievod află de năvala tătarilor, lăsînd o strajă în tabăra înălţată aproape de malul Dunării, în fruntea căreia era un cumnat al său, Şendrea, cu o mie de călăreţi, cu cei ce-i rămaseră goni pe tătari vreme de două zile, dară prea puţin izbuti a-i răzbi, cu toate că fură tăiaţi o sută douăzeci şi cinci de tătari care, mergînd după jafuri, se răzleţiră de ai lor. Oastea tătarilor, cu temei se zice de treizeci de mii de călăreţi a fi fost, şi doi hani şi un mîrzac ar fi avut în frunte. Iară domnul Ştefan cu toată oastea sa, apăsat de mîhnire, o apucă spre Dunăre, ca să le curme turcilor calea. Printre ai săi nu lipsiră cîrtelile, căci îl urmau în luptă de două luni, în vreme ce tătarii le robeau femeile şi copiii; iar cînd prinse de veste că unii plecau pe ascuns, avînd temere că de-or pleca aşa din luptă, n-ar mai putea în urmă a-i avea cu sine, ţinînd sfat cu boierii săi, le dădu slobozire ca la vreo cincisprezece zile, dară aşa că erau ţinuţi a se întoarce la Dunăre, după acel răgaz, cu merinde. Iară Ştefan, cu o însoţire de zece mii de boieri ai săi, rămase pe loc şi se înstăpîni asupra pomenitei tabăre de la Dunăre.

Pe cînd dar Juga vistiernicul, căpitanul domnului Ştefan, stătea pe malul înalt al Dunării cu o mie de călăreţi, să pîndească ivirea turcilor, iată înainte-mergătorii turcilor ca la o sută, se arătară, şi pe urmele lor se bulucea, puţină vreme mai apoi, o mare gloată turcească, pe care de cum o zări, pomenitul Iuga vistiernicul se îndreptă cu grăbire spre tabără.

Domnul Ştefan dar, cum ai săi nu se înapoiaseră, după cum se legaseră, văzînd că este cu mult sub puterea turcului, lăsă tabăra şi porni cu cei zece mii ⟨de oameni⟩ ai săi spre o pădure de lîngă tîrgul de-i zice Vaslui, tot ca la o zi de mers de Dunăre; turcii însă mai vîrtos întăriră acea tabără, şi după ce făcură acolo răgaz vreo două sau trei zile, pătrunseră la început în Valahia, străbătînd ca la zece mii de paşi italieni pe zi. Locuitorii se adăpostiră, dinaintea puhoiului turcilor, în cetatea Vasluiului, în părţile de sus ale Valahiei. Solul regelui Poloniei, care fusese un timp cu turcul, în oastea lui, dădu de ştire sucevenilor că turcul a trecut Dunărea cu oastea mare, şi-l are cu sine pe Basaraba, domnul Valahiei mari, ba chiar şi oastea lui, din care pricină sucevenii, straşnic înfricoşaţi, se gătiră de fugă. Iară pomenitul Ştefan, lăsînd şi pomenita pădure şi fugind din calea turcilor, puse foc tîrgului Vaslui şi deopotrivă pîrjoli toate celelalte tîrguri în care, fugind de turc, se adăpostise, căci turcul era pe urmele lui. Pîrjoli tot aşa tîrgurile ori cetăţile cestea, Iaşul adică, Bacăul, Tîrgul Romanului şi Baia. Iară lăcuitorii acelor oraşe, cum aflaseră cu mult înainte de năvala turcilor, se opriră cu avuturi multe în locuri sigure, alţii îşi făcură drum spre regatul unguresc, alţii spre cnezatul rusesc, iar cei mai mulţi erau suceveni, cînd cunoscură că turcul a poposit în Tîrgul Romanului. Domnul Ştefan, după ce statornici strajă în tîrgul Sucevei, năpustindu-se noaptea asupra turcilor, se opri într-o pădurice aflată ca la o jumătate de zi

de mers de orașul Baia, dar a doua zi turcii împresurînd pădurea, valahul se prinse în luptă, dară puțini valahi scăpară. Iară Ștefan însuși, cu cincisprezece sau douăzeci de călăreți, găsi adăpost în Sniatyn, castru al regelui Poloniei și acolo, cine mi-a povestit mie acestea, a zis că l-a văzut pe domnul Ștefan ospătînd cu cîțiva într-un han. Mai în urmă, acei tineri aflîndu-se în Colomea, auziră că Ștefan a venit în tîrgul Camenița, care, așa cum am zis, e în stăpînirea regelui Poloniei, și că-și adună acolo oaste. Adică asta-i că Ștefan se adăpostise într-un tîrg al regelui Poloniei... Mi-au spus ... chiar că în tîrgul Colomeii umbla zvonul că Dracula ... ⟨...⟩ al regelui Ungariei ... ar fi intrat cu oaste mare în Valahia cu gînd s-o prade și ... unde ridicase turcul podețe pîrjoli și tot așa corăbiile ... și ... păzind locul, voia chiar să-l aștepte pe turc cînd va să treacă.

Acestea toate le-am cunoscut de la Batista Luca de Zoalio, cetățean genovez, care mi-a spus chiar că știrile despre Dracul i-au fost adeverite în orașul Liow, ba chiar și la Cracovia de un frate din ordinul Sfîntului Bernard. Un preot din Cassovia, care se spune că are faimă bună și este dascăl de teologie și după cum se spune, nedeprins a înșira născociri, scrise unui canonic din Breslau că la Cracovia au cîntat un Te Deum laudamus pentru izbînda dobîndită de Dracula asupra turcilor; mai spuse tot acel Batista că un oarece ungur, care fusese în slujba turcului, a spus la Suceava că sultanul turcilor însuși este în oaste și chiar că îl are cu sine pe fiul unui anume Petru, care fusese odinioară domnul Valahiei mici, și pe acesta năzuiește turcul a-l pune din nou în scaunul domniei. Turcul avea cu sine două sute de mii de oameni.

Peste toate, veni unul Slesita din Ungaria care îmi zise că la Agria, în ziua 21-a a lui August, fiind de față și preacucernicul domn al Agriei, a văzut că se înalță focuri și se cîntă Te Deum laudamus, fiindcă Ștefan, voievodul Moldovei, îngenunchiase ca la 13 mii de turci... ba chiar văzu că se citește scrisoarea pe care maiestatea regală o trimisese preacucernicului domn al Agriei.

Iscodit despre vremea cînd se petrecuse acea izbîndă, spuse că nu știe. Acestea sînt cu putință, dacă cele mai sus scrise sînt adevărate, căci s-a scris înainte că Ștefan și-a refăcut oastea în tîrgul Camenița, atît cît a putut a o face, fiindcă, fără a socoti prada luată de tătari, alți valahi, fugind cu avuturile mai însemnate spre locuri sigure, din aceștia pe cîțiva a avut putința a-i aduna.

Însă zisul Batista, auzind astă veste de la mine, zise că era cu putință ca după ce valahul se așternu pe fugă din Valahia, turcii risipiți, după cum se spune, în cete, rătăceau prin Valahia.

Preaînaltul să ocrotească întru bucurie pe Sanctitatea Voastră spre binele bisericii sale sfinte. Din Breslau, în ziua a 16-a a lui Septembrie 1476.
Al Santității Voastre

Nedemn supus
Baldassar de Piscia

Biblioteca Marciana. Veneția, Classis X, codex CLXXVIII.
Ediții: C. Esarcu, *O relațiune contemporană inedită despre Ștefan cel Mare (1476) din Biblioteca Marciană din Veneția*, în „Columna lui Traian" VII, 1876, p. 376—380 (în Biblioteca Academiei R.S.R. microfilme. MP 152).

(C. VLAD)

36 1476 septembrie 17, Buda.

Luca Lupo scrie principelui Milanului că ştirile date de veneţieni în legătură cu înfrîngerea unei oştiri turceşti plecate să asedieze o cetate românească pe Dunăre sînt neadevărate.

Illustrissime princeps et excelsissime domine, domine mi colendissime. Questi prosimi zorni scrisse al'Illustrissima Signoria Vostra de la ricevuta di tre littere, de quella per la graveza del mio grande male non podeti scrivere, se non poche cose: del Turcho niente, benchè di lui achadesse a poterse scriver di molte cose. Desideroso di satisfare al voto di Vostra Excellentia, mandai da uno gran maestro, me volesse dare in nota quanto che del Turcho fosse achaduto fino al hora presente; il qual sumariamente me manda la introclusa lista, quale è verissima, et, se altramente d'altrui fusse stato scripto al' Illustrissima Signoria Vostra, tegna questo per vero; questo dico, perchè li oratori venetiani scriveno mille busie, non che loro credano de scriver se non il vero, ma voleno cum tanto subtilità e importunità investigar i fati di questo serenissimo rè [1] e dil Turcho, che spesse fiate gli fi dato di tal parti, e in consequentia misser Justiniano Cavitello [2], quale ciò che scrive mendica da lo oratore veneciano, cade in simile errore de scriver spesso il falso. Io da bono loco sempre hò il vero. Scrisse lo oratore de' Venetiani [3], che el Valacho [4] havea dato una rotta ad octo millia Turchi, quali erano andati cum certi navilii e galie per expugnare una bastia che faceva el dicto Valacho su el Danubio [5], e questa tal novella non è vera, mà falsissima e, como chel'l scrisse quella, così ne hà scripto infinite altre, non credendo però lui scrivere il falso, ma sono parti che se dano ala brigata ale fiate. Quelli Turchi, di che fà mentione la introclusa lista [6], quale la Maestà de questo serenissimo rè aspectava li fussino conducti a la zornata, li furono conduti el dì di la Nativitâ di la Madona [7]. Sono già più de octo zorni, che non m'è venuto febre; attendo solamente a ristaurarme e, ristaurato che sia, non passarà cosa, di la quale la Vostra Illustrissima Signoria non sia avisata. Ali piedi di la quale continuamente mi ricomando.

Bude, die XVII Septembris 1476

E. Ilustrissime Dominationis Vestre

Fidelissimus servitor

Luchas Lupus, etc. manu alia

---

[1] al Ungariei
[2] Vezi scrisoarea nr. 42.
[3] Sebastiano Badoer (Acta Extera, V, 282—3, 287, 291, etc.). Cf. Esarcu, *Ştefan cel Mare* (Bucureşti, 1874), no. XI, pp. 69—72).
[4] Ştefan cel Mare
[5] De la 22 iunie la 17 iulie 1478, după Ureche, Ştefan repara Chilia. Kogălniceanu, I, 132 (ed. I), 166 (ed. II). Cf. Bogdan, *Cronici inedite* 56/1479.
[6] Lipseşte
[7] 8 septembrie

Preastrălucite, preaînălţate şi preavenerate principe. Acum cîteva zile am scris preastrălucitei voastre Seniorii despre primirea celor trei scrisori; din pricina gravităţii bolii mele n-am putut să scriu decît puţine lucruri: despre sultan nimic, cu toate că despre el s-ar cădea să se scrie multe lucruri. Dornic să satisfac dorinţa excelenţei voastre, trimisei unui mare maestru ca să binevoiască să-mi comunice ce i s-a întîmplat Turcului pînă acum; care îmi trimise, pe scurt, lista cuprinsă aici şi al cărei cuprins este foarte adevărat şi dacă altcineva a scris preastrălucitei voastre seniorii în alt fel, să nu luaţi ca adevărată decît pe aceasta; spun asta, pentru că solii veneţieni scriu mii de nimicuri, nu pentru că ei cred că aceea ce spun nu este adevărul ci pentru că vor să iscodească cu atîta isteţime şi insistenţă faptele acestui prea strălucit rege şi ale sultanului încît din acele părţi le sînt furnizate poveşti şi, în consecinţă, Giustinian Cavitello, deoarece ceea ce scrie cerşeşte de la solul veneţian, cade şi el în greşeli asemănătoare adică de a scrie deseori neadevărul. Eu am spus întotdeauna adevărul. A scris solul veneţian că Românul a înfrînt opt mii de turci, care merseseră cu nişte corăbii pentru a asedia o cetate pe care-o făcea zisul Român pe malul Dunării, iar această ştire nu este adevărată, ci falsă; şi cum a scris despre aceasta, la fel a scris şi foarte multe altele, necrezînd totuşi că el minte... Acei turci despre care aminteşte lista inclusă aici, pe care acest preastrălucit rege îi aştepta, au fost aduşi repede, şi au fost escortaţi ⟨în faţa regelui⟩ în ziua Naşterii Fecioarei. Sînt deja mai mult de opt zile, de cînd sînt bolnav de febră; aştept numai să mă restabilesc şi, odată sănătos, nu se va întîmpla nimic despre care preastrălucita voastră seniorie să nu fie încunoştinţată. La picioarele căreia mă încredinţez pentru totdeauna.

Buda, ziua 17 septembrie 1476.

Al preailustrei şi strălucitei voastre domnii, preacredinciosul servitor Luchas Lupus, etc., ⟨scris de⟩ altă mînă.

Arhiva de Stat, Milano, c. Ungheria.
Ediţii: N. Iorga, *Acte şi fragmente*, vol. III, p. 57—58.

(M. NEAGOE)

37 1476 septembrie 23, Veneţia.

Senatul veneţian comunică lui Antonio Donato, sol al Republicii la Curia Romană, ştirile trimise din Transilvania referitoare la poziţia regelui maghiar faţă de ameninţarea turcească şi relaţiile cu regele Poloniei, anunţîndu-i şi intenţia de a porni o cruciadă creştină în părţile transilvănene şi moldoveneşti împotriva turcilor.

Sumus ex partibus Transilvanae ab Hemanuele secretario nostro facti certiores de progressibus Turcis et statu conditioneque illarum rerum: quae omnia, ut intelligatis, mittimus vobis incluso exemplo et volumus, ut cum

Summmo Pontifice communicetis, additis illis verbis et rationibus, quae vobis accomodatae videantur ad inducendum atque adeo inflammandum Summum pontificem in cura et studio non deserendarum, sed iuvandarum potius rerum praedictarum.

Continetur in litteris suprascripti Hemanuelis inter caetera memoramentum instaurandarum indutiarum inter Ser^mos dominos reges Poloniae et Hungariae, quam nos non solum utilem et penitus necessariam fore existimamus, ita, ut sine ea inutilem et inefficacem iudicandam censemus omnem impensam et omnem provisionem et conatum, qui ab Sede Apostolica et ab omnibus christianis principibus fieret pro favore rerum christianarum, pari modo necessariam iudicamus bonam etiam compositionem et pacificationem procurandam et faciendam inter Imperatoriam Maiestatem et Ser^mum dominum regem Hungariae, qui expeditus et securus ab his vicinis, et etiam intrinsecis dissensionibus et molestiis robustius vacare proprie propugnationi adversus communem inimicum possit: et propterea vos priusquam istinc discedatis plusquam semel sitis cum Summo Pontifice, procurate et studiose quaerite, ut Sanctitas ipsa, quae sola per auctoritatem supremam suam prospicere utrique rei potest, vel per litteras, vel per nuntios, sicut Beatitudini Suae visum fuerit, prospiciat et efficiat, quod tam indutiae praedictae inter utrumque regem prorogentur et firmentur, quam suprascripta etiam fiat cum imperatore compositio et pacificatio.

Ad haec ambo probaremus etiam publicationem crutiatae in partibus illis Transilvanis et Moldaviensibus, et alibi, ubi prodesse rebus christianis posset. Hanc etiam partem Beatitudini antedictae memorate et suadete, quantum potestis; etc.

Sîntem înştiinţaţi din părţile Transilvaniei de Emanuele, secretarul nostru, de mişcările turcilor şi de starea şi rînduiala lucrurilor de acolo; toate acestea, spre a le afla, vi le trimitem în copia alăturată şi voim să le împărtăşiţi supremului pontif, adăugînd acele vorbe şi socotinţe care vi s-ar părea potrivite, ca să-l îndemnaţi şi într-atît să-l stîrniţi pe supremul pontif, nu spre a ne lipsi de îngrijirea şi rîvna sa, ci mai degrabă spre a da ajutor în acele pricini sus-zise.

Este cuprinsă în epistola sus-scrisului Emanuele, printre altele, şi pomenirea statornicirii unei curmări a gîlcevii dintre prealuminaţii domni regii Poloniei şi Ungariei, care lucru noi îl socotim într-atît de prielnic şi cu totul trebuincios, încît fără de acesta judecăm ca fără folos şi lipsită de izbîndă orice cheltuială şi orice grijă şi orice încercare, ce s-ar face de către Scaunul Apostolic şi de toţi principii creştini, şi tot într-acest chip judecăm ca trebuincioasă buna învoială şi împăciuirea de care trebuie a se îngriji şi a se face între Majestatea sa Imperială şi Prealuminatul domn regele Ungariei, care, despovărat şi netemător din partea vecinilor săi, ba călcînd chiar peste dezbinările dinlăuntru şi pe supărări, să poată a fi slobod cît ce priveşte ocrotirea sa, şi gătit împotriva potrivnicului comun; şi într-aceea voi, mai înainte ca să plecaţi de acolo, să mergeţi mai mult de o dată la supremul pontif şi să îngrijiţi cu silinţă şi vă străduiţi ca Sanctitatea Sa, care singură, în temeiul autorităţii sale supreme, poate să poarte de grijă oricărui lucru, ori prin scrisori,

ori prin trimişi, după cum va găsi de cuviinţă Preafericitul ‹Părinte›, să poarte de grijă şi să izbutească şi a creşte şi a da trăinicie sus-ziselor curmări de gîlceavă dintre toţi regii şi a face învoială şi împăciuirea sus-scrisă cu împăratul.

Pentru aceste două pricini încuviinţăm chiar vestirea unei cruciade în acele părţi transilvănene şi moldoveneşti, şi oriunde ar putea fi de folos treburile creştineşti. Iară această pricină amintiţi-o Preafericitului ‹Părinte›, şi siliţi-vă cît vă e cu putinţă către ea etc.

Arhiva de Stat, Veneţia. Original. Delib. Senato, I, Reg. 27, fol. 97.
Ediţii: A. Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 25—26, doc. 22.

(C. VLAD)

38 1476 octombrie 8, Veneţia

Senatul veneţian porunceşte solului Emanuele Gerardo să-l vestească pe voievodul Ştefan că papa şi regele Ungariei au convenit să-i trimită ajutoare pecuniare şi să-l îndemne să continue lupta împotriva turcilor.

Hemanueli Gerardo Secretario nostro in Moldavia. Nonnullas accepimus litteras tuas ex Brassovia quarum postremae sunt diei (loc gol) mensis Augusti proximi et conditiones statumque rerum Ill. Stephani Vayvodae cognovimus ad quem verisimile nobis sit ut tu jam pridem accesseris quum praesertim ob Turci cum copiis suis ex provincia discessum nullo omnino occupato oppido et praeter abactam praedam nullo alio illato detrimento et egresso Vayvoda et per totam Moldaviam intrepide ob equitatem itinera tuta esse debent. Et si quid forte ob recentiam tumultus et trepidationis periculi extaret, regiae copiae versus Vayvodam profectae ut scribis poterant tibi securum transitum praestare; et non dubitamus quod iuxta mandata quae tibi dedimus habita etiam per te diligenti ratione ad praesentes rerum terminos usus fueris non solum verbis tibi imperatis sed hic etiam quae tempori sint accomodata. Sed tamen quum plurimum ut vides mutatae sunt rerum conditiones volumus et tibi mandamus ut de detrimento recepto indolere nostro nomine, et postea de Turci discessu deque recuperata provincia et dominatu gratuleris cum omnibus ilis verbis quae utrique parti et affectui nostro in utramque conveniant, ut non vulgariter sicut plerumque fit sed ex animi sententia gravate ferre videamur quamcumque incomoditatem eiusdem Domini, et e diverso ex intimo cordis affectu gaudere et letari omni prosperitate, commodo et exaltatione. Post haec volumus ut declares Excellentiae praedictae nos re et effectu, sicut in tua commissione promittimus, procurasse ut subveniretur rebus eiusdem Vayvodae; et cognito motu Turci contra illum non contenti priore oratore nostro unum alterum simul cum legato apostolico pecunias deferente misimus qui sollicitaret auxilia danda eidem Domino Stephano, ut contra hostis furorem se tueri et conservare posset.

Voluissemus ut auxilia et copiae illae gentium quas tu vidisse scribis celeriores fuissent, sed tamen factum id est quod fieri a nobis potuit, sperantibus auxilia ipsa cuncta virtuti et magnanimitati eiusdem Domini posse illum non solum in statum stabilire suum sed quicquid est reliquorum hostium et cum alterius Valachiae Vayvoda et cum alio forte quopiam facile ex omni provincia eiicere, ad quod tu Excellentiam suam hortare, inanima et inflamma quantum potes, impleque magna et ampla spe subsidii pecuniarii sibi conferendi ex generali iam in Curia conclusa contributione quae tractabatur ut scis; per operam enim nostram et assiduum memoramentum et instantiam factam per nostrum oratorem pro Illus-o Vayvoda praedicto convenere potentiae conferentes promisit Summus Pontifex et Regia Majestas Hungariae assensit ut conveniens portio pecuniarum detur ex illa contributione suprascripto Vayvodae, sicque cum fuerit tempus collectis pecuniis fiet sine ulla dubitatione. His et aliis bonis et amplis verbis excita, erige et accende ut diximus Vayvodam praedictum ad opprimendos adversarios suos, stabiliendumque et amplificandum statum suum et ad coetera omnia quae contra hostem et in favorem rerum christianarum possibilia sint. Haec est principalis pars et causa curae et muneris tibi impositi sicut in tua tibi diximus commissione, cui incumbe indefesse et toto ut aiunt pectore. Scribe omni die et nos tene cum veritate advisatos de omni motu et de omni conditione rerum, de viribus et potentia deque omni favore et contrario quid habet idem Vayvoda in provincia ipsa et ex omni latere et parte tam Hungariae quam alterius Valachiae, Poloniae, Scithiae, cum quibus omnibus gentibus habet confinia et breviter de omni alia re quae digna sit nostra scientia quod ut veratius facere possis ex visu et cognitione propria quam ex auditu et aliorum relatione, tu vade secum quocumque ipse iverit, et sicut in tua continetur commissione cave ab eo discedere sine expresso nostro mandato.
Mittimus ad te litteras patentes quibus fidem facimus de ducatis CC mutuo per nos datis oratoribus illustrissimi domini Stephani Vayvodae; tu querito pecunias ipsas recuperare tibi pro tuis impensis necessarias, et si non potes exigere totam quantitatem exige dimidium sive id quod potes. Scripsimus preterea ad oratorem nostrum in Hungariam ut tibi provideat de ducatis centum qui faciliorem modum habebit per viam mercatorum in nos trahere pecunias, quam tu, qui longius distas et ubi forte negotiatio locum non habet praesenti tempore.

De parte 121 — De non 0 — Non sinceri 0.

Am primit cîteva scrisori ale tale din Braşov, din care ultima este din ziua de ... a lunii august de curînd trecute, şi am cunoscut rînduielile şi starea treburilor preailustrului Ştefan voievod, la care este ca şi sigur pentru noi că ai ajuns de mult, mai ales că turcii s-au tras înapoi cu urdiile lor din ţară fără să fi pus stăpînire pe nici un tîrg şi, nesocotind prada apucată, n-au pricinuit nici o altă stricăciune; şi după ce ieşi voievodul neînfricat cu călărimea sa prin toată Moldova, drumurile trebuie că sînt ferite. Şi de s-ar mai afla cumva vreo primejdie din pricina zarvei şi a învolburării proaspete, oştile regeşti plecate înspre voievod ar putea cumva servi să-ţi facă trecerea fără griji. Şi nu şovăim a crede că, după poruncile ce ţi-am dat, judecînd ca un bărbat

înţelept la sorocul acestor treburi, ai să te foloseşti nu doar de vorbele ţie poruncite, dar nimerite pentru aceste vremuri, ba încă, de vezi că s-au schimbat mult rînduielile, venim şi-ţi poruncim ca la orice necaz suferit să faci plîngere în numele nostru; şi mai apoi, pentru tragerea înapoi a turcilor şi redobîndirea ţării şi a domniei, îl vei gratula cu toate acele vorbe, ce fiecărei părţi şi simţirii noastre sînt pe potrivă, căci nu cu vorbe de clacă, cum se întîmplă adesea, ci din pornirea sufletului ne arătăm anevoie a răbda orice supărare pricinuită domnului, şi osebit, din lăuntrică aplecare a inimii ne bucurăm şi ne veselim pentru toată îndestularea, priinţa şi înfocarea lui. Peste aceste, voim să-i arăţi Înălţimii Sale că noi prin faptă şi simţire, aşa cum am făgăduit prin solia ta, ne-am îngrijit să se dea sprijin la treburile acelui voievod, şi cunoscînd mişcarea turcului asupra lui, nemulţumiţi de solul nostru de mai înainte, am trimis un altul dimpreună cu legatul apostolic, purtînd banii, ca să ceară să se dea ajutoare acelui Ştefan, ca împotriva turbării vrăjmaşului să poată a se apăra şi feri. Am fi voit ca ajutoarele şi pîlcurile de oaste ale acelor neamuri, pe care scrii că le-ai văzut, să fi fost mai iuţi, dar am făcut ceea ce puteam face, trăgînd nădejde că aceste ajutoare, alăturîndu-se vredniciei şi alesului suflet al acestui Domn, pot nu doar a-l statornici în starea lui, ci încă a goni lesne din ţară ce mai rămăse din vrăjmaşi, laolaltă cu voievodul cesteilalte Valahii şi cu oricare altul, la care faptă pe Înălţimea Sa să-l îndemni, îmboldeşti şi aprinzi cît de mult poţi; sădeşte mare şi cuprinzătoare nădejde că i se va da sprijin bănesc din colecta generală, care deja se orînduia, după cum ştii, în Curie; căci prin rîvna noastră şi prin necurmată amintire şi stăruinţă împlinită de solii noştri în folosul zisului ilustru voievod, puterile au statornicit prin învoială, supremul pontif a făgăduit şi Majestatea Sa Regele Ungariei a încuviinţat ca o parte convenită de bani să se dea din acea colectă sus-scrisului voievod, şi aşa să se facă fără şovăială cînd va fi vremea să se adune banii.

Cu aceste şi cu alte bune şi cuprinzătoare vorbe aprinde, trezeşte şi urneşte aşa cum am zis pe zisul voievod să-şi calce potrivnicii, spre a-şi statornici şi spori starea sa, şi tot astfel spre celelalte, care în contra vrăjmaşului şi spre folosul treburilor creştineşti sînt cu putinţă. Acesta e rostul de căpetenie şi pricina îngrijirii şi slujbei încredinţate ţie, aşa cum te-am sfătuit pentru solia ta, căreia să i te închini necurmat şi, cum se spune, din tot sufletul. Scrie în fiece zi şi trimite veste cu adevăr de orice mişcare şi rînduială a lucrurilor, de forţe şi tăria lor, de orice are priincios şi potrivnic acel voievod în ţara lui şi în orice margine şi ţinut al Ungariei şi cesteilalte Valahii, Poloniei, Sciţiei, cu toate neamurile cu care are hotare, şi, în scurt, de orice pricină demnă de ştiinţa noastră, cît mai cu adevăr poţi a o face şi văzînd şi cunoscînd însuţi, iară nu din auzite şi din povestea altora, şi mergi cu el oriunde ar merge acela, şi aşa cum se cuprinde în solia ta, fereşte a pleca de la el fără porunca noastră lămurită.

Ţi-am trimis o scrisoare deschisă prin care îţi încredinţam două sute de ducaţi, daţi împrumut solilor preailustrului domn Ştefan voievod; tu cată să redobîndeşti aceşti bani trebuincioşi pentru cheltuiala ta, şi dacă nu poţi a cere toată suma, cere jumătate sau atît cît poţi. Am mai scris şi solului nostru din Ungaria să-ţi pună la îndemînă 100 ducaţi, căci se vede în chip mai lesni,

cios va căpăta acela banii de la noi prin mijlocirea negustorilor, decît tu care prea departe te găseşti, într-un loc unde negustoria nu-şi face drum în vremea de faţă.

Au votat pentru 121 — Împotrivă 0 — S-au obţinut 0.

Arhiva de Stat, Veneţia. Delib. Senato I, Reg. 27, fol. 100 tergo. Original.

Ediţii: C. Esarcu, *Ştefan cel Mare...*, în „Columna lui Traian, IV, nr. 12, octombrie 1873, p. 232, doc. V; C. Esarcu. Ştefan cel Mare. Documente descoperite ... p. 43—46; Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 15, doc. XX.

Textul reprodus după C. Esarcu, *Ştefan cel Mare...*

39 1476, octombrie 10 — 19.

Scrisoarea lui Eminek Mîrza, prin care motivează sultanului Mehmed al II-lea neparticiparea tătarilor din Crimeea la campania Moldovei.

Hüvelgani

vehüvessultani bin-isultan es-sultan Mehmed han

Elhamdülâhüllezi iza şerrefe mülük-el islâm-i caale sultanehu eşrefüs sultan-ülâzam el-malikül ... mücâhit el-murabit el' musagir elmuzaffer elmensur seyfüddünya ve'ddin sultan ül-islâm ve' l-muslimin yakeyl adlü fi' âlemin munsiful malumin minezzalimin kami' ul havariç vel mütemerridin varisül mülk ul-'Arab vel' Acem vel' Türk fatih ül-aktar fatih ül-memâlik vel' Akalim vel'esmar sedd ül-tugat vel' bugat vel' küffâr Iskender-üz-zeman sakinun alâ tahtı Süleyman nasir -ül-' adlü vel' ihsan zillüllahi fi ardihi el-Kayim bisünnettihi ve farzehi halle'dallahu teala mülkehu ve sultanihu ve nasara cüyuşehu ve a'vanehu ilâ cenab ül-âli ve sultan ül-vali m'aruz oldur ki şerif hazretlernizden biz miskin hadimlernize kelâmi şerif geldi ki Hundigâr Hazretleri Kara Boğdan aleyhüllâne üzerine gazaya kasteyledi sizlere dâhi i'lâm oldur ki cemü leşkerinizle Hundigâra muvafakat edüp dini islâmga muavenet edüp ol tarafdan yürüseniz deyu bize haber degdi ise özümüzün yağımız dahi varılgâç sizim hizmetnizi kabul edüp istidadı harp va alâti darp ile rekabana barduk bir nice kâfir kalalarini ihräk ittük ganimeti kesir aldık bihesab badehu rücu kılınınca haberi mühmel geldi ki yagi geldi ivlermizi gâret idi deyu derhal ilgar ganimetlerimizi salup rücu itmeğe kast ittük ise kâfir ardımızdan gelüp bizim ile muharebe-i kesir kıldı hayli kişimiz zayi oldu iki karındaşım şehit oldu istidadlarımız atlarimız zayi oldu özümüz bir at ile geldük badehu bizim akabimizce yagimiz taht lekşeri ile gelüp illermizi aldı biz Kırım şehirinde idük semüz atlarımiz yok idi ki çıkıp muharebe kilay idük Kırım şehrine dahi gelüp muharebe kılmak dilâdi amma kalaye kâr idebilmedi bu mühmel haberlere olup işittük ki Kara Bogdan'aleyhullanemhu üzerine mansur muzaffer olmuşsuz kema kalellahu taalâ nasrum minellah va fethun karip bessir ül-müminin sizin mubârdk cemaletiniz ile müşerref ola bilemedük elhamü-lillah

2. Scrisoarea lui Eminek Mîrza

ayetinin beşâreti birlâ hazreti resulûn aleyhissalat-ü ves-sellâm mukaddes mutahhar ruhunun istimdadı ile hezimet kılmişsız deyu semimize deydi ise gönulmüze gayet feruh ve sürur nâsil oldu ve badehu Yegân Beygeldi ise rast Yegân Bey uzanabilmedük ki arada yagi var idi na'gâh yolda yagi ucaragi dahi zayi bulgay sizin hatırıniz bize kalgay deyu sizden hicap ittük bizim hazir leşkeri azim yok idi deyu hazreti aliyenize rik'a irsâl kılındı Tahriren fi evahiri şehr ül-mübârek cemazi ye-ahir sene ahâdi ve semanine ve seman mie.

Aptühu tahiyyet el-fakir Eminek.

Lui Allah, atotdăruitorul [1]

Şi <dărnicia> lui Allah asupra sultanului, fiu de sultan, sultanul Mehmed han [2].

Laudă lui Allah care, atunci cînd cinsteşte pe stăpînitorii Islamului, acordă prin puterea sa onoare şi cinstire celui mai mare Sultan [3], stăpînitorul cel mai ilustru care este, din dragoste către Allaẖ, luptătorul cel mai dîrz pentru lumea cea dreaptă, cel ce veghează pentru credinţă, victoriosul binecuvîntat, sabia lumii şi a credinţei, sultan al Islamului şi al musulmanilor, cel ce face să troneze dreptatea în lume, apărător al celor obijduiţi, împotriva tiranilor, cel care-i supune pe păcătoşi [4] şi pe răzvrătiţi [5], moştenitor al împărăţiei stăpînitorilor arabi, perşi [6] şi turci, cuceritor de ţări, cuceritorul regatelor, al ţinuturilor (*akalim*) [7] şi al zonelor (*ahasar*), zid ⟨în faţa⟩ tiranilor, nelegiuiţilor şi ghiaurilor, Alexandru al timpului ⟨nostru⟩, cel care stă pe înaltul tron al lui Solomon, ajutor ⟨în împărţirea⟩ dreptăţii şi binefacerilor, umbra lui Allah ⟨pe pămînt⟩, cel care respectă tradiţia dreptei credinţe a califatului sunnit [8] şi îndatoririle sale ⟨rituale⟩; preaînaltul ⟨Allah⟩ să aibă în grijă deapururi domnia şi stăpînirea lui, să ajute victoria oştilor sale şi a vasalilor săi [9].

Jalba (*m'aruz*) către măria sa cea ilustră, sultanul stăpînitor, este aceasta că nouă, sărmanilor voştri slujitori, ne-au sosit din partea înălţimii voastre binecuvîntatele cuvinte că înălţimea sa sultanul a hotărît să pornească război sfînt împotriva moldoveanului [10]. Vi se dă şi vouă de ştire că, supunîndu-vă suveranului cu toată oştirea voastră şi sprijinind credinţa islamică, să porniţi ⟨expediţia⟩ din acea parte. Atunci cînd am primit această veste, deşi, la rîndul nostru aveam duşmanii noştri [11], primind să vă slujim, am alergat în suita

[1] Formulă diplomatică *da'vet* — „invocatio"
[2] Formulă diplomatică *du'va* — „salutatio"
[3] Mehmed al II-lea.
[4] În text *Havaric* — denumirea unei secte musulmane eretice.
[5] În text *Mütemerrid* — textual înseamnă „reacţionar"
[6] În text *'Agem* — denumire dată Iranului de către arabi
[7] Formă flexionată din *Iklim* însemnînd şi climă.
[8] Sunna sau *sunnitismul* reprezenta „ortodoxia musulmană" spre deosebire de *şi'ia* — schizma sau erezia în islam (perşii).
[9] Indiferent de credinţă.
[10] Este vorba de Ştefan cel Mare
[11] Se referă în primul rînd la tătarii sau mongolii Hoardei de Aur de sub hanatul lui Seyyid Ahmed care lupta pentru refacerea unităţii hanatului său, aflat atunci în plină destrămare.

voastră cu vrednicia vitejiei noastre, cu armele şi uneltele noastre de luptă şi am ajuns la vrăjmaş [12]. Am ars multe cetăţi ale ghiaurului [13] şi am luat pradă bogată. Apoi, înainte de a ne întoarce ne-a ajuns o ştire tristă care zicea că „a venit duşmanul şi pradă casele voastre". Atunci părăsind fără zăbavă prăzile [14], am hotărît să ne întoarcem neapărat. Ghiaurul ⟨de moldovean⟩ ajungîndu-ne din urmă a făcut război crîncen cu noi şi ne-a omorît mulţi oameni; doi fraţi de-ai mei şi-au găsit moartea de eroi-martiri *(şehid)*. Ne-au pierit luptători de vază, precum şi caii noştri; noi înşine am venit cu un cal ... După aceea, îndată după noi, a venit duşmanul nostru împreună cu oastea taht' ului [15] şi a luat ţinuturile noastre. Atunci noi eram în oraşul-Crimeea *(Kîrîm-Şehir)* [16]. Nu aveam cai zdraveni (*semiz*) spre a ieşi ⟨înaintea lor⟩ şi a ne război. ⟨Duşmanul⟩ venind şi în Kîrîm-Şehir, a dorit să facă război, dar cetatea nu a putut-o lua.

Odată cu aceste ştiri proaste am primit şi vestea că aţi fost victorios asupra afurisitului de moldovean. Şi, aşa cum a spus Allah cel preaînalt: „victoria noastră este de la el şi cuceririle noastre pregătesc izbînda apropiată a dreptcredincioşilor [17] în întreaga lume". Potrivit cu acest surat [18], cînd a sosit la auzul nostru vestea plăcută că i-aţi învins cu ajutorul sufletului preasfînt şi preacurat al măreţului Profet, în inima noastră s-a trezit veselie şi bucurie mare.

Şi apoi, deşi Yegân bey [19] a venit, nu am reuşit să-l trimitem mai departe, deoarece duşmanul se afla la mijlocul ⟨drumului⟩ [20]. Am socotit că întîlnindu-se pe neaşteptate cu vrăjmaşul, acesta îl va face pierdut şi atunci măria voastră vă veţi supăra pe noi. Ne-am ferit de ⟨supărarea⟩ măriei voastre.

S-a trimis scrisoare ⟨rik'a⟩ măriei voastre preailustre spunînd că noi nu am avut oaste mare pregătită ⟨pentru expediţie şi luptă⟩.

S-a scris la sfîrşitul binecuvîntatei luni cemazi-ül-ahir, anul opt sute optzeci şi unu [21].

Vă salut cu smerenie

Sărmanul de mine, Eminek [22]

Biblioteca Topkapı Sarayi Müzesi, nr. vechi (*Eski Kayt*) 14/7366; (18 × 48 cm), scris *nesih divani*; Arhiva Topkapı Sarayi E. nr. 3179 (în arabă) şi E. 6495.

---

[12] Adică au atins hotarele Moldovei, marcate pe atunci de Nistru *(Turla)*

[13] Ale Moldovei lui Ştefan cel Mare, aşezate pe Nistru.

[14] *Ganimetlermizi salub*, textual „aruncînd prăzile noastre".

[15] Adică a Hoardei de Aur sub comanda lui Seyyid Ahmed han.

[16] Trebuie să presupunem că Eminek Mîrza cu ai săi, tătari şirini, se aflau la „Vechiul Krîm" *(Stari Krîm)*, corespunzînd cu oraşul Solhat.

[17] Turcilor musulmani, mahomedani.

[18] Adică verset din Coran *(Kuran)*.

[19] Nu este exclus să fie un sol otoman trimis de Mehmed II în drum spre Moscova, poate chiar spre Polonia lui Kazimir IV, deşi acesta era în alianţă cu Seyyid Ahmed.

[20] Este vorba de oastea Hoardei de Aur.

[21] Termenul *evâhir* se referă nu la ultima zi, ci la ultima decadă lunară, corespunzînd cu 10—19 octombrie 1476.

[22] Căpetenia tribului tătăresc şirin din care a făcut parte mai tîrziu (sec. al XVII-lea) şi Cantemir Mîrza. Avînd mare influenţă în hanatul tătăresc din Crimeea a jucat un rol important în a doua jumătate a veacului al XV-lea, pînă la 1484, contribuind la întronarea şi detronarea lui Mengli Giray han. Nu este exclus să fi fost primul *Nur et-tin sultan*, adică şef al armatei tătarilor din Crimeea.

Ediţii: Fevzi Kurtoğlu, *Ilk Kîrîm hanlarının mektupları (Scrisorile primilor hani tătari din Crimeea)* în „Belleten", Türk Tarih Kurumu, nr. 3—4/1937, p. 644—646 (text turc transcris + facsimile); A. N. Kurat. op. cit., p. 103 Tahsin Gemil, *Două documente tătărăşti referitoare la campania din 1476 a sultanului Mehmed al II-lea în Moldova*, în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie A. D. Xenoaol", Iaşi, 1968, V, p. 192—193 (introducere + text tradus în limba română).

Aici textul redat după microfilmul aflat la Arhivele Statului-Bucureşti.

(M. GUBOGLU)

40 1476 noiembrie 15, Buda.

Regele Matei Corvin anunţă lui Ernest, principele elector al Saxoniei, că oştile sale i-au alungat pe turcii care năvăliseră în Moldova în număr mare şi l-au pus domn în Ţara Românească pe Vlad Ţepeş în locul lui Basarab, fugit în Turcia.

Postquam vero copias nostras, quas ad regna maioris minorisque Valachiae .tutanda transmiseramus, ad nos revocavimus, pontes super Danubio et Zavo fluminibus extruximus et ad invadendum denuo hostem ipsiusque regnum nos paravimus; ipse (Turcus), ut est potentissimus, mirabilem brevi congessit exercitum, castra metarique coepit et quo nos diverteremur intendere, cumque cerneret se per nos, quemadmodum superiori anno, fatigari et nostra cunctatione plurimis damnis et gravissimis expensis affici, tradente sibi transitum perfido Bozorad regni Transalpini waivoda, Moldaviam invasit, waivodam, qui nimis propriis viribus confisus, non expectato exercitu nostro, confligere voluit, prostravit coepitque civitatem et castrum Nemecz obsidione cingere ac bombardis et machinis oppugnare, contra quem duos imperatores gentium nostrarum cum circiter sexaginta milibus hominum transmisimus. Hos ubi ille appropriare percepit, obsidione soluta, relictis tormetis et multis impedimentis, turpem se convertit in fugam, nec respiravit, donec iter, quod pluribus hebdomadis intrando absolverat, triduo confecit rursusque Danubium remeavit, nec destitit quoad Constantinopolim rediit. Quanta in fuga illa, in hominibus et iumentis, damna susceperit, vix credi posset; vera namque omnium qui istinc veniunt relatione, ultra quinquaginta milia hominum invisendo illo ingressu primo quidem ferro, deinde fame, peste et nimio periere labore. Imperatore itaque in fugam converso, iussimus capitaneos nostros regnum Transalpinum ingredi, infidelem Bozorad excludi et Draguliam, virum armorum et Turcis infestissimum, in waivodam erigi, quod favente Altissimo iam effectum est. Fugit Bozorad regnoque pulsus, in regno Bulgariae, omnes, quos potuit Turcos in subsidium adduxit, conflixit et Deo Optimo cooperante prostratus, ut solum Turcorum occisi et capti sint circiter decem et octo milia, ipse denuo fugae se commisit, castrum, quod caput est regni munitissimum [1], intravit, quem capitanei nostri insecuti sunt, ac ille, metuens obsidionem, ad Turciam tertio fugit. Exinde obsessum est castrum et duabus

[1] Probabil castrul Dîmboviţa (Bucureşti)

hebdomadis expugnatum sicque regna illa inferiora et mari contermina tuta et secura deinceps reddita sunt; etc.

Datum Budae, 15 die Novembris. Anno Domini 1476.

După ce am chemat înapoi oştirile noastre, pe care le trimisesem ca să apere ţările Valahiei mari şi mici, am înălţat poduri peste rîurile Dunărea şi Sava şi ne-am pregătit să dăm din nou năvală asupra duşmanului şi a domniei lui; acesta ⟨Turcul⟩, fiind tare puternic, şi-a strîns în scurtă vreme o oaste nemaivăzută şi a început a-şi întări cetăţile şi locurile unde noi aveam de gînd a ne abate; şi, fiindcă băgase de seamă de la noi, după cum fusese şi anul care a trecut, că sîntem osteniţi şi copleşiţi, din pricina şovăielii noastre, de multe stricăciuni şi de cheltuieli împovărîtoare şi ⟨folosindu-se şi de⟩ înşelăciunea făţarnicului Basarab, voievodul Ţării Româneşti, care a trecut de partea lui, a dat năvală în Moldova, iar pe voievodul care, prea încrezător în puterile lui, a voit a se război cu el fără a mai aştepta oastea noastră, l-a culcat la pămînt şi a prins a-i strînge în împresurare cetatea şi tabăra de la Neamţ şi a o izbi cu bombarde şi maşini; şi împotriva acestuia am trimis doi] fruntaşi ai neamurilor noastre, cam cu şaizeci de mii de oameni. Cînd acela a prins de veste că se apropie aceştia ⟨ai mei⟩, încetînd împresurarea şi lepădînd maşinile de luptă şi multe poveri, s-a aşternut pe o fugă de ocară, şi nu şi-a tras sufletul pînă ce drumul, ce-l străbătuse vreme de mai multe săptămîni cînd venise, nu l-a izbăvit în trei zile, şi s-a întors din nou la Dunăre, însă n-a zăbovit pînă ce n-a atins Constantinopolul. Cîte risipiri de oameni şi vite a îndurat în fuga aceea, cu greu se poate crede; căci după vorbele adevărate ale tuturor care vin din acele locuri, mai mult de cincizeci de mii de oameni au pierit, dacă stăm să ne gîndim mai întîi la acea năvală de fier, apoi de foame, de molime, ba chiar de osteneală. Sultanul dară aşternîndu-se pe fugă, am poruncit acelor căpetenii ale noastre să intre în Ţara Românească, să-l alunge pe necredinciosul Basarab şi să-l înalţe voievod pe Dracula, bărbat războinic şi mereu vrăjmaş turcilor, care lucru, cu vrerea Preaînaltului s-a şi împlinit. Basarab a fugit, alungat din domnie, în ţara Bulgariei, şi pe toţi turcii care a putut a-i aduce în ajutorul său, i-a mînat la luptă, dar, cu bună voie stîndu-ne alături Dumnezeu, a fost culcat iarăşi la pămînt, încît numai dintre turci au fost tăiaţi şi prinşi ca la optsprezece mii, iar el din nou s-a încredinţat fugii, şi a intrat în cetatea de frunte a domniei şi cea mai întărită şi pe urma lui s-au pus căpitanii noştri, aşa că acela, temîndu-se de împresurare, pentru a treia oară a fugit în Turcia. Mai apoi cetatea a fost împresurată şi izbită vreme de două săptămîni şi în ăst fel ţinuturile din jos şi vecine cu marea, de acum înainte au ajuns în siguranţă şi fericite. etc.

Dată la Buda, în ziua a 15-a a lui noiembrie, anul domnului 1476.

Arhiva de Stat, Dresda. Original.

Ediţii: Fraknói V. *Mátyás Király levelei*, I, Budapesta, 1893 p. 355; A. Veress, *Acta et epistolae* I, p. 26—27, doc. 23.

Textul reprodus după A. Veress. *Acta et epistolae*

(C. VLAD)

[1] turcului

41 1476 decembrie 4, Buda.

Regele Matei Corvin aduce la cunoştinţă episcopului Gabriel Rangonio că oamenii săi, conduşi de comitele Ștefan Bathory, i-au alungat pe turcii aliaţi cu oştenii voievodului din Ţara Românească, iar acea provincie a trecut în puterea regatului maghiar.

Mathias Rex etc. Reverendissime Pater.

Supervenit nunc famulus comitis Stephani de Bathor, qui attulit ista nova, quod Bozarab vaivoda Transalpinus, qui habito magno imperatoris Turcorum praesidio contra nostros se praeparaverat, antequam Moldavus cum ipsis convenisset, profligatus sit, ubi ingens victoria parta, multi ex hostibus caesi, multi vulnerati sunt, et praesertim de Turcis, qui octo et decem milia fuisse feruntur, quasi nemo evaserit, prout ipse nuntio referente Paternitas V-ra latius intelligit. Insuper castrum, quod illius terrae fortissimum est, ad quod totius provinciae illius primus respectus est, duabus septimanis per nostros obsessum et fortiter expugnatum est, et iam regnum illud in potestatem nostram, Deo prosperante, redactum.

Ex castro nostro Budae, die 4 Decembris 1476.

Matei rege etc.

Preacucernice părinte

A sosit acum un serv al comitelui Ştefan Bathory, şi a adus ştirile acestea, cum că Basarab voievodul muntean, care, avînd mare ajutor de la sultanul turcilor, se pregătea împotriva alor noştri, a fost prăpădit, mai înainte ca moldoveanul să fi dat faţă cu el, dobîndindu-se astfel o mare izbîndă, căci mulţi dintre vrăjmaşi au fost tăiaţi, mulţi au fost vătămăţi, şi cu deosebire dintre turci, care se zice că au fost optsprezece mii, şi mai nimeni n-a scăpat, după cum o să afle cu de-amănuntul Cucernicia Voastră din spusele trimisului. Încă şi cetatea, care era cea mai puternică din ţara aceluia şi spre care se îndrepta privirea întregii ţări a aceluia ca ⟨fiind⟩ cea dintîi, a fost vreme de două săptămîni impresurată de ai noştri şi cu cutezanţă cucerită, şi aşa ţara aceea a fost trecută, cu vrerea Domnului, în puterea noastră.

Din cetatea noastră Buda, în ziua a 4-a a lui decembrie 1476.

Arhiva de Stat, Milano. Copie contemporană.
Ediţii: *Monumenta Hungariae Historica. Acta extera* V, p. 335—336; A. Veress, *Acte et epistolae*, I, p. 27—28, doc. 24.
Textul reprodus după A. Veress, *Acta et epistolae*

(C. VLAD)

42 1476 decembrie 4, Buda

Giustiniano Cavitello scrie principelui Milanului că a aflat de puţină vreme de victoria obţinută de Ştefan şi Vlad Ţepeş asupra lui Basarab Laiotă, voievodul Ţării Româneşti, care avea cu sine şi oaste turcească.

Illustrissime et excelsissime princeps et domine, domine singularissime. Hozi in questa hora è venuto uno messo del capitaneo de la Maiestà del rè de Umungaria, quale è in Valachia et Transalpina, et hà portato bone nove, como, deo dante, tuta la Transalpina è nele mane sue, et immediate la Maiestà del rè hà facto uno scritto a legato del papa [1] et mandogelo, essendo mi ala sua presentia, et gli mandò il messo proprio. Io subbito feci la copia del scritto et, qui incluso, lo mando ala Vostra Excellentia. Inter cetera fù examinato dicto messo; dice che' l capitaneo nominato Stephano et Draculia hanno havuto afare cum Boz de Raba [2] quale era vayvoda de Transalpina et che ghera in suo subsidio dece et octo milia Turchi, cioè XVIII^{m}. et quegli hanno rotti et frachasati et morti da dece milia et preso il capitaneo de' Turchi e, molti capi da contto. Item preso il capitaneo de Boz de Rab et il suo secretario el quale andava dal Turcho et tornava; item hanno presi XVIII stendardi de Turchi, perchè caduno stendardo havia sotto si mille cavalli; item quadagnato infinitissima roba et cavalli et camelli. Poy hanno acampato al castello della terra [3] et in XV zorni la hanno havuto et trovatelli dent[r]o infinitissime munitioni et, inter cetera, alcuni pavaglioni, che may non furono veduti li più belli, che havia mandato il Turcho a Bozderab, et alcuni bellissimi cavalli turchi et molti camelli et altre robe asay, et dicti donni il capitaneo manda a dire a la Maestà del rè che tuti li mandarà qui. Poy dice che, Martidi passato [4], tuto il regno de Transalpina unanimes creorono Drachulia, pur capitaneo del rè, suo vayvoda, cum grande honore. Item dice che Stefano, vayvoda di Valachia, si è unito cum Drachulia et hà condutto seco XV^{m}. cavalli; Drachulia et l' altro capitaneo del rè ne haviano XXV^{m}.; et hanno voluto li populi che tuti duy li vayvodi zurano insieme amore et confederatione; in modo che tuto quello paese si è asegurato, che' l Turcho non li poterà dare più affanno. Et essendo mò la Maestà del rè cum l' altro suo exercito a campo a Smedro, poterá valerse de tute quelle genti, quale teneva divise e poterà fare uno C ... persone, trà a pede et a cavallo, et rendem ... / Quaresema, che Vostra Excellentia intenderà tanti facti, che vi parerano de quelli de Alexandro ... Buda, IIII Decembris, hora XX, 1476.

---

[1] Baltazar de Piscia
[2] Laiotă Basarab
[3] Principala cetate a Munteniei: „cetatea Dîmboviţa" a cronicilor moldoveneşti.
[4] Marţea trecută este 3 decembrie, dar solul nu putea veni într-o zi din Muntenia la Buda; trebuie să se înţeleagă deci Marţea săptămînei trecute (26 noiembrie).

Excellentie Vestre servitor fidelissimus:

Justinianus Cavitellus, regius consiliarus

Boz de Raba è ferito a morte e fugitto solo, et alcuni dicono è morto; pur questo meso non aferma dela morte.

Preastrălucite şi preaînalte principe şi domn, domn preaales. Azi, în clipa asta sosi un trimis al căpitanului maiestăţii regelui Ungariei, care se află în Valahia ⟨Moldova⟩ şi Transalpina ⟨Ţara Românească⟩ şi a adus veşti bune, cum, cu ajutorul lui Dumnezeu, toată Transalpina se află în mîinile sale şi îndată regele a făcut o scrisoare legatului papal şi trimiţîndu-i-o, fiind eu de faţă, i-o trimise chiar cu solul. Eu îndată făcui copia scrisorii şi închizînd-o aici o trimit excelenţei voastre. Printre altele a fost examinat zisul sol; zice că numitul căpitan, Ştefan şi Dracula s-au luptat cu Basarab, care era domnul Transalpinei şi care avea 18 000 de turci în ajutorul său; şi aceia au înfrînt, au învins şi au ucis la zece mii şi au prins pe comandatul turcilor şi multe căpetenii de seamă. De asemenea a fost prins căpitanul lui Basarab şi logofătul său, care se întorcea de la sultan; de asemenea au luat 18 steaguri ale turcilor, pentru că fiecare steag avea o mie de călăreţi; de asemenea au fost capturate nenumărate haine şi cai şi cămile. Apoi, tăbărînd în faţa cetăţii ţării, au cucerit-o după cincisprezece zile şi au găsit înăuntru nenumărate provizii şi între altele unele corturi cum nu s-au mai văzut altele mai frumoase, pe care le trimisese sultanul lui Basarab şi prea frumoşi cai de rasă turcească şi multe cămile şi alte haine îndestul, şi căpitanul a trimis să-i spună Maiestăţii regelui că zisele daruri vor fi trimise toate aici. Apoi spune că marţea trecută toată ţara Transalpinei în unanimitate l-au făcut pe Dracula, de asemenea căpitan al regelui, cu mare cinste, domnul său. De asemenea zice că Ştefan, domnul Valahiei s-a unit cu Dracula şi a adus cu sine 15 000 de călăreţi; Dracula şi celălalt căpitan al regelui aveau 25 000; şi au vrut supuşii ca amîndoi domnii să-şi jure împreună dragoste şi unire; din care pricină toată ţara aceea este asigurată că Turcul n-o va mai putea vătăma. Şi fiind Maiestatea regală cu o altă oaste în tabără la Semendria, va putea să se folosească de toţi acei oameni, pe care-i ţinea despărţiţi şi va putea să strîngă 100 ... oameni pedeştri şi călăreţi şi să meargă ... Păresimi, excelenţa voastră va înţelege aceste fapte, care vi se vor părea ca cele ale lui Alexandru ... Buda, 3 decembrie, ora 20, 1476.

Prea credinciosul servitor al excelenţei voastre

Justinianus Cavitellus, sfetnic regal;

Basarab e rănit de moarte şi a fugit singur şi unii spun că e mort; totuşi acest sol nu confirmă moartea ⟨lui Basarab⟩.

Arhiva de Stat, Milano, c. Ungheria.
Ediţii: N. Iorga, *Acte şi fragmente*, vol. III, p. 58—59.

(M. NEAGOE)

43 1476 decembrie 8, Buda

Regele Matei Corvin comunică papei Sixt IV că oştile sale i-au alungat pe turci şi pe aliatul lor Basarab, voievodul Ţării Româneşti, punînd în domnie în locul acestuia pe Draculea, cunoscut pentru vitejia sa şi pentru sentimentele potrivnice turcilor.

Sanctissimo in Christo patri et domino domino Sixto divina providencia sacrosanctae Romanae ac Universalis Ecclesiae Summo Pontifici domino colendissimo.

Beatissime in Christo pater et domine colendissime. Post humilem mei commendacionem ad oscula pedum Sanctitatis Vestrae beatorum, beatissime pater, ex litteris meis novissime ad Sanctitatem Vestram datis, omnem apparatum et expedicionem gentium mearum adversus Thurcos plane eamdem Sanctitatem Vestram accepisse arbitror. Impresentiarum vero, felices utriusque exercitus mei successus ipsi Sanctitati Vestrae significo, quippe divina favente clemencia post turpem Thurcorum Imperatoris fugam de Moldavia unus exercitus meus, quem adversus ipsum Thurcorum Imperatorem habebam, antequam Vayvoda Moldaviae supervenisset, Bozorad Vayvodam Transalpinum cum praesidiis Thurcorum et multis aliis circiter decem et octo milia hominum expeditorum, quos ipse Bozorad tam de reliquiis ipsius Imperatoris, quam etiam de Bulgaria sibi astiverat, invasit, et fugato ipso Bozorad exercitus suus adeo per meum fusus est quod pauci admodum evaserunt, qui vel cesi vel capti non fuerint. Qui quidam Bozorad post suam fugam et suorum profligacionem in quamdam arcem suam, quae in Regno illo et arte et natura municior erat, ingressus, sentiens quod capitanei mei ipsum vehementer insequerentur, nil arci illi fidens, relicto in ipso praesidio, clantulum ab ea affugit et Thurciam intravit, meus vero exercitus qui circiter sexaginta milium hominum erat absque ulla cunctacione arcem ipsam obsidione cinxit et paucis admodum diebus eam obtinuit, sicque profligato Bozorad Regnum illud ex quo ad Moldaviam securus Thurcis ingressus patebat iam ad manus meas devenit et Dragula capitaneus meus vir inprimis Thurcis infestissimus et admodum bellicosus de mea voluntate et disposicione per incolas Regni illius Transalpini in Vayvodam solita solemnitate est assumptus. Alius vero exercitus meus adversus castrum Smedrew tam in terra quam aqua missus castrum ipsum aliquantisper preteriit et in capite fluminis Moravitza, ubi scilicet ipsum flumen Danubium ingreditur, in utraque ripa castellis et ponte erectis castrum ipsum Smedrew ita perstrinxit ut Thurci adeo territi sint quod civitatem quae ipsi castro iuncta et vallo fossis sepibusque admodum munita erat, obsidionis metu pro tuciori ipsorum conservacione, combusserint. Avisant autem capitanei mei quod duo Bassae scilicet Natuliae et Romaniae cum sexaginta milibus hominum eos incadere intendunt ...

Anno Domini millesimo quadringentesimo septuagesimo sexto, Regnorum autem meorum anno Hungariae etc. decimo nono, Bohemiae vero octavo.

Eiusdem Vestrae Sanctitatis devotus filius Mathias Dei gracia Rex Hungariae Bohemiae etc. Ad mandatum domini Regis

Preafîntului întru Cristos părinte şi domn monseniorului Sixtus, prin divina providenţă pontif suprem al sacrosantei biserici romane şi universale, monseniorului preaonorat.

Preafericite întru Cristos părinte şi domn preaonorat. Cu smerită închinare sărut picioarele sfinte ale Sanctităţii Voastre, preafericite părinte.

Socotesc că Sanctitatea Voastră a aflat din scrisorile mele cele din urmă, înfăţişate Sanctităţii Voastre, de toată pregătirea şi de trimiterea neamurilor mele de-a dreptul asupra turcilor. În prezenta fac cunoscute Sanctităţii Voastre norocoasele izbînzi ale oastei mele, căci ocrotindu-ne cereasca îndurare, după ruşinoasa fugă din Moldova a sultanului turcilor, o oaste a mea, pe care o aveam pregătită, a pornit asupra sultanului turcilor, mai înainte ca voievodul Moldovei să fi venit, a dat năvală asupra lui Basarab, voievodul muntean şi a străjilor turceşti şi a multor altora, ca la douăzeci şi opt de mii de oameni descărcaţi de poveri pe care acel Basarab, şi din cei rămaşi de la acel sultan, şi din Bulgaria îi strînsese în preajma sa, şi fugind acel Basarab, oastea lui a fost atît de risipită de a mea, că prea puţini au scăpat, care nu fuseseră răpuşi sau prinşi. Şi acest Basarab, după fuga sa şi risipirea alor săi, mergînd într-o cetate a sa, care era în toată ţara lui mai întărită şi prin lucrarea oamenilor şi prin aşezarea ei, a prins de veste că îl urmăresc cu străşnicie căpitanii mei şi neîncrezîndu-se nici în acea cetate, după ce lăsă în ea strajă, a fugit pe ascuns de acolo şi a pătruns în Turcia, dară oastea mea, care era ca la şaizeci de mii de oameni, fără zăbavă a cuprins în împresurare acea cetate şi a dobîndit-o în puţine zile şi în ăst fel, risipit fiind acel Basarab, domnia lui, din care vedea intrare sigură, cu sprijinul turcilor, în Moldova, a ajuns în mîinile mele, şi căpitanul meu Dracul, bărbat care era spaima turcilor şi tare războinic, a fost primit ca voievod prin voia şi socotinţa mea de către locuitorii acelei domnii a Munteniei, cu osebită sărbătoare. Iară o altă oaste a mea, trimisă şi pe uscat şi pe apă asupra cetăţii întărite Semendria, a lăsat cîtăva vreme neatinsă acea cetate şi dinspre gura rîului Moraviţa, în locul unde se varsă în Dunăre şi pe fiecare mal se înalţă forturi şi se află punţi, a cuprins acea cetate Semendria, că turcii au fost într-atît de înspăimîntaţi, încît, de teama unei împresurări ori spre mai trainica lor ocrotire, dădură foc tîrgului care era în preajma acelei cetăţi şi era bine întărit de o vale, de şanţuri şi de bariere. Iar căpitanii mei dau de ştire că două paşale, adică paşa Natuliei şi cel al Rumeliei, cu şaizeci de mii de oameni au în gînd să dea năvală asupra lor.

În anul domnului 1476, iar al domniei mele în Ungaria al doisprezecelea şi în Boemia al optulea.

Al Sanctităţii Voastre cucernic fiu,
Matei, cu mila lui Dumnezeu rege al Ungariei,
Boemiei, etc.
La porunca regelui.

Arhiva de Stat, Veneţia. Busta 29, no. 9. Original.

Ediţii: *Monumenta Hungariae Historica. Acta Extera*, vol. IV, p. 325; *Monumenta Vaticana*, 1/6, p. 123—124; Fraknói. *Mátyas Király levelei*, I, p. 359; A. Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 28—29, doc. 25 (text incomplet); C. Esarcu, *Ştefan cel Mare*, în „Columna lui Traian“, IV, 1873, nr. 14, p.250—251, doc. XIV; C. Esarcu. *Ştefan cel Mare. Documente descoperite*... p. 79—81 (fără lună şi zi); Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 22—23, doc. XXVI.

Textul reprodus după C. Esarcu, *Ştefan cel Mare*

(C. VLAD)

44 ⟨1477⟩[1] ianuarie 10, Veneţia

Senatul veneţian porunceşte lui Emanuele Gerardo, secretar al republicii în Moldova să-l felicite pe Ştefan pentru victoria obţinută asupra turcilor şi să-l asigure de sprijinul perpetuu al Veneţiei, străduindu-se să se afle mereu în preajma voievodului pentru a-i cunoaşte intenţiile şi a se informa asupra relaţiilor acestuia cu tătarii.

Hemanueli Gerardo secretario nostro in Moldavia. Litteris oratoris nostri ex Hungaria et subinde tuis intelleximus felicissimos successus rerum Valachiae, expulsionem scilicet Bazarab et adeptionem Regni et provinciae factam per illus. dominum Ladislaum Draculiam, quo nuntio nullum letiorem jucundioremque accipere potuissemus quam ad salutem rerum christianarum maiorem immodum accomodatam huiusmodi victoriam et adeptionem existimamus. Laudamus curam, studium et diligentiam tuam, et volumus tibique imperamus ut cum illus. domino Vayvoda Stephano gratuleris nomine nostro cum illis melioribus et amplioribus verbis quae tibi videantur ad materiam convenientia. Hoc idem facias cum magnifico Ladislao Draculia et magnifico Stephano Bator et aliis capitaneis et dominis participibus huius gloriae cum quibus contingerit et commode reperiri, servato decore cum unoquoque et habita ratione dignitatis, gradus, conditionum et meritorum uniuscuisque cum honorifica semper mentione Regiae Majestatis Hungariae, horteris subinde, persuadeas et inflammes ad prosecutionem victoriae quae illis non potest non esse paratissima et certissima si bonam inter se concordiam, benivolentiam et intelligentiam servaverint, ad quam rem tu omni tuo studio cura et sollecitudine invigila et incumbe. Memoraque et promitte eis non defuturum divinum et humanum etiam auxilium: Deus enim omnipotens qui primo conflictu cum Bassa Romaniae tam gloriosam victoriam dedit illustriss-o Stephano, et ab tanto impetu et furore anno praesenti Excellentiam eius liberavit et conservavit, hunc vero illus. Ladislaum in veterem suam restituit dominationem cum tanta ipsorum omnium gloria et triumpho, non est deserturus milites et athletas suos sed conservaturus potius et aucturus omnes felicitates et hostem tandem accerrimum et invisum conculcaturus et penitus extincturus. Christiani autem Reges et Principes tantam in ducibus et bellatoribus iis virtutem et constantiam videntes concurent omnibus viribus in eorum auxilium et in communis pestis et incendii extinctionem. Tu partes istas explica et exagera quantum copiosa materia per se decet et patitur.

[1] In Esarcu datat greşit 1476

Illus. autem Stephano seorsum declara nos curam jampridem suscepisse commodorum, honoris et rerum omnium suarum, et cum Pontifice Maximo esse operatos et obtinuisse ut crutiata in illis partibus pro suo favore publicetur et iobileum concedatur; super quibus rebus bullae iam ordinatae erant quae sollicitantur per nostrum oratorem in Curia agentem et mittentur e vestigio ad Excellentiam suam. Querimus etiam et assidue queritabimus ut de pecuniis deliberatae contributionis Beatitudo antedicta Excellentiae suae subveniat, sicque Sanctitatem ipsam facturam non dubitamus. Esto igitur bono et constanti corde et magnanimum servet propositum et voluntatem contra inimicum quum in dies magis status et gloria amplificabitur sua. Et nos pro nostra virili, rebus favebimus Excellentiae suae studiosissime et indefesse. Tu huiusmodi partes amplificato optimis verbis et assiduo scribito quaecumque de novo emerserint. Sed quum semper manendo Zuzaviae vel in proximis locis male poteris ea facere quae necessaria sunt et negotia illa ex audito dumtaxat intelligere qui est visu incertior, propterea confer te ad illa loca ubi assidue cum eodem illustrissimo Stephano esse possis, sicut per tuam commissionem et per alias litteras tibi iniunximus et replicavimus.

Rem illam Tartarorum non perfecte intelleximus sed praesertim quenam illa potentia sit magni scilicet Imperatoris an illius qui circa Caffam imperare consuevit, et quomodo se intelligit cum Stephano Vayvoda cui anno superiori sunt adversati, et propterea rem illam tu penitus cognoscere procurato et distinctiorem nobis dato notiticiam declaratoque ultra dispositionem, eorum numerum etiam et cetera quasque conditiones suas ut quid in re illa sperandum sit intelligere valeamus.

Remisimus oratori nostro in Hungaria ducatos ducentos auri in tuum nomen ut per eundem nostrum oratorem remittantur ad te pro tuis impensis cum stricta impositione ut celeriter illos remittat et nullam penitus partem retineat: sicque non dubitamus eundem oratorem facturum esse. Et tu si forte tardasset ex aliqua difficultate procura illos habere.

Datum die IV Januarii 1476

Lui Emanuele Gerardo secretar al nostru în Moldova

Din scrisoarea solului nostru din Ungaria și mai apoi din a ta am aflat de norocita înșirare a lucrurilor din Valahia, adică de alungarea lui Basarab și de luarea domniei și a țării, făptuită de ilustrul domn Vladislav Draculia, decît care veste nimic mai mulțumitor și mai plăcut n-am fi putut a primi, fiindcă o așa izbîndă și înstăpînire le socotim mult nimerite pentru mîntuirea treburilor creștinești. Lăudăm grija, silința și rîvna ta, și voim și-ți poruncim ca să-l gratulezi pe preailustrul voievod Ștefan în numele nostru cu acele vorbe bune și alese, care ție ți se par cele mai potrivite pentru această împrejurare. Tot așa să faci și dinaintea măritului Vladislav Draculia și a măritului Ștefan Bathory, și a altor căpitani și domni părtași la gloria aceasta, cu care te nimerești a te găsi mai lesne, păstrînd cuviința cu fiecare și ținînd seama demnității, rangului, stării și slujbei fiecăruia și cu cinstita amintire a Maiestății sale regele Ungariei, să îndemni apoi și să dăruiești și să-i stîrnești spre a urmări izbînda, care nu poate să nu le fie foarte apropiată și chezășuită, de vor păstra între ei buna înțelegere, bunăvoința și învoiala, la care lucru tu cu toată silința,

grija şi îndatorirea veghează şi nevoieşte. Şi aminteşte şi făgăduieşte că nu le va lipsi ajutorul divin, ba şi cel omenesc. Căci Dumnezeu cel atotputernic, care în prima înfruntare cu paşa Rumeliei dădu preailustrului Ştefan atît de măreaţă izbîndă şi în anul acesta mîntui şi feri pe Înălţimea Sa de atîta ceartă şi necaz, iară pe preailustrul Vladislav îl reaşeză în vechea stăpînire cu atîta glorie pentru toţi şi falā, nu-l va lipsi de oşteni şi luptători, ba îl va feri şi-i va spori norocul; iar pe vrăjmaşul cel mai aprig şi mai urît îl va culca şi-l va stinge. Regii şi principii creştini, văzînd dară atîta vrednicie şi statornicie la acei fruntaşi şi războinici, vor alerga cu toate puterile în ajutorul lor, spre stingerea nenorocirii tuturor şi a pîrjolului. Tu aceste părţi desluşeşte-le şi le îngroaşă, cît se cuvine şi se cade la o aşa de bogată pricină. Însă preailustrului Ştefan osebit arată-i că noi purtăm de mult de grijă foloaselor, cinstei şi tuturor treburilor sale. Şi am ostenit pe lîngă supremul pontif şi am dobîndit ca în acele părţi spre hatîrul său se vestească cruciata şi să i se hărăzească jubileul; asupra căror treburi deja se porunciseră bule papale, care sînt cerute de către solul nostru aflător în curie şi vor fi trimise de îndată Înălţimii-Sale. Cerem aşadar şi vom cere cu stăruinţă ca, din banii colectei hotărîte, Înalt-Preafericitul să-i dea ajutor Înălţimii-Sale, şi nu ne îndoim că Sanctitatea Sa va face întocmai. Să fie dară cu inima destoinică şi statornică şi să împlinească gîndul său măreţ şi vrerea sa în contra vrăjmaşului, căci în orice zi va creşte starea şi slava lui. Şi noi după putinţa noastră cu mare rîvnă şi necurmat vom ocroti treburile Înălţimii Sale. Tu să sporeşti cu prielnice vorbe astfel de părţi şi neostoit să scrii de orice s-ar ivi nou. Dar cum zăbovind într-una la Suceava ori în locurile apropiate, rău vei putea a face cele ce sînt trebuincioase şi a afla de acele rostuieli numai din auzite, care lucru şi văzut este nesigur, îndreaptă-te într-aceea spre acele locuri unde neostoit să poţi a fi laolaltă cu acel preaslăvit Ştefan, aşa cum, în porunca ce ţi s-a dat şi în alte scrisori, ţi-am încredinţat cu legămînt şi ţi-am arătat.

Acea pricină cu tătarii n-am desluşit-o cum se cuvine, dar cu deosebire cine are puterea, adică marele han sau cel ce a fost rînduit a fi căpetenie în preajma Caffei şi în ce chip s-a învoit cu Ştefan voievod, căruia anul trecut îi era potrivnic, şi într-aceea acea pricină tu temeinic să te îngrijeşti a o cunoaşte şi să ne dai şi să ne înfăţişezi cunoştinţă osebită de aşezarea şi mulţimea lor şi de celelalte toate rînduieli, ca unii ce ne învrednicim a nădăjdui să aflăm acea pricină.

Am dat solului nostru din Ungaria două sute de ducaţi de aur în numele tău, spre a-ţi fi încredinţaţi de acel sol pentru cheltuielile tale, cu porunca straşnică să ţi-i încredinţeze de grabă, şi să nu oprească niciunde; nu avem îndoială că acel sol întocmai va face. Şi tu de vei zăbovi cumva din oarecare anevoinţă, îngrijeşte-te să-i dobîndeşti.

Dată în ziua de 4 ianuarie 1476

Arhiva de Stat. Veneţia. Deliberazioni Secrete del Senato. Reg. 42 (27 vecchio c. 123 tergo) Original.

Ediţii: C. Esarcu, *Ştefan cel Mare. Documente*, în „Columna lui Traian", IV, 1873, nr. 13, p. 236, doc. VI; C. Esarcu, *Ştefan cel Mare, Documente descoperite*... p. 47—50; Hurmuzaki, *Documente* VIII, p. 8—9, doc. XV. (datat ca fiind probabil din 1476)

Textul reprodus după C. Esarcu, *Ştefan cel Mare*...

(C. VLAD)

45 1477 ianuarie 10, Veneţia.

Senatul veneţian cere lui Gian-Battista Trevisano, sol în Polonia, să se intereseze asupra relaţiilor voievodului Ştefan cu hanul tătarilor şi să comunice de îndată ştirile aflate.

Nescimus, quid tu novi habueris vel per reditum nuntii tui, vel aliter de progressibus imperatoris Tartarorum et de sua dispositione; sed ab Emanuele Gerardo nuperrime ex Moldavia sumus facti certiores, Tartaros confiniis vayvodae Stephani adhaesisse reputatos amicos et expectatos ab eodem Stephano, sicut per inclusum exemplum litterarum, quas idem vayvoda ad Emanuelem scribit, inspicies: et nobis etiam incertum est, quaenam sit illa gens, magni scilicet imperatoris, an quae circa Caffam dimorari solet. Sed quaecumque illa sit et quomodocumque succedat practica tua, non videtur nobis, ut deserenda illa sit, sed conservanda potius ad reputationem saltem, quando etiam effectus aliquis sequi non deberet: sed cum omni dexteritate et commoditate et cum scientia Regiae Maiestatis tu actiones tuas moderare et guverna, et omnia querito studeto et efficito, quae grata Celsitudini Regiae fore intellexeris, et ab omni suo suorumque subditorum periculo et incommodo longinqua et aliena, ut in tua expressum commissione veniant etiam amici Ser^mi^ domini regis et omnium amicorum nostrorum: sin venturi non sunt practica etiam secum nullo modo rebus Regiae Sublimitatis nocere possit. Tu hanc omnem nostram intentionem et mentem Regiae M^ti^ declarato, quam intelliges ex forma istorum mandatorum nostrorum et ex forma etiam responsionum factarum Calimacho oratori suo; et esto in scribendo ad nos diligentissimus, quoniam verisimile nobis fit, ut ad istorum receptionem responsionem ab imperatore Tartarorum receperis: et tibi nota iam esse debeat, quaecumque spes haberi illinc possit, et scribito etiam et declarato, quae gens est illa, quae confiniis vayvodae Stephani facta est propinqua, qui numerus, qui dominus, quae intentio et voluntas eorum; et caetera omnia nobis explica, quae digna sint nostra notitia; etc.

Venetiae, 15. Januarii 1476 (M.V.).

Nu ştim ce veşti ai aflat, ori la întoarcerea solului tău, ori altcum despre drumurile hanului tătarilor ori despre hotărîrile lui; am fost însă încunoştinţaţi acum de curînd de Emanuele Gerardo din Moldova, că tătarii s-au apropiat de hotarele voievodului Ştefan ca prieteni recunoscuţi şi aşteptaţi de acel Ştefan, aşa cum bagi de seamă din copia alăturată a scrisorii pe care acel voievod i-a scris-o lui Emanuele: dar pentru noi nu este limpede care este acel neam, adică cel al marelui han, ori cel care sălăşluieşte după obicei în jurul Caffei. Dar oricare ar fi şi oricum ar urma lucrarea ta, nu găsim de cuviinţă că trebuie să te lepezi de ea, ci mai degrabă să stărui întru faima ta măcar, fiindcă nu se cade să urmezi altă cale; dar tu cumpăneşte-ţi şi stăpîneşte-ţi

cu toată priceperea și înlesnirea și cu știința Majestății Sale Regelui faptele tale, și cercetează, iscodește și împlinește toate cîte vei înțelege că sînt pe placul Înălțimii Sale Regelui, și păzește-te și depărtează-te de orice primejdie și neajuns, pricinuite lui și supușilor lui, ca să ajungă să ți se încredințeze în chip lămurit chiar prietenii prealuminatului domn regele și ai tuturor prietenilor noștri; iar de nu vei ajunge la aceste fapte, nu poți în nici un fel să dăunezi treburilor Înălțimii Sale Regelui. Tu această toată chibzuință și gînd al nostru înfățișează-le Majestății Sale Regelui, așa cum le afli din cuprinsul acestor porunci ale noastre și chiar din cuprinsul răspunsului dat solului Țamblac; și să fii cînd ne scrii foarte iscusit, fiindcă este limpede pentru noi că odată cu primirea acestora vei primi răspuns de la hanul tătarilor; și tu trebuie să ajungi să cunoști ce priință s-ar putea ivi de aici, și să scrii și să arăți ce neam este acela care a ajuns să se arate în preajma voievodului Șefan, cîți sînt la număr, care le e stăpînul, care e gîndul și vrerea lor; și înfățișează-ne și altele care sînt demne de cunoștința noastră etc.

Veneția, 15 ianuarie 1476.

Arhiva de Stat, Veneția. Delib. Senato I, Reg. 27, fol. 124. Original. Ediții: A. Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 29—30, doc. 26.

(C. VLAD)

46 1477 martie 17, Veneția.

Senatul venețian trimite lui Jacobo de Medio, ambasador la Roma, două scrisori cuprinzînd instrucțiuni în problema obținerii unui ajutor pecuniar pentru Ștefan, voievodul Moldovei.

Ser Jacobo de Medio oratori nostro in Romana Curia. Nota est vobis cura et sollicitudo nostra rerum omnium christianarum sed earum praesertim quae in utramque partem mali scilicet et boni magnum habent momentum, sicut habere semper existimavimus provinciam Moldaviae et statum illus. Stephani Vayvodae et domini illius. Nota est diligentia et opera per nos adhibita ut eidem Vayvodae subsidium praestaretur, tam de pecuniis decimae quas in Hungariam detulit Episcopus Reatinus quam de pecuniis contributionis. Et tandem contentus fuit Summus Pontifex et eidem Vayvodae promisit subvenire ei de pecuniis contributionis; idque consensit etiam Regia Majestas Hungariae dum in Hungaria esset Episcopus Reatinus qui Beatitudini antedictae potest id clarum facere. Nos autem quantum in nobis fuit coram cum oratoribus suprascripti Vayvodae, dum apud nos fuere, postea per expositionem Hemanuelis secretarii nostri quem una cum praedictis oratoribus in Moldaviam misimus, et complures successive, ad eum litteras nostras studiose quesivimus retinere Vayvodam praedictum in devotione et spe, ne cum Turcho partitum caperet. Et quicquid de tempore in tempus

de rebus illis accepimus Summo Pontifici declaravimus. Nuper vero ab eodem Hemanuele accepimus litteras existimatas a nobis quam maxime importantiae quum videmus Vayvodam ipsum non solum spei amplius non credere sed in desperatione prope modum esse deductum, sicut per inclusum exemplum intelligetis et volumus vobisque mandamus ut receptis praesentibus e vestigio sitis cum Summo Pontifice, qui ostenso supradicto exemplo, memorate operam et studium ante hac per nos adhibitum pro firmando et sustinendo suprascripto Vayvoda, processisse a consideratione periculi alicuius magni detrimenti et cladis Regni Hungariae et caeterarum rerum christianarum, quin Vayvoda ipse coactus esset aut viribus Turci succumbere aut secum capere conditiones et partitum. Est enim Status illius porta commodissima ad ingressum et invasionem utriusque Regni Poloniae scilicet et Hungariae in partibus transilvanis, claudenda et obstruenda, obstructaque validissime conservanda, adversus rabiem inimici et per quam e diverso potest Status hostilis a Christianis faciliter invadi et opprimi. Tantae importantiae, tantique momenti et ponderis est iuditio nostro huiusmodi provincia ut non solliciti et curiosi esse non possimus de illius conservatione, tam contra Turci vires quam contra blanditias et artes fraudulentes suas, ne quod vi et armis assequi in totum non potuit, assequatur aut dolis aut necessitate aliqua et desperatione praedicti Vayvodae videntis promissiones ei factas nullum parere effectum; et propterea istas vobis scribendas et istum velocem tabellarium hac sola causa expediendum censuimus, volentes vobisque mandantes ut harum rerum facta commemoratione et diligenti explicatione Sanctitati praedictae suadeatis et efficaciter instetis ut quanto id facere potest festinantius providere dignetur et mittere ad suprascriptum Vayvodam ad summam usque ducatorum X^{m} ad minus pro praesenti de pecuniis contributionis, quos idem Vayvoda intelligat esse partem promissionis ei factae et argumentum, certumque signum et aram alius etiam auxilii sibi conferendi: et cum hoc effectu scribat etiam ad illum unum breve et tabellarium aliquum proprium mittat declaretque missionem huiuscemodi pecuniarum pro nunc hortetur et persuadeat illum ad perseverandum in bona et religioasa sua dispositione memoret pericula sibi imminentia magis ex compositione et conditione aliqua cum Turcho quam ex bello; promittat et affirmet se eidem Vayvodae de promisso subsidio ultra praesentem quantitatem sufficienter opitulaturam et sint verba brevis huiusmodi tam particularia valida et efficacia quae sufficiant cum suprascripto bono principio et effectu ad persuadendum Vayvodam praedictum et ad tenendum illum ne cum Turco ad aliquam deveniat pacificationem vel concordiam, quae esse non posset sine ruina sua et maxima christianarum rerum calamitate. Hoc facere debet Beatitudo ipsa eo promptius et liberalius quo petentibus oratoribus praedicti Vayvodae et nobis per medium viri nobilis Antonii Donato militis oratoris nostri intercedentibus et instantibus subveniri praedicto Vayvodae tam de pecuniis decimae quam contributionis Beatitudo ipsa, excusata prima pecuniarum quantitate ex decima cumulata promisit ex statuta contributione dare eidem Vayvodae conveniens auxilium. Scribat etiam Sanctitas ipsa ad serenissimum dominum Regem Hungariae, hortetur et inducat Majestatem Suam ad scribendum et mittendum quod maiorem haberet efficaciam ad eundem Voyvodam et ad promittendum illi necessarium subsidium et favorem. Et sit

forma scriptionis ad Regem ita particularis et efficax ut illum moveat non solum ad hortamenta danda Vayvodae sed etiam ad effectuale auxillum. Et non expectandum et sperandum sed etiam conferendum de praesenti ne tardior forte sit omnis provisio quam exigat urgens necessitas illarum rerum, et eminus pasce praefinitus Hemanueli a suprascripto Vayvoda sicut ex incluso exemplo videre poteritis.

Et si forte Summus Pontifex ad mittendum proprium tabellarium tardior esset quam importantia negotii exigat procurate vos habere brevia et illa mittite ad nos, quum nos illa mittemus festinatissime.

Ser Jacobo de Medio oratori nostro in Curia.

Si Summus Pontifex ad partem pecuniarum mittendarum de praesenti difficiliorem aut tardiorem se redderet et vellet pro nostris quiescere super forma generali scribendi et promittere subsidium praedictum profectionem legati ad illas partes, vos dicite quod vicinitas periculi non exigit huiusmodi cunctationem et cum omni studio et efficacia querite et obtinete quod Sanctitas ipsa de suprascripta quantitate de praesenti provideat ut Vayvodam immediate certificet prius brevi et postea successive atque immediate ipso effectu mittendarum pecuniarum. Et si Beatitudo praedicta vobis responderet ut nos de portione nobis contingente provideremus mitteremusque pro maiori celeritate suprascriptos ducatos X^m dicite quod pro maiori reputatione et beneficio negotii ex omni parte et respectu melius esset ut huiusmodi provisio ab Sanctitate praedicta immediate procederet. Sed tamen creditis quod dominium nostrum cognita Beatitudinis suae voluntate illi obsequetur, sed Sanctitas ipsa scribat de hoc et per unum suum breve motu proprio et ex propria consideratione periculorum volens illis occurrere requirat nos ad exbursationem de praesenti praedictae quantitatis mittendaeque illius ad eundem Vayvodam. Et si ita Sanctitas ipsa fecerit breve praedictum ad nos mittite quod advertite ut videatur a mera Pontificis mente et voluntate non ab opera processisse nostra.

Has autem distinctas ab aliis litteris vobis scripsimus ut illas ostendere si fuerit opus valeatis et liberiorem facere instantiam quod Summus Pontifex provideat ipse de pecuniis si fieri poterit, istas autem apud vos teneatis. Et tandem non possendo persuadere ut Summus Pontifex contributionis praedictas pecunias mittat de suis prudenter et caute negotium dirigatis et gubernetis ad effectualem provisionem et missionem de praesenti huiuscemodi pecuniarum per modum supradictum.

De parte 52—54.

Ser Franciscus Sanuto — Ser Joannes Justiniano Consiliarii — Ser Franciscus Diedo doctor, sapiens Terrae Firmae.

Volunt primam partem litterarum dumtaxat sine additione capituli sive litterarum separatarum mentionem agentarum de danda per nos subventione suprascriptorum ducatorum X^m, ex nostra portione contributionis.

De parte 64—71 — De non 11 — Non sinceri 6—11.

Vă este cunoscută grija şi strădania noastră întru toate treburile creştineşti, dar cu deosebire acelea care au greutate de orice parte, bună sau rea,

așa cum mereu am socotit a avea provincia Moldovei și starea preailustrului Ștefan, voievodul și domnul aceleia. Este cunoscută aplicarea și strădunța dovedită de noi spre a i se hărăzi un ajutor acelui voievod, atît din banii decimei pe care i-a dus în Ungaria episcopul de Reatin, cît și din banii colectei. Și pînă într-un sfîrșit supremul pontif a fost mulțumit și a făgăduit acelui voievod să-i vină în ajutor cu bani din colectă; și a încuviințat aceasta și Maiestatea Sa Regele Ungariei, cînd s-a dus în Ungaria episcopul de Reatin, care poate să limpezească acest lucru în fața Preafericitului ‹părinte›. Iară noi, cît ne-a stat în putere față cu solii sus-scrisului Voievod, cînd au fost la noi, mai apoi prin solia lui Emanuel, secretarul nostru, pe care dimpreună cu sus-zișii soli l-am trimis în Moldova, și în urmă prin mai multe scrisori către el, ne-am îngrijit să-l păstrăm pe voievod în cucernicie și nădejde, să nu se apuce la înțelegere cu turcul. Și orice am aflat de acele fapte, din vreme în vreme am spus supremului Pontif. De curînd am primit de la acel Emanuel scrisori socotite de noi de cît se poate de mare însemnătate, căci vedem că voievodul însuși nu mai crede în speranțe, dar a căzut aproape în deznădejde, așa cum aflați din copia alăturată; și vrem și vă poruncim ca primind prezenta, de îndată să fiți la supremul pontif, căruia înfățișîndu-i sus-zisa copie, să-i amintiți strădunța și rîvna arătată de noi spre întărirea și ajutorarea sus-scrisului voievod, că ele au îndepărtat putința vreunei primejdii de mare necaz sau nenorocire pentru regatul Ungariei și pentru celelalte treburi creștinești, ca să nu fie silit voievodul să cadă sub puterea turcului ori să ajungă cu acesta la învoieli și înțelegere. Căci este țara aceluia poarta cea mai lesnicioasă pentru intrarea și năvala deopotrivă în regatul Poloniei și în acela al Ungariei, prin părțile transilvănene, care trebuie închisă și acoperită, și odată acoperită cu strășnicie întărită, contra turbării vrăjmașului; și tot prin ea, dimpotrivă, poate țara vrăjmașă ușor a fi călcată și dusă în ascultare de creștini.

De atîta însemnătate, de atîta prețuire și greutate, după judecata noastră, este un asemenea ținut, că nu putem a nu fi îngrijați și iscoditori de proteguirea sa, tot pe atît împotriva puterii turcului cît împotriva amăgelilor și meșteșugului viclean al lui, ca nu cumva, fiindcă n-a putut a-l supune cu totul cu puterea și armele, să-l supună ori prin ademeniri ori din oarece trebuință și din pricina deznădejdii sus-zisului voievod, văzător că legămintele ce i-au fost făcute nu par a avea vreun rod; și într-aceea am chibzuit a pune să vi se scrie acestea, și a vi se trimite această iute solie, doar pentru pricina de față, voind și pomenindu-vă ca, făcînd pomenirea ăstor treburi și înțeleaptă lămurire Sanctității Sale, să vă siliți și să stăruiți cu folos ca, atît cît poate face, să binevoiască a se îngriji mai cu grăbire și a trimite sus-scrisului voievod o sumă ca la 10.000 ducați, cel puțin pentru clipa de față, din banii colectei, de care acel voievod să afle că sînt o parte din făgăduiala ce i s-a făcut și zălog și semn limpede și temelie a altui ajutor ce trebuie a i se da; și întru împlinirea acestei lucrări, să scrie chiar ‹Sanctitatea sa› aceluia [1] o epistolă scurtă și să trimită un sol al său și să spună de trimiterea acelor bani de acum, și să-l îndemne și să-l hotărască pe acela a stărui în destoinica

[1] lui Ștefan

şi cucernica rînduială şi să-i arate că primejdiile ce-i stau înainte se ivesc mai mult din tocmeala şi învoiala cu turcul decît din război; să făgăduiască şi să întărească acelui voievod că-i va dărui, din sprijinul făgăduit, mai mult decît din cel de acum, o sumă îndestulătoare, şi să-i fie vorba scurtă, pe potrivă, ca şi cele particulare, vrednice şi cu folos şi să se împletească cu sus-scrisa bună regulă şi împlinire, spre a-l hotărî pe voievodul sus-zis şi a-l opri să nu ajungă la vreo împăcare cu turcul ori învoială, care lucru nu poate fi fără pierderea sa şi cea mai mare nenorocire pentru treburile creştineşti. Aceasta trebuie să facă Preafericitul ⟨Părinte⟩, mai grabnic şi mai cu dărnicie, mai ales că, după ce au cerut solii sus-zisului voievod, iar noi, prin mijlocirea nobilului bărbat, cavalerul Antonio Donato, sol al nostru, am înlesnit şi rînduit să i se dea sprijin sus-zisului voievod şi din banii de zeciuială cît şi de colectă, Preafericitul ⟨Părinte⟩, lăsînd la o parte cea dintîi sumă de bani din zeciuiala strînsă, a făgăduit să dea acelui voievod din colecta statornicită un ajutor potrivit. Să scrie dară Sanctitatea Sa prealuminatului domn regele Ungariei, să-l îndemne şi să-l îmboldească pe Maiestatea Sa să scrie şi să trimită ce ar avea mai mult spor la acel voievod şi să-i făgăduiască sprijinul trebuincios şi ocrotirea. Şi să fie plăsmuită scrisoarea pentru rege cu aşa aplicaţie şi spor, încît să-l urnească nu doar spre a da voievodului îndemnuri, ci chiar spre înfăptuirea ajutorului şi nu prin zăbovire şi nădăjduire, ci hărăzindu-i chiar din ⟨ajutorul⟩ de faţă, ca să nu fie prea tîrzie orice grijă pe care ar cere-o cu grăbire trebuinţa acelor lucruri şi sorocul hotărît pentru Emanuel de către sus-zisul voievod, după cum puteţi vedea din copia alăturată.

Şi de s-ar întîmpla ca supremul pontif să întîrzie a trimite propriul său sol mai mult decît o cere însemnătatea acelei trebi, îngrijiţi-vă să căpătaţi ştiri şi trimiteţi-ne-le, fiindcă noi le trimitem grabnic.

Către Ser Jacobo de Medio, sol al nostru la Curie

Dacă supremul pontif s-ar arăta mai greu de înduplecat ori şovăielnic în partea trimiterii banilor din ajutorul de faţă şi ar vrea să ne liniştească asupra chipului de a scrie îndeobşte, şi să lege sprijinul sus-zis de plecarea unui ambasador în acele părţi, voi să spuneţi că apropierea primejdiei nu rabdă o asemenea zăbavă, şi cu rîvnă şi cu folos să vă siliţi şi să dobîndiţi ca Sanctitatea Sa să dea ajutor din sus-scrisa sumă de acum, dară aşa încît de îndată să-i facă cunoscut voievodului de trimiterea banilor, la început printr-o bulă papală şi apoi pe dată şi de grabă prin chiar împlinirea acestui fapt.

Şi dacă Preafericitul ⟨Părinte⟩ v-ar răspunde că noi se cuvine să dăm şi să trimitem din partea ce cade în sarcina noastră, cu mare grăbire, sus-scrişii zece mii de ducaţi, spuneţi că, spre mai marea faimă şi în folosul acelei trebi, ar fi mai bine în toate privinţele ca o astfel de hotărîre să fie rînduită de îndată de Sanctitatea Sa. Ci credeţi totuşi că republica noastră, cunoscînd vrerea Preafericitului ⟨Părinte⟩, i s-ar supune, dar să scrie Sanctitatea Sa despre asta într-o bulă a sa şi din a sa pornire şi cu luare-aminte la primejdii, voind a le înlătura, şi să ne ceară nouă să plătim din suma de acum sus-zisă, ce trebuie a fi trimisă acelui voievod. Şi dacă Sanctitatea Sa ar da întocmai bula sus-zisă, daţi-ne de ştire dacă băgaţi de seamă că s-ar socoti că s-a îndepărtat gîndul deplin şi vrerea pontifului de la silinţa noastră.

Iară acestea, osebit de alte scrisori, vi le-am scris ca să fiţi în putinţă să le arătaţi de ar fi nevoie; şi să dovediţi aleasă stăruinţă să dea ajutor în bani supremul pontif, de ar fi cu putinţă. Acestea însă să le ţineţi pentru voi. Şi neputînd a-l convinge pe supremul pontif, îndepărtaţi şi cîrmuiţi treaba spre a împlini strîngerea şi trimiterea banilor din ⟨colecta⟩ de acum, în chipul sus-zis.

Au votat pentru 52—54.

Ser Francesco Sanudo şi Ser Gian Giustiniano consilieri Ser Francesco Diedo încuviinţează numai prima parte a scrisorii, fără alăturarea părţii ori a scrisorii deosebite cuprinzînd amintirea ajutorului de zece mii de ducaţi mai sus-zişi ce trebuie a fi dat de noi din partea noastră de colectă.

Au votat pentru 64—71. Împotrivă 11. S-au abţinut 6—11.

Arhiva de Stat, Veneţia. Delib. Senato Reg. 43 (28 vecchio) c. I.

Ediţii: C. Esarcu, *Ştefan cel Mare*, în „Columna lui Traian", IV, 1873, nr. 13, noiembrie, p. 236—237, doc. VII; C. Esarcu *Ştefan cel Mare. Documente descoperite*... p. 51—56; Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 19—20, doc. XXIII (datat 1476).

Textul reprodus după C. Esarcu, *Ştefan cel Mare*

(C. VLAD)

47 1477 martie 18, Veneţia.

Senatul veneţian porunceşte lui Antonio Victuri, sol al Republicii în Ungaria, să stăruie pe lîngă regele Matei Corvin pentru a se trimite ajutor voievodului Ştefan şi să-i convingă pe solii domnului român veniţi la Buda că Veneţia susţine în permanenţă cauza Moldovei.

Ser Antonio Victuri militi, oratori nostro in Hungaria.

Complures accepimus litteras vestras quibus diligenter nos certiores fecistis rerum omnium occurrentium, postremae autem sunt diei XVIIII proximi elapsi et cum illis accepimus litteras Hemanuelis Gerardi ex Brassovia, et considerata importantia provinciae et status illustrissimi domini Stephani Vayvodae non potuimus non moveri dubitatione maximopere de aliquo inconvenienti et precipitio provinciae et status praedicti quod secum magnam duceret rebus christianis calamitatem, sed praesertim imprimis statui istius Serenissimi domini Regis de quo non minus sumus anxi et solliciti quam de proprio statu nostru. Et ab huiusmodi zelo et cura processit omnis operatio et studium nostrum, missio Emanuelis în Moldaviam et quaecumque memoravimus consuluimus quesivimus et operati sumus in favorem suprascripti Vayvodae. Meminimus etiam et vos non esse oblitum certo sumus promissionis et consensus Regiae Majestatis ut de pecuniis futurae contribucionis subveniretur eidem Vayvodae. Receptis igitur literis suprascripti Emanuelis in Curiam e vestigio scripsimus ea omnia nuntiantes Summo Pontifici quare

dubitanda mirum in modum nobis videntur et pro comperto tenemus ad istorum receptionem istic reperiri oratores sive nuntios eiusdem Vayvodae et Emanuelem; vosque pro vestra prudentia et dexteritate fuisse operatum quantum intelligitis esse opportunum et accomodum materiae et nostro desiderio. Sed tamen volumus et vobis mandamus quod e vestigio sitis cum Regia Majestate cui verbis gravibus et convenientibus memorato pondere rei et commodo atque incommodo quod statui imprimis atque immediate Regiae Sublimitati suae et consequenter reliquis cristianis potest a conservatione in fide et devotione suprascripti Vayvodae accidere, hortamini atque persuadete ut Regia Sublimitas oratoribus illius et eidem ipsi Vayvodae per litteras et nuntios declaret et affirmet atque promittat favorem et subsidium opportunum et sufficientem; et sit forma verborum et scriptionis tam efficax particularis et certa quod Vayvoda praedictus causam habeat removendi omnem cogitatum suum a practicis Turci et se confirmandi atque perseverandi in pristino proposito et voluntate se contra Turcum conservandi. Et quum verba dumtaxat pro futura non cognoscerentur suadete Regiae Sublimitati ut non desinat sive differat praestare eidem Vayvodae effectualem favorem ut praesenti subventione et sperato auxilio in fide perseveret cum tanto beneficio et e converso fuga tanti maleficii quantum ab illius alienatione esset rebus regni istius exspectandum. Oratoribus autem sive nuntiis Vayvodae vos ostendite omnem benivolentiam, declarateque omnes nostras et vestras ex imperio nostro operationes in favorem et beneficium praedicti domini, eosque imbuite amplissima et certissima spe effectualis auxilii sibi celeratissime atque immediate conferendi per Summum Pontificem qui et sponte sua et opera sollicitudineque nostra in commoda et honorem suprascripti Vayvodae mirum in modum propensus et inclinatus est. Et vos ipse scribite etiam ad Vayvodam in hunc eundem effectum, hortemini et confirmate illum in optimo suo proposito; et ubi Emanuel licentiosius quam conveniat loqueretur aut ageret, vos eum monete ut prudentius et reservatius agat, suplleteque ad omnia per vestram prodentiam et gravitatem. ⟨...⟩

De parte 112 — De non O — Non sinceri O.

Cavalerului Ser Antonio Victuri, sol al nostru în Ungaria

Am primit mai multe scrisori ale voastre, prin care ne încunoştinţaţi cu îngrijire de rînduiala tuturor lucrurilor; iar ultima este din ziua a 19-a a lunii de curînd trecute şi împreună cu ea am primit scrisoarea de la Braşov a lui Emanuele Gerardo, şi luînd aminte la însemnătatea ţării şi starea prea ilustrului domn Ştefan voievod, n-am putut a nu fi straşnic tulburaţi de un oarece neajuns sau năruire a ţării şi stării sus-zisului, ce ar aduce cu sine mare necaz pentru treburile creştineşti, dar cu deosebire şi mai întîi de starea acestui prealuminat domn regele, de care nu mai puţin sîntem frămîntaţi şi îngrijaţi decît de chiar starea noastră. Şi dintr-un asemenea zel şi grijă purcede toată truda şi rîvna noastră, trimiterea lui Emanuel în Moldova şi orice am pomenit, am sfătuit, am cerut şi am trudit spre ocrotirea sus-scrisului voievod. Am amintit chiar şi ţinem ca sigur că voi n-aţi uitat de făgăduiala şi de încuviinţarea Majestăţii Sale regelui ca să fie ajutat acel voievod din banii viitoarei colecte. Primind aşadar scrisoarea sus-scrisului Emanuel, de îndată am scris

la Curie, dînd de veste supremului pontif de toate acestea care ni se par nouă, în chip de mirare, demne de îndoială, cînd noi ţinem drept lucru limpede că au fost primiţi aici solii ori trimişii acelui voievod precum şi Emanuel, şi că voi, după chibzuiala şi priceperea voastră, v-aţi dat osteneala, atît cît socotiţi a fi nimerit şi potrivit cu pricina şi cu voia noastră. Dar voim totuşi şi vă poruncim ca de îndată să mergeţi la Maiestatea Sa Regele, căruia să-i amintiţi prin vorbe adînci şi cuvenite de însemnătatea faptei şi de folosul şi de neajunsul ce pot să vină, mai întîi pentru domnia şi apoi pentru Luminăţia sa regească şi tot aşa pentru celelalte treburi creştineşti din păzirea întru credinţă şi supunere a sus-scrisului voievod; să îndemnaţi şi să împliniţi ca Luminăţia sa regească să spună şi întărească acelor soli şi acelui voievod însuşi, prin scrisori şi ambasadori şi să făgăduiască ocrotire şi sprijin nimerit şi îndestulător; şi să fie înşirarea vorbelor şi a scrisorilor într-atît de folositoare, potrivită şi cuvenită, încît sus-zisul voievod să aibă pricină a-şi lua orice gînd de la învoielile cu turcii, şi să se întărească şi stăruiască în vechea lui hotărîre şi vrere de a se păzi de turc. Dar cum nu se ştie cum or să fie vorbele mai tîrziu, sfătuiţi pe Luminăţia sa regească să nu lipsească ori să se dea în lături a-i arăta în fapt acelui voievod ocrotire, spre a stărui întru credinţă cînd o să i se înfăţişeze sprijinul şi ajutorul ce-l speră, cu atîta folos, şi în schimb fugind de atîta neajuns, cît s-ar întîmpla de ar fi acela ⟨Voievodul⟩ îndepărtat de treburile regatului. Solilor ori ambasadorilor voievodului arătaţi-le toată bunăvoinţa, grija şi băgarea de seamă pentru ajutorul şi foloasele lor şi arătaţi-le toate strădaniile noastre şi ale voastre, poruncite de noi, spre ocrotirea şi folosul sus-zisului domn, sădiţi în ei cele mai mari şi neîndoioase speranţe că le va fi hărăzit ajutorul cît mai iute şi grabnic de către supremul pontif, care şi cu voia sa, şi prin rîvna şi purtarea noastră de grijă este hotărît şi înduplecat cu deosebire către priinţa şi cinstirea sus-scrisului voievod. Şi voi scrieţi-i chiar voievodului cît ce priveşte aceste lucruri, şi îndemnaţi-l şi întăriţi-l în hotărîrea lui cea aleasă.

Şi de ar cuvînta ori de ar lucra Emanuel mai slobod decît s-ar cuveni, sfătuiţi-l să lucreze mai cu băgare de seamă şi mai cu fereală şi întregiţi-l în toate cu chibzuiala şi temeinicia voastră.

Au votat pentru 112 — împotrivă 0 — s-au abţinut 0

Arhiva de Stat, Veneţia. Delib. secr. Senato R. 28 (45 vecchio), cr. 261.
Ediţii: C. Esarcu, *Ştefan cel Mare*, în „Columna lui Traian“ IV, nr. 14, decembrie 1873, p. 249, doc. XI (datat 1477); C. Esarcu, *Ştefan cel Mare. Documente descoperite*... p. 65—72; Hurmuzaki, *Documente*. VIII, p. 16—17, doc. XXI (datat 1476).
Textul reprodus după C. Esarcu, *Ştefan cel Mare*

(C. VLAD)

48 1477 aprilie 10, Veneţia

Senatul veneţian porunceşte lui Iacob de Medio, ambasador al republicii la Curia Romană, să dea de veste papei despre toate pregă-

tirile pe care le fac turcii și despre expedițiile de cucerire din provinciile Grecia, Albania, Dalmația, Istria, insistînd pentru trimiterea unui legat papal în Moldova.

Iacopo de Medio oratori nostro in Romana Curia. Accepimus litteras vestras dierum tertii et quarti instantis et vestram cognovimus adhibitam diligentiam circa negotia christiana et quid vobis responsum est ad partem subveniendi Vayvodae Stephani et ad expeditionem legati et ad reliqua omnia quae per sui naturam maximae importantiae sed non sic existimata istic esse dicuntur. Et ut vobis omnia nota sint quaecumque accidant et per vos Summo Pontifici comunicentur pro ufficio et debito nostro mittere vobis inserta praesentibus deliberavimus exempla litterarum quas ex Hungaria et earum etiam quas hodie ex oriente accepimus de sollicito apparatu maritimo quae Turchus facere videtur. Multa etiam sonant et nuntiantur nobis de futuris invasionibus provinciarum nostrarum Greciae, Albaniae, Dalmatiae, Hystriae et usque in Forijulium et ipsa Italiae viscera. Quae omnia volumus et vobis mandamus ut Beatitudini antedictae declaretis et ut sunt importantissima ita credimus plurimum existimatum iri a Summo Pontifice. Verisimileque nobis fit ut Sanctitas praedicta de juditio suo in tanta rerum varietate et repentina mutatione vobis aliquid dicat et etiam suscitetur a vobis nostram opinionem et mentem, cui vos respondete reddidisse haec omnia nos valde ancipites et suspensos, qui noticiam Beatitudini suae dandam celeriter existimavimus rerum omnium praedictarum scripturi intra paucos dies distinctum quod nobis videatur. Vos autem interim sine alia dissuasione vel demonstratione mutationis cogitatuum nostrorum desistite sollecitare expeditionem legati. Et si quid vobis diceretur vel acciderit dignum nostra scientia scribite et expectate mandatum.

Exempla litterarum ex Hungaria non ostendatis neque mentionem faciatis de scribente aliquam; sed rerum solummodo scriptarum date Pontifici distinctum advisamentum et dicite nos id ex pluribus bonis et veridibus locis habuisse.

Rogateque Beatitudinem ipsam ut nos etiam non nominet notificatores huiusmodi rerum per sui conditionem molestarum. Caetera autem exempla ex oriente et aliis partibus nuntiantia apparatus hostis maritimos et terrestres potestis et legere et ostendere.⟨...⟩

De parte 145 — De non 0 — Non sinceri 0.

Am primit scrisorile voastre din zilele de 3 și 4 ale prezentei și am cunoscut grija voastră arătată față de ostenelile creștinești și ce vi s-a răspuns vouă în partea ajutorării voievodului Ștefan și a trimiterii ambasadorului și în toate care prin felul lor se zic a fi de mare însemnătate, dar aici nu sînt tot așa soco-

tite. Şi ca să vă fie toate cunoscute aşa cum se petrec, şi prin voi să fie date de ştire supremului pontif, după rostul şi datoria noastră am hotărît să vă trimitem, alăturate prezentei, copii ale scrisorilor pe care le-am primit din Ungaria, ba chiar ale acelora pe care azi le-am primit din răsărit, despre pregătirea îngrijită a corăbiilor pe care se pare că o face turcul. Multe se aud şi ni se vestesc despre cotropirile provinciilor noastre Grecia, Albania, Dalmaţia, Istria şi pînă la friulani, ba chiar pînă în adîncul Italiei. Aceste toate vrem şi vă poruncim să le arătaţi Preafericitului înainte-pomenit, şi, cum sînt de foarte mare însemnătate, credem că tot aşa vor fi mult preţuite de supremul pontif. Ni se pare tare cu putinţă ca Sanctitatea Sa să vă spună ceva despre judecata sa asupra unei asemenea felurmi a lucrurilor şi fără de veste prefaceri, ba chiar să vă întrebe despre socotinţa şi gîndul nostru; să-i răspundeţi că noi socotim aceste toate tare primejdioase şi nesigure, ca unii care am găsit de cuviinţă să-i se dea grabnic înştiinţare Preafericitului de toate lucrurile sus-zise, scriind în puţine zile ce ni se pare osebit. Voi dară între-aceea, fără vreo rătăcire sau gînd de schimbare a chibzuielilor noastre, nu conteniţi a cere trimiterea solului. Şi de vi s-ar spune ori întîmpla ceva demn de ştiinţa noastră, scrieţi-ne şi aşteptaţi poruncă.

Copiile scrisorilor din Ungaria nu le arătaţi şi nici nu daţi vreun semn de ele înfăţişîndu-le, ci daţi pontifului doar din cele aici scrise înştiinţare osebită şi spuneţi că noi le avem acestea din mai multe locuri prielnice şi vrednice de crezare.

Rugaţi pe Preafericitul ⟨Părinte⟩ să nu ne pună chezaşi ai unor astfel de anevoioase treburi, potrivit rînduielilor sale. Iară celelalte scrisori din răsărit şi din alte părţi, vestind pregătirile pe mare şi pe uscat ale vrăjmaşului, puteţi şi să le citiţi şi să le arătaţi. ⟨...⟩

Au votat pentru 145, contra 0, s-au abţinut 0.

Arhiva de Stat, Veneţia. Deliberazioni secrete del Senato Reg. 43 (28 vecchio) c. 6. Original.

Ediţii: C. Esarcu, *Ştefan cel Mare, Documente inedite*, în „Columna lui Traian" IV, 1873, nr. 13, noiembrie, p. 232, 238; C. Esarcu, *Ştefan cel Mare, Documente descoperite*... p. 59-61; Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 21, doc. XXIV.

Textul reprodus după C. Esarcu, *Ştefan cel Mare*.

(C. VLAD)

49 1477 aprilie 18, Veneţia

Senatul veneţian îi aduce la cunoştinţă lui Jacobo de Medio, sol la Roma, că s-au primit noi scrisori din Ungaria referitoare la pericolul turcesc, insistînd de aceea pentru trimiterea unui ajutor voievodului Ştefan.

Nudius quartus ad vos scripsimus et noticiam dedimus rerum omnium quae nobis erant nuntiatae tam ex parte maris quam ex parte terrae et ex

Hungaria. Postea novas ex Hungaria litteras accepimus quarum tenore statum et conditiones illarum rerum satis sine alia nostra explicatione intelligetis. Et propterea exempla vobis istis inserta mittenda censuimus quae Pontifici soli ostendite et legite, cuius praecipuam sapientiam et animi pientissimi equitatem judicaturam procul dubio tenemus opinionem nostram, et curam atque studium indefessum nostrum, ut controversiae illorum regum componerentur, ut Vayvodae Stephano succurreretur et coetera quae memoravimus et procuravimus processisse ab vera cognitione illarum rerum et ab singulari cura et desiderio sustinendae comunis fidei et religionis et in hac parte aliud non dicemus. Verum Beatitudini antedictae devotissime supplicate nos non faciat autores huiusmodi nuntiorum nulla alia causa et respectu nisi ut noster orator non publicetur et in suspicionem et odium deveniat alicuius ob pericula in quae facile posset incidere. Et de hoc instantiam facite necessariam.

Quaecumque scripsistis de oratoribus Imperatorio et Polonio intelleximus; et sumus contenti ut Imperatorio dicatis vos noticiam nobis dedisse verborum suorum. Et postquam ad nos venturus est, excipiemus illum et audiemus libenter et grate tam Imperatoriae Majestatis intuitu quam propriis conditionibus. Polonio autem sicut saepius ad vos scripsimus, ita repplicamus perseveritis cum omni modestia in favendo negotiis Serenissimi Regis sui per causas et rationes quas alias vobis dixisse meminimus.

De parte.........................131
de non 24
non sinceri 8

V-am scris acum patru zile şi v-am dat de ştire de toate acele lucruri care ne fuseseră vestite şi dinspre părţile de la mare şi din cele de pe uscat şi din Ungaria. Mai apoi am primit din Ungaria scrisori noi, din al căror cuprins aflaţi starea şi rînduielile acelor lucruri îndestul, fără vreo altă lămurire de-a noastră. Şi într-aceea am hotărît a vă trimite copii, alăturate acesteia, care să le arătaţi şi să le citiţi doar pontifului, a cărui prea aleasă înţelepciune şi dreaptă judecată a sufletului său preacucernic, departe de orice îndoială le ţinem ca părere a noastră, şi nu mai spunem încă de grija şi rîvna noastră neostoită spre a curma dezbinările dintre acei regi şi spre a-i veni în ajutor voievodului Ştefan şi nici de celelalte pe care le-am amintit şi ne-am îngrijit a se arăta de adevărată cunoştinţă a acelor lucruri şi din osebită grijă şi dorinţă de a sprijini credinţa tuturor şi religia şi în această parte.

Aşadar pe Preafericitul Părinte rugaţi-l cu smerenie să nu arate că noi am adus asemenea veşti, nu din altă pricină şi motiv decît spre a nu se afla de ceilalţi, iar solul nostru să nu ajungă a fi bănuit şi duşmănit de careva, căci sînt multe primejdii în care ar putea să cadă. Şi pentru asta dovediţi stăruinţă trebuincioasă.

Orice aţi scris de solul împăratului şi de cel polonez, am aflat şi ne-am bucurat să-i spuneţi solului împăratului că ne-aţi dat ştire de vorbele sale.

Şi după ce o să vină la noi îl vom primi şi-l vom asculta cu bucurie şi milostivire luînd aminte şi la treburile Majestăţii Sale Imperiale şi la ale lui. Solului polonez tot aşa îi răspundem precum v-am scris şi vouă adeseori, că stăruiţi cu toată cuviinţa spre a sprijini ostenelile Prealuminatului său Rege, din acele pricini şi temeiuri pe care ne amintim că vi le-am spus şi altădată.
Au votat pentru 131, — împotrivă 24 — s-au abţinut 8.

Arhiva de Stat, Veneţia. Delib. Senato, reg. 28, c. 9.
Ediţii: C. Esarcu, *Ştefan cel Mare*, în „Columna lui Traian", IV, nr. 13, noiembrie 1873, p. 238, doc. X; C. Esarcu, *Ştefan cel Mare, Documente descoperite*...p. 57-58; Hurmuzaki, *Documente*. VIII, p. 22, doc. XXV (datat 1476).
Textul reprodus după C. Esarcu, *Ştefan cel Mare*.

(C. VLAD)

50 1477 mai 8, Veneţia.

Expunerea lui Ioan Ţamblac, solul voievodului Ştefan, în faţa senatului veneţian, referitoare la situaţia Moldovei şi necesitatea sprijinirii domnitorului român.

MCCCCLXXVII die VIII Maii

Expositio domini Ioanis Zamblacho, orratoris illustris domini Stefani vayvode Moldavie, de greco in latinum transducta de verbo ad verbum, ut jacet.

Serenissime princeps et domine. Queste cosse sono lequal ho referido a bocha io Zuan Zamblacho, ambassador et barba del signor Stephano vayvoda, da parte soa.

Che tuto quello intervene de Turchi in el dominio so, die haver intexo da molti la Excellentia Vostra. Ma veramente quel che e seguito, non seria intervenuto s'el havesse intexo che li principi christiani et visini soi non havesse tracta come l'hano tracta; ma i sagramenti soi et le convention havea cum loro l'hano inganato, et ha patito quanto ha patito. Le convention et sagramenti che erano tra loro contignivano che tuti dovesseno esser in ordene et socorer quel lungo et signor contra loquel anderia el Turcho. Et pero soto speranza de loro, e seguido contra de mi quello ho ditto. Perche se questo non fosse sta, de le do cosse haveria fato l'una: o veramente me haveria opposo al inimico sul passo e [1] non l'haveria lassado passar, o veramente se questo mi fosse sta impossibile, haveria cerchado de salvar i homeni del mio paexe et non haveria patido tanto danno. Ma loro mi lasorono solo et seguido ut supra. Et s'el inimico fosse sta solo, non seria sta tanto male. Ma ello ha fato vignir l'altra Vlachia da una banda e li Tartari de l'altra, et lui in persona cum tuta la sua possanza, et ha me circumdato da tre bande, et trovo me solo, el tuto lo mio exercito confuxo, per salvation de la soe fameglie. Et considera la Vostra

[1] În mss. greşit: 0

Excellentia quanta soma havea sopra di me, siando contra de mi solo tante potentie. Io, cum la mia corte, ho fato quel che puti, et e seguido ut supra. Laqual cossa zudego sia sta volunta de Dio, per castigarme come peccator: et laudado sie el nome suo!

Partido veramente lo inimico, romaxi abandonado da ogni socorso d'algun christian; perche non solamente non me hano aiutatto, ma forsi alcuni hanno havuto piacer del danno fato a mi et al dominio mio da infideli.

In questo mezo vene da mi el secretario de la Excellentia Vostra et a me dito quanto li era sta comandato, et ha me promesso molte cosse per parte de la Excellentia Vostra christianissima voluntaroxa et solicita al ben di christiani et al extremino del inimico. Laquel cossa me ha recreado et dato de grande speranza; et quasi romaxi in reposso, perche el me disse che dei danari mandadi in Hungaria e de li altri havero socorso et ogni favor. Et pero, io ho solicitado de cazar Basaraba vayvoda de l'altra Valachia et de metter un altro signor christian, zoe el Drachula, per intenderse insieme; et ho etiandio excitado a questo la Maesta del Re de Hungaria, ch'el provedesse dal ladi so, che Vlacho Drachulia se fesse signor. Et finalmente persuaxo me mando a dir ch'io congregasse el mio exercito et andasse per meter el dicto signor in Vulachia. Et cusi ho fato subitamente et son andado, io da l'una banda et el capetan del re da l'altra; et havemo se unido et metessemo in signoria el dicto Dracula. El qual fato, questo me domanda che i lasessamo i nostri homeni per soa custodia, perche de Vulachi non se confidava tropo; et io li lassai homeni 200 de la mia porta. Et fato questo, se partissemo. Et immediate torno quel infedel Basaraba et trovolo solo et amazolo; et cum lui forono morti tuti li mei, excepto diexe. Laqual cossa nui havemo subitamente intexa et atrovandose apresso de mi el secretario de la Excellentia Vostra, et intexo anchora lui el seguito, me disse se me era de piaxer de lasarlo andar, perche hora l'era vignudo el tempo de conpir quanto me havea dito per parte de la Excellentia Vostra. Et io li disuadeva, per l'inverno che era massa crudo, cercha a li X de Zenaro, e disi che podeva scriver et far per lettere; e lui me respondeva che quello faro personalmente, non posso far cum scriptura. Et ha me domanda anche homo, per andar cum lui et haverlo in sua compagnia et item ritornar; et ha statuido cum mi de ritornar la Pascha Granda. Io veramente, vista la solicitudine et promptitudine soa, l'o lassato andar et ho li dato un homo; et son romaxo seguro su le suo parole come de cossa fata.

De li altri veramente signori christiani mie viximi non [1] ho voluto far experientia, per non mi trovar item inganado. Et la Excellentia Vostra intende le differentie sono tra loro. Per lequal a gran pena chaduan puo'l far i fati proprii; et per necessita le cosse mie roman senza favor. Anzi credo che'l re de Hungaria fara paxe cum la Valachia Mazor, che sara molto pezo. Perho el refugio mio et speranza consiste nela Excellentissima Signoria Vostra, laqual priego se degni aiutarmi.

Ne voglio dir quanto sia comodo questo mio dominio a le cosse christiane, judicando esser superfluo, per esser cossa manifestissima, per esser seraio del Hungaria et Pollana, et quello che varda quei do regni. Oltra de zo, per esser impedito el Turco cum mi, za anni III-o sono romaxi molti chris-

[1] Întregirea lui I. Bogdan, cerută de înţelesul frazei.

tiani in reposso. Pero, come signori christiani et cognoscudi christiani, io recoro a la illustrissima Signoria Vostra, implorando el vostro socorso como christian, per conservation de questo mio dominio, comodo a le cosse christiane, promettando che ogni don et subsidio me darete, lo remunerero per molte vie, quando comenderete et haverete bixogno, si contra infedeli, et do dove comanderete, senza alguna induxia. Oltra de questo la Excellentia Vostra fara cossa molto honorifica a sovegnir uno signor christiano. Quello io al presente domando, e questo perche io tegno el Turcho item vignera contra de mi in questa saxon, per le do terre, soe Chieli et Monchastro, lequale li sono moldo moleste. Perho in questo voglio esser aiutato per el presente, perche el tempo non ve da de far altra provision general. Et la Excellentia Vostra puo'l considerar che queste do terre sono tuta la Valachia, e la Valachia cum questa do terre sono un muro del Hungaria et Pollana. Oltra de zo io dico piu i che se questi castelli se conserverano, i Turchi porano perder e Caffa et Chieronesso. Et sera facil cossa; tamen el modo non referisco, per non abondar in scriptura; ma quando el comanderete, io el referiro.

Adoncha el me ha comandado che io ve referischa queste cosse et ulterius quest'altra cossa, come ho lettere et parolle de referir al Summo Pontefice. Et parendo a la Vostra Signoria, io me ne andero; et non li parendo ben fato che io non, me ne vadi. Tuto tamen el remette in la Vostra Signoria et etiam domanda aiuto a la Vostra Signoria et socorso ai altri christiani. Et se Dio permettera che io non sia aiutato, duo cosse sara; o veramente se perdera questo paexe, o veramente saro astreto de la necessita a sotomettermi a infedeli. Laqual cossa mai non faro, preponendo piu tosto centomillia morte che questo. Et a la Vostra Signoria se remette.

1477, în ziua de 8 mai

Expunerea domnului Ion Țamblac, sol strălucit al domnului Ștefan, voievodul Moldovei, tradusă din greacă în latină, cuvînt de cuvînt, după cum urmează:

Preaînălțate principe și domn! Acestea sînt lucrurile pe care le spun cu gura mare eu, Ioan Țamblac, sol și unchi al domnului Ștefan voievod, din partea lui.

Că toate acestea s-au săvîrșit din partea turcilor în țara sa, Luminăția Voastră trebuie să fi auzit de la mulți. E adevărat însă că cele ce au urmat nu i s-ar fi întîmplat, dacă ar fi știut că principii creștini și vecini cu dînsul au să se poarte cu el așa cum s-au purtat. Căci, deși avea jurăminte și învoieli cu dînșii, ei l-au înșelat, și astfel a pățit ce-a pățit. Învoielile și jurămintele ce erau între dînșii cuprindeau ⟨prevederea⟩ că toți trebuiau să fie gata și să ajute în orice loc pe acela dintre domni împotriva căruia ar fi mers turcul. Și totuși, cu toată nădejdea mea într-înșii, mi s-a întîmplat nenorocirea pomenită. Căci, dacă nu ar fi fost așa, aș fi făcut una din două; ori m-aș fi împotrivit cu adevărat vrăjmașului la trecătoare și nu l-aș fi lăsat să treacă, ori, dacă aceasta mi-ar fi fost cu neputință, aș fi încercat să scap pe locuitorii țării mele și nu aș fi suferit atîta pagubă. Dar m-au lăsat singur, și mi s-a întîmplat cum am spus mai sus. Și dacă vrăjmașul ar fi fost singur, n-ar fi

fost aşa de rău; dar el a poruncit să vie cealaltă Ţară Românească, de-o parte, şi tătarii, de alta, iar el însuşi a venit în persoană cu toată puterea lui, şi m-au înconjurat de trei părţi şi m-au găsit singur pe mine, cu toţi ostaşii mei împrăştiaţi, ca să-şi apere casele lor. Gîndească-se Luminăţia Voastră cu cît mă întreceau la număr, cînd împotriva mea singur erau atîtea puteri. Eu, împreună cu curtea mea, am făcut ce-am putut, şi s-a întîmplat cum am spus mai sus, care lucru socotesc că a fost voia lui Dumnezeu, ca să mă pedepsească pentru păcatele mele; şi lăudat să fie numele lui.

După ce într-adevăr vrăjmaşul a plecat, am rămas lipsit de orice ajutor din partea creştinilor; pentru că ei nu numai că nu m-au ajutat, dar au fost între dînşii unii care poate au simţit plăcere pentru paguba făcută mie şi ţării mele de către păgîni.

În această vreme a venit la mine secretarul Luminăţiei Voastre şi mi-a spus ce i s-a poruncit, şi mi-a făgăduit multe lucruri din Partea Luminăţiei Voastre preacreştine, care de bună voie vă gîndiţi la binele creştinilor şi la nimicirea vrăjmaşului lor. Lucrul acesta m-a bucurat şi mi-a dat mare nădejde; şi am rămas parcă liniştit cînd mi-a spus că din banii trimişi în Ungaria şi din alţii voi avea şi eu ceva ajutor şi folos. Şi totuşi, eu cerusem ca voievodul Basarab să fie alungat din cealaltă Ţară Românească şi să fie pus acolo un alt domn creştin, anume Drăculea, cu care să ne putem înţelege împreună. Am înduplecat chiar la acest lucru pe Măria Sa Craiul unguresc ca să se îngrijească şi el, din partea sa, ca Drăculea valahul ⟨românul⟩ să ajungă domn. Şi, înduplecîndu-se în sfîrşit, el a trimis să-mi spună ca să-mi adun oastea şi să merg să pun pe numitul domn în Ţara Românească. Şi aşa am făcut îndată şi am mers, eu dintr-o parte şi căpitanul Craiului dintr-alta, şi ne-am unit şi am pus în domnie pe zisul Drăculea. Isprăvind aceasta, el m-a rugat să-i las, pentru paza lui, oameni de-ai noştri, căci în valahi ⟨munteni⟩ nu se prea încredea; şi i-am lăsat 200 de oameni din curtenii mei. Şi, făcînd aceasta, am plecat. Dar numaidecît necredinciosul Basaraba s-a întors şi l-a găsit singur şi l-a omorît; şi împreună cu el au fost omorîţi toţi oamenii mei, afară de zece.

Lucrul acesta aflîndu-l noi îndată, şi găsindu-se lîngă mine secretarul Luminăţiei Voastre şi auzind şi el cele întîmplate, mi-a zis că nu cumva mi-ar face plăcere să-l las să plece, fiindcă venise vreme să se îndeplinească cele ce-mi spusese din partea Luminăţiei Voastre? Eu l-am sfătuit să nu facă aceasta, din pricina iernii, care era foarte aspră; era pe la 10 ianuarie. I-am spus că poate să scrie şi să facă prin scrisoare. El însă mi-a răspuns că „aceasta o voi face în persoană, nu pot s-o fac prin scrisoare". Şi mi-a mai cerut un om, care să meargă împreună cu el şi pe care să-l aibă tovarăş la întoarcere; şi a hotărît, împreună cu mine, să se întoarcă de sfintele Paşti. Văzînd cu adevărat grija şi graba sa, eu l-am lăsat să plece şi i-am dat un om; şi am rămas cu vorbele sale ca cu un lucru îndeplinit.

Pe alţi domni creştini, vecini cu mine, n-am vrut într-adevăr să-i mai încerc, ca să nu mă văd iarăşi înşelat. Luminăţia Voastră ştie ce neînţelegeri sînt între dînşii. Din pricina aceasta, cu mare greutate poate fiecare să-şi vadă de treburile sale; iar treburile mele rămîn, de nevoie, fără ajutor. Cred chiar că craiul unguresc va face pace cu Ţara Românească şi că atunci va fi cu mult mai rău. De aceea, adăpostul şi nădejdea mea sînt în prealuminata Domnia Voastră, pe care o rog să binevoiască a mă ajuta.

Nu vreau să mai spun cît de folositoare este pentru treburile creştine această ţară a mea; socotesc că este de prisos, fiindcă lucrul e prea limpede, că ea este cetatea de apărare a Ungariei şi Poloniei şi straja acestor două crăii. Afară de aceasta, fiindcă turcul s-a împiedicat de mine, mulţi creştini au rămas în linişte de patru ani. Aşadar, fiindcă sînteţi domni creştini şi sînteţi cunoscuţi ca creştini, eu vin la prealuminata Domnia Voastră, cerînd ajutorul vostru creştinesc, spre a păstra această ţară a mea, folositoare pentru treburile creştine, şi făgăduiesc că orice dar şi orice ajutor îmi veţi trimite, eu îl voi întoarce înzecit, de cîte ori veţi avea nevoie şi veţi cere — dar numai împotriva păgînilor —, oriunde veţi avea nevoie şi veţi porunci şi fără nici o zăbavă. Afară de aceasta, Luminăţia Voastră va face o faptă foarte cinstită, ajutînd pe un domn creştin. Atîta cer acum, şi aceasta fiindcă ştiu că turcul va veni în vara aceasta iarăşi asupra mea, pentru cele două ţinuturi, al Chiliei şi al Cetăţii Albe, care le sînt foarte supărătoare. De aceea vreau să fiu ajutat, în această sarcină, căci vremea nu vă îngăduie să faceţi o altă pregătire mai largă. Luminăţia Voastră trebuie să aibă în vedere că aceste două ţinuturi sînt Moldova toată şi că Moldova cu aceste ţinuturi este un zid pentru Ungaria şi pentru Polonia. Afară de aceasta, eu zic şi mai mult, că dacă aceste două cetăţi vor fi păstrate, va fi cu putinţă ca turcii să piardă şi Caffa şi Chersonesul. Şi lucrul ar fi uşor; dar nu mai spun în ce chip s-ar putea face aceasta, ca să nu lungesc scrisoarea. Dacă veţi cere, vă voi arăta.

Aşadar, acestea sînt lucrurile ce mi-a poruncit să le aduc la cunoştinţa voastră, şi apoi celălalt lucru, că am scrisori şi cuvinte de dus către Prea Sfîntul Părinte. Dacă Domnia Voastră îmi veţi da voie, mă voi duce; dacă vi se pare că nu e bine să merg, nu mă voi duce.

Toată nădejdea el şi-o pune în Domnia Voastră şi cere ajutor de la Domnia Voastră şi sprijin de la alţi creştini. Şi dacă Dumnezeu va vrea ca eu să nu fiu ajutat, din două lucruri unul se va întîmpla: ori această ţară va pieri desigur, ori voi fi silit, de nevoie, să mă supun păgînilor. Lucrul acesta însă nu-l voi face niciodată, vrînd mai bine de o sută de mii de ori moartea, decît aceasta. Şi îşi pune nădejdea în Domnia Voastră.

Arhiva de Stat, Veneţia. Deliberazioni secrete del Senato, Reg. 28. n 13.

Ediţii: C. Esarcu, *Ştefan cel Mare*, în „Columna lui Traian", IV, nr. 13, noiembrie 1873, p. 238—239, doc. XI (purtînd indicaţia sursei Reg. 28, c. 16, datată 1477 şi însoţită de răspunsul senatului veneţian); C. Esarcu, *Ştefan cel Mare. Documente descoperite*... p.62-68; Hurmuzaki, *Documente* VIII, p. 23—25, doc. XXVII (cuprinde şi răspunsul senatului, dar datată 1478); I. Bogdan, *Documente. Ştefan*, II, p. 343—347 (datată 1478) însoţită de traducere; G. Mihăilă, *Contribuţii la istoria culturii şi literaturii române vechi*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1972, Importanţa politică şi literară a corespondenţei lui Ştefan cel Mare cu Italia, p. 176—179 (realizată după o fotocopie obţinută de la Arhivele de Stat din Veneţia; noi am preluat textul şi traducerea documentului din acest volum).

Trad.: *Literatura română veche*, vol. I, p. 49—52, traducere uşor corectată în volumul citat al lui G. Mihăilă; N. Iorga, *Scrisori de boieri, scrisori de domni*, ed. a III-a, Vălenii-de-Munte, 1932, p. 169—173.

(C. VLAD)

51 1493 martie 7, Suceava

Ștefan cel Mare întărește lui Negrilă Bătărescu uricul asupra satului Bătărești la Cîrligătură, pierdut cînd cu bătălia de la Pîrîul Alb.

† Млстїю бжїею мы стефан воевода. гсдрь земли молдавской знаменито чиним исим листом нашим въсѣм кто нан възрит или его чтѹчи ѹслышит ѡже прїидоша прѧд нами и прѧд ѹсими нашими молдавскими боıаре великими и малими марѹшка сестра влъчи батърескѹла и братанич еи негрило снъ влъчии и съ оусими своими ѡколними межнѧши и жаловали нам аже привилїе великое що имал влъча батърескѹла ѡт дѣда нашего старого алеѯандра воеводи на свое ѡтинѹ село на имѣ батърещїи на кръли[гъ]тѹрѣ а тота привилїе а ѡни загѹбили коли пришли тѹрци на нашѹ землю на белом потоци ино мы видѣвши добро изнанїе и свѣдѣтелство а ми такождере и ѡт нас есми им дали и потвръдили тое село батърещїи да ест слѹѕѣ нашемѹ негриловы и сестри его марїи да ест им ѡт нас оурик и съ въсем доходом и дѣтем их и оунѹчатом их и прѣвнѹчатом их и пращѹрѣтом их и въсемѹ родѹ их кто сѣ им изберет наиближнїи непорѹшено николиже на вѣкы <............> а на болшее крѣпост и поутвръжденїе томѹ въсемѹ вышеписанномѹ велѣли есми нашемѹ вѣрномѹ жѹпанѹ тъѹтѹлѹ логофетѹ писати и нашѹ печат привѣсити к семѹ листѹ нашемѹ писал тоадер грамматик оу сѹчавѣ в лто ҂зА март З

Din mila lui Dumnezeu, noi Ștefan Voievod, domnul Țării Moldovei, facem cunoscut cu această carte a noastră tuturor celor ce o văd sau o aud citindu-se că a venit înaintea noastră și înaintea tuturor boierilor noștri moldoveni, mari și mici, Marușca, sora lui Vălcea Bătărescu și nepotul ei Negrilă, fiul lui Vălcea, și cu toți vecinii lor dimprejur și ni s-au plîns nouă că privilegiul cel mare pe care l-a avut Vălcea Bătărescu de la moșul nostru, bătrînul Alexandru voevod, pe satul său de ocină anume Bătărești la Cîrligătură, ei l-au pierdut cînd au venit turcii în țara noastră la Pîrîul Alb. Astfel noi văzînd bună știință și mărturie și noi de asemenea am dat și am întărit și de la noi acel sat Bătărești ca să fie jumătate de sat Marușcăi partea de la biserică, iar jumătate de sat să fie slugilor noastre lui Negrilă și sorei lui Maria să le fie de la noi uric și cu toate veniturile, și copiilor lor, și nepoților lor, și strănepoților lor și întregului lor neam cît va se alege mai apropiat. niciodată neclintit în veci ⟨....⟩. Și pentru mai bună întărire și adeverire a tuturor celor mai sus scrise am poruncit credinciosului nostru jupan Tătul logofăt să scrie și să atîrne pecetea noastră la această carte a noastră. A scris Toader grămatic la Suceava în anul 7001 (1493) martie 7.

Originalul (pergament) pierdut. Documentul a fost publicat prima dată de Gh. Ghibănescu în revista „T. Codrescu", Iași, an. I, nr. 6, p. 81—84. În acel timp documentul — deja deteriorat - se afla într-o colecție particulară. A fost republicat după Ghibănescu de V. Costăchescu, *Documente de la Ștefan cel Mare*, vol. I, p. 175—177. Acum în urmă este inclus — în traducere românească — în seria *Documente privitoare la istoria României*, A, veacul XV, vol. II, doc. nr. 175, p. 191—192.

Aici textul dat după Gh. Ghibănescu.

(O. GUȚU)

52 1475—1476

Fragmente din Historia Polonica *de Jan Dlugosz*

Per quos Stephanus praefatus Voievoda certior effectus, furoris contra eum concepti, et quod Caesar Turcorum grandes contra illum copias, unda et terris transituras, in quibus et illum proprio capite praedicant affuturum, comparat, intrepidus illum, confisus in diuino auxilio opperiebatur: O virum admirabilem, heroicis Ducibus, quos tantopere admiramur, nihilo inferiorem: qui sub nostra aetate tam magnificam victoriam, inter Principes mundi primus, ex Turco retulit. Meo iudicio dignissimus, cui totius mundi Principatus et imperium, et praecipue munus Imperatoris et Ducis contra Turcum, communi Christianorum consilio, consensu et decreto, aliis Regibus et Principibus Catholicis in desidiam et voluptates, aut in bella ciuilia resolutis, committeretur.

Stephanus Voievoda Moldaviae, vigilantissimo studio explorans assidue, et omnium actionum, quas Mahumeth Turcarum Caesar, contra illum comparabat, et moliebatur, progressum, et pro comperto ab exploratoribus habens, Turcum apud Adrianopolim agere, et omnium suarum cogere illic exercitum potentiarum, multiplicibus et variis nunciis, unos alteros praeuenientibus, Casimirum Poloniae Regem, apud Lithuaniam agentem, sollicitat, et magnitudine periculi, quod capiti suo es suis impendebat, demonstrata, petebat sibi quam celerrime succursum a Rege et militibus suis iri. Easdemque petitiones, ad Barones Russiae, frequentibus Nunciis et literis resumebat. Summa haec petitionis erat, ut Rex duo millia peditum, ad tuendum Byalogrodum et Kiliam, mitteret, Russie terras in armis esse, et circa Camyeniecz statiua agere iuberet. Solus ipse Rex ad succurrendum sibi, cum reliquo Regni Poloniae exercitu aptatus subsequeretur. Ipsum illud assumsisse propositum, ut nullatenus universali dimicationi, contra tam fortem, et numerosum hostem, se committat: sed cedendo cum suis usque ad Camyeniecz, hostem vallat, et distineat. Petebat postremo Regem, ut sibi et suis, in necessitatis articulo, ad Camyeniecz, liber ingressus pateret. Quamuis autem Lithuaniae Barones suaderent maxime, ut Rex quam celerrime, Poloniae et Lithuaniae, ac omnes terras moueret, Turco occursurus. Se ea mente praeditos esse, ut malint contra Turcum pro focis Valachicis, quam Lithuanicis duellare, omnemque suam operam ultro pollicerentur. In id bellum fictum magis quam verum, per Stephanum Voievodam, se Casimirus Rex trahi credens, optimum, et sufficiens tempus, cunctationi deditus et otio, inaniter apud Lithuaniam absumens et nonnisi circa festa Pentecostes, ex Lithuania mouens, festo corporis Christi apud Grodno exacto, per Brzesczye, die Lunae, quinta mensis Iunii, in Lublin aduenit. Ubi etsi per dies quindecim, per omnes Poloniae Consiliarios fuisset supplicatus et suasus, ne tam insignem et illustrem sui Regni Principem et athletam, Stephanum Voievodam desereret, sed cum omnibus potentiis consurgens, non tam sibi, quam universae Christianitati opem ferret: uno bello, et Turcorum, et Thartarorum bellum, non sine sui nominis celebritate perpetua, confecturus. Rex tamen Casimirus, defectuosum se, et in aerario, et in gentibus allegando, sperans illud bellum simultaneum, et ad irritum reci-

dendum, rem adeo extrahebat, ut Primores Consiliarii, et signanter Derslaus de Rythwiani Palatinus Cracouiensis, et Ioannes de Rythwiani Castellanus Sandomiriensis, et Regni Poloniae Marszalcus (utrumque enim Magistratum, contra scita et laudabiles consuetudines Regni, tunc aliis esurientibus obtinebat) et plures alii in Regem mordacius inuehendo, exprobrarent primum genitoris, deinde Germani sui, postremo suo inordinato, et negligentissimo regimine nobile Poloniae Regnum, nobiliter a Casimiro secundo institutum, ad extremum interitum et ruinam tractum esse: Ampliori interitui, nisi se de torpore excusserit, moresque sui regiminis correxerit, propediem traducendum. Qui etiam inter Regnum Poloniae, et principatum Lithuaniae, quae unire debuerat, ablata Lucensi tota, et Podoliae, parte terrarum, a Regno Poloniae, et in potestatem Lithuanicam translata, mucronem horrendum inter unitos populos, cognatas acies, morte sua secuta, collidendos, sciens volensque feruerit. Qui videns sibi et Regno suo ab oriente et occidente, austro et aquilone, impendere bella, pusillanimem se et ociosum monstrat. Ni sibi aliter consulat, aut in locum suum alium surroget, quam celerrime per suam desidiam, et turpe regimen, etiam hoste externo non accedente perituros. Hae inuectiuae, etsi a singulis Consiliariis certatim probarentur, Regem tamen Casimirum, moribus suis deditum non mouebant, neque ad meliore inclinabant. Capta est itaque in tam periculoso malo tenuis et languida deliberatio, et Marcziszius Vexillifer de Wroczimouicze. Subdapifer Cracouiensis linguae Turcarum peritus, quam Ephebus, existens in captiuitate didicerat, captus in praelio, infeliciter per Wladislaum Hungariae et Poloniae Regem commisso, ad Turcum a Casimiro Rege mittitur, rogaturus et moniturus illum, ne terram Valachiae, quae insignis portio Regni Poloniae est, bello infestet, neue Casimiro Regi necessitatem imponat, arma contra illum induendi: quae hactenus quamuis a multis Principibus Catholicis rogatus, sollicitatusque, induere distulerat, Stephanum Voievodam Valachiae sui iuris et potestatis esse. Et si in aliquo deliquit contra Turcorum Caesarem, offerre illum ad debitam iustitiae satisfactionem. Deponeret tantummodo arma et de iustitiae oblatione contentus, amicum non lacesseret, diemque et tempus diceret, ad quem communes Consiliarii conuenirent, differentiam discordiamque amica transactione potius, quam cruento, iniquo et incerto bello finituri.

Singuli Nuncii et exploratores Stephani Voievodae, et universi mercatores Valachiae, numero centum sexaginta, apud Capham reperti, iussu Turci, gladio percussi sunt. Clades maxima, et cruentus gladius, in universos ordines et aetates desaeuiebat. Nec fatis virium in me est, ut crudelitates innumeras quas ultionis divinae uindex gladius, ob immanissima Caphensium scelera, a barbaris illa die fieri permisit, possem ad plenum describere.

Turcorum Caesar tam insigni victoria elatus, et Caphae quam plurimum iratus, quod in ea a Catholicorum Regum et Principum Nunciis, ad parandum et inferendum sibi bellum, liberi fiebant conuentus, ipsam et moenia eius longo tempore muniuit. Postea vero Byalogrodo Valachiae, terris et undis, accessione Thartaricarum virium auctus, imminere coepit. Tum primum Casimirus Poloniae Rex denunciationi fideli Stephani Voievodae Valachiae creditum dedit, et quatuor diebus apud Sandomiriam immoratus, in nouam ciuitatem Korczin venit, illicquo pro die secunda mensis Iulii, cum primoribus Consiliariis, tam Ecclesiasticis, quam Secularibus, conuentum, tardis-

sime licet, tenuit: non tam iam Stephano Voievodae Valachiae, terraeque illius, quam terrarum Podoliae et Russiae succursurus. Stephanus enim Voievoda Valachiae, dum neque a Casimiro Poloniae Rege, frequentibus Nunciis sollicitato, neque a Matthia Rege Hungariae, quem ad ferendum sibi praesidium per Stanczulonem solicitauerat, sperata auxilia accepisset, et imparem se cum Turco ad dimicandum nosmet, prudenti consilio usus, Castris suis utcunque prouisis et locatis, in montes, syluas, et cauernas, et se et populum suum condidit: tempori commodiori, in quo, Turco discedente, propriam recuperare posset, se et gentem suam seruaturus. Septuaginta magnarum nauium classe maximarum opum moles, captiuorum quoque et praesertim traditorum frequens numerus, in Constantinopolim Turco traducebatur. Erat inter illas nauis, una, centum quinquaginta epheborum adolescentum cohortem, ex omni genere ciuium Caphae, venustate praestantium, pro gratissimo munere; ad castrandum, vel abutendum, vehens. In qua cum ad regendum Graecus quidam substitutus esset, Turcis id non sentientibus, a reliqua classe se abstrahens, duodecim Turcis; qui erant in naui, sub dolo, pro aqua dulci emissis, residuis duodecim occisis; ad portum Kiliae nauem appulit, et tam centum quinquaginta iuuenes, aut castrationi aut lupanari destinatos; quam ditissimam suppellectilem Stephano Voievodae Valachiae tradidit. Qua re Stephanus supra modum exhilaratus, spem recuperandae Caphae, suapte sponte magnam, in animum induxit.

Mittit et praefatus Matthias Hungariae Rex ad Stephanum Voievodam Moldaviae tres notabiles Nuncios cum muneribus: conciliaturus cum Sibi, et a Regno Regeque Poloniae aversurus, videlicet Dominicum Praepositum Albensem, Casparum de Orhwan et Michaëlem de Pesth: pollicens sibi contra Turcum defensionem. Id etsi Stephanus Voievoda Valachiae, potentiam Turci perhorrescens, pro magno suscepisset: percussis tamen cum Matthia Hungariae Rege certis foederibus nullatenus induci, vel frangi potuit, ut se a Regno Poloniae scinderet, aut se illi hostem (quod maxime Hungarus moliebatur) declararet. Poloniae tamen Rex Casimirus, cauens sibi et Regno suo in posterum, Stephani fluxam fidem timens, strictius illum sibi obligaturus, Stanislaum Vatrobka de Strzelce Palatinum Belzensem et Andream de Borzischowicce Praepositum Lanciciensem, Canonicumque Cracouiensem, in Valachiam pro festo Natiuitatis sanctae Mariae Virginis transmittit qui noua a Stephano feudi et obedientiae exegerunt sacramenta.

... Mahumet Turcorum Caesar, odio implacabili contra Stephanum Voievodam Moldaviae fremens, quod et illi tributum denegasset, Kiliam quoque, quam veteres Clitomastum vocauere, suis praesidiis deiectis, sibi usurpasset, et exercitum suum anno transacto, centum viginti millia continentem, clade ingenti, circa palum Rakowyecz, et fluuium Berlad, deleuisset, omnibus suis potentiis, apud oppidum Zophia coactis, contra illum hostiliter ire coepit. Alexandro, cuidam Valacho, qui se germanum asserebat Stephani, expugnatam Valachiam, et arces eius, sub tributo commissurus. Procedenti autem Turcorum Caesari, in maximo et graui apparatu tam hominum, quam Camelorum, et bombardarum in id bellum. Martinus Chorazicz de Vroczimouicé miles, et Nuncius Casimiri Poloniae Regis dudum ad Turcum legationem obire iussus, sed variis obstaculis impeditus, et praesertim, quod Stephano Voievodae Valachiae, parum honesta parumque (ut erat) utilis videbatur legatio, apud

Varnam oppidum Bulgariae, fortuito obuians, facta potestate dicendi, vigesima secunda mensis Maii, amicitiis veteribus, quas inter se Reges Poloniae, et Turcorum Caesares habuerant, commemoratis, rogabat et requirebat, ne Stephanum Voievodae Valachiae, tanquam feudalem Regis et Regni Poloniae, bello inuadere contenderet, neu quoque Casimiro Poloniae Regi necessitatem imponeret, iusta arma contra se induendi. At Turcorum Caesar Mahumeth, cum duobus tantummodo Consiliariis, qui Baschae in vulgari corum appellantur, legatione audita, et veste ex nobilissimis pellibus Sabellinis, in circumferentiis singulis et fimbriis, margaritis et lapidibus preciosis, intexta, pro munere sibi missa, gratanter accepta, breuiter se absoluens, respondit. Non abnuiturum se requissitioni, Regis Poloniae Casimiri, pro veteri necessitate, morem gesturum si Nuncius ipse Regius, apud Adrianopolim illum offendisset, et quamuis post sumtus ingentes, a bello contra Valachiam, quieturum fuisse: Non licere autem iam sibi, in hostili pene limine constituto: Sponsionem suam Bessarabiae Voievodae et Tartarorum Caesari, qui illum in id bellum suis legationibus et precibus pertraxerant et accenderant, factam temerare. Non recusaturum tamen,temperaturumque se a bello, si Stephanus Voievoda, tributum retentum et futurum, sibi pendere, Kiliam quoque ad Bessarabiae Principatum pertinentem et captiuos singulos restituere, consentiret. Hae cum Nuncio Regio, Martino Chorazicz, conditiones pacis, parum aequae, parumque honestae, ut erant, viderentur, nullo pacto, per Stephanum Voievodam Valachiae acceptandae, negotio infecto, et Caesare Turcorum iam apud Danubium cum omni exercitu constituto, et Danubium nauibus superante, quinque quoque pontes, ad quamlibet necessitatem ingruentem necessarios, in Danubio extruente, Stephanoque Voievoda de omnibus, quae viderat, et audierat certificato, ad Casimirum Poloniae Regem, adhuc in Marienburg se continentem, peruenit, et bellum ingens, a Turcorum Caesare, non tam Stephano Voievodae et terris suis, quam Regi et Regno Poloniae motum, non ex auditu, sed ex certa scientia et visu, et suis Consiliariis, singula quoque apud Turcorum Caesarem gesta, et responsum, figmento masis, quam veritate refertum, denunciat: Sub idem quoque tempus Thartarorum numerosus exercitus, Turco laturus auxilia, in Valachiam intrauit, et eam prius, quam Turcus, cladibus et vastationibus affligere coepit.

Nihil prorsus Stephanum Voievoda Valachiae, duorum fortissimorum hostium, Tartarorum videlicet et Turcorum, qui pene sub uno tempore (quoniam pro diuerso periculum veriti, non audebant) dispartitis tamen exercitibus, Valachiam intrauerant, deterritus, sed mira et incredibili animositate cor gerens, iucundum et indefessum, omnibus frumentis et victualibus, ne hosti cederent in pabulum, igne consumtis, in Thartarorum exercitum, quorum vires multo magis, quam Turcorum, verebatur, intrepidus irruit. Et suffragio diuino fretus, magna clade illum contriuit atque deleuit. Tantoque ardore fugientes, persecutus est, ut plures occiderit in fuga, quam in pugna. Quo terrore fugientes perculsi, non arma tantummodo, quo ad fugiendum promtiores forent, sed et arcus et pharetras, sellas et amictus, ut saltem inermes et nudi effugerent, proiiciebant, et in fluuium Dnyper, non secus, quam furiosi insiliebant.

Ferocius deinde Stephanus Voievoda Valachiae, Tartarica victoria inescatus contra Turcum irrumpebat, et plures ex Turcis, qui primo Danubium nauibus superabant, confecit. In praticularibus quoque congressibus, per se

et suos Turcos, inuadens ex syluis, in quas se et suos profunde condiderant, praesertim cum frumendatum irent, victor et superior euadebat. Singulosque captiuos Turcorum, nullo respectu conditionis, aut aetatis habito, aut viuos excoriabat, aut in palos figebat, donec Turcus, multitudine abundans, exercitu dispartito, illum et a fronte et a tergo circumdedit. Et nec sic quidem tunc aliquo pauore circumdatum, sed pugnam ultro appetentem, strenuissimeque cum suis pugnantem Turcus vicit, et non amplius, quam ducentos de suis prostrauit. Caeteri fere omnes sui aduersis vulneribus consternati. Sed et ipse Stephanus Voievoda, ad futura se reseruans, et meliora, quo quemque sors ferebat, fugierunt. Non tamen Turco incruenta fuit victoria. Tanta enim animositate, a Stephano Voievoda, et suis pugnatum est, ut de Turcis triginta prope millia cecidisse referantur. Claudicare coeperat erga Stephanum Voievodam Valachiae suorum fides, fereque illum omnes Valachi deseruisse videbantur. At ille nihil hac clade, aut vulnere motus, iterum se ad nouas pugnas, et praelia, quibus poterat modis, reparabat. Casimiro quoque Regi Poloniae per frequentes et assiduos Nuncios supplicabat, ut duodecim gentium millia sibi in auxilium mittere non retardaret, certificans Regem, adiutorio gentium habito, se de Valachia Turcum turpiter fugaturum.

Pestis interim et fames, duo intolerabilia mala, in exercitum Turci irrepserant, multique quotidie geminata lue de Turcis absumebantur. Vnum erat Turco et Suis leuamen, quod Bessarabus Voievoda Moldaviae, cuius occasione et gratia Turcus in id descenderat bellum, omnibus gentibus suis, victualibus quoque, et caetera quaque re, Turcum in qualibet necessitate adiuuabat. Vehementerque Bessaraborum exercitus, linguam et mores eosdem cum Valachis habens, et terrae eorum secreta et interiora dinoscens. Valachos magis quam Turcos affligebat. Caesar Turcorum incertus et fluctuans, quid amplius ageret, flammis, incendiis et depopulationibus Valachiam conterebat: ex quibus illi, et suo exercitui maior crescebat fames. Totaque fere Valachia depopulata, et in flammam data, etiam in Podoliam vertit manus, et aliqua illius ignobilia oppida et vicos igne absumpsit.

Soczawam deinde et Choczim arces expugnare aliquanto tempore Turcus aggressus, clade ingenti, circa utramque arcem suscepta, turpiter resilire et alia moliri coactus est. Poterat tunc quidem Turcus, cum omni potentia sua, quasi fera in cassibus deprehensa, clade magna, et per potentiam Casimiri Poloniae Regis, et Suarum gentium, obrui et funesta Valachiae vastatio, in illum retorqueri. Sed dum nemo esset, qui vincere hostem et iniquitate locorum, et fame pesteque fractum, vellet (siue occupatio illa fuerit, siue cunctatio Regis, et suorum, nam pusillanimitatem suspicari turpe iudico) bellua illa e manibus elapsa est, et perpetua gloria Regis et Polonorum neglecta. Ad quem vincendum, sola potentia Regis Casimiri, quam secum ex Aulicis, et mercede conductis militibus, habebat in Prussia, suspiciebat. Vbi nihil aliud tam memorabile gestum, et institutum est in fauorem militarium, quam quod veteri lege iuris Sredensis abolita, sexus foemineus, virili deficiente, in parentum haereditates, in morem iuris terrestris Polonici succederet.

Consternatione plurima de Turcorum in Valachiam hostili ingressu, et de cladibus incendiisque, per eos commissis, peiora ominans committi Casimirus Poloniae Rex, non secus, quam par erat, cum Consiliariis, secumque praesentibus, singulis fere diebus, nouis et recentibus Nunciis alia super alia

mala, quae diaetim accidebant, nunciantibus, commotus, rebus Prussiae infectis magis, quam reformatis (nec enim illas reformare pertinacia Gdanensium, qui Nicolao Tungen fauebant, sinebat) ex Marienburg sorore sua Elisabeth, Ducis Stolpensis Henrici relicta, honorata eximiis insignibus, et filio suo Bogufalo balteo militari, suis quoque Proceribus initiatis, per quam plurima fraudum et dolositatum commenta, quae per Matthiam Hungariae Regem contra se et flatum suum, atque Regnum Poloniae, cum Magistro et Ordine Cruciferorum ac plerisque mortalibus agitabantur, elucidata, ad liquidum agnoscens, ad Nieschouiam aduenit. Vbi illum Elisabeth Regina per totum tempus morae suae in Marienburg opperiebatur. Et exinde feria quarta post festum sancti Laurentii, quae fuit quarta decima die mensis Augusti, Piotrcouiam aduenit et conuentum illic generalem, rebus Valachicis prouisurus, tenuit. Consurgunt itaque omnes terrae Russiae, videlicet Przemisliensis, Leopoliensis, Podoliae, Belzensis, Chelmensis, iussu suo regio ad arma, et circa oppidum Camyeneć, sub ductu Pauli Iassyenski Regni Poloniae Vicethesaurarii, ac Capitanei, Belzensis, et Chelmensis, campestria tenent, in omni necessitate, Stephano Voievodae Valachiae, cui etiam et Valachi, a fide sua alienati et auersi, constantia sua et animositate perspecta, operas suas enixius, quam unquam, intenderant, auxilia contra Turcum laturae. Sed cassus fuit et ridiculosus, onerosusque terrarum Russiae, ad meditullia Podoliae, ingressus. Pluribus enim hebdomadis, in locis uariis Podoliae statiua habentes, proprios turbabant et deuorabant, non Turcum, maiores hostilitates, maioresque praedas, diebus singulis agendo in Ciues, quam in hostes. Et licet Stephanus Voievoda Valachiae illos, variis literis et Nunciis, ad succurrendum sibi sollicitasset: clades suas, et oppressiones suae gentis declarans, et torporem illis contumeliosis verbis exprobrans: non tamen illos trahere potuit ad aliquam subuentionem, qui aduentum Casimiri Poloniae Regis, cum maximis copiis quem illis frequentibus denunciabat literis et Nunciis, opperiebantur, neque progredi contra hostem, Rege inexpectato, neque redire in iussu Regis, honestum rati, in unis Statiuis consistebant. Interim classis Turci, quae supplementum militum, et machinamenta varia, ad conquirendas arces et urbes, vehebat. Diuina prodente clementia, fluctibus pelagi, et tempestate deleta est. Quo Nuncio Turcus conterritus, cum et Poloniae Regem sibi sentiret in dies imminere, Valachia relicta Constantinopolim rediit.

Reuersionem autem Turcae, Matthias Hungariae Rex, in suam laudem traducens, metu processus sui illum, scriptis suis, vulgauit non reuertisse, sed fugisse. Quapropter et Papa quartus Sixtus, et Ferdinandus Napuliae Rex, et omnes Principes, et Communitates Italiae, praeter solum Mediolani Ducem, qui se ludificari non permisit, collatione facta, ducenta millia aureorum ad conterendum Turcum, sibi transmittunt qui illis et victoriam de Turco, et illius perpetuum repromittebat exterminium.

Restituit idem ipse Matthias, Hungariae Rex, et Wladislaum Draculam, Voievodam Bessarabiae, annis prope duodecim in capitiuitate tentum et eum cum Stephano Voivoda Moldaviae, gentibus communibus, contra Bessarabiam, et Praefectum eius Thotrusch, à Caesare Turcorum relictum, genere bellum iussit: quo illum sibi contra Poloniae Regem Casimirum strictius conciliaret. Qui etsi primo praelio Bessarabos fudissent, et castra omnia Bessarabiae in suam redegissent potestatem; in altero tamen praelio Bessarabia,

Turcorum auxiliis adiuti, utrunque fusum, de Bessarabia expulerunt. Quam tandem postea Thotrusch Turcorum Caesaris Praefectus, repetiit, et in Suam redegit potestatem. In ea tamen expeditione Dracula fraude serui sui occubuit.

Ştefan voievod, înştiinţat de mînia şi de oştile mari, pe care le aduna sultanul, ca să le trimeată pe mare şi pe uscat împotrivă-i, în fruntea cărora, se zicea, că va fi însuşi sultanul, aştepta neînfricoşat, încrezător în ajutorul lui Dumnezeu. O, om minunat, cu nimic mai prejos decît conducătorii de oşti din vechime, de care atîta ne mirăm, care în vremurile noastre a cîştigat, cel dintîi dintre toţi principii lumii, o atît de strălucită biruinţă asupra turcului! După cîte cred eu, ar fi cel mai vrednic ca să i se încredinţeze conducerea şi stăpînirea lumii şi mai cu seamă cinstea de căpetenie şi conducător împotriva turcului, cu sfatul, înţelegerea şi hotărîrea tuturor creştinilor, de vreme ce ceilalţi regi şi principi catolici se îndeletnicesc cu trîndăvia şi plăcerile ori războaiele civile.

Ştefan, voievodul Moldovei, cercetînd cu stăruinţă şi băgare de seamă toate mişcările făcute sau plănuite de sultanul Mohamet împotriva sa şi aflînd prin iscoade că turcul e la Adrianopol şi că îşi adună acolo oastea tuturor puterilor sale, prin multe şi felurite solii, una înştiinţînd pe cealaltă, se îndreptă către Cazimir, regele Poloniei, care era atunci în Lituania, şi arătîndu-i mărimea primejdiei care-l ameninţa pe el şi ai săi, ceru ajutor cît mai grabnic cu putinţă de la rege şi ostaşii săi. Aceleaşi cereri le făcu prin dese solii şi scrisori fruntaşilor din Galiţia. Pe scurt, cerea ca regele să trimită 2000 de pedestraşi pentru apărarea Cetăţii Albe şi a Chiliei, să poruncească înarmarea ţinuturilor galiţiene şi să-şi aşeze tabăra lîngă Cameniţa, regele însuşi urmînd să-i vie lui în ajutor după aceea, cu restul oastei poloneze. Că el această socoteală şi-a făcut, ca să nu se bată cu toată oastea împotriva unui duşman atît de puternic şi aşa de numeros, ci retrăgîndu-se cu ai săi pînă la Cameniţa să înconjoare şi să ţină în loc pe duşman. Cerea în cele din urmă regelui ca în caz de nevoie să-i îngăduie lui şi alor săi să treacă neîmpiedicat la Cameniţa.

Cu toate că boierii Lituaniei îl îndemnau stăruitor pe rege ca să ridice oastea din Polonia, Lituania şi toate ţinuturile împotriva turcului, ei fiind de părere că e mai bine să lupte împotriva turcului pentru vetrele moldovenilor decît ale lituanilor, făgăduind pentru aceasta tot sprijinul lor, Cazimir, socotind că e atras de Ştefan voievod la un război mai mult închipuit decît adevărat, pierzînd în zadar vremea cea bună şi îndestulătoare în Lituania cu zăbava şi odihna, abia pe la Rusalii plecă din Lituania şi petrecînd praznicul trupului lui Hristos la Grodno, sosi prin Brzescz la Lublin, în a cincea zi a lunii iunie. Acolo, deşi timp de cincisprezece zile fu rugat şi îndemnat de toţi sfetnicii Poloniei ca să nu părăsească pe Ştefan voievod, un principe şi un luptător atît de însemnat şi de strălucit, ci ridicîndu-se cu toate puterile lui să meargă, nu atît în ajutorul aceluia, cît al creştinătăţii întregi, războindu-se într-un singur război atît cu turcii cît şi cu tătarii, spre veşnica slavă a numelui său. Totuşi, regele Cazimir, arătînd că e lipsit şi de bani şi de oameni, nădăjduind că acel război nu se va purta, atît a tărăgănat lucrurile, încît sfetnicii de frunte anume Derslaw Rythwiański, palatinul Cracoviei, şi Jan Rythwiański, castelanul Sandomirului şi mareşal al regatului Poloniei (că dobîndise amîndouă

dregătoriile, împotriva datoriei şi obiceiurilor vrednice de laudă ale regatului, în vreme ce alții le duceau dorul) şi alţii mulţi, sărind cu gura asupra regelui, îl mustrară, zicînd că mai întîi sub stăpînirea părintelui său, apoi a fratelui său, mai în urmă sub nesăbuita sa domnie, prin delăsarea sa nobilul regat al Poloniei, întemeiat cu fală de Cazimir al doilea, ajunsese la cea din urmă decădere şi ruină. Şi în scurtă vreme are să-l ducă la o mai mare prăbuşire, dacă nu se va scutura din amorțeala lui şi dacă nu-şi va îndrepta obiceiurile domniei... şi văzîndu-se pe sine şi regatul său ameninţat de războaie la răsărit şi apus, la miazăzi şi miazănoapte, se arată slăbănog şi trîndav, şi că, dacă nu primeşte alte sfaturi, sau dacă nu aşează în locul său pe altcineva, va pieri degrabă prin trîndăvia şi stricăciunea domniei lui, chiar fără venirea vreunui duşman din afară.

Aceste mustrări, deşi erau făcute pe întrecute de toţi sfetnicii, nu-l tulburau pe regele Cazimir în apucăturile lui şi nici nu-l îndrumau spre fapte mai bune... Astfel, față de o primejdie aşa de mare, s-a ţinut o scurtă şi lîncedă sfătuire, iar Marczisz, stegar de Wroczimowice, al doilea stolnic al Cracoviei, ştiutor de limba turcă, pe care o învăţase de copil, în robie, fiind prins în nenorocita luptă dată de Waldyslaw, regele Ungariei şi al Poloniei, fu trimis la sultan din partea lui Cazimir, să-l roage şi să-l îndemne a nu copleşi cu război ţara Moldovei, care este o parte de seamă a regatului Poloniei, ca nu cumva să silească astfel pe regele Cazimir a lua armele împotrivă-i, lucru pe care pînă acum, deşi a fost rugat şi îndemnat de către mulţi domnitori creştini, s-a ferit să-l facă; Ştefan voievod al Moldovei este sub stăpînirea şi puterea lui, iar dacă a greşit cu ceva în fața Sultanului, îl va lăsa să ispăşească aşa cum se cuvine, să lase însă armele şi mulţumindu-se cu chezăşuirea dreptei judecăţi, să nu-i păgubească prietenul şi să arate în ce zi şi în ce timp să se întrunească sfetnicii celor două părţi, pentru a pune capăt neînţelegerii şi vrajbei mai bine pe cale paşnică, decît printr-un război sîngeros, nedrept şi nesigur.

Unii soli şi iscoadele lui Ştefan voievod, precum şi toţi neguţătorii moldoveni găsiţi la Caffa, în număr de 160, la porunca Sultanului de paloş au fost tăiaţi. Mare măcel a fost, că paloşul însîngerat nu cruţa nici o tagmă şi nici o vîrstă. Că nu am destulă putere ca să pot zugrăvi pe deplin nenumăratele răutăţi, cîte sabia răzbunării cereşti, pentru cumplitele păcate ale locuitorilor Caffei, a îngăduit să fie în acea zi săvîrşite de către păgîni.

Sultanul, îngînfat de o atît de strălucită izbîndă, şi mîniat din cale afară pe Caffa, pentru că acolo se întruneau slobozi solii crailor şi domnilor creştini pentru a pune la cale război împotriva sa, multă vreme a stat de a întărit oraşul şi zidurile lui. După aceea începu să se apropie de Cetatea Albă a Moldovei, pe mare şi pe uscat, întărit cu ajutorul tătăresc. Abia atunci regele Cazimir al Poloniei dădu crezare spuselor adevărate ale lui Ştefan voievod al Moldovei şi mai zăbovind patru zile la Sandomierz veni la cetatea nouă de la Korczyn şi acolo la 2 iulie ţinu, deşi cu întîrziere, sfat cu sfetnicii de frunte, atît bisericeşti cît şi mireni, şi avea de gînd să vină în ajutor nu atît voievodului Ştefan al Moldovei şi ţării lui, cît ţării Podoliei şi ţării Rusiei. Iar Ştefan voievodul moldovean, neprimind ajutoarele în care nădăjduia, nici de la Cazimir regele Poloniei la care trimisese dese solii, nici de la Matiaş regele Ungariei pe care-l rugase prin Stanciul să-l ocrotească şi ştiindu-se neînstare a se măsura cu Sultanul în luptă, plin de înţelepciune orînduindu-şi şi aşezîndu-

şi cum putu mai bine tabăra, s-a ascuns cu poporul său în lunci, prin păduri şi prin văgăuni, cu gîndul ca atunci cînd va veni vremea, iar sultanul se va retrage, să-şi poată redobîndi ale sale, mîntuindu-se totodată împreună cu neamul său.

O puternică flotă de 70 de corăbii ducea o încărcătură peste măsură de bogată, precum şi un mare număr de prinşi şi robiţi, la Constantinopol, pentru Sultan. Între acele corăbii era una ce ducea o ceată de 150 copii, din toate tagmele cetăţenilor Caffei, din cei mai frumoşi, ca dar deosebit, spre a fi scopiţi şi necinstiţi. Cum cîrmaciul fusese înlocuit cu un grec, acesta, fără ca să simtă turcii, despărţindu-se de restul flotei, înşelă 12 turci care erau în corabie, trimiţîndu-i să aducă apă dulce, şi omorînd pe alţi 12 care mai rămăseseră, duse în portul Chilia corabia şi pe cei 150 tineri hărăziţi scopirii şi desfrîului, dîndu-i lui Ştefan voievod al Moldovei ca pe un dar de mare preţ. De care lucru bucurîndu-se din cale afară Ştefan prinse în sufletul său nădejdea de a redobîndi Caffa".

„Trimise şi cel mai înainte numit Matei regele Ungariei la Ştefan voievod al Moldovei trei soli de seamă cu daruri, pentru a-l sfătui să se îndrepte către el, părăsind regatul Poloniei şi regele său şi anume pe Dómokos, prepozitul de Alba, Othwany Gáspár şi Pesthyi Miklós, făgăduind că-l va apăra de Sultan. Cu toate însă că Ştefan voievod al Moldovei, înspăimîntat de puterea Sultanului, a primit acestea ca un lucru mare, deşi a încheiat anumite legături cu Matei regele Ungariei, nu a putut fi înduplecat ori silit să se desprindă de regatul polon, sau să se arate duşman aceluia, cum se străduiau ungurii.

Cu toate acestea, regele Cazimir al Poloniei, cu grijă de viitor pentru sine şi regatul său, temîndu-se de nestatornicia credinţei lui Ştefan spre a şi-l apropia mai mult, trimise pe Stanislaw Watrobka din Strzelce, palatinul de Belz, şi pe Andrzej Borzischowicki, prepozit de Lanczicz şi canonic de Cracovia, în Moldova, de Sîntămăria mică, pentru a cere de la Ştefan noi jurăminte de credinţă şi ascultare".

„... Mahomet, împăratul turcilor, aprins de ură neîmpăcată împotriva lui Ştefan, voievodul Moldovei, pentru că nici nu voia să-i plătească tribut, ba îi luase şi Chilia, pe care cei vechi o numeau Licostoma, alungîndu-i străjile de acolo, iar cu un an în urmă îi nimicise oastea de 120000 oameni lîngă balta Racovăţului şi rîul Bîrlad, adunîndu-şi toate puterile lui la tîrgul Sofia purcese cu oastea împotriva aceluia, cu gîndul să dea Moldova, după ce o va dobîndi, împreună cu cetăţile ei, lui Alexandru, un moldovean care zicea că e frate cu Ştefan... Plecînd dar sultanul cu mulţime mare de oameni, cămile şi tunuri în acel război, Martin Chorazicz din Wroczimowice, cavaler şi sol al regelui Cazimir al Poloniei, trimis mai demult în solie la turci, dar împiedecat fiind de tot felul de greutăţi şi mai ales din pricină că voievodului Ştefan al Moldovei solia i se părea nu prea cu cinste şi puţin folositoare (după cum şi era), întîlnind pe sultan din întîmplare în oraşul bulgăresc Varna la 22 mai şi avînd putinţa de a-i vorbi, aducîndu-i aminte de vechea prietenie dintre craii Poloniei şi împăraţii turci, îl rugă stăruitor să nu năpădească cu război asupra lui Ştefan voievodul Moldovei, ce era un credincios al craiului şi regatului Poloniei, ca nu cumva să-l silească pe Cazimir regele Poloniei să ia arme pe dreptate împotrivă-i.

Dar sultanul Mahomet, care ascultase solia fiind el numai cu doi sfetnici, care în limba lor se numesc pași, și primind cu mulțumire pieptarul din piei alese de zibelină bătută cu mărgăritare și pietre scumpe de jur împrejur la margini, zise că-i va răspunde pe scurt. Nu s-ar fi împotrivit cererii regelui Poloniei Cazimir, zicea, ținînd seama de vechea lor prietenie, dacă solul crăiesc l-ar fi întîlnit la Adrianopol și cu toate că făcuse cheltuieli foarte mari n-ar mai fi iscat război împotriva Moldovei. Acum însă cînd se află aproape la hotarul dușmanului, nu-i mai era îngăduit să calce făgăduiala dată voievodului Munteniei și împăratului tătăresc, care-l împinseseră și-l ațîțaseră cu soli și rugăminți să facă acest război. Cu toate acestea nu se va împotrivi și se va lăsa de război dacă Ștefan voievod ar vrea să-i dea tributul din trecut și cel viitor, apoi Chilia, care ținea de principatul Valahiei, precum și toți prinșii.

Aceste principii de pace nu părură tocmai drepte și cinstite solului crăiesc Martin Chorazicz, cum nici nu erau, iar de către Ștefan voievodul Moldovei nicidecum nu puteau fi primite. Lucrurile rămînînd neschimbate și sultanul ajungînd la Dunăre cu toată oastea și trecînd Dunărea cu bărcile, făcînd totodată cinci poduri pentru orice împrejurare, solul povestind și lui Ștefan voievod de toate cele văzute și auzite, ajunse la Cazimir, regele Poloniei, care se afla la Marienburg și-i arată că marele război care s-a pornit de către Sultan nu atît asupra lui Ștefan voievod și pămînturilor sale, cît asupra craiului și regatului Poloniei, așa cum se încredințase nu din lucruri auzite ci din știri sigure și văzute, iar sfetnicilor săi le spune toate cele întîmplate la sultan și răspunsul dat, mai mult prefăcut decît adevărat. În aceeași vreme o oaste tătărească, ce avea să vie în ajutorul turcilor, a intrat în Moldova și a început s-o năpăstuiască, încă înainte de a intra turcii în ea, cu omoruri și jafuri.

Dar Ștefan voievod al Moldovei nu se înspăimînta de cei doi dușmani atît de puternici, tătarii și turcii adică, care cam în același timp (pentru că altcum nu cutezau temîndu-se de primejdie), dar cu armate deosebite, intraseră în Moldova, ci avînd inima plină de minunată și necrezută vitejie cu voie bună și în chip neostoit, arzînd toate grînele și bucatele, ca să nu ajungă de hrană dușmanului, s-a năpustit fără teamă asupra oștii tătarilor, de a căror putere mai mult se temea decît de a turcilor. Și cu ajutorul lui Dumnezeu, o zdrobi și o nimici în crîncen măcel și cu atîta rîvnă îi urmări pe fugari, că mai mulți ucise în fugă decît în luptă, de a căruia groază cuprinși fiind fugarii, aruncau nu numai armele, ca să fie mai iuți la fugă, ci și arcurile și tolbele, șeile și hainele, ca să scape fie și neînarmați și goi și se aruncau în rîul Nistru ca niște smintiți, nu altceva.

Ștefan voievod al Moldovei, ațîțat de izbînda dobîndită asupra tătarilor, mai cu neîndurare s-a năpustit asupra turcului și pe mai mulți turci care apucaseră a trece Dunărea mai întîi cu bărcile, i-a tăiat. De asemenea, în ciocniri răzlețe, năvălea cu ai săi din pădurile în care se adîncise, mai ales cînd turcii mergeau după nutreț, izbîndind și arătîndu-se mai tare, iar pe toți prinșii turci, fără a ține seama de rang sau de vîrstă, îi jupuia de vii sau îi trăgea în țeapă, pînă cînd turcii, mai numeroși și-au împărțit oastea în două înconjurîndu-l de toate părțile. Și nu s-a lăsat nici atunci cuprins de frică, ci aruncîndu-se vitejește în luptă de sîrg cu ai săi, a fost înfrînt de turc, dar

n-a pierdut din ai lui mai mult de 200, iar ceilalţi, mai toţi plini de răni, şi cu voievodul Ştefan, în aşteptarea unor zile mai bine pe care le va aduce soarta, fugiră.

Izbînda turcilor n-a fost însă lipsită de sînge, că atîta vitejie au arătat Ştefan vodă şi ai săi în luptă, că din turci se zice că aproape 30.000 ar fi căzut. Credinţa alor săi în Ştefan a început atunci să se clatine şi mai toţi moldovenii păreau a-l fi părăsit. Iar el, întru nimic tulburat de înfrîngere ori de rană, iarăşi se pregătea de noi lupte şi războaie, şi pe Cazimir crai al Poloniei îl ruga mereu cu solii dese să nu zăbovească a-i trimite în ajutor 2000 de oameni, încredinţîndu-l că, de va avea acel ajutor, îl va alunga cu ruşine pe turc din Moldova.

Între acestea izbucniră două mari nenorociri în oastea turcească, ciuma şi foametea şi zilnic mulţi turci piereau din pricina celor două rele. Singura mîngîiere a sultanului era că Basarab voievod al Munteniei, mulţumită căruia turcii începuseră acel război, îl ajuta cu toţi oamenii lui, cu hrană şi cu de toate la orice nevoie. Oastea muntenească, avînd aceeaşi limbă şi aceleaşi obiceiuri cu moldovenii şi cunoscînd toate tainele pămîntului acela, îi lovea cu mult mai rău decît turcii. Sultanul, nemaiştiind ce să facă şi îndoindu-se cu nehotărîre, prăpădea Moldova cu foc şi pară. Pustiind aproape toată Moldova, îşi îndreptă oastea şi în Polonia, de arse cîteva sate şi tîrguri mărunte.

Turcul apucîndu-se apoi să asedieze cîtva timp cetăţile Sucevei şi Hotinului, dar fiind straşnic bătut sub amîndouă cetăţile, fu silit să se retragă cu ruşine şi să se apuce de altceva. Ar fi putut fi prins atunci sultanul, cu toată oastea sa, ca o fiară în cursă, de către oastea craiului Cazimir al Poloniei şi oamenilor săi, şi pustiirea jalnică a Moldovei să fie întoarsă împotrivă-i. Însă pentru că nu se găsea nimeni care să învingă un duşman înfrînt de greutatea locurilor, de foamete şi ciumă, (pricina o fi fost ori mulţimea de treburi, ori zăbava craiului şi altor săi, pentru că socot că ar fi cu ruşine să fie bănuit de micime de cuget), scăpă acea fiară din mînă şi slava veşnică a craiului şi polonilor fu ocolită, deşi pentru înfrîngerea turcilor ar fi fost de ajuns numai oastea de curteni şi lefegii pe care o avea Cazimir craiul în Prusia.

Nici acolo nu se făcu nimic altceva vrednic de amintit, spre binele oştenilor, decît doar că s-a desfiinţat legea cea veche a dreptului numit *Sredniowo prawo*, iar partea femeiască, atunci cînd lipsesc bărbaţii, să poată de atunci înainte, ca un obicei ce avea să fie împămîntenit în Polonia, să poată primi moştenire părintească.

Înspăimîntat din cale afară de năvala turcilor în Moldova şi socotind, după măcelurile şi pîrjolirile făcute de ei, că s-ar putea întîmpla lucruri şi mai rele, venind aproape în fiecare zi noi solii cu veşti despre noi răutăţi ce se petreceau zilnic, craiul Cazimir al Poloniei împreună cu sfetnicii care erau cu el, plecă din Marienburg, lăsînd treburile Prusiei mai mult nefăcute decît orînduite (că nu îngăduia să fie orînduite îndărătnicia celor din Danzig, care sprijineau pe Nikolaus Thungen), lăsînd pe soră-sa Elisabeta, văduva herţegului de Stolp, Enric, cinstită cu multă vrednicie, iar pe fiul ei Bogufal încingîndu-l cu paloşul ostăşesc, îndrumînd aşişderea pe fruntaşii locului şi lămurind multele pricini de înşelăciune şi mincinoasele şiretlicuri care fuseseră născocite împotriva sa şi a regatului Poloniei de către Matiaş craiul Ungariei, pe cînd

maistrul şi tagma Purtătorilor de Cruce cu mai mulţi inşi se burzuluiră împotriva-i, ajunse la Nieszow, unde-l aşteptase regina Elisabeta tot timpul cît el zăbovise la Marienburg. Iar de acolo, în miercurea după Sfîntul Lavrentie, care a fost în a14-a zi a lunii lui august, a venit la Piotrkow şi a ţinut acolo o adunare obştească, pentru a vedea ce va face în treburile Moldovei. Se ridică dară toate ţinuturile galiţiene, adică Przemysl, Lwow, Podolia, Belz şi Chelm, şi la porunca craiului iau armele şi tabără sub cetatea Cameniţei avînd în frunte pe Paul Jaszynsky, vtori vistier al regatului Poloniei, şi căpitan de Belz şi Chelm, pentru orice întîmplare, ca să-i dea ajutor împotriva turcului lui Ştefan vodă al Moldovei, căruia şi moldovenii ce se înstrăinaseră şi se abătuseră de la credinţa sa, văzîndu-i răbdarea şi curajul, aveau de gînd să-i dea ajutor cu toate puterile lor, mai mult ca niciodată.

Ci în zadar se porniră spre mijlocul Podoliei şi în chip vrednic de rîs şi păgubitor pentru părţile galiţiene, că vreme de mai multe săptămîni avîndu-şi tabăra, tulburau şi mîncau pe ai lor, nu pe turci, şi mai multe furturi şi prădăciuni făceau zilnic asupra cetăţenilor decît asupra duşmanilor. Şi cu toate că Ştefan voivod al Moldovei îi chemase cu felurite scrisori şi solii în ajutoru-i, arătînd pierderile sale şi greutăţile neamului său, şi mustrîndu-i cu vorba de ocară pentru lenea lor, n-a putut să-i atragă la vreo ajutorinţă, că aşteptau venirea craiului Cazimir al Poloniei, cu oaste mare, pe care le-o vesteau solii şi scrisori dese, şi socotind că nici nu se cuvine să plece împotriva duşmanului fără a aştepta pe craiul, nici să se întoarcă fără porunca craiului, stăteau doar în tabără.

Între timp, flota turcească, care aducea şi întăriri de oaste şi felurite maşini pentru luarea cetăţilor şi oraşelor, din îndurarea dumnezeiască fu sfărîmată de valurile mării şi de furtună.

Înspăimîntat de vestea aceasta sultanul, auzind că şi regele Poloniei se apropie de el din zi în zi, lăsînd Moldova, s-a întors la Constantinopol.

Regele Matei al Ungariei, aducînd spre lauda sa întoarcerea turcului, zicea că de teama înaintării sale nu s-ar fi întors, ci ar fi fugit. Din care pricină şi papa Sixt al patrulea şi Ferdinand regele Neapolului şi toţi principii şi comunele Italiei, în afara ducăi Milanului numai, care nu s-a lăsat înşelat, punînd mînă de la mînă, au adunat de i-au dat lui Matei 200.000 galbeni, ca să înfrîngă pe turci, care le făgăduia şi izbîndă asupra turcilor şi nimicirea lor pe vecie".

„Matei craiul Ungariei îl făcu din nou voievod pe Vladislav Dracula, în Muntenia, pe care-l ţinuse aproape 12 ani la închisoare, şi-i porunci să poarte război împreună cu oamenii lui Ştefan voivod al Moldovei împotriva Munteniei şi a căpeteniei ei Totruş, lăsată de Sultan, ca să-l atragă mai mult împotriva craiului Cazimir al Poloniei. Aceştia deşi în prima luptă risipiră pe munteni şi aduseră în puterea lor toate cetăţile Munteniei, în altă luptă totuşi muntenii, cu ajutor turcesc, îi risipiră şi-i alungară pe amîndoi din Muntenia. Totruş, omul Sultanului, cerînd-o îndărăt, a adus-o iarăşi în puterea lui. Iar în acel război Dracula prin înşelăciunea unui rob al său fu ucis".

Biblioteca Czartorycki 1306 (Muzeul Naţional), Cracovia, ms. autograf.

Ediţii: Jan Długosz, *Annales Poloniae*, ed. A. Przezdziecki, vol. V (opera omnia, XIV), Cracovia, 1878; Jan Długosz, *Annales seu Cronica Incliti Regni Poloni*, ed. J. Dabrowski, Varşovia, 1964. J. Dabrowski, St.

Gaweda, K. Pieradzka, J. Radzozensko. *Razbir krytyczny Annalium Poloniae Jana Dlugosza*. 1445—1480, Varşovia, 1965.

Textul reprodus după Ioannis Dlugossi, *Historia Polonica*, t. II, l. XIII, ed. H.L.B. van Huyssen, Leipzig, 1712, p. 528 sq.

(R. CONSTANTINESCU)

53 1475—1476

Fragmente din Chronica Polonorum *de Matei Miechowski*

Anno domini 1475 die Martis decima septima Ianuarij, Stephanus Palatinus Moldaviae, exercitum Mahumeth Caesaris Thurcorum, centum et uiginti milia pugnatorum habentem, cui et Beserabi auxilia ferebant, Valachiam populantem, circa palum Rakouiecz et fluuium Berliad proprio marte, quinque tantummodo milibus Siculorum, quorum terram ab hungariae rege abstractam in suam ditionem redegerat, magna clade, sed non incruenta suorum victoria mirabili dei potentia fudit. Vix quadraginta milia pugnatorum habens, in quibus maior pars agrestium erat. Nec in superbiam ex hac victoria elatus, diebus quattuor continuis ieiunium in pane et aqua aegit. Per uniuersam quoque terram suam bannum edixit, ne quis auderet sibi, sed soli deo victoriam illam appropriare. Cum iudicio omnium victoria illa ex uno eo stetit, omnem regionem Valachiae, perquam thurcae ituri erant, longe ante Stephanus Palatinus flammis exusserat, quae res maximi adiumenti ad victoriam fuit, Thurcis et equis eorum macie consumptis. Omnes fere Thurcos captivos, praeter principaliores palis suffixit, cadauera interfectorum cremauit, unde ossium illorum extant aliquot acerui. Quattuor duces Thurcorum principales, et triginta sex signa militaria manubiasque nobiles Kazimiro regi Poloniae in Lithuaniam per primores suos Stephanus transmisit. Rex autem hungariae Mathias scripsit Papae, Caesari, et aliis regibus sublimi iactantia, insignem Thurcarum exercitum per gentes suas quorum Stephanus Valachiae Palatinus ductor erat, deleuisse, vanitate solita, alienos sibi titulos vendicando. Stephanus tamen palatinus, aliquos captivos Sixto papae misit, et scriptis suae sanctitatis auxilia poposcit. Misit et Mathiae regi hungariae pares manubias. Nec his legationibus ad amicos Stephanus contentus, ad ipsum quoque infestissimum hostem suum Mahumeth Caesarem Thurcorum, insignem legatum, dona non mediocria ferentem misit. Quaestus est se a quibusdam Thurcorum latrunculis et exulibus temerarie et preter scientiam Caesaris lacessitum esse, illam omnem furum et exiliatorum manum, in manu dei potenti confecisse, petens ut relliquiae huiusmodi latrunculorum, si quae in dominia sua refugissent, sibi traderentur, pari supplicio cum caeteris poenas meritas soluturae. At Caesar legatione huiusmodi exasperatus, legatos iure gentium violato, in ergastulis aliquamdiu tenuit, postea omni substantia spoliatos, pedites et pene nudos Valachiam remisit. O Stephanum virum admirabilem et victoriosum, qui sub nostra aetate tam magnificam victoriam inter Principes mundi ex Thurca retulit.

Eodem anno (1476) post festum paschae, Mahumeth thurcorum Caesar, contra Stephanum Palatinum Valachiae fremens, contra illum hostiliter veniebat. Sub idem quoque tempus Thartarorum numerosus exercitus, thurco laturus auxilia, in Valachiam intrauit, et eam prius quam thurcus cladibus et uastationibus affligere coepit, Stephanus autem Palatinus omnibus frumentis et victualibus, ne hosti in pabulum cederent, igne absumptis, in thartarorum exercitum intrepidus irruit, et magna clade illum contriuit, tantoque ardore fugientes persequutus est, ut plures in fuga quam puggna occideret. Deinde in thurcum, Danubium nauibus superantem, irrupit, et plures occidit. In particularibus quoque congressibus, dum frumentatum ex siluis ibant, inuadens, victor et superior, singulos captivos thurcorum aut vivos excoriabat, aut in palos suffigens occidebat. Donec Thurca illum in multitudine abundans, exercitu dispartito, a fronte et tergo circumdedit, et sic strennuissime cum suis pugnantem thurcus vicit, et non amplius quam ducentos de suis prostravit. De Thurcis vero prope triginta milia cecidisse referuntur. Stephanus autem cum suis ad futura se reseruans, quo sors ferebat fugit. Caesar vero thurcorum incendiis Valachiam conterens, et exinde sibi et suo exercitui famem generans, propter in aediam ex Valachia abscessit. Mathias autem rex Hungariae în suam laudem traducens, scriptis uulgavit, metu sui processus, thurcum fugisse. Quapropter et papa Sixtus quartus, et Ferdinandus Apuliae rex principesque et communitates Italiae collatione facta, ducenta milia aureorum ad conterendum thurcum illi transmiserunt, qui ipsis victoriam et perpetuum thurci exterminium promittebat.

Eodem anno rex Mathias Hungariae Wladislaum Draculam Voievodam Besserabiae, annis prope duodecim in captivitate tentum, restituit, et in Besserabiam remisit, qui fraude serui sui, currendo in equis velocibus decapitatus occubuit.

În anul domnului 1475, marți în 17 ianuarie, Ştefan domnul Moldovei, prin virtutea sa, risipi în mare încleştare, cu minunatul ajutor al lui Dumnezeu, aproape de mlaştina Racova şi rîul Bîrlad, oastea sultanului turcilor Mahomet, avînd 120.000 de luptători, căruia îi veniseră ca ajutoare şi muntenii, şi care jefuia Moldova, avînd el numai 5.000 de secui, al căror ținut, smuls de la regele Ungariei, îl adusese sub stăpînirea sa. Dar victoria îl costă şi sîngele alor săi, căci avea de-abia 40.000 luptători, din care cea mai mare parte erau țărani. Necuprins de trufie din pricina acestei izbînzi, porunci un post de patru zile neîntrerupte cu pîine şi apă. Ba chiar pe întreg pămîntul său dădu poruncă să se strige că să nu cuteze cineva a-i pune lui în seamă acea izbîndă, ci numai singur lui Dumnezeu. După judecata tuturor, acea izbîndă a avut o singură pricină, anume că tot ținutul Moldovei, prin care aveau să treacă turcii, îl pustiise prin foc voievodul Ştefan cu mult mai dinainte, care lucru de mare ajutor a fost pentru izbîndă, căci turcii şi caii lor pieriră de foame.

Aproape toți turcii prinşi, afară de cei mai de frunte, îi trase în țeapă, iar cadavrele lor le arse, de au rămas numai cîteva movile de oase. Ştefan trimise prin fruntaşi ai săi regelui Cazimir al Poloniei, care se găsea în Lituania, patru paloşe ale turcilor, treizeci şi şase de steaguri şi alte trofee scumpe. Dar regele Ungariei, Matei, scrise Papei, împăratului şi altor regi cu trufaşă

fălire, cum că oştile sale, al căror căpitan era Ştefan voievodul Moldovei, bătură o mare armată turcească, luîndu-şi sieşi meritele altora. Voievodul Ştefan trimise cîţiva prinşi papei şi ceru în scris ajutorul sfinţiei sale. Trimise trofee asemănătoare chiar şi regelui Matei al Ungariei. Nemulţumit numai cu aceste solii către prieteni, Ştefan trimise un sol de vază purtînd daruri nu de lepădat chiar şi duşmanului său celui mai înverşunat, sultanul turcilor Mahomed, plîngîndu-se că a fost hărţuit de nişte tîlhari de turci şi nişte fugari, fără ştiinţa sultanului, dar că a împrăştiat prin puterea Domnului, mîna aceea de hoţi şi de fugari şi cerînd ca resturile acelei cete de tîlhari, dacă se refugiaseră cumva în ţinuturile sultanului, să-i fie date sieşi ca să-şi primească, prin ispăşiri la fel cu ale celorlalţi, pedeapsa meritată. Scos din fire de o astfel de solie, sultanul, călcînd dreptul neamurilor, ţinu pe ambasadori întemniţaţi cîtăva vreme, dar mai apoi îi trimise înapoi în Moldova, lipsiţi de toate bunurile, pe jos şi aproape goi. O, Ştefan, bărbat vrednic de admiraţie şi biruitor care ai cîştigat, între toţi principii lumii, o atît de măreaţă, pentru vremea noastră, izbîndă asupra turcilor.

În acel an 1476, după sărbătoarea Paştelui, Mahomet, sultanul turcilor, înverşunat împotriva lui Ştefan voievodul Moldovei, porni cu duşmănie asupra lui. Tot la acea vreme, o mare oaste tătărească, mergînd în ajutorul turcului, intrase în Moldova şi începuse a stîrni, înaintea turcului, spaimă şi pustiire. Dară voievodul Ştefan, dînd foc grînelor şi bucatelor ca să nu cadă pradă vrăjmaşului, năvăli neînfricat asupra oştii tătăreşti, o zdrobi pe de-a-ntregul şi îi urmări cu atîta zel pe fugari încît tăie mai mulţi din fugă decît în luptă. Apoi năvăli asupra turcului, care trecea Dunărea pe corăbii şi pe mai mulţi îi tăie. Aruncîndu-se în înfruntări mai mărunte asupra celor care ieşeau din păduri după grîne, biruitor şi stăpînitor, pe cîţi îi prindea de vii, îi jupuia de piele ori îi trăgea în ţeapă. Dară copleşindu-l sultanul prin mulţimea oamenilor, şi împărţindu-şi şi oastea în două, îl înconjură din faţă şi din spate, şi birui turcul cu mare strădanie; dar nu pierdu Ştefan dintr-ai săi decît la vreo două sute. Dintre turci căzură se spune cam 30.000. Iară Ştefan cu ai săi, păstrîndu-se pentru ce va să vie, fugi încotro îl mînă soarta. Sultanul turcilor, arzînd Moldova în pojaruri şi pricinuind în ăst fel foamea sa şi a oastei, îşi croi drum îndărăt din Moldova. Iară Matei, regele Ungariei, trăgîndu-şi de aici laudă pentru sine, împrăştie veste scrisă că turcula fugit de teama apropierii sale.

Din acea pricină şi papa Sixt al patrulea, şi Ferdinand regele napolitan şi principii şi cetăţile Italiei făcînd o colectă, îi trimiseră 200.000 de galbeni ca să-l zdrobească pe turc, iar el le făgăduia biruinţa şi nimicirea pe veci a turcului.

În acelaşi an regele Matei al Ungariei îl slobozi pe Vlad⟨islav⟩ Dracula, voievodul Ţării Româneşti, care stătuse prins aproape 12 ani şi-l trimise în Ţara Românească, dar pieri acesta descăpăţînat prin viclenia unui rob al său, pe cînd alergau călări.

Textul preluat din B. P. Haşdeu — *Arhiva istorică a României*, tom. I, partea 2, Bucureşti, 1865, p. 36—37, trad. la p. 41—42.
Traducerea fragmentului din cronică ne aparţine.

(C. VLAD)

54 1475—1476

Fragmente din Historiae Musulmanae Turcorum libri XVIII *de Ioan Leunclavius.*

Liber XV, De Muhamete secundo

Suleiman vero bassa, prorsus Ischenderiae capiundae spe deiectus, obsidione soluta, suos in Moldaviam duxit, ibique pugna cum principe Moldaviensi congressus est. Sed quia Turcorum exercitus in oppugnatione dictae ciuitatis Ischenderiae multum vigoris amiserat, iamq⟨ue⟩ gravis hiems ingruerat, cuius ingens frigus magis etiam milites adfligebat, resistere copiis Moldaviensium minime potueru⟨n⟩t ac propterea clade quadam adfecti sunt, anno mortui prophetae Muhametis IↃCCCLXXIX (Chr. 1475).

Haerebat adhuc Sultanus ipse Muhametes Constantinopoli, sed interim Vezirem suum, Geducem Achmetem bassam, mari expeditionem suscipere, classe instructa, iussit. Quapropter ille multis cum militum millibus, Azoporum inquam, et Genitzarorum et aliorum, Cafam profectus, eamdem cepit, et Menkien, et alias insuper arces, opida, regiones, cum ipsis populis Osmaneo subiecit imperio. + Kirimioru⟨m⟩ quidem, ac Destensium numerosissimae copiae coram bassa comparuerunt, eiusq⟨ue⟩ se potestati ac fidei, nomine Sultani Muhametis in clientelam recepti, permiserunt. Gestum hoc anno Muhametico IↃCCCLXXX (Chr. 1476).

Hinc iam. Sultanus ipse Muhametes bellum Moldavis, illaturus, ex omnibus imperii sui partibus amplissimas copias coegit, quibuscum Moldaviam ingressus, die quarto mensis Rebiul-Euel cum Vaivodae Moldaviensis exercitu conflixit, eumque fudit, fugauit. Ipse Vaivoda suis desertis, terga dedit. Sultanus vero Muhametes Moldaviam suis diripie⟨n⟩dam concessit. Hinc ea relicta, nouam suscepit in ipsa bruma expeditione⟨m⟩, qua exstructam ab Ungaris munitionem ad amnem Moraua⟨m⟩, cepit ac diruit. Tandem mensis Ramasanis die quinto Constantinopolim reuersus, ibidem mansit, anno Muhametico IↃCCCLXXXI.

Cartea a XV-a. Despre Mahomcd al II-lea.

Iară Soliman paşa, pierzînd cu totul speranţa de a dobîndi Skutari, curmînd împresurarea, îi duse pe ai săi în Moldova, şi acolo se încinse război cu principele moldovean. Dar cum oastea turcilor îşi pierduse mult din tărie în asediul zisei cetăţi Skutari, şi deja se stîrnise o iarnă amarnică, şi un frig straşnic îi dobora cu osebire pe oşteni, nu putură ţine piept cetelor moldovenilor şi din această pricină suferiră mare înfrîngere în anul de la moartea profetului Mahomed 879 (de la Christos 1475).

Rămăsese pînă atunci sultanul Mahomed la Constantinopol, dar întraceastă vreme vizirul ... Ahmet-paşa, pregătind o flotă, porunci să se urnească o expediţie pe mare. Într-aceea, cu multe mii de oşteni, azapi, ieniceri şi de alţii, pornind asupra Caffei o dobîndi şi aduse sub stăpînire otomană şi Mangopul şi încă alte cetăţi, tîrguri, ţinuturi cu neamurile lor. Se arătară în faţa

pașei nenumărate oștiri din Crimeea ... și se încredințară puterii și dreptății lui, în chip de slujbași ai sultanului Mahomed. S-a petrecut aceasta în anul mahomedan 880 (de la Christos 1476).

Atunci dar sultanul Mahomed însuși, avînd în gînd a porni război în Moldova strînse din toate părțile imperiului său oștiri nemăsurate, cu care pășind în Moldova, în ziua a patra a lunii Rebiu-Evel, înfruntă oastea voievodului moldovean, și-l risipi, și-l puse pe fugă. Voievodul însuși, părăsit de ai săi, dădu bir cu fugiții. Iar sultanul Mahomed îngădui alor săi să prade Moldova. Lăsînd apoi acele locuri, rîndui în acea iarnă o nouă expediție, în care dobîndi și distruse o cetate întărită de unguri pe rîul Morava. În urmă, în ziua a cincea a lunii Ramazan, plecă spre Constantinopol și poposi acolo, în anul mahomedan 881.

Textul reprodus după Ioannis Leunclavii — *Historiae Musulmanae Turcorum, de monumentis ipsorum exscriptae, libri XVIII*, ed. Andreas Wecheli, Claudius Marnius, Ioannes Aubrius, Frankfurt, 1591, p. 590—591.

(C. VLAD)

55 1475—1476

Fragmente din Rerum Hungaricarum decades quinque *de Antonius Bonfinius.*

Decadis IV, liber III

Hoc anno Turci superato Istro Valachiam Malis auspiciis incursarunt, nam ab hostibus primo defatigati, deinde circumventi, ad internecionem caesi sunt; et cum paulo post inferiorem Mysiam invasissent, insigni clade sternuntur. Mutata deinde fortuna cum maxima classe Capham adorti, in Taurica Chersoneso sitam quae sub Genuensium ditione tenebatur, feliciter occuparunt.

Decadis IV, liber IV

Cum stratum adhuc glacie Danubium conspicaretur, et Transylvanos, Valachosque ad nuptias quoque confluxisse per exploratores intelligeret cum expeditissimo triginta millium equitatu Daciam invadit: et longe lateque vagatus, igni ferroque cuncta vastat: mox populata, incensaque provincia, ex omni aetate, ac utroque sexu, quadraginta hominum millia hinc abegit: et antequam solveretur Ister, in Mysiam se recepit. Nuptiae Decembri mense celebratae: et haec ea hyeme detrimenta in Dalmatia, Mysia ac Dacia a Turca Christianis illata sunt: quae Regis, totiusque Pannoniae mentem usque adeo consternarunt, ut nihil tale posthac in Turcam audentius molitum fuisse reputetur.

Decada a IV-a, cartea a III-a

În acest an, turcii, trecînd Dunărea năvăliră în Valahia sub auspicii rele, căci hărţuiţi la început de duşmani, mai apoi împresuraţi, fură tăiaţi mai toţi, şi după ce mai în urmă, pătrunseră în Misia, îi copleşi un mare dezastru. Schimbîndu-se apoi norocul, loviră, cu o flotă foarte mare, Cafa, aşezată în Chersonesul Tauric, ce se găsea în stăpînirea genovezilor, şi cu izbîndă puseră mîna pe ea.

Decada a IV-a, cartea a IV-a.

Pe cînd se mai zărea încă covor de ghiaţă pe Dunăre, ⟨turcul⟩ află prin iscoade că transilvănenii şi valahii se înghesuiau la nunta ⟨regelui⟩ şi năvăleşte cu treizeci de mii de călăreţi uşor înarmaţi înValahia şi rătăcind în lung şi-n lat, trece totul prin foc şi sabie şi numaidecît, dînd foc ţării, şi prăpădind-o, duce de aici patruzeci de mii de oameni de toate vîrstele, şi bărbaţi şi femei, şi mai înainte să se dezgheţe Dunărea se retrase în Misia. Nunta se prăznuia în luna decembrie; şi nenorocirile acestea sînt pricinuite creştinilor de turc în acea iarnă în Dalmaţia, Misia şi Dacia şi într-atît tulburară gîndul regelui şi al întregii Panonii că se socoteşte că nimic n-au mai îndrăznit după aceasta împotriva turcului.

Textul reprodus după Antonii Bonfinii *Rerum Hungaricarum decades quinque* ed. Royerianus, Pojon, 1744, p. 454; 458.

(C. VLAD)

56 1476

Fragment din Chronicon Austriacum *de Jakob Unrest*

In demselben Jar (1476), zw Unnser Frawen Schidung Tag[1] zoch der Gross-Wasche, das ist der Turckhen obrister Hawbtman, mit ainer grossen Macht Turchken, gegen der Molda, und woldt die gewunen und eyngenumen haben. Des wardt gewar Steffan-Weyda, Hertzog in der Molda, und pesambt sich zw Widerstanndt und tett den Turckhen ainen Schaden. Das tet dem Watsche vast ant (sic), und pesampt sich mit grosser Macht und zoch hinwider gegen der Molda, und tetten dem Steffan-Wayda ainen sollichen Schaden an seinem Volckh, das er selbst aus der Moldaw weychen mue⟨s⟩t[2], und pesamlet sich vor mit dem Trackel-Weyda, mit dem Dispot und mit dem Jaxe[3], wan der Dispot und der Jaxe warn zwen vertriben Herren von den Turckhen von irren Lanndten und Herschafften. Mit den Helffern zoch Steffan-Weyda wider inn die Molda; darin lagen die Turckhn mit sechs Hawffen, pey

[1] Adormirea Maicii Domnului (15 august)
[2] Vezi „Columna lui Traian", 1876, p. 379
[3] Generalul sîrb Dimitrie Iaxici, soţul principesei Irina, fiica regelui Lazăr Gheorghievici.

Wasser das da rindt durch die Molda. Dye pracht er mit weysen Synnen in die Flucht; etwie vil Turckhen ertrunckhen in dem Wasser, etwie vil wurden an Flucht erschlagen, die Anndern fluhen in ain Stat gelegen zenagst pey der Statt, genant Soffia: die Turckhen wannen yetz darinnen, also pelayb Steffan-Weyda widerumb in seinem Lanndt, und hat den Turckhn ain grossen Schaden getan; des hab er imer Lob und Preyss gen gott und der Welt ...

În acelaşi an (1476) la Adormirea Maicii Domnului, sultanul, adică acea căpetenie mai mare peste turci, cu multă oaste turcească a pornit asupra Moldovei şi voia s-o dobîndească şi s-o stăpînească. De care lucru aflînd Ştefan vodă, domnul Moldovei, s-a gătit de împotrivire şi a biruit pe turci. Aceasta a adus supărare sultanului, care a adunat oaste mare şi s-a îndreptat iarăşi asupra Moldovei şi atît de mare înfrîngere a adus poporului lui Ştefan vodă, cît însuşi acela a trebuit să plece din Moldova, de s-a unit apoi cu Dracul vodă, cu Despotul şi cu Jakšić, că Despotul şi cu Jakšić erau doi domni izgoniţi de turci din ţările şi din domniile lor. Cu ajutoarele sale iarăşi au intrat Ştefan vodă în Moldova, unde se aflau şase pîlcuri de oaste turceşti, lîngă apa ce curge prin Moldova, pe care i-a biruit cu isteţimea şi i-a pus pe fugă, cît mulţi turci s-au înecat în apă, şi mulţi au fost ucişi pe cînd fugeau, iar ceilalţi au fugit într-un loc aşezat lîngă oraşul pe nume Sofia, în care acum sălăşluiesc turcii.

Astfel dar s-a întors iarăşi Ştefan vodă în ţara sa, pricinuind mare înfrîngere turcilor, de care lucru mare slavă şi laudă a dobîndit întru Dumnezeu şi în toată lumea ...

Biblioteca de stat din Hanovra, ms. XIII/763;
Biblioteca naţională din Viena, ms. 8007.
Ediţii: Jakob Unrest, *Österreichische Chronik (1435—1499)*, ed. K. Grossmann *(Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rerum Germanicarum*, XI), Weimar, 1957, p. 64.
Textul preluat din N. Iorga, *Acte şi fragmente*, III, p. 98—99.

(R. CONSTANTINESCU)

57 1476

Fragment dintr-o cronică germană din 1482—1483.

Geschicht von der Türckey

Darnach im LXXIIIj, do sandt aus der Turck zwen Haubtman: einen in des Konig Karamans Landt, da waren vormals ettlich Slosser belibenn, die gewann er. Den anderenn Haubtmann sandt er in die Albania, fur die Stat Scuter: er mocht der nit gewynnen; vil Turcken nemen Schaden. Do nu der

Turck sach das der Haubtmann so gar keyn Geluck hete, do gab er allem seinem Volk ein freys Urlaub: wer gewynnen wolt, der solt zihen. Mit dem Haubtmann vil Edelleudt an des Keysers Hoff zugenn mit vil anderenn Volk, unde zugen in die Wallachey yber den Foyfoda. Der Herr Foyfoda entpfing sie, darnach pald erslug ir. XIII. Tausend und fing ir funff Tausendt. Do das Geschrey kam gen Constantinopel, da geschach ein sollich Iamerlagen das ir langen Iaren nie erhort was worden ... Darnach im LXXVj. Iar do macht der Turck ein Ornung mit dem tartarischen Konig wie das sie auff ein Zeyt gleych mit einander ein woltenn zihen in die Wallachey uber den Foyfoda. Aber der tartarisch Konig kom vil zu frwe und furte dem Foyfoda vil Volks hinweg. Der Foyfoda eylte im nach und bracht vil sein Volks widerumb. Darnach pald kam der Turck auch in sein Landt. Der Foyfode zog im auch entgegen und legt sich in ein Waldt mit zwelff Tausend Mann und strayt mit dem Turcken,aber laider der Turck erslug im in einer halbenn Stund vier Tausend Mann; mit denandernn kom er do von und verbrent im ain schone Stat.

Istoria Turciei

După aceea în, 74 au trimis turcii două căpetenii, una în ţara regelui din Graman — că înainte vreme erau rămase cîteva cetăţi pe care el le-a dobîndit. Pe cealaltă căpetenie a trimis-o Turcul în Albania pentru oraşul Skutari. N-a putut însă s-o dobîndească. Mulţi turci au luat pagubă. Întru care Turcul văzînd că căpetenia n-a avut deloc noroc ⟨izbîndă⟩, a dat la poporul lui liberă voie; cine vrea să dobîndească, acela să meargă la război. Cu căpetenia aceea au plecat mulţi nobili de la curtea împăratului cu mult alt popor şi s-au dus în Valahia asupra Voievodului. Dl. voievod i-a primit dar curînd după aceea a ucis 13000 şi a prins 5000 dintre ei. Şi aşa un strigăt a venit pînă la Constantinopol şi atîta tînguire s-a ridicat că de mulţi ani nu se auzise aşa ... După aceea în 1476 a făcut o înţelegere Turcul cu regele tătar ca ei în acelaşi timp împreună să meargă în Valahia asupra voievodului. Dar regele tătăresc a venit mult mai devreme şi a răpit voievodului mult popor. Voievodul s-a grăbit după el şi a redobîndit mult din poporul său. Curînd după aceea a venit şi turcul în ţara sa. Voievodul i-a ieşit şi lui în întîmpinare şi a tăbărît într-o pădure cu 12.000 de oameni şi a luptat cu turcii dar, din păcate, i-au ucis într-o jumătate de oră 4 000 de oameni; cu ceilalţi ⟨Turcul⟩ a plecat de acolo şi i-a ars un oraş frumos.

Biblioteca de stat din München şi la Wilhelmstift din Tübingen. Geschicht von der Türkei, incunabul din 1482—1483, imprimat în 4° la Albert Kunne, descoperit de Const. I. Caradja.

Textul preluat din N. Iorga, *Une nouvelle source sur les campagnes de Mahomed II contre Etienne le Grand, prince de Moldavie*, în „Revue historique du sud-est européen," XI, 1934, nr. 10—12, p. 341—342.

(R. CONSTANTINESCU)

58 1476

Fragmente din Historia turchesca *de Giovanni-Maria Angiolello*

Come il Gran Turco mandò l' essercito contra il Carabogdan

Ritornato l' ambasciatore il Gran Turco spedi senza dimora il Beglierbech della Romania, qual era eunuco, qual' haveva nome Solimano, con circa 30 m cavalii, et v' andò parte della corte per guadagnare, per esser la Valacchia buon paese et abondante de bestiami, et bovi et boni cavalli, et non ostante che fosse sopra inverno si partirono, et passato il Dannubio con barconi, che passano da 14 cavalli per volta, de' quali ve n'e quanti là a Silistria et Avidam, luochi, et passi posti sopra la riva del Dannubio.

Venuta la nuova al Carabogdan come Turchi venivano a' suoi danni, messa in ordine la sua gente, et provisto per difendersi fu alle mani con Turchi, et li combatte, et messe in fuga fin' al Dannubio, dove molti furono morti, et fatti assai prigioni huomini da conto, quantonque Soliman Bassa scapolasse; furono assai che si batturono al acqua per entrar nella barca, et molti s' annegarono.

Il Gran Turco inteso la rotta di Solimano Bassa fu molto più adirato contra Stefano Vaivoda, et deliberò di vendicarsi et andar, in persona alla primavera, et fatto saper alle sue genti, che stessero apparecchiate, ch'a tempo nuovo voleva campeggiare, tamen pochi sapevano dove volesse andare, perchè etiam haveva grand' odio all' Ongaro, per la sporadetta Bastia che gli haveva tolto, et gli haveva fatto di molti danni sul territorio di Smedevro, overo Samandria, la qual città e posta sopra la riva del Dannubio lontana da Belgrado per miglia 18.

Andata del Gran Turco contra il Carabogdan

Al fine di Marzo 1476 il Gran Turco si levò con tutta la sua corte di Constantinopoli, ... andassimo di longo per alcuni giorni, giongessimo a Varna, castello posto sopra il mar maggiore. Qui si diss' esser stato morto un Re d' Ongaria, avanti che Giovanni Bianco, padre de Re Mattias, fosse Re d' Ongaria, dove fin' a questo tempo si vede segnali de' fossi dov' erano fortificati et fatti li steccati de' campi, etiam si vede gran quantilà d' osse fatte et assumate come monticelli.

Hora levato il campo seguitando l' arena overo spiaza di Mare maggiore dove havessimo gran fortuna et disagi, primo per non esser vi ne ville, ne habitationi per spatio di due buone giornate dal castello di Varna in poi, et di li fin' al Danubio per 8 giornate, et più, si trova ne gente et luochi salvatichi, privi d' acque dolci, dove n' havessimo gran disagio, che per parecchi giorni non havessimo altra acqua che quella del mare, dove facevano delle buse nella sabbia appresso la riva del mare, et di quella bevevamo, et cosi ne havevamo, ch' altra acqua non si poteva trovare.

Item in questo diserto, il quale si chiama Abrozit fossimo assaltati da quantità di cavalette grosse, incangiate, berettine et rosse, che tanta quantità ne seguitava, che non è cosa che si potesse creder da chi non l' ha visto. Erano si

gran nuvole di quelle locuste ch' oscuravano il sole, et quando si mettevano a terra rosegavano sin alle paviglioni, i sacchi, da' biscotti, le sesse da capo, non si poteva cucinare, che come erano discoperte le pignatte erano piene di questi animali.

Li cavalli non si poteva tenere, ch' era forza di continu otener le sacchette al muso, et coverti tutti sin all' orecchie, si che per questo stavamo serrati nelli paviglioni, et la notte cavalcavamo.

Quando fossemo per una giornata appresso un ramo del Dannubio, il campo fece tra il di et la notte due alloggiamenti, si che passato di poco mezzo giorno ci levassimo a gionger all' aqua dolce, etiam per fuggir la furia delle cavalette. Erano andati molti avanti del campo, tra li quali erano andati alcuni chiamati Sacha, li quali sono deputati andar per il campo, massime all' hora de' bisogni con certi udri, che li portano pieni d' acqua, et con tazze et vasi da dar bevere a chi ne dimandava, si che molti massime le fantarie assediati della sete et stanchi, desiderosi di bever acqua dolce, bevevano ingordi, et assai ne morivano, che li andava al cuore, et li cavallete passarono di longo, et andarono verso la Polonia, et fu detto dopo ch' erano andate fin in terra tedesca, et più oltre.

Gionti che fossemo al gran fiume del gran Dannubio stessemo tre giorni a congiongere gran quantità di barche, che venivano da Vedin et da Silistria, secondo era stato ordinato, et fatte li provisioni del passare, volse il gran Turcho che' l fior delle sue gente ben in ordine a pie' senza dimora passassero con certa quantità di guastatori et fortificarsi dov' il campo fosse sicuro al passare, dicendo esso Gran Turco non manco stimar il passar del Dannubio che'l suo inimico, et messe buona guardia che l'inimico non l'assaltasse, et cosi passato tutto il campo, et messi li paviglioni in fortezza, il Gran Turco il terzo di doppo, assicurato, passò con alcuni, ch'erano rimasi alla sua guardia, et levato poi il campo, entrassimo per il paese, dove trovavamo tutte le ville et luochi abbandonati, et le campagne abrugiate, perochè'l Conte Stefano conoscendo di non poter star al contrasto del Gran Turco, pensò di prevalersi per altro modo, si che fece fuggir'il popoli dal suo paese di là ai monti, et passar verso Polonia, per la qual lui confina mediante i montri, etiam fece tagliar tutte le biave, et tagliar fin'i paludi, et fatte segar herbe et biave, fece brugiar ogni cosa, dov'il Turco rimase ingannato, et credendo trovar il paese abondante de' biave et pascoli come suol esser in effetto, et trovò vacuo di persone, et per ogni luoco si levara un polverazzo di braggia cioè che fumava l'aere, et ogni volta quando eravamo gionti all'alloggiamenti eramo tutti negri le faccie come il resto di vestimenti, che fino li cavalli ne pativano per la polvere che gli andava nelle nare, ne mai il Gran Turco dismontava, ne si disordinavano le squadre fino che'l campo non era formato et assicurato per ogni banda.

Era etiam in favor del Gran Turco Basihaba, signor della Vallacchia Bassa, con circa 12 m. Christiani Vallachi, et alloggiava separatamente dietro il campo.

Il Conte Stefano era retirato nel paese et haveva da circa 20 m. persone, tra Vallachii et Armeni, et haveva fatto frattare un certo bosco, et fortificato in detto luoco con alcune bocche di fuoco, et il campo del Turco

drizzato a quella parte per passar detto bosco et andar verso Sanzana, una dell'buone terre della Vallacchia.

Andava per antiguardia del campo del Turco il prefato Soliman Bassa, Beglierbech della Romania, il qual'era stato rotto l'inverno inanzi dal Conte Stefano, et gionto, et alloggiato appresso detto bosco dov'era alloggiato detto Conte Stefano circa 5 miglia, el doppo mangiare circa hora di nona il Conte Stefano usci del suo steccato et messe in fuga le scorte di Soliman Bassa, et ne amazzò alcuni, et seguitandoli fin al paviglione, messe a romore l'antiguardia. Il Bassa montò subbito a cavallo, et gli andò contra, et furono alle strette, et ne mori dall'una parte et dell'altra, ma per esser Soliman Bassa più grosso di gente, e tuttavia aggiongeva, fu forza al Conte Stefano di retirarsi dentro del suo fortificato bosco, dove stette saldo, et difendevasi con l'artegliarie, et dannegiava li Turchi, onde se retiravano a dietro.

Il Gran Turco inteso ch'erano alle mani, montò a cavallo con la sua corte, et messe li Gianizzari avanti, et lui col resto della corte se gli avviò dietro, et gionti ad un torrente largo bonamente un tirar d'arco con poca acqua et gia roso, et haveva le rive alte, quando fossimo appresentati a detta acqua col Signore sopra la riva del detto torrente, fossemo salutati dall'artegliaria, ma facevano poco danno, perchè eramo lontano circa un miglio, et calati, et passati detto torente al montar dell'altra riva etiam furono tratte quantità d'artegliaria, dove furono guasti et morti alcuni, et poteva etiam toccar'al Signor Gran Turco, imperocchè era alla sorte come altri, de' quali non poco distanti da lui ne furono tocchi et guasti et morti alcuni, tra il quali fu un nostro compagno, il quale haveva nome Zachia di Longo, dal Signore per manco di due pertiche di misura, et restata la furia dell'artegliaria, il Gran Turco si messe a fuggire galoppando il cavallo, et gionto la fantaria ch'era poco d'avanti et fermosi contra l'inimico, per non lasciar più tirar artegliarie, et cosi tutti s'affrettorno di buon cuore, tuttavia il Gran Turco con quelli da cavallo teneva con loro. In poco di spatio giongessimo all'inimici et immediato salimo sopra li ripari, et messemo in fuga il Conte Stefano, tolto gli l'artegliarie, et lo seguitavano per il bosco, et furono morti da 200 persone, et presi circa 800, tra Vallacchi et Armeni, li quali Armeni erano la maggior parte din Moncastro et da Licostomo venuti. Fu preso etiam de' molti carriaggi, et se non fosse stato il bosco folto et scuro per l'altezza de' legnami, pochi ne saria scappati.

Passati dall'altra banda del bosco li dietro alloggiassimo, dove erano alcuni prati, et etiam alcuni roveri, et altri legni chiari, et ve n'erano molti rivoli d'acque, dove il campo stette tre giorni, et parte andò alla città di Suzava, et la truovò vacua, perchè le persone erano fuggite et le robbe parte portate via, parte ascose sotto terra, dove per Turchi ne furono trovate assai, perchè sono maestri di trovar cose similmente nascose et sotterate, perchè col tirar per terra una cadena, anche una briglia sentono et conoscono la concavità della terra, dove dosse sepelito robbe, overo biave si che furono trovati pozzi con biave et altre cose sepellite. Era il resto di Suzava con fossi et palanche circondata, le case et chiese erano di legname coperte di scandole, solamente un castello v'era fabricato di pietra et calcina, a coste, et di fuora della terra, il quale si teneva, et era fornito, ma perchè le vettovàrie erano venute a manco, non si stette a perder tempo, et ritornato il campo per un'altra via, venissemo

ad un forte casttelo, posto in monte, nel quale si trovava esser li prigioni del Turco, che furono presi l'anno avanti sopra inverno, quando fu rotto Soliman Bassa, et fatta esperienza di haver detta fortezza, vi furono piantate sette bocche di bombarde, et per otto giorni si fece pruova di haverla, si ruppero due di quelle bombarde, et quelli ch'erano nella fortezza non volsero mai haver parlamento, et tutti si difendevano con l'artegliarie et non si curavano di noi.

Vedendo il Gran Turco perder tempo et la fame grande, che la più parte vivevano solamente di carne et mele, et di qualche formaggio, che pane non si poteva havere, ne si trovava biava per li cavalli, et erano abrugiate le campagne per tutto com'è stato detto di spopra.

Il campo si levò et venissemo alla volta del Danubio, et per due giornate per alcun'fiume ne vennero barche in contra con vettovarie, cioè pane, fromento, farina et orzi, et doppo gionti alla riva del Dannubio trovassimo alcune galee, et altri navilij con farine et orzi, le quali erano venute di Constantinopoli, si che inteso ciò, tornassimo a dietro per luochi dishabitati lasciando Dobrozo, cioè la riviera del mar maggiore alla sinistra, verso levante.

Cum a trimis sultanul armată împotriva lui Ştefan

După înapoierea solului, Sultanul a trimis fără zăbavă pe beglerbegul Rumeliei, care era eunuc şi se numea Soliman; a pornit după cîştig cu vreo 30 de mii de călăreţi şi o parte din curtea ⟨sa⟩ întrucît Moldova este o ţară mănoasă şi bogată în vite, în boi şi cai buni. Şi deşi era asupra iernii, ei au plecat şi au trecut Dunărea în luntre mari, ce pot trece cîte 14 cai odată şi de care se află multe la Silistra şi Vidin, locuri şi puncte de trecere aşezate la malul Dunării.

Aflînd domnul Moldovei că turcii veneau împotriva sa, aşeză îi ordine armata sa, şi luînd măsuri a se apăra, se încăieră cu turcii, îi bătu şi îi puse pe fugă pînă la Dunăre, unde au murit mulţi şi mulţi oameni de seamă au fost luaţi în prinsoare, deşi Soliman paşa s-a salvat prin fugă; foarte mulţi s-au aruncat în apă pentru a se urca în bărci şi mulţi s-au înecat.

Sultanul auzind de înfrîngerea lui Soliman paşa se mînie şi mai tare împotriva lui Ştefan voievod şi hotărî să se răzbune şi să pornească singur în primăvară, vestind oştirile sale să fie pregătite, căci la venirea primăverii voia să pornească cu oastea, măcar că puţini erau aceia care ştiau încotro voia să pornească, deoarece avea mare ură pe ungur, din pricina cetăţii ⟨amintite⟩ pe care i-o luase şi pentru că îi făcuse multe pagube pe teritoriul Semendriei, oraş care este aşezat la malul Dunării, la o depărtare de 18 mile de Belgrad.

Campania sultanului împotriva lui Ştefan

La sfîrşitul lui martie 1476, sultanul plecă din Constantinopol cu întreaga sa curte. ⟨E descris drumul prin Peninsula Balcanică⟩. Am mers întins cîteva zile şi am ajuns la Varna, castel aşezat lîngă ţărmul Mării Negre. Aci se spune că a căzut un rege al Ungariei înainte ca Ioan ⟨cavalerul⟩ alb, tatăl regelui

Matei, să fi fost rege. Pînă în zilele noastre se văd acolo urmele şanţurilor unde erau întăriţi şi unde se făcuseră întăriturile taberei. De asemenea se văd mari mormane de oase adunate, înălţîndu-se ca nişte movile.

Ridicîndu-se tabăra şi urmînd drumul pe nisipul sau ţărmul Mării Negre, am avut parte acolo de mari încercări şi lipsuri. Mai întîi din cauza faptului că nu se întîlnesc nici sate, nici locuinţe de la castelul de la Varna înainte timp de două zile, iar de acolo pînă la Dunăre timp de 8 zile şi mai mult nu vezi urmă de om şi locurile sînt sălbatice, fără urmă de apă de băut, de care am dus mare lipsă, deoarece timp de mai multe zile n-am avut altă apă decît aceea a mării. Din această cauză făceau gropi în nisip pe lîngă ţărmul mării şi din această apă beam noi şi astfel a avut ce bea căci altă apă nu se putea găsi.

De asemenea în această pustietate care se numeşte „Abrosit" au fost asaltaţi de o mulţime de lăcuste mari, de o culoare schimbătoare bătînd în cenuşiu şi roşu, urmată de aşa mare puzderie, că nici nu este cu putinţă să creadă cineva care nu le-a văzut. Lăcustele acelea alcătuiau nori aşa de groşi, încît întunecau soarele şi cînd coborau pe pămînt rodeau pînă şi sacii cu pesmeţi din corturi, de la primul la ultimul. Nici mîncarea nu putea fi gătită, căci îndată ce erau descoperite oalele se şi umpleau cu aceste gîngănii. Nici caii nu puteau răbda, astfel că trebuia să fie ţinuţi mereu cu botul în săculeţe şi acoperiţi pînă la urechi. Din cauza aceasta stăteam ⟨ziua⟩ strînşi în corturi şi noaptea călăream mai departe.

Cînd am ajuns la o zi depărtare de un braţ al Dunării, tabăra a făcut între zi şi noapte două popasuri, astfel că la puţin timp după-amiază am şi pornit pentru a scăpa de urgia lăcustelor, şi ca să ajungem la apă dulce. Mulţi porniseră înaintea taberei, printre care erau şi unii numiţi Sacha, ce sînt rînduiţi să umble prin tabără, îndeosebi la ceasurile cînd se simte setea, cu nişte burdufuri pe care le duc pline cu apă şi cu ceşti şi alte ulcioare pentru a da de băut acelora ce cer ⟨să bea⟩. Astfel că mulţi şi îndeosebi dintre pedestraşi, chinuiţi de sete şi osteniţi, doritori să bea apă dulce, au băut cu nesaţ şi mulţi au murit, căci le mergea la inimă. Lăcustele au trecut mai departe şi au mers spre Polonia şi s-a spus apoi că au ajuns pînă în ţara nemţească chiar şi mai departe.

Cînd am ajuns la albia cea mare a Dunării mari, ne-am oprit trei zile pentru a lega împreună un mare număr de bărci ce veneau de la Vidin şi de la Silistra, după cum se poruncise. Luîndu-se măsuri pentru trecerea ⟨Dunării⟩, sultanul a vrut ca floarea oştii sale bine rînduită să treacă de îndată fără de cai împreună cu un număr de săpători pentru a se întări într-acel loc unde ar fi mai sigură trecerea taberei; Sultanul spunea că el nu socoate trecerea Dunării mai puţin însemnată decît duşmanul său, aşa că a pus o pază bună pentru ca duşmanul să nu-l atace. Şi astfel după ce a trecut toată tabăra şi s-au aşezat corturile în tabăra întărită, a treia zi după aceea sultanul, sigur ⟨că nu va fi atacat⟩, a trecut cu cîţiva care rămăseseră în garda sa. Ridicîndu-se apoi tabăra, noi am intrat în ţara ⟨Moldovei⟩ unde am găsit toate satele şi aşezările părăsite şi ogoarele arse, deoarece contele Ştefan, dîndu-şi seama că nu va putea ţine piept Sultanului, se gîndise să izbîndească în alt chip. Astfel a pus pe locuitori să fugă din ţara sa dincolo de munţi şi să meargă spre Polonia de care este despărţită prin munţi. De asemenea a poruncit că toate grînele

să fie tăiate, şi pînă şi ⟨papura⟩ din mlaştini şi, după ce s-au tăiat ierburile şi grînele, a pus să fie totul ars, astfel că sultanul a rămas păcălit deoarece crezuse că găseşte ţara îmbelşugată în grîne şi păşuni, cum este ea într-adevăr, şi a găsit-o deşartă de oameni şi pretutindeni se ridica un praf de cărbune într-atît încît umplea cerul de fum, şi de cîte ori ajungeam la popas eram cu toţii negri la faţă şi de asemenea şi hainele noastre de sus pînă jos pătimeau. Pînă şi caii sufereau din cauza prafului ce le intra în nări. De aceea niciodată sultanul nu cobora de pe cal şi nici cetele ⟨de pază⟩ nu-şi rupeau rîndurile pînă ce tabăra nu era alcătuită şi paza asigurată din toate părţile.

Se afla de asemenea în sprijinul sultanului Laiotă Basarab, domnul Ţării Româneşti, cu vreo 12 mii de creştini români, ce poposea de o parte în spatele taberei.

Contele Ştefan se retrăsese înăuntrul ţării, avînd cu el vreo 20 000 de oameni cu moldoveni şi armeni. El pusese să se taie ⟨o oarecare parte de⟩ pădure şi se întărise în acel loc cu cîteva tunuri, şi tabăra sultanului trebuia să se îndrepte într-acolo spre a trece pădurea şi a merge spre Suceava, unul din oraşele însemnate ale Moldovei.

Înainte mergea cu avangarda armatei sultanului sus-numitul Soliman paşa, beglerbegul Rumeliei, care fusese înfrînt în iarna dinainte de către contele Ştefan şi cînd a ajuns şi a poposit lîngă acea pădure, unde îşi pusese tabăra contele Ştefan, la o depărtare de vreo 5 mile, după prînz, de la ceasul al treilea contele Ştefan a ieşit din întăritura sa şi i-a fugărit pe călăreţii lui Soliman paşa, omorînd pe cîţiva, urmărindu-i pe ceilalţi pînă la corturi şi pricinuind învălmăşală în avangardă. Paşa, încălecînd de îndată, porni împotriva lui şi se luptă cu pierderi de vieţi şi de o parte şi de alta, dar deoarece Soliman paşa avea soldaţi mai mulţi şi îi şi veneau mereu alţii într-ajutor, contele Ştefan a fost nevoit să se retragă în pădurea întărită, unde a stat nevătămat, apărîndu-se cu artileria şi pricinuind pagube turcilor, cînd se retrăgeau.

Sultanul, aflînd că lupta începuse, încălecă împreună cu curtea sa şi, aşezîndu-i pe ieniceri înainte, se luă cu restul curţii după ei. Ajunşi la un curs, de apă repede, larg cît ai putea trage cu arcul, cu apă puţină şi cu malurile înalte şi surpate, cînd ne-am apropiat de această apă cu sultanul, aflîndu-se pe malul ei, am fost întîmpinaţi de focuri de artilerie, care însă provocau pierderi puţine, deoarece ⟨tunurile⟩ erau la o depărtare de vreo milă. Coborînd la albia rîului şi trecînd apa, la suişul celuilalt mal s-au tras iarăşi multe lovituri de tun, din care au rămas răniţi şi ucişi unii. Şi ar fi putut să-l ajungă şi pe sultan, deoarece el era în cumpănă ca şi ceilalţi, care nu departe de el au fost nimeriţi, unii răniţi iar alţii ucişi, printre care era şi un tovarăş al nostru numit Zachia di Longo, care se afla la mai puţin de două „prăjini" de ⟨locul unde se afla⟩ sultanul. Mai potolindu-se urgia tunurilor, sultanul porni în goana calului şi, ajungînd pedestrimea care se afla puţin înainte, se opri în faţa duşmanului, pentru ca să nu-l mai lase să tragă cu tunurile. Astfel toţi s-au grăbit cu încredere căci sultanul cu călărimea era cu ei. În scurt timp am ajuns la duşman şi îndată am escaladat întăriturile şi l-am pus pe fugă pe contele Ştefan, i-am luat tunurile şi l-am urmărit în pădure. Şi au fost ucişi vreo 200 de oameni şi prinşi cam 800, cu moldoveni şi cu armeni, care erau veniţi în cea mai mare parte din Cetatea Albă şi Chilia. Au fost

capturate de asemenea multe care cu bagaje şi dacă pădurea nu ar fi fost deasă şi întunecoasă din cauza înălţimii copacilor, puţini ar fi scăpat.

După ce am trecut de cealaltă parte a pădurii, am poposit în dosul ei, unde erau păşuni şi nişte goruni şi încă şi alţi copaci mai depărtaţi unii de alţii şi se aflau multe pîraie. În acest loc a stat 3 zile tabăra şi parte din ea a plecat spre ⟨cetatea⟩ Suceava pe care am găsit-o goală, deoarece locuitorii fugiseră şi lucrurile lor parte fuseseră luate cu ei, iar altele fuseseră ascunse în pămînt. Turcii au găsit multe din ele, deoarece sînt meşteri în a găsi lucruri astfel ascunse şi îngropate, trăgînd pe pămînt un lanţ sau chiar un frîu, ei aud şi cunosc golurile din pămînt, unde sînt îngropate lucruri sau grîne, astfel au fost găsite puţuri cu grîne şi alte lucruri îngropate.

⟨Oraşul⟩ Suceava era înconjurat cu şanţuri şi palisade. Casele şi bisericile erau de lemn şi acoperite cu şindrilă. Numai castelul Sucevii era clădit din piatră şi tencuială, pe o coastă în afara oraşului. Acesta rezista şi era bine înzestrat.

Cum însă merindele se sfîrşiseră, n-am mai stat să pierdem vremea, ci întorcîndu-se armata pe un drum, am ajuns la o cetate aşezată în munţi unde se aflau prinşii turci, luaţi în prinsoare în iarna anului trecut, cînd a fost înfrînt Soliman paşa. Făcîndu-se încercarea de a se cuceri zisa cetate, s-au aşezat şapte bombarde şi timp de 8 zile s-au străduit a o cuprinde. Două din acele bombarde au plesnit, iar acei care se găseau în cetate n-au vrut să stea de vorbă, toţi se apărau cu tunurile şi nu le păsa de noi.

Văzînd sultanul că-şi pierde vremea şi că foametea e mare, căci cei mai mulţi trăiau numai cu carne şi miere şi cu ceva brînză, deoarece pîine nu se putea avea, nici nutreţ pentru cai, cîmpul fiind ars peste tot precum s-a spus mai sus, s-a ridicat tabăra şi am plecat spre Dunăre. Timp de două zile pe un rîu ne-au ieşit înainte bărci cu provizii, adică cu pîine, grîu, făină şi orz. Sosiţi la malul Dunării, am găsit cîteva corăbii şi alte luntre cu făină şi orz, care sosiseră de la Constantinopol. Văzînd acest lucru ne-am întors prin locuri nelocuite lăsînd Dobrogea, adică ţărmul Mării Negre, pe stînga spre răsărit.

Textul reprodus după Donado da Lezze, *Historia Turchesca (1300—1514)*, ed. I. Ursu, Bucureşti, 1909, p. 83 sq.
Traducerea reprodusă după *Călători străini despre ţările române*, vol I, Bucureşti, 1968, p. 133 sq.

(C. VLAD)

59 ⟨1476, aprilie 26—1477, aprilie 14⟩

Fragment din Cronicile casei otomane *de Aşik Paşazade Derviş Ahmed* [1], *în care este descrisă campania din 1476 în Moldova.*

p. 210 *153.* Bâb Bu bâb onu beyan eder ki Sultan Mehmed Han Gazi, Kara Boğdan gazasını ne suretle etti ve Boğdan'in tekfürü ile ne eyledi, onu bildirir.

[1] Aşikpaşa-zade Ahmed s-a născut în 1392 sau 1393 (803 H.) în satul Elvan Celebi lîngă oraşul Amasya din Anatolia. Cronica sa, scrisă într-o turcească simplă „Kaba türki",

Padişâh ki bütün kâfir beğlerinin illerini ve kendilerini Hak Taâlâ
p. 211 ona itaat ettirdi, Kara Boğdan'in tekfürünü kapiya çağirdilar „Bu sefer
haracıni sen kendin getir. Netekim Eflak ili kendi getirir. Eflâk gibi bizim
olasın ve bizimle münasebetin ne suretle'dir, bilelim" dediler. Bu söz ile kâfire
haber gönderdiler. Kâfir gelmedi ve asla itibar dahi etmedi. Padişah dahi
bir kulunu gönderdi: „Var, o kâfirin iline gir. Ilyce araştir, gör ki o kâfirler,
göreyim, seninle ne eyler" dedi. Bu kul dahi padişahin emrine baş eğip yürüdü.
Tuna'ya vardi. Tuna'y geçdi. Boğdan iline girdi. Bir gün bunlar gafil durur-
lardi ve hem asker azdi. Oranin yabancisi idiler. O mel'un bunlari gafil avlayip
üzerlerine geldi. Müsülmanlardan hayli şehid oldu. Nicelerini dahi esir ettiler.
Padişahin kulu dahı kalan adamları ile gelip çıktı. Sürdü, padişaha geldi.
O mel'un kâfirin ettiğini bir bir padişaha haber verdi. Padişahi Islâm gayreti
bürüdü. Gönülünden nice tedbirler düzenledi. Vezirlerine tezcek buyurdu:
„Hazırlık görün ki iyi gazalara seferim vardır" dedi. Hemen padişahın ki
emri oldu, gaza hazırlıkları yapıldi. Sultan Mehmed Han Gazi gaza niyeti
etti. Istanbul'dan çikip Tanri'nin yardim ettiği askerle yürüdü. Tuna suyunun
kenarina vardı. Istanbul'un gemilerine dahi emrolunmuştu ki Tuna suyu
kenarina varîp hazir olalar idi. Gemiler de glemişlerdi. Padişah gemilerle
Tunayi geçdi. Boğdan ülkesinde bir nice gün yürüdü. O ülkenin tekfürünü
istiyordu. Nihayet o kâfir dahi askerini toplayip bir sarp geçidin arasına
girdi. Cenk malzemesini hazir etmişti. Atlilarina dahi buyurmuştu. Hepsi
yaya olmuşlardi ki kaçmayalar, ıyi ve duşmanca cenk edeler. Gaziler dahi
gördüler ki bu kâfirler iyi cenk etseler gerek. Padişaha bunlarin niyetini
bildirdiler. Padişah buyurdu: „Hey gaziler: Ne durursunuz? Islâm gayreti
p. 212 günü'dür. Saf saf olup alaylar bağlayin" dedi. Padişahin emrini gaziler kabul
ettiler. Kâfir askerinin üzerine ilerleyip yürüdüler. Kâfirler top güllesi atmaya
başladi. Gaziler dahi Islâm gayretini yüreklerinde sağlamlaştirip yürüdüler.
Kâfirin topuna, tüfeğine bakmadilar. Kâfirin üzerine yüklendiler. Kâfiri
kirdilar.

O toplar ki attilar, gazimer hücum edip o top arabalarinın üzerine düştüler. Bir anda kâfirin arabalarini darmadağın ettiler. Bozdular. Harab eylediler. Kuşluk vaktinde kâfirle tutuştulardi. Ikindi ile akşam arasındaki zamana kadar kâfirlerle iyi cenk oldu. Nihayet Hak Taâlâ, Islâm askerine fırsat vermedi. Kâfir askerini yendiler, kirdılar. Okadar kâfır kırdilar kâfirlerın başlarından minareler yaptilar.

Nicelerini de esir ettiler. Bütün ülkede gazilerin elinin erdiği yerlerde mamur yer birakmadilar. Yıktilar. Malini, davarini, ne buldularsa yağma ettiler. Malini, nimetini, parasini, aldilar. Fevkalâde doyumluklar oldu. Sürú ile at ve koyun aldilar. Güzel kızlarını gaziler bagirlarina bastilar. Sağlık, selâmetilik ile Sultan Mehmed Han'in uğurlu zamaninda yine zengin olup geri, memleketlerine geldiler.

Bu gazanin tarihi hicretin 881 — inde Sultan Mehmed Han Gazi elinden oldu.

---

cuprinde evenimentele Imperiului otoman de la început (sec. XIII-lea) pînă la 1484 (889 H.), anul morții sale. Opera sa a fost continuată de alți cronicari pînă pe la 1495 (Cf. Mihail Guboglu-Mustafa Mehmed, *Cronici turcești*... I, p. 81—82).

Cap. 153. *Acest capitol explică şi face cunoscut în ce chip Sultanul Mehmed Han*[1] *Gazi'ul*[2] *a făcut un război sfînt în Moldova (Kara-Bogdan*[3]*) şi ce a făcut domnul (Tekur) Moldovei*[4].

Padişahul ⟨Mehmed al II-lea⟩, cu ajutorul lui Allah cel preaînalt, după ce a supus vilaieturile tuturor beilor necredincioşi şi pe ei înşişi, l-a chemat la Poartă pe domnul Moldovei, ⟨Ştefan cel Mare⟩, zicîndu-i: „De astă dată să aduci tu însuţi haraciul, după cum îl aduce cel din vilaietul Ţării Româneşti, şi să fii cu noi ca şi domnul Valahiei [5], ca să ştim în ce chip trăieşti cu noi!" Cu aceste cuvinte i-au dat de ştire ghiaurului, care însă n-a venit şi nici nu le-a luat deloc în seamă.

Din această pricină, padişahul a trimis pe unul dintre supuşii săi', spunîndu-i: „Du-te şi intră în ţara ghiarului, vezi şi cercetează, să văd ce vor face cu tine acei necredincioşi". Ascultînd şi supunîndu-se poruncii padişahului, acesta, la rîndul său, a plecat. El a ajuns la Dunăre şi, trecînd-o, a intrat <cu oastea> în Ţara Moldovei. Într-o zi, pe cînd aceştia <turcii> stăteau nepăsători şi oastea era puţină şi ageamie <străină> de locuri, acel afurisit, simţindu-i nepăsători, a venit asupra lor. Mulţi dintre musulmani au murit acolo ca nişte eroi-martiri *(şehit)*, iar mulţi au fost luaţi robi. Supusul padişahului, cu oamenii rămaşi, abia scăpînd, a ieşit <din Moldova> şi a sosit în grabă la padişah. El a povestit amănunţit padişahului tot ce a făcut acel ghiaur blestemat.

Padişahul, cuprins de zel faţă de Islam, s-a gîndit să facă multe pregătiri.

El <sultanul> a poruncit vizirilor săi: „Să pregătiţi de îndată arme, deoarece pornesc o campanie bună împotriva ghiaurilor!" Îndată ce s-a dat poruncă din partea padişahului, s-au pregătit armele pentru expediţia sfîntă <împotriva necredincioşilor moldoveni>.

Mehmed han gaziul, sultanul erou al Islamului, punîndu-şi în gînd să pornească o campanie sfîntă, a ieşit din Istaubul şi a înaintat cu oastea victorioasă. A ajuns pe malul Dunării. Vaselor *(gemi)*[7] din Istanbul li se dăduse poruncă să meargă la Dunăre şi să stea acolo pregătite. Cum corăbiile şi sosiseră, padişahul a trecut Dunărea[8] cu ele şi a pornit prin ţara Moldovei, mergînd cale de mai multe zile. El cerea să vină domnul acelui vilaiet. În sfîrşit, acel ghiaur, strîngîndu-şi de asemenea oastea, a intrat în fundătura sălbatecă a unei trecători, unde îşi pregătise uneltele şi armele sale de război. El porunci călăreţilor săi să descalece şi îi făcu pe toţi pedeştri ca să nu fugă, ci să lupte cu îndîrjire.

---

[1] Mehmed al II-lea „Cuceritorul" *(el-Fatih)*: 1451—1481.
[2] *Gazi* tc. — adică „Viteazul"; în rom. *gaziu*...
[3] Textual: Bogdania neagră", denumire dată de turci Moldovei.
[4] Termenul „*tekür*" este armean la origine, însemnînd „purtător de coroană" *(Takfor)*; este vorba de Ştefan cel Mare.
[5] Laiotă Basarab (cel Bătrîn): 1474—1477) (cu întreruperi).
[6] Adică pe Suleiman paşa, beyelerbey'ul Rumeliei-
[7] A intrat şi în română sub forma de „ghimie", „ghemie".
[8] Pe un pod de vase între Isaccea şi Oblucita.

Gaziii, de asemenea, văzînd cît de bine se pregăteau <pentru luptă> aceşti ghiauri necredincioşi ca să dea de lucru oştii musulmane, au dat de ştire padişahului despre gîndurile acestora. Padişahul a poruncit zicîndu-le: „Hei, gazii! de ce staţi? Este ziua zelului pentru Islam, aşezaţi-vă în rînduri, pregătiţi şi uniţi cetele!" Gaziii au ascultat de porunca padişahului şi au înaintat, atacînd oastea necredincioşilor <moldoveni>. Necredinciosul a început de asemenea să împroaşte foc, bombarde şi ghiulele din tunuri.

Gaziii, la rîndul lor, avînd inimile şi sufletele pline de zel pentru Islam, au înaintat, şi neţinînd seamă de tunurile şi de puştile necredincioşilor, au obţinut, cît ai clipi din ochi, biruinţă asupra lor. Gaziii s-au războit aşa de tare, încît s-au mirat şi îngerii din ceruri.

Învălmăşindu-se între ei s-au războit
Allah *(Veli)* [1] a făcut ca muntele să fie strîmt pentru ghiaur
Atunci cînd s-a dat poruncă, gaziii şi-au tras săbiile <din teci>
Şi zdrobindu-i pe necredincioşi, gaziii au făcut vărsare de sînge.
Admiră ce <fel> de fapte au făcut gaziii!
Ei au zdrobit oastea necredincioasă.
Dinspre acea parte a ghiaurilor s-a tras din tunuri [2].

Atacînd, ei <turcii> au dat năvală asupra carelor de luptă ale necredincioşilor, şi, într-o clipită, le-au făcut talmeş-balmeş *(tar u mar)* [3], dărîmîndu-le şi distrugîndu-le.

Dimineaţa, înainte de amiază *(kuşluk vakitinde)*[4], s-au întîlnit cu necredincioşii (moldoveni> şi s-au războit împărăteşte pînă la timpul dintre chindie *(ikindi)* şi seară[5]. În cele din urmă, din mila şi grija lui Allah cel preaînaltul şi pentru cinstirea iubitului său <profet>, s-a dat prilej oastei islamice să calce şi să zdrobească armata necredincioasă. Ei i-au înfrînt şi i-au bătut aşa de tare pe ghiaurii necredincioşi, încît din capetele lor tăiate au ridicat minarete şi au luat prinşi dintre ghiauri <în robie>.

Şi pe unde au trecut gaziii n-au lăsat nici o bucurie şi bunăstare, ei au dărîmat şi au pîrjolit tot ce au găsit, iar avuţiile şi vitele le-au jefuit.

Timp de aproape două luni, gaziii, împreună cu sultanul Mehmed, au cutreierat ţara Moldovei şi au luat prăzi minunate. Ei au luat herghelii întregi de cai şi turme de oi şi tot ce era mai bun au oprit pentru dînşii. Apoi s-au întors teferi şi sănătoşi în vilaieturile lor, în zilele norocoase ale sultanului Mehmed han.

Această expediţie sfîntă împotriva necredincioşilor a avut loc în anul 881 al Hegirei [6], fiind condusă de mîna sultanului Mehmed han gaziul.

Bibl. Topkapı Sarayi Müzesi-Istanbul, mss. turc în alfabet arab, fond Emanet Hazine nr. 1433, 267 fol.: Aşik Paşazade, Derviş Ahmed, *Tevarih-i al-i'Osman (Cronicile casei otomane)*.

---

[1] *Veli* — „Sfînt, contemplator", aici, în sens de Dumnezeu, Allah.
[2] Aceste versuri lipsesc din ediţia lui Atsiz, bazată pe alt manuscris.
[3] În ed. Fr. Giese, în ed. Atsiz turcizat: *darmadagin*
[4] Timpul cînd se dă mîncare păsărilor (*Kuş* t.c. — pasăre) adică timpul micului dejun, dimineaţa (între orele 8—9).
[5] Chindia mare şi mică, spre seară; ed. Fr. Giese: *Bein es-Salatein.*
[6] 26 aprilie 1476 — 14 aprilie 1477.

Ediţii: Friedrich Giese, *Die Altosmanische Chronik des Ašikpaşazade*, Leipzig, 1929, 32 + 252 pag (introducere + text facsimilat); B. Atsiz, *Aşikpaşaoglu Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, Istanbul, 1970, V + 234 pag.; O traducere în limba română de Mihail Guboglu-Mustafa Mehmed, *Cronici turceşti*..., vol. I, p. 95—97.

Fragmentul inclus aici a fost transcris în alfabet latin după Fr. Giese, *Die Altosmanische*...

(M. GUBOGLU)

60 ‹1476, aprilie 26—1477, aprilie 14›

Fragment din Cartea cuceririi Sultanului Mehmed, *scrisă de cronicarul Kivâmi* [1], *în care se descrie, în versuri şi proză, campania sultanului Mehmed al II-lea în Moldova, în vara anului 1476.*

Meğer bir sübh çarhanin sagbani // semenlerle bazar bu bostani
Giru ben gülistanina sipiherin // sunar bir gül eline yene dehrin
Ki renkinden cihân ulur'munur // görüb halk ani diyer Allah ekber
Meğer ol sübh dem han Mu'azim // mürevvet menba'-i sultan a'zim
Mehmed han gazi şah-i islâm // ki kân-i lütf idi hem ehli-i in'am
Yokidi hiç sehâvet'de naziri // 'aini dylaridi görse her fakiri
Gazayidi ani küffare daim // kihak yolunda durmuş idi kaim
Çeküb'asker iraga vailkina // urur idi tig ol a'da ay diye
Memâlik-i bahiş ve hem kiti sitna idi // ceri cenk itdürür şah cihândi
Şu yıl kim geç geçidi Boğdan iklimine // ne kılduğin varup s'dai dine
Beyân eylielim birbirine oldi // başına Kara Boğdanın ne geldi
Ne resme balayub geldüğun alayi // ne resme sinub olduğin rüsvayi
Ne resme halet olup nice davraşdi // son ucu başını alub nice kaçdı

Güftâr-i der nesir: halia çunkim sultan-i 'alem fi sebili Allah niyet gaza Kara Boğdan üzerine revâne oldı. Islam 'askerile geldi. Kanlu Tuna'nin öte yakasına dar ul-harba geçdi. Beru kendü memleketinden'askerin ardi geldi. Dost yolunda canu'başi ortaya koyub şol Kara Boğdan dedikleri kâfirin elini iklini taraca virdi. Gazilere emr eyledi. Yıkdılar yıkdılar. Amma bir mertebe'de kohtlik oldı ki etmeğin ve arpa'nin ve odı bilinmez oldı. 'Asker gayet zahmet çekti zebun oldi. Lâcerem kâfir'askeri kande idüğüm bilmediler. Bir nice eyyâm arayi arayi 'aciz kildilar. Ahir el-emr bir gün çasuslar bir yerde kâfirin haberin‹i› aldilar vardılar. Ne yerde olduğin buldular gordülâr. Bir yere'arabasin‹i› çatmiş toplarin‹i› ve tüfenklerin‹i› dizmiş. 'Askerin‹i›

---

[1] Cronicar, cărturar, poet şi demnitar otoman în a doua jumătate a secolului a-XV-lea. Crescut la palatul sultanilor Mehmed al II-lea şi Baiazid al II-lea, a trăit la Adrianopole şi Istanbul, ocupînd funcţii înalte ca secretar al divanului imperial, defteradr sau ministru de finanţe. Este de reţinut că a participat la expediţiile sultanului Mehmed al II-lea împotriva Ţării Româneşti (1462) şi împotriva Moldovei lui Ştefan cel Mare (1476). De asemenea a luat parte la campania lui Baiazid al II-lea pentru cucerirea cetăţilor Moldovei Cetatea-Albă şi Chilia (iulie-august 1484). A murit pe la finelesecolului al XV-lea după 1489.

نه مانع ایرکورنلر آه و افغان — دوکرلر یاش یرینه دائما قان

که شمدی بونلری هرکز اشتمز — بولاده یاوزلق بر کیمسه ایتمز

عجب دربونلر اولدی الملکری آه — بولاردن بویلده ایشلادی هرکاه

قویالوم انلری کلدك بزایی یاد — اولالوم جمله سندن برخبر داد

نه بیمن کلدکین تاریخ شاهی — نه اولدی وغیری تقدیر الاهی

قراندن صیوب کالجك اول — نه بین عزم ایدوب الندرکین بود

بیان ایلایلوم القصه آنی — انکالرخیرله شاد اوله جانی

نه ترسیق ایلشندن دین بولند — قوشانوب تیغ بن‌انف برلند

ادنیه کافر ایلدی چوق غزالر — اولوبدر دولودرلو ماجرالر

ولیکن اونکه اولمندی بو محجه — که یادی قلیندر بونده دولت

ایو اقدام قلدی بو غزاده — کورندی همت و زحمت زیاده

محمد بن مراد اول خان دوران — بنایت اهل غیرتدی اوسلطان

بها دولتدن اوزری بر بهاوی — عدویه بیدی بانلواژدهادی

8. Fragment din *Cartea cuceririi Sultanului Mehmed* de Kivâmi

انیدن جانلر آندن آلدی حصه		دیالوم نجه اولدوغینی قصه

گفتار نجه سنبنى حاليا جونكم سلطان محمد خان غازي انار الله برهانه
دولت وسعادتله قره بغداندن غزاسیدن كلجك دار النصر والقرار
شهر ادرنه یه عسكر یله اوترركن آگاه اولهدن بر خبر استماع اولدی
كه انقرووس كافر كلوب تونایی بروجوب سمندرن قوربنده حصارلر بنیاد ایله
بنیاد ووزده ولر بو خبر سلطان عالمك سمعنه ارشدی درحال وزیرلر ایله
مشورت ایلدی و ابتدی كم السندن اك بر ده اوكن آیلمك كركدر دیدی بوم
عهدنمه دكی بوكون صاحب قران دوراننز قلجم اكلدوك یرده عدونك جانلرینه
اوددن هرنه یرده بردشمن بلورسه الله ك عون عنایتیله برطبجه دوتم بوك
بنجیان صورتلو كافر حق بلان بكی ایمرفا بوسنه یقین كلكه باشلدی اكر شمدی
شمدن اوتلجق اولورسق بوكون یارین ازده اولور نوم بكی جهانكیر پادشاهه
غیرت دكلمی كم زمانمدن الیك بكی ملعون كافر تونایی كچوب كله مملكتمه قدم نصه
ایلكی قدم بصمیله دخی توسیده د لاسد ملكمده حصارلر یاپه ندازكنه مشغول اوله

دخی عزیمت نه کوندز دیدی دخی جمیع عسکرنه امر ایلدی کیم حاضر اوله‌لر کندو دولت وسعادتله کوچدی دار النصر والقرار شهر ادرنه‌دن قیش غزاسینه روانه اولدی اما اول ایاملرده غایت قیش واقع اولمشدی کفتار نظم

مگر بیلده کم فصل زمستان … بوزوب عالمی بوزین قلمشدی ویران

چمن صحرا بوزدن کفنلنمشدی … انهرلر ایرغین هپ دوکلمشدی

کوزین یومشدی بلبل ایچره نرکس … جهان بوزنده قالمش خار لخس

یوتمش اوزینی صحراده لاله … دوشورمشدی یره الدن پیاله

بیابان بکی اولمشیدی بوستان … بوزلمش مجلسه دونمش کلستان

بلندن بیغی چزمشدی سوسن … بوزوق بزکوبه دونمش صحن کلشن

چمنلر بزکینی هپ یره صالمش … چچکلر قورمش براغی صولمش

یشمش کل یوزینی کلستاندن … قمو بلبللر اوچمش بوستاندن

صنابن باغلک ایچی اودنجش … که بلبللر یرینه زاغ قونمش

یوزی صحرالرک دیندز بوزرمش … باشندن ایغه طفللر اغرمش

طوتمش یاغمریدی برغو باران صو قدن اولمشیدی خلق لرزان

صولر تخت بلقیسه اولمشیدی طاش چیقارمزدی عالم خرقدن باش

آدا ایچره دوتمیدی هیچ صوقدن بیل آدتی دوقوندیدی اوقلدم اوقدن

قچی اول گلستاندن درلو ازهار قچی بلبل که گل ایدوکی بازار

عجز قوشلرنک قاسینی قفاسینی یقمزدی سوزلری اودلاره جانی

قچی آغاچلر اوزره اول یمشلر اول آغاچلرده صنکیم یمشلر

بجندر زونق باغ جهانک خزانینه بهاری دکمز انک

گفتار نخبه نیتر حالیا سلطان عالمک سفرینه توجه ایتدکی ایاملرده قیش
بیننه‌دن ایدیکم وصف ذلله بیان اولمز اول عزاده بله اولنلر بلورلر کمال
شده‌یدی قیامت کونندن بیز دخی کوک یغراولور درلر امنا وصدقنا بلا تشبیه همان
اول ایاملرده دخی ایله اولمشیدی مبالغه ایغیلوم دولتلو خوانکارک سادبانلرندن
بولنحال شول مرتبه‌ده اولمشیدی قوناغه کلملک ایاغی قاپی حجرجی الی باغلک
اودن برمنی بله چقدی دیو استماع اولندی الله ارتکنلر اوشمک وبارسنلر

دوکلمک و اوشوب بوزوب اول ملک عسکری ایچنده چوق واقع اولدی اما سلطان
قالدیر یوزدن دونوب عزیمت ایتدی کندی حصارلرینه کوچ بعدن فالحق
قندادن بر فکر وزیر اعظم ایدی اکر امر ایلدی کمر دن اول حصارلری
کوره دموزدن اذلوبر اولوصو قابردی و اوروز تونایه ایزدی املنا دردنه
کوبری یاپمق امر اولنشدی تا کر ممد ردن طوپلر چکلوب کلجک بر طرفه
بلکورمیی آمان اوله دریعال آناطولی و روم ایلی عسکریله روانه اولدی
واردی کبی کوردی و حصارلری کوردی نه دینمه یاپلوب نه طریقا اوزرن
بنا اولدغنی هر طرفدن سیر ایلدی کورنه بردزلو کوردی جمیع اناطولی
و روم ایلی بکلرین یانینه دعوت ایلدی اکلرکله مشورت قلدی نه دیرسز
بن دخی بکلر دردی بو حصارلر بونم کوزمه نمایندی صولق و دشوار کرندی
دولتلو پادشاهی ابتدا بیوق جریله بونده کوردز خصوصا وقتک حال دخی
قبله تیش قیامت الدایق ددیمز ما با ذا ابراده یاوزلنی اولدا ضنکره ایش بره کوچ اوله
دی جمیع بکلر ایندلر دادسه رای صواب بودر که بو بلده کوز دیلر دیلک

ne kim varsa saf saf bağlamış hazır olmuş durur dediler. Derhâl çasuslar geldiler. Bu resme haber virdiler. Sultan-i 'alem dahi Anadolu ve Rumeli beylerini cemi'askerle iki tarafdan kol idüb gönderdi vardılar duşmanla buluşdular alişdilar. Canindan güheri olan şehbâz yğitler at meidanina depüp cevelân gösterdiler çerha'ya girdiler dürüşdüler kılıçlaşdilar iki tarafdan mukabil oldular. Sultan-i'aleme haber oldi. Duşmanla mukabil olup elleşildi didiler hemândem sultan-i'alem sîre afitâb hümâ beği devlet atina süvâr oldi. Nusret turasıle feth taplbazini urdi. Beyi çeri önüne tutdi. Kapun halkini yanina aldı. Şöyle kim sügüler hava borin leme'ân ve ellerde kılıçlar üriân iki taraftan prankilar ve tüfekler perrân başlar meidanda top beyi serkerdân zerin ser'allemler götürülüb kösler ve nekârele döğüldi. Gülbanklar cekildi güyuyarlarla kiyâmet ol gün vaki'oldi. Vardiğinca savaş kirdi. Gaziler her tarafdan dost yolina meidana girdiler görür kâfirler ki bu olacak iş değil eğer bir lahza dahi dayanub durursa şöyle kirarlar kim sakeriden bir dil çikmar(z) bildiki kendü diş kuyuracak ejd⟨er⟩hâ değil fikri etdi, ve aytdi: „eğer bu kez bunun eliden can kurtar ve resim ihânda nice gün dahi baş yaş beşrin sağ baş geru birin bulur didi$_{a}$ dahi derd gördü hal ayrkisi gaziler her tarafdan kişver dograr dograma başladilar hemân kuşku fevt didi dahi terin yüzüne döne ejederhâ ağızından çıkmış canavariki şa'ir arzuldi. Ardına bakmayub kaçdi. Sultan-i'aleme haber oldi kâfiri sidi kaçdi" deyü Sultan-i'alem'inayetinde şad oldı. Ol yerden dön di Devlet ve sa'detle otağina geldi. Islam 'askeri kâfirin 'askeriardina girdıler ba'zisını kiliçdan geçürdiler ba'zisini dutlar mahbus sultan-i 'alemin ayaği toprağina getürdüler. Sultan-i 'alem emr eyledi boyunlarin urdular. Yene bu fethi dahi sultan-i'alem hakk subhane ve talâ kibelinden hoş gördü. Yene Islâm'asker dahi candan sevindiler. Yene nur-u mu'acizat Muhammad Resul-ullah-i salavat Allah-i'aliyye ve'ali ile ridvan Allah-i çalihim ecm'ain zahir oldi. Yene'a'dai-i din üzerine hakk şubhane ve ta'lâ habîb-i Muhammad Resul ul-llah ummetinden bir gazi padişah gönderdi. Kendünün ve Resulunun düşmenlerni kılıçdan geçirdi. Kahr eyledi hemişe din padişahlarinin işin Allah ta'lâ rast getürsün hemmişe a'dai dinin başini işgâ⟨l⟩ olsun hemişe islâm'askeri ne yere varusa yüz akliğini bulsun hemişe Islâm padişahlarinin ati igrek-i kılıcı keskin olsun. Bihakk Muhammed vala ecm'sin güftâr-i der nazim.

„Dar îndată, în acea auroră, cel mai mare han,
„Izvorul generozităţii, marele sultan
„Mehmed han gaziul, şahul Islamului,
„Cel ce era comoară de bunătate şi binefacere
„Şi nu avea seamăn în dărnicie
„Avea grijă de nevoiaşi şi de fiecare sărman
„Cînd era expediţie, treaba lui era mereu la ghiauri
„Că stătea ca judecător *(kaim)* al adevărului şi dreptăţii
„Ducea oastea în depărtare şi în apropiere
„⟨Şi⟩ lovea cu sabia în duşmanii credinţei.
„Bogăţia ţărilor era a cuceritorului.
„Cel care făcea să se războiască robii era şahul lumii [1].

[1] Denumirea arabo-persană dată sultanului Mehmed al II-lea.

„⟨În⟩ acel an [1], cine a trecut în ţara Moldova,
„Şi mergînd acolo, ce a făcut duşmanului credinţei
„Ne-a făcut să povestim una cîte una:
„Ce a venit pe capul moldoveanului *(Kara-Boğdan)* [2]
„Ce înfăţişare a luat ceata sa fiind călcată
„Şi înfrîntă; în ce chip s-a defăimat şi s-a dezonorat
„Războiul fiind felul în care s-a luptat şi s-a războit
„În cele din urmă, scăpîndu-şi capul, cum a fugit.

Acum, deoarece sultanul lumii îşi pusese în gînd să facă o expediţie sfîntă pentru cauza şi dragostea lui Allah, a pornit în marş asupra Moldovei. A venit cu oastea Islamului şi a trecut în „Dar ul-harb [3], dincolo de ţărmul Dunării ⟨cea⟩ pătată de sînge *(Kanlu-Tuna)*. Apoi, în urma sa, a venit iarăşi oastea din ţara sa. Pe drum au dat pieirii ţara şi ţinutul ghiaurului acela căruia i se spune „moldovean", care îşi sacrifica sufletul şi capul.

⟨Sultanul⟩ a poruncit vitejilor „gazii", şi ei au pustiit şi au pîrjolit ţara ⟨acestuia⟩. Dar a fost şi o foamete cumplită încît nu s-a ştiut de pîine şi orz şi boabe de grîu. Oastea ⟨turcă⟩ a îndurat şi a pătimit mult, ⟨şi⟩ a slăbit ⟨de foame⟩. Cum nu ştiau unde era ⟨ascunsă⟩ oastea ghiaură au căutat-o mereu timp de mai multe zile, dar au slăbit. În cele din urmă, prin porunca şi voia celui de sus, iscoadele au adus într-o zi ştirea că ghiarul ⟨moldovean⟩ s-ar găsi intr-un loc ⟨anume⟩. Au căutat şi au găsit locul ⟨acela⟩. Au văzut că ⟨ghiaurul⟩ îşi aranjase carele de luptă, îşi instalase tunurile şi puştile, iar oastea cu tot ce avea, stătea rînduri-rînduri şi aştepta pregătită ⟨de luptă⟩.

Îndată au venit iscoadele şi au adus ştirea acestei înfăţişări [4]. Sultanul lumii, la rîndul său, şi-a împărţit armata în ⟨două⟩ coloane şi a trimis din două părţi asupra lor, pe beylerbeyii de Anatolia şi Rumelia cu toate oştile lor. Ei au ajuns şi s-au întîlnit cu duşmanul. ⟨Turcii⟩ s-au obişnuit îndată şi viteji ca şoimii de munte, avînd perle în suflete, s-au repezit ca uraganul, pătrunzînd în cîmpul de luptă. Din ambele părţi şi-au dat osteneală ⟨multă⟩, s-au încăierat între ei, luptîndu-se cu săbiile. Apoi, au dat de ştire sultanului lumii, zicîndu-i: „Înfăţişîndu-ne cu duşmanul am dat mîna unii cu alţii". În aceeaşi clipă, sultanul lumii, asemenea unui leu mîndru, măreţ ca un vultur împărătesc, şi-a încălecat norocosul cal. A făcut să bată toba, scoţînd sunetul pentru victorie şi cucerire. Apoi şi-a aşezat ienicerii în faţă şi a luat pe lîngă dînsul „oastea de poartă" *(Kapu halki* [5]*)*. Şi aşa, în sunetul trîmbiţelor şi în zgomotul darabanelor, suliţele strălucitoare şi săbiile goale înaintau, spintecînd văzduhul. Apoi, deodată, de amîndouă părţile au început să bată tunurile [6]

---

[1] Anul 881 al hegirei corespunzînd parţial cu 1476, începe la 24 aprilie 1476 şi se încheie la 14 aprilie 1477.

[2] Ştefan cel Mare.

[3] Expresie arabă, otomană însemnînd „Casa războiului", adică terenul sau teatrul de luptă, a intrat şi în limba română cf. Lazăr Şăineanu, *Influenţa orientală asupra limbii şi culturii române*, Bucureşti, 1900, vol. II, [2].

[4] Adică cum se prezenta poziţia moldovenilor pentru lupta cu turcii.

[5] Expresia se referă la „gloata ostăşească" din slujba sultanului sau vizirilor; ienicerii, oastea permanentă, etc.

[6] *Pranki* — o categorie de tun mai mare ca tunurile din categoria *cakloz* şi mai mic decît cele zise *bedaluşka*.

şi puştile, bombardele şi ghiulelele zburau ca nişte capete retezate în cîmpul de bătaie şi în bubuitul asurzitor al tunurilor, steagurile cu vîrfuri aurite înaintau, tobele mari băteau şi ţimbalele cîntau, în timp ce ⟨turcii⟩ răcneau mereu „Allah! Allah!"; şi a fost acea zi [2] un adevărat potop. Din ce în ce lupta s-a înverşunat, vitejii „gaziii" au sărit din toate părţile, apreciind drumul prieteniei, au pătruns cu toţii în cîmpul bătăliei. În acest timp, ghiaurii au văzut că treaba n-o să fie chiar aşa ⟨cum voiau⟩, s-au gîndit şi au spus că „dacă vor mai rezista şi vor mai sta ⟨acolo⟩ încă o clipă, vor fi distruşi în aşa hal, încît din oastea lor nu se ştie ce se va alege şi cine va scăpa şi cît vor mai putea ei singuri să se apere". Au spus că este mai bine să-şi salveze sufletele din mîna acestora ⟨turcilor⟩ şi să trăiască teferi şi sănătoşi încă multe zile în această lume. În timp ce ei îşi vedeau şi socoteau astfel halul lor, vitejii „gaziii" din spate au început să-i hărţuiască şi să-i sfîşie din toate părţile, măcinîndu-i ca pe un munte. Îndată ce ⟨moldovenii⟩ au spus că sînt înspăimîntaţi de moarte şi el ⟨domnul⟩, de asemenea, întors pe dos, a ieşit văpaia din gura sa de balaur, inspirîndu-i pe poeţi. Apoi, fără să se mai uite în urmă a fugit.

Atunci sultanului lumii i-a fost dată ştirea că ghiaurul a fost înfrînt şi că a fugit. Sultanul lumii, în înţelepciunea sa, s-a bucurat, ⟨şi⟩ întorcîndu-se din acel loc a venit cu noroc şi sănătate la cortul său. Oastea musulmană s-a pus pe urmele oştirii ghiarului; pe unii i-au trecut prin sabie, iar pe alţii i-au prins şi i-au închis. I-au adus ⟨pe aceştia⟩ în ţărîna de la picioarele sultanului lumii. ⟨Atunci⟩ sultanul lumii a poruncit şi capetele lor au fost tăiate. Şi iarăşi sultanul lumii a înţeles cu mulţumire, că şi această izbîndă i-a fost ⟨dăruită⟩ de Allah cel Preaglorios şi Preaînalt. De asemenea şi oastea musulmană s-a bucurat din suflet ⟨de victorie⟩. Şi iarăşi lumina minunilor lui Mohamet, profetul lui Allah, prin rugăciunea şi mulţumirea către Allah, s-a revărsat asupra lor ⟨turcilor⟩, Allah cel Preaînalt şi glorios şi prietenul său Mohamet, profetul lui Allah, au ales, iarăşi, din poporul ⟨mahomedan⟩, un padişah viteaz şi l-au trimis asupra duşmanilor credinţei. Acesta ⟨Mehmed II⟩ a ajuns ⟨în Moldova⟩ şi i-a trecut prin sabie pe duşmanii săi şi ai profetului, distrugîndu-i. Facă Allah cel Preaînalt să izbîndească mereu credinţa padişahilor, astfel încît capul duşmanului credinţei să fie totdeauna plecat şi în orice loc va sosi oastea Islamului, să-şi afle mereu onoarea; caii padişahilor islamului să fie mereu ⟨falnici⟩, iar săbiile lor preferate mereu ascuţite. Dreptatea lui Mahomed ⟨să fie⟩ deasupra tuturor.

Arh. St. Buc. microfilme (Turcia) scris cu caractere arabe, rola 61 cadre 112 I—118 II.

În *Fetihname-i Sultan Mehmed (Cartea cuceririi sultanului Mehmed)* Kivîmi descrie viaţa, faptele şi cuceririle sultanului Mehmed al II-lea (1444-1481) precum şi primii opt ani ai domniei lui Baiazid al II-lea (1481—1488). Manuscrisul acestei cronici în proză şi versuri, cu text vocalizat *(harekeli)*, aparţinînd prin 1488—1489 (cînd i-a fost dedicat) sultanului Baiazid al II-lea, a fost păstrat pînă în 1924 în Biblioteca palatului Topkapı. În momentul de faţă se află în posesia Bibliotecii de stat din Berlin.

Ediţii: Franz Babinger, *Fetihnâme-i Sultan Mehmed* (ediţie facsimilată cu o scurtă prefaţă în limba turcă cuprinzînd date despre autor, despre cuprins şi mai ales despre soarta manuscrisului), Istanbul, „Maarif Basimevi" 1955, VIII + 322 p.

---

[2] 26 iulie 1476.

Fragmentul dat aici a fost transcris cu caractere latine după facsimilele cuprinse în ediţia citată, p. 228—232.

(M. GUBOGLU)

61 ‹1476, aprilie 26—1477, aprilie 14›

Fragment din Tursun Bey [1], Istoria sultanului Mehmed-han, părintele cuceritor, *cuprinzînd descrierea campaniei din 1476 în Moldova.*

Kara Bogdan üzerine Sefer

Kefe kalesinin fethi için, Kedik Ahmed Paşa'ya zaferlerin önüncüsü şanli asker namzed olunup gönderilmişti. Kara Boğdan haraca bağlanmışken arka çıkman sebebi ile Kefe keferesine varıp koruyucu oldu. Birçok dehşet hareketlerine girişip düşmanlik etti.

Kara Boğdan'in böyle kötü hareketlere girişmesindem sonra icab etti ki; Padişah hazretleri zafer ve intikam için kara Boğdan üzerine yürüye.

Aslında bu memleketin fethi bir kumandan göndermekle dahi mümkündür, ama Sultan gazaya olan reğbetinden gaza ve cihad galebesinden kendi nefs-i şerifli ile işe başlamayi ihtiyar edinmişti.

Bu memleketin, Engürüs diyarina yakın olması sebebi ile — Engürüs'e dahi muvafık bir fırsat vardır diye — asker tertip etti yer ve gök götürmez.

Beyt:

Bir ceyş ki her alay bir asker-i kâmil
Yüz alay ola kim her eri vardı bir alay.

Asker ve zafer sancakları ihtişamla hareket etti. Kara Bŏğdan harekkâtında Tuna nehrinden dahi silâh ve erzak taşınmasi düşünüldü. Bu sebeple karaların ve denizlerin sultanı, denizden gemiler saldı. Çünkü Tuna nehrinden karşıya geçmek mümkündür. Asker-i mansur bölük Nuh Tufani gibi ol diyara aktı.

Isyan ve asilik çikaran Kara Boğdan'in eşkiya askeri şirk koşanlardan ve korkaklardan olduğu için sarp dağlara ve sarp derelere kaçtı yürüdü.

Bir nice gün o memleketin tamami muzaffer askerin ayaklarının altında kaldı. Bir gün ordu-yu hümayun kılavuzu, etrafın karışıklığı, yolların birbirine benzemesi ve askerlerin dağinikliği sebebi ile yolunu şaşırdı. Ve Padişahin gazabının korkusundan garibin vücudu kül gibi oldu. Hatasına mukabil yeni bir yon tayin etmek saadetinde iken haber geldi ki, Kara Boğdan toplanmış

---

[1] Numit şi Tursina, istoriograf al sultanului Mehmed al II-lea, l-a însoţit pe acesta ca secretar de divan în expediţiile împotriva Ţării Româneşti (1462) şi, apoi, asupra Moldovei (1476). A ocupat funcţii importante ca defterdar, adică mare vistiernic al împărăţiei. Cronica sa, compusă în ultimii ani ai secolului al XV-lea, cuprinde şi evenimentele de la începutul domniei lui Baiazid al II-lea pînă la 1487—1488 (895 H). Cf. Mihail Guboglu-Mustafa Mehmed, *Cronici turceşti...*, I, p. 65 şi urm.

ve âmade işte durur. Meğer ki Kara Boğdan vuku bulacak korkulu gazadan çekinip orduyu hümayundan bir konak irakta — sarp bir yer ki, ondan sarp mekân yoktur — kendisini ve askerini mükemmel gizlemiş. Allah'in inayeti ile, rehber hatasi sebebi ile askeri çekip gizlenen korkak kâfirin üzerine götürdü ve yakasını ele verdi. Kendi taşisina bakti. Kötü işli murdar ansizin kazaya uğradiğini gördü ve anladi ki kaçmakla kurtulmak imkâni yoktur — Sarp yerde toplar ve tüfekler zemberek ve zarbzenler tatip ederek muhkem durdu.

Düşünceleri ve ümidleri şu oldu ki Osmanlı'yi biraz oyalaya, akşamin yetişmesine fırsat kollaya ve gece perdesi arkasından kaçıp sarba düşüp başlarni kurtarararlar. Atlarını silâhlarını yağmacısına birakalar.

Karabahtlı Kara Boğdan kâfirinin bu tertip oyalama takdiği Padişah hazretlerinin hüsn-ü aklindan kaçmadi. O da karşı tebdir alıp, — duşmanın üzerine yapacağimiz hücum geceye kalmayacaktir — diye emir verdi.

Kâfir kuvvetlerinin üzerine varılıp tertip ve nizami seyredilip gizli kalmış sırlarına vâkıf olundu.

Mehterin zafer ve cenk havalarini çaldiği esnada Sultan askerine hücum emri vererek, yağinin mal ve silâhlarinin dahi yağmasina müsaade etti. Bu arada düşmanın topu ve tüfeği kahraman Osmanlı askerine gayet hoş bir seda gibi geldi.

Düşman önveden varan askere başını ve canını pişkeş kıldı. Sonradan yetişen askere ise mallarını yağmalattırdı. Ve Karaboğdan'li kendi kara bahti ardına düşüp başını dağa taşa vurmakla kurtuldu. Her taraf düşman askerinin cesedi ile kaplandı ki derin vadelor dahi cesetlerle doldu dernilse asla yanlış konuşulmuz sayilmaz. Her tarafta duşman kanından dereler ve gölcükler peydâ oldu. Çünkü bu çetin gaza böyle suret gösterdi.

Sultan, Karaboğdanlı'nın tahtını yıkıp, bahtını karartıp ve Engürüs'e akınlar ettirip doyumluklar ve gönül hoşlukları ile sefere ile sefere son verdi:

Olayların nitecelendirilmesi ile muzaffer padişah Edirne'ye avdet etti. Fakat hemen haber yetişti, Engürüs „eskiden beri devlet ve din düşmanimizdir“ muazzam silâhlarla gelip, Semendire altında Tuna kenarinda üç muhkem hisar tesisine girişmiş ve Semendre'nin sıkıntıya düşmesine zemin hazırlamış. Bu haber padişahin kulağına yetişti. Fakat esnada öyle bir kış geldi ki, bütün ulu ağaçlar va saçaklar şişeci dükkânlari gibi dizildi.

Sultan karakışın ortasında din ve devletin zaferi ve düşmanın defi için kendi nefsi ile kış sefalarini terk Semendre tarafına doğru yürüyüşe azmetti ...

Campania împotriva Moldovei

Atunci cînd Kedik Ahmed paşa fusese trimis cu oastea purtătoare de victorie să cucerească ⟨cetatea⟩ Kaffa, domnul Moldovei ⟨*Kara Boğdan*⟩ [1], deşi era tributar al Porţii [2], fiind totuşi înrudit cu ghiaurii din Kaffa [3], a făcut multe răutăţi. Astfel, mergînd acolo [4], a devenit apărător al ghiaurilor

[1] Ştefan cel Mare
[2] Începînd din aprilie-mai 1456 Moldova a plătit haraci, ceea ce a făcut şi Ştefan cel Mare pînă pe la anul 1470—1471.
[3] Cu unul dintre Comneni, fiind căsătorit şi cu Maria de Mangup.
[4] A trimis, probabil, un contingent de ostaşi pentru apărare

din Kaffa. Apoi, apucîndu-se de multe acţiuni înspăimîntătoare a făcut duşmănie ⟨împotriva turcilor⟩. Odată ce Kara-Boğdanul a comis astfel de fapte nelegiuite, a fost nevoie ca mînia padişahului ⟨Mehmed II⟩ cel victorios să se îndrepte asupra sa; pentru pedepsire şi pentru răzbunare era de ajuns ca măria sa padişahul să trimită pe unul dintre supuşii săi ca să cucerească această ţară. Dar, sultanul din dorinţa sa arzătoare de a purta o expediţie sfîntă şi din cauza virtuţiilor sale războinice şi a victoriilor sale în lupte, a preferat să conducă el însuşi ⟨această campanie⟩.

Şi, gîndindu-se că această ţară este învecinată cu Ungaria, a zis în sine că aceasta va fi un foarte bun prilej pentru a întreprinde o expediţie şi în ţara ungurească. Pentru aceasta şi-a adunat oaste atît de mare, încît abia cerul şi pămîntul o puteau duce:

Era o astfel de armată, încît fiecare ceată părea o oaste desăvîrşită
Erau o sută de cete şi fiecare ceată avea o mie de ostaşi [1]

Cînd a sosit primăvara anului 881 [2], el (sultanul) a pornit pe uscat, cu o oaste desfăşurînd cu măreţie steagurile purtătoare de victorie. În purtarea expediţiei în Moldova s-au luat măsuri spre a putea trece Dunărea şi pentru a dispune de arme şi provizii, sultanul mării şi al uscatului a trimis mai înainte corăbii pe mare. Numai aşa se putea trece dincolo de fluviul Dunărea; oastea victorioasă s-a scurs în acea ţară valuri după valuri, pîlcuri după pîlcuri, ca şi potopul lui Noe *(Nuh)*.

Capul răscoalei din Moldova, împreună cu răufăcătorii săi de ostaşi, fiind dintre fugari şi fricoşi, au fugit în munţi prăpăstioşi şi în văi greu de umblat. După ce ţara aceea a fost călcată de oastea victorioasă timp de mai multe zile, s-a pornit deodată, potrivit unui verset din Coran, la pedepsirea ghiaurilor nenorociţi, aşa cum o meritau. Voia lui Allah s-a arătat prin aceea că într-o zi, călăuza oştii împărăteşti, din pricina asemănării locurilor şi a oştii numeroase, împrăştiate, a rătăcit drumul. Padişahul mînios a vrut să-l pedepsească pe acel josnic şi de frica supărării sultanului trupul acelui nenorocit s-a făcut ca cenuşa. Tocmai cînd voiau să repare greşeala acestuia, prin numirea unei noi călăuze, a sosit ştirea îmbucurătoare că oastea moldovenească este adunată şi pregătită, dar că moldoveanul, împreună cu oastea sa, se ascunsese într-un loc prăpăstios, la o depărtare de un popas, de teamă să nu fie călcat de caii oştii de viteji. Nu se găsea alt loc mai stîncos şi mai greu de umblat ca acel de acolo.

Cu ajutorul lui Allah şi din pricina rătăcirii călăuzei, ⟨padişahul Mehmed II⟩ a trimis asupra lui oastea victorioasă, care l-a apucat de ceafă pe ghiaurul ⟨de moldovean⟩, în timp ce el însuşi a urmărit cu privirea acest spectacol. Răufăcătorul cel nedemn şi murdar, văzînd că a nimerit pe neaşteptate peste năpastă şi că nu poate scăpa prin fugă, s-a întărit şi i-a pus pe toţi călăreţii săi să fie pedestraşi, iar caii şi carele a pus de le-au aşezat în faţa oştii asemenea unui zid de apărare. Şi aşezînd multe tunuri mari şi puşti şi arbalete *(zemberek)* şi darbzenuri [3], a aşteptat ⟨bătălia⟩ întărit astfel.

El ⟨Ştefan cel Mare⟩ spera că se va putea apăra aici pînă se va întuneca, iar apoi, sub vălul nopţii, va fugi în păduri şi-şi va salva astfel viaţa, iar

[1] Deci, armata otomană este evaluată la 100 000 de ostaşi.
[2] 26 aprilie 1476 — 14 aprilie 1477.
[3] Numit şi *zarbzen*, tun otoman de mic calibru pentru asediere

caii şi armele lc va lăsa turcilor prădalnici. „Fii atent, ca el ⟨Ştefan⟩ să nu apuce noaptea“!

Dar această tactică de zăbovire a ghiaurului moldovean cel cu „baftă neagră“ *(karabahtlı)*[1] fiind îndată observată, măria-sa ⟨padişahul⟩, implorînd ajutorul lui Allah cel Preaînalt şi dînd poruncă, l-au atacat îndată, înainte de lăsarea nopţii. Mergînd asupra forţelor ghiaure, atunci cînd l-au întîlnit ⟨pe domn⟩, mehterhaneaua cîntînd şi tobele bătînd pentru izbîndă, sultanul a dat poruncă oştii sale să prăde avuţia şi armele duşmanului. În acest timp, tunurile şi puştile duşmanului s-au făcut auzite ca o voce foarte plăcută în urechile oastei otomane plină de vitejie şi ei ⟨moldovenii⟩ au căzut pradă leilor. Ghiaurii cei răufăcători şi-au dăruit repede capul şi viaţa acelor ⟨turci⟩ care s-au dus primii, ei fiind sfîşiaţi aşa cum nouă lupi sfîşie o oaie. Cei care au sosit mai tîrziu au făcut prăzi şi dintre femei, iar ⟨sultanul⟩ a pornit pe urmele nenorocosului de moldovean, care şi-a salvat capul fugind prin munţi şi văi, în timp ce oastea sa a căzut pradă lupilor şi cîinilor. S-au îngrămădit atîtea leşuri, încît văile cele mai adînci s-au transformat în munţi. În toate părţile au apărut pîraie şi lacuri mici din sîngele duşmanului. Aşa s-a încheiat această expediţie mare. În urma acestei victorii atît de norocoase şi strălucite, el ⟨sultanul⟩ a dărîmat tronul şi capitala[2], precum şi casele moldoveanului, înnegrind norocul său şi pustiindu-i ţara. Apoi, ⟨de aici⟩, întreprinzînd o expediţie în Ungaria, încărcaţi cu o pradă bogată şi mulţumiţi din suflet, au încheiat campania ⟨în Moldova şi Ungaria⟩.

Încheind descrierea evenimentelor, arată că padişahul cel victorios s-a întors la Adrianopole. Dar îndată, vestea l-a ajuns din urmă zicînd: „Ungurul este de mult un duşman al împărăţiei şi credinţei, a venit acum cu multe arme şi s-a apucat pentru înfiinţarea a trei fortăreţe sub cetatea Semendria, pregătind terenul pentru căderea Semendriei“. Această ştire a ajuns la auzul padişahului. Dar tocmai atunci a venit o iarnă aşa de aspră, copacii mari şi străşinile ⟨caselor⟩ s-au înşiruit ca nişte dughiane de sticle. În mijlocul acestei ierni aspre, pentru victoria împărăţiei şi pentru alungarea duşmanului, padişahul însuşi părăsind plăcerile iernii a pornit în expediţie direct spre părţile Semendriei ... ⟨Urmează descrierea expediţiei în iarna anului 1476—1477/881—882, la Semendria, împotriva oştii lui Matei Corvin⟩.

[1] *Karabahtli* — nenorocos, de rău augur.

[2] În alte izvoare turceşti se vorbeşte de un asediu asupra cetăţii Suceava, capitala Moldovei.

Arh. St. Buc., microfilme (Turcia), rola 33, cadrele 534 II (156 r)—538 II (160 r). Originalul, Tursun Bey, *Tarih-i Ebul — Feth-i Sultan Mehmed han (Istoria sultanului Mehmed-han, părintele cuceritor)* se află în Biblioteca TKSM, Istanbul, fond Revan nr. 1470, 171 fol.

Ediţii: Mehmed Arif, *Tarih-i Ebu-l Feth-i Sultan Mehmed-Han*, în „Tarih-i Osmani Encumeni Mecmuasi“, Istanbul 1914—1916, nr. 26—38 (Supliment); Ahmed Tezbaşar, *Fatih'in Tarihi „Tarih-i Ebul Feth“ (Cronica sultanului Mehmed II. Cuceritorul)*, Istanbul, 1972, 198 + 16 p. (Tercüman 1001 Temel Eser).

(M. GUBOGLU)

62 ⟨1476, aprilie 26—1477, aprilie 14⟩

Fragment din Epopeea casei otomane *sau* Cronica sultanilor *de Sarıca Kemal* [1], *în care este expusă pe scurt campania din Moldova.*

... Ol şahî yegâne giru cem'etdi leşger-i husrevâne yüriyüb'azm Bogdana eyledi Şah göz açdırmıyub anun uzun tutar rah buluşdı anula şah gazi karar bir komaz ol turi hicazî sıdı cenk edüb orada la'ini ne solın kodı anun ne sıgını küffâr mülüki kırıldı andavarır sınur kodı şehinşâh ol diyara kılur iş küffâra şehinşah sekiz yüz dahi seksen birinde ... Sultan Mehmed Üngürüsun üç pare kalesin alduğunu beyan ...

... Acel şah fără seamăn a strîns iarăşi oaste împărătească şi pornind a făcut expediţie în Moldova ... Şahul, fără să-i dea răgaz, a parcurs cale lungă, s-a întîlnit cu acel afurisit şi după ce s-a luptat crîncen cu ghiaurii, i-a înfrînt şi le-a călcat ţara. Şahul şahilor, după ce a făcut această treabă în acea ţară, s-a întors în anul 881 ⟨26 aprilie 1476—14 aprilie 1477⟩.

[1] Numit şi Sarice Kemal, cronicarul este originar din oraşul Berghama şi a fost intendentul pajilor la curtea lui Mahmud paşa. După moartea acestuia (1473) a fost mare dascăl (müderris) la Moscheea din Adrianopol. În 1490 (895) a dedicat sultanului Baiazid al II-lea cronica *Selâtiname*, compusă din 3000 de versuri, în care descrie faptele vitejeşti ale turcilor, de la venirea lor în Anatolia, pînă la selgiuchidul Ala ed-Din şi apoi pînă în timpul său. Mai are o cronică intitulată *Belâghetname.*

Arh. St. Buc., microfilme (Turcia), rola 9, cadrele 439—557. Originalul la Biblioteca Univ⟨ersitară⟩ din Istanbul, mss. turc Ty. nr. 331, 118 (—119) fol; scris neshi vocalizat *(harekeli)*, Sarica Kemâl, *Destan-i al-i Osman (Epopeea casei otomane)* sau *Selâtinname (Cronica sultanilor)*.

Fragment redat aici după microfilmul aflat la Arh. St. Bucureşti, 81 v/c. 520 II şi 82 r /c. 521 I.

(M. GUBOGLU)

63 ⟨1476, aprilie 26—1477, aprilie 14⟩

Fragment din Oglinda lumii, Cronica lui Neşri *de Melvâna Mehmed Neşri* [1], *cuprinzînd descrierea expediţiei turceşti în Moldova.*

28-829 Hikâyet-i Inhizâm-ı Süleyman Bey der Gaza-yı Kara Boğdan

Rivayettir ki, padişah etrafın meliklerini zebun etti. Andan Kara Boğdan Tekuruna dahi adam göderüb, eyitti: „Bu yıl haracını kapuma sen kendin

[1] Mehmed Neşri, cronicar turc (m. 1520) a jucat un important rol politic şi cultural sub sultanii Baiazid I şi Selim I. Opera sa istorică, compusă din şase părţi, avînd ca subtitlu: *Tarih-i evlâd-i Oguz han ve müluk-i Selcükiye ve Selântin-i 'al-i 'Osman — (Cronica fiilor lui Oguz han şi a stăpînirii Selgiucilor de Rum şi a sultanilor dinastiei otomane)*

اوننك بكيده خوش دور قورتيله باشكه انكن قورتلوب كلانه معا

كه قورتلوز اوزاده بنجه سوروز ويوز اول ختكده نجانز ديجى سن

كفارك تاريخنى اكثر اوستن اونمش طلعوزده ازدى بلاسن

اول احمد پاشه اول ميرو يكانه اوزجبى يله ابى حنسر وانه

الور ياقوب يعقوب جهانكيى اوز كافر بينه انده شمشيى

بوتلرى فتح ايدوب اول شاه غازيى كلور خونكاره اول نور مجازى

سوب بوز شاه اياغينه قويى باش جهان دردجه واول سوز اوزنه

ايدرلر القش اول شاه جهان پناهى ارض بو شمت اسمانه

طلوب احمد پاشايا قوتى شاه بو اشلادوكه سوك بارك الله

بوسوزى سلبوب عالم پناهى همان امر ايتدى جمع اول سپاهى

طوروب اوزادن اول شاهى يكانه كوچ جمع ايدى لشكر حنسروانه

يوروب عزم بغداده ايلدى شاه كوز ايهدى هم انولنا وزون طتى

بلوشيبه انوكيله شاه غازيى قرار بردوغى اول نورى مجازى

4. Fragment din *Oglinda lumii* de Melvâna Mehmed Neşri.

صوكي جنك ايچون اوزره لعين ● صولين قودي اوك نه صفني

كفوارك قولدي انده واري ● صونره قودي شهنشاه اول دياره

قلوز بو ايشي كفواره شهنشاه ● سكز يوز ديجي سكسن بردة اولما

سلطان محمد اونكوسك اوچ پاره قلعه سن الدوغي بيانه

ايشت امدي براون بر حكايت ● كه راوي نيجه قلمشدر روايت

بوراون دكله ايشي اونكوسك ● چيحك باتلري بيله امدي دوسل

كلوب قونشدي بيدي اوچ حصاري ● قلا شاه ايلنه اول جنك كاري

كسا سمندره اونك انده بولني ● قوما به ايشلما كه صاغ صولين

زبون ايليه انده اول حصاري ● قلا عاجز نكم وار انده واري

صونك بغداني كلوزكي شهنشاه ● طوتا اول قلعه لرك اوستنه راه

كلوب لشكر همان اوستنه دوشدي ● كوز اچدرميوبن شاه الده اتدي

بوز صنوبله اني ويرمز امان ● بو تاريخده اني شاهي دوران

ايدوب بو ايشي كفواره شهنشاه ● طوتا انزن همان تختنه راه ٥

getir, Nite-kim Eflak'oğlu kendisi getirir. Tâ / kim biz dahi senin dostluğuna itimad edevüz" dedi. Kara Boğdan Tekuru Hünkârin bu emrni kabul etmedi Hünkâr dahi bir kuluna emr edib, eyitti: „Var, sen Kara Boiğdan'ın vilâyetine gir. Göreli, seninn muamelesi nice olur? Biz dahi ana göre amel edelim". Pes. Hadım Süleyman Bey (ki) Rumeli Beylerbeyisiydi, Rumeli leşkerini alıp, Boğdan'a geçib ol mel'un islâm askerini gaafil avlayıp, anlar garîp ve gözleri bağli-yken bunları basıp, ehl-i islâmdan çok kişi ettiler. Bir nicesini tuttular 881 senesinde idi.

Hikâyct-i Gaza-yı Kara Boğdan saniyen.

Şöyle rivayet ederler ki, Hadım ⟨Süleyman⟩ Paşa ol kâfirin hîleile ettiği işleri Hünkâra haber vericek, gayret-i islâm Mehmed Han'a gaalib olup, muhkem gaza yarağını // kılıp asâkir-i islâmı temam cem'edip, yürürdü.
p. 830-831 Istanbul'da gemiler donanıp, gitmişti. Tâ-ki Hünkâr Tuna kenarına varıcak, gemiler anda hazır ola. Andan Hünkâr varıp, ol gemileri Tuna kenarında hazır bulup, ol gemilerle Tuna'yı öte geçip, „niyyet-i gaza" deyip, Boğdan'ın üzerine yürüdüler. Bir nice gün vilâyetinde gezip, âsi-i mekürun zabtında olan be-nâm, muayyen, meşhur kalelerinden bir nice aded kilâ'i, kimi istîmanli ve kimi kuvvet-i kahire-i padişahane ile feth olup, mâl ü menalleri yagma edip, külliyen mamure memleketini yakıp, kiliselerini yıkıp ve dâğî horyadlarını kılıçtan geçirip ve evlâd u'ayallerini esîr ve mahbus kılıp, düşmana buluşmadılar. La'în-i mezburu taleb edip, âhir bir gün bir yere geldiler. Derbend âğzı idi. Gördüler kim Boğdan leşkerini derbend içine koyup ve atlılarını dahi yayak edip ve kendilerini cenge ihzar etmişler. Andan Sultan Mehmed bu mel'unun bu veçhile cenge ihtimanını göricek, eyitti: „Hey Gaziler, gayret-i islâm demidir", diye istimâlet edip, safflar düzüp, alaylar bağlayıp, küffarın üzerine hücum ettiler, Kâfiler dahi pirangi toplar atmağa başladılar. Ve gaziler dahi gayret-i islâm⟨i⟩ muhkem edip, kaviy-yül kalb olup, yüreklenip, kâfirin topuna, tüfeğine bakmayıp, kâfirlere guluv edip, göz açtırmayıp, ceng ettiler. Ve küffar tarafında arabalar vardi-kim, anlardan dahi toplar atarlardı. Kâfirler bu arabalardan attıkları toplardan asker-i islâmı/hayli şehid ettiler. Andan gaziler dahi hamen arabaların üzerine yürüyüp,
p. 832-833 arabaları bozdular. Kâfirle buluştukları kuşluk vaktiydi. Tâ beyn-es salâteyne-dek ceng-i sultanî oldu //. Âhir Hak Te'alâ islâm askerine fırsat verip, kâfir leşkerini bastılar. Ol kadar kâfir kırdılar kim, nihyatini ancak Allah bilir. Hatta küffâr başından kaleler ve minareler yaptılar. Ve andan mübâlâğa esîr ettiler. Ve kâfir ilinde gaziler ayakları dokunduğu yerde şenlik komadılar, urdular. Iki ay mikdarı ol vilâyette yürüdüler. Türlü gazalar ettiler Mübalağa doyumluklar olup, öğrekle yundlar ve sürye koyunlar sürüp beri yakaya geçirdiler. Ve bu gazanın tarihi hicretin sekiz yüz seksen birinde vaki'oldu.

---

are prima parte (Oguz) semi-legendară, a doua (Selgiucii) foarte succint tratată, a treia, perioada otomană, este amănunţit descrisă din sec. al XIII-lea pînă la începutul domniei sultanului Selim I (1512—1520) etc. (Cf. Mihail Guboglu-Mehmed Mustafa, *Cronici turceşti...*, I, p. 107—109).

Istorioara înfrîngerii lui Suleiman bey în expediția ⟨contra⟩ Moldovei.

Se povestește că padișahul i-a slăbit pe regii din împrejurimi. De aceea a trimis de asemenea om la domnul *(Tekûr)* Moldovei, zicîndu-i: „Anul acesta tu însuți să-ți aduci haraciul la Poarta mea, așa cum aduce valahul [1]. Așa încît să avem și noi încredere în prietenia ta“. ⟨Dar⟩ domnul Moldovei n-a acceptat această poruncă a padișahului. Împăratul, la rîndul său, poruncind unui supus de-al său, i-a grăit: „Du-te tu și intră în țara Moldovei. Să vedem, cum se va purta cu tine?. Noi, la rîndul nostru, vom lucra potrivit cu aceasta“ Apoi, Hadîmbul (Hadım) [2] Suleiman Bey, care era beylerbey de Rumelia, luînd oastea din Rumelia, a trecut în Moldova. Acel afurisit [3] simțind neglijența oastei musulmane, hărțuindu-i i-a atacat ⟨pe turci⟩ pe cînd aceștia erau străini ⟨de locuri⟩ și umblau cu ochii legați. A făcut ca mulți dintre musulmani să-și găsească moartea de eroi-martiri *(șehit ettiler)*, iar pe mulți i-a prins. Era anul 881 [4].

Istorioara despre a doua luptă sfîntă în Moldova

Astfel se povestește că Hadım ⟨Suleiman⟩ pașa a dat de știre împăratului despre lucrurile făcute cu vicleșug de acel ghiaur. Intrînd atunci în Mehmed han zelul pentru Islam, el a pregătit bine arme și unelte pentru expediție și, ⟨după ce⟩ a adunat oastea islamică, a pornit. Corăbiile, pregătite la Istanbul, plecaseră. Atunci cînd împăratul va sosi pe malul Dunării, corăbiile să fie ajunse deja acolo. Împăratul plecînd ⟨din Istanbul⟩, a găsit pe malul Dunării pregătite acele corăbii cu care a trecut Dunărea în partea cealaltă. Zicînd că „are de gînd să facă o expediție sfîntă“, a mers împotriva Moldovei. Și a umblat mai multe zile în țara Moldovei, unde a cucerit mai multe cetăți dintre fortărețele vestite care erau în stăpînirea mai sus-numitului răzvrătit, pe unele cu cererea de iertare și pe altele cu forța puterii împărătești; marfa și bogățiile lor au fost prădate, toată țara aceea înfloritoare a fost incendiată, bisericile lor au fost dărîmate, pe țărani i-au trecut prin sabie, pe copiii și familiile lor i-au luat în robie și i-au aruncat în închisoare, dar cu dușmanul nu s-au întîlnit. Căutînd pe afurisitul de mai sus, în cele din urmă, într-una din zile au ajuns într-un loc. ⟨Acolo⟩ era gura unei trecători [5], unde au văzut oastea moldovenească, așezată într-o vale, și călăreții transformați în pedestrași, pregătiți pentru luptă. De acolo sultanul Mehmed ⟨II⟩, observînd pregătirile acelui afurisit pentru astfel de război, a zis: „Hei Gazii, zelul Islamului înseamnă sforțare mare“; prinzînd curaj și, aranjînd rîndurile și cetele, au dat atac asupra ghiaurilor. Ghiaurii, la rîndul lor, au început să tragă din tunurile pranki [6]. De asemenea și gaziii au început să arunce ⟨bombarde, ghiulele⟩ din tunurile lor „pranki“. Gaziii, de asemenea, întărind

---

[1] Domnul Țării Românești, Laiotă Basarab
[2] Servitor, sclav; rob. Aici în sens de eunuc.
[3] Ștefan cel Mare
[4] 26 aprilie 1476—14 aprilie 1477.
[5] Gura-Văii lîngă Războieni sau Valea-Albă
[6] Categorie de tun otoman, mai mare decît tunul cakloz și mai mic decît badalușka.

în inimile lor zelul pentru Islam, unindu-se între ei, au prins curaj, şi nu s-au uitat la tunurile şi puştile ghiaurilor. Ei i-au atacat pe ghiauri, nedîndu-le nici un răgaz. Şi în partea ghiaurilor erau harabalele cu tunuri din care se trăgea. Mulţi ostaşi musulmani şi-au găsit moartea de eroi-martiri *(şehid)*. ⟨Cu toate acestea⟩, gaziii, înaintînd îndată asupra harabalelor, le-au distrus. Cînd ⟨turcii⟩ s-au întîlnit cu ghiaurul era timp de dimineaţă *(kuşluk vaktiydi)*. Şi bătălia împărătească a durat pînă la timpul dintre cele două rugăciuni. În cele din urmă, Allah cel preaînalt dînd prilej oastei musulmane, ⟨turcii⟩ au călcat oştile ghiaure. Ei au distrus atîţia ghiauri încît sfîrşitul lor numai Allah îl poate şti. Din capetele ghiaurilor au făcut chiar cetăţi şi minarete. Şi după aceea au luat mulţi ghiauri robi. Şi în ţara ghiaurilor ⟨moldoveni⟩, pe locul unde le-au atins picioarele, gaziii n-au mai lăsat bucurie, au pustiit totul. Aproape timp de două luni au umblat în acel vilâiet ⟨Moldova⟩. Au făcut tot felul de războaie sfinte. S-au săturat peste măsură, tîrînd după ei herghelii de iepe şi turme de oi, le-au trecut în partea de dincoace [1]. Şi această expediţie sfîntă *(gaza)* a avut loc în anul 881 [2].

[1] Adică peste Dunăre, în Dobrogea sau în Bulgaria de astăzi.
[2] 26 aprilie 1476 — 14 aprilie 1477.

Biblioteca Topkapı Sarayi Müzesi din Istanbul, mss. turc în alfabet arab, fond Hazine nr. 1631, 379 fol.: Mevlâna Mehmed Neşrî, *Kitab-i cihannümâ, Neşri tarihi (Oglinda luminii. Cronica lui Neşri)*. Msse. Kastamonu şi Manisa (Codex Th. Menzel).

Ediţii: Faik Reşit Unat şi Dr. Mehmed A. Köymen, *Kitâb-i Cihannümâ, Neşri tarihi*, T. T. K. Basimevi: Ankara, 1957, VIII + 421 — 843 pag.; Franz Taescher, *Gihannüma. Die Altosmanische Chronik des Mevlana Mehmed Neschri*, I, Leipzig, 1951, V + 31 + 255 p.; II, 1955, XII + 18 + 325 (279) p. O traducere în limba română de Mihail Guboglu-Mehmed Mustafa, *Cronici turceşti...*, I, 127—128. Aici textul redat după F. R. Unat, *vol. cit.*,

(M. GUBOGLU)

64 ⟨1476, aprilie 26 — 1477, aprilie 14⟩

Fragment din cronica rimată Istoriile dinastiei otomane *în care cronicarul Hadidi* [1] *descrie campania în Moldova.*

'Azm-i sefer kerden Mehmed han // bi-vilâyet-i Kara-Boğdan

Kara Boğdan'la Iflâk haracin // getürüb'arz idirdi ihtiyacin
Kara Boğdan'dan eglendi hayanet // işidilmiş idi nev'a şenâ'at

[1] *Hadidi* însemnînd „fierar", este numai o poreclă; numele adevărat al cronicarului poet nu se cunoaşte. Originar din tîrgul Feregik, de lîngă Adrianopol, a ocupat în divan funcţia de scrib. Se crede că a murit pe la 1559 (967 H.) pe cînd era judecător (kadi) de Tirhala (Trikkala în Thesalia). A rămas cunoscut printr-o cronică rimată „*Istoriile dinastiei osmane*", compusă pe la 1523 (930 H.), în care descrie evenimentele otomane de la început pînă la numirea în 1522 a lui Ibrahim paşa ca mare vizir. (Cf. F. Babinger, *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke*, Leipzig, 1927, p. 59—60.

قان قوندوغ دم شهده ویدیغا   کل ایدی کوزیجه اولدی غائبا
هجوم ایلدی کلدی کفر شتابان   کوردی کافر عثمان اسنادن کمالی
شهه ویردیلر امینله اختیاری   چقاروب قلعه‌دن اهل جهادی
شه امر ایتدی ایکی قلعه‌یی لشکر   یعنی لو شویله کم بیچ برابر
شولو کم تابع اولوب کلدی خونکار   اناطولیدن وردی ابو تیمار
شولر کم بینه اوتر کتمدی استر   انک بیکلری صاحبی وزرلر
محمدخان کوچب سوردی سپاهی   اوراده طورتب استنبوله راجی
کلوب استنبوله اولدی مقرر   کلوب تختنده منصور و مظفر
یازلمش تاریخی اشبو غزانک   بسر اکله اصلحی بو ماجرانک
رسول فخر عالم هجرتندن   سکز یوز داخی سکسن بر یلمده

عزم سفر کوردن سلطان محمدخان   بو ولایت ادرنه وده معاندان

مکر شاه مجلسنده سویلر کوی   نواحی‌دن حکایت ایلنور کی
ددی شاه کمسنه وزیر ایدرشنا   نتم امروده امتیه اطاعت
خراجدن وعوارضدن تخلف   ایدلر انتیه و اولم تصرف
وزیران سویلدیلر پادشاهه   تمرد ایدن بلرز کمسنه شاهه

5. Fragment din cronica rimată *Istoriile dinastiei otomane* de Hadidi

کلوب قوتانیه اولشلردی حاضر قدوم شاهه اولشلردی ناظر

قوتاموب یکچری شاه لشکر قتی بغان چریسن ادراسنگ

چریسی کافرك یلاغ اچنده وراجق یری کوچ ایر طاغ اچنده

ادب طوبن توفنکن جمله حاضر طورردی لشکر اسلامه ناظر

یاغ اتشدی انلوسینی جمله که انلو لشکر ایلدکن حمله

اولاردو کیله عالی جنك ادالر جهانی اهل دینه تنك ایدالر

ایلدکیده یوزلدی شهنشاه هجوم ایتدی اوطاغه رای بی راه

یکیچری یوروردی شاه اوکنده که کویا انجمیدی ماه اوکنده

کورنکافر چریسی اهل ایمان هجوم ایدوب کلور صن بحر عمان

همان طوب توفنکله طندکفار طوب توفنکله بقمادی خونکار

شو رسمه دورشورلر کافران که قاندن طاغ دندیلر لاله زاران

درهیی بیرنی طاغی وطاشی طونزلر کافرلرك لشی و باشی

سحردن جنك اولدی تا بین الصلاة که تفریق اولمدی بر لحظه مابین

قولدی شول قدر کم آخری کار دری قالان طغلدی چقد ناچار

ادرلر کافر اسبابنی یغما که مالامال ادی اول جای صحرا

كمی بافنده كمی باغچه بسنده
قپو آچق طوردر ایشلو ارغنده

كیمندن چیقدیلر كور سردیارده
قپوسی الدی وقلعه‌یه كیردی

حصارك اهلی كوردیلر بو حالی
ویرلك اولدی چونكه معالی

بو یولدن فتح ایدرلر بو حصاری
مطیع اولدی بواجی سیمی دیاری

تكور یعنی سپاهی سیله بیله
جمیع مالی بیله اهلی بیله

كیمی یرقوندی بیله آله كیدن
شهنشه نیجه امر ایدرسه این

حصار اهلین یازیلدی مقرر
مطیع اولوب اول ایل اولدی مسخر

ایدب شهرك اولو یرینی جامع
ایچنده نور اسلام اولدی لامع

كیدوب جمله اصنامین چاكین
موذنلر ایدر جمعه صلاسین

قلورلر دیردی جمعه نمازی
موحدلر ادوب جمعه نیازی

مرتب جمعه‌نك ترتیبی قوندی
محمد خان آدینه خطبه اوقوندی

سپاهی اولدن غازیلر بنه
ویرر حالینه كوره هر برینه

یارز آدم براغیله محصل
دونندی قلعه كرجمله مكمل

یازیلدی نصب اولوب قاضی ودزدار
كورلدی قلعه‌لر قیدی نكم وار

حصارك خلقنك یازدی تمامن
مقرر یازدی جمله خاص عامن

ولی اسکندریه کاوینذ
ددیشه بو دکلدر جمله هر بو
بناسی بکدر صربا اول حصارڭ
ددیشه بو فتحی درمان اول دیا
ددیلر پادشاهك دولتندن
ولی اول قلعه غایت صربدر
همان امر اندی شه جمع اولد لشکر
محمد خان کوچندی سپاهی
منازل کسدیار دی اولدیار
متارزلر قوردی طوپلر اوزرلر
بروبش ایتدلر اولمادی قابل
یا بر شه انی بر عالی حواله
کوچیب اول اردن سردی سپاهی
کلوب استنبوله اولدی مقرر
زبون اتدی حواله اول حصاری

تمردر هر اشیء هر برینك
ورامز صربا ولده اول یاکه لشکر
اکادر اعتمادی اول دیارك
کدلشکر واربیله اول حصارن
جریلر واربلو زهمتندن
اکا کورن ایو یارق کورکدر
بنده قوللوغه بل بغلادی بکلر
طوتب اسکندریه اوستینه راهی
واروب بر صبح دم قندی حصاره
بروجله بعض یردن کوتورلر
نصیب اولمایجق جدن نه حاصل
حصاره قومیه رادو نواله
طوتب استنبوله دوش طغری راهی
کورن کیم نه قلور قادر مقدر
عدانك بوغدی قلعه ایچ واری

Anı kapu'ya d'avet eylediler // haracın sen getür kendin dediler
Gelüb itmâdi hunkâra ita'at // idüb dagıl' ilâdı şena't
Hemân emr eyledi şah çıka leşger // yarakların görüb cem' ola bey-ler
Alub kâtibele ol'dem ala kâme // perâkende etdiler hürâfe-i nâme
Yene çuş etdi deria beyle (?) leşger // götürdi baş'ajdervuş 'alemler
Kara Boğdan'nın üstüne sipâhi // sarab sultan Mehmed tudı rahı
Tuna suyu kenârına erdi leşger // şah emr etmiş'di deria'dan gemiler
⟨Kim bağında kimi bağçesinde // kapu açuk durur işlü işinde...⟩
Gelüb Tuna'ya olmuşlar'dı hazır // kudum şaha olmuşlardi nazır
Tuna suyunı geçdi şah-i leşger // Kara Boğdan çeresin arar ister
Çerisi kâfırun yailağ içinde // varacak yeri güç bir dağ içinde
Idüb topde tüfenkde cümle // ki atlu leşger eyledikde hamle
Avlar ve kile 'ali cenk edeler // cihânı ehl-i dine tenk edâler
Alaylarını düzeldüb şehşâh // hucum etdi otağa rah bi rah
Yeniçeri yürürdi şah önünde // ki güya ecümidi mah önünde
Göruür käfir çarisi ehl-i imän///hucum idüb gelür san bahr-i 'Omman
Heman topa tüfenke tutdı, kuffâr//topa tüfenke bakmadiçu hunkâr
Su rekme dürüşurler kârkâm//ki kandam dağ döndü lâlezâran
Dereyi piri'yi daği ve taşi//tutarlar kâfirlerin leşini ve başını
Sehär'den cenk oldı tâ beyn es-salateyn//ki tefrik olmadı bir lahzamabeyn
Kırıldi şol kader ahirikâr // dedi kalın dağildi kaçıdi nâçar
Ederler kâfir esbâbını yagma // ki mala maldı ol cayi hica
Cemi' top tüfenk hep beylik oldı // gerekmez kâfire yeni buldu
Iki ay müttesil Boğdan elini // yürüb itdi yagma her birini
Esir mala doymmışdı hezâr // ganaimdem gani olmuşdı leşger
Kız oğlanın peri peyklerini // gulamın havf simre berlerini
Kımaşın hasanı kıymetlü'sını // nazırda nâzik ragbetlüsini
Karının Koca'nın boyun ururlar // temâm ol kırdan
Döner Sultan Mehmed devletile // safa ve yiş 'izz-i nusretle görürler
Gelüb Tunayi geçidi leşker-i şah // diledikim Tuna Istanbula rah
Haber irişdi şaha hayli vâfir // Tuna'ya Ungürüs'den geldi kâfir
Iki kale'yi ta yuce muhkem // bırakdılar yarağ yarar adem
Olıcak bu haberden şah nâgâh // döner hemân ol kale'den yana tutar rah
Kışidi 'alemi tutmışıdı berf // cihâne berhakk etmişidi zarf
Havanın yüreği olmışidi serd // Tuna'yı mermer eylemişidi berd
Tuna suyu buz olmuşidi serâser // buzun üstüne kondı geldi leşger
Yakın kondular ol iki hisara // iki'side yakındı kenara
. . . .
Resuli fahr-i 'alem hicretinden // sekiz yüz dahi seksen birinden

Pornirea expediţiei ⟨sultanului⟩ Mehmed han // către ţara lui Kara Boğdan (Moldova) [1]

Moldova şi Ţara Românească aducînd haraciul // Pentru nevoia lor prezentau arz'ul // Din partea moldoveanului [2] a venit hăinia // Se auziseră despre el

[1] Se poate înţelege şi moldoveanul
[2] Adică a lui Ştefan cel Mare.

felurite nebunii // Pe acesta l-au chemat la Poartă // Şi i-au spus: „să-ţi aduci tu însuţi haraciul" // Dar el n-a dat ascultare împăratului // Ci întărindu-se, a făcut tot felul de răutăţi // Îndată, şahul a poruncit să iasă oastea, // Beyii, pregătindu-şi uneltele lor ‹de luptă›, să se adune. // Atunci scribii şi-au luat penele [1] // Şi-au scris pretutindeni scrisori pline de vorbe goale. // A înaintat iarăşi oastea cu bey'ul mării [2] // Şi au adus steaguri cu capete de balaur. // Spahiii au pornit asupra Moldovei // Ca un miraj, sultanul Mehmed le-a arătat calea. // Oastea a ajuns pe marginea apei Dunărea. // Şahul poruncise să vină şi corăbiile pe mare. // ‹Vasele› au venit ‹de pe Marea Neagră› la Dunăre: pregătiţi // Priveau în depărtare aşteptînd sosirea şahului. // Oastea împărătească a trecut apa Dunării, // Vrînd să caute şi să găsească oastea Moldovei. // Oastea ghiaurului era ‹răspîndită› în văi. // Locul unde ‹armata musulmană› trebuia să ajungă era un munte greu. // Atunci cînd ‹ghiaurii› au tras din tunuri şi puşti, // Toată oastea a pornit călare la atac, // S-au vînat şi s-au războit unii cu alţii // Au strîmtorat lumea toată pentru credincioşi [3]. // Şahul şahilor, aranjîndu-şi cetele şi pîlcurile // A dat atac, pas cu pas, asupra taberei ‹duşmane›. // Ienicerii mergînd în faţa şahului // Străluceau ca stelele în faţa lumii. // Oastea ghiaură i-a văzut pe cei credincioşi ca un uragan // Care, atacînd, au venit pare-se ca Marea de Oman [4] // Îndată, ghiaurii au început ‹să tragă› din tunuri şi puşti. // Dar împăratul nu s-a uitat nici la tunuri şi nici la puşti. // ‹Luptătorii› au transformat locul de bătălie [5], // Asemeni unei grădini de tulipe, într-un munte de sînge. // Ei ‹Turcii› care stăpîneau marea, muntele şi pietrele // Ţinteau şi ţineau leşurile şi capetele ghiaurilor // Din zorii zilei şi pînă la timpul dintre cele două rugăciuni // A ţinut bătălia; şi aşa, nici o clipă, nu s-au putut despărţi unii de alţii. // În cele din urmă, s-a stricat norocul ‹lui Ştefan› // Care a spus: „rămâneţi", iar el silit, a fugit şi ‹oastea lui› s-a împrăştiat. // ‹Turcii› au prădat din plin lucrurile ghiaurilor // Aşa încît acel loc zbuciumat s-a unplut tot cu pradă. // Toate tunurile şi puştile ‹duşmanului› au devenit beylic [6] // S-a găsit iarăşi ceea ce se cuvenea ghiaurului // Timp de două luni au umblat mereu în ţara Moldovei // Şi a prădat fiecare ‹ceea ce a vrut› // Au luat prizonieri cu miile, // Oastea s-a săturat şi îmbogăţit de pradă // Au apucat fetiţe ca zînele, cu plete frumoase, // Şi băieţandrii virtuoşi cu chip plăcut // Stofe osebite, dintre cele mai scumpe // Plăcute la privire şi înfăţişare // Decapitau pe soţi şi soţii şi luau tot ce găseau // Sultanul Mehmed a venit cu noroc şi glorie, // Şi şi-a văzut de petreceri şi plăceri, onorat de victorie. // Întorcîndu-se ‹din Moldova›, oastea şahului a trecut Dunărea. // Pînă şi Dunărea a cerut drum spre Istanbul. // Şahului i s-a adus vestea // Că ghiaurul ungur a venit la Dunăre // Şi a făcut două fortăreţe întărite // [7] ‹unde› a lăsat arme şi aşezat oameni //

---

[1] Numite *kalem*, făcute din trestie şi retezate cu *Kalemtraş*.

[2] Kapudan paşa, marele amiral, în sec. XVI-lea, era numit şi *deria* sau *deniz beylerbeyi* — „beyiul beyilor de mare".

[3] Adică pentru turcii mahomedani sau musulmani.

[4] Numit şi 'Ummân — „Oceanul Indian", cunoscut ca o mare furioasă.

[5] Valea Albă.

[6] Au intrat în patrimoniul împărăţiei otomane.

[7] Construite între Belgrad şi Semendria; în alte cronici este vorba de trei fortăreţe, una numindu-se Koilugi.

Şahul trezit de această ştire // S-a întors îndată şi a apucat calea spre acele cetăţi. // Era iarnă, zăpada cuprinsese lumea // Croise un înveliş, parcă o cale mai dreaptă pentru lume. // Timpul era atît de aspru // Încît transformase Dunărea într-o marmoră de ghiaţă. // Apa Dunării era numai ghiaţă de la un capăt la altul // Oastea ⟨turcă⟩ a trecut pe ghiaţă // Şi s-a oprit în apropierea celor două cetăţi // Aşezate pe aproape de marginea ⟨Dunării⟩. // ...De la gloria hegirei profetului ⟨Mohamet⟩ // Din ⟨anul⟩ opt sute optzeci şi unu [12].

---

[1] 881 H. = 26 aprilie 1476 — 14 aprilie 1477.

Arh. St. Buc., microfilme (Turcia), rola 2, cadrele 1—55 (fragmentat). Originalul se află la Biblioteca Universităţii din Istanbul, mss. turc TY. 1268, 234 fol. sub titlul: Hadidi, *Taverih-i al-i 'Osman*.

Fragmentul de aici redat după microfilmul aflat la Arhivele din Bucureşti, cadrele 12—13 (152 r-v, 153 r).

(M. GUBOGLU)

65 ⟨1476, aprilie 26 — 1477, aprilie 14⟩.

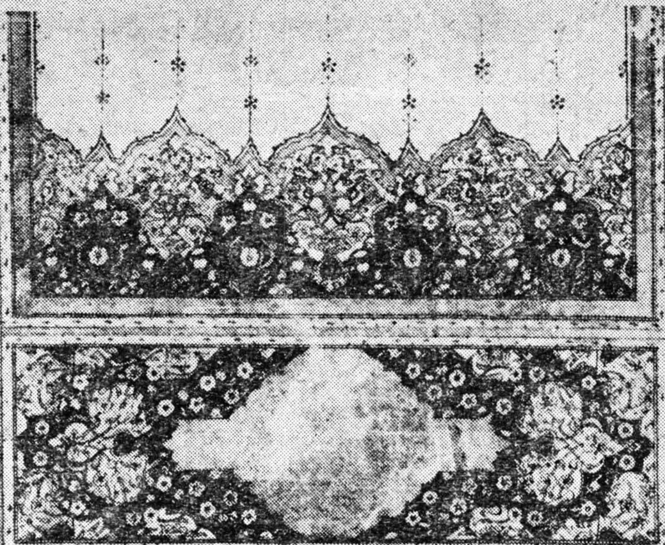
Fragment din Călăuza şahilor de Solakzade Mehmed Hemdemi [1], *în care se descrie campania din 1476 în Moldova.*

Der biyan-i sefer-i Boğdan ve hizmetes ü teshir kaleha-i der Üngürüs ve berat-i daden erbab-i timar deri sene-i mezbur.

Padişahi'alempenah Rumeli Beylerbeyisi olan Süleyman paşa'yı kezıde-i sipah-i ile Arnaud Iskenderiyyesi fethine irsâl buyurmuşlar idi. Kal'e-i mezburun istihkâmı zeman-i yesirde man' olub mücèrred ogtinâm ile kıta'net olunub deri devlete mütevecih olunumak iktiza eyledi. Ol eyâm'de Kara Boğdan hâkimi Istefan voyvoda'nın tugıian haberi şa'i olub çun Süleyman paşa Iskenderiyye tethine zaffer bulmıyub mürad üzere hidmet edemedi. Bari ol cemi' yet luguvv olsun deyiemr olundi'ki derneği ile Kara Boğdan hâkimi üstüne varub ol memâliki zarb şemşir ile te'sihirede eğerçe Iskenderiyye ile Kara Boğdan arası bir aylık yol olub yorgun asker ile ol ara'ya vusul hayli dişvar etduği zahir ve aşkâr idi. Lâkin ferman vacib ahz'ane imtisâlden'aduvvle mecalleri olmayub bi'zaruri canib-i mezbure gitmeğe mukarrer edüb Tuna nehirinden Eflâk yakasına geçdiler ba'dehu Boğdan memleketine varılub kâkim-i Boğdan başgöstermiyecek nevahi ve kurai garetine âgâz ve igtinâm havasından pervaz eylediler. Süleyman paşa yagmaya meşgul iken Boğdan hâkimi bir gün'ali'el- gafle'asker-i Islâm üzerine

---

[1] *Solakzade* — adică „Fiul unui solak" — arcaş din garda sultanului; decedat în 1657 sau 1658 (1068 H.) Cronica sa, redactată într-o formă clară dar cam sintetică, fundamentată pe vechi cronici valoroase (Neşrî, Idris, Bitlisi, Sadeddin etc.) tratează istoria Imperiului otoman de la început pînă la anul 1644 (1054 H.) A avut şi preocupări muzicale, fiind un predecesor al lui Dimitrie Cantemir (Cf. Mihail Guboglu, *Cronici turceşti...* vol. II, 1974, p. 125—126).

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي خلق الخلق وهداهم الى الصراط المستقيم ❁ والصلوة والسلام
على اشرف الانبياء محمد صاحب الدين القويم ❁ وعلى اله واصحابه ذوي الفضل
العميم ❁ والفوز العظيم اما بعد بو فقير قليل البضاعة ❁ وعديم الاستطاعة
معارف وكمالاتدن دلداده ❁ الشهير بصولاق زاده نظم تارلندن اهل حالت
بحري ❁ بنده هادي محمد همدمي نشر عالم صباوتدن برو تتبع كتب تواريخ
ايدوب هر نه محلدن سؤال ولنسه على قدر الامكان بيلدوكم مرتبه بيان ايدردم
بالخصوص سلاطين آل عثمانك زمان ميمنت آثارلرندن اولان وقايع غريبه ❁ ونوادر
عجيبه ❁ بالفعل يادداشتم اولوب هر دمده خاطره خطور ايدردكه قلمه كتوروب
جمع ايدم ❁ وبنده على كل حال عالمده براثر قويام كيدم نظم آدمك ذاتي فنا
بولمادر ❁ حشره دك باقي قلان بر نامدر نثر نهايت بو عبد ناتوان تقلبات احوال
روزكار ايله بزور پريشان بو تمغله اهمال اولنوب قالمش ايدي ❁ بر ذات ملك
صفات كه حالا سرخانه خاصه در ❁ نامي حسن وخلقي حسن ❁ هر وجهله مستحسن
حقا كه مدبر امور سلطنت ❁ وخيرخواه دين ودولتدر ❁ اول كريم الشانك
واول ترب اهل عرفانك ❁ دفعاتله مظهر احساناتلري ❁ وشب وروز ثناخوانلري
اولمشيدم نقشم دليم دائما اوزره غفور ❁ اتميه اول مقامدن انى دوز

6. Fragment din *Călăuza șahilor* de Solakzade

انتعاش درر شهریار بلند اقتدار اوزون حسن سفرندن صکره ایکی ییل دار السلطنه لرنده

قرار ایدوب مصالح مسلمینه مشغول اولمشلر ایدی قره دکیز کنارنده فرنک کافری تصرفنده بعض

قلعه لر قالوب اهالیسی ممالک اسلامیه یه کاه بیکاه خسارتدن خالی دکللردر دییو در

دولت مآبه عرض اولیندی بجمله دن کفه مملکتی که بحر مزبور ساحلنده واقع اولمغله فرنک

الندہ عهد بعید و مدت مدیددن برو قالمش ایدی وکمال حصانت ومتانتده وزره

اولوب عندنده قریه و ولایتی بر کوتلک مصافه ایکن مغول وتاتار خانلری اول حصار استوارک

فتحنه الصونامامشلر ایدی پادشاه جهانپناه حضرتلرینک ولایت مزبوره تسخیری اهم

مهماتدن اولوب سنه مزبوره اوائلنده وزیر کبیرلری احمد پاشایه فرمان ایتدیلر که نیت

جهاد ایچون کمیلر اعداد ایده و اشارت علیه لری اولدوغی جانبه کیده پاشا دخی قدرغه

وقالیون وآت کمیسی وماونه مجموع اوچیوز پاره کمی تدارک ایدوب خانه عزته رویالدن

صکره امر وامتثال اتدوکین عرض ایدیجک عون الهی عسکر اسلامک پشت وپناهی اولمسی ایچون

دعاء پادشاهی اولوب کفه جانبنه ارسال بیوردیلر موافق روزکار ایله زمان قلیلده

کفه ساحلنه ایروب ولیماننه کیروب بمحاصره حصاره شروع ایلدیلر یکردن دنا طرافن

احاطه ایدوب برج وباروسنی ضرب طوپ رعد اسلوب ایله سهل مدتده خراب ویباب

ایلدیلر اهل حصار جانلریندن بزار اولوب تکورینه البته قلعه یی ویرملک کرکسن دییو

اوزرینه غلو ایتدیلر تکور کوردیکه اکر مخالفت ایده رسه کندولری قلعه یی تسلیم

بالضروره ابرام لرینه رام اولوب پاشادن امان دیلدی پاشا دخی امان ویروب

ایچنده کی کوننده تکور حصاردن چیقوب پاشایه کلوب تسلیم مفتاح ایتمکله اهل وعیالن

غازیلر پنجه سندن خلاص ایلدی پاشا دخی لوای اسلام واعلام ظفر فرجامله برج

باروی حصاری آراسته ایدوب لوازم ضبط واحکامنی اتمامدن صکره توابع ولواحقی

تسخیرینه اقدام ایدوب ایوکرمه قلعه سنی سهل وجوه ایله فتح ایلدی انداوزاق

ولایتکه ممالک صقالیه وشمالیه نک بند ریدر وکشور ترکستان وماوراء النهردن

کلن تجارلک رهکذاریدر عون واقبال پادشاهی ایله ضمیمه ممالک عثمانیه ایلدی

کفه و ازاق ولایتنی بالتمام تسخیر ایتدکدن صکره منکوب قلعه سنك فتحنی ذمت همتنه
لازم بلوب اوزرینه وارد قده قلعهٔ مزبوره غایت متین وملجئین بر قاچ ایام محاصره اولنوب
حصارك درودیواری منهدم اولیجق تکور خوف وشوبجانی وخانمانی خلاص
ایچون قلعه دن چقوب طوغرو پاشایه واروب عرض انقیاد ایلدی مکر تکورك اقرباسندن
بر متمرد کافر وار ایمش تکورك کتدوکندن بی حضور اولوب جنکه قیام ومقام مقاومتده
اهتمام ایلدی هرچند که تکور پای حصاره واروب تکلیف طاعت ایچون نصیحت ایدوب
بو عنادك نتیجه ملامت وموجب ندامتدر دیو فریاد ایده کوردی سوز قبول اتمیوب
عنادینه مصر ومخالفته مستقر اولوب بالای حصاردن جنکه اهتمام ایلدی پاشا کوردیکه
ضرب دستله قلعه آلنمغه زمان مرور ایتملو استر فراغت صورتن کوستروب عسکرله جوقجه
ایله قالقوب کوچدی وحصار محاصره سنه بر مقدار سپاه الیقیوب وپصو یرلرنده آدم کیزلیوب
فرصت کوزلدی حصار اهل پاشانك قلعه تسخیرندن مأیوس اولوب کتدوکین کوریجك
حصارلرینك متانتنه استنادلری وزور بازولرینه اعتمادلری اولمغین محاصره یه قالدقلری
کوزلرینه بکدیروب همان قلعه دن چقدیلر وجمله سی توسکروب بر بیشه زاره طقدیلر
اول غافلر بیشه زاره اوکنده جنك ایده رك ومغلوبیت یوزندن کیرو سنه کیده لك
فرار شکلین اظهار ایدوب اول تیره روزکارلری حصارلری اوکندن ایرویه ورددیلر وسور
وکمینکاهلرده اولان دلاورلری باشلرینه اوشوردیلر بودار وکیر اثناسنده پاشای
عالی تدبیر اول خنازیرك آردینه الدروب کریزکاهلرین سد وحصاره قاچانلری ضرب
تیغله رد ایتدردی مجاهدین راه دین هر طرفدن اول ملاعین خاسرینه قلیج قویوب
باشلرینه باران بلا یاغدردیلر واول معرکه کاهه توزینی کوکلره اغدردیلر
والحاصل منکوب کفره سند جهتی منکوب اولوب حصاردن بیکا قرار ایدنلردن دیار قورتلدی
قلعه ده جنك ایدرکسه قالمیوب بو طریقله فتح اولدی وصدای طبل شادیانه ایله
قبهٔ فلك طولدی حصار مزبور ضبط اولندقدنصکره منصور ومظفر وسالمین وغانمین
آستانهٔ سعادته کلندی وبو سنهٔ مزبوره نك اواخرنده مالقوچ اوغلی بالی بك که سمندره

بكى ايدى فرمان پادشاهى ايله سرعسكر اوله سنه اقين ايدوب التى بيك مقدارى مسلح كافر ر
كلوب عظيم محاربه ايلديلر ۞ عاقبت ظفر بو جانبه ميسر اولوب برنيجه كافر سنجاغنى وبر قاج
بللو باشلولرينك كله سى ايله دردولته كلدى ۞ وبو تاريخه دكين امام خطيبدن غيرى
مرتزقه وخدام اوقاف ۞ حتى كاتبلرى بله متوليلرى نصبى ايله منصوب وعزللرى ايله معزول
اولورلر ايدى ۞ بو سال بهجت اتصالده آستانهٔ سعادته عرض اولنوب برات پادشاهى
ايله صدقه بيورلمق قانون اولدى دربيان سفر بغدا نست پادشاه دين پناه روم ايلى
بكلربكيسى سليمان پاشايى كزيده سپاه ايله ارنود اسكندريه سى فتحنه ارسال بيورمشلر
ايدى قلعهٔ مزبوره نك استحكامى زمان يسيرده تسخيره مانع اولمغين مجرد اغتنام ايله قناعت
اولنوب دردولته توجه اقتضا ايلدى ۞ اول اثناده قره بغدان حاكمى استفان ويوده نك
طغيانى خبرى شايع اولوب چون سليمان پاشا اسكندريه فتحنه ظفر بولميوب مراد اوزره
خدمت ايده مدى ۞ بارى اول جمعيت لغو اولمسون ديو امر اولنديكه درنكى ايله قره بغدان
اوستنه واروب اول ممالكى ضرب شمشير تسخير ايده ۞ اكرچه اسكندريه ايله قره بغدان اراسى
برايلق يول اولوب بورغون عسكر ايله اول جانبه كذار ۞ خيلى دشوار ايدوكى ظاهر واشكار
ايدى ۞ لكن فرمان واجب الاذعانه امتثالدن عدوله مجاللرى اولميوب بالضروره جانب
مزبوره كيتمكى مقرر ايدوب ۞ طونه نهرندن افلاق يقاسنه كچديلر ۞ بعده بغدان مملكتنه
واريلوب حاكم بغدان باش كوسترميجك نواحى وقرا غارتنه اغاز ۞ واغتنام هواسنده پرواز
ايتديلر ۞ سليمان پاشا يغمايه مشغول ايكن بغدان حاكمى بركون على الغفله عسكر اسلام
اوزرينه الغار ايدوب غافل بولنمه لرى ايله غزاتك اكثرى شهيد ۞ وچوغى اول كاروزارده
بابديد اولديلر ۞ سليمان پاشا ورطهٔ هلاكدن كوچله خلاص اولدى ۞ بو خبر مكدر ۞
دردولته واصل اولنجق بالذات بغدان ولايتنه عزيمت همت ايدوب سپاه ظفر پناه جمعنه
فرمان اولندى سكز يوز سكسن بر بهارنده عظيم الاعتنا ايله كشور بغدانه توجه بيورديلر
وقره دكزدن قدرغه لر ايله طونه نهرينه ذخيره نقل اولنوب عساكر اسلامك جميع مهماتى
اماده قلنديلر ۞ بغدان بكى استفان ويوده پادشاهك بغدان اوزرينه عزيمتندن خبردار

اولیجق ملککی مزرعه سنه آتش ویروب کیاه وجوبانیدن نشان قومایوب جمله سنی احراق
بالنار ایلدی ۞ واهالیء ولایت مضطرب طاغلره چقاروب کندولك عسکرینی یامنده
اولان خذله ایله بر صیق جنکلستان نهان اولدیکه حالا بودیارلرده اغج دکزی دیمکله
معروفدر ۞ شاه جهان هرچند که عدو جمعیتین جست وجو ایتدی نام ونشان بلورمدی ۞
وهیچ کس ول ملاعینك برین کورمدی ۞ عسکر ظفر رهبر قحط وغلا بلاسی ایله مکدر اولوب
اول دیار پرخطرده نیچه کون ازاده وسرسری کزمدن بیچاره اولدیلر ۞ عاقبت عون باری
یاری قلوب بر جاسوس اله کیردی ۞ وامان استیوب احوال دشمندن بر خبر ویردی
همان بلا توقف اورمان اوستنه طوغرو روان اولدیلر ۞ کفار خاکسار مکرکه اول جنکلستان
ایچنده عظیم طوپلر قوروب وداخل اولاجق کوشه لرده آلات حربیله طوروب خنزیر کبی
اورمانی پناه ایدنمشلر ایدی ۞ اول قوم شوم عسکر اسلامك عموما اوزره اورمانه طوغرو
هجوم کوریجك خوفلریندن تدارکلرنده خطا ایدوب هنوز عسکر اسلام نشانه یرینه کلمیوب
بر چوق ریحلده بولنمشلر ایدی ۞ براوغردن طوپلرینه آتش ویریجه ۞ مراد صوفیلر همتی کبی
باشلرندن اشوری کیدوب لطف حق الله کمسیه ضرر اصابت ایتمدی ۞ اما بوجانبدن
آتیلان توپلر کفارلك طوپچیلرینه مصادف اولوب هیچ بری یابانه کیتمدی ۞ لکن اورمانك
اوکی مسدود اولمغین ایلرو یورومکه اقدام ایده مدیلر ینیچری دلاورلری سینه لرنی
طوپ وتفنکه سپر ایتمکه معتادلر ایکن جنکلستان ایچنده آتیلان طوپلر وهمندیونلری
اوزره دوشوب یاتدیلر ۞ اول تاریخده سکبان باشی طربزونلی محمد اغا ایدی سلطان
غازی ینیچریدن بوکونه اوضاعی مشاهده ایدیجك اغالرینه خطاب ایدوب شو اوغلانلر
نه عجیب سست دبرندیلر ۞ مردانه لك کسرین قوشانن بویله می ایدر دیو عتاب ایلدیلر
وبالذات مبارکلری الرینه سپر الوب ایلرو آتیلدیلر ۞ ینیچری دخی ایتدکلری ایشدن
شرمنده اولوب پادشاه اوغرینه جان وباشلرین فدا قصد ایله ینه اوکنه دوشدیلر
بلوك خلقی دخی براوغردن یوریوب رکاب همایونلریندن جدا اولمدیلر ۞ روم ایلی وانا
طولی عسکری دخی خداوندکارلك بومرتبه اقدامن کوریجك ۞ وار قوتلرین بازوسنه

لطیفه‌سی سفر ظفر بهره کیدرکن اناطولی بکلربکیسی اولان داود پاشا پادشاه کشورکشا
ایله بیناشوب مصاحبت ایدرکن ایدرکه طوشانلو بازارنده جلالیلر کارخانه‌سنه بر دکو
کیروب اون ایکی جلالیه بردلکویی ولدره میوب قاچردقلرین حکایت ایتدکده اول زماندن
برو جلالیه باشنه بشر آقچه جریمه بیوریلوب طوشانلو صوباشیسنه محصول تعیین اولندی
سفر کشتن اسکندریه سلطان غزاپیشه دائما ارنود اسکندریه‌سنک تسخیرینی اندیشه
ایدوب سلیمان پاشا اول خدمتی ادا ایده مدوکندن خاطرلرنده عقده قالمش ایدی بغدان سفری
اقتضا ایتمکله اسکندریه داعیه‌سی تأخیره قونلوب اول سفر ظفراثرده سعادتله کلدکلرنده
ایکی ییل مقداری استراحت بیوروب اول زمانده استانبولده اولان سرای جدیده حصاردن
بارولر چکدیروب وامرادن سرحدی رسم قدیم عثمانی اوزره اقنجی عسکریله کافر ولایتنه
غارت کوندردیلر جمله‌دن میخال اوغلی علی بکی سکز یوز سکسن ایکی سنه‌سنده افلاق
جانبندن انکروسه آقینه ارسال ایتدیلر راست کلمیوب شکست اهل اسلامه واقع اولدی
وروم ایلی بکلربکیسی سلیمان پاشا دخی اینه بختی حصارینی تسخیره وارمش ایدی میسر اولیوب
رجوع ایتدکده عزل اولنوب منصبی داود پاشایه ارزانی بیورلدی وزیر اعظم کدک احمد
پاشا اسکندریه فتحنه مأمور اولوب کیتمکده تعلل وبهانه ایدیجک عذری مقبول اولمدوغی
جهتدن معزول ایلیوب بوغازکسن حصارنده حبس بیوردیلر وسپاه بیکرانه جمعنه فرمان
اولنوب سکز یوز سکسان اوچ سنه‌سنده اسکندریه طرفنه روان اولدیلر مقدما اورنوس
اوغلی احمد بکی وطورخان بک اوغلی عمر بکی ایلرو کوندردیلرکه یول اوزرنده تعمیره
محتاج اولان کوپریلری دوزلده‌لر پادشاه بلند مقام عسکر اسلام ایله ارنود سرحدینه
وصول بولوب آقچه حصار قربنه حلول ایتدکده ایچنده اولان کفار مقاومته اقتدارلری
اولمدوغین اذعان ایدوب بلاتردد استیمان ایتدیلر وحصاری تسلیم ایدوب جانلرین وعیاللرین
خلاص ایتدیلر ابتداء توجهده بویله کبی فتح جدید مژده غیبیدن بدیدار اولمق سبب سرور
شادمانی وتقدیم شکر یزدانی اولوب بعده اسکندریه اوستنه واردی بو اسکندریه روم
ایلینک جانب غربی‌سنده بر کوه بلند اوزره بنا اولنمش بر حصار استواردرکه بر طرفندن

ایلان طوب و تفنکدن الدوب حصاره اوشدیلر و محکم طورشدیلر ۞ اکرچه بو محاصره‌ده

دخی چوق دلاورلر شهید اولوب وجودلری عرصهٔ شهوددن ناپدید اولمشدر لکن توفیق

ربانی ایله اسلام سنجقلرندن یدی علم برج و باروی حصار اوزرینه نصب اولنوب ۞

حصارک جوانب اربعه‌سندن یوریش اولدی ۞ و طشره وار وش غازیان دریا خروش ایله

طولدی ۞ مسیح پاشا فتح صورتن مشاهده ایتمکله ۞ منادیلره ندا ایتدردیکه رودوس

جزیره‌سی خاصهٔ سلطانیه‌در ۞ فتحنه همت ایدن غازیلرک رعایتی درکاه جهانپناه

عنایتنه موقوفدر ۞ یغمایه اجازت و تاراجه رخصت یوقدر دیو بو کلام ناتمام مسموع عساکر

ظفر انجام اولیجق ایروق کیمسنه جنکه اقدام ایتمیوب عسکرک آردی کسلدی ۞ کفار ستمکار

حصار ایچنه کیرنلرک عقبلرین اشلدوکین کوروب فی الحال یراق و شوردیلر ۞ و جمله سین

غازیلرک هلاکنه دوشوردیلر ۞ حتی سابقا روم ایلی بکلربکیسی اولان سلیمان پاشا که اول

ایامده قسطمونیه بکی ایدی رتبهٔ شهادته واصل اولدی ۞ فتحی مقدر اولمامغله مسیح

پاشانک بخل و عسکرک طمعکه ایکیسی دخی صفت ذمیمه‌دندر بو بیجه خسارته باعث

اولدی ۞ بو حال وقوعندن صکره نه پاشانک تکرار جنکه تکلیفنه یوزی وار ایدی

نه عسکرک رودوسدن یکا بقه‌جق کوزی وار ایدی ۞ عسکر اسلامک رودوسده توقفلری

مدتی دوره‌یتایدن متجاوز اولوب سفر زمانی کچمکین آستانه طرفندن فرمان لازم الاذعان

وارد اولدیغکه ۞ عسکری اول سفر پرخطرک غائله‌سندن خلاص ایدوب بارکاه اعلایه کلوب

کیده ۞ مسیح پاشا دخی طوغری کیدر عایله دار الخلافه جانبنه توجه ایدوب قریب کلدکده

استانبوله کیرمکه رخصت اولمیوب بشکطاشنده قوندی ۞ و وزارتدن عزل اولنوب

کلیبولی سنجاغنی ویرلدی ۞ وزارتی اول وقتده قاضی عسکر اولان مغنیسا چلبی سنه

ارزانی قلنوب قاضی عسکرلک وزیر اعظم قرمانی محمد پاشا القاسیله ملا قسطلانی یه

ویرلدکده قرمانی محمد پاشا شلخصم جانی اولمغله دیوانده وزیر دورتدر قاضی عسکر دخی ایکی

اولنسه اتمام مصالحدن غیری ازدیاد رونق دیوان ۞ و تکمیل ادارت عنوان اولوردی

دیو رعنا سلطان محمد خانه عرض و اعلام ایتدکده ۞ روم ایلی و اناطولی ایریلوب ملا قسطلانی

روم ایلنه چلبی حسن زاده اناطولی یه نصب اولندی ۞ ملا قسطلانی اول مردن امتناع
ایدوب عسکره ضروری قبول ایلدی خاتمهٔ داستان اول شاه بلند استان هر زمانکه ۞
بر سفر ظفر رهبره روان اولسه خلق جهاندن نهان ایدوب محل مقصوده قریب اولنجیه
اشکار اتمز ایدی و لهذا اول عادت سعادت مداری اوزره جاری اولوب سکزیوز سکسان
التی بهارنده ۞ صفر آینک یکرمی التی سنده سفر عظیم تدارکی ایله دار الخلافه لری ۞
اولان استانبولدن اسکدار جانبنه عبور ایتدیلر ۞ مزاج شریفلری و عنصر لطیفلری ۞
بر مقداری منحرفجه ایدی ۞ برقاچ کون اول محلده ارام ۞ بعده کبکیوزه جانبنه خرام بیوردب
سنهٔ مزبوره ربیع الاولینک دردنجی کونندهکه یوم خمیس ایدی ۞ تکورچایری نام منزلده
حالتلری غایتده دکرکون ۞ و شدت عارضه لری افزون اولوب کلمهٔ شهادته عادتنه مشغول
ایکن سلطنت جهاندن کوز یوموب طایر روح پرفتوحلری طاوس جنانله همجناح اولدی ۞
ولادت با سعادتلری سکزیوز اوتوز اوچ ۞ رجبنک یدنجی کونندهو سریر سلطنته جلوس
سعادت مانوسلری سکزیوز اللی بش ۞ عمرندن التی سنده اولدوغی سابقا بیان
اولنمش ایدی بو تقدیرجه مدت عمر شریفلری اللی اوچ ییل ۞ و زمان سلطنتلری اوتوز بر
ییل اولور تاریخ خان محمد شهنشه غازی ابن سلطان مراد غازی خان ۞ هشتصد و سی و سه
چو شد تاریخ خیمه زد از عدم بملک جهان ۞ هشتصد و پنج و پنجه از هجرت شاه شد بر فراز تخت
کیان ۞ کرد قسطنطنیه را چون فتح بت کفار را شکست اسان ۞ هشتصد و شش کذشته با هشتاد
شد روان سوی روضه رضوان تاریخ دیکر ۞ اولدی شه محمد ابن مراد ۞ بلکه باغ جنانه
قیلدی سیر ۞ ایشی خیر اولدوغی ایچون خلقه ۞ اولدی تاریخ اکا دعاء خیر ذکر خیرات
والحسنات مرحوم ابو الفتح سلطان محمد خان بهشت آشیان زمان سلطنتلرنده علما
و ساداته ۞ و مشایخ ستوده صفاته انعام و احسانلری ۞ و عطیهٔ فراوانلری بر وجهله
شهرت بولمشدرکه تفصیلدن مستغنی در ۞ ابنیهٔ خیرلرندن دار السلطنه اولان ۞
قسطنطنیه ده بنا بیوردقلری جامع شریف ۞ و مسجد لطیف که طرح زیباسی وجه ازینده
یکتا ۞ و حسن نمایش و کمال آرایشده بی همتا دربیت ۞ اولمش ایکی منارهسی مثلا ۞

ılgar edüb gafil bulanları ile gazatın ekseri şehid ve ol kâr'dan nabedid oldilar. Süleyman paşa varta-i helâk'dan gücüle halas oldı. Bu haber mükder der-i devlete vasıl olıcak bi'zzat Boğdan vilâyetine 'azimete himmet edüb sipah-i zaffer-i penâh cem'ana ferman buyuruldu Sekiz yüz seksen bir behârında'azim alay ile kişver Boğdan'a tevicih buyurdular ve Kara Deniz kadırgalar ile Tuna nehirine zahire nakl olunub 'asâkir-i Islâmin cem'i mühimatin⟨i⟩, amâde kıldılar. Boğdan beyi olan Istefan voyovoda'nın padişâh-i cümle-i'asker ile Boğdan üzerine 'azimet inden haberdar olıcak memleket-i mezr'asina ateş verüb küyân ü hübubatdan nişân belürtmedi. Cumlesini ihrâk eyledi ve ahâli-i vilâyeti sarp dağlara çikarub kemdünün'askerini ve hızlesini mu'ayet ile bir sık cenklistâne nihân eylediki hâla bu diyar'da ağaç denizi demekle ma'ruf ve meşhur'dır. Şah-i cihan her cendki 'aduvv semetin ve cemi'yetin⟨i⟩ cüst ve civvâ etdi. Nâm ü nişan belühdi ve hiç kes ol metâ'inin birin⟨i⟩ görmedi. 'Asker-i zaffer-i rehberde ol diyarın pürhatırde niçe gün avare ve serseri gezmeden biçare oldılar. 'Akıbet'avn-i bari yari kılub bir casus ele girdi. Ve aman istiyüb ehvâl-i düşmenden birbir haber verdi. Hemân bilâ tevakif orman üstüne doğru revâne oldılar. Düşmen hâksâr mükerki ol çenklistân içinde 'azim toplar kurub dahil olacak köşelerde alat-i harb ile durub canavar gibi ormanı penâh etmişler idi. Ol kavm-i şum 'asker-i Islâmın üzerlerine hucumin⟨i⟩ göricek havlarından tedâriklerinde hatta edüb henüz 'asker-i Islâm top yerine gelemdin⟨i⟩ bir uğur'dan toplara ateş verince hafle kimese'ye zarar etmedi. Amma bu canib'den atılan toplar düşmenin top arabalarına musadıf olub hiç biri yabana gitmedi. Lâkin ormanın önü sedd olmağın ilerü yürümeğe ikdâm edemediler. Yeniçeri dilâverleri sinelerin⟨i⟩ top ve tüfenke siper etmeğe mu'tadlari iken ceklistân içinden atılan topların ve hemenden yüzleri üstüne yatub ol tarih'de sekbânbaşı Tarabzonlı Mehmed ağa idi. Sultan Mehmed han gazi yeniçeriden bu evza'ı görücek ağalrına hitâb idüb şu oğlanlar ne acib süst deprendi. Merdânelik kemerin⟨i⟩ kuşanan böylemi edir deyub 'ittâb eylediler. Ve bi'zzat mübarek ellerine siper alub ilerü at depretdiler. Yeniçeri dahi etdüğü işden şermend olub padişah uğrına can ve başların kad kasd eyleyub ününe düşdüler Bölük halkı dahi bir uğurdan yürüyüb rikâb-i humaynnlarından cüda olmadılar Rumeli ve Anadolu 'askeri dahi Hudavendegârın bu mertebe ikdâmın⟨ı⟩ göricek var kuvvetlerin⟨i⟩ bazu'ya götürüb top ve tüfenke karşu sinelerin⟨i⟩ gerüb zahve-i sagaridan beyn-essaltateyn olunca'ya deyn bunlar sahra'da onlar ormanda cenk aşub eylediler. 'Akıbet feth firuzî Islâm-i 'askerine ruzî alub Boğdanlıların ekseri ta'me-i şemşir olub bakiyet-es-seyüf onları serdarları olan Istefan ile dağlara tehassun edüb canların gücüle halas eylediler. Şol denlü düşmen kırıldıki başlarından niçe minareler yapdılar. Amma çok gazi dahi ol sahra-i şehbazide şehid olub hunları Ceyhun misâl revân oldı. Tenâm 'asker-i Islâm iki ay'ali-et-tevali ferman'ali mücibince Boğdan vilâyetini gâret edüb enva' ganaim ile mugtenim oldukdan ma'da-i iltifât padişâhi ile dar-us-sultane-i Edirne tarafına 'avdet olundu. Ve bu seferde Eflâk beyi 'askeri ile hidmet kemerin⟨i⟩ miyanina bend idüb iltifât-i padişahî ile behremend olmış idi. Ve ganaim-i Boğdan ana dahi halına münâsib nesneler virilüb ihsân olunmuş idi. Hatta ol memleket vas'a da bulunan hınzır sürüleri Eflâk 'askerine deydi. Boğdan sferinden dönüşünde devletle Tuna'dan geçdikleri hında Mihaloğlu 'Ali beyden adam gelüb Engü-

rüs kıralının isiyanın⟨i⟩ ve Tuna ile Morava nehrinin cemi' olduği Koiluc nâm mehâlde cediden iki muhkem hisar yapduğin ... ikisini'de hâke berâber eylediler. Bu feth Boğdan seferinden⟨iki⟩ buçuk ay sonra vak' olmuşdur ...

Descrierea campaniei în Moldova, înfrîngerea acesteia şi supunerea cetăţii de la serhatul unguresc

Padişahul ocrotitor al lumii trimisese pe Suleiman paşa, beylerbey de Rumelia, cu spahii aleşi, să cucerească Scodra albaneză. Fortăreaţa neputînd fi însă cucerită într-un timp scurt din cauza zidurilor sale puternice, ⟨Suleiman paşa⟩ a fost nevoit să se întoarcă la Poarta împărăţiei, mulţumindu-se numai cu prada.

În acele zile s-a răspîndit ştirea despre răscoala voievodului Ştefan, domnul Moldovei, şi întrucît Suleiman paşa nu reuşise să cucerească Iskenderyye, şi aşa cum s-a spus, să împrăştie acea adunătură, i s-a dat poruncă să meargă cu oastea sa asupra Moldovei şi să supună cu lovituri de sabie acea ţară. Dar de la Iskenderyye şi pînă la Moldova fiind cale de o lună, era de la sine înţeles că va ajunge acolo cu multe greutăţi şi cu oastea obosită. Neavînd însă putere să se opună firmanului, căruia trebuia să îi dea ascultare, de nevoie, s-a hotărît să meargă în acea parte.

Traversînd Dunărea, el a trecut în partea Valahiei. Apoi, ajungînd în Moldova, deoarece domnul acestei ţări nu apărea de nicăieri, ⟨turcii⟩ cuprinşi fiind de dorul de pradă, au început să devasteze ţinuturile şi satele sale. Pe cînd Suleiman paşa era ocupat cu prada, domnul Moldovei s-a repezit într-una din zile, pe neaşteptate, asupra oştii islamice. Cum nu ştiau că vor fi atacaţi, cei mai mulţi dintre gazii au dispărut din această lume. Însuşi Suleiman paşa abia a scăpat de la prăbuşire şi pieire.

Cînd această ştire tristă a ajuns la Poarta împărăţiei, sultanul Mehmed ⟨al II-lea⟩ hotărînd să meargă în persoană în ţara Moldovei, a dat firman pentru adunarea oştilor purtătoare de victorie. În primăvara anului 881 [1] ⟨turcii⟩ s-au îndreptat cu mare alai spre ţara Moldovei. Au pregătit tot ce era necesar pentru oştile islamice, transportînd zaherele pe galere din Marea Neagră pe Dunăre.

Voievodul Ştefan, domnul Moldovei, fiind înştiinţat despre plecarea padişahului cu toată oastea sa împotriva Moldovei, a dat foc holdelor şi ogoarelor ţării sale; şi pîrjolindu-le pe toate, n-a lăsat nici urmă de fîneţe şi de grîne. Apoi, după ce şi-a urcat locuitorii vilaietului în munţi prăpăstioşi, şi-a ascuns şi suita sa nedemnă într-o pădure, care şi astăzi este vestită în acea ţară sub numele de „Marea de copaci“ *(Deniz agaci)* [2].

Şahul lumii, deşi a cercetat cu atenţie toate cotloanele duşmanului, nu i-a găsit de loc urma şi nu a întîlnit pe nici unul dintre ghiaurii aceia afurisiţi. Oastea cea călăuzitoare de victorie a fost nevoită să umble fără căpătîi,

---

[1] 26 aprilie 1476—14 aprilie 1477

[2] „*Mare arborrum*“ apud Françiscus M. Meninski, *Lexicon arabio-persico-turcicum*, Viena 1780, I, p. 215; Expresia este folosită de cronicarii turci nu numai pentru pădurile din Nicomedia şi Serbia ci şi pentru pădurile Deliormanului, Teliormanului (pecenego-cuman), precum şi pentru pădurile dese din regiunea Neamţului în Moldova.

timp de mai multe zile, prin acea țară plină de primejdii. În sfîrșit, cu ajutorul lui Allah, a fost prinsă o iscoadă [1], care, cerînd iertare a dat una cîte una știri despre dușmanul ⟨din pădure⟩. Atunci ⟨sultanul⟩ s-a îndreptat fără zăbavă asupra pădurii. Dușmanul cel umil așezase în acel ascunziș din pădure tunuri mari iar oamenii lui stăteau la intrări cu unelte de luptă, ținînd parcă pădurea ca niște fiare sub ocrotirea lor. Dar cînd acei nenorociți ⟨moldoveni⟩ au văzut atacul oștii islamice îndreptat asupra lor, din zăpăceală și fîstîceală și-au greșit socotelile și au tras foc cu puțin timp înainte ca oastea islamică să ajungă în bătaia tunurilor. Astfel ghiulelele au trecut peste capetele turcilor ca niște turbane de sufii *(sofi)* [2], dar n-au pricinuit nimănui nici o vătămare.

Însă ⟨ghiulelele⟩ aruncate din partea aceasta ⟨de la turci⟩ nimerind asupra harabalelor de tunuri ale dușmanului, nici una n-a căzut pe pămînt gol. Intrarea în pădure fiind astupată și întărită, ⟨turcii⟩ n-au putut să înainteze asupra ghiaurilor. Vitejii ieniceri, în loc să facă așa cum se obișnuia, scut din piepturile lor împotriva tunurilor și puștilor, cînd au tras ⟨moldovenii⟩ cu tunurile din ascunziș, s-au culcat de teamă cu fața în jos. La acea dată Mehmed aga din Trapezunt *(Trabzonlu)* era sekbanbași [3]. Sultanul Mehmed han, gaziul, văzînd această purtare a ienicerilor, s-a întors către agă și l-a certat zicîndu-i: „Este de mirare că acești oğlani [4] fac asemenea faptă ciudată și se mișcă atît de slab. Oare așa sînt acei ce încing brîul vitejiei?“ Și luînd în mîinile sale binecuvîntate scutul, și-a îmboldit calul, repezindu-l înainte.

Ienicerii, la rîndul lor, rușinîndu-se de ceea ce au făcut, s-au hotărît să se sacrifice cu trup și suflet pentru norocul și fericirea padișahului ⟨Mehmed II⟩ și au trecut înaintea lui. De asemenea, ostașii de bulucuri *(bölük kalkı)* [5], pornind deodată, nu s-au mai despărțit de scara împărătească. Oștile de spahii din Rumelia și Anatolia, la rîndul lor, văzînd vitejia padișahului s-au aruncat cu piepturile în fața tunurilor și puștilor. S-au războit ei pînă la vremea dintre cele două rugăciuni [6], ⟨turcii⟩ fiind la loc deschis, iar moldovenii în pădure.

În cele din urmă victoria fiind a oștii islamice, cei mai mulți dintre moldoveni au fost dați hrană săbiilor. Iar cei care au supraviețuit s-au întărit împreună cu serdarul lor, Ștefan, în munți prăpăstioși, salvîndu-și cu greu sufletele. Dușmanul a fost nimicit în asemenea hal încît din tigvele lor tăiate au fost ridicate numeroase minarete.

---

[1] Solakzade folosește termenul de *casus* — „spion“, alți cronicari folosesc termenul de *dil* — „limbă“ tot pentru iscoadă. Aici, este vorba de o iscoadă moldovenească.

[2] *Sofi* — categorie de derviși penteiști, contemplativi.

[3] Căpetenie de seimeni, adică de ieniceri, urma în grad imediat după aga de ieniceri; comandantul unității 65-a de ieniceri. Avea un venit de 70 aspri pe zi și un zeamet la Haireboli care îi aducea un venit anual (Cf. Midhat Sertoğlu, *Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, Istanbul, 1958, 210

[4] Băiețandru, flăcău, adolescent.

[5] Gloată ostășească, termenul militar *bölük* — „companie“ intrat în română sub forma de „buluc“ — *grămadă*.

[6] În alte cronici apar *„ikindiyeden“*, adică pînă la chindie, însemnînd „pînă pe înserate“. Deci bătălia a durat o zi întreagă (cca. 12 ore).

Dar şi mulţi viteji „gazii“ au pierit ca eroi-martiri pe cîmpul acela de vitejie, sîngele lor scurgîndu-se asemenea fluviului Ceihun [1].

Potrivit înaltului firman, toată oastea musulmană a devastat şi pustiit timp de ‹două› luni şi jumătate ţara Moldovei, săturîndu-se de pradă; în afară de aceasta s-a bucurat şi de darurile padişahului. Apoi, s-a întors pornind spre vechea capitală a împărăţiei, Adrianopole.

Domnul Valahiei [2], care slujise cu oastea sa în această campanie, a fost cinstit cu favoruri împărăteşti. De asemenea, i-au fost dăruite şi lui, potrivit cu rangul şi situaţia sa, o parte din prăzile făcute în Moldova; chiar şi turmele de porci care se găseau în acea ţară întinsă au fost date oştirii din Ţara Românească.

La întoarcerea din expediţia moldovenească, în momentul cînd turcii au trecut Dunărea [3], venind om cu 'arz din partea lui Mihailoglu 'Ali bey, a adus vestea despre răzvrătirea craiului unguresc [4] care construise două fortăreţe la locul numit Koiluc [5] între Dunăre şi apa Moraviei...

[1] Denumirea arabo-persană a rîului Amu-Darya în antichitate Oxus care despărţea Iranul de Turan (Cf. W. Barthold, în *Encyclopédie de l'Islam* I, 1913, p. 344—347).
[2] Basarab Laiotă
[3] Cred că între Oblucița şi Isaccea, deşi în unele surse se indică un itinerar prin Ţara Românească şi trecerea Dunării pe la Vidin (?).
[4] Matiaş I. Corvin (1458—1491).
[5] Oraşul şi cetatea Kliuć în Bosnia.

Arh. St. Buc., microfilme (Turcia), rola 26, cadrele 1—386. Originalul Solakzade Mehmed Hemdemi, *Filrist-i Şahan (Călăuza şahilor)*, se află în Biblioteca Topkapı Saray Müzesi, Istanbul, fond Bagdad, mss. turc nr. 199. Aici textul transcris după microfilmul aflat la Arhivele Statului Bucureşti.

(M. GUBOGLU)

66 ‹1476, aprilie 26 — 1477, aprilie 14›

Fragment din cronica anonimă [1] Cronicile casei otomane, *cuprinzînd descrierea succintă a expediţiei din 1476 în Moldova.*

p. 162 v. (c. 682 II) Reften sultan Mehmed be Kara Boğdan ... Gaza-i Kara Boğdan çünki sultan Mehmed etrāfın beylerini zebun idüb kendüye müsehhâr kıldı Kara Boğdan tekürüne dahi âdem gönderüb eytdi: „Bu yıl haracın‹i› sen kendin getür nitekim Eflak'oğlı kendüsi getürür deyecek Kara Boğdan tekürü hünkarın sözüni kulagına komayub kabul etmedi Hemân hudavendekâr Rumeli beylerbeysi Hadım Süleyman beğe eytdi var sen Kara Boğdanın vilâyetine gir görelim senünle müaamelesi ne yüzden olub deyecek Süleyman bey dahi Rumili leşgerin‹i› alub Kara Boğdana müteveccih oldı vardıkda

[1] Nu s-a putut identifica autorul acestei cronici „anonime“. Nu este exclussă fie un compendium (icmâl) din cronica lui Idris Bitlisi (1502) sau dintr-o altă operă istorică din a doua jumătate a secolului al XV-lea.

اندن صکره کلیسالرن یقوب جامعلر و مسجدلر ایتدیلر و اذانلر اوقوب نمازلر قلدیلر
و جمعه سنده سلطان محمد اده خطبه لر اوقندی و اندن احمد پاشا غازیلره خلعت
کیوردی و خزینه سنده اولان مالی ضبط ایدوب و شهرک سپاهیسن و اغنیاسن
و فقراسن بالکلیه دفتر ایتدی و جمیع احوالن کوردکدن صکره اطرافنه کیلر کوندردی
اول کنارده اولان قلعه لری دخی فتح اتدردی و اندن احمد پاشا منکوبه اوزرینه
دخی واروب طوپلر قوروب الماسنه شروع ایلدی قلعه تکوری کوردی که کفه یی
الدیلر کندونک اوزرینه کلدیلر استدی که قلعه یی ویره اچنده برخصمی واردی
اول مانع اولوب جنکه مبا[شرت] ایتدیلر کدک احمد پاشا کوردی که حصار جنکله النمز
اوزرنده لشکر قویوب کندو دولت اشکنه متوجه اولدی بو عسکر بر نیجه کوندن
صکره حیله ایدوب کیدر کبی اولدیلر بر یرده پصو اولدیلر قلعه نک کفره سی
تورک کتدی دیوب قلعه یی اچوب کیروب چقمغه باشلدیلر اول اثناده غازیلر فرصت
بولوب یوریوب قلعه یی فتح ایتدیلر و خزینه سنی ضبط ایلیوب جمیع خلقنی دفتر ایتدیلر   فتح منکوب
و کلیسالرن یقوب مسجدلر و جامعلر ایتدیلر و فتوحات هجرتک سکز یوز سکسانی   ۸۸۰
یلنده واقع اولدی غزای قره بغدان چونکه سلطان محمد اطرافک بکلرن زبون
ایدوب کندویه مسخر قلدی قره بغدان تکورینه دخی ادم کوندروب ایتدی بو یلی
خراجکی سن کندک کتوره سن کم افلاق اوغلی کندوسی کتورر دیمک قره بغدان
تکوری خوانکارک سوزنی قولاغنه قویمیوب قبول اتمدی همان خداوندکار
روم ایلی بکلربکیسی خادم سلیمان بکه ایتدی وارسن قره بغدانک ولایتنه کیر
کوررم سنوکله معامله سی نه یوزدن اولور دیمک سلیمان بک دخی روم ایلی
لشکرن الوب قره بغدانه متوجه اولدی وارد قده قرالی اولان ملعون لشکر   رفتن سلطان محمد به قره بغدان

اسلامی

7. Fragment din cronica anonimă Cronicile casei atomane

اسلامی غافل باصوب محکم جنك اولنوب چوق مسلمان شهید ایلدیلر وبونجه سن
طوتساقلایلدی بو احوال سلطان محمده معلوم اولیجق غیرت اسلام حرکت ایدوب
محکم غزایراغن کوروب ومبالغه عسکر جمع ایدوب واستانبولدن نیکلردخی کوندروب
تاکه توندهدن وارالرو کندوسی همان متوجه اولدی وبغدان ولایتنه واروب
بنجه کون بغدان ولایتی ایجنده کزوب دشمنله بولوشمدیلر آخر بر کون بریره
کلوب کوردیلر که بوغدان عسکری دربند ایجنه قونوب واتلولرین یایا ایدوب
جنکه حاضر اولمشلر سلطان محمد دخی بو ملعونلرك بو وجهله اهتمام ایلدوکن
کوریجك همان غازیلره استمالت ایدوب صفلر دوزلوب والایلر بغلنوب
کفارلرك اوزرینه هجوم ایتدیلر کافرلر دخی حمله ایدوب طوپلر وپرتفنکلر
آتمغه باشلایجك غازیلر غیرت اسلامی محکم ایدوب کفارك طوپنه وتوفنکنه
باقیوب کافرلرك کوزن اچدرمیوب کما ینبغی محکم جنك ایلدیلر کافرلر عربه
ایله طوپلر آتاردی بو نکله چوق کمسنه شهید ایتدیلر والحاصل غازیلر عزملره
باقیوب صباحدن بین الصلاتین اولنجه جنك عظیم اولوب آخر عنایت باری
اولوب لشکر اسلام فرصت بولوب بر مرتبه ده کفاری قردیلر که نهایتن
الله بلور ومبالغه کافر اسیر ایلدیلر واول اطرافی یاقوب یقوب تالان ایتدیلر
ایکی ای مقداری اول ولایتده طوملقلر ایتدیلر ساغ وسالم دونب کرو بری
یقایه کچدیلر وبو غزانك تاریخ هجرتك سکز یوز سکسان برنده ایدی اتفاق
بو اثناده خبر کلدی که انکروس کافرلری تونه کنارنده اغاجدن نایکی حصار
یاپدی وایچنده عظیم یراقلر قودی قصدی بوکه اسلام اوجنده طوروب
مسلمانلری اینجیده سلطان محمد بونی اشدیجك همان یوروری قرت

آمدن کفار انکروس
٨٨١

. 143 r. c. 685 I) kıral olan mel'un leşger-i Islâmi gafil basub mühkem cenk olunub çok müsülman şehid eyledi ve nicesin⟨i⟩ tutsak eyledi bu ehvâl sultan Mehmede m'alum olıcak gairet-i Islâm hâreket idüb mühkem gaza-i yarağin⟨i⟩ görüb ve mübâlega 'asker cem' idüb ve Istanbuldan gemiler dahi gönderüb ta'ki Tunadan varalar ve kendusü hemân müteveccih oldı ve Boğdan vilâyetine varub niçe gün Boğdan vilâyeti içinde gezüb düşmenle buluşmad ılar. Ahir birgün bir yere gelüb gördülerki Boğdan 'askeri Derbend içine konub ve atuların⟨i⟩ yaye idüb cenge hazır olmuşlar sultan Mehmed dahi bu mel'unların bu vecihile ihtimâmların⟨ ı⟩ göricek hemân gazilere istimâlet idüb saflar düzülüb ve alaylar Boğdanlu küffarun üzerine hücum etdiler kâfirler dahi hamle idüb toplar ve pırnakılar (pranıklar) atmağa başlayecek gaziler gayret-i Islâmı mühkem cenk eylediler. Kâfirler'araba ile toplar atardı bununla çok kimesne⟨i⟩ şehid etdiler. V'el-hasil gaziler arabalara bakmıyub sabahtan beyn-esselateyn olunca cenk'azim olub ahir 'inayet-i bari yari olub leşger-i Islâm f ırsat bulub bir mertebe'de küffari kırdılar ki nihâyetin⟨i⟩ Allah bilür ve mübelâga kâfir esir etdiler ve ol etrafı yakub ykub talân etdiler iki ay mıkdarı ol vilâyetde doyumluklar etdiler sağ ve salem dönüb geru beri yakaya geçdiler. Ve bu gaza'nın tarihi hicretin sekiz yüz seksân birinde idi.

. 142 v. (c. 684 II) Plecarea sultanului Mehmed ⟨II⟩ în Moldova

...Expediția sfîntă împotriva Moldovei a avut loc deoarece sultanul Mehmed îi slăbise pe domnitorii din împrejurimi și îi supusese pentru sine însuși. De asemenea, a trimis om și domnului *(tekür)* [1] Moldovei [2] zicîndu-i: „Anul acesta tu însuți să-ți aduci haraciul, așa cum îl aduce și domnul Valahiei *(Eflakoğlu)*" [3]. Dar domnul Moldovei, neplecîndu-și urechea la vorba împărătească, nu l-a ascultat. De îndată împăratul a vorbit către beylerbeyul Rumeliei, Hadım Suleyman pașa, zicîndu-i: „Du-te tu și intră în țara Moldovei să vedem cum se va purta cu tine" ⟨acel ghiaur⟩. Suleyman bey, la rîndul său, luînd oastea Rumeliei, s-a îndreptat spre Moldova. La sosire, blestematul care era domn a atacat oastea nepăsătoare a islamului și, avînd loc o luptă crîncenă, mulți musulmani și-au găsit moartea de martiri și mulți au fost
. 143 r. (c. 685 I) luați prizonieri. Cînd această veste a fost adusă sultanului Mehmed, acesta a fost cuprins de zel pentru islam. Îndată a pregătit uneltele de luptă pentru expediție, a adunat multă oaste și a trimis corăbii din Istanbul, care au ajuns ⟨pe Marea Neagră⟩ pînă la Dunăre. El însuși s-a îndreptat îndată ⟨într-acolo⟩, și, ajungînd în țara Moldovei, a umblat multe zile în vilaiet, dar nu s-a întîlnit cu dușmanul. Apoi, într-o zi, venind într-un loc, a văzut oastea Moldovei așezată într-o vale *(Derbend)* [4] și călăreții ⟨moldoveni⟩ transformați în pedeștri, gata pregătiți pentru luptă.

Sultanul Mehmed, văzînd sforțările acestor blestemați, a poruncit îndată gaziilor să aranjeze rîndurile, să lege cetele *(alaylarin)* și astfel să dea atac asupra ghiaurilor. De asemenea și ghiaurii, dînd atac ⟨asupra turcilor⟩,

[1] În alte cronici *tekfur*, din armeană: „purtător de coroană".
[2] Ștefan cel Mare.
[3] Se referă fie la Radu cel Frumos, fie la Laiotă Basarab.
[4] *Der* + *bend* textual „vad întărit, trecătoare, vale"; aici este vorba de Valea-Albă.

au început să împroşte din tunuri şi puşti; gaziii, cuprinşi de zel pentru islam, s-au războit tare. Ghiaurii trăgeau cu tunurile din harabale [1] şi au făcut ca mulţi ⟨turci⟩ să moară ca nişte eroi-martiri *(şehid)*. În sfîrşit gaziii, neţinînd seama de ⟨tunurile care trăgeau⟩ din harabale, au dat luptă mare de dimineaţa pînă seara. În cele din urmă, cu grija şi ajutorul Creatorului, oastea musulmană şi-a găsit un prilej aşa de mare ca să-i distrugă pe ghiauri, încît sfîrşitul lor îl ştie numai Allah. ⟨Turcii⟩ au făcut prizonieri pe mulţi ghiauri, au ars şi au dărîmat acele împrejmuiri şi le-au pustiit. Timp de două luni s-au săturat de prăzi în acel vilaiet şi apoi, întorcîndu-se teferi şi sănătoşi, au trecut în partea de dincoace. Şi această expediţie sfîntă a avut loc în anul 881 al hegirei [2].

[1] Textual: „din tunuri cu harabale", adică multe...
[2] 26 aprilie 1476 — 14 aprilie 1477.

Arh. St. Buc., microfilme (Turcia), rola 9, cadrele 655—701. Manuscrisul, *Tevarih-i al-i Osman (Cronicile casei otomane)* se află la Biblioteca Universitară din Istanbul, mss. turc. TY 2438, 55 fol. Aici textul redat după microfilmul aflat la Arhivele din Bucureşti, cadrul 682 II (142 v)

(M. GUBOGLU)

67 ⟨1476, aprilie 26 — 1477, aprilie 14⟩

Fragment din Cronicile dinastiei osmane *de Hasan-Beyzade Ahmed* [1], *cuprinzînd o amănunţită descriere a expediţiei întreprinse de sultanul Mehmed al II-lea împotriva lui Ştefan cel Mare în primăvara anului 1476.*

p. 205 v. (c. 205 I) ... Destan-i sefer-i Boğdan padişah be'adil

Dâd-i 'am sferindem sonra tevai' bilâd etrafa tevzi' ecnâd idüb hattâ Rumeli Beylebeyisi Hadım Süleyman paşa'yi Arnavud Iskenderiyye'sine göndermişlerdi mücerred igtinâm ile kan' olub mal bi-hesâb ile der devlete recu' eyledi. Ol işare [2] Kara Boğdan hâkimi tuyıyan idüb haddından tecâvuz etdüği m'aruz elicak ferman olundu ki Süleyman paşa derneği ile Kara Boğdan üzerine varub ceyid-i taksır ve ol memâlik teshîr eylie Süleyman Paşa dahi Tuna nehirine varınca Eflâk mukabilesine geçdi hasım nâbid⟨id⟩ olmağa şehir ü kura geretine agâz etdiler ve Boğdan memleketine mehdahil ve meharıcını sedd eyledi. Bu mehallde ol ilgar eyledi tâ arnavudlukdan gelmiş yorgun 'asker olmağın ekseri şehid ve çoğı nâbedid oldılar. Paşayi hadım mukabile'den nadım olub bu veccihle varta-i hevlnâk'den halas oldı.

[1] Hasan Beyzade Ahmed efendi, născut pe la mijlocul veacului al XVI-lea, a ajuns în 1585 şeful cancelariei divanului imperial, apoi scrib al serdarului Saturgi Mehmed paşa şi a participat, printre altele, la expediţia turcilor împotriva Transilvaniei (1597—1598). A murit, după unii prin anul 1625, după alţii, în 1636.
[2] În loc de *esnada* ca în alte cronici.

و بورقاج بكلربكینك باشی و كوشی وبیكی بی ددولته كلدی ●
بو تاریخه كلنجه امام وخطیب دن غیری مرتوقه وخدام
اوقاف حتی كاتب وشیخ عمایر متولیلری نفیسی ایله منصوب
وعزللریله معزول اولوردی ● بوسنه ده درد دولته عرض ●
اولنوب براتشاهی سدقه وعنایت بیورلمق قانون مقرر ●
شهنشاهی اولدی ● داستان سفر بغداد پادشاه باعدل و
داد ● عجم سفرندن مقصود توسیع بلاد ● ایچون اطرافه توزیع اجناد
ایدوب حتی روم ایلی بكلربكیسی خادم سلیمان پاشایی اردوی
اسكندریه سنه كوندرمشلردی ● مجرد اغتنام ایله قانع ●
اولوب ● مال بیحسابیله درد دولته رجوع ایلدی ● اول اثناده
قره بغداد حاكمی طغیان ایدوب ● حدندن تجاوز ایدوكی ●
معروض اولیجق فرمان اولندیكه ● سلیمان پاشا درنكی ایله
قره بغدادن اوزرینه واروب جبر تقصیر ● واول ممالك تسخیر
ایلیه ● سلیمان پاشا دخی ● ملوك نهرینه واردقده افلاق مقابله سنه
كچدی ● خصم ناپیدا اولمغله شهر وقری غارتنه اغاز ایدیلر ●
وبغداد مملكتنه مداخل وخارجو سد ایلدی ● بو محلده اول ●
لعین بی دین سوار وپیاده سبی برنبه كتوروب عسكر اسلامه اوز
الغار ایلدی ● تا اردوی لقدن كلمش یورغون عسكر اولمغین
اكثری شهید ● وچوغی نابدید ● اولدیلر ● پاشای خادم مقابله
دن نادم ● اولوب كوجیله ورطهٔ هولناكدن خلاص ● اولدی
بو خبر شنیع ● معروض جناب رفیع ● اولیجق حمیت پادشاهی بغداد

8. Fragment din *Cronicile dinastiei osmane* de Hasan — Beyzade Ahmed

طرفنه اقتضا ایلدکین سنه احدی وثمانین وثمانمائه بهارندن •
بغداده سوق عساکر واجناد اتدیلر • وقره دکیزدن قدرغه لر •
طونه نهرینه ذخیره نقل ایدوب • عسکرك لوازمنی فوق العاده
آماده ایلدیلر • بغداد بکی غضب شهریاردن خبردار • اولیجق
فرارغنه آتش براغوب گیاه وحبوبدن نشان قومدی • قحط
غلا برمرتبه یه واردی که اکر حسن تدبیر شاه کشورگیر •
ایله طونه یه کلن کمیلر اولماسه عسکرك جوغی غلبه جوع ایله •
هلاك اولوب • مواشی دخی بی علف کله تلف • اولورلردی
اغنیای ولایتی ضعف جثه لر چکوب مواشیسی صرب •
یرلره چیقاردی • وجمع اتدوکی ذخایر ایله برجنگلستانه
کیروب نهان • اولدی که درونندن بیچه عسکر کم اولور • داود
تندخو • هرچند عدو جمعینی جست وجو • ایدی • نام ونشاندن
بلوریمدی • اتفاق سوق ولی التوفیق ایله بدیعه طریق •
بلدوکی یولدن ایریلوب خلاف عمته دوشر • اول جهتدن •
مظهر غضب اولوب قتلنه فرمان صدور ایدر • بو حینده عسکر
اوکندن ادم دوروب • اوردانده کافر بولوردوکین • عرض ایتمکله
بنجه عقاب شاهیدن خلاص بولور • استخبار حال ایچون عسکر
... ایلچیه کندردوکین • کوردیلر که بغداد حصارینه اوتماغه
کیرمشیب • ملاحظه اشجار عظیمه ایله سد ایدوب عمیق خندقلر
حفر اتمشلر • ورهکذرلری صعب وخاراله بغلیوب طوپلر قورمشلر
اوکلرینه کتلری حنزیر وارضها لارلر • استخبار ایچون کیدنلر کلوب •

مشاهده ایلدکلرینی عرض ایدیجک علم اسلام اول مجمع
تمام جانبینه توجه اولنیجق شاه عالیجاه دخی ترتیب
سپاه ایدوب یاولی جنکلستان کنارینی احاطه ایدوب طوپ و
تفنک ایله جنکه آغاز ایلدیلر کفار خاکسار سپاه
نصرت شعارک هجومی کوریجک طوپلری اوده ویروب کرو
قاچمغه مبادرت ایلدیلر صباحه کلنجه عسکر اسلامه قریب
اولوب طوپلری برزمانده آتدیلر که اسلام عسکری شاکامه
کلمشلر ایدی ویرجه قوری یرده واقع اولمشلریدی اول
جهتدن طوپلر غالبا اوستلرندن مرایی صوفیلرک همتی کبی
کچوب دوشمن ساحتدن غیریه ضرری طوقنمادی اما بوجانبدن
اتیلان طوپ و تفنکلر طوب عرابه لرینه مصادف ایدوب هیچ
بری یره دوشمدی لکن مداخلی مسدود اولمغین ایلرو یوریمکه
کسمه اقدام ایلمدی یکیچری دلاورلری سینه لرین طوپ
تفنکه سپر اتمکه معتادلر ایکن طوپ و عرابه لری یوزلرینه اوزرینه
دوشوب یاتدیلر اول تاریخده یکیچری اغاسی طرح بوزلی محمد
اغا ایدی که سلطان بایزید دورنده جم سلطانی قاچوب کتکده
انکر یدینده بعدم لشکری قتل ایدوب باشینی سلطان بایزیده کتوردی

کوندردیلر سلطان غازی یکیچریلردن معتادلرینه مخالف ضعف
کوریجک اغالرینه خطاب ایدوب شرا و قللر نه عجب ایش
ایلدیلر دلاورلک کمرین قوشاننلر بو یله می ایدر دیو عتاب
ایتدیلر وسپاهیلرین مبارک الارینه الوب ایلرو یه آت دپدیلر

قپو خلقی دخی بر او غوردن هجوم ایدوب رکاب همایونلرندن
جدا اولمدیلر ● ینکیچریلر دخی اتدکلری ایشدن شرمنده اولوب
دفع خجالتلری ایچون دشمن شکنلك شرطنی یرینه کتوردیلر ●
روم ایلی و اناطولی سپاهیلری ● پادشاهك بو کونه اقدامن
کورنجك ● طوب و تفنکه قرشو سینه لرین کروب سیل روان ●
کبی روان ● اولدیلر ● و کافرك عرابه لرینه قویلدیلر ● ضحوهٔ صغرا
جنکه باشلیوب ● بین الصلوتینه دك مقارعه دن ال چکمدیلر ●
عاقبت فتح و فیروزی ● اسلامك عسکرینه روزی ● اولوب
بغدانیلرك اکثری طعمهٔ شمشیر ● دلاوران عدوکیر ● اولدی
بقیة السیف ولازال مخاذیل قتالی الذن قوما یوبا اهل وعیا
للری صحیا نجات ایچون کوشیش ایلدی ● مجاهدلر دخی غیرت اسلام
ایله مقدورلرینی صرف ایدوب ● شول دکلو کافر قیردیلر که ●
باشلرندن نیجه منارهلر یاپیلدی ● اما چوق غازی دخی شهید
اولوب اقان قانلری ● کلکونهٔ عروسان بهشت اولدی ●
بغدانیلرك روی بختلری سیاه اولیجق ● سردارلری جاولان
ذلیل معدود قلیل ● ایله بیشه نك بر کوشه سندن چیقوب ●
کوهستانه قاچدی ● و نفایس اموال و امتعه سن اب روحی
کبی اول بیشه زارده صاچدی ● و نیجه بیك جواری و غلمان بغدانی
کم مشاهده لری سرمایهٔ عیش جاودانی ● ایدی مجاهدلر الینه
کیردی ● و ایکاء علی التوالی ● بغدان ولایتی غارتدن خالی
اولمیوب انواع غنایم ایله مغتنم اولدیلر ● نوآیه کامیاب الینه

کیرن منسوز و دواب ● شویله بیحساب ● ایدی کم صحرا لره ممتاز دی
و ولایته بغدانیه لکدکوب عساکر سلطانیه ● اولیجق دار السلطنه
ادرنه صوبنه عطف عنان بیورلدی ● و بو سفرده افلاق بکی
عسکری ایله خدمت تمکین التفات پادشاهی ایله بهره مند ● و
عنایات شهنشاهی ایله سربلند اولمشیدی ● و غنایم بغدانیه
دن انکا دخی حالنه مناسب ● نسنه لر اعطا بیورلوب ● اول
کشورده بولنان خنازیر سوزیلری جمله افلاقه دکدی هدم
سلطان قلاع چوبین را سلطان غازی ● بغداندن دونوب
طونه دن عبور اتدکلری محلده میخال اوغلی علی بکدن ادم کلوب
انکروس قرالینک عصیانی اتدوکی ● و طونه ایله موزا و صولنک
ملتقاسنده ● قویلوج نام محلده سنک و چنپ دن ایکی حصار
یاپدوغنی ● و طونه نک او ته جانبنده بوحصارلری بنا بونده برقلعه
دخی بنا ایدوب اول محلی اسکله ایدینوب بنیاد فساد اتدوکی عرض
ایلدی ● اکرچه موسم شتا اولوب سفر زمانی دکل ایدی
لکن تأخیر اولنورسه ● فتنه لری دفعی مشکل اولمغله شدت
شتاده اول قلاعه توجه ایدوب ● هدم و تخریبنه اراده بیور
دیلر ● شول کلو قار یاغمشیدی که ● سحاب اغمشیدی ● حقه
توکل ● و روحانیت فخر رسله توسل ● ایدوب اول حصارلره
محکنه واردیلر ● طونه اون دورت قاریش طوکوب قادار اوزنکو
دن یوقاریه ایریشوردی ● صانع حکیم طونه اوزرینه چکدوکی
بوز کوپریدن ● سپاه اسلام کچوب اول قلعه لری محاصره

ایلدیلر • اندن یغماصدور رعایله مجاهدلر برج وبارویه چیقوب
اسلام اعلامن نصب ایدوب تفنك اندازلر كافرى كوز اچدرمیوب
بالضروره • طلب امان ایله حصارلری تسلیم اتدیلر • کفره سنك
کتمك استیانلری شادومان اولوب • قلاغنی اناطولی طرفنه
كوچوردیلر • خیانت ظهورن ایدنلری قتل اتدیلر • وقلعه
لره آتش صالوب خاکه برابر • واشجارینی خاکستر • ایلدیلر •
بوفتوح • بغدان سفرندن ایکی بچوق آی عسکر منسوخ • اندی
بوسفردن سریر سعادته • معاودت • بیورلدقده • اصحاب تیمار
برواتنك دفتر صورتی قید اولنوب تاریخ وقرى تعیین اولنمق
بموجب فرمان همایون • قانون • اولدی • اندن مقدم فلان
فلان زعامتی فلانه ویردم دیو یازیلوردی • سفر همایونه •
كیدرکن اناطولی بکلربکیسی داود پاشا • شاه کشورکشا •
ایله پانشوب مصاحبت ایدرکن طوشانلو یاناردن جالاقلو
برو پاهی • اولدره میوب قاچوردقلرین • حکایت اتدکده •
جولاه پاشنه بشر اقچه جریمه بیورلدی • طوشانلو صوباشی
شیسنه حصول قید اولندی مسخر کشتن اسکند دیه
پادشاه اسلام • وشهنشاه فلك مقام • بوسفر نصرت انجام • دن
دونوب پایتخت بیلته تمام • سریر سلطنتی آرام • اتدکده سرای جدیده
حصار وبارو چکدیلر • وامرای حدود دعا قنجیلرله کافر ولایتنه
کوندردیلر • جمله دن میخال اوغلی علی بك سنه اثنین وثمانین
وثمانمائه ده انکروس اقینه کندردیلر • راست کلموب بوطرفه

Bu haber şenî' m'aruz-i cenârfi' olıcak hamiyyet padişahî Boğdan tarafına
p. 204 r. (. 205 II) iktizâ eylemeğin sene-i ahidi ve semanin ve semanmie behârında Boğdana sevk' asâkir ve ecnâd etdiler. Ve Kara denizden kadırgalar Tunâ nehirine zahire nakl edüb 'askerin levâzımını fevk'alâde amâde eylediler. Boğdan beyi gazab-i şehiriyardan haberdâr olıcak mezar'ana ateş bırağub kiyâh ve hubub'dan nişan komadı. Kaht gala bir mertebe'ye vardı ki eğer hüsani tedbir şah kişvergîr ile Tuna'ya gelen gemiler olmasına 'askerin çoğı galebe-i çu' ile helâk olub mevâşı dahi bi'aleflikle telef olurlardı. Iğnai vilâyeti sa'b becenelere çeküb mevâşını sarp yerlere çikardı ve cem' etdüği muhazil ile bir cenklistana girüb nihân oldı ki derununda niçe 'asker kim olur dâver tünd-hu her hınd 'aduvmecm'uanii çüst ve'cu etdi nâm nişaını belürmedi. Ittifâki sevk veli el-tevfik ile büdrika-i tarik bildüği yoldan ayırılub hilâf semete düşer ol cihetden mazhar-i gazıb olub katiline ferman sudur eder bu hında 'asker önunden âdem dönüb ormanda kâfirler belerdüğün⟨u⟩ 'arz etmekle pençe-i 'ikab şâhi'den halas bulur istihbâr hal içün 'asker seçüb ilerüye gönderdüğün görülerki Boğdan hınazırı ormana girüb medhâlını eşcâr'azime ile bend edüb 'amık hındakları hafır etmişelr ve râhgüzârları çun ve harla bagılayub toplar kamuşlar önlerine gelenleri hetziz var çalarlar.
p. 204 r (c. 2?6 I.) Istihbâra gelüb // müşâhide eylediklerni 'arz edicek 'alemi Islâm ol mecmu' liyâm cânibine tevcih olundı. Şah 'alicah dahi tertib sipân edüb ol cenklistân küffârını ihâta idüb top ve tüfenk ile cenk-i ahenk eylediler. Küffâr hâksârhâki mütezelzeel eylediler. Siyanet elehine 'askeri Islâma karir olub topları bir zamanda etdilerki Islâm 'asker nişângâhą gelmemişleridi ve bir çukur yerde vakii olmuşlardı. Ol cihetden toplar gaziler üstünden merayi sofelarur himmeti gibi geçüb ru's remâh'dan gairıile zararı dokunmadı. Amma bu canib'den atılan toplar kâfirin top'arabalarına müsadıfe edüb hiç biri yere düşmedi. Lâkin medâhli mesdud olmağın ilerü yürümeğe kimese ikdâm edemedi. Yeniçeri dilâvirder sinelerin⟨i⟩ top tüfenke siper etmeğe m'utadlar iken top ve himetlerin (?) yüzleri üzerine düşüb yatdılar. Ol tarih'de yeniçeri ağası Tarabzunlı Mehmed ağa idi ki sultan Bayezid devrinde Cem sultana kaçub sonra Engüriyye'de Rum leşgeri katil edüb başını sultan Bayezid dergâha gönderdiler. Sultan ⟨Mehmed⟩ gazi yeniçerilerden m'utadlarına muhalif vasf'ını göricek ağalarına hitâb edüb şu oğlanlar ne 'acib iş eylediler dilâverlik kemerin⟨i⟩ kuşanan böylemi ⟨hâreket⟩ edeer deyü iıtâb ve siperlerin⟨i⟩ mübarek ellerine alub ilerüye at depdiler // kapuhalkı dahi bir oğurdan hucum edüb rikkâb humayiunlarındam cüdâ olmadılar. Yeniçeri dahi yetikleri işlerden şermende olub def' hicâlet içün düşen şunun şartını yerine götürdüler. Rumeli ve Anadului sipâhileri padişâhın bu kevne ikdâmın⟨i⟩ göricek top ve tüfenke karşusuna sinelerini gerüb seyl revân gibi revân oldılar ve kâfırın 'arabalarına koyuldular zahre-i sağrad cenke başlayub beyn-es-selateyne'dek mukar'atdan el çekmediler 'akıbet fetih ve firuzî Islâm 'askerine ruzî olub Boğdanlıların ekseri tıma-i şimşir'den revâne aduvgir oldı. Bakiyyet es-seif olan mahazil katalı elinden komayub ehl ve 'ayalları sıyânet içün kuşiş eyledi. Mucâhidler dahi gayreti Islâm ile mukadurlarını sarf edüb şol denlü kâfir kırdılar ki başlarından niçce minâreler yapıldi. Amma çok gazi dahi şehid olub akan kanları gülkevne-ı 'arusanı bihişt oldı. Boğdanlıların rui bahtları seyâh olıcak serdarları olan zelîl-i ma'dud kalil

ile bişte'nin bir köşesinden çıkub kühüstane kaçdi. Ve nevais[1]-i emvâl ve emti'asın⟨i⟩ abi ruyi gibi ol biştezarde saçdi ve niçe bin cevâri ve gılman Boğdanî ki müşahideleri sermâye-ı' iş ve cavdanı idi. Mücâhidler eline girdi ve iki ay 'ali et-tevali Boğdan vilâyetini garetden halı olmıyub enva'i ganaim
p. 205 v. (c. 207 I) ile muğtenim oldılar nüvvâb-i kâmiyâb eline // giren mestur ve devâbb şöyle bihesab idi ki sahralara sığmazdı. Ve vilâyetine Boğdanyie eldöküb 'asâkir-i sultanyye olıcak dar-us-sultanet Edirne savbına 'alef-i 'inân buyuruldu ve bu seferde Eflâk beyi 'askeri ile hidmet etmeğin iltifât padişahî ile behermende ve 'inayât şehinşâhî ile serbülen olmuşidi. Ve ganaim Boğdaniye'den ana dahi halına münâsib nesneler i'ta buyurulub ol kişverde bulunan hınızır sürüleri cümle-i Eflâka dökdi (değdi).

Epopeea campaniei în Moldova a padişahului cel drept

După expediţia făcută, cu voia lui Allah ⟨asupra lui Uzun Hasan⟩, spre a uni ⟨cu imperiul⟩ ţările din împrejurimi, a fost nevoie de a împărţi şi a trimite oşti ⟨împotriva lor⟩. De aceea şi beylerbeyul de Rumelia, Hadım [2] Suleiman paşa, a fost trimis la Scodra albaneză, dar ⟨acesta⟩, mulţumindu-se numai să ia pradă fără socoteală, s-a întors la Poarta împărăţiei.

În acel timp s-a făcut arz ⟨la Poartă⟩ că domnul Moldovei [3] răsculîndu-se, s-a dedat la agresiuni peste măsură. De aceea s-a dat firman ca Suleiman paşa să meargă cu gloata sa asupra Moldovei, să-i pricinuiască pagube şi să o supuie. Suleiman paşa, la rîndul său, îndată ce a ajuns la Dunăre, a trecut în partea Ţării Româneşti [4]. Deoarece duşmanul dispăruse, ⟨turcii⟩ au început să prade oraşele, tîrgurile şi satele; apoi, intrînd ⟨mai adînc⟩ în ţara Moldovei s-au oprit ⟨într-un loc⟩ şi s-au întărit ⟨acolo⟩. Dar acela [5] s-a năpustit şi a dat atac asupra acelui loc. Oastea ⟨turcă⟩ venise obosită din ţara arnăuţilor [6], din care pricină cel mai mulţi şi-au găsit moartea de erou-martir şi mulţi au dispărut ⟨în partea locului⟩. În faţa acestui hal, Hadım ⟨Suleiman⟩ paşa căindu-se *(nadim)*, a scăpat în acest chip de prăpastia pierii. Atunci cînd această veste întunecată a fost înfăţişată cu jale ⟨la Poartă⟩ în primăvara anului opt sute optezeci şi unu [7] a fost nevoie ca zeul împărătesc să fie ⟨îndreptat⟩ spre partea Moldovei. ⟨De aceea⟩, oştile au pornit asupra Moldovei. Iar galerele transportînd zahere'le [8] pe Marea ⟨Neagră⟩ şi pe Dunăre, au pregătit în mod desăvîrşit cele necesare oştirii. Atunci cînd domnul Moldovei a fost înştiinţat de mînia padişahului, a dat foc holdelor şi semănăturilor sale, de nu a mai rămas nici urmă de fîneţe şi de recoltă. Dacă şahul cuceritor de ţări nu ar fi luat

---

[1] În dicţionare mai noi *nefais*.

[2] Numit şi *Hadîmb'bul*, adică „eunucul", *hadim* textual înseamnă „slujitor" sau „servitor" (tc. *hademe*).

[3] Ştefan cel Mare.

[4] După părerea, posibil justă, a unor istorici cunoscuţi ca C. A. Stoide, trecerea Dunării la Oblucița (din sudul Moldovei) s-a făcut prin Dobrogea, pe podul de la Isaccea.

[5] Ştefan Vodă.

[6] R. P. Albania de astăzi.

[7] Anul 881— 26 aprilie 1476—14 aprilie 1477.

[8] Merinde şi provizii; credem că vasele au adus şi arme pentru luptă.

măsuri chibzuite pentru cazul în care nu ar fi venit corăbiile ⟨cu provizii⟩ la Dunăre, cea mai mare parte a oastei ar fi pierit, desigur, lihnită de foame și de sete. De asemenea, ar fi murit și animalele lor de povară. Acesta ⟨domnul Moldovei⟩, cărînd bogățiile țării prin hățișuri, și-a scos vitele în locuri stîncoase și prăpăstioase și intrînd într-un ascunziș păduros, a dispărut înlăuntru cu gloata sa de umili și cu animalele. Ascunzișul era așa de bun încît nu apărea ⟨nicăieri⟩ nicio urmă. Din întîmplare, prin grația lui Allah, călăuza despărțindu-se [1] de pe drumul pe care îl știa, nimeri în partea opusă. Mîniat ⟨padișahul⟩ a dat îndată firman pentru uciderea sa. Dar în acest moment s-a întors un om din avangarda oastei, care, făcînd 'arz despre apariția și prezența ghiaurilor în pădure, l-a scăpat pe acesta ⟨călăuza⟩ din ghiarele vulturului împărătesc. Alegînd oșteni pentru iscodire i-au trimis înainte; ⟨aceștia⟩ au văzut că mistreții de moldoveni, pătrunzînd în pădure au astupat intrarea cu trunchiuri mari de copaci și că au săpat șanțuri adînci, legînd drumurile și potecile de intrare ⟨în pădure⟩ cu spini și mărăcini. Apoi ⟨moldovenii⟩ așezaseră tunuri așa încît să-i răpună fără milă pe cei care apăreau în fața lor. Întorcîndu-se iscoadele și făcînd 'arz despre ceea ce au văzut ⟨în pădure⟩, steagul islamului s-a îndreptat asupra acelei adunături de umili. Marele șah, la rîndul său, aranjîndu-și spahiii și împresurînd acel ascunziș al ghiaurilor, a început atunci o luptă înverșunată cu tunurile și puștile. Ghiaurii cei umili au făcut să se cutremure pămîntul. Tunurile lor care trăgeau mereu, fiind ⟨prea⟩ aproape de oastea islamului iar ei ⟨moldovenii⟩ aflîndu-se într-un loc rîpos, ghiulelele tunurilor ⟨moldovenești⟩ treceau ca efortul ipocriziei sofiilor [2] pe deasupra gaziilor, și nu provocau nici o pagubă, ci cădeau în deșert, ca niște lănci aruncate în nisip. Iar ghiulelele împroșcate din partea gaziilor, care veniseră în același timp pînă la ținta firului lor de tragere, nimereau peste harabalele de tunuri [3] ale ghiaurilor, și nici una n-a căzut pe pămînt pustiu. Dar, intrarea ⟨în pădure⟩ fiind astupată nici unul ⟨din turci⟩ n-a cutezat să înainteze. Vitejii ieniceri care, de obicei își întindeau piepturile ca pe niște scuturi în fața tunurilor și puștilor, de această dată aruncîndu-se ⟨de teamă⟩ cu fețele la pămînt, nu și-au arătat vrednicia. La această dată agă de ieniceri era Mehmed aga din Trapezunt, cel care, pe timpul sultanului Baiazid ⟨II⟩ a fugit la Gem sultan [4] și, a fost apoi ucis de oastea de Rum (Anatolia) la Ankara, iar capul său a fost trimis la curtea sultanului Bayezid. Atunci cînd sultanul ⟨Mehmed⟩ gaziul a văzut frica ienicerilor, adresîndu-se aga'lei lor, i-a zis mustrîndu-l: „Ce lucru ciudat fac acești băiețandri, oare așa se poartă cei care încing brîul vitejiei?“ Și apoi, luînd în mîinile sale binecuvîntate scutul, și-a repezit calul înainte. De asemenea și oastea de Poartă, atacînd dintr-o parte, nu s-a ⟨mai⟩ despărțit de scara împărătească [5]. Iar ienicerii, înroșindu-se de fapta lor, au făcut tot ce era cu putință spre a-și înlătura rușinea. Spahiii de

[1] În text *ayrilub*, în alte cronici *tersi dönüb* — „rătăcindu-se“ ceea ce este mai corect

[2] *Sofi* sau *sufi* (grec), categorie de derviși mistici, panteiști, care duceau o viață contemplativă; fanatic.

[3] *Chesoane* în terminologia militară modernă.

[4] Prinţul Gem, fiul lui Mehmed al II-lea care între anii 1481—1482 s-a luptat în Anatolia cu fratele său Bayazid al II-lea pentru domnie (Cf. V. Mutafčieva, *Cazul Djem*, trad. prof. Constantin Velichi București, 1972, 414 p.)

[5] Expresia *Rikâb-i humayun* — „picioarele tronului“., în traducere mai liberă „suita împărătească“.

Rumelia și Anatolia cînd au văzut strădania padișahului, întinzîndu-și piepturile în fața tunurilor și puștilor ⟨moldovenești⟩, s-au scurs ca un torent clocotitor ⟨spre tabăra moldoveană⟩ și astfel s-au pus pe capul harabalelor ghiaure. Bătălia a început în zori de zi și a ținut încăierarea și învălmășeala pînă pe timpul dintre cele două rugăciuni. Dar, în cele din urmă, victoria surîzînd oastei islamice, cei mai mulți dintre moldoveni nu au scăpat de ascuțișul săbiilor, a căror hrană au devenit. Restul dintre cei umili, care au supraviețuit salvîndu-se de sabie, nescăpînd din mîna luptătorilor pentru islam, au fost păstrați zălog pentru familiile lor. Luptătorii ⟨turci⟩ au distrus pe ghiauri în așa hal, încît din capetele lor au făcut multe minarete. Dar și mulți „viteji" și-au aflat moartea de eroi-martiri *(șehid)* și din sîngele lor scurs s-a umplut paradisul cu ⟨rîuri⟩ trandafirii. Atunci cînd s-a întunecat fața și norocul moldovenilor, acela care era serdarul lor, împreună cu cîțiva umili, ieșind dintr-un colț al ascunzișului întărit, a fugit într-un loc muntos [1], Și acea țară înflorită a împrăștiat, ca apa tămăduirii, lucruri și mărfuri minunate, și au fost luate multe mii de robi și roabe moldovenești drept mărturii veșnice ⟨ale vitejiei turcilor⟩, spre plăcerea și desfătarea lor. ⟨Toate⟩ au încăput în mîna luptătorilor pentru islam și timp de două luni au tot jefuit vilaietul Moldova, îmbogățindu-se cu tot felul de prăzi. Lucrurile și vitele care ajungeau în miinile judecătorilor *(nüvvab)* [2] norocoși erau așa de numeroase, încît nu încăpeau în cîmpii. După ce oastea împărătească a făcut tot ce a poftit în țara Moldova, s-a poruncit ca să se îndrepte spre Andrianopole *(Edirne)*, ⟨vechea⟩ capitală a împărăției.

În această campanie, deoarece și domnul Țării Românești [3] slujise cu oastea sa, a fost onorat și cinstit cu înalte favoruri împărătești. Și din prăzile din Moldova i-au fost date și acestuia, potrivit cu rangul său. Astfel, toate turmele de porci care au fost găsite în acea țară au fost dăruite valahului ...

---

[1] În alte izvoare în Polonia sau în altă parte.

[2] *Nüvvab* pl. din naib (arab), ajutor de judecător turc zis cadiu *(kadi)*, intrat și în rom.; substituit.

[3] Basarab (cel Bătrîn) — Laiotă.

Arh. St. Buc., microfilme (Turcia), rola 73, cadrele 1—620. Mss. original, se află la Biblioteca Nuru'Osmaniyye din Istanbul nr. 3106-II + 610 fol.

Hasan-Beyzade Ahmed a scris *Tevarih-i al-i 'Osman (Cronicile dinastiei otomane)* sub domnia sultanului Murad al IV-lea, începînd de la selgiucii din Anatolia și fondarea Imperiului otoman și aducînd descrierea evenimentelor pînă în timpul său. Ca izvoare de bază, pentru vremuri apuse, a avut cronicile lui Idris Bitlisi (1502),, Hogea Sa' deddin efendi, precum și alte surse importante.

Fragmentul reprodus aici este transcris în alfabet latin după mss. microfilmat aflat la Arhivele din București, cadrele 205 I — 207 II.

(M. GUBOGLU)

ربیع الاول اینك دوردنجی كوننده قره
بغدان عسكر ایله جنك ایدوب قره بغدن
منهزم اولوب كندوسی قچوب ولایتن یغما
وتالان ایدوب اندن دونوب كلوب قیش كونی
ایدی سلطان محمد تكرار سفر ایدوب واروب
موره صویی اوزرنده اونكروس یاپدوغی
حصاری فتح ایدوب ویاقوب یقدی بعده ماه
رمضانك اون بشنده سلطان محمد كلوب
قسطنطنیه ده قرار ایلدی سنه سكز یوز
سكسن بر تاریخنده ایدی بعده سلطان
محمد یكی سرای چوره سنده كرمه حصار یاپدردی
وبعده بكلربكی سلیمان پاشایی موره یه كوندر
دی راست كلمدی سنه سكز یوز سكسن
ایكی بعده سلطان محمد تكرار اسكندریه اوزرینه
واروب عظیم جنك اولوب چوق ادم هلاك
اولوب آخر النیه بار اوزرندن كچوب صكره
اوزرنه حواله قیوب عاقبت كافرلری اولوب

9. Fragment din *Cronica dinastiei osmane*

68 1476, iulie 20

Fragment din Cronica dinastiei osmane [1] *în care se descrie pe scurt campania din Moldova.*

... Ve badehu sultan Mehmed Kara Boğdana sefer idüb ve etraf'aleme nâmeler perâkende idüb çeri cem'idüb varub rebi'ül-evvel ayının dördüncü gününde Kara Boğdan'askerile cenk idüb Kara Boğdan münhezim olub kendüsü kaçub valâyetini yağma va talân idüb anden dönüb gelüb kış günü idi sultan Mehmed tekrar sefer idüb varub Morava suyu üzerinde Ungürüs yapduğu hisarı feth idüb ve yakub yıkdi ... (Ramazan ayının onbeşinde hicretin 881-inde sultan Mehmet gelüp Kostantiniyye'de karar eyledi).

Şi apoi sultanul Mehmed ⟨II⟩, făcînd expediţie în Moldova a trimis în toate părţile scrisori şi a adunat oşti. Şi ajungînd ⟨acolo⟩ în a patra zi a lunei rebi'ül-evvel ⟨881⟩ [2], s-a războit cu oastea Moldovei. Moldoveanul [3] fiind învins, a fugit, iar ţara sa a fost prădată şi devastată. Cînd s-a întors de acolo era timp de iarnă. Sultanul Mehmed a pornit iarăşi în expediţie, a cucerit, a dărîmat şi a incendiat fortăreaţa pe care o făcuse ungurul pe apa Morava. Apoi, la 15 al lunii ramazan 881 [4], sultanul Mehmed a venit şi s-a aşezat la Constantinopol ...

---

[1] Această cronică, socotită iniţial anonimă, a fost atribuită de Fehmi Edhem Karatay cronicarului Mehmed Şevki ben Mehmed (cf. *T.K.S.M. Kütüphanesi Türkçe yazmalar Kataloğu*, Istanbul 1961, vol. I, p. 221—222, nr. 677). După părerea noastră, nu este exclus ca Mehmed Şevki ben Mehmed să fi fost copistul manuscrisului.
[2] 27 iunie 1476 (recte 20 iulie)
[3] Ştefan cel Mare
[4] 1 ianuarie 1477.

Arh. St. Buc. microfilme (Turcia), rola 66, cadrele 642—777. Originalul se află în Biblioteca Topkapı Sarayi Müzesi Istanbul, fond Revan 1.100, 139 fol., sub titlul *Tarih-i al-i 'Osman (Cronica dinastiei osmane)*, în scris neshi. Aici, textul redat după microfilmul aflat la Arhivele din Bucureşti, cadrul 732 I (87 v).

(M. GUBOGLU)

69 1476, iulie 26

Fragment din Kemal Paşa-Zade [1] Cronicile Casei otomane, *cuprinzînd descrierea campaniei în Moldova.*

Sultani cihânkeşayi livayi gazayi refi'idüb leşgeri kişversitanla kara-Boğdan diyarina gitdiğini ol bedkerdârya'inadin darül-mülkünü harabi biyân kılub şol şevketi rehgüzâr cihaddan def'etdiğini biyân ile sabıka

قورتولابلاني قورتولدي باقيسي نارلارزارله دونوشوب حرق
اولدي، اول بدكردارلرك اون دمبري خلاص بولميوب كمي
دريا طوتولدي كمي نوك سفينه وجودي سودي بحر حرب اكنيده
كرداب كيره داره دوشوب غرق اولدي، كيشن جاجدين
منكسور ومقهور جيش مجاهدين مظفر ومنصور اولوب،
غنايم تازه ومغانم بي اندازه ايله غازيلر مسرور اولوب
مالقوچ اوغلي بالي بك قاهر وظافر غالب وسالب، غانم و
سالم طوتونالكهدي كلدي مقامنه كتدي، بونجه يوزباشند صوآن
ده موتله نحوستا قدريجه ركا وكسغور بناهه كوندرب خبر ظفري
اعلام اتدي، صوامشيده اظهار رسم اعتبار ايدنده لاورلره كه بو
لراشقياري تربيت اولونمدي خلعتلر ويرلوب حشمتلر
اولدي، مذكور بالي بك سنجاقي اوزرنه الاجه حصار سنجاغي
ضميمه اولوب جلدي ويولدي كوركلكي رعايتلر اولدي
سلطان جهانكشاي لواي غزا ايله فتح ايجب كلكنفوستان قاره بغدان ديارنه
اول بدكه دريمه غناوكي دار الملكني خرابه سيابه قلوب سنوك شوكتني رهكدار جهاددن
سابقا بيان اولوندي اوزرنه قره بغدان ديار نوك شهرياري
حضرت پادشاه خلافت پناهه مخالفت ايدوب عصيان اوزره
نا اصرار اتمشدي، صوكره بكلربكي سليمان پاشاي روم ايلي
لشكريله اوزرنه وارد قده هزيمت ايدوب جنكله كيرن اسيرلرك سني
سننده جراءت ايدوب آثار طغيانن اظهار اتمشدي، بهجت توكي
قرنجانده غنادي بعدما لي ، اينده اورن اينك نولد هالي ،

كتندكمي دفع اندكني بابالي

مذكوربه

10. Fragment din Kemal Paşa-Zade. *Cronicile Casei otomane.*

مذكور بدفعالك ایدکی افعال شنیعه چون سلطان كامرانك

انتقامنه که زین تختگاه و آرایش کلاه هدی موجب شنیئن او

لمشدی، خلعت سلطنتنوکه دامانندن اول غبار عاری و

زنگ ننکی کدر ریکرها خاقان ضرغام ارغامنك ذمت همت عالی نهمتنه فرض

عین اولمشدی، لاجرم سلطان عالم اول بدفرجامدن اهتل

اسمك اشتقامن اخذ اقدام ایلدی، بعد ان اقلیمه سفوقیری

تصمیم ایتدکلرلن دیوانه خبر و یرب خاص و عامه اعلام ایلدیکی

لشکر جرار نصرت شعارک احضارنه فرمان واجب الاذ

عان صادر اولدی، اناطولی و روم ایلی ولایتلرینوك عساکر فو

خنده ماثری حاضر اولدیه

نظم

لشکری که از ظفر لشکر کش و نصرت یزک، نه یقینی پر طول و عرض

ازسنان نیزه هاشان در خطر روی سماک، ورلورنو فعل اسبان رخش

مجدنوك سکزنجی سنه سنده ماه ذی القعده ننوك بکرمی سندکیها

آسمان بارکاه مستقر سریر کردون نظیر بیزدن کوچ ایتدکیه خیل

وسپاهك پیاده وسواری نجوم واشجار کبی صحرایه خروج

ایدب ذم نیزه ثرایه انذی قبه بارکاه ثریایه عروج ایتدی، اول

لشکر جرار خیل سیل رفتار خصم بد کردارک دیارینه طوغرو

یوردیلر، اشجار شمر انوار کبی قزل اوتاق لرو آق چادرلره

چاپولر بورن یوردیلر. سلطان بر وبحرك فرمان قدر توا

نیله دریا یوریندن ذخی کوه شکوه کشتیلر کتدی، ازوق دن

ویراق دن احمال اثقالی که فرودن کمیسنده مشقت واردی طونه

شکی: سمک

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

معبرینه ایلتدی، چون اردوی هامون نورد ولرد ون گرد ور
دی طونه کناره ایردی، مخیم مکرم سلطان جهان اول طرف
لره شرف ویردی، لب جویبار آل بیرقلرد گلگون بهار گبی
سراسر لاله زار اولدی، سرو نوبهار و ارغوان پر ازهار گبی
باشی قزل سنجقلرده اول کنار طولدی، ایرکندن گمیلر احضار
اولنمشدی اول نهر بحر کرداری وارد قدر یکی فی الحال عبور ایتدی
لر، کوه گران ماننده کشتیلرده اول گروه گران آب روان
اوزرندن باد دمان مثال مرور ایتدیلر، نظم ترکی لمؤلفه
صودن گچدی چون فیل اشتر شمار، یری نارا اولوب دشمن خاکسار،
یقین بلدی کم خسرو بحر و بر، ایدیسر دیارینی زیر و زبر،
ولی کنده اول بدنهاد کی اقدام اقدامیجانه قادردن متزلزل
اولیوب مقام عناده طورب ساق اجتهادی تشمیر ایتدی،
ایلن کونن کوچوب رهگذارلری دشوار دره لره صربگوهسار
لره گچوب کندوسی ضرب وحربه تیار خدم وحشمیله برکناره ایرلق
تدبیر ایتدی، چون لشکر جرار آغاز تکرهوادغر ونجار گبی
ایردیلر برکنارندن اول ولایته گیردیلر، نار انتصارله کوره
کبری داری حرق ایدب سیلاب غارتله اوغردقلری دیاری
غرقه ویردیلر، یاغیی استیوب برنیچه گون گزدیلر اول طاغی باغی
غیبی هر قاندهسه سزدیلر آردیلر، باغی و راغی طولاشوب
دشت و دری کشت ایتدیلر دره لره اغزن آره بوستانلری باشین
طاردیلر، نته که استندیکی بولمدیلر مکانلرنی معلوم اولنمدی،

ق

فرق گون مقداری اول دیارك ایچنه كیردكلری كنتلری رود

بارلرندن و كوهسارلرندن عبور و مرور ایتدیلر عزیم بدلكا

نوكرا و لسا قلیم قدیم یورد یدی بونلر یاد ارصلانلر دی

كندوسی یر قورد یدی نجستس ایدب حصمك قوناقلرن

بلوردیه آكه گورن قچاقلرنه ترارك قلوردی جیش ظفر

كیش خروش و جوشنده هر نه طوشه طوغرلوسه اول تبد

اندیش كندوی پر طرفده خی ابرازدی اردوی همایون دن

دشت و هامونه پراكنده اولوب تراشه كیدن آزاد و بنده فر

صنت بولدقجه قیراردی تند و باه حیده باز كبی اول كمراه روسیا

هكاشی تجبیرلادن قاچوب ابراز تیدیه ارض بعد انكه طول

و عرضنده بوشیلری كزدرب یوروم مدن عرضی یورتب تجبیر

اتمیدیكی امالر قاچاهده قورتولمدی اول صیاد ترك الندن خلا ص

بولمدیه زنجیر تعذیب بای تدبیرن عاجلیوب دست قضا

دامن كبرا ولدیسه دام حوادث ایام ده چوك قوش كبی ایلیكی ایاغنه طونو لری

عسكر ظفر رهبر اسلام انجام نصرت انجام لشكر كفار پیر كرد ارنكبت

كیش خصم بد اندیشی تیر تدمیره نشانه اولوب او بد كانلركه كان كبی بلدیرلر بوكولب سوفار واراغلرن

بوسیكه كی عروس جلوه كر آسمان ظلمانی سحاب دن نقاب طوتمشدی

مرآت كائنات نمای آفتاب علمكسیوزی هوای غمناك ضبابده طوتمشدی

قالدرمشیدی گوكل یوزنه چتری سحاب

ایلدمشیدی بیره سراپرده كی ضباب

لشكر جرار بادرفتار چكلوب كیدركن كبرا اوز قولا و زاولدینه

و رجامند متقابل و متعابل ولدعینی

دوشوب ارشاد ایدرکن، تاب آفتابه حجاب ضباب حایل
اولماغین تعیین جهت ایتمک قابل اولماز قطعا و زیول آزدی، اطراف
وجوانب کورنمدیکی سببدن مقصد نه جانب ایدوکن فرق ایده
مزغول کبی سرکردان کزر، حمان کمان وجه یقینه حجاب اولور طو
بق صوابدن ایراق دوشوب قوناق یولی قور غیری یوله
کیدر، اما تحقیقه نظر ایدجک یول آزمز بلکه رفیق توفیق رهبر
اولوب آنی مراد مراده ارشاد ایدر، نظم برآندیشی جیش ضلا
لت کیتیه برصوب سلطانده کندیی پنهان ایتمکین ناکهان کوره
دوشدیلر، اول لشکر بی تجیر قورقوسندن بر بره برده سیکوب
طورکن بوشیرلر آکسوزن اوزرن اوره دوشدیلر، مکرکه اول
متهورک جان ناسپاسنه رعب وهراس طولوب لشکر
منصوره اوشنوب جوف خالیسی خوفدن مالی اولوب،
اول دریای جهان بیمانکه طوفان نوحدن نشان ویردی
طاغ باشنه یین کبی چقوب دره لردن سیل کبی کیرردیه، کنعانی
طرفنا قرب یولیدن ایرلک فکر ایدرکن ساوی الی جبل یعصمنی
ی من الماء دیرکن، اول لشکر اهک قولاغنه نالماه صدای کره نای کید
کوشش هوشنه لا عاصم الیوم من امر الله خبرن ویردی، بیت فار
همه دلشده کوس زرین درای، همه تن دهانا ز فغان کره نای
ع اول بدکردار کوردی که فراره مجال قالمدی ناچار اولوب
جدالده قتاله اقدام ایدوب طورشدی، جان آجیسی حرکة
المذبوح اظهار ایدوب وار قوتن وجلادتن بازودی جرأته کتوروب

اورشدیلر

اوروشدیلر بر طار دره‌ده شوار یره که بغدان دیارینه اول
قلعه حصین کیکین بوغدی جنکلستانه ارقه‌سن ویروب طوعد
دیلر یاننده اولان مرد نبرد که یکرمی بیك مقداری واردی جمله
سن یایان ایدب درنك یاتن بکدب هجوم بزمی قوردیلر نه قدر
بوش آتش وار بر بره جاتوب اوتلارکلا آلاینوب اردکی شنده
ایلدیلر بر بچه یوز طوب عربه‌لرینقارشوسنه دزب اول
دیوار استوارده الاینی سد ایلدیلر چون شهریار کامکار و
دشمن شکاره خصم الکیردی دیو خبر وردیلر بو بیوردی
روم ایلی بکلربکیسی اناطولی بکلربکیسی اوزرنه وردیلر نظم
ترکی ضصمک اوستنه یوریدیلر فوج فوج نجه جوشانکیبی اولدیلر
لمؤلفه طولدی میدان زمین مرد نبرد اولدی پرکرد آسمان تیز کرد
ایکی طرفدن نفیر صور صفیر دار و کیر اوروب کوس
رعدخروش حرب چالندی بازار کارزار قورولوب دلال
اجل الندن قبای بقا یوق بهایه آلندی بهادرلر نار کارزارده کرم
اولوب برق تابدار کبی ال تیغ آبدار اوردیلر یاتکی قلیج
لر یناراودکبی کندولری قلب صلب کفار خاکه اوردیلر
جیش بدکیش دخی بون ترک اوزرینه طوب تفنك و شفنی طولو کبی صاچدی
حیوب اوق و زنبرکی یاغمور کبی یاغدردیلر سیلان تابدارده هوا
وغای پرشرار ایدب جنك اودینوك دود دخون آلودن چرخ کرد
جا اینه آغدردیلر جیش اسلام مهر بجه که هجوم ایتدی ترکیش بدر فو
مك آلاین بوزب یرندن ایره مادیلر اقدام و اهتمام لرینه قصود

وفتور بولمدي امّا اول متهورلرك عربه لرندن ايچرو كيرهمدي
لرينك سردارلري وسپهسالارلري حضرت خداوندكاره خبر ارسال
ايدوب اول حالي اعلام ايتديلر حضرت شهريار كامياب دخي
رزم اولان جانه سپارده اولور لرك حضورنه استدعا ايدوب ايتديلر
بيت فارسي
بجز صرصر باد پايان شاه
كس اين كرد را بر نمدارد نه راه
پادشاه ظفر پناه اول ضرورت اولدقده يايانده اولان لشكر
جرار نصرت شعاره بويوردي يوردي لر كه دريايي موج زن كيبي
پولاد جوشنده روي زميني طوتوب شمشير آبدار وسنان تابدار
ايله كوكي بورديلر يكيچري آق دكز كيبي جوش ايتدي محمود
شنده دشمن اوزرينه آقدي كيتديلر هيچ عاصف قهر قاطف كيبي
كيمه دار واير ديلر وارديلر دم باد حمله ايله نار كارزار تاب
دي لركا فر بونلري طوبه تفنكه طوتدي بونلر كافري اوقه
وزنبركه طوتدي طوب اوتنوك ياكلمسيله تنور كيرو دار كرم او
لوب هواي وغا پرتاب اولدي مرغ تير تيز رفتارك هوا
ده اوچاركن ريشي اوتولوب شمشيرلرك يانكي يوز لر اولدي
شهريار كامكارك خدمتكارلري پياده سنوك وسوار نوك هاي نا
سپارلري طوبه تفنكه باقميوب يوريدي لر واردي لر دشمنله
بولوشدي لر عربه لرا يچنه قويولوب كافرله صلح صاچه اولو
يولو شدي لر
بيت فارسي
همي موي در موي آويخت مرد چو موي كه در يكدكر پيچ كرد

مجب

عكبار

غبار منار غمام كبي آسمانه آغدي، سهام پرتاب اول سحاب
دن باران كبي ياغدي، قان سيلابلري روان اولوب جوي سما
پرخون اولدي، اول قانلو كنعار نزدن روي هوا الكلون اولدي،
مغفرلر دهان غنچه كبي قان طولوب، سپرلر سينه گل كبي پاره پا
ره اولوب، شمشيرلر نرگس ابتر كبي پرلري دوكلدي، گران
سر عمودلر گل بنفشه تر كبي بيلي بوكلدي، صرصر برك ريز باغ حيات
يعني آهنين گرزلر كه كوه البرزه طوقونسه كاه كبي صرصردي بزم
ايچنده پچه كله لر كاسه كه باده غرور ايله طولمشدي بوشالدي سر گرا ستوره
اولدي، تيغ يعني كه برق ميغ اجل، تير تيز آهنگ كه سازنده
جنگ پنواسن كوش ايدب گرم اولوب مبارزلر الندن كه مجلس كار
زارك ساقيلريدر شراب خوننابي نوش ايدب بي هوش اولوب ديوا
نه لر كبي صو يوندي عريان اولدي، اول صحبتك گرميتندن لا و
بالي سرخوشلر كبي بوزدغان باشني قبه قليج يلنياق اولوب يو
ك يردي، ايكي سي خي بدخوي عربده جوي لردي كه اول كوردكلو
كله سنه يومرق بوا يردكلونكا كه سنه سنده اورردي، نظم تركي يونلو
شمار شكم اورردي كوز يومرق، يومروب اچوردي اغزينه اخيي قه
نا كسنه قليج دن سينه يوردي، اولوردي رنگ روي لاجوردي
كندي آهنگ جنگ گرم اولوب نار كارزار شويله دوتشدي كه لشكر
بي شمار اختر ناهيد و سياره مضمار چرخ دوار آراسته اولدلر،
س مواكب كواكب سپر ماه و تير هلال و سنان شهاب و كمان قو
قزح و تيغ شعاع آفتاب ايله پيراسته اولدلر، نه كوش سپهر پيره

حالده اول صواشن مثالی جدال وقتال ماشتمشدی، اول چشم
مهر منیر بر روزگارده اول اوغراشن نظیری دار وگیر تماشا
ل ایتمشدی، جمعه کونی وقت ظهردن که حقیقتده هنگام زوا
آفتاب بی تاب عمر اعدایدی مقابله اولوب مقاتله ابتدا او
اقدام تامل لوندی، اول بدفرجاملر اولوم هاری اولوب باش آچدی
م لر صواشه کیرشدیلر لشکر اسلامده قیرشدیلر الحاصل که آفتا
ابهر شدی کون طولوندی، هنگام شامده کنار مضمار آسمان بهم
خون اولدیغنده شمس قانیله بیرامن میدان شفق کون اولدی،
پای ثبات کفار بیقرار اولوب جای جدالده هوای قتال اوزه
د ره رای فراری اختیار ایتدیلر، جیش غزاة اول کیجه بغایتده
د کیمده بیروین کردار مجتمع اولان الا بن بنات النعش وار تار و ما
ایتدیلر، خیل کفاری که خنك اقتداردن پیاده قالمشلردی غازیلر
سوروب قیردیلر که یادیلر بیابانلره مرده مرده سید طولدی، پای
بی دست و دست بی پا صحرالر یوزن سراسر طوتوب روی لغت
و پشته هامون کشته لر پشته سندن هم سر چرخ گردون اولدی،
نظم فارسی سراسر شد روی صحرای کین
زبس نقش بیجان چو دریای چین،،
بهر سو ز آواز زاغ کا ن ،،
شتابان شده کرکسان ز آسمان،،
کفاره خاکساره شمشیر آبدار ایله نار گرمیتن سوسیو ندرب یکن اسیر
ایدوب کیمن قیردیلر، فرقه شیاطین بی دینی الذین یکذبون بیوم
الدين

الدبن سيلاب غارتله غرقه ورديلر، قاره بغدان بكي

استبان ونيوده خواصندن برقاچ سواريله قاچوب تنكناي

داروكيردن خلاص بولدي، اما سائر سردارلري بيله سپاه

لاري شكارگاه كارزارده صيد اولوب قيد اسارته كرفتار

اولدي، بيت تركي لمؤلفه

بغري بريان وكوزلري كريان، قاچدي اولوب يوزي قره بغدان

رايت ضلالت آييني وطبلخانه سي كه آلت هنگامه فضا ضيقي

آلندي، اسباب حربي وآلات ضربي تاراج اولوب اردوسي

چاروب غارت چالندي، اوغراشي يري قرلن كافرلرك قو

ماشيله برزارستانه دونمشدي، صواش ميدان آدم باشيله

كلكلري بيتمش بستانه دونمشدي، نظم فارسي

چو شد آخر روز شب راهجوم، درخشيد جوشن زخيل نجوم

مه رايت شاه مغرب نمود، فلك از ميان تيغ زرين كشود

حضرت صاحب قران عنان كستوستانى ميدان يربندن مخيم

مكرمه دوندروب قوناغنه واردى اوتاغنده آرام ايتدي، خيل

جرار دشمن شكاره دستور اولدي ستاره سياره كبي بردم قرا

ايميوب خصم مقهوري صباحه دك اول اوالرده قواكتدي، اول

مخذول بدفرجام الكيرمدي غول كبي يولي قويوب جنكلستانه

دوشمشدي، خنك آسمان همعنان اولوب خيل باد رفتارن ابلق

ايامله قوشمشدي، هجرت حضرت رسالت منزلتوك سكز

يوز سكسن برنده رابع ربيع ثانيده ختم بالخير والاماني لشكر بغدان

وبرک و بار غنیمت صاحبلری

باصلدی، فصل بهار فضل پروردلرک آثار احسان بی نهایتیله
گلستان نصرت سرسبز اولوب غلبه ظفره غنچه فتح آچلدی
یارندسی شهسوار کاملرار اول قوناقده اوتوراق اولوب بوینو
ردی میدان کیرودارده دستاق اولانلکفارنی کتوردیلر
بیری سکز بیک مقداری پولاد نهاد پرعناد خریاد بدکرداری مرده
عفاریت کبی زنجیرله عرضگاه سیاسته ینوردیلر سلطان مظفر
فیروز خاقان سکندر مهر کبی کرسی زرینه جلوس اوسنده سپهر
برابر سایبان قوردردی اول بدفرجام ترکلرهمان انتقام رقا
بلرنی قراب ایتدب قارشوسنده بوینون اوردردی بیت فارسی
روی صحرا همه گلگون شده از خون عدو
شسته شمشیر بخون جگر دشمن رو
چون سلطان جهانگیر مذکور کشورک بکلرنی مقهور ایدب آب
شمشیرله اول سرکشلرک آتشنی سوندردی، لشکر جرار بحر
دارلری طرف طرف اقینه کوندروب نار الغارلر اول دیاری تکرار
یاقوب کویوندردی، دشت و کوهسار قومادی لرکشت
ایدب خنک باد رفتارلر خیل آتش کردار سیل وار آقدیلر
اول دیاری قابره بیر ایدب سنجاق و دیدکلری شهری که دار الملکی
بغدان در غارت ایدب یاقدیلر، بر نیجه پاره معمور شهری دخی
نهب و ضونده منهدم ایدب دارلوندرن آثار عماری دوراندیلر
قرا قالدی یاندی قرالقلری اولدی اول منبع آب طغیان ده مجمع
ارباب عصیان قومادیلر طاغتدیلر، صاعقه جهان سوز

شمشیر

شمشیر ستمهر بار کشورگیرلرندن ملک دشمن بهر کرد اریلندیکی سلطا ن

قاره یبیر اولدی، بارقهٔ علم افروز سنان جهان ستانی

نهانلرنده قلعه بار کرهٔ نار و نظیرا ولدی، خیل سیل جوش در

بای جهان پیمالری ارض بغدانوک طول و عرضنی محیط اولوب آلدیغی، ممد

کورلمینوک حصین طوته کنارنده و قاره دکز جوارنده اولان حصار

لری قالدی، اول حصارلرک دخی سایر امصار معطوف او

لاسی جهان عطیهٔ عنان کشورستانه معقود قیلدی، سلطان جها

نوک همت عالی نهمتی اول حوالینوک دخی تسخیرینه گردن پاک افکا شنه

مصروف قیلدی، اما اول اثناده جاسوس ملعوب خبر کتوردی که انکروس

منحوسک قرال بدفعالی سپاه بی کرانله تختنکا هندن کوچ ایلدی،

سمندر اوجنه عزم هزیمت اقبال قلوب اول حوالینوک لشکر

کشورپناهدن خالی قالدوغن بلوب خروج ایلدیکی ذکر اولان

پیام سلطان انامه اعلام اولنجق حصار کفار تسخیرندن دیار سلا

ملک حفظ تدبیری اقدم اولماغن اول عزیمت بینه تاخیر اولوندی،

حضرت پادشاه خلافت دستگاه اول ایله عزیمتی وجه کوروب سپاه

ظفرپناهه رجعت بیوروب لشکر کشورگیرلرده ارالقنه دوندی،

بیت ترکی لمؤلفه

منصور و مؤید و مظفر،

اقبال و ظفر اوکنجه رهبر،

غنیمت مالنه نهایت بیو غدی خلقک کنج آمالی طولشدی، عسا کر

منصور مغانم نامحصورک ضبطندن عاجز اولمشدی، سولیم

لکمی عددی آلتسونک اولی سور فوج فوج صحرالرده موج اوربا، ارد و ی

همایوننک پانچه دشت و هامونی طوتوب سیل کبی آقردی،،
غنایم بیحد ایله چار سوی زمین طولدی ماه و مهر کبی خوب
چهره لر لیذپیر اسیرلر و ارکن خیلدن میل ایلیز غنمکز بقردی،،
...اغ و سلامت بی ملال و ملامت لشکر باد حرکت و آتش هیبت
طونه صوین بر و یه کچوب حضور بولدی،، سلطان غازی یوک
کرشاهباز بلند پرواز سمای غزا ایدی بشارت قدومیله بوم روم
طولدی،، لشکر کشورستان دار الملک ادرنه یه کلوب سلطان وطننه
ایردی گویا که جثه سی جان کنه بدننه کیردی،، کلزار دیار اسلام جسم
مرده کبی پژمرده اولمشکن طراوت تازه و لطافت بی اندازه
ویردی،، بیت فارسیه
دل رفته بود و جان شده منت خدای را،، کان دل بسینه آمد و آن جان بتن رسید،،
خسرو بهرام اقدام هنگام شتاده تکرار سفر ظفر اثر عزمن جزم ایدوب انکروس
منحوسیکا وزرنه کتدکینی قرال بدفعالک طونه کنارنده بنا ایتدیکی حصارلری ضرب
دستیله الوب ایچلرینه سیلاب حربی صالوب خراب ایتدیکنی بیان ایدر
صاحب قران زمان سلطان محمد خان کستور قره بغدانه
عزم ایدیجک،، لشکر جرار ایله اول دیاره واروب استبان ویوده
ایله رزم ایدیجک،، انکروسک قرال منحوسی مجال بولوب
سابقا اشارت اولندیغی وزرنه سپاه بی شمار ایله تختگاهندن
ل طوردی،، طونه کنارنه کلوب سمندره جوارنده اوچ حصار که او
ي اوجکی حافظه سنده آنلره زیاده حاجت واردی بنیاد اوردی
بری صونک بری یقاسنده و بری اوته یقاسنده،، اول بریسی
د دخی طونه ایله موراوه نوک ملتقاسنده،، مذکور حصارلرک دیو

لرف

biyân olunduğu üzerine Kara-Boğdan diyârınun şehiryâri hazreti padişah hilâfeti penâha muhâlefet idüb''ısiyân üzerine ısrâr etmişdi sonra beylerbeyisi Süleyman paşa'yi Rumeli leşgerile üzerine vardıkda hezimet edicek
p. 443 eline giren esirlerin siyâsetine cür'et idüb asar-i tuğiyanın ihzâr etmişdi. Beyt türki „karıncanın kanadi'dır zevâlı anina uran inek neola halı" // Mezkür bedf'alin etdiği iğfâl şeni'e çün sultan Behrâm intikama ki zirâ tahtgâh ve araiş gelecekdi mücibi şeyn olmuşdı hil'at sultanetinün damanından ol gübâr'arı ve renki nenki gidirmek hakan sargam ergâmın zimmete himmete 'ali nimetine faraz'ain olmuşdı lâcürem sultan'alem ol bedfercam'dan ehl' islâmın intikamın almağa ikdâm ve ihtimâm eyledi Boğdan iklimine sefer 'azimetin tasmin etdiyini erkân-i divâne haber virüb has ve'ama i'lâm eyledi leşgeri cerrâr nusret ş'arın ihzârına ferman vacib el'i'zan sadır oldı Anadolu ve Rumeli vilâyetlerinun 'asâkir feruhunde ma'seri hazır oldı Nazım farsî leşgeri ki anda zaffer leşger'keş ve nusret izin ne yakın bir tul ve'arz an sipeh vakıf er sinân nije hâşân der haturdi rui semâk vezgezinde n'al esbân zahmete bedşet simek hicretün sekiz yüz sekseninde mâh zilk'âye'nün yirmi sinde şâhiasman bargâhi müstekarr seriri gerdun nazırından göç etdi hayl ve sipâhin piyâde ve süvâri nücum ve eşcâr gibi sahra'ya huruc idüb dem nize şera'ya indi kubbe-i bargâh sera'ya 'uruc etdi ol leşgeri cerrâr hail seyl reftârla hasım bedkerdârın diyârına doğru yörüdüler eşcâr pür envâr gibi kızıl otaklar ve ak çadırlarla çairlar üzün burdular sultani berr ü bahrin fermani kadir tüvanile derya yüzünden dahi qüh şegüh kiştiler gitfdi azuk'dan ve yarak'dan ahmal eskalı ki kurudan gitmesinde meşâkkat vardı Tuna // m'abe-
p. 444 rine iletdi çun ordui humayun necred ve kerdun gördürdi Tuna kenârına irdi ... mükerremi sultani vihân ol traflara şeref virdi leb cüibâr al bayraklarla kemelü hisâr gibi serâser lâlezâr oldı ser ve nevbehâr ve erguvân pürazhâr gibi yaşlı (başlı) kızıl sancaklarla ol kenâr doldı erkenden gemiler ihzâr olunmuşdı ol nehir bahr-i kerdârı vardıkları gibi fi el-hâl'ubur etdiler kün kirân ,mânendr kiştilerle ol gürüh bi-kerân ab'revân üzerinden ba-düman misâl mürur etdiler Nazım türki nola su'dan geçdi çun hayl ahter şümâr yeri nâr olub düşmen hâksâr yakın bildi kim Hüsrev bahr ü ber adisir diyârını zeyr ve zebr veli genede ol bednihâdın akdam ikdamı câdde-i fesâddan mütezelzel olınub mekam'inadda durub sâk ictihâdî şemşir etdi ilen günün güçürüb rehgüzârları dişvâr derelere sarub gühsârlara geçürüb kendüsü darb ve harba yarâr hadem ve haşmile bir kenâra ayrılmak tedbir etdi çün leşgeri cerrâr gâretgir havadis ruzgâr gibi irdiler bir kenarından ol vilâyete girdiler nâr-i intisarla kürd geldi darı harab idüb silâbi hisâretle oğurdukları diyârı garka virdiler yağıyi isteyüb'dilmece gün gezdiler ol dağı bâ gayiyi herkânde süzdilerse ardılar bağ ve rağı dolaşub deşt ve deri keşt etdiler dereler ağizin arayub daglar başın tardılar nite ki istendi bulunmadı kande lağı m'alum olunmadı //kırk

[1] Numit şi *Ibn Kemal Şemseddin* (m. 1535), este cunoscut ca mare istoriograf şi cărturar, jurist şi om de stat otoman. Sub domnia lui Suleiman Magnificul, începînd din 1525 şi pînă la moarte a fost mare muftiu al musulmanilor. În 1526 participînd la campania împotriva Ungariei, care s-a încheiat cu bătălia de la Mohàcs (aug. 1526), a consacrat acestui eveniment o cronică intitulată *Mohacname*. Opera sa istorică cuprinde 10 volume, fiecare intitulat *Defter*, şi tratează domniile a 10 sultani, începînd de la Osman I pînă la Suleiman I (neîncheiat). Faptele lui Mehmed II „Cuceritorul" se tratează în *Defter*-ul VII, fiind al 7-lea sultan. Cf. M. Guboglu — M. Mehmed, Cronici turceşti vol. I, 191—193.

gün mıkdarı ol diyârın içine girdiler gitdiler rudbârlarından ve gühsârlarından'ubur ve murur etdiler ʿazim bârgâ⟨h⟩nun ol iklim kadım yördide bunlar yad'arslanlarid kendüsü yer kurd didi tecessüs idüb hasmın konakların bilürdi ana göre kaçmakların tedârik kılurdı ceiş zaffer kış huruş ve coşla her ne tuşa doğrulursa ol bed endiş kendü bir tarafa dahi irâdi ordui humayundan deşt ü hamuna perâkende olub taraşa giden azad ve bende-i fer sat buldukça kırardı rubâh hilebâz gibi ol gürüh ruesa hek işi nahcirgâh' dan kaçub izâritmedi arz bahtanin tavil ve 'arazin da du şîrleri gezdirüb yorumdan garazi yorub t'acîz etmedi amma ki kaçmagila kurtulamadi ol sayyâdlarin elinden halas bulamadı zencir kakdirbai tedbirin baglayub dest kaza dâmengir oldı dâme havadis eyyâam de çök kuş gibi iki ayagından tutuldı *'Askeri zaffer rehber ilsâm nusret encâm leşger küfâr bedkerdâr nikbet fercamla mukabil ve mukatil beyân ile* kış hasım bedendiş tîr temire nişân olub ol bedkemânlarin kemân gibi belleri bükülüb sefer karvar agirlari kan doldugunu bed sehârinla bu 'arus haburgir asmân zulimani sehâb'dan nikâb duimuşdi merrât kaynât nemâi aftâb gibi yüzü havai nemenâk zabâbla tutmuşdi kaldırmışdi gün yüzüne çetriha sehâb beyt türki „güllü kaldırmışisi gök yüzüne çetrihâi sehâb indirmişidi yere ser-perdesin zubab" leşgeri cerrâr bâdreftâr çekilüb geiderken bir zu kulavu önlerine düşüb irşâd ederken tab aftâba hicâb zibâb hayl olmağın t'aiin cümle etmege kabil olmaz kulavuz yol araz etraf ü cevânib görnamadi ki sebeb'den maksuduna cânib idügen fark kilamaz gul gibi serkerdân gezer taman kemâni vecih yakına hicâb olur tarik savab'dan irak düşüb konak yolun kor gayri yola gider amma tahkika tazir edecek yol azmiz belki refik tufik (tevfik)i rehber olub ani mürad mürada irşâd eder hasim bedendiş ceiş zalâlet kişile bir sarb mekâm de kendüyi nihân etmişken nâghân göre düşerler ol gerek pîr tahcîr korkusundan bir posa yerde siküb dururken bu şîrler eksüzün üzeren ura düşerler meger ki ol m'emurun can nâ-sipâsine ragıb ve havas dolub leşker mansur'dan üşenüb cevf halisi havfila mali olub ol derya-i cihân peymânin ki tufan Nuh'dan nisân virirdi dyglarbaşi na yil gibi cikub dereler dibine syl gibi girirdi kangi tarafına akarsa yolundan irilmek fikir ederken sâvi ilâ cebel yaksinmini min ilhâ-i derken ol gumrahin kulagina nâgâh sadailara nayi girdi köş hoşuna lâ'asim el-yevm min el rullah haberden virdi beyt farsî heme dil şedde-i zerin dirai heme ten dihân ez fihân kerre nâyi ol bedkerdâr gördi ki firâra mecâl kalmadı nâçar olub mekân cidâl de katala ikdâm idüb duruşdi can acisiile hareket el-mezbuh izhâr idüb ve azçe kuvvet ve celâdetin bazuyi cür'ata götürüb ureşdi bir dar derede dişvâr yerde ki Bogdan diyârında ol kader hasin kemin yogdi cenkistana arkasın virüb durdı yanında olan merd neberdin yirmi bin mikdari vardi cümlesin yayan idüb dört çevre-i yanin bekdüb bezim rezmi kurdu ne kadar boş at varsa bir birine çatub onlar gele alayinun ardını sedd eyledi bir nice yüz tob 'arabalarin karşusuna dizüb ol divâr istivârla alayini sedd eyledi çun şehiryâr kâmkâr ve düşmen şikâre hasim ele girdi deyü haber virdiler buyurdu Rumeli beyler beyisile Anadolu beylerbeyisi üzerine virdiler Nazim türkî „hasmin üstine yöriyüb fevc fevc bahr coşan gibi ol ceiş urdi mevc nola doldi maidân -i zemin merd neber oldı pürkerd asman teizkerd" iki tarafdan nefîr sur sigirdar ve kîr urulub misâr gamam gibi asumana ağdı sihâm pürtâb ol sühab'dan baran gibi yağıdı

p. 445 · p. 446 · p. 447

kös ile r'ad huruş harb çalındı bazar kârzâr kurulub dellâl (tellâl) ecel elinden kabayi bekayieti behaye alındı behâdirlar nârkârzârla kerem olub berk tâbdar gibi el tîg abdara urdilar yalin kılıçlarla yanar od gibi kendüleri kalbi salbi küffâr hâksare urdular ceiş bedkîş dahi bunlarin üzerine top pi tüfeki dolu gibi saçub oku ve zenbereki yagmir gibi yagdirdi peikâni tabdarla havayi ve gayi pürşivâr idüb cenk odunun odunun dudhon aludan çerhkerd ve ne agdirdi ceiş islâm her niçe ki hucum etdiler kîş bed fezcâmin alayin bozub
p. 448 yerinden iremediler ikdâm ü ihtimâmlarinda kusur ve fütur yogıdı amma ol makhurkarin 'arabalarindan içerü giremediler serdarlar ve sipehsalanlar hazreti hudavendekâra haber irsâl idüb ol hali i'lâm etdiler rikâbi şahriyâr kâmyabda mülâzim olan can sipâr dilâverlerin huzurun istid'ua idüb eytdiler beyt farsî becez susubad payân şah kis in kerdme-i abdendâr dizrâh zafer penâha ol haber varub irdüki dem yanında olan leşgeri cerrâr nusreti ş'are buyurdi yörüdiler deryai mevc zen gibi polad cuşunla rui zemini tutub şemşiri addar ve sinâni tabdarla gök yüzünü burdular yeniçeri Akdeniz gibi coş etdi hod şoyle düşman üzerine akdi gitdi rih' 'asaf berk hatif akdı gitdi rih'asaf berk hâtif gibi meidan gîrudara irdi'ler vardiklar dem bâd hamle ile nârgârzâre tâb virdiler kâfir bunlar topa tüfeke tutdı bunları kâfiri oka ve zenbereke tutdi top ötünün yalılla tenevver girudâr kerem olub sema i vegâ pür tâb oldı mürg tîr tîz reftârın hava'da uçarken rişî ötülüb şimşîr gibi yâlın yüzlü oldı şehriyâr kâmkârın hizmetkârları piyâdesinün ve süvârinün can sipârları topa tüfenke bakmayub yürüdiler vardılar düşmenle buluşdılar'arabalar içine koyulub kâfirle saç saça olub yoluşdılar beyt farsî ...
p. 449 hemi mevi'dir muyi taht merd çu mütevin ki rer yikid kirpih kerd // gubar kan silâb kârvân olub cuyi semâ pür havf oldı ol kanun buharından rui hav agülkevn oldi migferler dühân gança gibi kan dolub siperler sinne-i gül gibi pâra yâra olub seşirlerin nerkes abter gibi pırları döküldü kerân ser'umudların benagşa-i tekibi gibi büküldü sarsar berk rîzbağ hayât yani ahenin kerzle güh Elberuza dokunsa gâh gibi sarsirdı bezm rezm içinde niçe kelleler kâse sel bâde-i gururla tutmuşdi bu şâlreb serkerân oldı tîg yani ki berk miğ ecel tîr tîz ahenkinki sazinda-i cenk nevasın kös idüb kerem olub mübârizler elinden ki mecâlis kârzârik sakileri der şerâb hon nebas nuş idüb bi şerm olub divâneler gibi soyundu'ariyân oldı ol sohbetin keremmetinden lâv bâli serhôşlar gibi bozdoğan başı kaba kılıç yalincak olub yoladi ikisi dahi bedhui'arbede cüylardi ki ol kürd genün kellesine yumruk buyurduğunun ensesine sille ururdı Nazım turkî muelife ne başa kim ururdi gir deyü merrak yumub açazdi ağzın dahi dahi irka nezâ kese kim kılıçdan sile yerdi olurdı renk merdi lacurdi gitikçe ahenl ahenk cenk kerem olub nârkâzâr şöyle dutuşdı ki leşger bi-şümâr ahter sabit ve siyârle mazmari çeruh divvâr arâste olların mevâkib kevâkib siperhâle ve teber helâl ve sinân şehâb ve kemân kos kazeh ve tiğ
p. 450 şefâ'aftâbla pirâste oldan ne köş sipher pîr bir // halde ol savaşı misâli cidâl ve katal işitmişdi ve ne ceşm mimer menir bir ruzgârda ol ograş nazırı dar u gîr temâşaetmişdi cum'a günü vakit zahirden ki hakikât de ve henkâm zevâl aftâb bi tâb'omür a'da idi mukabile olub mukatdiye abter olundı ol bedfercâmlar ulum eri olub baş açdı tamla ikdâmlar savaşa girişdiler leşger islâmla kirişdılar akâdin ki ahşam irişdi gün dolundi henkâm şamda-i kenâr mazmar asmân pür hon oldi düşmen kani ile pirâmin meidan şafak gün oldu payi sebât küffâr bikarar olub cayi cidâl de mevâyi katal üzerine

rayi firâri ihtiyâr etdiler ceiş guzat ol kış bekânın mazmar kindepürvin kerdâr müctemi'olan alayin benât el-n'aş var târ ü mâr etdiler hayl küffârı ki henik *(cenk)* iktidârdam yayan kalmışlardı gaziler şöyle kırdılar ki yaviler beyânlar merak muraksile doldı yayi bi-dest ü dest bi pashavarlar yüzün serâser tutub rui deşt ve peşt hamun keşteler peştesinden hemser çarhkerdun oldı Nazım farsî serâset şüdde-i ruyi sahrai kin zeis nakaş bicân çudibayi çin behâmer söz avâz zağ kemân şitâbân şedde-i gereksân zasman
Çunküffâr hâksârın şimşir abdârla nâr keremiten suyu müz kemiş esir idüb kimin kırdılar firka-i şeyâtin bi-dini elzin yekzebun byium // eddin silâb hisâ- p. 451
retle gark virdiler Kara-Boğdan beyi Istefân voyvoda havasından bir kaç süvârile kaçub tenknayi dar ü gîrden halas buldi. Amma sair serdârlarile sipâhsâlari şükâr gâh kârzârda said olub kaid üsara guriftâr oldı Beyt türki limüelife bakrî beriyân ve gözleri geriyân kaçdi olub yüzü Kara-Boğdan râyet zalâlet aytı ve tablhanesi ki altı hengâme-i kaza hatıidı alındı esbâb-i harbî ve alat-i darbi tarac olub ordusuna çalub carub gâret çalındı oğraş yeri kırılan kâfirlerin katı maşile bezzazistâna dönmüşdü savaş meidanî adem başı ile gelekleri yetişmiş bustâne dönmüştü Nazım farsî çu şed alir uz şeb rahcum der haşid cuşun zahayl nücum merâyet şahi magreb numud felekzâr miyaân tîg zerrîn kişved

Hazert-i sahib kıran ,ynân-i kişveristânı meydân yerinden mukhim mükerremine döndürüb konağına vardı otağında aram etdi hayl cerrâr düşmen şükâre destur oldi sitâre-i siyâre gibi bir dem karar itmeü üb hasım makhurı sabahadeyn ol ovalarda kova gitdi ol mahzul bedfercâm ele girmedi gul gibi yolu koyub cenlistâna düşmüşdü cenki asmânla hem 'ynân olub hayl bad reftârın ablak eyâmla koşmuşdî hicreti hazreti risâlet menziletün sekiz yüz seksen birinde râbi' rebi sani' de hatim bi'l-hayr ve alamanı leşgeri Boğdan // basıldı ve terk ve nâr ganimiyet saçıldı fasl behâr fazıl p. 452
perver dilkârın asâr ihsân bi nihâyetle gülistân nusret ser sebze ve şâdan olub gülben zaffer gançe feth açıldr yarındesî şehriyâr kâmkâr ol konak'da otur ak olub bunu redi meydan gîrudarda dutsak olan küffâr bi-hesâkî getürdüler yedi sekiz bin mıkdarı poladi nihâd pür 'ynâd hazeryâd bedkârdârı merde-i 'akariyet gibi zencirle 'arz gâh siyâsete yaturdılar sultan muzaffer fermâ hakânî Skenderdir mühr gibi kürsü zerine geçüb üstüne sipher birine berâber sâibân kurdurdı ol bedfercâmların hüsâm intikama rekâblerini kırâb etdürüb karşusunda boyunlarda beyt farsî

Ruyi sahraya gülkevn şedde-i ez hon'adevvi
şüste şemşiz hon ceyer düşmen ru

Çun sultan cihângîr mezkür kişverin beylerini t'ahur edüb ab şemşirle ol sergeşin ateşini söyündürdü leşgeri cerrârla serdarlari taraf taraf akına gönderüb nâr il-garla ol diyâr tekrâr yakub göyündürdü dest ve gühsâr komadılar kişt idüb khenk (cenk) badreftârla hayl ateşkerdâr seyl var akdılar ol diyâr kara yer idüb Sançav dedikleri şehiri ki dar-ul-mülk Boğdan der garet edüb yakdılar bir nice para m'amur şehri dahi nehrhon da mağmur idüb darlarından asâî 'imareti devir etdiler kura kalmadı yandı kara gül oldı ol menb' ab tuğiyanda mecmu' erbâb-i 'ysiyân komadılar dagitdılar sa'aka-i cihân söz // şimşir şehriyâr kişvergîrle damen mülki düşmen berkerdâr p. 453
yandi kara yer oldı barka-i 'alem efruz sinân cani sitân sultan zemânla ol

diyâr kerre -i nare nazır oludu hayl seyl coşder payi cihân paymalı arz-i Boğdanun tavl ve arzaznı muhit olub aldı minh görülinün hemin Tuna kenarında ve Karadeniz civârında olan hisârları kaldı ol hisârların dahi sair imsara m'atuf olması hemân 'atıfe-i 'ynân kişver sitâne mevkufdı sultan cihânun himmet 'ali şehmeti ol ehvâlı'nun dahi şerin çerkden pâk olmasına masrufdi amma ol esnada casus gelüb haber götürdü ki Üngürüs menhusun kral bed'f,al sipâhi bikerânla tahtgâhından göc eyledi Semendire ucuna 'azm cezmle ikbâl kılub ol ehvâlın un leşgeri kişver penâhdan hali kaldığıni bilüb huruc eyledi zikr olunan piyâm-i sultan enâme i'lâm olıcak hisâr küffâr şehrinden diyâr islâmın hıfız tedbiri ehhem olmağın 'azimet teehir olundı hazret padişâh hilâfet destgâhın ile 'azimeti vech görüb sipâhi zaffer penâha ric'at buyurub leşger kişvergîrle dar-ül-mülküne döndü Beyt türkî Mansur ve müied ve muzaffer ikbâl ve zaffer önünce rehber

Ganimiyet malına nihâyet yoğtu halkın kenç amalı tutmuşdı'asâkiri mansur megânem bâ mahsurun zabtından 'aciz olmuşdı sevin bi 'adiyi eksüki olan sürüb fevc fevc sahralarda meve urub ordu-i // humayunun yanınca deşt ve hamunı tutub seyl gibi akardı ganaim bihadla çarsui zemin dolmuşdı (tutmuşdı) mah ve mihr gibi hob çehrelüpezir esirler varken hayle kim meyl eyler ganeme kim bakardi sağ ve selâmeti bi melâl ve melâmet leşger bad hareket ve ateş heybet Tuna suyunu berüye geçüb huzur buldi sultan gazinün ki şahbâz bulend pervâz semayi gaza etdi beşâreti kudumile büm Rumeli doldı leşgeri kişversitân dar-ül-mülk Ederneye gelüb sultan vatanına irdi ...

Sahibi kıran sultan Mehmed han kişver Kara-Boğdana 'azm edicek leşgeri cerrârla ol diyâra varub Isteban voyvoda ile rezm edicek Engürüs'un kıral menhusı mecâl bulub sabıka işâret olunduğu üzerine sipâhiyi bi-şümârla tahgâhından durdi Tuna kenarına gelüb Semendire civârında uc hisâr ki ol ucun muhafızasında anlere ziyâde hâcet vardı...

Se povesteşte cum sultanul ‹Mehmed II›, cuderitorul lumii, ridicînd steagul războiului sfînt, s-a dus cu oastea cuceritoare de ţări în Moldova (Kara Boğdan) şi, ruinînd şi distrugînd moşia acelui răufăcător plin de încăpăţînare, a înlăturat de pe drum spinul măreţiei sale.

După cum s-a arătat mai înainte, stăpînul ţării Moldovei, împotrivindu-se măriei sale padişahului cel ocrotitor al Califatului, continuase cu răzvrătirea. Apoi, cînd beylerbeyul Suleiman paşa s-a dus cu oastea sa din Rumelia, zdrobindu-l, el a îndrăznit să osîndească la moarte pe prinşii care încăpuseră în mîna sa şi şi-a arătat astfel pe faţă răzvrătirea.

‹Versuri turceşti, Pregătirea sultanului pentru o expediţie mare împotriva Moldovei răsculate›

În a doua zi a lunii zi'l-ka'de din anul 880 al Hegirei [1] şahul [2] a pornit, cu pompă şi măreţie, din înaltul său cuib [3].

[1] 19 martie 1476.
[2] Mehmed II; sultanii otomani poartă şi numele de şahi.
[3] Adică din capitala împărăţiei, oraşul Istanbul.

⟨Urmează înaintarea armatei otomane pînă la Dunăre şi pătrunderea ei în Moldova, unde s-a dat firman împărătesc despre cum trebuie să se desfăşoare expediţia în Moldova. Oştile din vilaieturile Anatolia şi Rumelia s-au pregătit pentru luptă...; Versuri persane⟩

Pîrjolind cu focul biruinţei regiunile pe care le-au văzut, ei au înecat ca un torent aducător de pagube ţinuturile peste care au dat. Deşi au umblat mult căutîndu-l şi cerîndu-l pe acel răzvrătit [4] peste tot pe unde au bănuit că ar putea fi, totuşi nu l-au putut afla

⟨Versuri turceşti...⟩

Au mers ⟨turcii⟩ prin ţara aceea timp de 40 de zile; au trecut peste rîuri şi stînci dar ţinutul acela era vatra străveche a acelui mare răufăcător, iar aceştia ⟨turcii⟩ erau ca nişte lei viteji însă străini ⟨de locuri⟩. El ⟨Ştefan cel Mare⟩ iscodind mereu, cunoştea conacele duşmanului şi, ţinînd seama de ele, îşi pregătea locurile sale pentru fugă. Oriunde se îndrepta marea vîltoare a oştirii purtătoare de victorie, cel cu gînduri rele era la rîndul său prin preajmă şi, ori de cîte ori găsea prilej, îi nimicea pe cei liberi şi pe supuşii care, despărţindu-se de ordia împărătească, plecau după pradă.

Ca un şiret ce era, acel rătăcit cu faţa neagră dorea ca, ferindu-se, să nu fie vînat şi să facă să i se piardă urma; el îi făcea să umble de-a lungul şi de-a latul pămîntului pustiu al Moldovei cu gînd ca, prin aceasta, să le pricinuiască supărări. Dar nu a putut scăpa prin fugă şi nu s-a putut scoate din mîinile acelor vînători... ⟨Versuri⟩

Se povesteşte despre întîlnirea şi lupta oştii islamice purtătoare de noroc cu oastea răufăcătoare a ghiaurilor, cu sfîrşit nenorocit, precum şi despre aceea că duşmanii cei răufăcători, devenind ţinta săgeţilor ucigătoare, au fost înfrînţi.

⟨După rătăcirea îndelungată a oastei otomane prin Moldova urmează⟩:

Deşi duşmanul cel răufăcător se ascunsese împreună cu oastea sa rătăcită într-un loc greu de pătruns, totuşi l-au zărit pe neaşteptate. În timp ce acel vînat bătrîn stătea ascuns de frică într-un loc ferit, leii aceştia au dat deodată peste el.

Atunci cînd acel răufăcător a văzut că nu este chip să fugă, s-a străduit, de nevoie, să se lupte pe cîmpul de bătălie şi, zbătîndu-se de durerea sufletului, s-a ciocnit, dînd glas întregii sale puteri şi bravuri.

Acesta a stat cu spatele la o pădure, într-o vale îngustă şi greu de trecut, cum nu există în ţara Moldovei un alt loc mai primejdios ca acesta. Pe luptătorii de lîngă el, care erau vreo 20.000, făcîndu-i pe toţi pedestraşi, i-a rînduit pentru luptă, întărindu-se împrejurul său din toate părţile. Caii, cîţi erau slobozi, i-a legat unii de alţii şi a închis cu ei spatele oastei sale, iar în faţă a înşirat mai multe sute de tunuri, făcînd astfel zid straşnic.

Cînd au dat de ştire sultanului cel puternic şi vînător de duşmani că „duşmanul ne-a încăput în mîini", atunci el a poruncit, şi beylerbey'ul de Anatolia, împreună cu beylerbey'ul de Rumelia, s-au dus cu oştile lor asupra lui ⟨Ştefan cel Mare⟩.

[4] Ştefan cel Mare.

⟨După descrierea atacului dezlănţuit de oştile otomane în bătaia tobelor şi în sunetul goarnelor de război, urmează⟩:

Dar şi ostaşii cei cu credinţă nenorocită, trăgînd la rîndul lor cu tunurile şi puştile, cu arcurile şi arbaletele au potopit asupra ⟨musulmanilor⟩ o adevărată ploaie cu piatră...

Oricum au atacat ostaşii musulmani, nu au putut să strice ceata celor cu credinţă nenorocită şi n-au putut să o urnească din loc. S-au luptat bine, cu înverşunare, şi fără să arate vreo slăbire a străduinţelor lor, dar nu au putut trece dincolo de harabalele acelor nenorociţi. ⟨Atunci⟩ serdarii şi căpeteniile de oşti au trimis ştire măriei sale împăratul despre halul în care se aflau...

Odată ce vestea a sosit la padişahul cel aducător de victorie, el a poruncit pe dată ostaşilor purtători de noroc, aflaţi lîngă el, să înainteze numaidecît. Acoperind ⟨pămîntul⟩ ca valurile mării cu armurile lor, au umplut văzduhul cu spadele lor strălucitoare şi cu suliţele lor scînteietoare. Învălurîndu-se ca apele Mării Mediterane, ienicerii s-au scurs în grozavă fierbere şi frămîntare asupra duşmanului. Ajungînd ca trăsnetul pe cîmpul de luptă, ei s-au aruncat furtunos la atac cu toată puterea lor, asemenea unui cumplit uragan. Necredincioşii au ţintit asupra ⟨turcilor⟩ cu tunurile şi puştile lor aruncătoare de foc. Aceştia, la rîndu-le, au tras asupra ghiaurilor din arcuri şi arbalete. Luminîndu-se tot locul de flacăra focului tunurilor, cerul s-a umplut de strălucire...

Slujitorii sultanului cel norocos şi fericit, pedestraşii şi călăreţii săi, fără să ţină seama de tunuri şi puşti, şi-au pus viaţa în primejdie, mergînd înainte pînă ce s-au întîlnit şi s-au încăierat cu duşmanii şi, năpustindu-se printre care, s-au luat de păr cu ghiaurii şi s-au jumulit între ei.

⟨Cronicarul continuă descrierea pompoasă, plină de figuri de stil a luptei cu moldovenii lui Ştefan cel Mare...⟩

Lupta a început pe la amiază, în ziua de vineri... Toţi răufăcătorii aceia, fiind oameni ai morţii, şi-au descoperit capetele şi, aruncîndu-se în luptă, s-au măcelărit cu ostaşii musulmani pînă cînd s-a lăsat seara şi soarele a apus... Picioarele dîrjilor ghiauri nemaiputînd să ţină, ei au ales calea fugii, părăsind măcelul de pe cîmpul de luptă.

⟨Versuri persane⟩

Unii au fost luaţi în robie, iar alţii au fost nimiciţi, trecuţi fiind prin ascuţişul strălucitor al săbiilor...

Voievodul Ştefan, domnul Moldovei, luîndu-o la fugă cu cîţiva călăreţi din suita sa, a scăpat din nevoia şi strîmtoarea bătăliei, dar căpetenia oştirii sale, fiind prinsă în timpul luptei împreună cu alţi serdari, a căzut în lanţurile robiei, împărtăşind soarta celor învinşi.

⟨Versuri turceşti⟩: „Moldoveanul a fugit cu faţa înnegrită
„Cu lacrămi în ochi şi inima zdrobită".

⟨Cronicarul spune în continuare că toate steagurile, tobele şi celelalte lucruri moldoveneşti au fost capturate, iar cîmpul de luptă devenise un adevărat bazar de îmbrăcăminte şi o îngrămădire de leşuri şi de capete tăiate. Versuri persane⟩.

Oastea Moldovei a fost călcată la patru rebi'-sani, cel norocos, din anul 881 al Hegirei [1] măriei sale profetului cel măreț.

⟨Descrierea scenei în care se arată că vreo 7000—8000 de prizonieri moldoveni au fost decapitați în fața sultanului Mehmed II⟩.

Apoi, trimițîndu-i pe serdari împreună cu vitejii lor ostași în toate părțile, a făcut ca țara aceasta din nou să fie pîrjolită de focul ⟨potcoavelor⟩ cailor în goană ⟨...⟩.

Transformînd țara aceea în pămînt negru, el a făcut ca orașul Suceava, care este capitala Moldovei, să fie nimicit și ars; înecînd în rîuri de sînge și alte orașe înfloritoare, a făcut să piară din ele orice urme de case; n-au mai rămas nici satele, toate fiind transformate în cenușă neagră ⟨...⟩.

...Dintre toate cetățile afurisitului pomenit mai sus au rămas numai cele aflate pe malul Dunării [2] și cele din vecinătatea Mării Negre.

⟨Se arată în continuare că tocmai cînd sultanul intenționa să meargă împotriva acestora, a venit o iscoadă turcă care vestea trecerea craiului unguresc (Matei Corvin) la atac. Atunci sultanul, părăsind îndată pămîntul Moldovei, plecă spre Belgrad și Semendria pentru a dărîma cetățile construite de unguri. S-a întîmplat aceasta în anul în care a avut loc expediția împotriva Moldovei, cu două luni și jumătate mai tîrziu⟩.

---

[1] 27 iulie 1476, după izvoarele noastre 26 iulie 1476.

[2] Este vorba de Chilia și Cetatea-Albă *(Akkerman)* pe care le-a cucerit mai tîrziu fiul său Baiazid al II-lea (iulie-august 1484).

Arh. St. Buc., Microfilme (Turcia) rola 34 cadrele 220 II—241 I. Un manuscris în Biblioteca Fatih din Istanbul: Kemal Pașa-Zade (Ibn Kemal), *Tevarih-i al-i 'Osman (Cronicile casei Otomane)*, Mss. turc. nr. 4205, 313 fol. Un alt mss. turc se află în Biblioteca Millet din Istanbul, sub nr. 31.

Ediții: Dr. Șerafettin Turan, Ibn Kemal *Tevârih-i âl-i Osman. VII Defter*, T.T.K. Basimevi-Ankara, 1954, XXI + 625 + 51 p. (introducere, indice și text arab facsimilat). O traducere în limba română de Mihail Guboglu și Mustafa Mehmed, *Cronici turcești privind Țările Române. Extrase*, vol. I, sec. XV — mijlocul sec. XIII București, 1966, p. 211—214. Aici fragmentul a fost redat după Dr. Șerafettin Turan, *lucr. cit.*, p. 442—454. și după microfilmul de la Arhivele Statului.

(M. GUBOGLU)

70 1476, iulie 26.

Fragment din Cronicile dinastiei osmane, *în care se pomenește, foarte pe scurt, campania în Moldova.*

...⟨După cucerirea Caffei și Crimeei în 1474—1475/880 H⟩... p. 68 r. (c. 645 II)

...Sultan Mehmed Kara Boğdan sefer idüb etraf 'aleme nâmeler perâkende idüb çeri cem' idüb varub Kara Boğdanla buluşub cenk eyledi kâfir p. 68 v. (c. 646 I)

münhezim oldi kendü kaçdi vilâyetlerin⟨i⟩ yağma ve talan kıldılar anden dönüb kışı kışlayub...

p. 69 v. (c. 646 I) ...Sultanul Mehmed a întreprins o expediţie împotriva Moldovei, a răspîndit scrisori în toate părţile lumii şi a strîns oaste. Ajungînd ⟨acolo⟩ s-a întîlnit şi s-a războit cu moldoveanul. Ghiaurul a fost înfrînt şi a fugit; ţinuturile sale au fost prădate şi devastate ⟨de către turci⟩. Întorcîndu-se de acolo ⟨din Moldova⟩, şi-a petrecut iarna... ⟨Descriere succintă a expediţiei împotriva celor două fortăreţe ungureşti de pe rîul Morava⟩...

Arh. St. Buc., microfilme (Turcia), rola 66, cadrele 642—777? (678—908?). Originalul, *Tevarih-i Al-i Osman (Cronicile dinastiei otomane)*, scris de un cronicar anonim, se află în Biblioteca Topkapı Sarayi Müzesi, Istanbul, R. 1099. Aici textul redat după microfilmul aflat la Arhivele din Bucureşti, cadrul 646 I (68 v.)

(M. GUBOGLU)

71 1476, iulie 26

Fragment din Letopiseţul de la Bistriţa, *în care se descrie bătălia de la Valea Albă.*

Сін лѣтописець ѡ(т) толи нача(с) произволенїемь б҃жїе(м) молдавскаа землѣ

в лѣ(т) ҂ѕ҃ц҃пд м(с҃)ца ю҃(л) к҃ѕ въ пѧтѡ(к) прїиде са(м) ц҃рь тȣ(р)ски(и) нарицаеми ме(х)ме(т) бе(г) съ въсѧми своими силами и бъсъраба воево(д)а съ ними и съ въсеѧ воискоѧ своеѫ на стефана воево(д)а сътвори съ ними бои ȣ бѣло(м) потоци и възмогошѧ тода клетїи тȣрци и съ хиклѣними мȣ(н)тѧне и падошѧ тȣ добрїи витѧжи и великїи болѣри немали добрїи и маладїи юнаци и воискаа добра и храбра и храбрїи юнаци хȣсаре потопишѧ(с) то(г)да и бы(ст) то(г)да скръбь велїа въ мо(л)да(в)стѧ(н) земли и въсѧм ѡко(л)ни(м) земле(м) и господа(м) и пра(во)сла(в)ни(м) хр(с)тїано(м) вънегда слышашѧ ѩко падошѧ добрїи и храбрїи витѧжи и великїи болѣри и добрїи и маладїи юнаци и добра и храбра и избранна воиска и съ храбрыми хȣсари по(д) рѫки невѣрни(х) и погански(х) ѩзи(к) и по(д) рѫки(х) погани(х) мȣ(н)тѧ(н) ѩко причѧстници бишѧ поганѡ(м) и бишѧ въ ȣчастие и(х) на хр(с)тїѧ(н) сътвори тако плѣнишѧ и прїидоша до сȣчави и мѣсто пожегошѧ и възврати(шѧ) сѧ плѣнѣѫше и пожигаѫ ще землѧ

Letopiseţul de cînd s-a început, cu voia lui D-zeu, Ţara Moldovei.

În anul 6984 (1476), luna iulie 26, vineri, a venit însuşi ţarul turcesc, numit Mehmed bey, cu toate puterile sale, şi cu Băsăraba voievod cu ei, şi cu toată oastea sa, asupra lui Ştefan voievod. Şi a făcut război cu ei la Pîrîul

alb şi au biruit atunci blestemaţii de turci şi cu muntenii vicleni. Şi au căzut acolo vitejii cei buni şi mulţi boieri mari, şi oştenii cei buni şi tineri, şi oastea bună şi vitează şi husarii oşteni viteji s-au topit atunci. Şi a fost atunci mare întristare în Ţara Moldovei şi în toate ţările şi domeniile dimprejur şi la creştinii dreptcredincioşi, cînd au auzit că au căzut vitejii cei buni şi bravi, şi boierii cei mari, şi oştenii cei buni şi tineri, şi oastea cea bună şi vitează şi aleasă şi cu husarii cei viteji, sub mîinile limbilor necredincioase şi păgîne şi sub mîinile muntenilor păgîni, care au fost părtaşi cu păgînii şi au fost de partea lor împotriva creştinilor. Astfel au prădat ţara şi au venit pînă la Suceava şi au ars locul şi s-au întors, prădînd şi arzînd ţara.

B.A.R. mss, slav nr. 649, 246 f. hîrtie. Copie din sec. al XVI-lea după un manuscris redactat, probabil, în timpul domniei lui Ştefan cel Mare.

Ediţii: Ioan Bogdan, *Cronice inedite atingătoare de istoria românilor*. I. *Letopiseţul de la Bistriţa 1359—1506* (studii, text, traducere şi note) p. 1—78 + XIX planşe cuprinzînd reproducerea fotolitografiată a manuscrisului, Bucureşti, 1895; P. P. Panaitescu, *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI publicate de I. Bogdan. Letopiseţul anonim al Moldovei* (introducere, text, traducere şi note) p. 1—23, Bucureşti, 1959; G. Mihăilă şi Dan Zamfirescu, *Literatura română veche (1402—1647)*, vol. I (studiu, traducere şi note), p. 26—41, Bucureşti, 1969.

Titlul şi fragmentul reprodus aici după Ioan Bogdan, *Cronice inedite...* reproducere fotolitografiată, pl. I şi IX—X.

(O. GUŢU)

72 1476 iulie 26.

Fragment din Cronica lui Ştefan cel Mare. *Versiunea germană a lui Schedel.*

Cronica breviter scripta Stephan⟨i⟩ dei gracia voyvoda⟨e⟩ terrarum Moldannens(ium) necnon Valachyeus(ium).

6984

In dem mened July, an dem 26 tag, an eynem freytag, do was der Othma⟨n⟩ der Turckysch Keysser kum⟨m⟩en mit 2 hundert tausent man und schlug sych auft eyn felde mit dem Stephan Voyvoda bey eynem bach der heyst der Weysse bach; do der schlugen dy Turcken dem Stephan voyvoda al seyn folck und seyn grosse her⟨e⟩ n und edel lewte, dass er selbst mit wenyck folck dar von kam. Und brand im das land schyr gar auss, aber kein schloss kunde er im nicht nemen. Der Keysser hat eyn schloss besaczt mit dem nemen Nentz⟨ ?⟩ Do czu schoss man in dye gross bychs von dem schloss, und der schuss auch den buchsen meyster. Do zug der keisser ab. Und do hat der Stephan Voyvoda wyder so vyl folck als 16 tausend man // und der zeyget sych dem Turcken; do meynetten dy Turcken er het hylff der krygt von dem Polen oder von den Ung⟨eren⟩ und zog heym, ydoch ryss er im vyl folxk ab.

6984 (1476)

În luna iulie, în ziua 26, într-o vineri, atunci a venit Othman, împăratul turcesc, cu 200.000 de oameni şi s-a ciocnit pe o cîmpie cu Ştefan Voievod, lîngă pîrîul care se cheamă Pîrîul Alb. Atunci i-au ucis turcii lui Ştefan Voievod toată oastea şi pe boierii lui cei mari şi pe nobili, încît el însuşi a scăpat de acolo cu puţină oaste. Şi i-a ars aproape toată ţara, dar nu i-a putut lua nici un castel. Împăratul a asediat un castel cu numele Neamţul. Atunci au tras din castel cu tunul cel mare şi au împuşcat şi pe comandantul artileriei. Atunci împăratul s-a tras înapoi. Şi atunci Ştefan Voievod avea iarăşi o oaste în număr ca la 16 mii de oameni şi se înfăţişă iarăşi turcilor. Atunci au socotit turcii că el a dobîndit ajutor de la polonezi sau de la unguri şi s-au întors acasă. Totuşi el le-a rupt multă oaste.

Biblioteca de stat din München. Codice latin nr. 952. Copie, datată 28 aprilie 1502, după un manuscris redactat, probabil, în timpul domniei lui Ştefan cel Mare.

Ediţii: O. Górka, *Kronika czasów Ştefano Vielkiego Moldawskiego* (introducere, text, note) Cracovia, 1931, 119 p.; O. Górka, *Cronica epocei lui Ştefan cel Mare* în „Revista Istorică Română“, IV, 1934, p. 215—279 şi V—VI, 1936, p. 1—85 (traducere de Irmertrand Biebrecher); I. C. Chiţimia, *Cronica lui Ştefan cel Mare, Versiunea germană a lui Schedel* (studiu, text, traducere şi note), Bucureşti, 1942, 72 p + XXIII planşe reprezentînd manuscrisul facsimilat; P. P. Panaitescu, *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI publicate de Ion Bogdan. Cronica moldo-germană* (introducere, traducere, şi note), p. 24—37, Bucureşti 1959.

Titlul şi fragmentul reprodus aici după I. C. Chiţimia, *Cronica* ..., p. 37, 45—46, respectiv pl. II, XV—XVI.

(O. GUŢU)

73 1476, iulie 26

Fragment din Letopiseţul Ţării Moldovei, *scris de vornicul Grigore Ureche, cuprinzînd descrierea bătăliei de la Valea Albă.*

F 1 r. Лѣтописецȣл църїи молдѡвеи де къ(нд) саȣ дескълека(т) цара, ши де кȣ(р)сѵ(л) ꙗнилѡ(р) ши де вїꙗца до(м)нилѡ(р). карѣ скрїе дела драгош водъ. пънъ ла арѡн водъ

F. 35 v. ръзбою(л) лȣи стефа(н) во(д), къ(нд) са(ȣ) бътȣ(ѱ) кȣ ме(х)ме(т) бе(г) ꙟпъратѵ(л) тѵ(р)ческȣ, ши кȣ мȣ(н)тѣнїи, ла валѣ а(л)бъ: вь лѣто ҂ѕ҃цпд: възъ(нд) ꙟ(н)пъратѵ(л) ме(х)ме(т) бе(г), кътъ пагȣбъ а(ȣ) авѵ(т) ꙟ(н) ѡастѣ са дела
F.36r. стефа(н) водъ гъ(н)ди си(н)гѵ(р) кѵ капȣ(л) лȣ(и) съ мѣа(р)гъ, съ стро(п)ша(с)къ ц҃ра мо(л)дове(н), ши съ(ш) (ꙗ) четъцїле ꙟнапо(и), кълнѧ ши четатѣ а(л)бъ, кариле фȣсѣсе ма(н)иаи(н)те пре мъна лѡ(р). акоਲо стефа(н) во(д), мѵ(лт) аȣ невои(т), съ нȣ(л) ласе съ трѣкъ дȣнърѣ, чи иаȣ пȣтѵ(т), къ тътаръ(и) де ѡпа(р)те тѵ(р)чїи

де а(л)т'ь па(рте), кꙋ ѡаст'ѣ ф'ьр'ь нꙋм'ь(р) че венисе, чи а(ꙋ) да(т) кале тѵ(р)-
чило(р), ши са(ꙋ) апꙋка(т) де тъта(ри), ши пр'ѣлесне бътъ(н)дѵ(н), ıа(ꙋ) гони(т)
п'ьнъ ла нистрꙋ вр'ѣда рьзбою ши тѵ(р)чило(р), чи възъ(нд) ат'ьта т'ьрїе кꙋ ꙟ(н)пь-
ратꙋ(л), ши мѵ(л)циме де ѡасте, кꙋ педестриме ши кꙋ пѵ(ш)чи. ши ꙟ(н)к'ь ꙟ(л)
сф'ьтꙋıа боıарїи съ с'ь д'ѣ ла ло(к) стри(м)тꙋ, ка де нꙋ во(р) бирѵи съ с'ь апере, ши
с'ь наибъ сми(н)т'ѣал'ь. —

дечи стефа(н) во(д), в'ьзъ(нд) аша, ꙟ(н)то(р)сꙋса(ꙋ) де са(ꙋ) да(т) спре
мѵ(н)ци оѵ(н)де ша(ꙋ) але(с) ло(к) де р'ьзбою ла стри(м)тоаре, ла вал'ѣ а(л)б'ь,
ꙋ(н)де с'ь кїалм'ь акѵ(м) ръзбоıанїи, дꙋпре аче(л) р'ьзбою че а(ꙋ) авѵ(т) мо(л)дов'ѣ-
нїи кѵ ꙟп'ьратꙋ(л) тꙋ(р)ческꙋ, ши педестри(н)дꙋсъ ѡаст'ѣ, ка с'ь нꙋ н'ьд'ь(ж)- F. 36 v.
дꙋıаск'ь ꙟ(н) фꙋг'ь, че ꙟ(н)трꙋ а(р)ме; ши а(ꙋ) да(т) р'ьзбоюю(л) юл кѵ ши мѵ(л)т'ь
вр'ѣме тр'ьи(нд) р'ьзбою(л) неале(с); де ꙟ(н)бе п'ь(р)циле ѡстеници, ши тѵ(р)чїи
то(т) ад'ь(ѡ)г'ь(н)дꙋсе кѵ ѡасте проасп'ьт'ь. ıа(р) мо(л)дов'ѣнїи ѡбосици ши невїи(н)-
дꙋле аџюторю де ничиѡпа(рте), а(ꙋ) пика(т) нꙋ фїеіџе кѵ(м), че п'ьнъ ла моа(р)те
съ ап'ьра, ничи бирꙋци де(н)трꙋ а(р)ме, че стро(п)шици де мꙋ(л)цим'ѣ тѵ(р)ческ'ь,
аꙋ р'ьма(с) доб'ь(н)да ла тꙋ(р)чи, ши ат'ьц'ѣ д'ѣ(н) ноıџри аꙋ пери(т), к'ь аꙋ ꙟнъ(л)-
би(т) пожна де трѵпѵриле чело(р) перици п'ьнъ а(ꙋ) фо(ст) р'ьзбою(л), ши мѵ(л)ци
де(н) боıарїи че(н) мари аꙋ пика(т), ши вит'ѣжїи че(н) бꙋни а(ꙋ) пери(т) ши фꙋ скъ(р)-
б'ь маре ꙟ(н) тоат'ь цара, ши тѵтѵро(р) до(м)нило(р) ши кранило(р) де пе(н)преџю(р),
д'ѣка аꙋзир'ь к'ь а к'ьзꙋ(т) мо(л)дов'ѣнїи сѵ(пт) м'ьна п'ьг'ьнило(р). —

Ꙟтрꙋ аче(ст) р'ьзбою а(ꙋ) к'ьзꙋ(т) стефа(н) во(д), дꙋпре ка(л) џо(с), ши
дѵ(м)незеꙋ ла(ꙋ) фери(т), ши нꙋ саꙋ в'ьт'ьма(т). ıа(р) тѵ(р)чїи са(ꙋ) ꙟ(н)то(р)сꙋ
спре сꙋчав'ь, ши аꙋ а(р)сꙋ т(р)'ьгꙋ(л), ши д'ѣчїа са(ꙋ) ꙟнто(р)сꙋ ꙟнапо(н) пр'ьд'ь(нд),
ши а(р)з'ь(нд) цара, ма(н) апои дꙋп'ь ешир'ѣ непрїıатинило(р), ши а вр'ь(ж)машило(р)
де(н) цар'ь, д'ѣка а(ꙋ) стр'ь(н)сꙋ стефа(н) вод'ь трꙋпꙋри(ле) мо(р)цило(р), мовиле F. 47 r.
де че(н) мо(р)ци а(ꙋ) ф'ькꙋ(т), ши пре ѵ(р)м'ь ша(ꙋ) зиди(т) д'ѣсѵпра ѡасело(р)
ѡ бес'ѣрик'ь, оѵ(н)де тр'ьıаџе ши п'ьнъ а(с)т'ьзи, ꙟ(н)трѵ поменир'ѣ
сѵ(ф)летелорꙋ. —

скрїе л'ѣтописецꙋ(л) нострꙋ, к'ь дѵ(п) потикала лꙋи џефа(н) во(д) че аꙋ пїе(р)-
дꙋ(т) р'ьзбою(л), де с'ь(р)гꙋ а(ѵ) стр'ь(н)сꙋ че а(ꙋ) пꙋтѵ(т) дегра(б), ши са(ꙋ) дꙋ(с)
дꙋп'ь тꙋ(р)чи ши ıа(ꙋ) аџю(н)сꙋ трек'ь(нд) дꙋн'ьр'ѣ ла вр'ѣме де мас'ь, ши лови(н)-
дѵ(н) ф'ьр'ь в'ѣсте ıа(ꙋ) спер'ѣ(т) де аꙋ плека(т) а фꙋџи л'ьс'ь(нд) пл'ѣнꙋ(л). ши
то(т) че а(ꙋ) пр'ьда(т), ıа(р) шефа(н) во(д), л'ѣ(ꙋ) апꙋка(т) пл'ѣнꙋ(л) то(т), ши
са(ꙋ) ꙟ(н)то(р)сꙋ ꙟ(н)напои кѵ изб'ь(н)д'ь. —

скрїе ла л'ѣтописецꙋ(л) нострꙋ, к'ь ла аче(ст) р'ьзбою чеаꙋ фо(ст) ла вал'ѣ
а(л)б'ь, аꙋ фо(ст) ши б'ьс'ьраб'ь во(д) кѵ мѵ(н)т'ѣнїи, вїи(нд) ꙟ(н)траџюторю
ꙟ(н)п'ьратѵлѵ(н) тѵ(р)че(с)кꙋ прекареле тоци до(м)нїи де пе(н)преџю(р) ꙟ(л)
кѵвъ(н)та де р'ьꙋ, зикъ(нд) к'ь на(ꙋ) фо(ст) ꙟ(н)траџюторю крꙋчїи, ши крецїин'ь-
т'ьцїи, че п'ьг'ьнило(р), ши дѵ(ш)манилѡ(р). —

ıар'ь ла л'ѣтописецꙋ(л) че(л) л'ьтинескꙋ де изб'ь(н)да ла дꙋн'ьре, дела тѵ(р)чи, ши F. 37 v.
де б'ьс'ьраб'ь во(д) кꙋ мѵ(н)т'ѣнїи ними(ре) нꙋ скрїе, ши ꙟ(н)к'ь ши а(л)те с'ь'ѣ(м)не
мѵ(л)те, ними нꙋ ле ꙟ(н)се(м)н'ѣз'ь, кариле ничи ꙋнеле на(м) врꙋ(т) с'ь ле л'ьс'ь(м),
че тоате, каре ла локꙋ(л) с'ь(ꙋ) л'ѣ(м) то(к)ми(т). —

Letopisețul Țării Moldovei de cînd s-au descălecat Țara și de cursul anilor și de viața domnilor care scrie dela Dragoș Vodă pînă la Aron Vodă.

Războiul lui Ştefan vodă, cînd s-au bătut cu Mehmet beg, împăratul turcesc, şi cu muntenii, la Valea Albă. În anul 6984, (1476) văzînd împăratul Mehmet beg cîtă pagubă au avut în oastea sa de la Ştefan vodă, gîndi singur cu capul lui să meargă să stropşească Ţara Moldovei şi să-şi ia cetăţile înapoi, Chilia şi Cetatea Albă, care fusese mai înainte pe mîna lor. Acolo Ştefan vodă mult au nevoit să nu-l lase să treacă Dunărea ci n-au putut, că tătarii deoparte, turcii de altă parte cu oaste fără număr ce venise, ci au dat cale turcilor şi s-au apucat de tătari şi prea lesne bătîndu-i i-au gonit pînă la Nistru vrea da războiu şi turcilor ci văzînd atîta tărie cu împăratul şi mulţime de oaste cu pedestrime şi cu puşti, şi încă îl sfătuiau boierii să se dea la loc strîmt că de nu vor birui, să se apere şi să nu aibă sminteală.

Deci Ştefan vodă văzînd aşa, întorsu-s-au şi s-au dat spre munţi unde şi-au ales loc de război la strîmtoare, la Valea Albă unde se chiamă acum Războieni depre acel război ce au avut moldovenii cu împăratul turcesc şi pedestrindu-se oastea, ca să nu nădăjduiască în fugă ci întru arme. Şi au dat război, iulie 26: şi multă vreme trăind război neales, de ambele părţi osteniţi, şi turcii tot adăugîndu-se cu oaste proaspătă iar moldovenii ⟨fiind⟩ obosiţi şi nevenindu-le ajutor de nici o parte, au picat, nu fieşte cum, ci pînă la moarte se apărau, nici biruiţi dintru arme ci stropşiţi de mulţimea turcească, au rămas dobîndă la turci. Şi atîţia de ai noştri au pierit că au înălbit poiana de trupurile celor pieriţi pînă au fost războiul. Şi mulţi din boierii cei mari au picat şi vitejii cei buni au pierit şi fu scîrbă mare în toată ţara şi tuturor domnilor şi crailor de prin prejur dacă auziră că au căzut moldovenii sub mîna păgînilor.

În acest război au căzut Ştefan vodă dupre cal jos şi dumnezeu l-au ferit şi nu s-au vătămat. Iar turcii s-au întors spre Suceava şi au ars tîrgul şi de aici s-au întors înapoi prădînd şi arzînd ţara. Mai apoi, după ieşirea neprietenilor şi a vrăjmaşilor din ţară, dacă au strîns Ştefan vodă trupurile morţilor, movile de cei morţi au făcut şi pe urmă şi-au zidit deasupra oaselor o biserică care se află şi pînă astăzi, întru pomenirea sufletelor.

Scrie letopiseţul nostru că după poticala lui Ştefan vodă, ce au pierdut războiul, de sîrgu au strîns oaste ce au putut degrabă şi s-au dus după turci şi i-au ajuns trecînd Dunărea, la vreme de masă şi lovindu-i fără veste i-au speriat de au plecat a fugi lăsînd pleanul şi tot ce au prădat iar Ştefan vodă le-au apucat pleanul tot şi s-au întors înapoi cu izbîndă.

Scrie la letopiseţul nostru că la acest război ce au fost la Valea Albă au fost şi Basarab Vodă cu muntenii, venind în ajutorul împăratului turcesc, pe care toţi domnii de prinprejur îl cuvîntau de rău zicînd că nu a fost în ajutorul crucii şi creştinătăţii, ci păgînilor şi duşmanilor.

Iar la letopiseţul cel latinesc de izbînda lui Ştefan vodă, ce au scos pleanul şi prada la Dunăre de la turci, şi de Basarab vodă cu muntenii nimire nu scrie şi încă şi alte semne multe nimeni nu le însemnează, carile nici unele n-am vrut să le lăsăm ci toate care la locul său le-am tocmit.

B.A.R. mss. românesc nr. 174 — hîrtie.
Copie datată 8 decembrie 1712.
Pentru ediţii vezi Ion D. Lăudat, *Grigore Ureche (monografie) şi alte studii din literatura română veche*, Iaşi, 1971, în special a) Bibliografia Gr. Ureche, b) Ediţiile cronicii, p. 218—219.

(O. GUŢU)

74 1476 ⟨iulie⟩ 27

Fragment din cronică anonimă Descrierea împăraţilor dinastiei otomane şi expediţiile lor *în care este expusă succint campania lui Mehmed al II-lea în Moldova.*

...Hicretin 880 sene-i yılında def'a sultan Mehmed Kara Boğdana sefer idüb etraf 'alemden çeriler cemi' idüb rebi' ül-evvelin dördüncü gününde Kara Boğdan çerisile buluşub cenk idüb sonra çerisi münhezim olub leşkeri kırıb kendü kaçub Sultan Mehmed Kara Boğdan vilâyetinde yağma idüb Morava üzerinde Üngürüs yapduği hisari feth idüb yikub ramanzanın beşinde gelüb Kostantiniyye karar eyledi Hicretin 881 sene-i yılında...

...De această dată, sultanul Mehmed ⟨II⟩ vrînd să facă o expediţie în Moldova, a strîns oşti din toate părţile lumii. În a patra zi a lui rebi'ül-evvel ⟨881⟩ [1] întîlnindu-se cu oastea Moldovei s-au războit între ei. Apoi, oastea ⟨Moldovei⟩ fiind înfrîntă, el însuşi [2] a fugit şi sultanul Mehmed a prădat ţara Moldovei. În sfîrşit, după ce a cucerit şi a dărîmat fortăreaţa făcută de unguri pe Morava, în a cincea zi a lui ramazan 881 [3], a venit şi s-a aşezat la Constantinopol în anul 881 al hegirei [4] ...

[1] 27 iunie 1476, în loc de 27 iulie (1476); deci, trebuia luna rebi' ül-ahir (II) din 881 H.
[2] Ştefan cel Mare.
[3] 22 decembrie 1476.
[4] 26 aprilie 1476 — 14 aprilie 1477.

Arh. St. Buc., microfilme (Turcia), rola 68, cadrele 1012—1100. Originalul se află în Biblioteca Topkapı Sarayi Müzesi din Istanbul, fond Mehmet Reşat nr. 700, 86 fol. sub titlul *Zikr-i müluk-i al-i Osman ve Gazavat-i Isan (Descrierea împăraţilor dinastiei otomane şi expediţiile lor).* Autorul anonim descrie pe scurt evenimentele otomane de la Ertugrul (sec. XIII) pînă la Baiazid al II-lea (1489—1495 GH). Este un suret din 1622—1623 (1032 H) în scris neshi vocalizat (harekeli), începutul fiind în versuri (manzum). Cf. F. E. Karatay, *T.K.S.M. Kütüphanesi Türkçe yazmalar Kataloğu*, Istanbul, 1961, p. 205, nr. 625.

Aici textul redat după microfilmul aflat la Arhivele Statului din Bucureşti, cadrul 1092 II.

(M. GUBOGLU)

75 Războieni 1496, noiembrie 8.

Inscripţie pe biserica ridicată pentru pomenirea celor căzuţi în bătălia de Valea Albă.

Въ [1] дни благочьстиваго и хсто любиваго гсдна [2] іѡ стефана воево[дї] [3] бжїею мл͠стїю гспдрѣ земли молдавскои сн͠а богдана воеводи в лѣто хѕцпд а гсдва его

1 I: вь (peste tot unde la Iorga -ь, la Melchisedec şi în Repertoriu -ъ);
2 I: нь; 3 I: воевод M: воевод!

بك عزب ويحيه بكيجري وغيري لشكرله واردب كفيه ومنكوبي فتح ايدب
ونحي عنبري قلعلرن واللرين وولاتيلرين الوب وقريم جرسيني وده
جرليسي كلب مطيع اولوب ولاتيلرن فتح اولدي هجرتك سنه ٨٨٠
يلنده دفعه سلطان محمد قرم بغدانه سفر ايدب اطراف عالمده جريلري
جمع ايدب ربيع الاول دن ديمجي كونده قرم بغدان جرسيله بولشوب
جنك ايدب مهكسره جرليسي منهزم اولوب لشكري قريب كنديجب
سلطان محمد قرم بغدان ولايتي نيما ايدب كلوب موره اوزرينه كروب
بيدنجي حصارني فتح ايدب يقوب رمضانك بشنده كلوب قسطنطنيه
قرار ايلدي هجرتك سنه ٨٨١ يلنده قرار ايدب ايك جوز سنده حصار ياپدي
بكلربكي خادم سليمان پاشاي اينه بختيه كندرب واروب انبايب
راست كلوب وعلي بك كم ميخال اوغليدر فلاقده ليجوب انكروس ولايته
اقين ايليوب راست كلوب هجرتك سنه ٨٨٣ يلنده دفعه سلطان محمد
سكندريه اوزرينه واروب جنك ايدب طوبلر ونفكلر اتلوب
حصارك برطرفني يقوب يوز يتر ايدب وهم اسكندريه اوزرنده
وقسطموره كمنك پارسني طوتدلر وهم بونجه دملر شهيد اولدقدن
صكره النمايب اوزرندن كوجوب كيديب اوزرنده ادملر قيوب حواله يلوب
قاقيت ربونك اولوب كندلري ويرب بحيله ويره يلر هجرتك سنه ٨٨٣
يلنده دفعه سلطان محمد قسطنطنيه قرار ايدب ميخال اوغلي علي بك
وحسن بك اوغلي عيسى بك ومالقوچ اوغلي بالي بك ويحيه بك قبحيله اولو قدن

11. Fragment din cronica anonimă *Descrierea împăraţilor dinastiei otomane*

к҃ лѣто текъщее въздвиже с[ѣ][4] силнїи[5] махмет цр҃ь тѹрскїи съ въсѣми своими въсточними сїлами[6] еще же и басараб воевода назвнїи[7] лаїwта прїде[8] съ ним съ въсем[9] своеѧ басарабскоѧ землеѧ и прїидоша плѣнити и прѣѧти[10] землю молдавскои[11] и доидоша до зде на мѣсто нарицаемое бѣлїи[12] поток и мы стефан воевода и съ с҃ном нашим алеѯандром изидохом прѣд ними[13] и сътворихом съ ними велик[їи] развои м҃ца ю҃л кѕ҃ и допѹщенїем[14] б҃жїем побѣждении быша х҃рстїане wт поган и падоша тѹ много[15] множество wт молдавских воех тогодаже[16] и татаре ѹдариша землю молдавскою wт тоѧ страни того ради бл҃голроизволи їw стефан воевода бл҃гим своим произволенїем и създа сьи храм въ имѣ архистратига михаила и въ молбь[17] себѣ и г҃сждїи[18] своеи марїи и с҃ном своим алеѯандрѹ[19] и богданѹ и въ памет и въздашїе въсѣх православних х҃рстїан иже зде потрѣбивших сѧ[20] в лѣто ҂зд а г҃ства его лѣто. м҃. текъщее м҃ца н҃ое .и҃.

4 M: въздвижес; 5 I: силни; 6 M: силами; 7 I: названи; 8 I: приде; 9 I: высеѧ; 10 M: гѹблѧти
11 I: молдавскою; 12 I: бѣли; 13 R: нимї; 14 R: попѹщенїем; 15 I: многое; 16 I: тогоже; 17 I: молбѣ; M: молбъ; 18 I: г҃сжди; 19 I: Алеѯандрь; 20 I иже потрѣбившихъ,

Io Ştefan voievod, din mila lui Dumnezeu domn al Ţării Moldovei, fiul lui Bogdan voievod. În anul 6984 (1476) iar al domniei sale al 20-lea an curgător, ridicatu-s-a puternicul Mahmet, împăratul turcesc, cu toate puterile sale răsăritene, şi încă şi Basarab voievod, numit Laiotă, a venit cu el, cu toată ţara sa basarabenească. Şi au venit să prade şi să ia Ţara Moldovei; şi au ajuns pînă aici, la locul ce se zice Pîrîul Alb. Şi noi, Ştefan voievod şi cu fiul nostru Alexandru, ieşit-am înaintea lor aici şi am făcut cu ei mare război, în luna iulie 26; şi cu voia lui Dumnezeu au fost biruiţi creştinii de cărte păgîni, şi a căzut aici mulţime mare dintre oştenii Moldovei. De asemenea şi tătarii au lovit Ţara Moldovei din ceia parte. De aceea, a binevoit Io Ştefan voievod cu a sa bunăvoinţă şi a zidit acest hram în numele arhistrategului Mihail, pentru rugă sieşi şi doamnei sale Maria şi fiilor săi Alexandru şi Bogdan şi pentru pomenirea şi de sufletul tuturor pravoslavnicilor creştini care au pierit aici, în anul 7004 (1496) iar al Domniei sale al 40-lea an curgător, luna noiembrei 8.

Ediţii: Melchisedec, episcopul, *Inscripţiunea de la mănăstirea Războieni, judeţul Neamţului*, în „Analele Academiei Române“, seria II, t. VII, 1884—1885, secţia II Memorii şi notiţe, p. 171—203 (text, traducere, comentariu); N. Iorga, *Inscripţii din bisericile României*, vol. I, nr. 16, p. 43—45 şi vol. II, nr. 659, p. 230, Bucureşti, 1905—1908 (text, traducere, comentariu); G. Balş, *Bisericile lui Ştefan cel Mare*, Bucureşti 1929 (reproducere fotografică-ilizibilă fig. 110, p. 61); *Repertoriul monumentelor şi obiectelor de artă din timpul lui Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1958, nr. 14, p. 139—144 (text, traducere, bibliografie); G. Mihăilă, Dan Zamfirescu, *Literatură română veche* (1402—1647), vol. II, Bucureşti, 1969 (traducere, note).

Deoarece nu am avut posibilitatea confruntării cu inscripţia, am redat textul pornind de la *Repertoriu*... notele făcîndu-le atunci cînd într-una din cele trei ediţii consultate se dă o interpretare diferită comparativ cu celelalte două

O. GUŢU

LISTA CRONOLOGICĂ A TEXTELOR

DOCUMENTE

1 ⟨1474⟩, Caffa
Uzun-Hassan, şahul Persiei, către Ştefan cel Mare.

2 ⟨1474⟩
Matei Corvin către Mihail Fancsy.

3. 1474, noiembrie 29, Vaslui
Ştefan către Sixt IV.

4. ⟨1475⟩
Sixt IV către Matei Corvin.

5. 1475, ianuarie 25, Suceava
Ştefan către toţi principii creştinătăţii.

6. 1475, februarie 13, Buda
Leonardo de Oretona către Roseto, senior din Ferrara.

7. 1475, martie, 6, Veneţia
Hotărîrile senatului veneţian în privinţa relaţiilor cu Ştefan.

8. 1475, martie 31, Roma
Sixt IV către Ştefan.

9. 1475, iunie 20, Iaşi
Ştefan către boierii săi plecaţi în solie la Matei Corvin.

10. 1475, iunie 25, Bistriţa
Solii lui Matei către regele lor.

11. 1475, iulie 12, Iaşi
Tratatul lui Ştefan cu Matei Corvin.

12. 1475, august 15, Buda
Tratatul lui Matei Corvin cu Ştefan cel Mare.

13. 1475, noiembrie 3, Petruvaradin
Matei Corvin către Sixt IV.

14. ⟨1476, prima jumătate⟩
Laiotă Basarab către braşoveni.

15. ⟨1476, ianuarie-aprilie⟩
Mengli-Giray, hanul Crimeii, către sultanul Mehmed al II-lea.
16. 1476, februarie 18, Raguza
Consiliul Raguzei către dogele Veneţiei.
17. 1476, martie 20, Roma
Sixt IV către Ştefan.
18. 1476, începutul lunii aprilie Roma
Sixt IV către Matei Corvin.
19. 1476, aprilie, 3, Roma
Sixt IV către Ştefan.
20. 1476, mai 6, Veneţia
Hotărîrile senatului privind relaţiile cu Ştefan.
21. 1476, mai 6, Veneţia
Hotărîrile senatului privind relaţiile cu Ştefan.
22. 1476, mai 17, Veneţia
Senatul. către Emanuele Gerardo.
23. 1476, mai 20, Pera
Antonio Bonfilio către Azio Gentile
24. 1476, mai 23, Pera
Battista de Tabia către consulul de Chios.
25. 1476, iunie 5, Bîrlad
Ştefan către judele şi juraţii Braşovului.
26. 1476, iunie 11, Valea Berheciului
Ştefan către judele şi juraţii Braşovului.
27. 1476, iunie 16
Luca Lupo către Galeazzo-Maria Sforza, principele Milanului.
28. 1476, iunie 25, Veneţia
Senatul către Emanuele Gerardo.
29. 1476, iulie 3, Buda
Luca Lupo către Galeazzo Sforza.
30. 1476, iulie 18, Veneţia
Dogele Andrea Vendramin către Gian Battista Trevisano, sol în Polonia.
31. 1476, august 7, ⟨Buda⟩
Relatarea lui Ladislau, slujitorul lui Vlad Ţepeş.
32. 1476, august 21, Lublin
Un necunoscut, familiar al fiilor regelui Poloniei, către un anume N.
33. 1476, august 25, Breţcu
Comitele Ştefan Bathory către Matei Corvin.
34. 1476, septembrie 8, Buda
Giustiniano Cavitelli către Galeazzo Sforza, principele Milanului.
35. 1476, septembrie 16, Breslau
Scrisorea lui Balthazar de Piscia.
36. 1476, septembrie 17, Buda
Luca Lupo către ducele de Milan
37. 1476, septembrie, 23, Veneţia
Senatul către Antonio Donato, sol la Curia Romană.

CRONICI

59. ⟨1476, aprilie 26—1477, aprilie 14⟩
Fragmente din *Cronicile casei otomane* de Aşik Paşazade Derviş Ahmed.

60. ⟨1476, aprilie 26—1477, aprilie 14⟩
Fragment din *Cartea cuceririlor sultanului Mehmed* de cronicarul Kivâmî.

61. ⟨1476, aprilie 26—1477, aprilie 14⟩
Fragment din *Istoria sultanului Mehmed-Han* de Tursun Bey.

62. ⟨1476, aprilie 26 — 1477 aprilie 14⟩
Fragment din *Epopeea casei otomane* de Sarica Kemal.

63. ⟨1476, aprilie 26 — 1477 aprilie 14⟩
Fragment din *Oglinda Lumii. Cronica lui Neşri* de Mevlâna Mehmed Neşri.

64. ⟨1476, aprilie 26 — 1477 aprilie 14⟩
Fragment din *Istoriile dinastiei otomane* de Hadidi.

65. ⟨1476, aprilie 26 — 1477 aprilie 14⟩
Fragment din *Călăuza Şahilor* de Selahzade Mehmed Hemdemi.

66. ⟨1476, aprilie 26 — 1477 aprilie 14⟩
Fragment din cronica anonimă *Cronicile casei otomane.*

67. ⟨1476, aprilie 26 — 1477 aprilie 14⟩
Fragment din *Cronicile dinastiei osmane* de Hassan-Beyzade Ahmed.

68. 1476, iulie 20
Fragment din *Cronica dinastiei osmane.*

69. 1476, iulie 26
Fragment din *Cronicile casei otomane* de Kemal Paşa-Zade.

70. 1476, iulie 26
Fragment din *Cronicile dinastiei osmane.*

71. 1476, iulie 26.
Fragment din *Letopiseţul de la Bistriţa.*

72. 1476, iulie 26
Fragment din Cronica lui *Ştefan cel Mare*, versiunea germană a lui Schedel

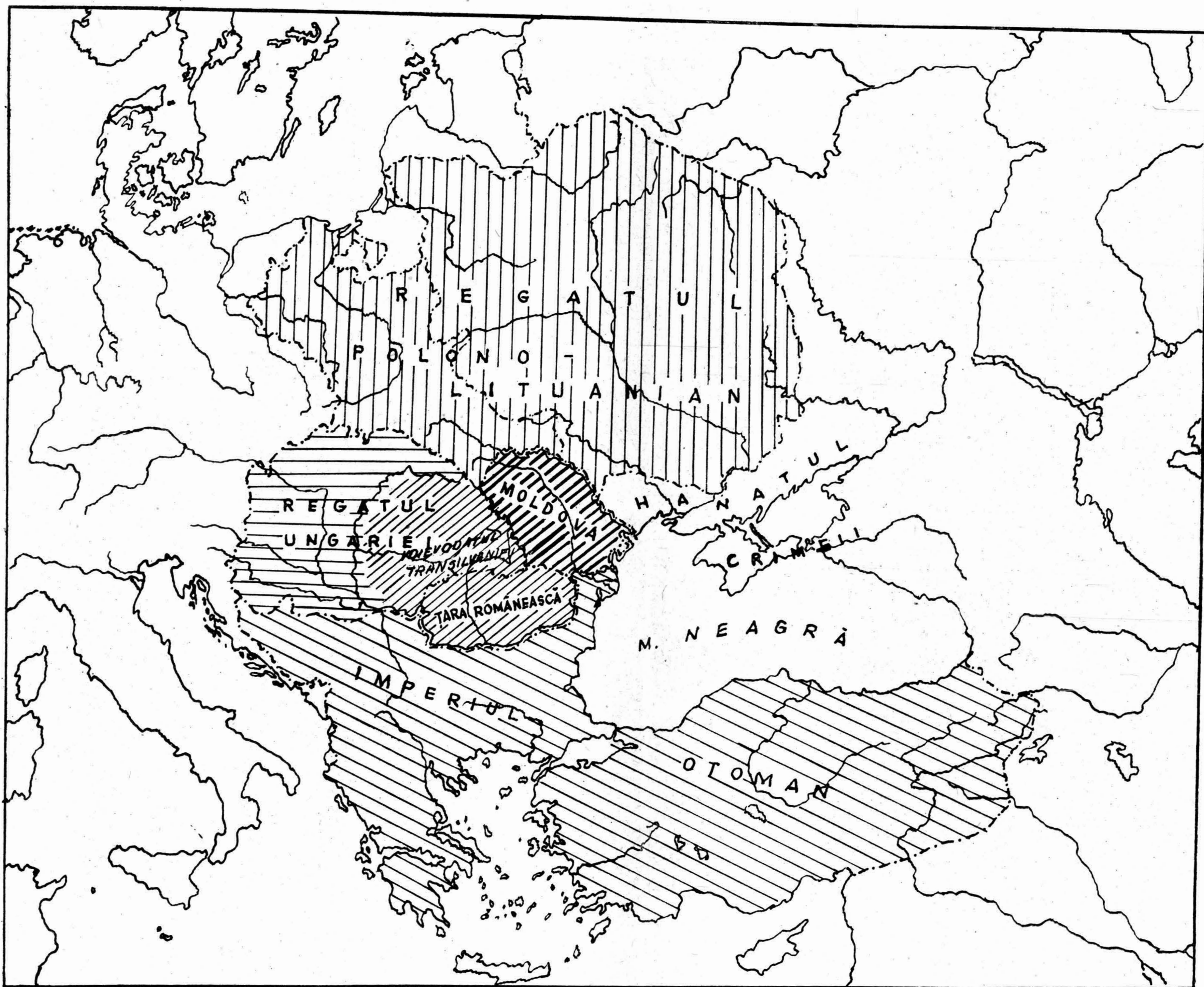
73. 1476, iulie 26
Fragment din *Letopiseţul Ţării Moldovei* de Grigore Ureche.

74. 1476 ⟨iulie⟩ 27
Fragment din cronica anonimă *Descrierea împăraţilor dinastiei otomane şi expediţiile lor.*

75. 1496, noiembrie 8
Inscripţia de la Războieni.

CUPRINS

Tiparul executat la I. P. „13 Dec. 1918" sub cda. nr. 667.

Europa în vremea lui Ștefan cel Mare

20

PREȚUL 22,75 LEI